

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก : เหตุแห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์

นางสาวรัชนิกร รัชตกรตระกูล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

FOOD METAPHORS IN JĀTAKAṬṬHAKATHĀ : THE CAUSE AND CESSATION OF
SUFFERING

Miss Ratchaneekorn Ratchatakortrakoon

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก: เหตุ
แห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์

โดย

นางสาวรัชชนีกร รัชตกรตระกูล

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรัชชลิขิต)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์)

วิชานี้กร รัชตกรตระกูล:ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก: เหตุแห่งทุกข์และ
หนทางดับทุกข์. (FOOD METAPHORS IN JĀTAKAṬṬHAKATHĀ : THE
CAUSE AND CESSATION OF SUFFERING) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.สุจิตรา
จงสถิตย์วัฒนา, 429 หน้า.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร และสาระธรรมที่สื่อผ่านความ
เปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในการสื่อ
สาระธรรม

ผลการการศึกษาพบว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่นในอรรถกถา
ชาดก เพราะปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 415 เรื่องจากอรรถกถาชาดกจำนวน
547 เรื่อง ลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือความเปรียบ
เกี่ยวกับอาหารทางตรงมี 9 กลุ่ม ได้แก่ อาหารคือกาม เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของกาม อาหารคือความ
ตระหนี่ อาหารคือพระธรรม อาหารคือสติ อาหารคือบุญบารมี อาหารคือศรัทธาในการทำงาน อาหารที่ไม่
เบียดเบียนคือศีล อาหารคือปิติจจากการบำเพ็ญฌาน ลักษณะที่สองคือความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม
ได้แก่การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภค และการใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบ โดย
ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสองลักษณะสัมพันธ์เป็นเอกภาพเดียวกัน ทำให้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน
อรรถกถาชาดกมีลักษณะเป็น “ชุดความเปรียบ”

การใช้อาหารเป็นความเปรียบในอรรถกถาชาดกเพื่อสื่อสาระธรรมเรื่องเหตุแห่งทุกข์ โดยแสดงให้เห็น
ว่าทุกข์มีเหตุมาจากความเพิลิดเพิลินในกามและตัณหา อาหารมีความหมายแทนเหตุหรือปัจจัยที่นำไปสู่ความ
ทุกข์ ในขณะที่เดียวกันอาหารก็เป็นความเปรียบที่แสดงให้เห็นหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ โดยใช้อาหารแสดง
ความศรัทธาในการทำงาน แสดงการรักษาศีลอันบริสุทธิ์ แสดงการสละออกจากกาม และที่สำคัญคือแสดง
แนวทางการดับทุกข์ด้วยปัญญา อันได้แก่ใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนโยนิโสมนสิการในธรรม และการ
บำเพ็ญสมาธิ นอกจากนี้ยังปรากฏใช้อาหารเป็นความเปรียบแสดง “ทุกข์” และ “ภาวะดับสนิทแห่งทุกข์” โดยนัย
นี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกจึงได้แสดงแนวคิตรัยสัจสี่อย่างสมบูรณ์

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทำให้พันธกิจของอรรถกถาชาดกที่เป็นวรรณคดีพุทธ
ศาสนาวินิพนธ์ โดยการทำให้ผู้อ่านเกิด “ปัญญา” ตามนัยพุทธศาสนา คือความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และหนทาง
ดับทุกข์ ผ่านการเชื่อมโยงความหมายของอาหารซึ่งเป็นรูปธรรมกับสาระธรรมที่เป็นนามธรรมอันปรากฏใน
พระไตรปิฎก ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกจึงมีความสำคัญในการสื่อสาระธรรมที่เป็นหัวใจ
ของพุทธศาสนาได้อย่างประณีตงดงาม

ภาควิชา.....ภาษาไทย.....ลายมือชื่อ.....

สาขาวิชา.....ภาษาไทย.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา.....2556.....

5280153322 : MAJOR THAI

KEYWORDS : FOOD METAPHORS / CUASE AND CESSION OF SUFFERING/
JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

RATCHANEKORN RATCHATAKORNTAKOON: FOOD METAPHORS

IN **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ**:THE CUASE AND CESSION OF SUFFERING.

ADVISOR: ASSOC. PROF.SUCHITRA CHONGSTITVATANA, Ph.D., 429 pp.

This thesis aims to study the food metaphors and Dharma message conveyed by food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** in order to illustrate the importance of food metaphors in Buddhist literary texts.

The result of the study reveals that food metaphors are significant literary technique because the food metaphors appear in 415 texts out of 547 texts of **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** . There are two groups of food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** . The first group includes the metaphor that explicitly connotes or relates to food divided in to 9 groups namely food as **kāma**, scraps as disgusting **kāma** ,food as avarice, food as dharma, food as mindfulness, food as merit, food as faith of giving, non-violent food as virtue and food as rapture from meditation. The second group of food metaphor includes the metaphor that implicitly connotes or relates to food such as consumption verb and taste. These two groups of food metaphors cohere into unity, and this makes food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** a set of related metaphors.

Food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** are employed to convey that the cause of suffering is the enjoyment in **kāma** and craving, in other words food connotes the cause of suffering. Meanwhile food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** are employed as the cause leading to the cession of suffering. That is food metaphor conveys the faith in giving, the observing of virtue, the renunciation, and most importantly the cession of suffering through wisdom,(**Yonisomanasikāra**) and meditation. Besides, food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** demonstrate the suffering and the cession of suffering ,hereby food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** illustrate completely the Forth Noble Truths in Buddhism.

Food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** fulfill the function of **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ**, as the Buddhist text with the creation of the Buddhist wisdom for reader. These food metaphors enhance the insights into both the cause and the cessation of suffering by means of the association of food with the Dharma that appears in the Tripitaka. Thus food metaphors in **JĀTAKAṬṬHAKATHĀ** are important for conveying the Dharma message that is the heart of Buddhist teaching.

Department : ...Thai..... Student's Signature.....

Field of Study : ...Thai..... Advisor's Signature.....

Academic Year : 2013.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้จะไม่เกิดขึ้นและสำเร็จบริบูรณ์หากขาดเมตตาจิตอันยิ่งใหญ่ของรองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ครูผู้สอนให้ศิษย์รู้ว่าครูผู้เต็มเปี่ยมด้วยวิชา และเมตตา เป็นอย่างไรด้วยวิถีปฏิบัติที่งดงามและอ่อนโยนของครู อันศิษย์พึงน้อมนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษลิขิต ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิรมานเหมินท์ อาจารย์ ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชกุล ที่กรุณาให้ข้อคิด คำแนะนำที่นำมาแก้ไขให้วิทยานิพนธ์นี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ระหว่างที่ศึกษาในระดับปริญญาบัณฑิต ผู้วิจัยได้รับความเมตตาจากอาจารย์หลายท่านได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร. ศิราพร ณ ถลาง รองศาสตราจารย์ สุกัญญา สุจฉายา อาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมกลางคุณ กราบขอบพระคุณครูทุกคนที่สั่งสอน ให้ข้อคิด และให้กำลังใจผู้วิจัย จนผู้วิจัยสามารถศึกษาจนสำเร็จหลักสูตร

ผู้วิจัยขอบคุณกัลยาณมิตรร่วมชั้นเรียนทุกคนที่ทำให้เวลา 5 ปีแห่งการศึกษาเป็นช่วงเวลาของความทรงจำอันน่าประทับใจ ทั้งอ.เชิดชาติ หิรัญญา อ. จตุพร มีสกุล ผศ.วรางคณา ศรีกำเหนิด และ อ.ปัทมา ที่ชม-ประเสริฐกุล พี่ทุกคนผู้เอ็นดูผู้วิจัยในฐานะน้องน้อยเสมอมา นอกจากนี้ขอขอบคุณพี่ๆ น้องๆ ร่วมหลักสูตร อักษรศาสตร์บัณฑิตทุกคน ต้นไม้แห่งมิตรของพวกเราอกงามและเติบโตได้ เพราะรดด้วยน้ำแห่งความรัก ที่พวกเราดื่มด่ำสิ่งเดียวกันคือภาษาและวรรณคดีไทย

ผู้วิจัยขอบคุณกัลยาณมิตรที่แสนดีผู้ทำให้รู้ว่าในยามทุกข์คือเวลาพิสูจน์มิตรภาพที่แท้ ทั้งคุณกวีวร บันทอง และเพื่อนศึกษานารีกลุ่มสลาฟ อ.ดร. พนิดา สุรวัฒนาวงศ์ อ.ภพ สวัสดิ์ คุณภัทราภา เพชรแก้ว เพื่อนๆ กลุ่มจิ้งห่อง 3 แห่งคณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์ และอ.จีรณัฏย์ วิมุตติสุขน้องชายผู้เป็นที่รักยิ่งของผู้วิจัย และขอปลื้มศิษย์ทุกคน แม้ไม่อาจจะเอยนามได้ทั้งหมด แต่การได้สอนศิษย์ทุกคนคือช่วงเวลาอันดีที่ครูคนนี้ได้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณโครงการวิวัฒน์ไทยศึกษานานาชาติเพื่อการพัฒนาสังคมไทย (ENITS) ที่ได้มอบทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัย

ผู้วิจัยขอบคุณทุกคนในครอบครัว และขอขอบคุณอ.ศิริระ นาคะศิริ ผู้อดทนและอยู่เคียงข้างผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณแม่ครูคนแรกของลูก ผู้สอนวิชาที่มีคุณค่าสูงสุดแก่ชีวิต คือหัวใจที่เข้มแข็ง พากเพียรและบากบั่น อันส่งผลให้ลูกได้สำเร็จการศึกษาระดับสูงสุดในวันนี้

ขอบคุณทุกปัญหาที่เกิดขึ้นมา เพียงเพื่อเป็น “อาหาร” หล่อเลี้ยงให้ใจดวงนี้อดทนได้มากกว่าเดิม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญแผนภาพ.....	ฌ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
1.3 สมมติฐานการศึกษา.....	10
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	10
1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	21
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย.....	21
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	22
1.9 นิยามศัพท์.....	22
บทที่ 2 ความหมายและความสำคัญของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในพระไตรปิฎก...	24
2.1 ความหมายของความเปรียบ	24
2.2 ความสำคัญของความเปรียบในการสื่อสาร.....	34
2.3 ความหมายและความสำคัญของอาหารในศาสนาพราหมณ์.....	37
2.3.1 อาหารจากการบูชาัญญะของพราหมณ์คือเครื่องหล่อเลี้ยงเทพเจ้า และยาวิเศษของมนุษย์.....	37
2.3.2 อาหารคือความบริสุทธิ์หรือสกปรกขึ้นอยู่กับวรรณะ.....	39
2.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.....	41
2.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงเหตุแห่งทุกข์.....	42
2.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์.....	48

	หน้า
บทที่ 3	
ลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก.....	59
3.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงในอรรถกถาชาดก.....	61
3.1.1 อาหารคือกาม.....	62
3.1.1.1 ชื่นเนื้อคือกาม.....	73
3.1.1.2 ยาพิษคือกาม.....	82
3.1.2 เคนอาหารคือความน่ารังเกียจหรือความมีนเมาในกาม.....	84
3.1.2.1 เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของกาม.....	84
3.1.2.2 เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของบิณฑบาตที่ไม่สมควร.....	90
3.1.2.3 เคนอาหารคือความมีนเมาในกาม.....	92
3.1.3 อาหารคือความตระหนี่.....	92
3.1.4 อาหารคือพระธรรม.....	98
3.1.4.1 ของหวานสื่ออย่างคือพระธรรม.....	101
3.1.5 อาหารคือสติ.....	106
3.1.6 อาหารคือบุญบารมี.....	109
3.1.7 อาหารคือศรัทธาในการทำทาน.....	114
3.1.8 อาหารที่ไม่เปียดเบียนคือศีล.....	119
3.1.9 อาหารคือปิติจากการบำเพ็ญฌาน.....	123
3.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก.....	125
3.2.1 การนำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ.....	125
3.2.1.1 การนำกริยาที่แสดงความปรารถนาในการบริโภคอาหาร	
มาเป็นความเปรียบ.....	126
3.2.1.1.1 ความหิวอันเนื่องมาจากความอยากคือตัณหา...	126
3.2.1.1.2 ความกระหายคือตัณหา.....	130
3.2.1.2 การนำกริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารมาเป็น	
ความเปรียบ.....	132
3.2.1.2.1 กริยาที่แสดงภาวะในขณะที่เป็น	
ความเปรียบแทนการมีเพศสัมพันธ์.....	133

3.2.1.2.2	กิริยาที่แสดงภาวะในขณะที่บริโภคที่เป็น ความเปรียบแทนความลุ่มหลงในกาม.....	141
3.2.1.2.3	กิริยาที่แสดงภาวะในขณะที่บริโภคที่เป็น ความเปรียบแทนการได้รับพระธรรม.....	152
3.2.1.3	การนำกิริยาที่แสดงภาวะหลังการบริโภคมาเป็น ความเปรียบ.....	160
3.2.1.3.1	ความไม่อิมคือความไม่รู้จักพอในกาม.....	161
3.2.1.3.2	การสำรอกคือการทำถนอมกาม.....	164
3.2.1.3.3	ความอิมในปัญญาคือการสลัดจากกาม.....	169
3.2.2	การนำรสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบ.....	174
3.2.2.1	รสของกาม.....	175
3.2.2.2	รสของตัณหา.....	179
3.2.2.3	รสเค็มเปรี้ยวคือกิเลสกามที่ชักนำดาบสมาสู่ถิ่นมนุษย์....	182
3.2.2.4	รสเผ็ดร้อนของอบาย.....	185
3.2.2.5	รสขมคือรสของอธรรม.....	187
3.2.2.6	รสของพระธรรม.....	190
3.3	ความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบ เกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก.....	195
บทที่ 4	ความเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก: การเข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่.....	204
4.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์.....	205
4.1.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความ เพลิดเพลินในกาม.....	207
4.1.1.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง ความเพลิดเพลินในกามที่มีเหตุมาจากการติดในสัมผัส.....	209
4.1.1.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง ความเพลิดเพลินในกามอันมีเหตุมาจากการปรุงแต่ง.....	218

4.1.1.3	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง ความเพ็ดเพลินในกามอันมีเหตุมาจากวิญญาณ.....	221
4.1.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงตัณหา.....	235
4.1.2.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง ภาวะของตัณหา.....	236
4.1.2.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง ผลของตัณหา.....	240
4.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงหนทาง ที่นำไปสู่การดับทุกข์.....	246
4.2.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงศรัทธา ในการทำทาน.....	248
4.2.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการรักษา ศีลอันบริสุทธิ์.....	251
4.2.3	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการ สละออกจากกาม.....	258
4.2.3.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง ว่ากามเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ.....	259
4.2.3.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการ ถ่ายถอนจากกามอันเป็นการดับวงจรแห่งทุกข์.....	262
4.2.3.2.1	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก ที่แสดงการถ่ายถอนกามด้วยการรู้เท่าทันความ ติดชอบพอใจในกาม.....	263
4.2.3.2.2	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก ที่แสดงการถ่ายถอนกาม.....	272
4.2.4	ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง แนวทางการดับทุกข์ด้วยปัญญา.....	281

4.2.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง โยนิโสมนสิการ.....	283
4.2.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง การเจริญสมาธิภาวนา.....	286
4.2.4.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก ที่แสดงการระวางมิให้เกิดนิรวณซึ่งเป็นเครื่อง ขัดขวางการเจริญสมาธิ.....	287
4.2.4.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก ที่แสดงสติในการเจริญสมาธิ.....	303
4.3 ความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และเหตุที่นำไปสู่การดับทุกข์: การเข้าใจแนวคิด อริยสัจสี่.....	309
4.3.1 ความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์: ปัญญาในการเข้าใจ ว่าทุกข์เกิดจากตัณหา.....	310
4.3.2 ความเข้าใจหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์: ปัญญาในการเข้าใจ ภาวะทุกข์ดับสนิทอันเกิดจากการถ่ายถอนกาม และการบำเพ็ญภาวนา.....	315
4.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกกับการบรรลุพันธกิจ ของวรรณคดีชาดก.....	324
4.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ โทษของอวิชชา.....	329
4.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ ปัญญาในการดับทุกข์.....	336
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	345
รายการอ้างอิง.....	351
ภาคผนวก.....	363
ภาคผนวก ก.....	364
ภาคผนวก ข.....	380

	หน้า
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	439

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1	แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของ <i>อรรถกถามุฏลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราคาชาดก และอรรถกถาหริตัจชาดก</i> 87
2	แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของ <i>อรรถกถาอรรถกถาอิลลีสชาดก อรรถกถาพิลารโกสิย-ชาดกและอรรถกถาสุธาโกชนชาดก</i> 94
3	แสดงการตีความสาระธรรมระดับต่างๆ ผ่านการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุของ <i>อรรถกถาวาตมิกชาดก</i> 181
4	แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของ <i>อรรถกถามุฏลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราคาชาดก และอรรถกถาหริตัจชาดก</i> ในส่วนเหตุการณ์ที่ทำให้พระดาบสเสด็จออกจากป่ามาสู่ถิ่นมนุษย์..... 182
5	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้อาหารเป็นความเปรียบทางตรงและทางอ้อม แทนการความหมายของกาม.....200
6	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้อาหารเป็นความเปรียบทางตรงและทางอ้อมแทนการความหมายของพรธรรม.....201
7	แสดงการเปรียบเทียบความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงความเพิลิตเพลินในกาม ใน <i>อรรถกถาโคธชาดก และ อรรถกถาโรมชาดก</i> 225
8	แสดงการเปรียบเทียบเหตุทำให้บริโภคผลไม้พิษใน <i>อรรถกถาผลชาดก อรรถกถากิมปักกชาดก และ อรรถกถาคุมพियชาดก</i> 272
9	แสดงการวิเคราะห์ตีความสาระธรรมใน <i>อรรถกถากากชาดก</i> โดยการเชื่อมโยง เหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ..... 298

ตารางที่	หน้า
10 แสดงการเปรียบเทียบการใช้ผลมะม่วงเป็นความเปรียบแทนเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อม ใน อรรถถกติกุมภการชาดก และ อรรถถกถามหาชนกชาดก.....	338
11 แสดงขั้นตอนการบรรลุนิพพานของกษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์จนเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ใน อรรถถกติกุมภการชาดก.....	340
12 แสดงอรรถถกชาดกที่ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรง.....	381
13 แสดงอรรถถกชาดกที่ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม.....	396
14 แสดงอรรถถกชาดกที่ปรากฏทั้งความเปรียบเกี่ยวกับตรงและความเปรียบเกี่ยวกับ อาหารทางอ้อม และมีมติที่สัมพันธ์กันระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรง และทางอ้อม.....	418

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเทียบกับอาหาร ในอรรถกถาชาดกกับแนวคิดอริยสัจสี่.....	323
2 แสดงความสำคัญของโยนิโสมนสิการที่ขัดขวางกระบวนการทำให้เกิดทุกข์.....	343

ด้วยเนื้อหาของอรรถกถาชาดกที่เป็นการเล่านิทานเพื่อแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่างๆ ถึง 547 เรื่อง โดยอรรถกถาชาดกแต่ละเรื่องก็จะแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ต่างๆ กัน เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การแสดงปัญญาเพื่อสั่งสอนผู้อื่น ฯลฯ อรรถกถาชาดกจึงมีลักษณะเป็นคลังนิทานขนาดใหญ่ของโลก ที่รวบรวมเรื่องเล่าหลายประเภทไว้ด้วยกัน ทั้งนิทาน เทพนิยาย เรื่องตลกเบ็ดเตล็ด นิยาย ฯลฯ (Winternitz, 1973 :125) เรื่องเล่าหลายประเภทที่นำมาประกอบในอรรถกถาชาดกนี้ สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของอรรถกถาชาดก เพราะ “พระพุทธรูปเจ้าทราบถึงความแตกต่างของอินทรีย์และความสามารถของไวเนยสัตว์ซึ่งมีระดับต่างๆ กัน จึงทรงแสดงธรรมด้วยวิธีต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมแก่อัธยาศัยของไวเนยสัตว์นั้นๆ ตรัสสอนด้วยการเล่านิยายที่สนุกสนานไพเราะ ซึ่งเป็นทั้งคำสอนและให้ทั้งความเพลิดเพลินด้วย” (ฐานิสร์ ชาคริตวงศ์, 2537:53)

“วิธีต่างๆ” ที่พระพุทธรูปเจ้านำมาใช้สอนธรรมะหรือ “พุทธรูปวิธี” มีหลายประการได้แก่ “การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การใช้อุปกรณ์สอน การทำเป็นตัวอย่าง การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2544: 51-55) ในพุทธรูปวิธีทั้งหลายเหล่านี้ การสอนด้วยการอุปมาหรือการให้ความเปรียบเทียบเป็นกลวิธีการสอนที่ปรากฏอย่างเด่นชัดประการหนึ่งเนื่องจาก “ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2544: 51)

ด้วยเหตุที่ว่าความเปรียบเทียบเป็นกลวิธีสำคัญในการสอน ตัวบททางศาสนาหลายเล่มจึงปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบหลายลักษณะเพื่อเชื่อมโยงไปสู่สาระธรรมเรื่องต่างๆ ดังที่ได้มีงานวิจัยที่ศึกษาความเปรียบเทียบในตัวบททางศาสนาไว้หลายชิ้น แม้กระทั่งการศึกษาความเปรียบเทียบในอรรถกถาชาดก¹ อย่างไรก็ตาม “แก่นหลักของความเปรียบเทียบคือความเข้าใจและการเชื่อมโยงประสบการณ์ของสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง” (Lakoff and Johnson, 1980:5) ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบเพื่อสื่อความหมาย ความหมายที่สื่อผ่านความเปรียบเทียบนั้นย่อมต่างจากความเปรียบเทียบอื่นๆ ความเปรียบเทียบอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏจำนวนมากในอรรถกถาชาดกคือ ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหาร

จากการสำรวจความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกในเบื้องต้นพบว่าเป็นความเปรียบเทียบที่มีความโดดเด่นมากประการหนึ่ง เนื่องจากปรากฏความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกจำนวนถึง 415 เรื่อง จากจำนวนอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 547 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 75.86 ในอรรถกถาชาดกเหล่านี้ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารปรากฏในหลายส่วน ได้แก่ การนำความ

¹ ดูรายละเอียดได้ในหัวข้องานวิจัยที่ศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์และงานวิจัยที่ศึกษาอรรถกถาชาดก

เปรียบเกี่ยวกับอาหารมาตั้งชื่อเรื่อง หรือความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่เป็นสาระสำคัญของเรื่อง เช่น *อรรถกถาผลชาดก อรรถกถาอุจฺฉิฏฺฐมัตตชาดก* ฯลฯ โดยสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกนั้นปรากฏทั้งการสื่อสาระธรรมเรื่องเหตุแห่งทุกข์ และหนทางอันนำไปสู่การดับทุกข์

ตัวอย่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นเหตุแห่งทุกข์ปรากฏอย่างเด่นชัดใน *อรรถกถากิมปักกชาดก* กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียนพาพ่อค้าทั้งหลายไปค้าขายผ่านป่าดงและได้สั่งว่าห้ามรับประทานผลไม้ที่ไม่รู้จัก แต่พ่อค้าส่วนหนึ่งไม่เชื่อเมื่อเห็นต้นกิมปักกจะมีลักษณะคล้ายมะม่วงก็บริโภค แต่พ่อค้าอีกส่วนหนึ่งไม่แน่ใจก็รอถามพระโพธิสัตว์ก่อน เมื่อพระโพธิสัตว์มาจึงได้แก้ไขให้พ่อค้าที่บริโภคผลไม้พิษสำรอง และได้สั่งสอนว่า

**" ผู้ใดไม่รู้โทษในอนาคต มัวเสพกามอยู่
ผลที่สุดกามเหล่านั้น ก็จักกำจัดบุคคลนั้นเสีย
เหมือนผลกิมปักกจะ กำจัดผู้กินให้ถึงตายฉะนั้น"**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:293)

ความเปรียบข้างต้นใช้ผลไม้พิษมาเชื่อมโยงความหมายกับกาม โดยชี้ให้เห็นว่าการบริโภคกามก็ด้วยความไม่รู้ ด้วยความไม่พิจารณาก็เหมือนกับการบริโภคผลไม้พิษที่ทำให้ผู้เสพตาย ผู้ที่รู้จักพิจารณาหรือเชื่อฟัง "ผู้รู้" ย่อมรอดพ้นจากความตายได้

นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้รสของอาหารเชื่อมโยงกับการติดข้องพอใจในสิ่งต่างๆ ความเปรียบนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดใน *อรรถกถาวาตมิกชาดก* ที่กล่าวถึงลูกเนื้อตัวหนึ่งที่ได้รับอันตรายเพราะติดข้องพอใจรสของน้ำผึ้งที่นายอุททยานบาลนำมาทาหลอกล่อ

**ไฉนว่า สิ่งอื่นที่จะเลวยิ่งไปกว่ารสทั้งหลายย่อมไม่มี
รสเป็นสภาพเลวแม้ว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความ
สนิทสนม นายสัตบุชชียอุยยานบาลนำเนื้อสมันซึ่งอาศัย
อยู่ในป่าชฎานาสู่อำนาจของตนได้ ด้วยรสทั้งหลาย**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55:254)

ความเปรียบข้างต้นเป็นการนำรสของอาหารมาสื่อสาระธรรมได้อย่างเด่นชัด โดยชี้ให้เห็นว่ารสเป็นสิ่งไม่ดีเพราะทำให้เกิดความติดข้องพอใจ และเมื่อเกิดความติดข้องพอใจในสิ่งใดแล้วก็ย่อมต้องแสวงหาสิ่งนั้นมาเสพต่อไปเรื่อยๆ จนนำอันตรายมาสู่ผู้มีความติดข้องพอใจในรส โดยนัยนี้รสของอาหารจึงมีความหมายเท่ากับผัสสะ คือรสที่มากกระทบลิ้นแล้วทำให้เกิดความรู้สึกพอใจ

ชอบใจหรือสุขเวทนาที่ได้เสพรสอันอร่อย และเวทนานี้เองจึงนำไปสู่ตัณหาหรือความอยากที่จะเสพลีงนั้นซ้ำอีก

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ได้ยกตัวอย่างมาเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญ เพราะเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ชี้ให้เห็นทั้ง “เหตุแห่งทุกข์” อันสัมพันธ์กับแนวคิดอริยสัจสี่ของพุทธศาสนา ลักษณะความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏนี้เชื่อมโยงกับพระสูตรหลายพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก เช่น อาหารสูตร ปุตตมังสสูตร อัถุทราคสูตร ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นว่า “อาหาร” ในทางพุทธศาสนามีได้จำกัดแต่เพียงสิ่งที่มนุษย์บริโภคเพื่อให้เกิดพลังงานหล่อเลี้ยงร่างกายเท่านั้น แต่สิ่งต่างๆ ที่เป็น “ปัจจัย” ให้เกิดสิ่งอื่นล้วนแต่เป็นอาหารทั้งสิ้น ดังอาหารสูตร ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ความว่า

อาหารสูตร

ว่าด้วยอาหาร

[11] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อาหาร 4 อย่างนี้ เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด

อาหาร 4 อย่าง อะไรบ้าง คือ

1. กวฬิงการอาหาร (อาหาร คือคำข้าว) ที่หยาบหรือละเอียด
2. ผัสสอาหาร (อาหาร คือผัสสะ)
3. มโนสัญเจตนาอาหาร (อาหาร คือมโนสัญเจตนา)
4. วิญญาณาหาร (อาหาร คือวิญญาณ)

อาหาร 4 อย่างนี้ เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 :17)

จากอาหารสูตรข้างต้นจะเห็นว่า พระสูตรนี้มุ่งสื่อสารธรรมเรื่องเหตุหรือปัจจัยอันนำไปสู่ผล โดยชี้ให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของสรรพสัตว์ในวัฏสงสารเป็นเพราะมี “อาหารเป็นเหตุ” โดยอาหารที่ว่านั้นกินความหลายประการ กล่าวคืออาหารที่สัตว์ทั้งหลายบริโภคเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ผัสสะที่เป็นอาหารเพราะเป็นเหตุให้เกิดเวทนา มโนสัญเจตนาหรือการปรุงแต่งที่เป็น

อาหารเพราะเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ และวิญญาณที่เป็นอาหารเพราะปัจจัยอุดหนุนหล่อเลี้ยงให้เกิดนามรูป

ความเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อ “การรู้เหตุแห่งทุกข์” กล่าวคือเมื่อเข้าใจว่าอาหารทั้ง 4 มีเหตุมาจากสิ่งใด และเชื่อมโยงไปยังอื่นอันเป็นปัจจัยตามลำดับแล้ว ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจว่าความทุกข์มีเหตุหรือปัจจัยมาจากสิ่งใด และเมื่อสามารถรู้เหตุหรือปัจจัยที่ทำให้ทุกข์แล้ว จึงจะนำไปสู่ “การดับทุกข์” โดยเชื่อมโยงกลับไปด้วยดับเหตุหรือปัจจัยแห่งทุกข์นั้น ดังเนื้อหาส่วนท้ายของอาหารสูตร ความว่า

อาหาร 4 อย่างนี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

อาหาร 4 อย่างนี้ มีตัณหาเป็นเหตุ มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นกำเนิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด

อนึ่ง ตัณหานี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ตัณหามีเวทนาเป็นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นกำเนิด มีเวทนาเป็นแดนเกิด

เวทนามีผัสสะเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

เวทนามีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นกำเนิด มีผัสสะเป็นแดนเกิด

ผัสสะนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ผัสสะมีสพายตนะเป็นเหตุ มีสพายตนะเป็นเหตุเกิด มีสพายตนะเป็นกำเนิด มีสพายตนะเป็นแดนเกิด

สพายตนะนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

สพายตนะมีนามรูปเป็นเหตุ มีนามรูปเป็นเหตุเกิด มีนามรูปเป็นกำเนิด มีนามรูปเป็นแดนเกิด

นามรูปนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

นามรูปมีวิญญาณเป็นเหตุ มีวิญญาณเป็นเหตุเกิด มีวิญญาณเป็น
กำเนิดมีวิญญาณเป็นแดนเกิด

วิญญาณนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไร
เป็นแดนเกิด

วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ มีสังขารเป็นเหตุเกิด มีสังขารเป็นกำเนิด มี
สังขารเป็นแดนเกิด

อนึ่ง สังขารเหล่านี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด
มีอะไรเป็นแดนเกิด

สังขารทั้งหลายมีอวิชชาเป็นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็น
กำเนิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี เพราะสังขาร
เป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ดังพรรณนามาฉะนี้ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้ง
มวลนี้ มิได้ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง เพราะอวิชชานั้นดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะ
สังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ดังพรรณนามาฉะนี้ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้ง
มวลนี้ มิได้ด้วยประการฉะนี้”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 :18-19)

นอกจากความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นเหตุแห่งทุกข์แล้ว ในอรรถกถาชาดก
หลายเรื่องยังปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นเหตุหรือปัจจัยอันไปสู่การดับทุกข์
ตามแนวคิดอริยสัจสี่เช่นกัน ลักษณะการสื่อสารธรรมเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถา
สุทธาโกชนชาดกที่นำความเปรียบเกี่ยวกับอาหารมาตั้งเป็นชื่อเรื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับ
สารสำคัญคือการกำจัดความตระหนี่ของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตระหนี่อาหาร ชนผู้หวัง
ทางอันเป็นอริยะควรวีให้ทานและเจริญภาวณาเช่นโกสิยดาบสผู้เคยเป็นเศรษฐีตระหนี่ ด้วยความ
แน่วแน่ในการให้ทานของโกสิยดาบสท้าวสักกะจึงประทาน “อาหารทิพย์” มาให้โกสิยดาบส
เพื่อให้โกสิยมอบให้แก่นางเทพธิดาผู้เหมาะสมจะได้รับอาหารทิพย์อันมีคุณลักษณะอันวิเศษคือ

ข้าแต่มหา牟尼ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ข้าพเจ้าอันท้าวสักกะผู้เป็นจอม
เทพทรงใช้แล้ว จึงได้รับนำเอาสุธาโภชนมาถวาย พระคุณเจ้าจงรู้จักข้าพเจ้าว่า

มาตลีเทพสารถี นิมนต์พระคุณเจ้าบริโศภกัตอันอุดม อย่าห้ามเสียเลย ก็
 สุทธาโภชนที่บริโภคแล้วนั้นย่อมขจัดบาปกรรมได้ 12 ประการ คือ ความหิว 1
 ความกระหาย 1 ความไม่ยินดี (กระสัน) 1 ความกระวนกระวาย 1 ความเหน็ด
 เหนื่อย 1 ความโกรธ 1 ความเข้าไปผูกโกรธ ความวิวาท ความส่อเสียด 1 ความ
 หนาว 1 ความร้อน 1 ความเกียจคร้าน 1 สุทธาโภชนนี้มีรสสูงสุด

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62:449-450)

โดยนัยที่ว่า “อาหารทิพย์” นี้เป็นอาหารที่สามารถดับบาปกรรมได้ 12 ประการ และเป็น
 อาหารทิพย์ที่โกลิยดาบสมอบให้นางเทพธิดา “หิริ” ซึ่งเป็นผู้ละอายและเกรงกลัวบาป อาหารทิพย์
 นี้จึงเป็นความเปรียบแทนพระธรรมอันเป็นเครื่องดับกิเลส ดับทุกข์ของสรรพสัตว์ ลักษณะความ
 เปรียบเช่นนี้สอดคล้องกับอาหารสูตรใน พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคความว่า

อาหารสูตร

อาหารของโพชฌงค์

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำสติ
 สัมโพชฌงค์ที่ เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ
 สัมโพชฌงค์มีอยู่ การทำนสิกการ โดยแยกกายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี้เป็น
 อ า ห า ร ที่ ทำ ส ตี ส ม โ พ ช ฌ ง ค์ ที่ ยั ง ไม่ ก ่ อ ด ให้ ก ่ อ ด ข ึ้ น
 หรือทำสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือ
 ทำธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล
 และอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาวมีอยู่ การ
 ทำนสิกการโดยแยกกายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี้เป็นอาหารที่ทำธัมม
 วิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว
 ให้เจริญเต็มที่อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือ
 ทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

.....

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19 :163)

จากการปรากฏพระสูตรที่มีชื่อว่า “อาหารสูตร” ถึง 2 พระสูตรในพระสูตรตันตปิฎกแสดงให้เห็น
 เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนั้นเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีความโดดเด่นมากประการหนึ่ง
 ในการสื่อสารธรรมทางพุทธศาสนาเพราะเป็นความเปรียบที่สื่อสารธรรมทั้งเรื่องเหตุแห่งทุกข์

และเหตุแห่งการดับทุกข์ตามแนวคิดอริยสัจสี่ นอกจากนี้ยังเป็นพระสูตรที่มีนัยแห่งธรรมเชื่อมโยงกัน เห็นได้ชัดจากชื่อพระสูตรที่เหมือนกันอันสัมพันธ์กับการ “รู้เหตุแห่งทุกข์” เพื่อ “รู้เหตุแห่งการดับทุกข์”

ในอรรถกถาชาดกก็ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่สื่อสาระธรรมเรื่องหนทางอันนำไปสู่การดับทุกข์ซึ่งเชื่อมโยงกับความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นเหตุแห่งทุกข์ ดังที่ได้แสดงตัวอย่างข้างต้นแล้วว่าผลไม่มีพิษมีความหมายเท่ากับ “กาม” อันเป็นเครื่องล่อให้สัตว์ทั้งหลายสิ้นชีวิตในทางกันดาร ในอรรถกถาชาดกหลายเรื่องปรากฏ “ของหวาน 4 อย่าง” ที่พระโพธิสัตว์ให้สรรพสัตว์ดื่มหลังจากล้ารอกยาพิษที่บริโภคด้วยความไร้สติ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในลักษณะเช่นนี้ปรากฏในอรรถกถาชาดกหลายเรื่อง เช่น *อรรถกถาลิตตชาดก*

ขณะเมื่อพระโพธิสัตว์กำลังพูดอยู่นั้นแหละ เขาสลบไปแล้วด้วยกำลังของยาพิษ นัยน์ตากลับ คอตก ล้มฟาดลง พระโพธิสัตว์คิดว่า ควรจะให้ชีวิตเป็นทานแม่แก่เขา จึงให้ยาสำรอกที่ปรุงด้วยโอสถจนสำรอกออกมา และให้กินเนยใส น้ำอ้อย น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด เป็นต้น ทำให้หายโรค แล้วสั่งสอนว่า อย่าได้กระทำการกรรมเห็นปานนี้อีก ดังนี้แล้วกระทำบุญมีทานเป็นต้นไปตามมยถากรรม

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:324)

นอกจากการนำอาหารมาเปรียบเทียบกับกามหรือพระธรรมเพื่อสื่อสาระธรรมแล้ว ในอรรถกถาชาดกหลายเรื่องยังปรากฏการนำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารทั้งบริโภค เสวย เสพ สำรอก หิว กระหาย ฯลฯ หรือการนำคำว่า “รส” ซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหาร มาใช้เชื่อมโยงกับสิ่งอื่นเพื่อสื่อสาระธรรมเรื่องเหตุแห่งทุกข์และเหตุอันนำไปสู่การดับทุกข์เช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดใน *อรรถกถามหาปโลกนชาดก* ที่ปรากฏทั้งคำว่า “บริโภค” “รส” และ “สำรอก” โดยนำมาใช้กับ “กาม” ทั้งสิ้น

เพราะรู้กามรสโลกีย์แห่งนางกุมารีนั้นพระราชกุมารจึงเกิดความปรารถนาเป็นอธรรมว่า เราเท่านั้นพึงได้บริโภคกาม อย่าได้มีบุรุษอื่นเลย ต่อแต่นั้น พระราชกุมารทรงถือดาบเล่มหนึ่งแล้ว เสด็จไปเพื่อจะฆ่าบุรุษทั้งหลายเสีย ด้วยทรงดำริว่า เราจักบริโภคกามแต่ผู้เดียว อย่าพึงมีบุรุษอื่นอยู่เลย.

...

ฝ่ายชัตติยราชกุมารผู้ทรงพระปรีชาได้ทอดพระเนตรเห็นพระฤาษีกำลังเหาะไปยังเวหาสจึงได้ความสลัดจิต น้อมพระทัยสู่การบรรพชา ต่อแต่นั้น ชัตติยราชกุมารก็ทรงบรรพชา สාරอกกามราคะแล้วได้เข้าถึงพรหมโลก

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:221-223)

ตัวอย่างจากความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกข้างต้นเป็นความเปรียบที่สื่อสารสำคัญของเรื่องคือมาตุคามเป็นมลทินแก่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ การนำกริยาที่สัมพันธ์กับอาหารมาเชื่อมโยงกับกามจึงแสดงให้เห็นแนวคิดในการปฏิบัติธรรมของผู้ครองพรหมจรรย์ได้อย่างดี กล่าวคือกามนั้นเหมือนอาหารที่เมื่อได้บริโภคแล้วย่อมเกิดความชอบพอใจในรส ทำให้เกิดการทำบาปอื่นๆ เพื่อให้บริโภคกามนั้นอีก ผู้หวังประพฤติธรรมจึงต้อง “สාරอก” หรือถ้อยถอนกามที่ตนเองบริโภคเข้าไปจึงจะปฏิบัติธรรมได้

จากตัวอย่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ได้สำรวจและได้นำแสดงเป็นตัวอย่างในที่นี้ ประกอบกับความเชื่อมโยงระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกกับพระสูตรในพระสูตรตันตปิฎก ล้วนแสดงให้เห็นว่า ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญประการหนึ่งในการสื่อสารธรรม จึงน่าจะมีการศึกษาในระดับลึกต่อไปว่า ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกมีลักษณะอย่างไร และสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกเป็นสาระธรรมเรื่องใด สาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนั้นสัมพันธ์อย่างไรกับพันธกิจวรรณคดีชาดก โดยการศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกนี้ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของ “อาหาร” กับแนวคิดทางพุทธศาสนาที่แตกต่างจากการศึกษาว่าพระพุทธเจ้าสอนห้ามบริโภคอะไร หรือพระพุทธเจ้าสอนเรื่องการบริโภคอย่างไร หากแต่เป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายของ “อาหาร” ในทางพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับแนวคิดอริยสัจสี่อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก
2. เพื่อศึกษาสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสาระธรรมกับพันธกิจของวรรณคดีชาดก

1.3 สมมติฐานการศึกษา

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมีความโดดเด่น เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญในการสื่อสารธรรมเรื่องทั้งเหตุแห่งความทุกข์อันเชื่อมโยงกับอาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค และเหตุแห่งการดับความทุกข์อันเชื่อมโยงกับอาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ความเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนี้นำไปสู่การเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ และปัญญาในการดับทุกข์ตามแนวคิโตรยัสส์อันทำให้อรรถกถาชาดกบรรลุพันธกิจของวรรณคดีชาดกในการสร้าง “ปัญญา” แก่ผู้อ่าน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาอรรถกถาชาดกจาก**พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 55-64** ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. โดยมีอรรถกถาชาดกที่ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสิ้น 415 เรื่อง²

1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาเรื่องความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก ซึ่งสัมพันธ์กับเนื้อหาของงานวิจัยที่ได้มีการศึกษาไว้แล้วหลายชิ้น งานวิจัยดังกล่าวสามารถแบ่งตามเนื้อหาในการศึกษาได้ 4 กลุ่มดังนี้

1.5.1 งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องอาหารและการกินอาหารในแง่มุมทางศาสนาและวรรณคดี

สมภาร พรมทา.2547.**กิน:มูมมของของพุทธศาสนา**.กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาทัศนะของพุทธศาสนาที่มีต่อการกินอาหารใน 3 ประเด็นหลักคือ 1)การกินเนื้อสัตว์ที่พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมองว่าไม่เป็นบาปหากไม่ได้เป็นผู้ฆ่าสัตว์นั้นด้วยตนเอง ตรงข้ามกับพุทธศานาภายานที่มองว่าการกินเนื้อสัตว์เป็นบาปเพราะเป็นปัจจัยของการฆ่าสัตว์ 2) ทางสายกลางในการกินอาหารตามหลักพุทธศาสนา คือ การกินอย่างมีสติ การกินอย่างมีปัญญา ไม่ได้กินอย่างที่เป็นการทรมานตนหรือปรนเปรอตน 3)พุทธศาสนากับการกินอาหารในโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเนื้อสัตว์และอุตสาหกรรมดัดแปลงพันธุกรรม โดยผู้วิจัยเสนอ

² ดูรายชื่ออรรถกถาชาดกที่ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารและใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยที่ภาคผนวก ก.

ทัศนะว่าจริยธรรมของพุทธศาสนาในโลกสมัยควรเป็นจริยธรรมที่คิดในกรอบความซับซ้อนของโลกสมัยใหม่ ผู้วิจัยจึงเสนอว่าการลดละการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นพลังทางศีลธรรมที่สงบและสะอาดแต่มีพลังมากพอที่จะทำให้การทารุณกรรมสัตว์ลดน้อยลง

สุรพีพรรณ ฉัตรภรณ์. 2550. **อาหาร อารมณ์ และอำนาจของสตรีในวรรณกรรมร้อยแก้วตะวันตกร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 5 ประการคือ 1) ศึกษาความเป็นมาและความเกี่ยวเนื่องระหว่างอาหาร อารมณ์ และสตรี 2) ศึกษาความสำคัญของอาหารในวรรณกรรมร้อยแก้วร่วมสมัยซึ่งประพันธ์โดยนักเขียนสตรี 3) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับอารมณ์ในวรรณกรรม 4) วิเคราะห์การพลิกผันบทบาทและสถานภาพของสตรีผู้เป็นแม่ครัวหรือมีบทบาทในการเลี้ยงดูด้วยอาหาร และการสร้างอำนาจของสตรีโดยผ่านทางอาหาร 5) วิเคราะห์ความสำคัญของสตรีและความพยายามของนักประพันธ์สตรีที่มีร่วมกันในการที่จะท้าทายขนบวรรณกรรมของบุรุษ

ผลการศึกษาพบว่า อาหาร อารมณ์ และสตรีมีความเกี่ยวพันกันโดยตรงและอาหารมีบทบาทสำคัญในวรรณกรรมร้อยแก้วร่วมสมัยซึ่งประพันธ์โดยนักเขียนสตรี อาหารเป็นชื่อเรื่องแก่นเรื่อง จินตภาพสำคัญ และความเปรียบเทียบที่โดดเด่น ครัวหรือร้านอาหารเป็นฉากสำคัญของเรื่อง อีกทั้งตัวละครเอกเป็นแม่ครัวหรือมีบทบาทในการบำรุงเลี้ยงดูด้วยอาหาร อาหารเป็นทั้งอาหารกาย อาหารใจ และอาหารของดวงจิต อาหารเป็นสื่อของอารมณ์ อาหารเป็นสื่อของความรัก อาหารสร้างมิตรภาพและความสัมพันธ์ อาหารชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ และอาหารเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์และพรสวรรค์ทางศิลปะ อำนาจของสตรีเป็นอำนาจอันเกิดจากอาหารที่เธอปรุงหรือที่เธอเลี้ยงดูสมาชิกในชุมชน

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. 2550. “กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน:อาหารกับอารมณ์สะเทือนใจ”. ใน **รวมบทความ ย่าใหญ่ใส่สารพัด:วัฒนธรรมอาหารไทย-เทศ**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับอารมณ์สะเทือนใจอันปรากฏในบทพระราชนิพนธ์กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผลการวิจัยพบว่า กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานเป็นบทกวีรักอันใช้กรอบของกาพย์เห่เรือและลีลาของนิราศมาประกอบกัน อาหารกับอารมณ์สะเทือนใจมีความสัมพันธ์กันหลายมิติ มิติแรกอาหารเป็นตัวแทนของนางอันเป็นที่รัก มิติต่อมาอาหารสำคัญเทียบเคียงได้กับขบวนเรือพยุหยาตรา การ

ชมอาหารด้วยลีลาเทียบเคียงกับการชมขบวนเรือจึงเป็นการสถาปนาอาหารอันเป็นตัวแทนของนางให้มีสถานภาพอันยิ่งใหญ่สูงส่งดุจเดียวกัน ในมิตินี้ภาพย์แห่งชมเครื่องคาวหวานจึงเป็นหลักฐานสำคัญของการรังสรรค์บทกวีรัก ในรูปแบบอลังการที่สะท้อนทัศนคติเกี่ยวกับความสำคัญ ของอาหารและความยิ่งใหญ่ของความรัก

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต.2552. **ภาพย์แห่งชมเครื่องคาวหวาน ภาพย์เหนิราศแรมรสร้าง**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 4 ประการคือ 1)ชื่อเรื่องของวรรณคดีเรื่องภาพย์แห่งชมเครื่องคาวหวาน 2)เอกภาพของบทแห่งชุดต่างๆ 3)ประเภทของวรรณคดี 4) ความรักที่แปรเปลี่ยนของกวีและความสัมพันธ์ระหว่างพระราชประวัติของกวีผู้พระราชานิพนธ์กับตัวบทวรรณคดี ผลการศึกษาพบว่าอาหารต่างๆในพระราชานิพนธ์เรื่องแสดงให้เห็นทั้งความรักระหว่างกวีกับพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าบุญรอดและความโศกที่ต้องพลัดพรากกัน อันสัมพันธ์กับพระราชประวัติของกวีผู้พระราชานิพนธ์ที่เคยพลัดพรากจากพระเจ้าหลานเธอ ด้วยเหตุนี้ภาพย์แห่งชมเครื่องคาวหวานจึงจัดประเภทได้ว่าเป็นวรรณคดีนิราศ เพราะมีการคร่ำครวญถึงความรักและความโศก และทำให้เห็นเอกภาพของเนื้อหาของบทแห่งทั้ง 5 ตอนที่สอดร้อยกันเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าชื่อของตัวบทที่ว่า “ภาพย์แห่งชมเครื่องคาวหวาน” น่าจะเป็นชื่อที่ตั้งขึ้นภายหลังเพราะเป็นชื่อเรื่องที่ไม่ครอบคลุมเนื้อหาของวรรณคดีเรื่องนี้ทั้งหมด

ตินาร์ บุญธรรม, 2552-2553, “บทบาทและความสำคัญของ “อาหาร” ในราชประเพณีสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน)”. ใน **วารสารไทยศึกษาฉบับสมมติภูมิปัญญาอาหารไทย**. 5 (สิงหาคม 2552- มกราคม 2553): 17-66.

บทความวิจัยเรื่องนี้ศึกษาความสำคัญและบทบาทของอาหารในราชประเพณีสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเนื้อหาของบทความแบ่งออกเป็น 2 ส่วนแรก ส่วนแรกเป็นการอภิปรายประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระกระยาหารและการเสวยพระกระยาหารของพระมหากษัตริย์ เนื้อหาส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ความสำคัญของอาหารในราชประเพณีสมัยรัตนโกสินทร์ในการสนองต่อความเชื่อต่างๆ ทั้งความเชื่อในพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และคติการบูชาบรรพบุรุษ รวมทั้งความเชื่อในเรื่องบุญบารมีของพระมหากษัตริย์

วินัย ดะห์ลัน.2552-2553, “อาหารกับพิธีกรรมทางศาสนาและการบริโภคของมุสลิม,”. **วารสารไทยศึกษาฉบับสมบััติภูมิปัญญาอาหารไทย**. 5 (สิงหาคม 2552- มกราคม 2553): 67-86.

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคของมุสลิม โดยเน้นการบริโภคหลักตามหลักการในศาสนาอิสลาม ผลการวิจัยพบว่าวัฒนธรรมการบริโภคของมุสลิมดำเนินตามแนวทางที่นบีมุฮัมมัดถือปฏิบัติซึ่งกำหนดไว้ 7 ประการ ตามอักษร พ-อ-ส-ม-ค-ว-ร คือ พร อนามัย สงเคราะห์ มัสยัด วิถี และร่วมกัน โดยมีหลักการเลือกและบริโภคอาหารที่มุสลิมพึงปฏิบัติ 2 ประการ คือการอดอาหารในเดือนรอมฎอน (เราะมะฮฺดอน) และการบริโภคอาหารฮาลาล (หะลาล) ซึ่งเป็นอาหารที่ได้รับอนุญาตตามบทบัญญัติศาสนาอิสลาม

1.5.2 งานวิจัยที่ศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์

บุญชอบ เรืองทรัพย์.2520. **อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก**.วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษารวบรวมความเปรียบที่ปรากฏในพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ จำนวน 45 เล่ม แล้วนำมาแยกประเภทและจัดหมวดหมู่ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่จะศึกษาอุปมา อุปไมยในพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังได้นำอุปมา อุปไมยที่จัดหมวดหมู่แล้วมาวิเคราะห์ในด้าน อักษรศาสตร์ ด้านวิชาการศึกษา ด้านประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมของชาวอินเดียในสมัย พุทธกาล และด้านสาธารณสุข

ญาดา อารุณเวช.2526.**ความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาการใช้ความเปรียบจากบทละครเรื่องอิเหนาและรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งวิธีการเสนอความเปรียบ เนื้อหาของความเปรียบ แนวคิดและจินตนาการของกวี ผลการศึกษาพบว่า ความเปรียบในอิเหนาและรามเกียรติ์มีลักษณะเด่นด้วยภาษาที่เรียบง่าย เป็นความเปรียบที่สมบูรณด้วยความหมาย ให้ความคิดและภาพที่แจ่มชัด เป็นคุณสมบัติที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความงามให้พระราชนิพนธ์ทั้ง 2 เรื่อง

พระมหากรรทการ วิสุทฺโธ (มาษพิมล). 2545. **พุทธวิธีในการสอนแบบอุปมาโวหารใน อรรถกถาธรรมบท**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาศึกษาพุทธวิธีการสอนแบบอุปมาโวหารที่ปรากฏในคาถาธรรมบท ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบและลักษณะของความเปรียบที่ปรากฏมี 3 ลักษณะคือ ใช้อุปมาตามข้อเท็จจริงที่เคยรู้ ใช้คำมีลักษณะคล้ายคลึงกันของอุปมามาเปรียบเทียบ ใช้อุปมาเด่นชัด การใช้อุปมามีผลทางธรรมทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ ถือเป็นกลวิธีสอนที่ดีและตรึงใจพุทธบริษัท

พระมหาฉัตรชัย มูลสาร.2545.**อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค**.วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปมาอุปไมยจากคำบอกอุปมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ผลการศึกษาพบว่า ทางด้านเนื้อหาเน้นการใช้สิ่งที่เป็นรูปธรรม คือภาพชีวิตคนในสมัยนั้นในด้านต่างๆ เช่น การเมือง สังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตเปรียบเทียบกับพระธรรมคำสอน ด้านรูปแบบมีลักษณะได้แก่ ประโยคที่ไม่มีกริยาคุณพากย์ กับประโยคที่มีกริยาคุณพากย์ อุปมาเหล่านี้สัมพันธ์กับโครงสร้างเนื้อหา คือศีล สมภาณี ปัญญาโดยตรง เพราะเป็นสื่อที่จะทำให้เข้าใจเนื้อหา ยิ่งเนื้อหาเป็นนามธรรมมากขึ้นเท่าใด ผู้รจนาก็ใช้อุปมามากขึ้นเท่านั้น จะเห็นได้จากจำนวนการอุปมาที่เพิ่มขึ้นตามลำดับจากสี่นิตเทสไปปัญญา นิตเทส

ชนิษฐา รัตติวิช.2546. **ความเปรียบในปัญญาสชาดกฉบับล้านนา**.วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาความเปรียบที่ปรากฏในปัญญาสชาดกฉบับล้านนา 56 เรื่อง โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการคือ ศึกษาโครงสร้างความเปรียบ ศึกษาความงามทางภาษาที่เกิดจากความเปรียบ และศึกษาความถี่ของการใช้แบบเปรียบแต่ละประเภท ผลการศึกษาพบว่าโครงสร้างของความเปรียบเกิดจากสองสิ่งเปรียบเทียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบกับแบบเปรียบ ความงามทางภาษาที่เกิดจากการใช้ความเปรียบมี 2 ลักษณะคือความงามที่ทำให้เกิดภาพพจน์และความงามที่เกิดจากวิธีใช้ถ้อยคำ ส่วนผลของความถี่พบว่าใช้ความเปรียบแบบอุปมามากที่สุด

พิสิทธิ กอบบุญ.2548. **ปุจฉา- วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา.**วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาปุจฉา-วิสัชนาในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสร้างปัญญาและความเข้าใจพุทธธรรมในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา พบการศึกษาพบว่าการปุจฉาและการวิสัชนามีความสำคัญในการสื่อสารธรรมในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ได้แก่วรรณคดีชาดก วรรณคดีสารธรรม และวรรณคดีพระราชปุจฉา การปุจฉาและการวิสัชนามีหลายลักษณะ ได้แก่ การปุจฉาและการวิสัชนาลักษณะแห่งธรรมนัยเดียว การปุจฉาและการวิสัชนาปริศนาธรรม การปุจฉาและการวิสัชนาที่ซับซ้อนหลายนัย และการปุจฉาและการวิสัชนาในลักษณะตั้งปุจฉาและวิสัชนาโดยผู้แต่งเอง

สุภักดิ์ มหาวรรการ.2552. **ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก.**วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับน้ำในอรรถกถาชาดกในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สื่อมรรคาสู่นิพพาน เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่มีนัยเชื่อมโยงไปสู่สาระสำคัญคือหนทางสู่นิพพาน โดยแสดงแนวทางประพฤติธรรมให้ตระหนักรู้ว่านิพพานมีอยู่ในสังสารวัฏ มนุษย์ผู้เวียนว่ายตายเกิดก็อาจบรรลุนิพพานได้หากเริ่มปฏิบัติตามแนวทางเบื้องต้น ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำในอรรถกถาชาดกจึงแสดงให้เห็นว่าอรรถกถาชาดกเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สื่อแนวคิดอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนา

Shen Vincent. 2001. Metaphor and narrative in Taoism and Buddhism. in *Cultural heritage and contemporary change*. p.1-18 . Bangkok : Assumption University

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการใช้ความเปรียบรวมทั้งเรื่องเล่าในเชิงปรัชญาสำหรับการแสดง “ประสบการณ์ทางศาสนา” โดยเลือกศาสนาพุทธและลัทธิเต๋าเป็นตัวอย่างในการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า ความเปรียบเป็นอุปกรณ์สำคัญในการแสดงประสบการณ์ทางศาสนา โดยเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ของมนุษย์กับประสบการณ์ทางศาสนา โดยความเปรียบจะแสดงความหมายอย่างเด่นชัด ส่งผลให้เกิดการตีความ และการประกอบสร้างความหมายของผู้อ่าน จึงอาจจะกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าทางศาสนามีความหมาย เพราะนำความหวังมาให้ผู้อ่าน โดยความหวังนั้นมีไม่เพียงความหวังว่าชีวิตจะดีขึ้นเท่านั้น แต่เป็นความหวังในการเข้าถึงสัจจะสูงสุดของศาสนา

1.5.3 งานวิจัยที่ศึกษาอรรถกถาชาดก

สมพงษ์ โอศรีสกุล. 2525. **พฤติกรรมของสัตว์ในชาตกัฏฐกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาและรวบรวมพฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏในชาตกัฏฐกถารวมทั้งคตินิยมคำสอนที่ได้จากพฤติกรรมของสัตว์ ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรมของสัตว์ที่ปรากฏไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่ประกอบด้วยคุณธรรม หรือพฤติกรรมที่ขาดคุณธรรม แต่ที่จริงของก็คือพฤติกรรมของมนุษย์นั่นเอง เพียงแต่นำสัตว์มาแสดงพฤติกรรมแทนพฤติกรรมของมนุษย์ นอกจากนี้วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของสัตว์กับตำนานและสำนวนต่างๆด้วย

พรวิภา วัฒนรัชานกุล. 2534. **การศึกษาบทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาบทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทยว่าชาดกแต่ละฝ่ายปรากฏบทบาทของผู้หญิงอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกมีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย 5 บทบาท คือ บทบาทผู้หญิงที่ให้โทษแก่ผู้อื่น บทบาทผู้หญิงในฐานะมารดาที่มีความรักต่อลูก บทบาทของผู้หญิงในฐานะภรรยา บทบาทผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ และบทบาทเบ็ดเตล็ด บทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทยช่วยสื่อคำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องต่างๆ คือ ต้นเหตุแห่งความทุกข์ กรรมและผลของกรรม สภาพความจริงของชีวิต การคบมิตร ความกตัญญู ความรัก หลักการครองเรือน

พระมหาณรงค์ เพชรบุญดี. 2539. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของหญิงร้ายในชาตกัฏฐกถา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหญิงร้ายในชาตกัฏฐกถา ผลการศึกษาพบว่าหญิงร้ายในชาตกัฏฐกถาคือหญิงที่มักมากในกามารมณ์ มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในเรื่องเพศเป็นโทษและเหตุแห่งทุกข์ของชายผู้เป็นสามี และที่สำคัญคือเป็นผู้กระทำอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุ ชาตกัฏฐกถาเสนอแนวปฏิบัติต่อผู้หญิงไว้ว่า นักบวชควรหลีกเลี่ยงไม่สนทนาด้วยสองต่อสอง และควรมีสติเมื่อเกี่ยวข้องกับ สอดคล้องกับเนื้อหาที่ปรากฏใน

พระไตรปิฎก หากแต่ในพระไตรปิฎกปรากฏคำสอนเรื่องการควบคุมความคิดที่มีต่อผู้หญิงเพื่อมิให้เกิดกามราคะ

อนุสรณ์ อุณโณ.2539. **การวิเคราะห์ชาติกัฏฐกถาด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะประยุกต์ทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ เพื่อวิเคราะห์ชาติกัฏฐกถา(ฉบับแปลของมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม 55-64) ในฐานะพิธีกรรมเลื่อนสถานภาพจากพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธเจ้าตลอดจนวิเคราะห์การบำเพ็ญทศบารมีของพระโพธิสัตว์ในฐานะคุณสมบัติของผู้เปลี่ยนผ่าน วิเคราะห์คุณลักษณะที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกในฐานะคุณลักษณะของช่วงเปลี่ยนผ่านและวิเคราะห์พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญา ผลการศึกษาสรุปว่า ชาติกัฏฐกถาในฐานะคัมภีร์โพธิสัตว์จรรยา คือ พิธีกรรมเลื่อนสถานภาพจากพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธเจ้าที่มีแบบแผนขั้นตอนคล้ายคลึงกับพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านโดยทั่วไปซึ่งประกอบด้วยช่วงแยกตัว ช่วงเปลี่ยนผ่าน และช่วงรวมตัว พระโพธิสัตว์เป็นดั่งผู้เปลี่ยนผ่าน การบำเพ็ญทศบารมีจึงเป็นคุณสมบัติของผู้เปลี่ยนผ่านซึ่งประกอบด้วยการสละชีวิตทางโลก การยอมรับความเจ็บปวดและทุกข์ทรมาน และการมีปัญญาไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ขณะเดียวกันการละเว้นจากเรื่องเพศ และ communitas ในมหาสมาคมผู้ออกบวชในสำนักพระโพธิสัตว์ คือ คุณสมบัติช่วงเปลี่ยนผ่านทั้งสาเหตุของการเปลี่ยนผ่านและความเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของโลกและชีวิตของพระโพธิสัตว์ในแต่ละพระชาติต่างก็ถูกกำหนดโดยพุทธปรัชญาเป็นสำคัญ

สายวรุณ น้อยนิมิตร.2542. **อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าและความสำคัญของอรรถกถาชาดกในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทย และศึกษาความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น ผลการศึกษาพบว่าอรรถกถาชาดกมีสาระคำสอนที่มุ่งสอนคนทั่วไป คำสอนที่เป็นหลักสำคัญได้แก่ หลักการดำเนินชีวิต การปฏิบัติต่อผู้อื่น การครองเรือน สาระคำสอนเหล่านี้ตรงกับสาระในวรรณคดีคำสอนของไทย ลักษณะเด่นประการหนึ่งของอรรถกถาชาดกคือการสร้างเรื่องเพื่อสอนโดยเฉพาะการแสดงหลักธรรมที่เป็นเรื่องเปรียบเทียบหรืออุทาหรณ์ อรรถกถาชาดกมีคุณค่าและความสำคัญต่อวรรณคดีไทยหลายด้าน ได้แก่ ด้านที่เป็นวรรณคดีคำสอน นอกจากนี้ยังมีคุณค่าในด้านที่เป็นต้นแบบของวรรณคดีชาดกที่แต่งในประเทศไทย

พระมหาวิชัย แสงกล้า. 2544. **วิเคราะห์ตัวละครสัตว์ที่สำคัญในอรรถกถาชาดก**
ชาดกหมวดชุกทกนิกาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาบทบาทของตัวละครสัตว์ที่สำคัญตามแนวทศบารมีและกลวิธีการ
นำเสนอคุณธรรมผ่านตัวละครสัตว์ที่สำคัญในอรรถกถาชาดก หมวด ชุกทกนิกาย เล่มที่ 55
ถึง เล่มที่ 62 ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ของมหาหมกุฎราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของตัว
ละครสัตว์ที่สำคัญตามแนวทศบารมี คือแนวทางปฏิบัติเพื่อความเป็นซึ่งพระพุทธเจ้าในอนาคต 10
ประการคือ บำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี
อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ไม่มีตัวละครแสดงการบำเพ็ญบารมีด้วยเนกขัมมะ
บารมี เพราะด้วยเหตุที่เป็นดิรัจฉาน ด้านกลวิธีนำเสนอตัวละครพบว่าใช้สร้างตัวละครแบบ
บุคลาธิษฐาน และสัญลักษณ์ที่ตรงกันข้ามกับพฤติกรรมในความเป็นจริงของสัตว์เพื่อให้เกิดการ
เปรียบเทียบ

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ.2545. **แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก**.วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก และวิเคราะห์ปัญญาในฐานะ
ที่เป็นคำสอนในอรรถกถาชาดก ผลการศึกษาพบว่าการนำเสนอปัญญาในอรรถกถาชาดกเป็น
ปัญญาระดับพื้นฐาน การนำเสนอคำสอนเรื่องปัญญา คือปัญญาในฐานะหลักการดำเนินชีวิตอัน
สัมพันธ์กับความสุจริตกาย วาจา และใจทำให้เกิดความสงบและมีปัญญา ส่วนปัญญาของพระ
โพธิสัตว์คือการบำเพ็ญปัญญาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น เตือนสติ แก้ไขปัญหา ลักษณะเด่นของการ
นำเสนอปัญญาในอรรถกถาชาดกคือ การนำกลวิธีการทดสอบปัญญาเข้ามาดำเนินเรื่อง ลักษณะ
เด่นนี้เองทำให้อรรถกถาชาดกสามารถเสนอแนวคิดเรื่องปัญญาไว้ในเรื่องได้อย่างกลมกลืน

1.5.4 งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องความทุกข์ในแง่มุมทางศาสนาและวรรณคดี

พรทิพย์ ชูศักดิ์.2524.**วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของไซเป็นสาวเออร์**..
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาทัศนคติของไซเป็นสาวเออร์เกี่ยวกับความทุกข์ ทั้ง
ความหมายของความทุกข์ สาเหตุของความทุกข์ และการดับทุกข์โดยเปรียบเทียบกับคำสอน
เรื่องความทุกข์ในพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ชีวิตตามคำสอนของพุทธศาสนา และตาม
ทัศนคติของไซเป็นสาวเออร์มีแก่นแท้เป็นทุกข์ นอกจากนี้ไซเป็นสาวเออร์ยังมีทัศนคติว่าทุกข์ของชีวิต

มีเหตุมาจากเจตจำนงเพื่อชีวิต อันนำไปสู่การดิ้นรนอย่างปราศจุดจบ เมื่อมีความพอใจเพียงชั่วครู่ ก็เกิดความอยากครั้งใหม่ หากไม่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้สมความอยากก็จะเกิดความเบื่อหน่าย ไซ้เป็นสาวเออร์ได้เสนอแนวทางดับทุกข์ด้วยการตีความในความงามของศิลปะ และการสละความ ต้องการทางโลก อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวเป็นเพียงการดับทุกข์ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น

สมพร ลำพุกธา.2527. **ความคิดเรื่องการดิ้นรนและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท**.วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเรื่องการดิ้นรนและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการศึกษาพบพุทธปรัชญาสอนให้เห็นความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ที่มีทั้งสุขและทุกข์ ชีวิตปุถุชนมักจะแสวงหาความสุขขั้นต่ำสุดคือความสุขซึ่งมีความทุกข์แอบแฝงอยู่ พุทธปรัชญาจึงสอนให้แสวงหาความสุขที่ประณีตกว่า สาเหตุที่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความทุกข์คืออวิชชา แนวทางดับทุกข์ตามพุทธปรัชญาคืออริยสัจ โดยสอนให้มนุษย์ตามดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาอันมีสติปัญญา 4 และการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นเครื่องมือสำคัญ เกิดผลคือปัญญาหรืออวิชชา อันส่งผลให้คลายความยึดมั่นในตัวตน หมดกิเลส ตัณหวจรแห่งสังสารวัฏเข้าสู่ภาวะสุขสูงสุดคือนิพพาน

มรกต วัฏฐะสิงห์.2538. **ความทุกข์ในวัยเด็กในนวนิยายเรื่อง เลอ เปอติ ไซส และ แจ็ค ของ อัลฟงส์ โดเดต์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ความทุกข์ของตัวละครเด็ก ของอัลฟงส์ โดเดต์ รวมทั้งศึกษาเทคนิคการเขียนที่ผู้แต่งใช้บรรยายความทุกข์ ผลการวิจัยพบว่าความทุกข์ของตัวละครเด็ก มีสาเหตุมาจากครอบครัว และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ความสามารถและคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้เขียนในด้านกลวิธีการประพันธ์ โดยใช้เทคนิคการบรรยายและการเล่าเรื่อง ทำให้สามารถถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวให้ปรากฏออกมาอย่างเด่นชัด โดเดต์ ชี้ให้เห็นว่าครอบครัวที่ขาดความรัก ความอบอุ่นทำให้สมาชิกในครอบครัวประสบปัญหาทั้งในชีวิตและครอบครัวและการใช้ชีวิตในสังคม ความคิดดังกล่าวนี้เป็น ผลมาจากประสบการณ์ชีวิตครอบครัวของผู้ประพันธ์เอง

สมภาร พรหมทา.2543. **ทุกข์ในพุทธปรัชญา : มุมมองจากลัทธิคาร์วิน**.รายงานผลการวิจัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพุทธศาสนาเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญในพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของลัทธิคาร์วินมาเป็นเครื่องมือเพื่อให้เห็น

รายละเอียดที่ซับซ้อนและลึกซึ้งของทุกขีในบางแง่มุมที่ไม่ปรากฏตรงๆ ในคำอธิบายเชิงคัมภีร์ของ พุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่าเมื่อพิจารณาจากมุมมองของลัทธิคาร์วิน ชีวิตเป็นทุกขีใน 2 ความหมายหลักๆ ประการแรก ชีวิตมีฐานะเป็นอินทรีย์ภาพที่ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ประการที่สอง ชีวิตเป็นเครื่องมือที่ยืนใช้สำหรับสืบทอดการดำรงอยู่ของกระแสแห่งยืน ในฐานะ เครื่องมือของยืน ชีวิตต้องแบกรับภาระในทางชีววิทยาจำนวนมากอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ การต้อง แบกรับภาระนี้คือทุกขี จะอย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุด นักคิดในลัทธิคาร์วินบางคนเชื่อว่า มนุษย์ สามารถพัฒนาตนเองจนถึงระดับที่สามารถสลัดตัวเองให้พ้นออกมาจากการครอบงำของ ธรรมชาติในทางชีววิทยา ซึ่งก็แปลว่าเมื่อมนุษย์พัฒนาถึงจุดนั้น มนุษย์จะสามารถเอาชนะทุกขีซึ่ง ถูกมอบมาให้พร้อมกับการเกิดได้ แนวคิดนี้สอดคล้องกับความเชื่อของพุทธศาสนาที่ว่าเมื่อถึงที่สุด แล้ว ทุกขีของชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์เราสามารถเอาชนะได้

อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข.2546.**การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยาม เจ็บป่วย.**วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงแนวทางการแก้ปัญหาความเจ็บป่วย ตามวิธีของ พระพุทธเจ้า ผลการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าทรงมีแนวทางในการแก้ปัญหาสุขภาพและความ เจ็บ ป่วย 2 แนวทาง คือ การป้องกัน และ การรักษา โรค วิธีในการป้องกันสุขภาพที่พระพุทธเจ้าทรงใช้พบว่า ทรงมีหลักปฏิบัติต่างๆ ในการดูแลรักษา สุขภาพอนามัยอย่างครบถ้วนทั้งทางด้านกายภาพและจิตภาพ ที่มุ่งเน้นการปฏิบัติควบคู่กันไป อย่างสม่ำเสมอ เป็นประจำทุกวัน ส่วนการรักษาโรคมีอยู่ 2 วิธี คือ การรักษาด้วยกรรมวิธีตามแบบ ทั่วไปและการรักษาด้วยพระธรรมโอสถ การแก้ปัญหาความเจ็บป่วยตามวิธีของพระพุทธเจ้าตาม วิธีของพระพุทธเจ้ามีนัยความหมาย 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะ เป็นพุทธวิธีที่ทรงมีเป้าหมายเพื่อ การบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย และระดับโลกุตระ เป็นพุทธวิธีที่ทรงมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์ คือ บรรลุพระนิพพาน

จารวี พิมพ์สมฤดี. 2552. **การศึกษาความทุกข์ของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาคความทุกข์ของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ (1) เพื่อศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีในคัมภีร์

พระพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาความทุกข์ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ(3) เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาความทุกข์ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า สรุปลสตรีในสมัยพุทธกาลจะมีความทุกข์อยู่ 5 ประการ คือ(1) ปัญหาความทุกข์ของสตรีในด้านสังคม(2) ปัญหาความทุกข์ของสตรีในด้านร่างกาย(3) ปัญหาความทุกข์ของสตรีในด้านครอบครัว(4) ปัญหาความทุกข์ของสตรีในด้านศาสนา(5) ปัญหาความทุกข์ของสตรีในด้านสติปัญญา โดยปัญหาความทุกข์ทั้ง 5 ประการนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่สตรีจะต้องเผชิญพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางแก้ไขกับปัญหาความทุกข์ของสตรีโดยได้กำหนดขอบเขตการแก้ไขปัญหาความทุกข์ของสตรีทั้ง 5 ด้านเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาสตรีหรือการแก้ไขปัญหาความทุกข์ให้ลดน้อยลง เช่น การแก้ไขปัญหาความทุกข์ที่เกิดเพราะสังคมก็ด้วยการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติความเชื่อของสังคมที่มีต่อสตรีให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์ หรือการปรับเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับสตรีว่าสตรีนั้นไม่ใช่อุปสรรคต่อการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาหรือการบรรลุธรรม

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1.6.1 ทำให้เข้าใจความสำคัญของความเปรียบเกี่ยวอาหารในอรรถกถาชาดกในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญในการสื่อสารธรรมเรื่องเหตุแห่งความทุกข์และหนทางสู่การดับทุกข์

1.6.2 ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสารธรรมในอรรถกถาชาดกกับพันธกิจของวรรณคดีชาดกที่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนา คือการสอนเพื่อให้เข้าใจนัยแห่งธรรม ทำให้เกิดปัญญาอันนำไปสู่การดับทุกข์อันเป็นอุดมการณ์สูงสุดของพุทธศาสนา

1.6.3 เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาความเปรียบในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสื่อสารสำคัญในวรรณคดีประเภทอื่นๆ

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

1.7.1 รวบรวมและศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1.7.2 ศึกษาอรรถกถาชาดก

1.7.3 วิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์ข้อมูล

1.7.4 สรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.8.1 การอ้างอิงพระไตรปิฎกในงานวิจัยนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับแปลภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2539 รูปแบบการอ้างอิงใช้ระบบนามปี โดยผู้วิจัยจะระบุลำดับเล่มท้ายปีที่พิมพ์เพื่อความชัดเจน เช่น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 :17)

1.8.2 การอ้างอิงอรรถกถาชาดกในงานวิจัยนี้อ้างอิงจากพระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 55-64 ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 รูปแบบการอ้างอิงใช้ระบบนามปี โดยผู้วิจัยจะระบุลำดับเล่มท้ายปีที่พิมพ์เพื่อความชัดเจน เช่น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:293)

1.8.3 การเน้นข้อความที่คัดลอกมาจากอรรถกถาชาดก ผู้วิจัยจะเน้นข้อความด้วยการขีดเส้นใต้ เพื่อให้แตกต่างจากข้อความของการต้นฉบับที่มีการทำตัวหนาในบางแห่ง

1.9 นิยามศัพท์

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความเปรียบในอรรถกถาชาดกซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา ดังนั้นจึงปรากฏคำศัพท์เฉพาะทางพุทธศาสนาหลายคำ เพื่อให้เข้าใจความหมายของคำศัพท์ต่างๆตามนัยทางพุทธศาสนา จึงนิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ดังต่อไปนี้

1.9.1 **อาหาร** ในงานวิจัยนี้อ้างอิงความหมายของอาหารตามนัยของ “อาหาร 4” ในพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ความว่า

อาหาร 4 อย่าง อะไรบ้าง คือ

1. กวฬิงการอาหาร (อาหาร คือคำข้าว) ที่หยาบหรือละเอียด
2. ผัสสาหาร (อาหาร คือผัสสะ)
3. มโนสัญเจตนาหาร (อาหาร คือมโนสัญเจตนา)
4. วิญญาณาหาร (อาหาร คือวิญญาณ)

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 :17)

1.9.2 **กาม** ในงานวิจัยนี้อ้างอิงความหมายของคำว่ากามจากพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ฉบับชำระเพิ่มเติม –ช่วงที่ 1 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 15-16) ความว่า

กาม ความใคร่, ความอยาก, ความปรารถนา, สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่, กามมี 2 คือ 1.กิเลสกาม กิเลสที่ทำให้ใคร่ 2. วัตถุกาม วัตถุอันน่าใคร่ ได้แก่

กามคุณ 5

แม้คำว่ากามจะมีความหมายแยกออกเป็นวัตถุกาม และกิเลสกาม แต่ในงานวิจัยนี้ใน ส่วนของการเก็บข้อมูลจะใช้คำว่ากามโดยไม่แยกความหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับการปรากฏ ของคำดังกล่าวในอรรถกถาชาดก ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นจะแยกความหมายของคำดังกล่าว เพื่อแสดงนัยความหมายที่แตกต่างแต่ทว่าเชื่อมโยงกันระหว่างวัตถุกามและกิเลสกาม

1.9.3 วิญญาณ ในงานวิจัยนี้อ้างอิงความหมายของคำว่าวิญญาณจากพจนานุกรมพุทธ ศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ฉบับชำระเพิ่มเติม –ช่วงที่ 1 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 366-367)ความว่า

วิญญาณ ความรู้แจ้งอารมณ์, จิต, ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายใน และอายตนะภายนอกกระทบกัน เช่นรู้อารมณ์ในเวลาเมื่อรูปมากระทบตา เป็นต้น ได้แก่ การเห็น การได้ยินเป็นอาทิ; **วิญญาณ 6** คือ 1. จักขุวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางตา (เห็น) 2. โสตวิญญาน ความรู้อารมณ์ทางหู (ได้ยิน) 3. ชานวิญญาน ความรู้อารมณ์ทางจมูก (ได้กลิ่น) 4. ชิวหาวิญญาน ความรู้ อารมณ์ทางลิ้น (รู้รส) 5. กายวิญญานความรู้อารมณ์ทางกาย (รู้สิ่งต้องกาย) 6. มโนวิญญาน ความรู้อารมณ์ทางใจ (รู้เรื่องในใจ)

บทที่ 2

ความหมายและความสำคัญของ

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในพระไตรปิฎก

ความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญอย่างยิ่งในการสื่อสาร เพราะเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีพลังทำให้ผู้อ่านเห็นภาพ รวมทั้งเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ผ่านการเชื่อมโยงความหมาย ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏมากในคัมภีร์ทางศาสนา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกว่าสื่อสารธรรมเรื่องเหตุแห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์อย่างไร ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจแนวทางในการศึกษาเด่นชัดขึ้น เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงความหมายของความเปรียบ ความสำคัญของความเปรียบในการสื่อสาร ความสำคัญและความหมายของอาหารในศาสนาพราหมณ์ รวมทั้งความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่มีมาก่อนอรรถกถาชาดก

2.1 ความหมายของความเปรียบ

ความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏมาช้านานในกระบวนการสร้างสรรค์วรรณคดีของมนุษยชาติ เป็นเครื่องมือสำคัญที่กวีนำมาใช้สื่อทั้งอารมณ์ ความคิด และสารที่กวีต้องการนำเสนอ การรวบรวมความหมายของความเปรียบในที่นี้จึงรวบรวมความหมายของความเปรียบให้กว้างขวางที่สุด จากนั้นจึงนำความหมายของความเปรียบที่รวบรวมไว้มาสังเคราะห์เป็นแนวทางการศึกษาลักษณะของความเปรียบอันเป็นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้

อริสโตเติล (Aristotle, 1965: 61.) นักปรัชญาชาวกรีกได้กล่าวถึงความหมายของความเปรียบไว้ในหนังสือวรรณคดีวิจารณ์ "On the Art of Poetry" ว่า ความเปรียบคือการส่งผ่านความหมายจากสิ่งหนึ่งไปยังอีกสิ่งหนึ่ง โดยของสองสิ่งนั้นมีความคล้ายคลึงกัน

Metaphor is the application to one thing of a name belonging to another thing ; the transference may be from the genus to the species, from the one species to another, or it may be a matter of analogy.

นอกจากในแง่มุมมองของการวิจารณ์วรรณคดีแล้ว ในแง่มุมมองของนักภาษาศาสตร์ก็สนใจศึกษาความเปรียบหรืออุปลักษณ์เช่นกัน ดังเช่นเลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson) นักภาษาศาสตร์สองคนที่ได้เสนอแนวคิดว่าอุปลักษณ์หรือความเปรียบมิได้เป็นเพียงเครื่องประดับตกแต่งให้วรรณคดีมีความไพเราะงดงามเท่านั้น แต่การใช้ความเปรียบนั้นอยู่ในวิธีสื่อสารใน

ชีวิตประจำวันของมนุษย์ อันเป็นเหตุให้มีนักภาษาศาสตร์คนอื่นได้นำแนวคิดของนักภาษาศาสตร์ทั้งสองคนมาเป็นแนวคิดในการศึกษาทางภาษาศาสตร์ โคเวคเซส (Kövecses) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับความเปรียบของเลคอฟและจอห์นสันที่ทำให้เห็นมุมมองของความเปรียบเด่นชัดขึ้น คือ

Lakoff and Johnson challenged the deeply entrenched view of metaphor by claiming that (1) metaphor is a property of concept, and not a word; (2) the function of metaphor is to better understand certain concepts, and just some artistic purpose;(3) metaphor is often not base on similarity;(4) metaphor is used effortlessly in everyday life by ordinary people, not just by special talented people; and (5) metaphor far from being a superfluous though pleasing linguistic ornament, is an inevitable process of human thought and reasoning.

(Kövecses, 2002: viii, อ้างถึงใน รัชนิญญา, 2551:18)

จากแนวคิดเกี่ยวกับอุปลักษณะหรือความเปรียบของเลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff and Johnson) ที่โคเวคเซส (Kövecses) ได้สรุปไว้ นั้น เห็นได้ว่าแม้ว่าเป็นมุมมองของนักภาษาศาสตร์แต่ก็ทำให้เห็นแง่มุมของการศึกษาความเปรียบเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าความเปรียบเป็นลักษณะของระบบโน้ตศัพท์คำ ความเปรียบมิได้เชื่อมโยงที่ความเหมือนระหว่างสิ่งที่เปรียบกับตัวที่นำมาเปรียบเท่านั้น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความสำคัญของความเปรียบในฐานะเครื่องมือสื่อความคิด

ในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ตะวันออก กล่าวเฉพาะวัฒนธรรมอินเดีย แนวคิดเรื่องความเปรียบปรากฏมาช้านาน ดังปริเฉทที่ 4 ของอลังการศาสตร์ซึ่งเป็นตำราประพันธ์ศาสตร์เล่มเก่าแก่ของอินเดียได้จัดความเปรียบเป็นอรรถาঙ্การหรืออลังการด้านความหมาย

ปริเฉทที่ 4

1. คราวนี้เราจะกล่าวถึงประมวลอลังการอันไม่มีอยู่แล้วไซ้ คำประพันธ์แม้แต่ที่ปราศจากโทษทั้งหลายและประกอบไปด้วยคุณทั้งหลาย ก็ยังไม่สง่าเหมือนรูปร่างหญิงอันศักดิ์แต่ปราศจากลักษณะที่ชั่ว และกอปรด้วยลักษณะที่ดีแต่เท่านั้นก็ยังสง่าจะนั้น

2."จิตฺตมฺ" (แปลก) "วฺกโรกฺติ" (พูดไม่ตรง) "อนฺุปราส" (พูดซ้ำๆ) และ "ยมกมฺ" (คู่) เป็นอสังการฝ่ายเสียง อสังการฝ่ายความหมายก็คือ "ช า ตี :"(ชาติ) "อุปมา" "รูปกมฺ" (รูป)

(วาคุภฏ,2550: 18)

ตามทฤษฎีอสังการศาสตร์ ความเปรียบเทียบเป็นอสังการด้านความหมายที่โดดเด่น อสังการด้านความหมายที่สำคัญตามทฤษฎีอสังการศาสตร์ได้แก่

1.อุปมา คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่าเหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ

2. รูปกะ คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่กล่าวเสียใหม่ว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง

3.อุปมารูปกะ คือการเปรียบเทียบโดยใช้ถ้อยคำเหมือนรูปกะ แต่มีได้หมายความว่าลึกซึ้งเท่ากับรูปกะที่ว่าสิ่งหนึ่งอาจแทนอีกสิ่งหนึ่งได้ เพียงแต่ต้องการเปรียบเช่นเดียวกับอุปมาว่า อุปไมย (สิ่งที่กวีต้องการกล่าวถึง) มีลักษณะเหมือนอุปมาน (สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ) เท่านั้น

4. อุปเมโยปมา คือการเปรียบเทียบแบบอุปมา 2 ทาง นอกเหนือจาก ก. เหมือน ข. แล้ว ในทางกลับกัน ข.ก็เหมือน ก. ด้วย

5.อนันวยะคือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่เทียบสิ่งหนึ่งกับตัวของมันเอง เพราะไม่มีสิ่งใดที่คู่ควรพอที่จะนำมาเปรียบด้วยได้ อุปมาน และอุปไมยจึงเป็นสิ่งเดียวกัน

6.วยติเรก คือการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง อาจเป็นอุปไมยหรืออุปมาน หรือในทางกลับกันก็ได้

7.ประติวัตตูปมา คือการเปรียบเทียบด้วยข้อความ 2 ประโยค ในลักษณะที่คู่ขนานกัน เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนกันของอุปมานกับอุปไมย แม้ว่าจะไม่ปรากฏคำว่าเหมือนหรือคล้ายแต่ผู้ฟังก็หมายรู้ได้ด้วยการอนุมาน

ริส เดวิดส์ และสเตด (Davids and Stede) กับเซอร์โมนีเยอร์ วิลเลียมส์ (Sir Monier, Monier Williams) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ปุโรโณมา” หรืออุปมาที่สมบูรณ์ว่าต้องประกอบด้วยองค์ 4 ประการ

1. ตัวนำมาเปรียบ (อุปมาน)
2. ตัวถูกเปรียบ (อุปเมย)
3. สภาพที่คล้ายคลึงกัน (สาธารณธรรม)
4. ศัพท์ที่กล่าวเปรียบเทียบ (อุปมาวจาก หรือ สาทฤษฎย ปฏิปาทก)

(Davids, and Stede, 1966:168 และ Sir Monier, Monier Williams, 1960: 203,642 อ้างถึงใน บุญชอบ เริงทรัพย์, 2520:5)

วี เค ชารี (Chari, 1992: 92) ได้รวบรวมแนวคิดของความเปรียบที่นักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตหลายสำนักได้กำหนดไว้ และสรุปความหมายของความเปรียบอย่างกว้างที่สุดว่ากินความถึงกลวิธีทางวรรณศิลป์อื่นๆ เช่น การเสียดสี (irony) สัมพจน์นัย (synecdoche) นามนัย (metonymy) ปฏิทรรศน์ (paradox) ปฏิพจน์ (oxymoron) อติพจน์ (hyperbole)

The account given above of secondary meaning or principle of metaphor, in its broadest sense, would seem comprehensive enough to cover all case in which an implicit meaning is involved in addition to what the words of a sentence state explicitly. Some recent theorists have, however, doubted that we can have any comprehensive rule for all figurative constructions. But our analysis has shown that the conditions governing secondary meaning, namely, incompatibility of the primary meaning and relation to the primary meaning, apply equally to cases of metaphor, irony, synecdoche, and metonymy, which are the major tropes. Paradox and oxymoron, too, are, like irony, basically forms of secondary meaning based on contrariety. Exaggeration (the figure hyperbole) must also be considered a species of metaphoric speech since the same test of literal falsity applies to it. If

a statement were literally true, we would not even call it an exaggeration.

ความเปรียบในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์จึงมิได้จำกัดอยู่ภาพพจน์อุปมาหรืออุปลักษณะ แต่กินความหมายกว้างเท่าภาษาภาพพจน์ ในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายความหมายของคำว่าภาษาภาพพจน์ว่า

Figurative language ภาษาภาพพจน์ ภาษาที่ผิดแผกไปจากปกติ หรือผิดไปจากภาษาตามตัวอักษรในด้านการเรียงเรียงคำหรือความหมายของคำ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสำนวนที่แปลกใหม่และมีพลัง หรือให้มองเห็นภาพหรือพรรณนาโดยการเปรียบเทียบเพื่อให้ความคล้ายคลึงในสิ่งที่ไม่คล้ายคลึงกัน ภาษาภาพพจน์คือข้อเขียนที่นำเอาภาพพจน์อย่างเดี่ยวหรือหลายอย่างมาใช้ ภาพพจน์เหล่านี้ที่รู้จักกันมากที่สุดได้แก่ ภาวะแย้ง อุปมา อุปลักษณะ และการกล่าวซ้ำ

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2545:181-182.)

ความหมายของภาษาภาพพจน์ที่ปรากฏในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน สอดคล้องกับความหมายของภาษาภาพพจน์ที่ยุวพาส์ (ประทีปเสนา) ชัยศิลป์วัฒนา (2542:21) ได้ให้ความหมายไว้ว่า

ภาษาภาพพจน์(Figurative language) หรือภาษาโวหาร คือการใช้ภาษาเปรียบเทียบ ความหมายของภาษาโวหารจะไม่ตรงตามตัวอักษร ภาษาภาพพจน์ส่วนใหญ่จะใช้ลักษณะสำคัญของภาพพจน์ในการเปรียบเทียบอันเป็นวิธีการที่ผู้แต่งเลือกใช้เพื่อพยายามทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือเป็นที่รู้จักน้อยหรือกลางเลือน ให้มีความเป็นรูปธรรมเป็นที่รู้จักและมีความชัดเจนขึ้น โดยผู้แต่งมักนำไปเปรียบกับสิ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว

จากการให้นิยามต่างๆ ข้างต้นจะเห็นได้ว่าความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการใช้ภาษาเพื่อให้อ่านเกิดภาพ เกิดอารมณ์ หรือเกิดความคิดนึกเห็น คล้อยตาม โดยการเชื่อมโยงความหมายระหว่างสิ่งสองสิ่ง โดยไม่จำเป็นต้องปรากฏการระบุคำที่แสดงการเปรียบเทียบ และสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกันนั้นก็มิจำเป็นต้องเชื่อมโยงกันเฉพาะ

ความหมายหรือความคล้ายคลึงเท่านั้น ดังที่ธเนศ เวศร์ภาดา (2549:54-55) ให้อธิบายพื้นฐานที่มาของความเปรียบเทียบว่า

การเปรียบเทียบมีพื้นฐานจากการนำลักษณะร่วมของของสองสิ่งมา กล่าวเปรียบเทียบ ประกอบด้วยอุปไมยหรือสิ่งที่ต้องการเปรียบกับอุปมาหรือสิ่งที่นำมาเปรียบ กวีขยายความคิด ปรับเปลี่ยนวิธีอุปมาให้แตกต่างได้มากมายหลายวิธี โดยเริ่มจากการพิจารณาความสัมพันธ์ของวัตถุสองสิ่งว่ามีลักษณะใดได้บ้าง และความสัมพันธ์นั้นมีวิธีเปรียบเทียบในแง่มุมใดได้บ้าง

นอกจากนี้ความเปรียบเทียบยังเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สัมพันธ์กับกลวิธีทางวรรณศิลป์ประเภทอื่น ดังที่สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2549:47-48) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบกับการใช้สัญลักษณ์ในวรรณคดีว่า

สัญลักษณ์หลายอย่างอาจจะพัฒนามาจากการใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบ เช่นการเปรียบเทียบความงามของนางที่รักกับดอกไม้ เปรียบความบริสุทธิ์กับน้ำค้าง เปรียบกำลังอำนาจกับราชสีห์ หรือแสงอาทิตย์เจิดจ้า ฯลฯ เมื่อมีการเปรียบเทียบจนเกิดเป็นความเข้าใจร่วมกันใน “ชนบ” วรรณศิลป์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือของชาติใดชาติหนึ่งหรือ วัฒนธรรมใด วัฒนธรรมหนึ่ง ภาพพจน์เหล่านั้นก็จะกลายเป็นสัญลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ใช้แทนอีกสิ่งหนึ่งโดยไม่ต้องใช้กลวิธีการเปรียบเทียบอีก ดังนั้นดอกไม้จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของหญิงงาม น้ำค้างเป็นสัญลักษณ์แทนความบริสุทธิ์ ดวงอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์แทนกำลังอำนาจ

อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์มีลักษณะที่เป็นทั้งลักษณะเฉพาะและลักษณะสากล การสร้างสัญลักษณ์ในวรรณคดีหรือในวรรณกรรมจึงขึ้นอยู่กับ การสร้างสรรค์ของกวีในฐานะปัจเจกบุคคลหรือขึ้นอยู่กับอิทธิพลของชนบ วรรณศิลป์และวัฒนธรรมหล่อเลี้ยงกวีนั้นๆ

จากทัศนะของสุจิตราข้างต้น ความเปรียบเทียบจึงสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ในแง่ที่ว่าความเปรียบเทียบได้พัฒนากลายเป็นสัญลักษณ์ โดยนัยนี้สัญลักษณ์ก็จึงลักษณะเหมือนกับเปรียบเทียบในแง่ของการเป็นการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งเพื่อแทนหรือเพื่อเชื่อมโยงความหมายกับอีกสิ่งหนึ่ง หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2522: 15-16) ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ว่า

สัญลักษณ์เป็นศัพท์ที่ไทยเราคิดขึ้นใช้ โดยให้มีความหมายตรงกันกับ คำว่า symbol คำนี้ในภาษาอังกฤษ มีความหมายว่าเป็นเครื่องหมายเล็กๆ ที่เป็นสัญลักษณ์บอกกล่าวไปถึงสิ่งหรือเรื่องที่กว้างขวาง เป็นต้นว่าธงชาติคือ สัญลักษณ์แห่งชาติ มงกุฎคือสัญลักษณ์แห่งราชาธิปไตย...

สัญลักษณ์ในวรรณคดีมีความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มักจะเป็นรูปธรรม ที่เป็นเครื่องหมายแทนนามธรรม เช่น ดอกไม้ใช้แทนหญิงงาม น้ำค้างมักแทน ความบริสุทธิ์ พระเพลิงใช้แทนความร้อนแรง หรือใช้ตัวละครในเรื่องนิยายหรือ บทละครเป็นตัวแทนนามธรรม เช่น ทศกัณฐ์เป็นตัวแทนของผู้มีอำนาจที่ไม่มี ธรรมะ สีดาเป็นตัวแทนของหญิงที่ซื่อตรงต่อสามี

จากความหมายของความเปรียบและข้อสังเกตของทั้งนักวรรณคดีและนักภาษาศาสตร์ที่ได้ประมวลมาข้างต้น กล่าวได้ว่าความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่กินความหมายกว้างกว่า ภาพพจน์อุปลักษณ์หรืออุปมาอย่างที่เราเข้าใจโดยทั่วไป แต่หมายรวมถึงภาษาภาพพจน์อื่นๆ เช่น สัมพจนนัย นามนัย ปฏิพจน์ ปฏิพจน์ อติพจน์ นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงสัญลักษณ์ซึ่งเป็นการ ใช้สิ่งหนึ่งมากแล้วแทนความหมายของอีกสิ่งหนึ่งด้วย ดังนั้นในงานวิจัยฉบับนี้จึงจะแบ่งเปรียบเทียบ ออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ความเปรียบทางตรง คือการนำสิ่งหนึ่งมากแล้วเปรียบเทียบเป็น คือ เหมือน หรือ คล้ายคลึงกับสิ่งหนึ่ง โดยความเปรียบทางตรงนี้จะปรากฏการกล่าวคำว่าคำที่แสดงการเปรียบเทียบ เช่น เหมือน คล้าย คือ หรือจะไม่ปรากฏคำที่แสดงการเปรียบเทียบก็ได้ หากแต่สามารถตีความจากบริบทได้ว่ามีการมีการเชื่อมโยงสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ (อุปเมย) กับสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ (อุปมา) ซึ่งในงานวิจัยฉบับนี้ศึกษาเรื่องการใช้อาหารเป็นความเปรียบ) เช่น

...ขึ้นชื่อว่า กิเลสเหล่านั้น มีทั่วไปแก่คนพาลทุกจำพวก ตั้งแต่สัตว์มีชีวิต ไล่เดือนขึ้นไป มีอุปมาเหมือนผลไม้ กิเลสเหล่านั้นเป็นที่ตั้งแห่งวัตถุ กามแม่ เหล่านั้น มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามเหล่านั้น มี ประมาณยิ่ง กามทั้งหลาย เปรียบเหมือนร่างกระดูก กามทั้งหลายเปรียบเหมือน ขึ้นเนื้อ กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหญ้า กามทั้งหลายเปรียบเหมือน หลุมถ่านเพลิง กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความฝัน กามทั้งหลายเปรียบเหมือน ของที่ยืมเขามา กามทั้งหลายเปรียบเหมือนผลของต้นไม้ที่มีพิษ กามทั้งหลาย เปรียบเหมือนหอกและหลาวกามทั้งหลาย เปรียบเหมือนห้วง ธรรมดาว่าท่าน

บวชแล้ว ในพระศาสนาเห็นปานนี้ ยังตกไปสู่อำนาจของเหล่ากิเลส ซึ่งเป็นเหตุ
กระทำความพินาศถึงอย่างนั้นได้ดังนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :47)

นอกจากนี้ความเปรียบทางตรงในงานวิจัยฉบับนี้ยังหมายถึงภาพพจน์อื่นๆ ที่มีการเชื่อมโยง
ความหมายระหว่างอาหารกับสิ่งอื่นๆ โดยมีได้เชื่อมโยงเฉพาะความเหมือนเท่านั้น แต่ว่าจะเป็นการ
การเชื่อมโยงในมิติของการเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือการเปรียบว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ผลเหมือนอาหาร
เช่นความอึด การรับรู้รส ความชอบพอใจในรส ย่อมเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร นอกจากนี้
ยังรวมถึงการเชื่อมโยงความหมายเชิงปฏิเสธ รวมถึงการใช้อาหารเป็นสัญลักษณ์แทนสาระธรรม
หรือแม้กระทั่งการกล่าวถึงรสซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาหารแทนการกล่าวถึงอาหารทั้งหมดซึ่งเป็น
ความเปรียบแทนกามคุณทั้ง 5

... ท่านทั้งหลายปรากฏุดังคนเหน็ดเหนื่อย เติญมานั่งบน
ศาลานี้ ดื่มเครื่องดื่มแล้วค่อยไปเถิด แล้วให้ที่นั่งแก่ผู้ที่มา พากัน
เล่าโลม ด้วยทำที่อันยียวนของตน ทำให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลสจนได้
เมื่อได้ทำอชฌาจารย์ร่วมกับตนแล้ว ก็พากันเคี้ยวกินพวกนั้นเสียในที่
นั่นเอง ทำให้ถึงสิ้นชีวิต ทั้ง ๆ ที่โลหิตยังหลังไหลอยู่ พวกนางยักษ์นี่จะ
คอยจับสัตว์ผู้มีรูปเป็นอารมณ์ด้วยรูปนั้นแหละ ผู้มีเสียงเป็นอารมณ์
ด้วยเสียงขับร้องบรรเลงอันหวานเจี๊ยบแจ้ว ผู้มีกลิ่นเป็นอารมณ์ด้วย
กลิ่นทิพย์ ผู้มีรสเป็นอารมณ์ด้วยโภชนะอันมีรสเลิศต่าง ๆ ดุจรสทิพย์ ผู้
มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ ด้วยที่นอนดุจที่นอนทิพย์เป็นเครื่องลาดมีสี
แดงทั้งสองข้าง ถ้าพระองค์จักไม่ทำลายอินทรีทั้ง 5 แลดูพวกมันเลย
คุมสติมั่นคงไว้เดินไป จักได้ราชสมบัติในพระนครนั้นในวันที่ 7 แน่.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:358-359)

2. ความเปรียบทางอ้อม คือการนำสิ่งหนึ่งมาเปรียบเป็นอีกสิ่งหนึ่งโดยใช้การอนุมานจาก
การนำตัวที่ถูกเปรียบ (อุปเมย) นั้นไปวางไว้ในบริบทที่เชื่อมโยงถึงตัวที่นำมาเปรียบ (อุปमान) โดย
มิได้ปรากฏตัวที่นำมาเปรียบโดยตรง ตัวอย่างเช่น

You' re *wasting* my time.

This gadget will *save* you hours.

I don't *have* the time to *give* you.

How do you *spend* your time these days?

That flat tire *cost* me an hour.

I' *ve invested* a lot of time in her.

(George Lakoff and Mark Johnson, 1980:6-7)

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้น จะเห็นได้ว่าแม้จะไม่ได้ปรากฏคำว่า “money” ซึ่งเป็นตัวที่มาเปรียบโดยตรง แต่การใช้กริยาที่ปรากฏร่วมกับ money ทั้ง waste save have give spend cost invest ร่วมกับเวลาก็แสดงให้เห็นชุดความเปรียบเทียบนี้ว่าเปรียบเทียบเงินกับเวลา โดยนัยนี้การใช้กริยาหรือคุณลักษณะที่เกี่ยวกับอาหารมาปรากฏร่วมกับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบจึงถือเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในงานวิจัยฉบับนี้ เช่น

...พญานาคไปยังนาคพิภพ มิได้มัวโ้เอื้ออยู่ในนาคพิภพเลยออกไปหา
อาฬารกุ่มพืพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก กล่าวคุณของนาคพิภพแล้ว เชิญ
กุ่มพืนั้นไปยังนาคพิภพ ประทานยศใหญ่พร้อมด้วยนางนาคกัญญาสามร้อย
แก่กุ่มพืนั้นให้อิมหน้าสำราญด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ อาฬารกุ่มพือยู่บริโภค
กามอันเป็นทิพย์ ในนาคพิภพล้นเวลาประมาณหนึ่งปีแล้ว บอกพญานาคว่า
สหาย เราปรารถนาจะบวช รับเอาบริวารบรรพชิตแล้วไปจากนาคพิภพ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:672)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น แม้จะไม่มีปรากฏอาหารมาเปรียบเทียบกับกาม เหมือนกับการใช้อาหาร หรือรสซึ่งเป็นลักษณะเด่นของอาหารแทนกาม แต่การใช้คำว่า “อิม” ซึ่งเป็นกริยาที่สัมพันธ์กับการรับประทานอาหารก็แสดงให้เห็นว่าเปรียบอาหารกับกาม

2.2 ความสำคัญของความเปรียบในการสื่อสาร

การปรากฏแนวคิดเรื่องความเปรียบทั้งในประพันธ์ศาสตร์ตะวันตกคือ “On the Art of Poetry” ของอริสโตเติล และตำราประพันธ์ศาสตร์อินเดียคืออลังการศาสตร์และ สุไพธาลังการ แสดงให้เห็นว่าความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญที่มีการศึกษามาเป็นเวลายาวนาน แม้ว่าตำราประพันธ์ศาสตร์ของอินเดียในยุคแรกจะเน้นความสำคัญของความเปรียบในแง่ของการ

เป็นเครื่องประดับตกแต่งให้วรรณคดีมีความไพเราะ สื่อความได้งดงาม แต่ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่า ความสำคัญประการหนึ่งของความเปรียบคือการสื่อสารแนวคิดให้ปรากฏเด่นชัด

การอภิปรายความสำคัญของความเปรียบในการสื่อสารในที่นี้จึงจะเน้นการรวบรวมทัศนะของผู้ที่ได้ศึกษาความเปรียบไม่ว่าจะเป็นนักวรรณคดีหรือนักภาษาศาสตร์ก็ตาม เพื่อแสดงถึงความสำคัญของความเปรียบในมิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต้วบททางศาสนาซึ่งเป็นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ปรีชา ช่างขวัญเย็น (2517:73) ได้อธิบายความสำคัญของการใช้ความเปรียบว่า

การเปรียบเทียบอาจเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิดก็ได้ ความสำคัญของการเปรียบเทียบมิได้อยู่ที่ความถูกผิด แต่อยู่ที่ลักษณะสามประการ คือประการแรก ทำให้ความคิดของเราสะดุด โดยเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งที่เราไม่คิดมาก่อนว่าจะเอามาเปรียบกันได้ ประการที่สองทำให้เกิดจินตภาพอย่างแจ่มชัดขึ้นในใจของผู้ฟัง ทำให้เกิดอารมณ์คล้อยตามไป ประการที่สามเป็นเครื่องมือในการกล่าวถึงสิ่งบางสิ่ง เช่น ลักษณะ หรือคุณสมบัติของวัตถุ เหตุการณ์ ขบวนการ อย่างหนึ่งอย่างใดโดยนำเอาส่วนที่เหมือนกับสิ่งที่เรารู้จักอยู่แล้วมาพูด

จากคำอธิบายของปรีชาข้างต้น โดยเฉพาะลักษณะประการที่สามของความเปรียบ สอดคล้องกับที่ผู้ศึกษาความเปรียบหลายคนได้กล่าวว่าการสื่อความคิดเป็นบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของความเปรียบ เอิร์ล อาร์ แมคคอร์มา (MacCorma,1976:100) ได้อธิบายความสำคัญของความเปรียบในมิติทางวิทยาศาสตร์และศาสนาว่า ความเปรียบเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความรู้

Without the language of neither metaphor neither science nor religion could flourish. Both disciplines are “metaphoric” in the sense that they are erected upon the foundations of root –metaphors. Such hypotheses about the nature of the world and human experience are epiphoric in that they were conceived of by analogy to the personal knowledge of the inventor. They are also diaphoric in that they suggest ways of viewing things that are not literally true. But; science and religion are “metaphoric” in another sense as well.

เลคอฟและจอห์นสัน (1980: 40) ก็ได้ตั้งข้อสังเกตในทำนองเดียวกับเอิร์ล อาร์ แมคคอร์ ว่ามโนทัศน์เกี่ยวกับวัฒนธรรมและศาสนาเป็นความเปรียบอยู่แล้วโดยธรรมชาติ โดยเป็นการเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ในชีวิตประจำวันกับมโนทัศน์ทางศาสนาหรือวัฒนธรรม

The conceptual systems of cultures and religions are metaphorical in nature. Symbolic metonymies are critical links between everyday experience and the coherent metaphorical systems that characterize religions and cultures. Symbolic metonymies that are grounded in our physical experience provide an essential means of comprehending religious and cultural concepts.

ข้อสังเกตทั้งของเอิร์ล อาร์ แมคคอร์มา และเลคอฟและจอห์นสัน จึงสอดคล้องกับที่ได้ผู้มีศึกษาด้วยบททางศาสนาหลายท่านที่ได้แสดงความคิดเห็นไว้ตรงกันว่าความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญในการสื่อสารให้ผู้อ่านได้เข้าใจสารที่ตัวบทต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน โดยเฉพาะด้วยบททางศาสนาที่เป็นนามธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2544:51-55) ได้สรุปพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้านำมาสอนสาระธรรมว่ามี 5 วิธีคือ 1)การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบมากที่สุด 2)การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา 3)การใช้อุปการณการสอน 4) การทำเป็นตัวอย่าง และ 5) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปว่ากลวิธีการสอนทั้ง 5 ประการนี้ การเปรียบเทียบกับข้ออุปมาเป็นกลวิธีที่พระพุทธเจ้าใช้มากที่สุด

2.การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้อธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้เนื้อความหนักแน่นเข้า

....

การใช้อุปมานี้ น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มากที่สุดมากกว่ากลวิธีอื่นใด

จากข้อสังเกตต่างๆที่ได้ประมวลมาข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของความเปรียบในฐานะกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่นอกจากจะเป็นเครื่องประดับให้วรรณคดีมีความไพเราะงดงามแล้วความเปรียบยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารที่กวีต้องการเสนอ โดยเฉพาะในตัวบททางศาสนาความเปรียบจะทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจสาระธรรมที่เป็นนามธรรมได้เด่นชัดขึ้นด้วยการนำสาระธรรมนั้นมาเปรียบเทียบกับรูปธรรมที่นำมาเป็นตัวเปรียบเทียบ การศึกษาความเปรียบในตัวบททางศาสนาจึงเป็นประเด็นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของกลวิธีทางวรรณศิลป์ในแง่ของการเป็นเครื่องมือในการสื่อสารธรรม และสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบนั้นๆ

2.3 ความสำคัญและความหมายของอาหารในศาสนาพราหมณ์

อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ของมนุษย์ อาหารมิได้เป็นเพียงเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ หากแต่ยังเกี่ยวข้องกับและเชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในมิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของศาสนา กล่าวคืออาหารเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในบางศาสนาพบข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหารบางประเภท ในที่นี้จะกล่าวถึงความสำคัญและความหมายของอาหารที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาหลักในดินแดนที่พุทธศาสนากำเนิดขึ้น โดยพยายามอธิบายให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างอาหารกับความหมายที่ปรากฏ

ศาสนาพราหมณ์ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับอาหารที่เชื่อมโยงกับแนวคิดหลักของศาสนา คือเรื่องวรรณะอย่างเด่นชัด แนวคิดที่เชื่อมโยงระหว่างอาหารกับวรรณะจึงสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมของศาสนาอีกประการหนึ่ง ในศาสนาพราหมณ์ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับอาหารที่เชื่อมโยงกับแนวคิดของศาสนาดังนี้

2.3.1.อาหารจากการบูชาัญญของพราหมณ์คือเครื่องหล่อเลี้ยง เท พ เ จ้ า และยวีพิเศษของมนุษย์

ประเทศอินเดียโบราณ มีการแบ่งวรรณะของคนในสังคมเนื่องมาจากความแตกต่างเรื่องผิวระหว่างชาวอารยันผิวขาวที่เข้ามาในอินเดียกับชาวพื้นเมืองเดิม คือพวกทราวิทหรือดราวิเดียน และโกลาเรียนซึ่งมีผิวดำ ต่อมาภายหลังพวกอารยันได้แยกย้ายกันไปประกอบอาชีพหลายอย่าง จึงเกิดการแบ่งชนชั้นอันเนื่องมาจากอาชีพและฐานะทางสังคมขึ้นเป็น 4 วรรณะคือวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ วรรณะแพศย์ สามวรรณะนี้เป็นพวกอารยัน และวรรณะศูทรเป็นชนพื้นเมือง ความคิดเรื่องวรรณะปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทความว่า “ปากของบุรุษเป็นพราหมณ์ แขนทั้งสองเป็นราชันย์ ขาทั้งสองเป็นไวศยะ และพวกศูทรได้มาจากเท้าทั้งสอง” (คัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 10 สุกตะที่ 90 มंत्रที่ 12 อังถึงใน สุกัญญา ห่อประทุม, 2531:16)

จากแนวคิดเรื่องวรรณะข้างต้น พราหมณ์ผู้กำเนิดจากโอษฐ์ของพระพรหมจึงเป็นผู้เรียนพระเวทและเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชาัญญ ซึ่งหมายถึง “1) การถวายของบางสิ่งแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2) การทำพิธีเช่นสรวงสังเวศ, การบำเพ็ญศาสนาอย่างเคร่งครัด หรือการบำเพ็ญศาสนาด้วยความศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่งยวด ตามที่ระบุนามไว้ คือ ฤตยัญญ, มนุษยยัญญ, ปิตฤยัญญ, เทวยัญญ และพรหมยัญญ ซึ่งเรียกรวมๆว่า ปยุจมหายัญญ” (V.S. Apte อ้างถึงใน พระมหามานพ เจือจันทร์, 2540:5) โดยในการบูชาัญญนั้นอาหารเป็นสิ่งหนึ่งที่ใช้ในการประกอบพิธี อาหารในการบูชาัญญนั้นมีการเชื่อมโยงความหมายหลายประการคือ

ประการแรกอาหารในัญญพิธีถือเป็นการถวายของบูชาอย่างสามัญญเพื่อขอบคุณเทพเจ้า และนอกจากนี้อาหารยังเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงเทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าแข็งแรงเพื่อหน้าที่ประจำวันของเทพเจ้าที่ต้องคงความเป็นไปของจักรวาล

In The Brāhmanical, as in the earlier system, the first aim of sacrifice was to present a simple thank-offering. The second great aim was to nourish the gods with the essence of the offered food, and so strengthen them for their daily duty of maintaining the continuity of the universe

(Monier Williams, 1981: 22)

ประการต่อมาอาหารในัญญพิธีถือเป็นยาวิเศษ มนุษย์ได้ลิ้มรสอาหารที่เทพเจ้าพอใจ ด้วยอาหารนั้นประกอบด้วยคุณอันโอชะที่ได้ประทานพรจากเทพเจ้ามาแล้ว อาหารนั้นจึงเป็นยาวิเศษซึ่งมนุษย์ดูดซึมผ่านอาหาร

.. Human beings savour of the food the gods have enjoyed, for it is considered to be filled with a blessed quality, imparted by divine proximity and nearness .It is considered a “powerful medicine” which man –of course the man equal to this enjoyment,- imbibes through the food.

(Oldenberg translated by Shridhar B. Shotri ,1988:191)

2.3.2 อาหารคือความบริสุทธิ์หรือสกปรกขึ้นอยู่กับวรรณะ

นอกจากอาหารในโยนุพีธีจะมีความหมายต่อทั้งเทพเจ้าและมนุษย์แล้ว อาหารที่คนในสังคมอินเดียโบราณยังสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องความบริสุทธิ์ของชนชั้นอย่างเด่นชัด เนื่องจากวรรณะเป็นปรากฏการณ์ทางศาสนาหรืออุดมการณ์ซึ่งวางอยู่บนฐานของระบบลำดับชั้นและเชื่อมโยงกับความบริสุทธิ์กับการทำให้สกปรก (Basham,1967) และ (Omvedt ,2003) อาหารของพราหมณ์คือสิ่งบริสุทธิ์ สังคมอินเดียโบราณมีแนวคิดเรื่องการรับประทานอาหารในชนชั้นเดียวกันหรือชนชั้นสูงกว่าเท่านั้น แต่พราหมณ์สามารถเตรียมอาหารให้ชนทุกวรรณะได้ พราหมณ์ที่เป็นวรรณะสูงสุดจึงคงความบริสุทธิ์ของตนด้วยการหลีกเลี่ยงอาหารซึ่งผ่านมือชนชั้นต่ำ

Religious food rules may also be codes for class distinctions. The Hindu caste system, for example, is communicated primarily in terms of who can cook for and who can eat with whom. Religious purity is attached to the maintenance of social boundaries. Brahmans, the highest caste, maintain their purity by avoiding foods touched by those of lower castes. Yet Brahman-prepared food is permitted to all.

(Soloman and Weaver (eds.),2003:171)

ด้วยแนวคิดดังกล่าวข้างต้นอาหารของพราหมณ์จึงเชื่อมโยงความหมายได้กับความบริสุทธิ์เหมาะสำหรับชนทุกวรรณะ และทำให้อาหารของชนวรรณะต่ำมีความหมายเชิงปฏิพากย์กับอาหารของพราหมณ์ กล่าวคืออาหารของคนวรรณะต่ำเป็นสิ่งสกปรก ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับอาหารกับชนในวรรณะต่ำในสังคมอินเดียโบราณที่มีหลายประการ เช่น การขำเลียมองของชนชั้นต่ำทำให้อาหารสกปรก หรือการที่พราหมณ์ไม่รับอาหารจากมือของชนชั้นต่ำ

...The mere glance of a man of low class is sufficient to pollute a meal, and it is only by exceptional authorizations that food is sometimes allowed to be received from his hands. His very gifts-frankly, I fear this

rule has been strained more than once- must be rigorously refused by the Brahman.

(Senart,1977:93)

นอกจากนี้ยังปรากฏ “การเปรียบเทียบอาหารของศูทรเท่ากับอาหารจากที่ฝั่งศพ หรืออาหารของโจร”(Bāudhayana Dharmasūtra อ้างถึงใน จรียา เจริรัตน์,2522: 43) ดังนั้นอาหารของศูทรจึงถือเป็นของสกปรก ผู้ที่อยู่ในวรรณะที่สูงกว่าเช่นพราหมณ์จึงหลีกเลี่ยงอาหารของศูทร ดังที่ได้กล่าวข้างต้น อาหารของชนวรรณะต่ำจึงเชื่อมโยงความหมายกับความสกปรก

ในเวลาต่อมาเมื่อพุทธศาสนาและศาสนาเซนได้ถือกำเนิดและเติบโตในสังคมอินเดีย แนวคิดเรื่องอาหารที่สัมพันธ์กับวรรณะได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนาและศาสนาเซนมากขึ้น จากบันทึกของภิกษุฟาเหียนที่เดินทางไปอินเดียพบว่า ชนชั้นสูงเป็นพวกมังสวิรัตและชนชั้นต่ำเป็นพวกรับประทานเนื้อสัตว์

When Fa-hsien visited India in the early 5th century he reported that no respectable person ate meat, the consumption of was to low castes. He probably exaggerated, but certainly by this time many Hindus of the higher classes were vegetarians. The growth of vegetarianism was of course linked with the doctrine of non-violence, which was already old at the time of Fa-hsien.

(Basham,1967:215.)

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับอาหารในสังคมอินเดียยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่องวรรณะซึ่งเป็นแนวคิดหลักของศาสนาพราหมณ์อย่างแนบแน่น แม้ว่าจะเกิดศาสนาอื่น ๆ ขึ้นในสังคมแล้วก็ตาม

จากความสำคัญและความหมายของอาหารที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ที่ได้นำมาประมวลข้างต้น เห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องอาหารที่ปรากฏต่างเชื่อมโยงแนวคิดหลักของศาสนาอย่างเด่นชัด ศาสนาพราหมณ์ได้นำอาหารและพฤติกรรมมารับประทานอาหารซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานและพฤติกรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิตมาให้ความหมายและชุดคำอธิบายเพื่อสอนหลักปฏิบัติหรือเป็นสื่อกลางของความศรัทธาเพื่อนำไปสู่แก่นหลักของศาสนา เมื่อศาสนาพุทธถือ

กำเนิดและเติบโตในสังคมอินเดีย ก็ปรากฏการเชื่อมโยงความหมายของอาหารกับหลักคำสอนของ ศาสดาดังจะอธิบายต่อไป

2.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

กล่าวเฉพาะในพุทธศาสนา ในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนาอัน ประกอบด้วยเนื้อหา 3 หมวด ได้แก่พระวินัยปิฎกซึ่งเป็นระเบียบปฏิบัติของพระสงฆ์ พระ สุตตันตปิฎกคือคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้แสดงแก่บุคคลต่างๆ และพระอภิธรรมปิฎกซึ่งเป็นหลักคำ สอนเพียงอย่างเดียวได้ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับอาหารที่เชื่อมโยงกับคำสอนของพระพุทธเจ้าดังนี้

ในพระวินัยปิฎกได้ปรากฏข้อห้ามในการรับประทานอาหารหลายประการทั้งชนิดของ อาหารและพฤติกรรมในการบริโภคอาหาร ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 2 พระพุทธเจ้าได้ บัญญัติห้ามภิกษุมิให้ฉันเนื้อสัตว์ที่ฆ่าขึ้นเพื่อตนโดยเฉพาะ และได้บัญญัติห้ามมิให้พระภิกษุฉัน เนื้อ 10 ประการ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5 : 80-87) ในพระวินัยปิฎก มหาวิวงศ์ ภาค 2 พระพุทธเจ้าห้ามภิกษุรับบิณฑบาตเกิน 2-3 บาตร รวมทั้งห้ามฉันภัตตาหารในเวลาวิกาล (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2 : 80-87) ข้อบัญญัติเรื่องอาหารเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ได้เล็งเห็นความสำคัญของพฤติกรรมการบริโภคอาหารว่าเป็นวัตรปฏิบัติที่เชื่อมโยง กับการปฏิบัติธรรม กล่าวคือการบริโภคที่ไม่เบียดเบียน ไม่มีความละโมภในการบริโภค ล้วนเชื่อม ต่อการเจริญสติของภิกษุ

นอกเหนือจากข้อบัญญัติที่ว่าพระพุทธทรงห้ามบริโภคอะไร ห้ามบริโภคจำนวนเท่าใด หรือห้ามบริโภคในเวลาใดในพระวินัยปิฎกแล้ว ในพระสุตตันตปิฎกยังปรากฏคำสอนเรื่องอาหาร ในพระสูตรต่างๆ หลายพระสูตร ที่แสดงให้เห็นว่า “อาหาร” ในทางพุทธศาสนา มิได้จำกัดแต่เพียง สิ่งที่มีมนุษย์บริโภคเพื่อให้เกิดพลังงานหล่อเลี้ยงร่างกายเท่านั้น แต่สิ่งต่างๆ ที่เป็น “ปัจจัย” ให้เกิด สิ่งอื่นล้วนแต่เป็นอาหารทั้งสิ้น

จากการสำรวจพระสูตรต่างๆ ในพระสุตตันตปิฎกพบพระสูตรที่ชื่อ “อาหารสูตร” ถึง 2 พระสูตร และสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่าอาหารสูตรทั้ง 2 พระสูตรนี้ต่างปรากฏในสังยุตตนิกาย¹

¹ พระสุตตันตปิฎกแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 หมวดหรือ 5 นิกายได้แก่

1) ทีฆนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตรขนาดยาวไว้ด้วยกัน แบ่งเป็น 3 พรรคมีพระสูตรทั้งสิ้น 34 พระสูตร

อาหารสูตรแรกปรากฏใน “นิทานวรรค” ซึ่งแปลว่า “หมวดว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : [5]) ส่วนอาหารสูตรที่สองปรากฏใน “มหาวรรค” ซึ่งเป็นวรรคที่ได้ชื่อว่า “มหาวรรค” เพราะเหตุว่า “ทำไม่จึงเรียกหมวดธรรมในมหาวรรคว่า หมวดธรรมหมวดใหญ่ขอให้สังเกตว่าหมวดธรรม 7 หมวดคืออริยมรรคมีองค์ 8 องค์ โภชนองค์ 7 สติปัฏฐาน 4 อินทรีย์ 5 สัมมปธาน 4 พละ 5 และอิทธิบาท 4 รวมกัน 37 ประการ ซึ่งรวมเรียกว่าโพธิปักขิยธรรม คือธรรมที่เป็นปีกฝ่ายแห่งความตรัสรู้หรือธรรมที่เกื้อหนุนอริยมรรค หมวดธรรมอีก 4 หมวดก็นับว่าสำคัญ เพราะล้วนนับเนื่องในความตรัสรู้เหมือนกันแม้จะไม่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรมโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงเรียกหมวดธรรมทั้ง 11 หมวดนี้ว่า หมวดธรรมใหญ่ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อมหาวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19 : [90]) ความหมายของอาหารสูตรทั้งสองพระสูตรจึงมีความหมายสัมพันธ์กับความหมายของวรรคที่ปรากฏนั้นคืออาหารสูตรในนิทานวรรคมีแสดงความหมายของเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ ในขณะที่อาหารสูตรในมหาวรรคแสดงเหตุที่นำไปสู่การดับทุกข์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงเหตุแห่งทุกข์

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่าอาหารสูตรในนิทานวรรคมีความหมายว่า “เหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์” อาหารสูตร อาหารวรรค ในนิทานวรรค ได้ให้ความหมายของอาหาร 4 อย่างในทางพุทธศาสนาคือ 1) กวฬิงการหาร 2) ผัสสาหาร 3) มโนสังญาเจตนาหาร 4) วิญญาณาหาร อาหารทั้ง 4 อย่างนี้เป็นปัจจัยให้สัตว์ทั้งหมดวนเวียนอยู่สังสารวัฏ ตามวงจรของหลักปฏิจจสมุปบาท การรู้เหตุของอาหารจึงเป็นการรู้เหตุแห่งความทุกข์ เพื่อนำไปสู่การดับเหตุแห่งความทุกข์

2) มัชฌิมนิกาย เป็นส่วนที่รวบรวมพระสูตรที่มีขนาดปานกลาง แบ่งเป็น 3 ตอนคือตอนแรกหรือตอนต้น เรียกว่ามุลปิณฑาสก์ ตอนที่ 2 หรือตอนกลางเรียกมัชฌิมปิณฑาสก์ ตอนสุดท้ายหรือตอนปลายเรียกว่าอุปริปิณฑาสก์ มีพระสูตรทั้งสิ้น 152 พระสูตร

3) สังยุตตนิกายเป็นส่วนที่รวบรวมพระสูตรที่มีเนื้อหาหรือลักษณะบางประการเหมือนกันไว้ด้วยกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการรวบรวมพระสูตรตามหัวข้อที่กำหนด แบ่งเป็น 5 วรรค มีทั้งพระสูตรขนาดสั้นและขนาดยาว มีพระสูตรทั้งสิ้น 2,889 พระสูตร

4) อังคุตตรนิกาย เป็นส่วนที่รวบรวมข้อธรรมตามลำดับของจำนวนข้อของธรรมแต่ละอย่าง มีวิธีการจัดหมวดหมู่คำสอนเป็นพิเศษ มีทั้งหมด 9,557 พระสูตร

5) ขุททกนิกาย เป็นที่รวบรวมคัมภีร์ 16 คัมภีร์ ได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต เปตวัตถุ วิมานวัตถุ เถรคาถา เถรคาถา ชาดก มหานิทเทศ จุฬินิทเทศ ปฏิสัมภิตามวรรค อปทาน พุทธวงศ์ และจรัลปิฎก คัมภีร์ทั้ง 16 มีลักษณะพิเศษเฉพาะ ไม่อาจจัดรวมไว้ใน 4 นิกายแรกได้ (สุภาพรณ ณ บางช้าง:2525,54-72)

1. อาหารสูตร

ว่าด้วยอาหาร

[11] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี้ว่า“ภิกษุทั้งหลาย อาหาร 4 อย่างนี้ เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดแล้วหรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด 1

อาหาร 4 อย่าง อะไรบ้าง คือ

1. กวฬิงการอาหาร (อาหาร คือค้ำข้าว) ที่หยาบหรือละเอียด
2. ผัสสาหาร (อาหาร คือผัสสะ)
3. มโนสัญเจตนาหาร (อาหาร คือมโนสัญเจตนา)
4. วิญญาณาหาร (อาหาร คือวิญญาณ)

อาหาร 4 อย่างนี้ เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดแล้วหรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด

อาหาร 4 อย่างนี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิดมีอะไรเป็นแดนเกิด

อาหาร 4 อย่างนี้ มีตัณหาเป็นเหตุ มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นกำเนิดมีตัณหาเป็นแดนเกิด

อนึ่ง ตัณหานี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ตัณหามีเวทนาเป็นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นกำเนิดมีเวทนาเป็นแดนเกิด

เวทนานี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

เวทนามีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นกำเนิดมีผัสสะเป็นแดนเกิด

ผัสสะนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ผัสสะมีสพายตนะเป็นเหตุ มีสพายตนะเป็นเหตุเกิด มีสพายตนะเป็นกำเนิดมีสพายตนะเป็นแดนเกิด

สพ่ายตนะนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็น
 กำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

สพ่ายตนะมีนามรูปเป็นเหตุ มีนามรูปเป็นเหตุเกิด มีนามรูปเป็น
 กำเนิดมีนามรูปเป็นแดนเกิด

นามรูปนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด มี
 อะไรเป็นแดนเกิด

นามรูปมีวิญญาณเป็นเหตุ มีวิญญาณเป็นเหตุเกิด มีวิญญาณ
 เป็นกำเนิดมีวิญญาณเป็นแดนเกิด

วิญญาณนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นกำเนิด
 มีอะไรเป็นแดนเกิด

วิญญาณมีสังขารเป็นเหตุ มีสังขารเป็นเหตุเกิด มีสังขารเป็น
 กำเนิด มีสังขารเป็นแดนเกิด

อนึ่ง สังขารเหล่านี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็น
 กำเนิดมีอะไรเป็นแดนเกิด

สังขารทั้งหลายมีอวิชชาเป็นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชา
 เป็นกำเนิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี
 เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ดังพรรณนามาจะนี้ ความเกิดขึ้นแห่ง
 กองทุกข์ทั้งหมดนี้มีได้ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง เพราะอวิชชานั้นดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ
 เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ ฯลฯ ดังพรรณนามาจะนี้ ความดับแห่งกองทุกข์
 ทั้งหมดนี้มีได้ด้วยประการฉะนี้”

อาหารสูตรที่ 1 จบ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : 15-19)

นอกจากอาหารสูตรแล้ว ในอาหารวรรคนี้ยังปรากฏพระสูตรอื่นที่
 กล่าวถึงความหมายของอาหารทั้ง 4 อย่างในพุทธศาสนา คือ โมคคิลยสูตร (มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : 19-21) ที่กล่าวถึงพระโมคคิลยัคคฤณะถามความหมายของอาหาร 4
 อย่าง โดยกลวิธีในการอธิบายความของพระสูตรคือการตั้งถามของพระโมคคิลยัคคฤณะ และการตอบ

ของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นการอธิบายสาระธรรมว่า อาหารเป็นปัจจัยของวงจรแห่งความทุกข์ เช่น พระโมลลียศคฺคฺนุจะตั้งคำถามว่า “ใครย่อมกลืนกินวิญญาณาหาร” แต่พระพุทธเจ้าให้ตั้งคำถามใหม่ ว่า “วิญญาณาหารเป็นปัจจัยของสิ่งใด” แล้วจึงอธิบายความว่าอาหารเป็นปัจจัยให้เกิดภพ จากนั้นพระโมลลียศคฺคฺนุจะก็ตั้งคำถามใหม่ แล้วพระพุทธเจ้าก็อธิบายความไปจนถึงตอนท้ายของ พระสูตรที่ว่าด้วยการดับปัจจัยที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์

ในปุตตมั่งสสูตร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : 119-123) มหาวรรคที่ 7 กล่าวถึงอาหาร 4 อย่างเช่นเดียวกับพระสูตรทั้ง 2 พระสูตรข้างต้นแต่มีการขยายความตัวอย่างของอาหารทั้ง 4 อย่างให้เด่นชัดยิ่งขึ้นคือเปรียบเทียบกวางพิกกาหารกับเนื้อบุตร เพื่อมิให้เกิดความเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง 5 เปรียบเทียบผัสสาหารเหมือนแม่โคไม่มีหนังหุ้มถูก สัตว์อื่น ๆ กัดกินเพื่อให้รู้ทันเวทนาทั้ง 3 ประการ เปรียบมโนสัญเจตนาหารเหมือนบุรุษที่เจตนาจะ ไปให้ไกลจากหลุมถ่านเพลิงเพื่อให้รู้ต้นหา 3 ประการ ส่วนวิญญาณาหารเปรียบเหมือนนักโทษ ประหารที่ถูกแทงด้วยหอกสามร้อยเล่มเพื่อให้กำหนดรู้นามรูป การเปรียบเทียบอาหารทั้ง 4 อย่าง เพื่อให้อริยสงฆ์กำหนดรู้ความหมายของอาหารแต่อย่างอันเป็นสิ่งที่อริยสงฆ์ควรทำ

นอกจากปุตตมั่งสสูตรแล้วในมหาวรรคที่ 7 ยังปรากฏอฏติราคสูตร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : 123-126) ที่กล่าวถึงอาหาร 4 อย่างเช่นเดียวกับ พระสูตรทั้ง 3 พระสูตรข้างต้น แต่เป็นการกล่าวถึงอาหารทั้ง 4 อย่างเพื่อมิให้เกิดถำระาคะคือความ กำหนด นั่นก็คือความเพลิดเพลิน และต้นหาคือความทะยานอยากในอาหารทั้ง 4 อย่าง เพราะ ระาคะ นั่นที และต้นหาในอาหารทั้ง 4 อย่างย่อมเป็นปัจจัยให้วนเวียนในภพภูมิ หากละระาคะ นั่นที และต้นหาในอาหารทั้ง 4 อย่างได้ ปัจจัยแห่งภพภูมิย่อมไม่มี

พระสูตรทั้ง 4 พระสูตรนี้ได้แสดงความหมายของอาหารทั้ง 4 อย่าง ในทางพุทธศาสนา คือ กวางพิกกาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหารร่วมกัน เด่นชัด และได้มีการขยายความร่วมมือกับหลักธรรมอื่นๆ ทั้งกามคุณ 5 นันทิระาคะ เพื่อแสดงให้เห็น “อาหาร” หรือ “ปัจจัย” ซึ่งเป็นเหตุนำไปสู่การวนเวียนในวงจรแห่งความทุกข์ สอดคล้องกับพระ สูตรทั้ง 4 พระสูตรที่จัดอยู่ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรคดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น แล้วว่าเป็นที่รวบรวมหมวดธรรมของต้นเหตุ

นอกเหนือจากการปรากฏในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค แล้ว ในมหาต้นหาสัชชยสูตร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 12 : 434-436) ในพระ สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัดถาสกั มหายมกวรรค ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยความสิ้นต้นหา

หมวดใหญ่ เช่น ปัจจัยของชั้น 5 พระธรรมคุณ องค์ประกอบของการเกิดในครมร์ นอกจากนี้ พระสูตรนี้ยังได้กล่าวถึงอาหาร 4 อย่างว่าเป็นมีเหตุมาจากตัณหา ตัณหามีเหตุมาจากเวทนา จากนั้นก็ลำดับปัจจัยที่ทำให้เกิดความทุกข์ตามวงจรปฏิจสมุปบาท

ปฏิจสมุปบาท : กระบวนการเกิด

[402] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อาหาร 4 ชนิดนี้มีเพื่อความดำรงอยู่แห่งสัตว์ที่เกิดแล้วบ้าง เพื่อความอนุเคราะห์เหล่าสัตว์ที่แสวงหาภพที่เกิดบ้าง

อาหาร 4 ชนิด อะไรบ้าง คือ

1. กวฬิงการอาหาร(อาหารคือคำข้าว) หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง
2. ผัสสอาหาร(อาหารคือการสัมผัส)
3. มโนสัญเจตนาอาหาร(อาหารคือความจงใจ)
4. วิญญาณาหาร(อาหารคือวิญญาณ)

อาหาร 4 ชนิดนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

อาหาร 4 ชนิด นี้มีตัณหาเป็นต้นเหตุ มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นที่เกิดมีตัณหาเป็นแดนเกิด

ตัณหานี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ตัณหานี้มีเวทนาเป็นต้นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นที่เกิด มีเวทนาเป็นแดนเกิด

เวทนานี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

เวทนานี้มีผัสสะเป็นต้นเหตุ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นที่เกิด มีผัสสะเป็นแดนเกิด

ผัสสะนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ผัสสะนี้มีสฬายตนะเป็นต้นเหตุ มีสฬายตนะเป็นเหตุเกิด มีสฬายตนะเป็นที่เกิด มีสฬายตนะเป็นแดนเกิด

สภาพตนะนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

สภาพตนะนี้มีนามรูปเป็นต้นเหตุ มีนามรูปเป็นเหตุเกิด มีนามรูปเป็นที่เกิดมีนามรูปเป็นแดนเกิด

นามรูปนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

นามรูปนี้มีวิญญาณเป็นต้นเหตุ มีวิญญาณเป็นเหตุเกิด มีวิญญาณเป็นที่เกิดมีวิญญาณเป็นแดนเกิด

วิญญาณนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

วิญญาณนี้มีสังขารเป็นต้นเหตุ มีสังขารเป็นเหตุเกิด มีสังขารเป็นที่เกิด มีสังขารเป็นแดนเกิด

สังขารทั้งหลายเหล่านี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิดมีอะไรเป็นแดนเกิด

สังขารทั้งหลายเหล่านี้มีอวิชชาเป็นต้นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็นที่เกิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สภาพตนะจึงมี

เพราะสภาพตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

จากพระสูตรที่ได้ประมวลมาข้างต้นทั้ง 5 พระสูตรจะเห็นได้ว่าอาหารทั้ง 4 อย่าง มักปรากฏร่วมกับปัจจุสมุปบาท โดยจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอาหาร 4 อย่างกับปัจจุสมุปบาทอย่างละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป

2.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงหนทางไปสู่การดับทุกข์

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ คืออาหารสูตรใน สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค โขชนังคสาก์จวรรค (หมวดว่าด้วยการสนทนาเรื่องโชนังค) เนื้อหาในส่วนต้นของพระสูตรกล่าวถึงอาหารของนิรณัน 5 ประการ (กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา) คือ สุภินิมิต ปฏิฆนิमित ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความเมื่อยขบของร่างกาย ความเมาอาหาร และความที่จิตหดหู่ ความไม่สงบจิต และธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉา การนำเสนอพระสูตรใช้กลวิธีถาม-ตอบ

1. อาหารสูตร

ว่าด้วยอาหารของนิรณันและโชนังค

[232] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถีพระผู้มีพระภาคตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอาหารและสิ่งไม่ใช่อาหารของนิรณัน 5 ประการและโชนังค 7 ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงฟัง

อาหารของนิรณันอะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำกามฉันทะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ สุภินิมิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยกกายในสุภินิมิตนั้นให้มากนี้เป็นอาหารที่ทำกามฉันทะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำพยาบาทที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ ปฏิฆนิमितมีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยกกายในปฏิฆนิमितนั้นให้มากนี้เป็นอาหารที่ทำพยาบาทที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำถีนมิทธะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำถีนมิทธะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ ความไม่

ยินดี ความเกียจคร้าน ความเมื่อยชบของร่างกาย ความเมา
อาหาร และความที่จิตหดหู่มีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยบ
คายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำถีนมิทระที่ยังไม่
เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำถีนมิทระที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์
ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำอุทัจจกุกุกจะที่ยังไม่เกิดให้
เกิดขึ้น หรือทำอุทัจจกุกุกจะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์
ยิ่งขึ้นคือ ความไม่สงบจิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่แยบคาย
ในความไม่สงบจิตนั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำอุทัจจกุกุกจะ
ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำอุทัจจกุกุกจะที่เกิดขึ้นแล้วให้
เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำวิจิจจฉาที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
หรือทำวิจิจจฉาที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ ธรรม
ทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิจจฉามีอยู่ การทำมนสิการโดยไม่
แยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำวิจิจจฉาที่ยัง
ไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำวิจิจจฉาที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์
ยิ่งขึ้น

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19. 162-163)

ส่วนเนื้อหาในส่วนต่อมาจากพระสูตรกล่าวถึงอาหารของโพชฌงค์ 7
ประการ (สติสัมโพชฌงค์ ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทท
สัมโพชฌงค์ สมานีสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์) คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ
สัมโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่ายดำ
และฝ่ายขาว ความริเริ่ม ความพากเพียร ความบากบั่น ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งปิติสัม
โพชฌงค์ ความสงบกาย ความสงบจิต สมานินิमित อภัยคณินิमित ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่ง
อุเบกขาสัมโพชฌงค์ การนำเสนอเนื้อหาใช้กลวิธีถามตอบเช่นเดียวกับส่วนอาหารของนิวรรณ์

อาหารของโพชฌงค์

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้

เกิดขึ้น หรือทำสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ
 ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสติสัมโพชฌงค์มีอยู่ การทำ
 มนสิการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำให้
 สติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำสติสัมโพชฌงค์ที่
 เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่
 เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำอัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ
 เต็มที่คือ ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ
 เลวและประณีตเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาวมีอยู่ การทำมนสิการ
 โดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำอัมม
 วิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำอัมมวิจย-
 สัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้
 เกิดขึ้น หรือทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ
 ความริเริ่ม ความพากเพียร ความบากบั่นมีอยู่ การทำมนสิการ
 โดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำวิริยสัม-
 โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้น
 แล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำปิตติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้
 เกิดขึ้น หรือทำปิตติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ
 ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งปิตติสัมโพชฌงค์มีอยู่ การทำ
 มนสิการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำ
 ปิตติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำปิตติสัมโพชฌงค์ที่
 เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด
 ให้เกิดขึ้น หรือทำปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ
 เต็มที่คือ ความสงบกาย ความสงบจิตมีอยู่ การทำมนสิการโดย
 แยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำปัสสัทธิ-
 สัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่

เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น หรือทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่ คือ สมาธินิมิต อภัยคณินิมิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคาย ในนิมิตเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าเป็นอาหารที่ทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์มีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่เป็นอาหารที่ทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19. 163-164)

ในเนื้อหาส่วนท้ายของพระสูตรกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ใช่อาหารของนิรวรณคือ อสุภานิมิต เมตตา เจโตวิมุตติ ความริเริ่ม ความพากเพียร ความบากบั่น ความสงบจิต ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว เนื้อหาอีกส่วนกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ใช่อาหารของโพชฌงค์คือ การไม่กระทำในใจให้แยบคายในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสติสัมโพชฌงค์ ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว ความริเริ่ม ความพากเพียร ความบากบั่น ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งปิติสัมโพชฌงค์ ความสงบกาย ความสงบจิต สมาธินิมิต อภัยคณินิมิตธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ การนำเสนอเนื้อหาในส่วนนี้ใช้กลวิธีถามตอบเชิง ปฏิเสธ

สิ่งที่ไม่ใช่อาหารของนิรวรณ

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำกามฉันทะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไปบุญยิ่งขึ้นคือ อสุภานิมิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในอสุภานิมิตนั้นให้

มาก นี่ไม่เป็นอาหารที่ทำกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำพยาบาทที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ เมตตาดุจจิตวิมุตติมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในเมตตาดุจจิตวิมุตตินั้นให้มาก นี่ไม่เป็นอาหารที่ทำพยาบาทที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำถีนมิทระที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำถีนมิทระที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ ความวิริม ความพากเพียร ความบากบั่นมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่ไม่เป็นอาหารที่ทำถีนมิทระที่ยังไม่เกิดขึ้นหรือทำถีนมิทระที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำอุทฺธจกุกุกุจะที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำอุทฺธจกุกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ ความสงบจิตมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในความสงบจิตนั้นให้มากนี่ไม่เป็นอาหารที่ทำอุทฺธจกุกุกุจะที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำอุทฺธจกุกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำวิจิจจชาที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำวิจิจจชาที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นคือ ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาวมีอยู่ การทำมนสิการโดยแยบคายในธรรมเหล่านั้นให้มากนี่ไม่เป็นอาหารที่ทำวิจิจจชาที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำวิจิจจชาที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น

สิ่งที่ไม่ใช่อาหารของโพชฌงค์

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือทำสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่เป็น

ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสติสัมโพชฌงค์มีอยู่ การไม่ทำ
 มนสิการในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี้ไม่เป็นอาหารที่ทำให้สติ
 สัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้น
 แล้วให้เจริญเต็มที่อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำให้มัชฌิ-
 มวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำมัชฌิ-
 มวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ ธรรมทั้งหลายที่
 เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลวและประณีตเป็นฝ่าย
 ดำและฝ่ายขาวมีอยู่ การไม่ทำมนสิการในธรรมเหล่านั้น ให้
 มาก นี้ไม่เป็นอาหารที่ทำให้มัชฌิวิจยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้
 เกิดขึ้น หรือทำมัชฌิวิจยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำให้วิริยสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด
 ให้เกิดขึ้น หรือทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ
 ความริเริ่ม ความพากเพียร ความบากบั่นมีอยู่ การไม่ทำมนสิ-
 การในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี้ไม่เป็นอาหารที่ทำให้วิริยสัม-
 โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำวิริยสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้น
 แล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำให้ปิตติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิด
 ให้เกิดขึ้น หรือทำปิตติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่คือ
 ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งปิตติสัมโพชฌงค์มีอยู่ การไม่ทำ
 มนสิการในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี้ไม่เป็นอาหารที่ทำให้ปิตติสัม
 โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำปิตติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้น
 แล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำให้ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่
 เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ
 เต็มที่คือ ความสงบกาย ความสงบจิตมีอยู่ การไม่ทำมนสิการ
 ในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี้ไม่เป็นอาหารที่ทำให้ปัสสัทธิสัม-
 โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ที่
 เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำให้สมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่

เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที คือ สมาธินิमित อภัยคณินิมิตมีอยู่ การไม่ทำมนสิการในนิमितเหล่านั้นให้มาก นี่ไม่เป็นอาหารที่ทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำสมาธิสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที

อะไรเล่าไม่เป็นอาหารที่ทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มทีคือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแลอุเบกขาสัมโพชฌงค์มีอยู่ การไม่ทำมนสิการในธรรมเหล่านั้นให้มาก นี่ไม่เป็นอาหารที่ทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นหรือทำอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที”

อาหารสูตรที่ 1 จบ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19. 163-167)

นอกจากนี้ในมหาวารวรรคยังปรากฏพระสูตรชื่อ กายสูตร(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19. 110-113)มีเนื้อหาคล้ายกับอาหารสูตรข้างต้นคือการกล่าวถึงอาหารของนิรอรณ 5 ประการ โดยอุปมากับกายที่ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร และกล่าวถึงอาหารของโพชฌงค์ 7 ประการโดยอุปมากับกายที่ดำรงอยู่ได้เพราะอาหารเช่นเดียวกับตถาคตกล่าวถึงอาหารของนิรอรณ กลวิธีการนำเสนอเนื้อหาของพระสูตรก็ใช้กลวิธีถาม-ตอบเช่นเดียวกัน

ลักษณะการใช้ความหมายของ “อาหาร” ที่มีความหมายว่า “สาเหตุ” หรือ “ปัจจัย” เช่นเดียวกันนี้ยังปรากฏในอริยาสสูตร อังคุตตรนิกาย ทสกนินาต พุติยป็นณาสกั ยมกวรรค ที่กล่าวถึง “อาหาร” หรือเหตุของอริยาส อันเป็นมีเหตุมาจากนิรอรณ 5 นิรอรณ 5 มีเหตุจากทวาร 3 ทวาร 3 มีเหตุจากความไม่สำรวมอินทรีย์ ความไม่สำรวมอินทรีย์มีเหตุจากความไม่มีสติสัมปชัญญะ ความไม่มีสติสัมปชัญญะมีเหตุจากการมนสิการโดยไม่แยบคายมีเหตุจากความไม่มีศรัทธา ความไม่มีศรัทธามีเหตุจากการไม่ฟังสัทธรรม การไม่ฟังสัทธรรมมีเหตุจากการไม่คบสัตบุรุษ ความเกี่ยวเนื่องของเหตุและผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จึงเปรียบเหมือนน้ำจากแหล่งต่างๆ สุดท้ายก็ย่อมเต็มเต็มลงแหล่งน้ำน้อยไปจนการเต็มเต็มลงสู่มหาสมุทรในที่สุด

1. อวิชาสูตร

ว่าด้วยอวิชา

[61] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เจื่อนต้นแห่งอวิชาย่อมไม่ปรากฏ ในกาลก่อนแต่นี้ อวิชาไม่มีภายหลัง จึงมี เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวคำนี้เช่นนี้ ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น อวิชาที่มีข้อนี้เป็นปัจจัยจึงปรากฏ

แม้อวิชา เราก็กล่าวว่ามีอาหารมิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของอวิชา ควรตอบว่า 'นิวรรณ์ 5' แม้ นิวรรณ์ 5 เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของนิวรรณ์ 5 ควรตอบว่า 'ทุจจิต 3' แม้ทุจจิต 3 เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของทุจจิต 3 ควรตอบว่า 'ความไม่สำรวมอินทรีย์' แม้ ความไม่สำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหารอะไรเล่าเป็นอาหารของความไม่สำรวมอินทรีย์ ควรตอบว่า 'ความไม่มีสติสัมปชัญญะ' แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหารอะไรเล่าเป็นอาหารของความไม่มีสติสัมปชัญญะ ควรตอบว่า 'การมนสิการโดยไม่แยบคาย' แม้การมนสิการโดยไม่แยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของการมนสิการโดยไม่แยบคาย ควรตอบว่า 'ความไม่มีศรัทธา' แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหารอะไรเล่าเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรตอบว่า 'การไม่ฟังสังฆธรรม' แม้การไม่ฟังสังฆธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของการไม่ฟังสังฆธรรม ควรตอบว่า 'การไม่คบสัตบุรุษ' การไม่คบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การไม่ฟังสังฆธรรมบริบูรณ์ การไม่ฟังสังฆธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความไม่มีศรัทธาบริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การมนสิการโดยไม่แยบคายบริบูรณ์ การมนสิการโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ

บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความไม่
 สำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ ความไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อม
 ทำให้ทุจริต 3 บริบูรณ์ทุจริต 3 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้นิรวรณ 5
 บริบูรณ์ นิรวรณ 5 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้อวิชชาบริบูรณ์ อวิชชา
 นี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้แลภิกษุทั้งหลาย การไม่
 คบสัจตบุรุษที่บริบูรณ์ย่อมทำให้การไม่ฟังสังฆธรรมบริบูรณ์ ฯลฯ
 นิรวรณ 5 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้อวิชชาบริบูรณ์ อวิชชานี้มีอาหาร
 อย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกลง
 บนยอดเขา เมื่อฝนตกลงหนัก ๆ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่มทำให้
 ซอกเขา ลำธาร และห้วยเต็มเปี่ยม ซอกเขา ลำธารและห้วยเต็ม
 เปี่ยมแล้วทำให้หนองเต็ม หนองเต็มแล้วทำให้บึงเต็ม บึงเต็ม
 แล้วทำให้แม่น้ำน้อยเต็ม แม่น้ำน้อยเต็มแล้วทำให้แม่น้ำใหญ่
 เต็ม แม่น้ำใหญ่เต็มแล้วทำให้มหาสมุทรสาครเต็ม มหาสมุทร
 สาครนี้มีอาหารอย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 24 : 134-135)

ในส่วนท้ายของอริยาสูต อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ทุติยปัณณาสกั
 ยมกวรรค กล่าวถึงอาหารของวิชาและวิมุตติ โดยใช้กลวิธีถามตอบเชิงปฏิเสธ โดยลำดับจาก
 วิชาและวิมุตติว่ามีอาหารหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดคือโพชฌงค์ 7 โพชฌงค์ 7 เกิดจากสติปัฏฐาน 4
 สติปัฏฐาน 4 เกิดจากสุจริต 3 สุจริต 3 เกิดจากความสำรวมอินทรีย์ ความสำรวมอินทรีย์เกิด
 จากสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์เกิดจากการกระทำมนสิการให้แยบคาย
 หรือโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการเกิดจากศรัทธา ศรัทธาเกิดจากการฟังธรรม และการฟังเกิด
 จากการคบสัจตบุรุษ การสรุปในส่วนท้ายสุดเหมือนกับส่วนของอาหารของวิชาคือเปรียบเทียบความ
 เกี่ยวเนื่องของเหตุและผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้กับน้ำจากแหล่งต่างๆ สุดท้ายก็ย่อมเต็มเต็มลงแหล่ง
 น้ำน้อยไปจนการเต็มเต็มลงสู่มหาสมุทรในที่สุด

ว่าด้วยวิชาและวิมุตติ

ภิกษุทั้งหลาย แม้วิชาและวิมุตติ เราก็ก้าวว่ามี
 อาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของวิชา

และวิมุตติ ควรตอบว่า ‘โพชฌงค์ 7’

แม้โพชฌงค์ 7 เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของโพชฌงค์ ควรตอบว่า ‘สติปัฏฐาน 4’ แม้สติปัฏฐาน 4 เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสติปัฏฐาน 4 ควรตอบว่า ‘สุจจริต 3’ แม้สุจจริต 3 เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสุจจริต 3 ควรตอบว่า ‘ความสำรวมอินทรีย์’ แม้ความสำรวมอินทรีย์ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของความสำรวมอินทรีย์ ควรตอบว่า ‘สติสัมปชัญญะ’ แม้สติสัมปชัญญะ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรตอบว่า ‘การมนสิการโดยแยบคาย’ แม้การมนสิการโดยแยบคาย เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของการมนสิการโดยแยบคาย ควรตอบว่า ‘ศรัทธา’ แม้ศรัทธา เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของศรัทธา ควรตอบว่า ‘การฟังสังฆธรรม’ แม้การฟังสังฆธรรม เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของการฟังสังฆธรรม ควรตอบว่า ‘การคบสัตบุรุษ’ การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การฟังสังฆธรรมบริบูรณ์ การฟังสังฆธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ศรัทธาบริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การมนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ การมนสิการโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ ความสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สุจจริต 3 บริบูรณ์สุจจริต 3 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์ สติปัฏฐาน 4 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 บริบูรณ์โพชฌงค์ 7 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การ
 ฟังสัทธรรมบริบูรณ์ ฯลฯ โภชนงค์ 7 ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชา
 และวิมุตติบริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และ
 บริบูรณ์อย่างนี้ เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกลงบนยอดเขา
 เมื่อฝนตกลงหนักๆ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่มทำให้ชอกเขา ลำธาร
 และห้วยเต็มเปี่ยม ชอกเขาลำธารและห้วยเต็มเปี่ยมแล้วทำให้
 หนองเต็ม หนองเต็มแล้วทำให้บึงเต็ม บึงเต็มแล้วทำให้แม่น้ำ
 น้อยเต็ม แม่น้ำน้อยเต็มแล้วทำให้แม่น้ำใหญ่เต็ม แม่น้ำใหญ่
 เต็มแล้วทำให้มหาสมุทรสาครเต็ม มหาสมุทรสาครนี้มีอาหาร
 อย่างนี้ และเต็มเปี่ยมอย่างนี้

อริยาสุตตที่ 1 จบ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 24 : 134-137)

ในต้นหาสูตร(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 24:137-140)ใน
 วรรคเดียวกับอริยาสุตตข้างต้นกล่าวถึง “อาหาร” หรือเหตุของต้นหาซึ่งเป็นเหตุหรือ “อาหาร”
 ของอริยาสุตตอีกชั้นหนึ่ง จากนั้นเป็นการกล่าวถึง “อาหาร” หรือ “เหตุ” ของอริยาสุตตที่ละชั้นเหมือน
 อริยาสุตต และปรากฏความเปรียบเทียบเดียวกันคือ ความเกี่ยวเนื่องของเหตุผลของต้นหาจึงเปรียบ
 เหมือนน้ำจากแหล่งต่างๆ สุกทำยก็ย่อมเต็มเต็มลงแหล่งน้ำน้อยไปจนการเต็มเต็มลงสู่มหาสมุทร
 ในที่สุด นอกจากนี้ในส่วนท้ายพระสูตรก็กล่าวถึงอาหารของวิชาและวิมุตติเช่นเดียวกัน

จากพระสูตรต่างๆที่ได้ประมวลมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าคำว่า “อาหาร” ในทาง
 พุทธศาสนาหมายถึงปัจจัย เหตุ หรือสิ่งที่ทำให้เกิด โดยมีผลลัพธ์ได้ทั้งทางดีและทางร้ายสัมพันธ์
 กับเหตุที่ส่งผลให้เกิดปัจจัยนั้นเป็นสำคัญ เช่น อาหาร 4 อย่างเป็นปัจจัยของสัตว์ที่แสวงที่เกิด
 โภชนงค์เป็นปัจจัยของวิชาและวิมุตติ ในบทต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์อรรถกถาชาดกซึ่งเป็น
 คัมภีร์ทางพุทธศาสนาชั้นรองจากพระไตรปิฎกว่านำอาหารมาใช้เป็นความเปรียบในลักษณะใด

บทที่ 3

ลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก

วรรณคดีคือการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก และจินตนาการของมนุษย์ออกเป็นภาษา ภาษาในวรรณคดีมิใช่ภาษาที่สื่อสารกันโดยตรงไปตรงมา แต่เป็นการสื่อสารอย่างมี “ศิลปะ” ภาษาในวรรณคดีจึงเป็นภาษาที่ไพเราะทั้งเสียงและประเด็นในการสื่อความหมาย กล่าวคืองามทั้งถ้อยคำและความคิด การจะสื่อสารภาษาที่มีความงามทั้งถ้อยคำและความคิดได้ จำเป็นที่กวีผู้สร้างวรรณคดีนั้น จำเป็นจะต้องใช้ “กลวิธีทางวรรณศิลป์” เพื่อใช้เป็นอุปกรณ์ในการสร้างภาษาในวรรณคดีให้มีศิลปะ ความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญประการหนึ่ง ด้วยการนำสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่ง ให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจสารผ่านการเชื่อมโยงของสิ่งทั้งสองที่นำมาเปรียบเทียบ ดังนั้นความเปรียบจึงเป็นอุปกรณ์สำคัญที่กวีใช้ถ่ายทอดอารมณ์ ความคิดของตนมาสู่ผู้อ่าน ดังที่ญาดา อรุณเวช (2526:5) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความเปรียบว่า

ความเปรียบ หมายถึงการสื่อความหมายของคำหรือการถ่ายทอด

ความคิดของผู้แต่ง โดยนำเอาสิ่งหนึ่ง เรื่องหนึ่งมาเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น เรื่องอื่นเพื่อสร้างความเข้าใจหรือสร้างความประทับใจให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และเข้าถึงอารมณ์ของผู้แต่งได้อย่างเต็มที่ กล่าวได้ว่าความเปรียบทำให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพที่ผู้แต่งต้องการกล่าวถึงได้แจ่มชัดและกว้างขวางยิ่งขึ้นยิ่งกว่าคำอธิบายธรรมดา เพราะความเปรียบเป็นข้อความที่แนะความหมายให้ผู้อ่านใช้ความคิด จินตนาการและประสบการณ์ตนเอง ด้วยเหตุนี้ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีที่กวีใช้ไว้ความรู้สึกของผู้อ่านให้เกิดความสนใจที่จะตีความ ตลอดจนมีอารมณ์ร่วมไปกับบทประพันธ์ดังกล่าวตามที่กวีต้องการ

ข้อสังเกตของญาดาแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกวีกับผู้อ่าน กล่าวคือการใช้ความเปรียบของกวีเป็นการให้ความหมายแนะ ที่ผู้อ่านต้องมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจหรือตีความความเปรียบที่กวีใช้ โดยนัยนี้ความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เรียกร้องปัญญาจากผู้อ่านให้ใคร่ครวญ วิเคราะห์ ตีความความหมายของความเปรียบนั้น ในขณะเดียวกันกระบวนการตีความก็เป็นการเปิดโอกาสได้ผู้อ่านได้ใช้ความคิด หรือสร้างความหมายได้อย่างกว้างขวางหลายมิติ หรือหลายระดับ โดยมีกรอบของตัวบทเป็นแนวทางในการตีความ

ด้วยความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ความเปรียบเทียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญในวรรณคดีทุกประเภท โดยเฉพาะในวรรณคดีพุทธศาสนาที่ต้องการสื่อสารธรรมที่เป็นนามธรรมให้ผู้อ่านเข้าใจ แม้ว่าการสอนธรรมจะปรากฏการใช้กลวิธีหลากหลายในการสื่อสารธรรม ทั้งการอุปมา-อุปไมย การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ แต่ความเปรียบเทียบก็เป็นกลวิธีในการสื่อสารธรรมที่ปรากฏมากประการหนึ่งเนื่องด้วยการเปรียบเทียบช่วยให้ธรรมที่เป็นนามธรรมได้เด่นชัดขึ้นด้วยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม

กล่าวเฉพาะในอรรถกถาชาดกที่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบหลายประการในการสื่อสารธรรม ความเปรียบเทียบประการหนึ่งที่ปรากฏอย่างโดดเด่นในอรรถกถาชาดกคือความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหาร โดยมีอรรถกถาชาดกที่ปรากฏความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสิ้น 415 เรื่องจากอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 547 เรื่อง แบ่งเป็นความเปรียบเทียบทางตรงเกี่ยวกับอาหารปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 229 เรื่องและความเปรียบเทียบทางอ้อมเกี่ยวกับอาหาร 337 เรื่อง โดยความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสองลักษณะมีความเชื่อมโยงกัน เพื่อสื่อสารธรรมทางพุทธศาสนาในบทนี้จะกล่าวถึงประเด็นต่อไปนี้

3.1 ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงในอรรถกถาชาดก

3.2 ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม

การอภิปรายประเด็นทั้งสามนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การศึกษาข้อหนึ่งคือ เพื่อศึกษาลักษณะของความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก และผลการอภิปรายนั้นพิสูจน์สมมติการศึกษาคือ ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมีความโดดเด่น เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญในการสื่อสารธรรม

อย่างไรก็ตามอรรถกถาชาดกซึ่งเป็นเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ปรากฏอาหารเกือบทุกเรื่อง แต่อาหารที่ปรากฏมิได้เป็นความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารทั้งหมด เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างอาหารที่เป็นความหมายนัยตรงกับอาหารที่เป็นความเปรียบเทียบในอรรถกถาชาดก ก่อนที่จะอภิปรายผลการศึกษาคือว่าในอรรถกถาชาดกปรากฏความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารในลักษณะใดบ้าง ในที่นี้จะยกตัวอย่างอาหารที่มีความหมายนัยตรงเพื่อให้เห็นความแตกต่างกับความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารซึ่งเป็นเนื้อหาหลักของงานวิจัยฉบับนี้

...สหายแม่ทั้งสองจึงถามถึงโดยนัยก่อนนั้นแหละอีก. ลิงนั้นกล่าวว่า สหายทั้งหลายเราเป็นลูกลิงนั่งอยู่ที่ภาคพื้น ไม่ต้องพะงั่งคอคเลย เคี้ยวกินหน่อ ของไพร่อ่อนนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ เราจึงรู้จักต้นไม้ไพร่นี้ ตั้งแต่เวลายังเป็นต้นเล็ก ๆ ลำดับนั้น สหายแม่ทั้งสองนอกนี้จึงถามนกกกระทา โดยนัยก่อนนั้นแหละ. นกกระทานั้นกล่าวว่า สหายทั้งหลาย เมื่อก่อน ต้นไพร่ใหญ่ได้มีอยู่ในที่ที่ชื่อโน้น เรา กินผลของมันแล้วถ่ายอุจจาระลงในที่นี้ แต่ต้นนี้จึงเกิดเป็นอย่างนั้น เราจึง รู้จักต้นไม้ไพร่นี้ ตั้งแต่มันยังไม่เกิด เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นผู้แก่กว่าท่านทั้งหลาย โดยกำเนิด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55:352-359-3)

ตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้นมาจาก *อรรถกถาภิกขุสัทธปิณฑก* ว่าด้วยผู้มีความอ่อนน้อม พระพุทธเจ้านำชาดกเรื่องนี้มาแสดงเพื่อให้ภิกษุรู้อาวุโสในการลำดับเสนาสนะ อติวัตตฤคือนิทานของสัตว์ 3 ชนิดคือ ลิง นกกระทา และช้างเถียงกันว่าใครเป็นผู้ที่อาวุโสสูงที่ต้นไม้ไพร่ ข้อความที่ขีดเส้นใต้แสดงทั้งอาหารคือหน่อของไพร่อ่อน และกริยา กิน แต่ผู้วิจัยมิได้เก็บอรรถกถาชาดกมาใช้เป็นข้อมูลในงานวิจัยฉบับนี้ เพราะอาหารที่ปรากฏนั้นมิได้มีการเชื่อมโยงความหมายกับสิ่งอื่น

3.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงในอรรถกถาชาดก

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรง คือการใช้อาหารมาเชื่อมโยงความหมายกับสาระธรรม ปรากฏทั้งการใช้อาหารในความหมายกว้าง และการระบุชนิดของอาหาร เช่น ชื่นเนื้อ มะม่วงเกลือ ยาพิษ ของหวานสี่อย่าง นอกจากนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงยังหมายรวมถึงการกล่าวถึงอาหารในลักษณะต่างๆ เพื่อเชื่อมโยงกับสาระธรรม เช่น เदनอาหาร อาหารประณีต อาหารเศร้าหมอง อาหารที่ไม่เปียดเปียน โดยความเปรียบทางตรงเกี่ยวกับอาหารมักจะปรากฏร่วมกับสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เช่น ทางกันดาร มหาสมุทร

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 229 เรื่องแบ่งได้ 9 กลุ่มดังต่อไปนี้

3.1.1 อาหารคืออากาม

3.1.2 เदनอาหารคือความน่ารังเกียจหรือความมีนเมาในกาม

3.1.3 อาหารคือความตระหนี่

3.1.4 อาหารคือพระธรรม

3.1.5 อาหารคือสติ

3.1.6 อาหารคือบุญบารมี

3.1.7 อาหารคือศรัทธาในการทำงาน

3.1.8 อาหารที่ไม่เบียดเบียนคือศีล

3.1.9 อาหารคือปิติจากการบำเพ็ญฌาน

ดังจะกล่าวรายละเอียดของแต่ละกลุ่มดังต่อไปนี้

3.1.1 อาหารคือกาม

ด้วยอาหารเป็นสิ่งที่มีรูปล่อตาอันได้แก่สีกลิ่นต่างๆ มีรสชาติอันได้แก่หวาน เปรี้ยว เค็ม มีกลิ่นอันได้แก่หอมเหม็น ให้สัมผัสต่างๆ อันได้แก่กรอบ นุ่ม แข็ง ได้ยินเสียงเมื่อขบเคี้ยว จึงมักจะนำอาหารมาเชื่อมโยงความหมายกับวัตถุกาม ในมหานิทเทศ กามสูตรตนิทเทศ 1 ได้ให้ความหมายของกาม 2 อย่างคือวัตถุกาม และกิเลสกามไว้ดังนี้

1. กามสูตรตนิทเทศ 1

อธิบายกามสูตร

ว่าด้วยกาม 2 อย่าง

พระสารีบุตรเถระจะกล่าวอธิบายกามสูตร ดังต่อไปนี้

[1] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)

ถ้ากามนั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่สัตว์นั้นได้ กามตามที่ต้องการแล้ว ย่อมเป็นผู้มีใจแน่แท้คำว่า ผู้อยากได้กามอยู่ อธิบายว่าคำว่า กาม ได้แก่ กาม 2 อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (1) วัตถุ กาม(2) กิเลสกาม วัตถุกาม คืออะไร คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ เครื่องปลูกัด เครื่องนุ่งห่มทาสหญิงชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ที่นา ที่สวน เงิน ทอง หมู่บ้านนิคม ราชธานี แคว้น ชนบท

2 กองพลรบ 3 คลังหลวง 4 และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง
(เหล่านี้) ชื่อว่าวัตถุงาม

อีกนัยหนึ่ง กามที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน กามที่เป็นภายในที่เป็นภายนอก ที่เป็นทั้งภายในและภายนอก กามอย่างหายาบ อย่างกลาง อย่างประณีต กามที่เป็นของสัตว์ในอบาย ที่เป็นของมนุษย์ ที่เป็นของทิพย์ กามที่ปรากฏเฉพาะหน้า ที่เนรมิตขึ้นเอง ที่ไม่ได้เนรมิตขึ้นเอง ที่ผู้อื่นเนรมิตให้ กามที่มีผู้ครอบครอง ที่ไม่มีผู้ครอบครอง ที่ยึด ถือ ว่าเป็นของเรา ที่ไม่ยึด ถือ ว่าเป็นของเรา สภาวะธรรมที่เป็นกามาวจร 1 ที่เป็นรูปาวจร 2 ที่เป็นอรูปาวจร 3 แม้ทั้งปวง กามที่เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ที่ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่าน่าปรารถนา น่ายินดี น่าลุ่มหลง เหล่านี้เรียกว่า วัตถุงาม กิเลสกาม คืออะไร คือ ความพอใจ ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ความดำริ ความกำหนด ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริชื่อว่ากาม ได้แก่ ความพอใจด้วย อำนาจความใคร่ ความกำหนดด้วยอำนาจความใคร่ ความเพลิดเพลินด้วยอำนาจความใคร่ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ ความเยื่อใยด้วยอำนาจความใคร่ ความเร่าร้อนด้วยอำนาจความใคร่ ความสยบด้วยอำนาจความใคร่ ความติดใจด้วยอำนาจความใคร่ หวังน้ำคือความใคร่ กิเลสเครื่องประกอบคือความใคร่ กิเลสเครื่องยึดมั่นคือความใคร่ กิเลสเครื่องกั้นจิตคือความพอใจด้วยอำนาจความใคร่ในกามทั้งหลาย

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 29 :1-2)

จากความหมายของวัตถุงามและกิเลสกามข้างต้น เห็นได้ว่าอาหารมิได้เชื่อมโยงความหมายกับวัตถุงามทั้งหมด หากแต่ต้องเป็นอาหารที่ก่อให้เกิดความเพลินเพลินพอใจ หรือความใคร่ให้อยากเสพอาหารนั้นๆ สอดคล้องกับความหมายของกวีพิงการอาหารเปรียบเหมือนเนื้อบุตรที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ที่เปรียบเทียบอาหารเหมือนเนื้อบุตรเพื่อมิให้เกิดความเพลิดเพลินพอใจเมื่อบริโภค โดยนัยที่ว่าอาหารเป็นความเปรียบแทนวัตถุงามที่ก่อให้เกิดใคร่อยากจะเสพ และความเพลิดเพลินพอใจเมื่อได้เสพ อาหารซึ่งเป็นความเปรียบแทนวัตถุงามจึงเป็นเหตุของการ

เกิดกิเลสกำม การใช้อาหารมาเชื่อมโยงความหมายกับกำมในอรรถกถาชาดกแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือกำมกล่าวถึงอาหารในความหมายกว้าง และกำมกล่าวถึงอาหารโดนระบุชนิดอาหาร เช่น ชีนเนื้อ ยาพิษ

การใช้ความเปรียบว่าอาหารคือกำมมักปรากฏร่วมกับทางกันดาร มหาสมุทรร นอกจากนั้นความเปรียบว่าอาหารคือกำมยังปรากฏในลักษณะปฏิเสธคือกำมหรือกำมปฏิเสธ อาหารคือกำมปฏิเสธกำม ความเปรียบว่าอาหารคือกำมปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 85 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาวาตมิกชาดก อรรถกถามหิลามุขชาดก อรรถกถามุณิกชาดก อรรถกถาวิสวันตชาดก อรรถกถากุททาลชาดก อรรถกถาสุราปานชาดก อรรถกถามหาสารชาดก อรรถกถาเตลปัตตชาดก อรรถกถากุฎวาณิชาดก อรรถกถาอุทัญจนีชาดก อรรถกถาอนุสาสิกชาดก อรรถกถาวิภูฏกชาดก อรรถกถาสุวรรณหังสชาดก อรรถกถาพัพพชาดก อรรถกถากากชาดก อรรถกถาปุพฺรตตชาดก อรรถกถาสกุนคมิชาดก อรรถกถากฟายมูฏฐิชาดก อรรถกถาจุลลปทุมชาดก อรรถกถาวลาหังสชาดก อรรถกถากันทคลกชาดก อรรถกถากุฎวาณิชาดก อรรถกถาวิกัณณกชาดก อรรถกถาวัจจนชชาดก อรรถกถาสุนชชาดก อรรถกถาติลมูฏฐิชาดก อรรถกถาสูกชาดก อรรถกถาคามนิจันทชาดก อรรถกถาพุตชาดก อรรถกถาจุลลปโลกชนาดก อรรถกถากัจฉปชาดก อรรถกถาขัมพูชาทกชาดก อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดก อรรถกถาฉวกชาดก อรรถกถากณเวรชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถาสุสันนีชาดก อรรถกถาตุณทิลชาดก อรรถกถาวิภูฏกชาดก อรรถกถามนิชาดก อรรถกถาคันธารชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถากุมภการชาดก อรรถกถาทัพหัมมชาดก อรรถกถากัจจานิโคตตชาดก อรรถกถาคังคมาลชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก อรรถกถามหาสุวราชชาดก อรรถกถาจุลลสุวราชชาดก อรรถกถาปทกุสลชาดก อรรถกถาสมุคคชาดก อรรถกถาติตติรชาดก อรรถกถาจตุวารชาดก อรรถกถาสุปปารกชาดก อรรถกถาสมุททวาณิชชาดก อรรถกถากากามชาดก อรรถกถามิตตามิตตชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถาจุลลนารทังสสปชาดก อรรถกถาอกิตติชาดก อรรถกถากิงสกชาดก อรรถกถามหาวาณิชชาดก อรรถกถาไสมนัสสชาดก อรรถกถาจัมเปยชาดก อรรถกถามหาปโลกนชาดก อรรถกถากิงฉันทชาดก อรรถกถากุมภชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถาปณทรกชาดก อรรถกถาอลัมพูสาชาดก อรรถกถาสังขपालชาดก อรรถกถากุสชาดก อรรถกถาจุลลหังสชาดก อรรถกถามหาหังสชาดก อรรถกถากุณาลชาดก อรรถกถามหาสุตไสมชาดก อรรถกถาเตมียชาดก อรรถกถามหาชนกชาดก อรรถกถาสุวรรณสามชาดก อรรถกถาเนมิราชชาดก อรรถกถามโหสถชาดก อรรถกถากุริทัตชาดก อรรถกถาพรมนารทชาดก และ อรรถกถาวิรุชชาดก

ตัวอย่างแรกเป็นความเปรียบว่าอาหารคือกามโดยปรากฏร่วมกับทางกันดาร ในอรรถกถาเตลปัตตชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระโอรสองค์ที่ 100 ของพระเจ้าพรหมทัต พระปัจเจกพุทธเจ้าให้โอวาทว่าพระโพธิสัตว์จะได้ราชสมบัติที่เมืองตักศิลาแต่ต้องเดินทางผ่านทางกันดาร ในระหว่างทางจะพบนางยักษ์นี่ถือเอาเครื่องดื่มและอาหารมาล่อให้ผู้ที่เดินทางผ่านไปเข้าไปรับประทาน ใครที่ไม่มีสติรับประทานอาหารที่นางยักษ์นี่นำมาล่อ จะถูกนางยักษ์นี่จับกิน พระโพธิสัตว์เดินทางไปตามคำบอกของพระปัจเจกพุทธเจ้า

...ในดงดิบใหญ่มีอันตรายอยู่ เมื่อจะอ้อมดงนั้นไป จะเป็น

ทางไกลถึง 120 โยชน์ เมื่อไปตรงก็เป็นทาง 50 โยชน์ ข้อสำคัญทางนั้น ชื่อว่า อมฤตกันดารในย่านนั้น ฝูงยักษ์ณีพากัน เนมิตบ้านและศาลาไว้ในระหว่างทางตกแต่งที่นอนอันมีค่า บนเพดาน แพรวพราวไปด้วยดาวทอง แวดวงม่านอันย้อมด้วยสีต่าง ๆ ตกแต่ง อัดภาพด้วยอลังการอันเป็นทิพย์ พากันนั่งในศาลาทั้งหลาย หน่วงเหนี่ยวเหล่าบุรุษผู้เดินทางไปด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน พากันเชื่อเชียวว่าท่านทั้งหลายปรากฏดุจดังคนเหน็ดเหนื่อย เชิญมานั่งบนศาลานี้ ดื่มเครื่องดื่มแล้วค่อยไปเถิด แล้วให้ที่นั่งแก่ผู้ที่มา พากันเล่าโลม ด้วยทำที่อันยียวนของตน ทำให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลสจนได้ เมื่อได้ทำอชฌาจารย์ร่วมกับ ตนแล้ว ก็พากันเคี้ยวกินพวกนั้นเสียในที่นั่งเอง ทำให้ถึงสิ้นชีวิต ทั้ง ๆ ที่โลหิตยังหลั่งไหลอยู่ พวกนางยักษ์ณีจะคอยจับสัตว์ ผู้มีรูปเป็นอารมณ์ด้วยรูปนั้นแหละ ผู้มีเสียงเป็นอารมณ์ด้วยเสียงขับ ร้องบรรเลงอันหวานเจี๊ยบแจ้ว ผู้มีกลิ่นเป็นอารมณ์ด้วยกลิ่นทิพย์ ผู้มีรสเป็นอารมณ์ด้วยโภชนะอันมีรสเลิศต่าง ๆ ดุจรสทิพย์ ผู้มีโงฐัพพะเป็น อารมณ์ ด้วยที่นอนดุจที่นอนทิพย์เป็นเครื่องลาดมีสีแดงทั้งสองข้าง ถ้าพระองค์จักไม่ทำลายอินทรีย์ทั้ง 5 แลดูพวกมันเลย คุมสติมั่นคงไว้เดิน ไป จักได้ราชสมบัติในพระนครนั้นในวันที่ 7 แน่.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:358-359)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอาหารคือกามคุณ 5 อันได้แก่รูปคือนางยักษ์ณีมีรูปงาม รสคือโภชนะที่นางยักษ์นี่นำมาล่อ เสียงคือดนตรีของนางยักษ์ณี กลิ่นก็คือกลิ่นทิพย์ของนางยักษ์ณีและ โงฐัพพะคือที่นอนทิพย์ การสิ้นชีวิตในทางกันดารสื่อสาระธรรมในระดับลึกหมายถึง

การยังคงต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ *อรรถกถาเตลปตตชาดก* ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของสติ อันเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะช่วยให้มนุษย์รู้เท่าทันความเพลิดเพลिनและความใคร่อันเกิดจากกามได้ นอกจาก*อรรถกถาเตลปตตชาดก* ใน*อรรถกถาวลาหักสชาดก* ก็ปรากฏอนุภาคการเดินทางผ่านทางกันดารและมีนางยักษินีนำอาหารมาล่อเช่นกัน

ลักษณะของการใช้ความเปรียบว่าอาหารคือกามที่ล่อให้มนุษย์สิ้นชีวิตในทางกันดารยังปรากฏในอีกลักษณะหนึ่งคือ *อรรถกถาชาดก* ที่กล่าวถึงพ่อค้าเดินทางผ่านทางกันดาร กระหายน้ำจึงตัดต้นไม้เมื่อตัดกิ่งแรกมีน้ำออกมากก็เกิดความโลภ ตัดกิ่งที่สองได้อาหาร ตัดกิ่งที่สามได้นารี ตัดกิ่งที่สี่ได้สมบัติ เมื่อได้สมบัติก็เกิดความละโมภจะโค่นต้นไม้ ดังตัวอย่างจาก *อรรถกถามหาเวณีชาดก*

พ่อค้าเหล่านั้นมาถึงแดนกันดาร ไม่มีอาหาร ไม่มีน้ำ ได้เห็นต้นไทรใหญ่ มีร่มเงาเย็นสบาย นารี نرمโยใจ ก็พากันไปนั่งพักที่ร่มต้นไทรนั้น พ่อค้าทั้งหลาย เป็นคนโง่เขลาถูกโมหะครอบงำ คิดร่วมกันว่า ไม้ต้นนี้บางทีจะมีน้ำไหลซึมอยู่ เชิญพวกเราเหล่าพ่อค้ามาช่วยกันตัดกิ่งข้างทิศตะวันออกแห่งต้นไม้ต้นนี้ที่เถิด พอกิ่งนั้นถูกตัดขาดออกน้ำใสไม่ขุ่น นมัวไหลออกมา พ่อค้าเหล่านั้นก็พากันอาบและดื่ม ที่สายน้ำนั้นจน สมปรารถนาพ่อค้าทั้งหลายผู้โง่เขลา ถูกโมหะครอบงำร่วมคิดกันเป็นครั้งที่ 2 ว่า ขอให้พวกเราด้วยกันตัดกิ่งข้างทิศใต้แห่งต้นไม้ต้นนี้เถิด พอกิ่งนั้นถูกตัดขาดออก ข้าวสาลี เนื้อสุก ขนมหั่ว ซึ่งมีสีเหมือนข้าวปราศจากน้ำแกงอ่อม ปลาสด ก็ไหลออกมามากมาย พ่อค้าเหล่านั้นพากันบริโภคน้ำกินจนสมปรารถนา พ่อค้าทั้งหลายผู้โง่เขลา ถูกโมหะครอบงำ ร่วมคิดเป็นครั้งที่ 3 ว่าขอให้พวกเราช่วยกันตัดกิ่งข้างทิศตะวันตกแห่งต้นไม้ต้นนี้เถิด พอกิ่งนั้นถูกตัดขาดออก เหล่านี้ นารี แต่งตัวงามสมส่วน มีผ้าและเครื่องอาภรณ์อันวิจิตร ใส่ต่างหู แก้วมณี พากันออกมา นารีทั้งหลายต่างแยกกันบำเรอพ่อค้าคนละนางนารี 25 นางต่างก็แวดล้อมพ่อค้าผู้เป็นหัวหน้าอยู่โดยรอบ ที่ร่มแห่งต้นไทรนั้น พ่อค้าเหล่านั้นแวดล้อมด้วยนารีเหล่านั้นจนสมปรารถนาพ่อค้าทั้งหลายผู้โง่เขลา ถูกโมหะครอบงำ ร่วมคิดเป็นครั้งที่ 4 ว่า ขอให้พวกเราช่วยกันตัดกิ่งข้างทิศเหนือ แห่งต้นไม้ต้นนี้เถิด พอกิ่งนั้นถูกตัดขาดออกแก้วมุกดา แล้วไพฑูรย์

เงิน ทอง เครื่องประดับ เครื่องปลูกัด ผ้ากาสิกพัสตร์และผ้ากำพลชื้ออุ
 ทิยะก็พรังพฐออกมาเป็นอันมาก พ่อค้าเหล่านั้นพากันขนบรทุกใส่ใน
 เกวียนเหล่านั้นจนสมปรารถนา พ่อค้าเหล่านั้น เป็นคนโง่เขลา ถูกโมหะ
 ครอบงำ ร่วมคิดกันเป็นครั้งที่ 5 ว่า ขอให้พวกเราช่วยกันตัดโคนต้นไม้
 นั้นเสียทีเดียว บางทีจะได้ของมากไปกว่านี้อีก

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:489-490)

ในตอนท้ายของ *อรรถกถาหาวาณิชชาดก* กล่าวถึงพญานาคที่เดินทางผ่านมา
 โกรธพวกพ่อค้าโลภมาก จึงฆ่าพ่อค้าทุกคนตายเหลือแต่พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นหัวหน้า
 เกวียน

แม้ *อรรถกถาเตลปัตตชาดก* และ *อรรถกถาหาวาณิชชาดก* ที่นำมาเป็นตัวอย่าง
 ในที่นี้แม้จะมีเนื้อเรื่องแตกต่างกันบ้าง แต่จะเห็นได้ว่าตัวอย่างทั้งสองที่ได้ยกมานี้แสดงให้เห็นการ
 เชื่อมโยงความหมายของอาหารกับกาม กล่าวคืออรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องต่างกล่าวถึงอาหาร
 เพื่อเทียบเคียงความหมายกับนารี สมบัติ กลิ่นทิพย์ เสียงอันเป็นทิพย์ นอกจากนี้ฉากของอรรถ
 กถาชาดกทั้งสองเรื่องก็ปรากฏฉากเป็นทางกันดารเหมือนกัน และปรากฏการสิ้นชีวิตในทาง
 กันดารของผู้หลงใหลในกามเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อสื่อสาระธรรมของเรื่อง คือความหลงใหลในกาม
 ความละโมภในกามเป็นเหตุแห่งการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

นอกเหนือจากการใช้ฉากเป็นทางกันดารแล้ว ใน *อรรถกถาสุมททวาณิชชาดก*
 ปรากฏความเปรียบว่าอาหารคือกามโดยใช้ฉากของเรื่องเป็นเกาะในมหาสมุทร *อรรถกถาสุมทท-*
วาณิชชาดก กล่าวถึงชายเรือแตกคนหนึ่ง คลื่นซัดไปที่เกาะแห่งหนึ่งอันอุดมด้วยอาหารที่เกิดขึ้น
 เอง ชายเรือแตกจิตใจในรสอาหารจึงไม่หาทางออกจากเกาะ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่าง
 ไม่มีหนี้สินจึงพาคณะขึ้นเรือหนีมายังเกาะที่ชายเรือแตกอยู่ พระโพธิสัตว์และคณะจึงอยู่ร่วมกับ
 ชายเรือแตกที่เกาะ ชายเรือแตกและช่างไม้พาลอยากดื่มสุราจึงชักชวนกันทำสุราดื่ม เมื่อเมาสุรา
 ชนทั้งหลายจึงลืมหืมข้อห้ามของเกาะคือเมื่อถ่ายปฏิกูลแล้วต้องฝังกลบให้เรียบร้อย เทวดาประจำ
 เกาะโกรธจึงตั้งใจจะเนรมิตให้น้ำท่วมเกาะพาชนผู้พาลให้ตายในมหาสมุทร แต่มีธรรมเทวบุตร
 เกิดสงสารชนทั้งหลายจึงนิมิตกายมาเตือนให้ชนทั้งหลายหนีไป เทวบุตรผู้โกรธกลัวว่าเจตนาร้าย
 จะไม่สมประสงค์ จึงนิมิตกายมากล่าวแก้คำว่ารรมเทวบุตร ชนทั้งหลายเกิดแตกความคิดเป็น 2
 คณะ คณะของพระโพธิสัตว์วางแผนต่อเรือเพื่อหนีจากเกาะตามคำของธรรมเทวบุตร ส่วนชนอีก
 กลุ่มหนึ่งเป็นผู้ติดในรส ไม่อยากไปจากเกาะอันอุดมด้วยอาหารจึงไม่ยอมเตรียมเรือ

...ต่อจากวันนั้นถึงวันเพ็ญ พอเวลาดวงจันทร์ขึ้น คลื่นก็ซัดขึ้น จากท้องทะเล มีประมาณเพียงเช้า ซัดไปล้างเกาะ ผู้บัณฑิตทราบความ คะนองแห่งท้องทะเล ก็ปล่อยเรือแต่ครอบครัวทั้ง 500 ซึ่งเป็นพวกช่างไม้พาล ต่างนั่งพูดกันเรื่อยไปว่า คลื่นจากท้องทะเลซัดสาตมาเพื่อจะล้างเกาะ เพียงนี้เท่านั้น ต่อจากนั้นคลื่นในท้องทะเลก็ซัดสาตมาสู่เกาะน้อยเพียงเอน เพียงชั่วคน เพียงชั่วลำตาล บัณฑิตผู้ไม่คิดในรส เพราะเป็นผู้ฉลาดในอุบายไปได้โดยสวัสดิ์ ช่างไม้ผู้พาลไม่มองดูภัยในภายหน้า เพราะหมกมุ่นในรสถึงความพินาศพร้อมกับครอบครัวทั้ง 500 แล. อนุศาสน์ต่อจากนี้ เป็นพระอภิธรรมพุทธคาถา 3 พระคาถาส่งความนั้น ดังต่อไปนี้

กุลบุตรผู้มีปัญญากว้างขวาง แหวงตลอดประโยชน์ในอนาคต แล้ว ย่อมไม่ให้ประโยชน์นั้นผ่านพ้นไปแม้แต่น้อย เหมือนพวกพ่อค้าเหล่านั้น พากันไปในท่ามกลางทะเลโดยสวัสดิ์ ด้วยกรรมของตน. ส่วนพวกคนพาลหมกมุ่นอยู่ในรสด้วยโมหะ ไม่แหวงตลอดประโยชน์อันเป็นอนาคต เมื่อความต้องการเกิดขึ้นเฉพาะหน้า ย่อมพากันลุ่มจมเหมือนมนุษย์เหล่านั้นพากันลุ่มจมในท่ามกลางทะเล ฉะนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:141-142)

อรรถกถาสุมุททวาณิชชาดก เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกันได้อย่างเด่นชัด อาหารที่ปรากฏในเรื่องเป็นเครื่องล่อให้มนุษย์ทุกคนที่มายังเกาะแห่งนี้ลุ่มหลง พอใจ ไม่อยากเดินทางไปที่อื่น ฉากในเรื่องที่มหาสมุทรเป็นความเปรียบแทนสังสารวัฏ เรื่องของพระโพธิสัตว์เป็นความเปรียบแทนพระธรรมที่เป็นเครื่องพามนุษย์ให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ¹ แม้ว่า*อรรถกถาสุมุททวาณิชชาดก* จะมีเนื้อเรื่องและฉากของเรื่องต่างไปจาก *อรรถกถาเตลปัตตชาดก* และ*อรรถกถามหาวาณิชชาดก* ที่แสดงเป็นตัวอย่างข้างต้น แต่*อรรถกถาชาดก* ทั้งสามเรื่องต่างสื่อสารธรรมเรื่องเดียวกันก็คือการลุ่มหลง พอใจในกามเป็นเหตุแห่งการวนเวียนอยู่สังสารวัฏ โดยมีสติ และปัญญา เป็นเครื่องช่วยให้ข้ามพ้นสังสารวัฏได้

¹ ดูรายละเอียดการใช้ความเปรียบมหาสมุทรกับเรือได้ใน สุภค มหาวารการ (2552)

นอกเหนือจากการใช้ความเปรียบว่าอาหารคือกามโดยปรากฏร่วมกับทางกันดารหรือมหาสมุทรอันเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาอยู่แล้ว ตัวอย่างต่อไปจะแสดงความเปรียบว่าอาหารแทนกามโดยไม่ปรากฏร่วมกับทางกันดารหรือมหาสมุทร

ใน *อรรถกถาคันธวรรค* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคันธราชา เกิดเป็นหน่วยในราชสมบัติจึงสละสมบัติออกบวชเป็นดาบส ได้พบวิเทหราชาผู้เป็นหน่วยในราชสมบัติและออกบวชเป็นดาบสดุจเดียวกัน ดาบสทั้งสองบวชอยู่ในป่า วันหนึ่งปรารภนารสเค็มแลเปรียบจึงออกมาสู่ถิ่นมนุษย์ เมื่อมีคนมาถวายอาหารวิเทหดาบสก็เก็บสะสมก้อนเกลือไว้ วันหนึ่งมีคนนำอาหารที่ไม่มีรสเค็มมาถวาย วิเทหดาบสจึงนำเกลือที่สะสมไว้ออกมา คันธราชดาบสรู้ที่มาของเกลือ จึงตำหนิให้เห็นโทษของการสะสม

วิเทหดาบสถือเอาเกลือไปด้วย เวลาภักติกิจของพระโพธิสัตว์ก็ถวายจนพอฝ่ายตนเองก็หยิบเอาประมาณพอควร ที่เกินต้องการก็ห่อใบตองแล้วเก็บไว้ที่ต้นหญ้า ด้วยคิดว่า จักใช้ในวันที่ไม่มีเกลือ อยู่มาวันหนึ่งเมื่อได้อาหารจิต ท่านวิเทหดาบสถวายภิกษณะภิกษาแก่ท่านคันธราชแล้ว นำเกลือออกมาจากระหว่างต้นหญ้าแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ นิมนต์ท่านรับเกลือ. คันธราชดาบสถามว่า วันนี้คนทั้งหลายไม่ได้ถวายเกลือ ท่านได้มาจากไหน ?

วิ. ข้าแต่ท่านอาจารย์ ในวันก่อนคนทั้งหลายได้ถวายเกลือมากกระผมจึงเก็บเกลือที่เกินความต้องการไว้ด้วยตั้งใจว่า จักใช้ในวันที่อาหารมีรสจืด.

พระโพธิสัตว์จึงต่อว่า วิเทหดาบสว่า โมฆบุรุษเอ๋ยท่านละทิ้งวิเทหรัฐประมาณ 3 ร้อยโยชน์มาแล้ว ถึงความไม่มีกังวลอะไร บัดนี้ยังเกิดความทะยานอยากในก้อนเกลืออีกหรือ เมื่อจะตักเตือนท่าน จึงได้กล่าวคาถาที่ 1 ว่า :-

ท่านละทิ้งหมู่บ้านที่บริบูรณ์ 16,000 หมู่และคลังที่เต็มด้วยทรัพย์มาแล้ว บัดนี้ยังจะทำการสะสมอยู่อีก.

ตัวอย่างข้างต้นเปรียบเทียบอาหารคือเกลือกับราชสมบัติผ่านการเชื่อมโยงพฤติกรรมกระทำความผิดของวิเทหดาบส โดยนัยนี้อาหารใน*อรรถกถาคันธวรรค* จึงเป็นความเปรียบเทียบที่สื่อสาระธรรมว่าอาหารคือกาม เมื่อเกิดความพอใจจึงเกิดความใคร่ที่จะสะสมอาหารหรือกามนั้นไว้ การสร้างภูมิหลังของตัวละครวิเทหดาบสว่าเคยเป็นพระราชอาชญาผู้สละราชสมบัติมาก่อนยังช่วยเน้นให้สาระธรรมเด่นชัดขึ้น กล่าวคือวิเทหดาบสสามารถสละราชสมบัติอันมีค่ามหาศาลได้ แต่กลับมาเกิดความใคร่พอใจในรสเค็มจนถึงกับสะสมเกลือไว้ปรุงรสอาหาร ทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นว่าการเกิดความลุ่มหลงพอใจในกามเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่าย แม้ดาบสผู้ออกบวชแล้วก็ยังลุ่มหลงในกามคือรสอาหารได้

ตัวอย่างทั้งหมดที่ได้กล่าวไปข้างต้นเป็นการใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบแทนกาม โดยการเปรียบเทียบปรากฏในส่วนอดีตวัตตุมิถุนกัน นอกจากนี้ การใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบแทนกามใน*อรรถกถาชาดก*ยังปรากฏการใช้ความเปรียบด้วยการเชื่อมโยงเหตุการณ์ระหว่างปัจจุบันวัตตุมิถุนกับอดีตวัตตุมิถุน ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาอนุสาสิกชาดก*

ในปัจจุบันวัตตุมิถุนของ *อรรถกถาอนุสาสิกชาดก* กล่าวถึงภิกษุณีรูปหนึ่งผู้ติดในรสอาหาร มักไปบิณฑบาตในหนทางที่ภิกษุณีรูปอื่นไม่ใคร่ไป และเพื่อมิให้ตนเสื่อมจากอาหารนางภิกษุณีจึงโกหกภิกษุณีรูปอื่นไม่ให้ไปบิณฑบาตในหนทางที่นางไป วันหนึ่งนางภิกษุณีก็ประสบเหตุร้ายถูกแพะชนจนกระดูกหัก

ภิกษุณีนั้นเป็นกุลธิดานางหนึ่ง ชาวพระนครสาวดี
 บวชแล้ว ตั้งแต่กาลที่ตนบวชแล้ว ก็ได้ใส่ใจในสมณธรรมติด
 ใจในอามิส เทียวไปบิณฑบาตในเอกเทศแห่งพระนคร ที่ภิกษุณี
 อื่น ๆ ไม่พากันไป ครั้งนั้น พวกมนุษย์พากันถวายบิณฑบาต
อันประณีตแก่เธอ เธอถูกความอยากในรสผูกพันไว้คิดว่า
 ถ้าภิกษุณีอื่น ๆ จักเทียวบิณฑบาตในประเทศนี้ ลาภของเราจัก
 เสื่อมถอย เราควรกระทำให้ภิกษุณีอื่น ๆ ไม่มาถึงประเทศนี้
 ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของนางภิกษุณีทั้งหลาย พรา้สั่งสอนนาง
 ภิกษุณีทั้งหลายว่า ดูก่อนแม่เจ้าทั้งหลาย ในที่ตรงโน้นมีช้างดุ
 มีม้าดุ มีสุนัขดุ ท่องเทียวอยู่ เป็นสถานที่อันตราย

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:435-436)

ในอดีตวัตถุของ *อรรถกถาอนุสาสิกชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกสาธิกา นางนกบรียวรตัวหนึ่งมักจะออกไปหากินที่ดงลึกเก็บเมล็ดถั่วและข้าวเปลือกที่หล่นจากเกวียน ด้วยความกลัวว่าตนเองจะเสื่อมจากอาหารนางนกสาธิกาก็ห้ามมิให้นกตัวอื่นไปหากินในหนทางเดียวกับนาง สุดท้ายนางนกก็ถูกยานชนจนร่างขาดเป็นสองท่อน ณ หนทางนั้น

เมื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ในอดีตวัตถุกับปัจจุบันวัตถุพบว่า *อรรถกถาอนุสาสิกชาดก* ปราบกฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบแทนกามเพื่อสื่อสาระธรรมได้อย่างเด่นชัด โดยแสดงให้เห็นว่าความติดข้องพอใจในกามจนเกิดความเป็นความหวังเห่นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่สัตว์ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นชาติที่นางเสวยชาติเป็นนกซึ่งเป็นสัตว์เดียรฉาน หรือแม้ในปัจจุบันชาติที่นางได้บวชในพุทธศาสนาแล้วก็ตาม ทั้งนี้ตัวอย่างอาหารที่นำมากล่าวในปัจจุบันวัตถุคือบิณฑบาตอันประณีตกับถั่วและข้าวเปลือกในส่วนอดีตวัตถุ ล้วนแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นอาหารอันประณีตหรืออาหารธรรมดาที่ล้วนทำให้เกิดความลุ่มหลงพึงใจได้ หากชนนั้นไม่ใส่ใจธรรมเช่นนางภิกษุณี

ตัวอย่างต่อไปเป็นการใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบแทนกามโดยใช้ในความหมายเชิงปฏิเสธคือการอดอาหารแทนความหมายของการปฏิเสธกาม ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาวิภูฏกชาดก* การเข้าใจลักษณะการใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบนั้นต้องมีการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในอดีตวัตถุกับปัจจุบันวัตถุเข้าด้วยกัน

ในปัจจุบันวัตถุของ *อรรถกถาวิภูฏกชาดก* กล่าวถึงผู้มีบุญที่เกิดเป็นบุตรของอูตตรเศรษฐี เศรษฐีอยากให้ลูกชายครองเรือนจึงได้หานางวรรณาทาสีมาให้ลูกชาย แต่ด้วยความเป็นผู้มีบุญบุตรเศรษฐีเห็นความไม่งามที่ซ่อนในเรือนกายอันงดงาม บุตรเศรษฐีจึงมิได้เสพสังวาสกับนาง

...แม้เมื่อเขาบอกว่า ผมไม่ต้องการผู้หญิง ก็พากันแค้นได้กระเข้าอยู่บ่อย ๆ จนต้องยอมรับ จึงไปแตงนางวรรณาทาสีคนหนึ่ง ด้วยเครื่องประดับพร้อมสรรพ พาไปเรือนของเขากล่าวว่า เธอจงไปสู่สำนักของเศรษฐีบุตรเถิด ดังนี้แล้ว ส่งเข้าไปสู่ห้องนอน แล้วพากันออกไป แม้นางจะเข้าไปถึงห้องนอนเศรษฐีบุตรก็ไม่มองดู ไม่พูดจาด้วย นางคิดว่า ชายผู้นี้ไม่มองดูเรา ผู้สวยงาม สมบูรณ์ด้วยความเพริศพิริ้ง แพรวพราว อย่างสูงเห็นปานนี้เลย ทั้งไม่ยอมพูดจาด้วย บัดนี้ เราจักทำให้เขาจ้องมองดูเรา ด้วยกระบวนมายาและการเยื้องกรายของหญิงให้ได้ดังนี้

แล้ว เริ่มแสดงเสน่ห์หญิง เผยปลายพิน ด้วยการโปรยยิ้มทำ
 ชะมัดชะม้อยเอียงอาย เศรษฐีบุตรมรดกเลยยึดเอาานิมิตรใน
กระดุกพินเกิดอัฏฐิสิกส์สัญญา ร่างงามนั้นแม่ทั้งหมด ก็ปรากฏ
 เป็นเหมือนโครงกระดุก เขาจึงให้รางวัลนาง แล้วส่งตัวกลับไป.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:446)

ในส่วนท้ายของปัจจุบันวัตถุหลังจากที่บุตรเศรษฐีไปส่งนางที่เรือนแล้ว นางวรรณ
 ทาสีได้หายตัวไป มารดาของนางวรรณทาสีจะให้พระราชาลงโทษบุตรเศรษฐีว่าทำให้นางหายไป
 แต่บุตรเศรษฐียืนยันว่าได้ส่งนางกลับคืนเรือนแล้ว พระราชาไม่สนใจและสั่งให้ลงโทษบุตรเศรษฐี
 เกิดเป็นที่โจษจันไปทั่วเมืองนางวรรณทาสีจึงออกมาแสดงตนทำให้บุตรเศรษฐีพ้นราชภัย และได้
 บวชในพุทธศาสนา

ในอดีตวัตถุของ *อรรถกถาวัฏฏกชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนก
 กระจาบ ถูกนายพรานคนหนึ่งจับได้พร้อมกับนกกระจาบอื่นๆ พระโพธิสัตว์ไม่บริโภคข้าวและน้ำที่
 นายพรานให้จึงไม่มีมนุษย์ที่อื่นนกกระจาบพระโพธิสัตว์ เมื่อนายพรานขายนกอื่นๆหมดก็นำพระ
 โพธิสัตว์ออกจากกรง ในโอกาสนั้นเองพระโพธิสัตว์ก็บินหนีนายพรานกลับไปสู่ป่า

เมื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ระหว่างปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุใน *อรรถกถาวัฏฏก
 ชาดก* พบว่าการรอดพ้นจากราชภัยของบุตรเศรษฐีกับการรอดพ้นจากมรณภัยของนกกระจาบมี
 เหตุมาจากสิ่งเดียวกันนั้นคือการงดเว้นจากกาม ในปัจจุบันวัตถุบุตรเศรษฐีเห็นความไม่งามในร่าง
 ที่งดงามของนางวรรณทาสีจึงไม่เสพสังวาสกับนาง ในอดีตวัตถุพระโพธิสัตว์อยากพ้นมรณภัยจึง
 ไม่บริโภคอาหารและน้ำที่นายพรานจัดให้ โดยนัยนี้อาหารและน้ำที่พระโพธิสัตว์ไม่ได้บริโภคใน
 อดีตวัตถุจึงเชื่อมโยงความหมายกับการงดสังวาสของบุตรเศรษฐีในปัจจุบันวัตถุ เป็นการใช้อา
 หารมาเป็นความเปรียบแทนกามได้อย่างแยบคาย ทั้งยังแสดงให้เห็นว่ากามแม้จะมีความ
 สวยงาม น่าหลงใหลและน่าพอใจเพียงใด สุดท้ายก็ไม่เที่ยงเหมือนสรรพสิ่งที่ย่อมเสื่อมสลาย

จากตัวอย่างต่างๆ ที่ได้ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการใช้อาหารเป็นความ
 เปรียบแทนกามในอรรถกถาชาดกปรากฏในหลายลักษณะ ทั้งการกล่าวถึงอาหารโดยรวมกับวัตถุ
 กามอื่นๆ หรือการกล่าวถึงเข้าใจความเปรียบผ่านการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุกับอดีต
 วัตถุ แม้ว่าลักษณะของการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามจะมีหลากหลายแต่สารสำคัญที่สื่อ
 ผ่านความเปรียบนี้การลุ่มหลง ติดข้องพอใจในกามเป็นเหตุแห่งความทุกข์

นอกเหนือจากการใช้อาหารในความหมายกว้างมาเป็นความเปรียบเทียบแล้ว ในอรรถกถาชาดกยังปรากฏการระบุชนิดอาหารมาเป็นความเปรียบเทียบ ชนิดของอาหารที่เป็นความเปรียบเทียบที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาชาดก คือ ขึ้นเนื้อและยาพิษ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1.1 ขึ้นเนื้อคือกาม การใช้ขึ้นเนื้อหรือเนื้อสัตว์เป็นความเปรียบเทียบปรากฏในกามสูตรตนิทเทส ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส อภิธรรมกถารค พระพุทธเจ้าได้อุปมา กามกับสิ่งต่างๆ ทั้งโครงกระดูก หลุมถ่านเพลิง รวมทั้งกามเหมือนขึ้นเนื้อ การอุปมา กามกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็เพื่อให้สามารถข่มกามได้

ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเลียงหัวงู
ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นต้นเหตุที่ชื่อว่าวิบัติตีกานี้ในโลก

ว่าด้วยการละกามโดยเหตุ 2 อย่าง

คำว่า ผู้ใด ในคำว่า ผู้ใดละกามได้ ได้แก่ ผู้ใด คือ ผู้
เช่นใด ผู้ชวนชวายเป็นอย่างไร ผู้ตั้งใจอย่างไร ผู้มีประการอย่างไร
ผู้ถึงฐานะใด ผู้ประกอบด้วยกรรมใดจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์
แพศย์ ศูทร คฤหิษฐ์ บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์ก็ตาม

คำว่า ละกามได้ อธิบายว่าคำว่า กาม ได้แก่ กาม 2
อย่าง แบ่งตามหมวด คือ (1) วัตถุกาม(2) กิเลสกาม ... เหล่านี้
เรียกว่า วัตถุกาม ... เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า ละกามได้ ได้แก่ ละกามได้โดยเหตุ 2 อย่าง คือ
(1) โดยการข่มไว้ (2) โดยการตัดขาด

บุคคลละกามได้โดยการข่มไว้ เป็นอย่างไรคือ บุคคล
เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่างโครงกระดูก
เพราะให้ความยินดีเล็กน้อย จึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนขึ้นเนื้อ
เนื้อ เพราะเป็นของทั่วไปแก่คนส่วนมาก จึงละกามได้โดยการ
ข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบ
เพลิงหญ้า เพราะไหม้ลุกลามจึงละกามได้โดยการข่มไว้

เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหลุม
 ถ่านเพลิง เพราะมีความร้อนมาก จึงละกามได้โดยการข่มไว้
 เมื่อพิจารณาเห็นว่า กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความ
 ฝัน เพราะปรากฏชั่วเวลาอันสั้น จึงละกามได้โดยการข่มไว้

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 29 :7)

การใช้ขึ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามปรากฏในอรรถกถาชาดกเช่นกัน โดยปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 47 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถากโปตกชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถา-สีกาลชาดก อรรถกถาวิโรจนชาดก อรรถกถาสีกาลชาดก อรรถกถาสีกาลชาดก อรรถกถาคิณฑชาดก อรรถกถาจุลลปทุมชาดก อรรถกถาวิรกชาดก อรรถกถาสุงสูมารชาดก อรรถกถาปุณณที่ชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถามณิชาดก อรรถกถาโรมชาดก อรรถกถาวัฑฒกีสูกรชาดก อรรถกถาสาลูกชาดก อรรถกถาลาภครหิกชาดก อรรถกถาภัทรมัญญาทกชาดก อรรถกถาสุปัตตชาดก อรรถกถาอันตชาดก อรรถกถาชาวสกุณชาดก อรรถกถาโลหกุมภีชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถาสีลวีมังสชาดก อรรถกถาอุสชาดก อรรถกถาจุลลธนุคคหชาดก อรรถกถากโปตกชาดก อรรถกถาธัมมัทธชาดก อรรถกถาสุวรรณกักกุกชาดก อรรถกถามโนชชาดก อรรถกถาทัฬหปุปผชาดก อรรถกถากุมภการชาดก อรรถกถาอัญฐฐัสัททชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถาปัญจอุปเสถชาดก อรรถกถาหัตถิปาลชาดก อรรถกถาชัยทิสชาดก อรรถกถาสัมภวชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถาอุมมาทันตีชาดก อรรถกถาโสณกชาดก อรรถกถามหาชนกชาดก อรรถกถามโหสถชาดก และ อรรถกถาจันทกุมารชาดก

การใช้ขึ้นเนื้อหรือเนื้อสัตว์ชนิดต่างๆมาเป็นความเปรียบแทนกามในอรรถกถาชาดกปรากฏหลายลักษณะ ลักษณะหนึ่งที่ปรากฏมากคืออรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่อง² กษาขเป็นเพื่อนกับนกพิราบเพราะอยากกินเนื้อ ได้แก่ อรรถกถากโปตกชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถามณิชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถาชาดกเหล่านี้จะมีเนื้อเรื่องคล้ายกันคือพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกพิราบที่เคราะห์ร้ายได้วันหนึ่งมีกาโลกอาหารอยากกินเนื้อของเคราะห์ร้ายจึงมาขออยู่กับพระโพธิสัตว์ เมื่อพ่อครัวทอดขึ้นเนื้อกาก็ขโมยกิน

² แบบเรื่องในที่นี้ใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า “แบบเรื่องนิทาน” (tale type) หมายถึงโครงเรื่องของนิทานที่ทำให้ให้นิทานแต่ละเรื่องมีลักษณะเฉพาะต่างจากนิทานเรื่องอื่น” (ศิริพร ณ ถลาง, 2548:66.)

เนื้อ เมื่อถูกพ่อครัวจับได้ก็จะถูกถอนขนเอาเปรียบทา ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาโกปตชาดก*

อยู่มาวันหนึ่ง กาดัวหนึ่งบินข้ามโรงครัวไป สูดกลิ่น
ตลบอบอวนของรสเปรี้ยว รสเค็มและปลาเนื้อ ก็เกิดความโลภ
ขึ้นคิดว่า จักอาศัยใครหนอ จึงจักได้ปลาและเนื้อนี้ คิดแล้วก็จับ
 อยู่ ณ ที่ไม่ไกล คอยสอดสายตาลู่วาง พอเย็นก็เห็นนกพระ
 โพิสัตว์บินมา แล้วเข้าไปสู่โรงครัว ก็เลยได้คิดว่า ต้องอาศัย
 นกพิราบนี้ถึงจักได้กินเนื้อ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย,2543 เล่ม 56:17)

พ่อครัวก็ปรุงอาหารต่าง ๆ ชนิดด้วยปลาและเนื้อ มี
 ประการต่าง ๆ เสร็จแล้วก็เปิดภาชนะไว้หน้อยหนึ่ง เพื่อให้ไ
 ระเหยไปให้หมด วางกระชอนไว้บนภาชนะอีกทีหนึ่ง แล้วก็
 ออกไปข้างนอก ยืนเซ็ดเหงื่ออยู่. ขณะนั้นกาก็โผล่ศีรษะขึ้นมา
 จากกระเช้า มองดูโรงครัวทั่วไป รู้ว่าพ่อครัวออกไปข้างนอก จึง
 คิดว่า บัดนี้ความปลอดภัยของเรา สมประสงค์แล้ว เราอยาก
กินเนื้อ จะกินเนื้อชิ้นใหญ่หรือเนื้อชิ้นเล็กดีหนอ. ครั้นแล้วก็
สังเกตเห็นว่า ธรรมชาติเนื้อชิ้นเล็ก ๆ เราไม่อาจกินให้เต็มกระเพาะ
ได้รวดเร็ว เราจะต้องคว่ำก้อนใหญ่ ๆ มาทิ้งไว้ในกระเช้า นอน
 ขยอกจึงจะดี. แล้วก็โผล่ออกจากกระเช้าลงไปแอบอยู่ใกล้
 กระชอน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย,2543 เล่ม 56:19)

ตัวอย่างทั้งสองข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเนื้อและปลาเป็นความเปรียบแทน
 กามเพราะอาหารที่ก่อให้เกิดความโลภอยากกิน และเป็นความอยากกินที่เกิดจากการเสพกลิ่น
 ทำให้นึกถึงรสของเนื้อและปลาที่เคยกิน เป็นความอยากที่ติดข้องอยู่ในใจกาเป็นเวลานานเพราะ
 จากตัวอย่างแรกกาได้แค่เสพกลิ่น ในตัวอย่างที่สองเมื่อเวลาไปกาได้เห็นรูปคือชิ้นเนื้อและปลาที่
 พ่อครัวกาจึงได้ขโมยเนื้อด้วยความอยากที่ติดข้องในใจ โดยนัยนี้เนื้อและปลาใน *อรรถกถาโกป-*

ตกขาดก จึงเป็นความเปรียบแทนกามได้อย่างดีเพราะกล่าวถึงทั้งรูป รส และกลิ่นที่ก่อให้เกิดความอยาก

การใช้เนื้อเป็นความเปรียบแทนกามอีกลักษณะหนึ่งที่พบมากในอรรถกถาขาดกคือ อรรถกถาขาดกที่มีแบบเรื่องดาบสทุศีล ได้แก่ อรรถกถาโคธขาดก³ อรรถกถาโรมขาดก ในอรรถกถาขาดกเหล่านี้จะกล่าวถึงดาบสทุศีลที่มีผู้นำแกเนื้อเหี้ยหรือเนื้อนกพิราบมาถวาย ดาบสได้ชิมเนื้อสัตว์ในแกงก็ติดใจ จึงจะฆ่าเหี้ยหรือนกพิราบเพื่อเอาเนื้อมาแกงกิน

ดาบสโกงนั้นได้เนื้ออร่อยที่เขาปรุงเสร็จแล้วในตระกูล อุปัฏฐากทั้งหลาย จึงถามว่า เนื้อนี้อะไรได้ฟังว่า เนื้อเหี้ย เป็นผู้ถูกความอยากในรสครองใจคิดว่า เราจักฆ่าเหี้ยที่ฆ่า ยัง อาศรมบทของเราเป็นประจำ แล้วแทงกินตามความชอบใจ จึง ถือเอาเนยใสเนยข้น และภัณฑะเครื่องเผ็ดร้อนเป็นต้น ไปที่ อาศรมบทนั้น เอาผ้ากาสาจะปิดคลุมไม้ซ่อนไว้ แล้วนั่งคอยดู การมาของพระโพธิสัตว์ทำที่เป็นสงบเคร่งครัดอยู่ที่ประตู บรรณศาลา พระโพธิสัตว์นั้นมาแล้วเห็นดาบสนั้นมีอินทรีย์อัน ประทุษร้าย มีท่าทางส่อพิรุณ คิดว่าดาบสนี้จักได้กินเนื้อสัตว์ผู้มี ชาติเสมอกับเรา เราจักคอยกำหนดจับดาบสนั้นจึงยืนอยู่ในที่ได้ ลม ได้กลิ่นตัว รู้ว่าดาบสได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอกันกับตน จึงไม่เข้าไปหาดาบส ได้ถอยออกไปแล้ว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 : 551-552)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าเนื้อในที่นี้เป็นความเปรียบแทนกามอย่างชัดเจนเพราะเป็นเนื้อที่นำไปสู่ความพอใจในรส นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่าความติดข้องพอใจในรสจนนำไปสู่การประกอบอกุศลกรรมของดาบสทุศีลมีความคล้ายคลึงกับกาในแบบเรื่องกาขอ

³ อรรถกถาขาดกที่ชื่ออรรถกถาโคธขาดกซ้ำกันหลายเรื่อง อรรถกถาโคธขาดกที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องดาบสติดใจรสแกงเนื้อเหี้ยมี 2 เรื่องได้แก่อรรถกถาโคธขาดกลำดับที่ 138 และอรรถกถาโคธขาดกลำดับที่ 325 เมื่อเปรียบเทียบอรรถกถาขาดกทั้ง 2 เรื่องพบว่าเนื้อเรื่องและมีคำถ้อยส่วนหนึ่งเหมือนกันคือกล่าวถึงจิตอันยุ่งเหยิงไม่สมเป็นสมณะของดาบส อรรถกถาโคธขาดกลำดับที่ 325 มีจำนวนคาถามากกว่าคือบทสนทนาของตัวเหี้ยและดาบสที่เป็นเรื่องต่อว่าดาบสได้ชวนเหี้ยมากินข้าวแต่ตัวเหี้ยไม่สนใจ

เป็นเพื่อนกับนกพิราบเพราะอยากกินเนื้อมาก กล่าวคือทั้งตัวละครดาบสพุทธีลและตัวละครกาต่างรู้ว่าเนื้อที่ตนได้บริโภคไปคือเนื้ออะไร มีรสชาติอย่างไร และความติดข้องพอใจในรสของเนื้อที่ได้เสพแล้วนำไปสู่ความอยากที่จะเสพอีก ตัวละครทั้งสองจึงประกอบอกุศลทั้งการขโมย และการมีเจตนาฆ่า อันเป็นการกระทำที่ละเมิดเบญจศีลเช่นเดียวกัน

การใช้ชิ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏมากใน อรรถกถาชาดกคือแบบเรื่องสัตว์ที่หลงผลิตเพลินกินซากข้างที่ตายแล้ว จนติดอยู่ในซากสัตว์นั้น หรือซากข้างที่ตายแล้วนั้นลอยไปในมหาสมุทร อรรถกถาชาดกที่ปรากฏแบบเรื่องในลักษณะนี้ได้แก่ *อรรถกถาสีคาลชาดก* *อรรถกถาปัญญาอุโปสถชาดก* และ *อรรถกถาโสณกชาดก* ในที่นี้จะแสดงตัวอย่างจาก *อรรถกถาสีคาลชาดก* ที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุนัขจึงจอกเห็นซากข้างที่ตายแล้วก็ยินดีที่จะได้กินอาหาร พระโพธิสัตว์ผลิตเพลินในการกินซากข้างมากจนมุดเข้าทาง ทวารหนักเข้าไปภายในตัวข้าง เมื่ออากาศร้อนพระโพธิสัตว์ติดอยู่ในซากข้างนั้น

...เข้าไปถึงภายในท้อง กินดับและหัวใจเป็นต้นเวลา
 กระทบน้ำก็ตีมีโลหิต เวลาอยากจะนอนก็เอาพื้นท้องรองนอน
 ครั้งนั้น สุนัขจึงจอกได้มีปริวิตกว่า ซากข้างนี้เป็นเหมือนเรือน
 ของเรา เพราะเป็นที่อยู่สบาย ครั้นอยากกิน ก็มีเนื้ออย่าง
เพียงพอ ที่นี้เราจะไปที่อื่นทำไม จึงไม่ยอมไปในที่อื่นอีกเลย คง
 อยู่กินเนื้อในท้องข้างแห่งนี้

ครั้งเวลาล่วงไป ผ่านไป จนถึงฤดูแล้ว ซากข้างนั้นก็หด
 ตัวเหี่ยวแห้ง ด้วยถูกลมสัมผัส และถูกแสงอาทิตย์แผดเผาของที่
 สุนัขจึงจอกเข้าไปก็ปิดภายในท้องก็มีดี ปรากฏแก่มันเหมือน
 อยู่ในโลกกันตนรกฉะนั้น เมื่อซากเหี่ยวแห้ง แม้เนื้อก็พลอยแห้ง
 แล้วโลหิตก็เหือดหาย มันไม่มีทางออก ก็เกิดความกลัวซมซาน
 ไปกุดทางนั้น ทางนี้ วุ่นวายหาทางออกอยู่ เมื่อสุนัขจึงจอกนั้น
 ตกอยู่ในท้องข้างอย่างนี้ ก็เป็นเหมือนก้อนแป้งในหม้อข้าว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:595)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นการใช้ซากเนื้อสัตว์เป็นความเปรียบแทนกามได้อย่างเด่นชัด เพราะแสดงให้เห็นความลุ่มหลงพอใจของสุนัขจึงจอกจนถึงกับคิดซากข้างเป็นเหมือนเรือนของตน ในขณะที่เดียวกันการอุปมาสภาพของซากข้างที่ปิดขังสุนัขจึงจอกไว้กับ

โลกันตรนรก ก็แสดงให้เห็นโทษของการติดชั่งอยู่ในกามว่าเป็นเหตุนำไปสู่อบาย ใน *อรรถกถาปัญจอุโปสถชาดก* ที่กล่าวถึงการรักษาอุโบสถศีลของสัตว์ 4 ตัวคือ งู นกพิราบ หมี และสุนัข จึงจอกก็ได้กล่าวซ้ำอนุภาคนี้อีกครั้ง

ฝ่ายหมาจึงจอกเที่ยวแสวงหาอาหาร เห็นข้างตายตัวหนึ่ง ดีใจว่า เราได้เหยื่อชิ้นใหญ่แล้ววิ่งไปกัดทิ้งวงได้เป็นเหมือนเวลากัดเสา ไม่ได้ความยินดีที่ตรงวงนั้น ...กรากเข้ากัดช่องทวารหนัก ได้เป็นเหมือนกับขนมหวาน. มันตั้งหน้าขย้ำอยู่ด้วยอำนาจความโลภ เลยเข้าไปภายในท้องเวลาหิวก็กินเนื้อในท้องนั้น เวลากระหายก็ดื่มเลือด เวลานอนก็นอนทับได้และปอด. มันคิดว่าทั้งข้าวทั้งน้ำมีเสร็จแล้วในที่นี้ทีเดียว กูจักทำอะไรในแห่งอื่นเล่า แสร้งนรรมย์อยู่ในท้องข้างนั้นแห่งเดียว ไม่ออกข้างนอกเลย คงอยู่ในท้องข้างเท่านั้น. จำเนียรกาลต่อมาซากข้างก็แห้งด้วยลมและแดด ช่องทวารหนักก็ปิด. หมาจึงจอกนอนอยู่ภายในท้อง กลับมีเนื้อและเลือดน้อยร่างกายผ่ายผอมมองไม่เห็นทางออกได้. ครั้นวันหนึ่ง เมฆมิใช่ฤดูกาลให้ฝนตกช่องทวารหนักชุ่มชื้นอ่อนตัว ปรากฏช่องให้เห็นหมาจึงจอกพอเห็นช่องคิดว่า กูล่าปากนานนัก ต้องหนีออกช่องนี้จึงได้ แล้วเอนิ้วดันช่องทวารหนัก. เมื่อมันมีศีรษะยุบดันออกจากที่แคบโดยเร็ว ขนเลยติดอยู่ที่ช่องทวารหนักหมด. มันมีตัวลื่นเหมือนจาวตาลหลุดออกมาได้. มันคิดว่าเพราะอาศัยความโลภ กูต้องเสวยทุกข์นี้ ที่นี้กูข่มความโลภไม่ได้ จักไม่ขอหากินละไปสู่อาศรมนั้น สมทานอุโบสถ เพื่อข่มความโลภนอนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:443-444)

ตัวอย่างที่นำมาแสดงข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แม้เป็นการซ้ำอนุภาคเรื่องติดในซากข้างเหมือนเดิม แต่ใน *อรรถกถาปัญจอุโปสถชาดก* ได้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อผ่านความทุกข์อันเกิดแต่การติดชั่งในกาม สุนัขจึงจอกก็คิดได้และใช้การสมทานอุโบสถศีลเป็นเครื่องข่มความ

โลก ทั้งนี้ก็สื่อสารระบรมว่าการรักษาศีลเป็นหนทางพื้นฐานที่นำไปสู่การดับความโลภซึ่งเหตุแห่งทุกข์ได้

ใน *อรรถกถาโสณกชาดก* ได้ปรากฏอนุภาคสัตว์หลงกินซากข้างเช่นกัน แต่เปลี่ยนตัวละครจากสุนัขจึงจอกเป็นกา นอกจากนี้ยังได้เพิ่มเหตุการณ์ที่ซากข้างนั้นได้ลอยน้ำจนไปสู่มหาสมุทรอีกด้วย เนื้อความในส่วนนี้เป็นข้ออุปมาที่โสณดาบสยกมาเพื่อโน้มน้าวให้อรินทราชาผู้เป็นสหายให้สละสมบัติออกบวช

บัณฑิตบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้เนื้อความได้ด้วย
 ข้ออุปมา มีกาดัวหนึ่งเป็นสัตว์มีปัญญาน้อย ไม่มีความคิด
 เห็นซากศพข้างลอยอยู่ในห้วงน้ำใหญ่ ในแม่น้ำคงคา จึง
 คิดว่า เราได้ยานนี้แล้วหนอ และซากศพข้างนี้ จักเป็น
 อาหารจำนวนมิใช่น้อย ใจของกาดัวนั้น ยินดีแล้วใน
ซากศพข้างนั้น ตลอดทั้งคืนทั้งวัน เมื่อกาจิกกินเนื้อข้าง
ดื่มน้ำมีรสเหมาะสม เห็นต้นไม้อันใหญ่ในปากก็ไม่ยอม
บินไป แม่น้ำคงคามีปกติไหลลงสู่มหาสมุทร พัดเอากาดัว
 นั้น ตัวประมาทยินดีในซากศพข้างไปสู่มหาสมุทร ซึ่งเป็น
 ที่ไปไม่ได้แห่งนทุกหลาย กานั้นหมดอาหารแล้ว ตกลงใน
 น้ำไปข้างหลัง ข้างหน้า ข้างซ้าย ข้างขวาไม่ได้ ไปไม่ถึง
 เกาะ สิ้นกำลังจมลงในท่ามกลางทะเล อันเป็นที่ไปไม่ได้
 แห่งนทุกหลาย ฝูงปลา จระเข้ มังกร และปลาร้ายที่เกิด
 ในมหาสมุทร ก็ข่มเหงรุมกินกานั้น ตัวมีปีกอันใช้การไม่ได้
 ดิ้นรนอยู่ ฉนใด ดูก่อนมหาบพิตร พระองค์ก็ดี ชนเหล่า
อื่นผู้ยังบริโภคนกก็ดี ถ้ายังกำหนดในกามอยู่ ไม่ละทิ้งกาม
เสีย นักปราชญ์ทั้งหลายรู้ว่า ชนเหล่านั้นเป็นอยู่ด้วย
ปัญญาเสมอกับกาดัวนั้นเหมือนกันแล

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 : 142-143)

สังเกตได้ว่าความเปรียบนี้ใช้ซากข้างปรากฏร่วมกับมหาสมุทรเหมือน
 การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม ทั้งนี้ก็เพื่อสื่อสารระบรมเดียวกันคือการติดข้องในกามเป็น
 เหตุแห่งความทุกข์คือการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ การเปลี่ยนตัวละครจากสุนัขจึงจอกเป็นกา

อาจจะตีความได้ว่าความติดข้องในกามเกิดขึ้นได้ในสัตว์ทั้งมวล ผู้เป็นปราชญ์คือผู้รู้เท่าทันการติดข้องพอใจในกามเท่านั้นจึงจะเป็นผู้ดับความทุกข์ได้

นอกเหนือจากการใช้เนื้อสัตว์หรือซากสัตว์เป็นความเปรียบแทนกามแล้ว การใช้ชิ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏมากคือ การเลื่อมจากชิ้นเนื้อที่แทนความหมายของการพลาดจากกามที่ปรารถนา และการปล่อยชิ้นเนื้ออันหมายถึงการสละกามที่ยึดมั่นไว้ ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาจลลนุคคหชาดก* เพื่อเป็นตัวอย่างของการเลื่อมจากชิ้นเนื้อแทนความหมายของการพลาดจากกาม

ใน *อรรถกถาจลลนุคคหชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นท้าวสักกะ จำแลงกายมาเป็นสุนัขจิ้งจอกที่เลื่อมจากก้อนเนื้อเพื่อเยาะเย้ยภรรยาของจลลนุคคหบัณฑิตที่หลงรักโจรป่า ยืนด่าบให้โจรป่าฆ่าสามีตาย สุดท้ายโจรป่าก็ไม่ยอมอยู่กับนางเพราะกลัวว่าวันหนึ่งนางจะทิ้งโจรป่าเหมือนที่นางเคยทิ้งสามี

**แนะนำสุนัขจิ้งจอกพาลผู้โง่เขลาชาติซั่มพุกะ
เจ้าเป็นสัตว์มีปัญญาน้อย เลื่อมจากปลาและชิ้นเนื้อ
ซบเซาอยู่เหมือนคนกำพรว้า.**

...

ลำดับนั้น สุนัขจิ้งจอกจึงกล่าวคาถาที่ 5 ว่า :-

**โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษ
ของตนเห็นได้ยาก เจ้านั้นแหละเลื่อมจาก
ผิวและชายชู้ ซบเซาแม้กว่าเราเสียอีก.**

...พระมหาสัตว์เมื่อจะให้นางละอายแล้วถึงประการอันผิดแผกจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูก่อนนางผู้ทีลมีธรรมอันลามก เราจักไม่ให้เหยื่อของเราก่อน แต่เจ้าถูกความอยากเกินไปครอบงำ มีจิตปฏิพัทธ์ในโจรที่เห็นชั่วครู่ เลื่อมจากชายชู้ นั้น และจากผิวที่ตระกูลแต่งให้ว่าโดยเปรียบเทียบกะเราแล้ว เจ้าเป็นผู้กำพรว้ากว่าร้อยเท่าพันเท่า ซบเซาร้องให้ ร้าไรอยู่.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 : 877-878)

ตัวอย่างข้างต้นสื่อสาระธรรมเรื่องความโลภในกามก่อให้เกิดความทุกข์ได้อย่างดี สาระธรรมนั้นสื่อผ่านการเชื่อมโยงเหตุการณ์เลื่อมเนื้อและปลาของสุนัขจิ้งจอกและการ

เชื่อมจากสามีและชายชู้ของหญิงทูลศัลย์เข้าด้วยกัน โดยนัยนี้เนื้อและปลาจึงเป็นความเปรียบเทียบ สามีและชายชู้ การสร้างเหตุการณ์ให้หญิงทูลศัลย์เห็นความเชื่อมของสุนัขจึงจอกแต่ไม่เห็นความเชื่อมของตนเอง ยิ่งเป็นกลวิธีที่ขบขันความไร้ปัญญาของหญิงทูลศัลย์ที่ถูกความอยากครอบงำจนไม่อาจเห็นทุกข์ของนางนั้นมีเหตุมาจากความอยากในกามของนางเอง

ส่วน *อรรถกถากุมภการชาดก* เป็นตัวอย่างของการสละเนื้อเหมือนการสละกาม ใน *อรรถกถากุมภการชาดก* พระเจ้านิมิราชเห็นเหยี่ยวคาบชิ้นเนื้อ ทำให้ถูกเหยี่ยวตัวอื่นๆ รุมจิกตีเพราะความปรารถนาเนื้อก้อนนั้น เมื่อเหยี่ยวที่คาบเนื้อไว้คายชิ้นเนื้อออก เหยี่ยวทั้งหลายก็เลิกจิกตี ทำให้พระเจ้านิมิราชเบื่อหน่ายในกามและเสด็จบรรพชา

พระเจ้านิมิราช เสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว มีคณะ

อำมาตย์แวดล้อม ได้ประทับยืนทอดพระเนตรระหว่างถนน ทางสี่ทิวทิศที่เปิดไว้ ครั้นนั้น เหยี่ยวตัวหนึ่ง คาบเอาชิ้นเนื้อจากเขียงที่ตลาดแล้วบินขึ้นฟ้าไป. นกทั้งหลายมีแรงเป็นต้น บินล้อมเหยี่ยวตัวนั้น ช่างโน้นบ้างช่างนี้บ้าง ใ้จะงอยปากจิกใช้ปีกตี ใช้เท้าเฉี่ยวไป เพราะเหตุแห่งอาหาร. มันทนการรังแกทนไม่ไหว จึงทิ้งก้อนเนื้อก้อนนั้นไป. นกตัวอื่นก็คาบเอาเนื้อก้อนนั้นไป. นกเหล่าอื่นก็พากันละเหยี่ยวตัวนี้ติดตามนกตัวนั้นไป. ถึงนกตัวนั้นปล่อยแล้วตัวอื่นก็คาบไป นกทั้งหลายก็พากันรุมตีนมแม่ตัวนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน พระราชาทรงเห็นนกเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า นกตัวใด ๆ คาบก้อนเนื้อนกตัวนั้น ๆ นั้นแหละมีความทุกข์ ส่วนนกตัวใด ๆ ทิ้งสละก้อนเนื้อนั้นทิ้ง นกตัวนั้น ๆ นั้นแหละมีความสุข. แม้กามคุณทั้ง 5 เหล่านี้ ผู้ใด ๆ ยึดถือไว้ ผู้นั้น ๆ นั้นแหละ มีความทุกข์ส่วนผู้ไม่ยึดถือมั่นนั้นแหละมีความสุข เพราะกามเหล่านี้ เป็นของสาธารณะสำหรับคนจำนวนมาก. ก็แล เรามีหญิงหมิ่นหกพันนาง เราควรจะละกามคุณทั้ง 5 แล้วเป็นสุขเหมือนเหยี่ยวตัวที่ทิ้งก้อนเนื้อฉะนั้น

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 : 351)

เมื่อพิจารณาการใช้ชิ้นเนื้อเป็นความเปรียบเทียบกามใน *อรรถกถาจุลลธนุคคหชาดก* กับ *อรรถกถากุมภการชาดก* ร่วมกัน จะพบว่าอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องสื่อสาระ

ธรรมเรื่องการติดข้องพอใจในกามได้อย่างดียิ่ง ใน *อรรถกถาจลลธนคคหชาดก* ได้แสดงให้เห็นว่าชนผู้ไร้ปัญญาเมื่อเสี้อมจากกามจะยิ่งเป็นทุกข์เพราะความพลัดพรากจากกามอันเป็นที่รัก ต่างจากพระเนมิราชใน *อรรถกถากุมภการชาดก* ที่ไม่ได้เป็นผู้เสี้อมจากกาม ในทางตรงกันข้ามยังคงบริบูรณ์ด้วยสุขอันเกิดจากกามเห็นได้จากข้อความที่ว่า “*เรามีหญิงหมั้นหกพันนาง*“ แต่พระเนมิราชก็มีปัญญารู้ว่ากามนั้นเป็นเหตุแห่งทุกข์ และรู้ว่าหนทางที่นำไปสู่ความสุขที่แท้จริงคือการสลักกาม ตัวละครจากอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องจึงแสดงให้เห็นถึงภาวะของผู้ไม่รู้เท่าทันความติดข้องพอใจในกาม และผู้รู้เท่าทันความทุกข์ที่เกิดจากการติดข้องพอใจในกามได้อย่างเด่นชัด

3.1.1.2 **ยาพิษคือกาม** อรรถกถาชาดกที่ปรากฏความเปรียบว่ายาพิษเหมือนกามมีทั้งสิ้น 12 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถาเวทัพพชาดก อรรถกถาปุณณปาติชาดก อรรถกถาผลชาดก อรรถกถากิมปักกชาดก อรรถกถาลิตตชาดก อรรถกถาสีคาลชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถาคุมพียชาดก อรรถกถาปานีชาดก อรรถกถาอุมมาทันตีชาดก อรรถกถากุณาลชาดก* และ *อรรถกถามหาสุตโสมชาดก*

การใช้ยาพิษเป็นความเปรียบแทนกามมักจะปรากฏร่วมกับทางกันดาร เช่นเดียวกับการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม แบบเรื่องหนึ่งที่ปรากฏมากที่สุดคือแบบเรื่องกินอาหารพิษในทางกันดาร ปรากฏในอรรถกถาชาดก 3 เรื่องคือ *อรรถกถาผลชาดก อรรถกถากิมปักกชาดก* และ *อรรถกถาคุมพียชาดก* โดยอรรถกถาชาดกทั้งสามเรื่องที่มีเนื้อหาที่เหมือนกันคือพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียนผ่านบริวาร 500 คนไปค้าขาย เมื่อผ่านแดนกันดารพระโพธิสัตว์ได้เตือนบริวารว่าเมื่อได้พบต้นไม้หรืออาหารใดก็ตามให้ถามพระโพธิสัตว์ก่อนกินเพราะอาหารเหล่านั้นจะมียาพิษ บริวารส่วนหนึ่งไม่เชื่อพระโพธิสัตว์เมื่อเห็นอาหารหรือผลไม้ก็รับประทานจึงได้รับยาพิษเสียชีวิต ส่วนพ่อค้าที่เชื่อคำของพระโพธิสัตว์ก็รอดพ้นจากทางกันดาร

**" ผู้ใดไม่รู้โทษในอนาคต มัวเสพกามอยู่
ผลที่สุดกามเหล่านั้น ก็จักกำจัดบุคคลนั้นเสีย
เหมือนผลกิมปักกะ กำจัดผู้กินให้ถึงตายฉะนั้น "**

...

อย่างเดียวกับผลกิมปักกะ ที่บุคคลบริโภคแล้วจะนั้น
อธิบายว่า อุปมาเหมือนผลกิมปักกะ น่าชอบใจ เพราะถึง
พร้อมด้วยสี กลิ่น และรสในเวลาบริโภค ทำให้คนที่ไม่เห็น

โทษในอนาคต กินแล้วถึงความสิ้นชีวิตไปตาม ๆ กันฉันใด กามทั้งหลายแม้จะน่าชอบใจในเวลาบริโภค ก็จะทำจำเขาเสียในเวลาให้ผลฉันนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :295)

ตัวอย่างข้างต้นคัดมาจาก *อรรถกถาภิณฑกชาดก* แสดงให้เห็นถึงลักษณะของกามว่าสิ่งที่น่ารัก น่าพอใจเพราะสมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น รส นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นโทษของการบริโภคกามที่ทำให้เสียชีวิตในทางกันดาร ดังที่จะได้วิเคราะห์แล้วว่าเป็นความเปรียบแทนการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

ยักษชื่อคุมพิยะเที่ยวหาเหยื่อของตนอยู่ด้วยยาพิษอันมีสี กลิ่นและรสเหมือนน้ำผึ้งไว้ในป่า

สัตว์เหล่าใด มาสำคัญว่าน้ำผึ้ง กินยาพิษนั้นเข้าไป ยาพิษนั้นเป็นของร้ายแรงแก่สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นต้องพากันเข้าถึงความตาย เพราะยาพิษนั้น.

ส่วนสัตว์เหล่าใด พิจารณาดูรู้ว่าเป็นยาพิษแล้วละเว้นเสีย สัตว์เหล่านั้น เมื่อสัตว์ที่บริโภคยาพิษเข้าไป กระสับกระส่ายอยู่ ถูกยาพิษแผดเผาอยู่ ตัวเองก็เป็นผู้มีสุขดับความทุกข์ได้เสีย.

วัตถุกามทั้งหลายฝังอยู่ในมนุษย์ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นยาพิษ เหมือนยาพิษอันยักษ์วางไว้ที่หนทางฉะนั้น
กามคุณนี้นับว่าเป็นเหยื่อของสัตว์โลก และนับว่าเป็นเครื่องผูกสัตว์โลกไว้ มฤตยูมีถ้าคือร่างกายเป็นที่อยู่อาศัย.

บัณฑิตเหล่าใดผู้มีความรอบใจ ย่อมละเว้นกามคุณ เหล่านี้อันเป็นเครื่องบำรุงปรุงกิเลสเสียได้ในกาลทุกเมื่อ บัณฑิตเหล่านั้นนับว่า ได้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องในโลกแล้ว เหมือนกับผู้ละเว้นยาพิษที่ยักษ์วางไว้ในหนทางใหญ่ฉะนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :823-824)

ตัวอย่างข้างต้นคัดมาจาก *อรรถกถาคุมพิยชาดก* สังเกตได้ว่าปรากฏตัวละครยักษ์ผู้นำอาหารคฤกยาพิษมาวางล่อในทางกันดารคล้ายกับนางยักชีนี่ถืออาหารมาล่อสรรพ

สัตว์ใน *อรรถกถาเตลปัตตชาดก* เพื่อสื่อสารธรรมคือกามเป็นเครื่องล่อให้สรรพสัตว์เวียนอยู่ในสังสารวัฏ ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าชนใดผู้มีปัญญาสามารถละเว้นกามหรือยาพิษได้ ชนนั้นคือผู้เป็นบัณฑิตที่พ้นจากสังสารวัฏโดยเริ่มต้นจากการละเว้นกาม

3.1.2 เคนอาหารคือความน่ารังเกียจหรือความมีนเมาในกาม

ในหัวข้อที่แล้วได้แสดงให้เห็นว่าอาหารเป็นความเปรียบแทนกามด้วยคุณลักษณะของอาหารที่มีรูป มีกลิ่น มีรสอันเป็นเครื่องล่อลวงให้เพลิดเพลิดใจ ในทางตรงกันข้ามอาหารที่เหลือเป็นเคน บุตราจึงเป็นความหมายในทางตรงกันข้ามของความน่าพึงพอใจ น่าเพลิดเพลิดของกาม หากแต่เป็นความน่ารังเกียจของกาม

การใช้เคนอาหารเป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจหรือความมีนเมาในกามปรากฏในหลายลักษณะ ทั้งการใช้อาหารบุตราเป็นความเปรียบแทนน่ารังเกียจของกาม หรือการใช้เคนอาหารเป็นความเปรียบแทนการบิดบาตที่ไม่สมควร นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้เคนอาหารแทนความมีนเมาในกาม ดังจะกล่าวตามลำดับดังต่อไปนี้ ได้แก่ เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของกาม เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของบิดบาตที่ไม่สมควร และเคนอาหารคือความมีนเมาในกาม ดังมีรายละเอียดในแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

3.1.2.1 เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของกาม การใช้เคนอาหารหรืออาหารบุตราเป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจของกามปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 6 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถามุทุลักษณะชาดก อรรถกถาอุจฉิฐฐกัตตชาดก อรรถกถาสังกับปราศชาดก อรรถกถาพภพหมชาดก อรรถกถาหริตจชาดก และ อรรถกถาสุธาโกชนชาดก* แม้ว่าจะปรากฏการใช้เคนอาหารหรืออาหารบุตราแทนความน่ารังเกียจของกามเพียง 6 เรื่อง แต่ก็เป็นการเปรียบที่สื่อสารธรรมได้อย่างลึกซึ้งยิ่ง

ใน *อรรถกถาอุจฉิฐฐกัตตชาดก* พระโพธิสัตว์ไสวยกพระชาติเป็นคนเพื่อนจำ ได้เห็นเหตุการณ์ที่เรือนของพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งนางพราหมณ์มีชู้ นางพราหมณ์ชักชวนชายชู้มาเสพสังวาสที่เรือน ก่อนที่ชายชู้จะกลับก็คดข่าวให้ชายชู้รับประทาน เมื่อสามีกลับมา เก็บสำรับข่าวไม่ทันจึงคดข่าวทับเคนข่าวที่ชายชู้รับประทานไว้ พราหมณ์สามีเป็นผู้ฉลาดช่างสังเกตจึงถามนางพราหมณ์ว่าเพราะเหตุใดข่าวด้านบนจึงร้อนแต่ข่าวด้านล่างเย็น

พราหมณ์เอื้อมมือลงไปในข้าว เห็นข้าวข้างบนร้อน
ข้างล่างเย็น จึงคิดว่าข้าวนี้คงเป็นข้าวเหลือเดนจากคนอื่น
กิน. พราหมณ์เมื่อจะถามพราหมณ์ จึงกล่าวคาถาแรกว่า :-

อาการข้าวข้างบนเป็นอย่างหนึ่ง อาการ
ข้าวข้างล่างเป็นอย่างหนึ่ง ดูก่อนพราหมณ์ ฉัน
ขอถามเจ้าหน่อยเถิด เหตุไรข้าวข้างล่างจึงเย็น
ข้างบนจึงร้อนนิดหน่อย.

...

พราหมณ์แม่เมื่อพราหมณ์ถามอยู่บ่อย ๆ ก็ยังนิ่งเฉย
เพราะเกรงว่ากรรมที่ตนทำไว้จะเปิดเผยขึ้น. ในขณะนั้น บุตรคน
พี่อนมีความคิดว่า บุรุษที่ถูกให้หนึ่งในยุงคงจะเป็นชายชู้บุรุษผู้นี้
คงเป็นเจ้าของบ้าน. ส่วนพราหมณ์ไม่พูดอะไร เพราะเกรงว่า
กรรมที่ตนทำจะปรากฏ เขาเถิดเราจะประกาศกรรมของหญิงนี้
จักบอกถึงความที่ชายชู้ถูกซ่อนไว้ในยุงแก่พราหมณ์. บุตรคน
พี่อนจึงบอกพฤติกรรมทั้งหมด ตั้งแต่พราหมณ์ออกจากเรือนไป
ชายชู้เข้าไปในเรือน ประพุดีลวงเกินบริโภคอาหารอย่างดี
พราหมณ์ยืนคอยดูทางที่ประตู จนถึงชายชู้ถูกให้ลวงยุง

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :327-328)

แม้ว่าตัวอย่างข้างต้นจะไม่ปรากฏการใช้อุปมาหรืออุปลักษณ์อย่าง
เด่นชัดว่าเดนอาหารของชายชู้คือความน่ารังเกียจของกาม แต่การเชื่อมโยงความหมายเริ่มตั้งแต่
การนำพฤติกรรมการเสพสังวาสมาคู่กับพฤติกรรมการบริโภคข้าวเพราะเป็นพฤติกรรมที่นาง
พราหมณ์ต่างปฏิบัติกับพราหมณ์สามีและชายชู้เหมือนกัน และการลำดับเหตุการณ์รับประทาน
อาหารต่อให้จากพฤติกรรมเสพสังวาส โดยนัยนี้เดนข้าวจึงเชื่อมโยงความหมายกับเดนกาม ดังนั้น
ยิ่งพราหมณ์แสดงอาการว่าเดนอาหารของชายชู้ที่น่ารังเกียจเพียงใด ก็ยิ่งขับเน้นให้เห็นเดนกามอัน
หมายถึงสังวาสที่เป็นเดนให้น่ารังเกียจเพียงนั้น

อรรถกถาอุจจัญญสูตรัตตชาดก เป็นอรรถกถาชาดกที่มุ่งเน้นเสนอเรื่องน่า
 รังเกียจของกามโดยเชื่อมโยงกับเดนอาหารอย่างเด่นชัด เห็นได้จากการตั้งชื่อชาดกนี้ว่า อุจจัญญสูตรัตต
 อันมีความหมายว่า

อุจจัญญ [ก. กิ. ของ อุท+ศิษฺ] เหลือไว้, ค้างไว้, ทิ้งไว้, ขวางทิ้ง;
 ไม่บริสุทธิ์, เลวทราม

(พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษฉบับภูมิพลโลกิขุ, 2530: 684)

ดังนั้น อุจจัญญสูตรัตต จึงสามารถแปลตามเนื้อหาของเรื่องคืออาหารที่เหลือค้างไว้ หรือจะแปลว่า
 อาหารที่ไม่บริสุทธิ์หรือเลวทรามอันเป็นการแปลโดยเชื่อมโยงกับสารสำคัญของเรื่องความน่า
 รังเกียจ ความเลวทรามของกามที่เป็นเดนก็ได้เช่นกัน สอดคล้องกับเนื้อหาในส่วนปัจจุบันวัตถุที่
 พระพุทธเจ้านำชาดกเรื่องนี้มาแสดงแก่ภิกษุกระสันสักเพราะมาตุคาม

นอกจากการใช้เดนอาหารเป็นความเปรียบแทนเดนกามอันน่ารังเกียจใน
 อรรถกถาอุจจัญญสูตรัตตชาดก แล้ว ยังปรากฏการใช้อาหารบุตราเป็นความเปรียบแทนความน่า
 รังเกียจของกาม ในอรรถกถาชาดก 3 เรื่องที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกันคือเป็นพระดาบสเห็นสตรีกายของ
 พระเทวี ได้แก่ อรรถกถามุทฺถลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราคะชาดก และอรรถกถาหริตฺตชาดก

พระพุทธเจ้าแสดงอดีตวัตถุในอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องด้วยเหตุใน
 ปัจจุบันวัตถุเหมือนกันคือตรัสเพื่อสอนภิกษุที่กระสันอยากสักเพราะมาตุคาม โคร่งเรื่องตอนต้นใน
 ส่วนอดีตวัตถุของอรรถกถาชาดกทั้งสามเรื่องกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์
 เกิดความเบื่อหน่ายในสมบัติจึงไปบรรพชาเป็นดาบสอยู่ในป่า วันหนึ่งมาสู่เมืองด้วยปรารถนา
 อาหารที่มีรสเค็มแลเปรี้ยว เมื่อพระดาบส มาภิกษาจารย์ในเมือง พระเจ้าพาราณสีก็เชิญพระดาบส
 พระราชานิเวศน์ด้วยเลื่อมใสวัตรปฏิบัติอันงดงามของพระดาบส และอังคาสด้วยภิกษาหารและ
 นิมนต์ให้พระดาบสเจริญธรรมอยู่ในพระราชอุทยานในพระราชานิเวศน์ โดยพระเจ้าพาราณสีเป็นผู้
 ถวายภิกษาหารแด่พระดาบสทุกเช้า

กาลผ่านไป 12 ปีวันหนึ่งเกิดศึกที่ชนบทพระเจ้าพาราณสีต้องไปปราบศึก
 ในแดนชนบทจึงได้ฝากพระเทวีให้คอยอังคาสพระดาบสแทน เมื่อพระเทวีเป็นผู้ถวายภิกษาหาร
 พระดาบสก็เข้าไปในพระราชานิเวศน์ไม่เป็นเวลาเนื่องจากพระเทวีมักจะอาบน้ำแต่งกายเป็น
 เวลานานในตอนเช้า วันหนึ่งพระดาบสเข้าไปที่พระราชานิเวศน์เห็นพระเทวีแต่งกายไม่เรียบร้อย
 กิเลสกามในดวงจิตของดาบสก็กำเริบขึ้น

เหตุการณ์หลังจากที่พระดาบสเห็นพระเทวีแต่งกายไม่เรียบร้อยนั้นใน
 อรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องกล่าวไม่เหมือนกัน เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ตีความ ความเปรียบเทียบที่
 ปรากฏได้อย่างเด่นชัด ในที่นี้จะเปรียบเทียบเนื้อหาของอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของอรรถกถามุฏลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราศชาดก
 และอรรถกถาหริตจชาดก

อรรถกถามุฏลักขณชาดก	อรรถกถาสังกัปปราศชาดก	อรรถกถาหริตจชาดก
ฝ่ายพระโพธิสัตว์ กำหนดเวลา ของตนแล้ว ออกจากถาน เหาะไปสู่พระราชานิเวศน์ทันที พระนางมุฏลักขณา ทรงสดับ เสียงผ้าเปลือกไม้ รับสั่งว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามาแล้ว รีบเสด็จ ลูกขึ้น. เมื่อพระนางรีบเสด็จลูก ขึ้น ผ้าที่ทรงเป็นผ้าเนื้อเกลี้ยงก็ หลุดลง. พอดีพระดาบสเข้า ทางช่องพระแกล แลเห็น รูปารมณอันเป็นวิสภาคของ พระเทวี ก็ทำลายอินทรีย์เสีย ตลิ่งดูด้วยอำนาจความงาม ที่ นั้นกิเลสที่อยู่ภายในของท่านก็ กำเริบ เป็นเหมือนต้นไม้มียาง ที่ถูกมีดกรีด ทันใดนั่นเอง ถานของท่านก็เสื่อม เป็น เหมือนกาปีกหักเสียแล้ว. พระ โพธิสัตว์ยืนตลิ่งรับอาหารแล้ว ก็หาบริโภคไม่ เสียวสะท้านไป เพราะกิเลสทั้งหลาย ลงจาก ปราสาทเดินไปพระราชอุทยาน	พระเทวีได้ทรงสดับเสียงผ้า เปลือกไม้กรองของพระ โพธิสัตว์ก็เสด็จลุกขึ้นโดยพลัน พระภุชญาเนื้อเกลี้ยงที่ทรงนุ่ง นั้นก็หลุดลู่ลงทันที พระ โพธิสัตว์ได้เห็นวิสภาคารมณ มิได้สำรวจอินทรีย์ ตลิ่งแลดู ด้วยสามารถแห่งความงาม. ลำดับนั้น กิเลสของพระ โพธิสัตว์ซึ่งสงบนิ่งด้วยกำลัง ฌานก็กำเริบขึ้นเหมือน อสรพิษที่ถูกขังอยู่ในช่อง พอ ออกจากช่องได้ก็แผ่พังพานขึ้น ฉะนั้น. พระโพธิสัตว์ได้เป็นผู้มี อาการเหมือนเวลาที่ต้นยางถูก กรีดด้วยมีดฉะนั้น. องค์ฌาน ทั้งหลายเสื่อมไปพร้อมกับ ระยะเวลาที่กิเลสเกิดขึ้น. อินทรีย์ ทั้งหลายก็มิได้บริบูรณ์ ตนเอง ได้มีสภาพเหมือนกาปีกขาด ฉะนั้น. พระโพธิสัตว์นั้นมีอาจ ที่จะนั่งกระทำภัตตกิจเหมือน	เมื่อพระดาบสยังเข้าอยู่ พระ นางจึงทรงสนานด้วยน้ำหอม แล้วทรงนุ่งพระภุชญาเนื้อเนื้อ ละเอียด รับสั่งให้เผยสีหบัญชร ประทับบนเตียงน้อยให้ลมพัด ต้องพรวรกายอยู่ พระมหาสัตว์ นุ่งห่มเรียบร้อยแล้ว ฤๅภาชนะ สำหรับใส่ภิกษา เหาะมาถึง สีหบัญชร พระราชเทวีได้สดับ เสียงผ้าคากรองของพระมหา สัตว์ ก็เสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว พระ ภุชญาเลื่อนหลุดหล่นลง วิสภาค คารมณได้กระทบจักขุพระ มหาสัตว์ ทันใดนั้น กิเลสซึ่ง หมักคองอยู่ภายในพระมหา สัตว์นั้นหลายแสนโกฏิปี มี อาการยังอสรพิษที่นอนขดอยู่ ในช่อง ก็กำเริบขึ้นทำฌานให้ อันตรธานไป พระมหาสัตว์ไม่ <u>สามารถจะดำรงสติไว้ได้ จึง</u> <u>เข้าไปจับพระหัตถ์พระราชเทวี</u> <u>แล้วทั้งสองก็รูดมานลงกันใน</u>

<p>เข้าบรรณศาลา <u>วางอาหารไว้</u> <u>ใต้ที่นอนอันเป็นกระดานเลียบ</u> วิสภาคามณติดตาดรีงใจ ไฟ กิเลสแผดเผาชুবเซียวเพราะ ขาดอาหาร นอนชมบน กระดานเลียบถึง 7 วัน. (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :149-150)</p>	<p>แต่ก่อนได้ แม่พระเทวีจะตรัส บอกให้นั่งก็ไม่นั่ง. ลำดับนั้น พระเทวีจึงทรงใส่ขาพเนยะ โภชนียาหารทุกอย่างลงใน ภิกขาภาชนะของพระ- โพธิสัตว์. ก็วันนั้น พระโพธิสัตว์ ไม่อาจไปเหมือนในวันก่อน ๆ ซึ่งกระทำกตติงแล้วก็เหาะ ออกไปทางสี่หับญชร ได้แต่รับ กตติงแล้วเดินลงทางบัน ไดใหญ่ไปยังพระราชอุทยาน แม่พระเทวีก็ทรงทราบที่พระ ดาบสมีจิตปฏิบัติในพระองค์. พระโพธิสัตว์นั้นไปถึงพระราช อุทยานแล้วไม่บริโภค กตติงเลย เออวางไว้ได้ เพียง นอนรำพรรณว่า พระ หัตถ์เห็นปานนี้ของพระเทวี งาม พระบาทก็งามนั้น พระองค์เห็นปานนี้ ลักษณะ ของพระอรุเห็นปานนี้ <u>ดังนี้เป็น</u> <u>ต้นนอนบนเพ็อยู่ถึง 7 วัน</u> <u>กตติงขาด มีหมู่แมลงวันหัว</u> <u>เซียวตอมกัน</u> (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :7-8)</p>	<p><u>ทันใดนั้นแล้วเสพลิงกรรม</u> <u>ด้วยกัน ครั้นแล้วพระมหาสัตว์</u> ก็ฉันกตติงแล้วเดินไปพระ ราชอุทยาน ตั้งแต่นั้นมา ก็ได้ ทำเช่นนั้นทุก ๆ วัน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :651-652)</p>
---	--	---

จากตารางเปรียบเทียบเนื้อหาข้างต้นพบว่าเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้แบบ
เรื่องแบบเดียวกันแต่เรื่องออกมาเป็นอรรถกถาชาดก 3 เรื่องคือเหตุการณ์หลังจากที่พระดาบส

เห็นพระเทวีแต่งกายไม่เรียบร้อย *อรรธกถา*หรือ*จิตจชาดก*ได้แสดงให้เห็นอำนาจกิเลสที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์มากที่สุด นั่นคือพระดาบสไม่อาจสะกดกิเลสกำกวมที่กำเริบในใจ จนนำไปสู่การเสพเมถุนธรรมกับพระเทวีในที่สุด

นอกจากนี้จากตารางเปรียบเทียบเนื้อหาของอรรธกถาชาดกทั้ง 3 เรื่อง จะพบว่าอรรธกถามุฏลักขณชาดกและอรรธกถาสังกัปปราศชาดก ได้เน้นพฤติกรรมของพระดาบสที่กิเลสกำเริบขึ้นจนไม่สามารถฉันภัตตาหารได้ และได้นำภิกขาภาชนะมาวางทิ้งไว้ที่เตียงและปล่อยให้จนบูด เมื่อเชื่อมโยงพฤติกรรมเหล่านี้กับการ “เสพเมถุนธรรม” ใน *อรรธกถา*หรือ*จิตจชาดก* อาหารที่ทิ้งไว้จนบูดขึ้นมานี้ น่าจะมีความหมายระดับลึกคือความน่ารังเกียจของกำกวม ความเปรียบนี้สัมพันธ์กับพฤติกรรมที่พระดาบสนำภิกขาจารย์มาวางไว้ที่ “เตียง” เช่นเดียวกับพฤติกรรม “เสพเมถุนธรรม” ใน *อรรธกถา*หรือ*จิตจชาดก* ความเปรียบนี้ยังสัมพันธ์กับพฤติกรรม **“จึงรับสั่งให้ทิ้งภัตตาหารบุดชำระปัดกวาดบรรณศาลา”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 : 8) ใน *อรรธกถา*หรือ*จิตจชาดก* เพราะในอรรธกถาชาดกเรื่องนี้ เป็นอรรธกถาชาดกเพียงเรื่องเดียวที่พระดาบสคิดได้หรือรู้เท่าทันกิเลสกำกวมที่เกิดขึ้นใจของพระดาบสเอง และความรู้เหตุแห่งความทุกข์ของพระดาบสนั้นก็เกิดขึ้นในวันที่มีการเก็บกวาดอาศรมและได้เทอาหารบุดราทิ้ง

พฤติกรรมการเทอาหารบุดรานี้ อาจจะสัมพันธ์กับการสร้างเหตุการณ์ให้พระดาบส **“ต้องทำความสะอาดเรือนนั้น ...ก็ให้ภิกษุสิ่งสกปรกและขยะเอาไปทิ้ง เสร็จแล้วให้ไปขนเอาโคมัยมาอาบไว้”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :151) ใน *อรรธกถา*หรือ*จิตจชาดก* โดยเชื่อมโยงความหมายของกำกวมระคะในความหมายของสิ่งที่สกปรกเหมือนกัน เมื่อ “เททิ้ง” หรือ “ทำให้สะอาด” ก็เป็นเหมือนการฟอกหรือทำดวงจิตของชนผู้นั้นให้สะอาดขึ้น ดังนั้นหลังจากเหตุการณ์ทำความสะอาดเรือนหรือเทอาหารบุดราทิ้ง พระดาบสจึงเกิดความละอายที่เป็นดาบสแต่เกิดกำกวมกิเลสกำเริบเพราะมาตุคาม จึงกลับไปบำเพ็ญภาวนาในป่าตามเดิม

การใช้ “อาหารบุดรา” เป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจของกำกวม เป็นการใช้ความเปรียบที่แสดงให้เห็น “ความปฏิกูล” หรือ “ความเป็นอาภูล” ของกำกวมระคะได้อย่างแยบยลยิ่ง การใช้ความเปรียบว่า “อาหารบุดรา” จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่ากำกวมคุณทั้งหลายอันเป็นสิ่งที่น่าใคร่และน่าพอใจนั้น แท้จริงแล้วเป็นสิ่งปฏิกูลที่ควรพิจารณา เพราะไม่ว่าจะมีรสอร่อยเพียงใดสุดท้ายอาหารนั้นก็บูดเน่า เช่นเดียวกับมาตุคามที่มีรูปกายน่ารักน่าใคร่เพียงใด ก็คือหนังที่ห่อหุ้มอุจจาระปัสสาวะอันสกปรก ผู้บรรพชาทั้งหลายควรพิจารณาและเกิดปัญญารู้เท่าทัน

เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายในกำหนดต่างๆ จนบรรลุถึงนิพพาน ดังความในนิพพิทาสูตร ในพระ
สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก ฉัฏกนิบาต ความว่า

นิพพิทาสูตร

[69] ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้ อันบุคคล
เจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อ
คลายกำหนด เพื่อดับสนิทเพื่อเข้าไปสงบ เพื่อยุติ เพื่อดตรัสรู้
และเพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว ธรรม 5 ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้

ย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย 1

มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิภูลในอาหาร 1

มีความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง 1

พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง 1

ย่อมเข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน 1

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 5 ประการนี้แล อันบุคคล

เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อ
คลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อยุติ เพื่อดตรัสรู้
เพื่อนิพพาน

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22 : 120)

ผู้วิจัยสังเกตว่าอรรถกถาชาดกที่ยกมาเป็นตัวอย่างในที่นี้ล้วนแต่เป็น
อรรถกถาชาดกที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อโปรดภิกษุกระสันลึก นอกจากนี้ยังตั้งข้อสังเกตได้อีกว่า
ความเปรียบในอรรถกถาชาดกทั้ง 4 เรื่องเป็นความเปรียบที่มีได้ปรากฏการอุปมาหรืออุปลักษณะ
โดยตรง แต่ต้องเกิดจากวิเคราะห์หรือตีความเหตุการณ์ที่คู่ขนานกันของอรรถกถาชาดกแต่ละ
เรื่อง ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าอรรถกถาชาดกเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สื่อสารธรรมได้อย่างลึกซึ้ง

3.1.2.2 เคนอาหารคือความน่ารังเกียจของบิณฑบาตที่ไม่สมควร

การใช้เคนอาหารเป็นความเปรียบแทนความรังเกียจของบิณฑบาตที่ไม่สมควรปรากฏในอรรถ
กถาชาดก 1 เรื่อง คือ อรรถกถาสตธรรมชาดก เป็นชาดกที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่ออุปมาให้ภิกษุรู้ถึง
ความน่ารังเกียจของบิณฑบาตที่ได้มาโดยไม่สมควร

ใน *อรรถกถาสตธรรมชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคนจันทาล เดินทางไปทำธุระ ระหว่างทางได้พบพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อสตรธรรมมาณพจึงร่วมเดินไปด้วยกัน ครั้นเวลาอาหารเช้าพระโพธิสัตว์ได้แบ่งอาหารของตนออกเป็น 2 ส่วนแล้ว ส่วนหนึ่งบริโภคเองอีกส่วนหนึ่งชักชวนให้พราหมณ์รับประทาน พราหมณ์ไม่ยอมรับประทานเพราะรังเกียจว่าเป็นอาหารของคนจันทาล พอตกเวลาอาหารเย็นพระโพธิสัตว์ก็บริโภคอาหารโดยไม่ชักชวนพราหมณ์อีก เมื่อพระโพธิสัตว์บริโภคเสร็จ พราหมณ์ก็นำอาหารที่เหลือของพระโพธิสัตว์มาบริโภคเพราะความหิว เมื่อบริโภคแล้วก็เกิดความรังเกียจว่าตนได้บริโภคอาหารที่เป็นเดนของจันทาล จึงสำรอกอาหารปนโลหิตออกมาแล้วทำกาลกิริยาตายในป่า

พระศาสดาทรงแสดงเรื่องอดีตนี้แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะสตรธรรมมาณพบริโภคอาหารเดนของคนจันทาลเป็นการบริโภคอาหารที่ไม่สมควรแก่ตน จึงมิได้เกิดความร่าเริงยินดีฉันใด ผู้ใดบวชแล้วในศาสนานี้ก็ฉันนั้น สำเร็จชีวิตด้วยการแสวงหาอันไม่สมควร บริโภคปัจจัยตามที่ได้ความร่าเริงยินดี มิได้เกิดแก่ผู้ใด เพราะเขามีชีวิตเป็นอยู่ที่น่าตำหนิ ซึ่งพระพุทธรองค์ทรงคัดค้าน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :165)

การใช้เดนอาหารมาเป็นความเปรียบสามารถสื่อความน่ารังเกียจของบิณฑบาตที่ได้มาโดยไม่สมควรได้อย่างดียิ่ง โดยสามัญแล้วพฤติกรรมกรรมการบริโภคเดนอาหารเป็นเรื่องน่ารังเกียจหากแต่ *อรรถกถาสตธรรมชาดก* ได้ชี้บ่งความน่ารังเกียจผ่านการเปรียบเทียบเป็นเดนอาหารของคนจันทาลซึ่งเป็นพวกอวรรณะที่ถูกรังเกียจมากที่สุด⁴ ทั้งนี้ก็เพื่อสื่อสาระธรรมว่าการบริโภคบิณฑบาตที่ได้มาโดยไม่สมควรก็เป็นเรื่องที่น่ารังเกียจที่สุดดุจเดียวกัน

⁴ ทิวชาติที่มีภรรยาเป็นศูทรย่อมถูกสังคมรังเกียจ หากหญิงอารยันมีสามีเป็นศูทรแล้วปฏิบัติที่กิริยาที่เกิดขึ้นจะมีความรุนแรงมากกว่า มีบทบัญญัติในคัมภีร์ธรรมสูตรต่างๆ ที่กล่าวประณามการแต่งงานในลักษณะนี้ และถือว่าการเกิดมาจากการแต่งงานนี้มีฐานะต่ำกว่าทั้งบิดาและมารดา และที่ร้ายแรงที่สุดก็ได้แก่ กรณีที่นางพราหมณ์มีสามีเป็นศูทรซึ่งมีบุตรออกมาเป็นจันทาล” (จริยา เจริรัตน์, 2522: 48)

3.1.2.3 **เดนอาหารคือความมีนเมาในกาม** การใช้เดนอาหารเป็นความเปรียบแทนความมีนเมาในกามปรากฏในอรรถกถาชาดก 2 เรื่องคือ *อรรถกถาโลทกชาดก* และ *อรรถกถาวิฆาสาทชาดก* โดยในปัจจุบันวัตถุของอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องพระพุทเจ้าได้นำชาดกมาเพื่อสอนให้เห็นถึงพฤติกรรมอันน่าตำหนิของผู้ที่มีพฤติกรรมไม่สำรวม โดยบุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เคยเป็นผู้กินเดนทั้งสิ้น ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาโลทกชาดก* ที่กล่าวว่ามีสินธพที่ได้ดื่มน้ำจันทน์หอมก็ไม่มีนเมา ต่างจากลาที่ได้ดื่มน้ำจันทน์หอมที่เป็นน้ำเดนของม้าสินธพก็ยังมึนเมา

ความเมื่อย่อมเกิดแก่ลาทั้งหลาย เพราะ
ดื่มกินน้ำทางมีรสน้อย เป็นน้ำเลว แต่ความเม
ื่อย่อมไม่เกิดแก่ม้าสินธพ เพราะดื่มกินน้ำมีรส
อร่อยประณีต ...

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมชน สัตว์ผู้มีชาติ
 อันเลวทราม ดื่มกินน้ำมีรสน้อย อันรสนั้นถูก
 ต้องแล้วย่อมเมา ส่วนสัตว์ผู้มีฐานะให้สำเร็จได้
 เกิดในตระกูลสูง ดื่มกินรสอันเลิศแล้ว ก็ไม่เมา.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :189-190)

คาถาจาก *อรรถกถาโลทกชาดก* แสดงให้เห็นว่าความมีนเมาในกามจะเกิดขึ้นในชนที่เป็นพาลเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม เพราะอาหารที่เป็นความเปรียบแทนกามนั้นเป็นการกล่าวถึงอาหารโดยเน้นที่ “รส” อันเป็นเครื่องล่อให้ลุ่มหลงพอใจ แต่ชนที่มีปัญญาหรืออาจจะเทียบเคียงได้กับ “สัตว์ตระกูลสูง” ในคาถาข้างต้นที่ไม่มัวเมาแม้จะเสพรสอันเลิศของอาหารก็ตาม

3.1.3 **อาหารคือความตระหนี่** ความตระหนี่คือความรู้สึกหวงแหน กีดกันไม่ให้ผู้อื่นมาเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ที่เป็นของตน ในสังกปัฏหสูตร ในพระสูตรต้นตปิฎก ที่มณีกายมหารวรรค ให้แสดงเหตุของมัจฉริยะหรือความตระหนี่ว่ามาจากอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก

พระผู้มีพระภาคตรัสกับจอมเทพ ว่า จอมเทพ อิศสาและ
 มัจฉริยะ มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นต้นเหตุ มีอารมณ์อัน
 เป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นเหตุเกิดมีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก
 เป็นกำเนิด มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นแดนเกิดเมื่อมี

อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก จึงมีอิสสาและมัจฉริยะเมื่อไม่มี
อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก จึงไม่มีอิสสาและมัจฉริยะ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 10 : 285)

ความตระหนี่เป็นความรู้สึกที่เป็นนามธรรมเช่นเดียวกับความเพลิดเพลนใจใน
กามที่ต้องใช้อาหารที่มีคุณสมบัติเหมือนกามมาเป็นตัวเปรียบเทียบ อรรถกถาชาดกที่ปรากฏการใช้
อาหารเป็นความเปรียบแทนความตระหนี่มีทั้งสิ้น 6 เรื่องได้แก่ *อรรถกถาอิสสิสชาดก อรรถกถา
ปุณณัตตชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถามัยหกกุณชาดก อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก และ
อรรถกถาสุธาโกชนชาดก* ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาอิสสิสชาดก อรรถกถาพิลารโกสิย
ชาดก และ อรรถกถาสุธาโกชนชาดก* เนื่องจากอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องปรากฏแบบเรื่องเศรษฐี
หวงอาหารและถูกทรมานให้ละความตระหนี่เหมือนกัน

ในปัจจุบันวัตถุของ *อรรถกถาอิสสิสชาดก* กล่าวถึงมัจฉริโกสิยเศรษฐีเห็นคน
บริโภคนมเบื่อง อยากบริโภคบ้างก็แต่กลัวหมดเปลือง ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อย ของตนเองเพราะ
เมื่อทำขนมเบื่องก็จะมีคนมาขอบริโภค เศรษฐีจึงอดความอยากบริโภคมาถึงเดือน ภรรยาถามว่า
เป็นอะไร เศรษฐีตอบว่าอยากบริโภคขนมเบื่อง ภรรยาจึงบอกว่าจะทำให้บริโภคแล้วเพื่อแผ่ชนผู้
ใกล้เคียง เศรษฐีไม่ยอม ภรรยาที่ต่อรองขนาดของคนที่จะร่วมบริโภคให้น้อยลงเรื่อยๆ จนเหลือ
เพียงแค่ทำขนมเบื่องบริโภคภายในครอบครัว เศรษฐีก็ยังไม่ยอมจนต้องไปทอดขนมเบื่องบน
ปราสาท 7 ชั้นเพื่อบริโภคเพียงผู้เดียว พระโมคคัลลานะจึงมาทรมานให้เศรษฐีหมดพศนำขนม
เบื่องมาถวายแด่พระพุทธรูปเจ้าและภิกษุที่เขตวันวิหาร

ใน *อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก* พิลารโกสิยเศรษฐีเป็นผู้ตระหนี่จึงได้ตัดวงศ์ทานที่
บรรพบุรุษได้สร้างไว้ ทำวสัฏกะ จันทเทพบุตร, สุริยเทพบุตร, มาตลีเทพบุตร ปัญจสิขเทพบุตรจึงได้
แปลงกายมาเป็นพราหมณ์เพื่อขออาหารจากเศรษฐีและทรมานเศรษฐีให้คลายความตระหนี่และ
ดำรงวงศ์ทานที่บรรพบุรุษเคยสร้างไว้ต่อไป

ใน *อรรถกถาสุธาโกชนชาดก* ได้นำเรื่องของมัจฉริโกสิยเศรษฐีใน *อรรถกถา
อิสสิสชาดก และพิลารโกสิยเศรษฐีใน อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก* มารวมกัน กล่าวคือมัจฉริย
เศรษฐีเห็นชนบริโภคข้าวปายาสก็เกิดอยากบริโภคบ้างแต่ด้วยความตระหนี่จึงแอบไปหุงข้าว
ปายาสบริโภคแต่เพียงผู้เดียวที่ริมแม่น้ำ เนื้อหาในส่วนนี้จะคล้ายกับ *อรรถกถาอิสสิสชาดก* ต้น
วงศ์ของเศรษฐีที่เป็นทำวสัฏกะ จันทเทพบุตร, สุริยเทพบุตร, มาตลีเทพบุตร ปัญจสิขเทพบุตรจึงได้

แปลงกายมาเป็นพราหมณ์เพื่อขออาหารจากเศรษฐีและทรมานเศรษฐีให้คลายความตระหนี่
เนื้อหาในส่วนนี้จะคล้ายกับ อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของอรรถกถาอรรถกถาอิลลีสชาดก อรรถกถาพิลารโกสิย-
ชาดก และอรรถกถาสุธาโกชนชาดก

อรรถกถาอิลลีสชาดก	อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก	อรรถกถาสุธาโกชนชาดก
<p>ท่านเศรษฐีได้ไปสู่พระราชวัง เข้าเฝ้าพระราชชา ขณะเดินมา เห็นชาวชนบทผู้หนึ่ง หิวหนัก กำลังกัดกินขนมเบื้องผสมถั่ว กุมมาส เกิดความอยากใน ขนมนั้น ไปถึงเรือนของตนแล้ว ดำริว่า ถ้าเราบอกว่าอยากกิน ขนมเบื้อง คนเป็นอันมากก็จัก อยากกินกับเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งของเป็นต้นว่า ข้าวสาร เนย ใส น้ำอ้อย ของเราก็จักต้อง สิ้นเปลืองไปเป็นอันมาก ...</p> <p>ภรรยา. ถ้าเช่นนั้น ก็ทอดพอ ท่านรับประทานคนเดียวก็แล้ว กัน.</p> <p>เศรษฐี. เมื่อทอดที่นี่ คนเป็นอัน มากจักพากันมุงดู เจ้าจง ขนข้าวสารที่แหลก ๆ เว้นข้าวที่ เป็นตัวเสีย ทั้งเตาแลกระเบื้อง ทอด ก็ขนไปด้วย ถือเอานมสด เนยใส น้ำผึ้ง น้ำอ้อย อย่างละ นิดละหน่อย ขึ้นสู่พื้นโถงบน</p>	<p>ทำวลั๊กเทวราชตรวจตราดู บุพกรรมของพระองค์ ใคร่ครวญว่า วงศ์ทานของเรา ยังเป็นไปอยู่หรือไม่หนอ ทรง ทราบ ว่า บุตรของเราบำเพ็ญ ทานเกิดเป็นจันทเทพบุตร, บุตรของจันทเทพบุตรเกิดเป็น สุริยเทพบุตร, บุตรของ สุริย เทพบุตรเกิดเป็นมาตลี เทพบุตร บุตรของมาตลี เทพบุตรเกิดเป็นปัญจสิข เทพบุตร แต่บุตรชั้นที่หกได้ตัด วงศ์ทานนั้นเสีย ครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงมีพระดำริว่า เราก็จักทรมานเศรษฐีผู้มีใจ ลามกนี้ให้รู้จักผลทานแล้วจัก มา พระองค์จึงรับสั่งให้หาจันท สุริย มาตลีและปัญจสิข เทพบุตรมาตรัสว่า ดูก่อน สหายเศรษฐีที่ 6 ในวงศ์ของ พวกเราตัดวงศ์ตระกูลขาดเสีย แล้ว ให้เผาโรงงาน ให้ ขับไล่พวกเขาจากไปเสีย ไม่ให้</p>	<p>เมื่อเสร็จภารกิจของอนุเศรษฐี จึงไปยังพระราชนิเวศน์ด้วยกัน กลับจากพระราชนิเวศน์มาถึง เรือนของตน ถูกความอยากใน รสแห่งข้าวปายาสบีบคั้นอยู่ จึงคิดว่า ถ้าเราจักพูดว่า เรา อยากบริโภคข้าวปายาส มหาชนก็จะพลอยอยากบริโภค กับเราด้วย สิ่งของเป็นอันมากมีข้าวสาร เป็นต้นก็จักหมดเปลืองไป เรา จักไม่บอกแก่ใคร ๆ ....</p> <p>ทำกาลกิริยาแล้วจักไปบังเกิด ในนรก เราก็จักให้โศวาทแก่เขา จักให้ประติษฐานทานวงศ์ของ เราต่อไป จักทำเหตุอันจะให้ เขามาเกิดในเทพนครนี้ทำวเธอ จึงให้เรียก จันทเทพบุตรเป็น ต้นมา แล้วจึงมีบัญชาสั่งว่า <u>เธอทั้งหลายจงมา เราจักไปยัง</u> <u>มนุษยโลกด้วยกัน มัจฉริยโก</u> <u>สิยเศรษฐีเข้าไปตัดวงศ์ของ</u></p>

<p>ปราสาทชั้นที่ 7 แล้วทอดเกิด ฉันคนเดียวเท่านั้น จักนั่งกินที่ นั้น. (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :243-245)</p>	<p>อะไรแก่ใคร ๆ มาเกิดท่าน ทั้งหลาย พวกเราจักไปทรมาน เศรษฐีนั้น ดังนี้แล้วได้เสด็จไป ยังกรุงพาราณสีพร้อมด้วย เทพบุตรทั้ง 4 นั้น ขณะนั้น เศรษฐีไปเฝ้า พระราชา แล้วมาแลดูระหว่าง ถนน อยู่ที่ชุมประตูที่ 7 ท้าวสักกะ ตรัสกะเทพบุตรทั้ง 4 ว่า เวลา เราเข้าไป ไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงตาม เข้าไปโดยลำดับ ดังนี้แล้วไป ยืนอยู่ในสำนักเศรษฐีตรัสว่า ดูก่อนมหาเศรษฐีผู้เจริญ ท่าน จงให้โภชนะแก่ข้าพเจ้าบ้าง เศรษฐีกล่าวว่า ท่านพราหมณ์ ที่นี่ไม่มีภัตสำหรับท่าน ไปที่อื่น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :918)</p>	<p>พวกเราเสียแล้ว ให้เฝ้าโรงงาน เสียสิ้น ตนเองก็ไม่บริโภค พวก ชนเหล่าอื่นก็ไม่ให้เขาเลย ก็ บัดนี้เขาเป็นผู้ใคร่จะบริโภค ข้าวปายาส คิดว่า เมื่อหุงข้าว ปายาส ในเรือนก็ต้องให้ข้าวปายาส แก่คนอื่นบ้าง จึงเข้าป่าหุงกิน แต่คนเดียว เราจักทรมาน เศรษฐีนี้ กระทำให้รู้จักผลของ ทานแล้วจักกลับมา ก็แต่ว่า เศรษฐีนี้ เมื่อถูกพวกเรา ทั้งหมดขอลอยพร้อม ๆ กัน ก็ พึงตายเสียในที่นั้นทีเดียว ใน เวลาที่เราไปขอข้าวปายาสนั้น อยู่ก่อนแล้ว พวกท่านพึงแปลง เป็นพราหมณ์ไปขอโดยลำดับ เถิด ครั้นสั่งแล้วท้าวเธอก็ เนรมิตเพศเป็นพราหมณ์เข้าไป หาเศรษฐีนั้นก่อน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :467-468)</p>
---	--	---

แม้ว่าอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องมีเนื้อหาแตกต่างกันเล็กน้อย แต่สังเกตได้ว่าสิ่งที่
มัจฉริยะเศรษฐีหวงแหนเหมือนกันคืออาหาร ทั้งขนมเบื้องใน อรรถกถาอิสิสชาดก ข้าวใน อรรถ
กถาพิลาโรกลียชาดก และข้าวปายาส ใน อรรถกถาสุขาโภชนชาดก การสร้างให้ตัวละครทั้งสาม
เป็นเศรษฐี น่าจะสิ่งที่ยึดมั่นและหวงแหนเป็นสมบัติ เงินทอง⁵ แต่อรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องกลับ

⁵ มัจฉริยะหรือความตระหนี่สามารถแบ่งได้ 5 ประเภทคือ ตามนัยแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา คือ

เลือกใช้อาหารมาเป็นสิ่งที่เศรษฐกิจตระหนักรู้ หวงแหน ทั้งนี้อาหารในอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่อง สามารถวิเคราะห์และตีความได้หลายระดับสอดรับกัน ดังนี้

ความหมายระดับแรก อาหารเป็นความเปรียบเทียบในอรรถกถา
อิลลีสชาดกและอรรถกถาสุชาโกชนชาดก มัจฉริยโกสิยเศรษฐกิจเกิดความอยากกินขนมเบื้องและข้าวปายาสเพราะเห็น “รูป” หรือคนกำลังบริโภคขนมเบื้องหรือข้าวปายาสอยู่ นอกจากนี้ใน *อรรถกถาสุชาโกชนชาดก* ยังปรากฏการให้เครื่องปรุงของข้าวปายาสว่า **“ข้าวปายาสที่ปรุงด้วยของที่เจือด้วยเนยใสใหม่ น้ำผึ้งสุกและน้ำตาลกรวด”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :465) แม้จะไม่มีกรกล่าวถึง “กลิ่น” และ “รส” แต่เครื่องปรุงของข้าวปายาสที่ให้รายละเอียดมานั้นแต่เป็นเครื่องปรุงที่ให้ทั้งกลิ่นและรส ขนมเบื้องและข้าวปายาสในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องจึงเป็นความเปรียบเทียบวัตถุตามเพราะเป็นการสิ่งที่น่าพึงพอใจ และก่อให้เกิดความอยากหรือค้นหาเห็นได้ชัดจากการกล่าวถึงอาการของมัจฉริยเศรษฐกิจ ใน *อรรถกถาอิลลีสชาดก* เมื่อเห็นคนกินขนมเบื้องว่า **“เกิดความอยากในขนมนั้น”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :243) เช่นเดียวกับมัจฉริยโกสิยเศรษฐกิจใน *อรรถกถาสุชาโกชนชาดก* ที่ **“ถูกความอยากในรสแห่งข้าวปายาสบีบคั้นอยู่”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :467)

ความหมายระดับที่สอง อาหารเป็นความเปรียบเทียบความตระหนักรู้ จากความหมายระดับแรกที่วิเคราะห์ว่าอาหารในอรรถกถาชาดกทั้ง 2 เรื่องเป็นความเปรียบเทียบตามเมื่อพิจารณาพร้อมกับความจากพระสูตรต้นตปิฎกที่ว่า **“มัจฉริยะ มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นต้นเหตุ”** อาหารหรือกามอันเป็นที่รักจึงก่อให้เกิดความหวนหา และเป็นความเปรียบเทียบความตระหนักรู้อีกด้วย เพราะอาหารในอรรถกถาในชาดกทั้งสามเรื่องได้ถูกใช้เป็นเครื่องแสดงความตระหนักรู้ของเศรษฐกิจ และในตอนท้ายของอรรถกถาทั้งสามเรื่องที่เศรษฐกิจได้ให้อาหารแก่

-
- 1) ความตระหนักรู้ในอวาส ได้แก่ ความหวนหาที่พักอาศัยไม่ยอมให้ผู้อื่นได้อาศัยอยู่ด้วยกับตน
  - 2) ความตระหนักรู้ในตระกูล ได้แก่ ความหวนหาในตระกูลอุปฐาก ความหวนหาในตระกูลที่สูงศักดิ์ไม่ยอมให้ผู้อื่นที่มีฐานะต่ำกว่ามาอยู่ร่วมในตระกูลด้วย
  - 3) ความตระหนักรู้ในลาภ ได้แก่ ความหวนหาในลาภสักการะของตนไม่แบ่งปันให้ผู้อื่นได้มีโอกาสได้รับในลาภนั้น
  - 4) ความตระหนักรู้ในวรรณะ ได้แก่ ความหวนหาในเรื่องของคุณความดี ศักดิ์ศรี ที่ตนพึงมีไม่ยอมให้ผู้อื่นมีเหมือนอย่างตน
  - 5) ความตระหนักรู้ในธรรม ได้แก่ ความหวนหาวิชาความรู้ที่ตนมีอยู่ไม่ยอมสอนให้ผู้อื่นได้รู้เหมือนอย่างตน

(พระมหาภิกษิตติศักดิ์ กิตติวฑฒโน (ช่างทอง), 2555: 21)

ผู้อื่น การให้อาหารจึงมีความหมายเทียบได้กับการสละความตระหนี่หรือความยึดมั่นหวง
แหวน

ความหมายระดับที่สาม อาหารเป็นความเปรียบแทนธรรม ความหมาย
ระดับที่สามเป็นความหมายที่เชื่อมโยงจากความหมายระดับที่สองคือ เมื่อเศรษฐีได้สละความยึด
มั่นหวงแหวนของตนและถวายอาหารแด่อริยชน ทั้งการถวายขนมเบื้องแด่พระพุทธเจ้าและ
พระภิกษุอื่นๆ ในอรรถกถาอิติสัสชาดก และการให้ข้าวปายาสแก่ท้าวสักกะและเทพบุตรอื่นๆ ที่
เป็นต้นวงศ์ทาน ในอรรถกถาสุธาโกชนชาดก อาหารนั้นก็ไม่ว่าไป

ท่านเศรษฐีได้ถวายน้ำทักษิโณทกแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธองค์
เป็นประมุข ภรรยาของท่านเศรษฐีก็ใส่ขนมในบาตรของพระตถาคต. พระ
ศาสดาทรงรับขนมพอกแก่พระประสงค์ของพระองค์. แม้ภิกษุ 500 รูปก็รับ
เช่นนั้นเหมือนกัน. ถึงท่านเศรษฐีก็เดินถวาย นมสด เนยใส น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
และน้ำตาลกรวดเป็นต้น. พระศาสดากับภิกษุ 500 รูปกระทำภักติก
เสร็จแล้ว. ท่านมหาเศรษฐีกับภรรยาเล่าก็รับประทานขนมพอกแก่ความ
ต้องการ ความสิ้นสุดของขนมทั้งหลายไม่ปรากฏเลย แม้ถวายแจกจ่าย
แก่พวกภิกษุและคนกินเดินในวิหารทั้งสิ้นแล้ว ความหมดสิ้นก็ยังไม่
ปรากฏอยู่นั่นเอง.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :249)

ท่านทั้งหลายจงนำไปไม่มาไม่เราเกิดพรหมณ์เหล่านั้นมิได้ลูก
ขึ้น นั่งอยู่ในที่เดิมนั้นแลเหยียดมือไปนำไปอย่างทรายมาจากป่าหิมวันต์
โกสีย์เศรษฐีเห็นไปไม้ใหญ่ๆ จึงพูดว่า ข้าวปายาสนี้เราควรจะให้แก่
ท่านในไปไม้เหล่านั้นไม่มี ท่านจงนำไปตะเคียนเป็นต้นมา พรหมณ์
เหล่านั้นก็นำเอาไปไม้ทั้งหลายมาแล้ว ไปไม้แต่ละใบที่นำมานั้นใหญ่
ประมาณเท่าไล่ของทหาร โกสีย์เศรษฐีนั้นจึงเอาทัพพีตักข้าวปายาส
ให้แก่พรหมณ์ทั้งหมดคนละทัพพี แม้ในเวลาที่ให้แก่พรหมณ์ปัญญาธิ
อันเป็นคนสุดท้ายกว่าพรหมณ์ทั้งหมด ข้าวปายาสนั้นก็หาปรากฏว่า
พร่องลงไปถึงก้นหม้อไม่.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :473)

ความไม่พร้อมของอาหารในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องคือการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรม กล่าวคือเมื่อพระธรรมได้ขัดเกลาให้ใจของมัจฉริยเศรษฐีสิ้นตัณหา เมื่อใจไม่มีความอยาก ความยึดมั่นห่วงแหนเกาะกุมอยู่ ก็ไม่รู้สึกรู้ว่าอาหารที่ถวายนั้นพร้อมไป นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่าอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้ง 2 เรื่องเป็นอาหารที่อยู่หมวดของของหวานสี่อย่างอันได้แก่ เนยใส น้ำตาลกรวด น้ำอ้อย และน้ำผึ้งอันเป็นสิ่งที่จะวิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป

3.1.4 อาหารคือพระธรรม ดังที่ได้แสดงการตีความความหมายของอาหารในอรรถกถาอิสิสชาดก และ ในอรรถกถาสุชาโภชนชาดก ว่าสามารถเชื่อมโยงความหมายกับพระธรรมได้ นอกจากอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องแล้วยังมีอรรถกถาชาดกอีกหลายเรื่องที่ปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรม การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรมในอรรถกถาชาดกปรากฏ 2 ลักษณะคือ ลักษณะของการใช้อาหารโดยทั่วไปเช่นข้าวปายาสหรือขนมเบื้องในตัวอย่างที่ได้กล่าวไปข้างต้น อีกลักษณะที่ปรากฏคือการใช้อาหารโดยระบุชื่อของอาหารอย่างชัดเจนคือของหวานสี่อย่าง

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรมปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 19 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาอปันณกชาดก อรรถกถาอิสิสชาดก อรรถกถาถมณีโจรสชาดก อรรถกถาสปลันติตชาดก อรรถกถาสุตตชาดก อรรถกถาพกพรหมชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถาสรรพชาดก อรรถกถาสาลิกเทวารชาดก อรรถกถามาตังคชาดก อรรถกถาภัลลาคิกชาดก อรรถกถากุมภชาดก อรรถกถามหาโพธิชาดก อรรถกถาชัยทิสชาดก อรรถกถาจุลลหังสชาดก อรรถกถามหาหังสชาดก อรรถกถาสุชาโภชนชาดก อรรถกถากุณาลชาดก และ อรรถกถามหาสุตไสมชาดก

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรมลักษณะหนึ่งที่ปรากฏมากคือการใช้อาหารของพระโพธิสัตว์เป็นการให้พระธรรมที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายคลายจากความเป็นชนพาลหรือเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเห็นอานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรม เช่น อรรถกถาสปลันติตชาดก อรรถกถาสุตตชาดก อรรถกถากุมภชาดก ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก อรรถกถากุมภชาดก ที่ว่าด้วยโทษของสุรา ใน อรรถกถากุมภชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวสักกะจำแลงกายเป็นพราหมณ์เหาะในอากาศถือหม้อมาร้องให้พระเจ้าสัพพมิตต์ผู้กำลังจะเสวยสุราได้เห็นโทษของสุราคือน้ำที่อยู่ในหม้อ ในตอนท้ายหลังจากแสดงโทษของสุราเสร็จแล้ว ท้าวสักกะก็ชักชวนให้พระราชาสวยอาหารอันได้แก่ เนยใส ข้าวปายาส ขนมกุมมาสแทนการบริโภคสุรา

ทำวสั๊กเทวราช ทรงสดับเช่นนั้น เมื่อจะทรงแสดง
อติภาพของเทพดาให้พระเจ้าสัพพมิตต์ทรงรู้จักพระองค์ จึง
ประทับยืนบนอากาศได้ตรัสพระคาถา 2 คาถา ความว่า

**ดูก่อนพระราชา ทาสี บ้านส่วย โค และรถอัน
เทียมด้วยม้าอาชาไนย จงเป็นของพระองค์ตามเดิมเถิด
เราเป็นทำวสั๊กกะจอมเทพ ของชาวไตรทิพย์.**

**พระองค์จงเสวยพระกระยาหาร เนยใส และข้าว
ปายาส พิงเสวยขนมกุมมาสอันโอชะรส ดูก่อนพระองค์ผู้
เป็นจอมประชาชน พระองค์จงทรงยินดีในธรรม ใด ๆ
ไม่ติเตียนด้วยอาการอย่างนี้แล้ว จงเข้าถึงสวรรคสถาน.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอวํ ตูวํ ธมฺมรโต ความว่า
เมื่อท่านเสวยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ อย่างนี้ จะเว้นการดื่มสุรา
ละทุจจริต 3 อย่างเป็นผู้ยินดีในสุจจริตธรรม 3 ประการ อันใด ๆ
ไม่ติเตียนแล้ว จงเข้าถึงสวรรคสถานเถิด.

ทำวสั๊กกะครั้งทรงประทานโอวาทแก่พระเจ้าสัพพมิตต์
ด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็เสด็จไปยังสถานวิมานของพระองค์
ทันที.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61 :339)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าทำวสั๊กกะชักชวนให้พระเจ้าสัพพมิตต์
เสวยอาหารแล้วต่อด้วยการชักชวนให้ยินดีในธรรม สังเกตได้ว่าอาหารที่ทำวสั๊กกะชักชวนให้พระ
เจ้าสัพพมิตต์เสวยคือ เนยใส ข้าวปายาส และขนมกุมมาสมีจำนวนเท่ากับสุจจริตธรรม 3 ประการ
อันได้แก่ กายสุจจริต วจีสุจจริตและมโนสุจจริต ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ โดยนัยนี้
อาหารจึงความเปรียบแทนสุจจริตธรรม กล่าวคือเมื่อชนใดมีสุจจริตธรรมคือประพฤติชอบด้วยกาย
วาจา ใจก็จะเป็นผู้ละเว้นจากการดื่มสุราอันเป็นเหตุของความทุจจริตคือการประพฤติไม่ชอบทาง
กาย วาจา และใจได้

นอกจากตัวอย่างข้างต้นแล้ว อรรถกถาชาดกอีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏความ
เปรียบเกี่ยวกับอาหารอย่างเด่นชัดคือ *อรรถกถาสุธาโภชนชาดก* กล่าวคือนอกจากจะปรากฏการใช้
อาหารที่สามารถตีความได้ถึง 3 ระดับดังที่ได้แสดงการวิเคราะห์ไปข้างต้นแล้ว ในส่วนอดีตวัตถุ
ของอรรถกถาชาดกเรื่อง *อรรถกถาสุธาโภชนชาดก* โกลิยเศรษฐีเมื่อถูกทรมานจนถึงความตระหนี่
แล้วได้ไปบรรพชาเป็นดาบสอยู่ในป่า วันหนึ่งนางเทพธิดาของทำวสั๊กกะ 4 นาง คือ นางอาสา

นางศรัทธา นางสิริ นางหิริวิวาทกันเพราะอยากได้ดอกปาริฉัตรตะกะของพระนารทดาบส พระดาบสจึงให้ท้าวสักกะเป็นผู้ตัดสินว่าผู้ใดประเสริฐที่สุดในนางทั้ง 4 นางผู้นั้นจะได้ดอกปาริฉัตรตะกะ ท้าวสักกะไม่อาจตัดสินจึงประทาน “สุธาโภชนะ” แต่โกสิยดาบสผู้เป็นเลิศในการบริจาคก่อนบริโภคเอง หากโกสิยดาบสให้ “สุธาโภชนะ” แก่เทพิตาองค์ใด นางผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐสุด

ในวันที่มาตลีเทพน้า “สุธาโภชนะ” มาถวายแต่โกสิยดาบสได้พรรณคุณลักษณะอันวิเศษของ“สุธาโภชนะ” ว่า

ข้าแต่มหาหมณี ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้า
 ถูกท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ใช้นำสุธาโภชน์มา
 โดยด่วน พระคุณเจ้าจงรู้จักข้าพเจ้าว่าชื่อมาตลีเทพสารถิ
 และจงบริโภคภัตอันอุดม อย่าห้ามเสียเลย เพราะ
สุธาโภชน์ที่บริโภคแล้วนั้น ย่อมขจัดบาปกรรมได้ถึง 12
ประการ คือ ความหิว 1 ความกระหาย 1 ความกระสัน 1
ความกระวนกระวาย 1 ความเหน็ดเหนื่อย 1 ความโกรธ 1
ความเข้าไปผูกโกรธ 1 ความวิวาท ความส่อเสียด 1 ความ
หนาว 1 ความร้อน 1 ความเกียจคร้าน 1 ภัตนี้มีรสอัน
สูงสุด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :449-450)

เมื่อประมวลคุณลักษณะอันวิเศษของสุธาโภชนะ ที่สามารถขจัดบาปกรรมต่างๆ ได้ 12 ประการ อีกทั้งเป็นอาหารที่โกสิยดาบสเลือกมอบให้แก่ นางหิริเทพิตาด้วยเหตุผลที่ว่า **“ส่วนนางหิริเป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณอันประเสริฐ”**. (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :509) “สุธาโภชนะ” จึงน่าจะมีคามหมายถึงพระธรรมเพราะเป็นอาหารที่ดับได้มากกว่าความหิวหากแต่ดับกิเลสอื่นๆ ได้ และทิพยอาหารที่เหมาะสมแก่ผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณอันประเสริฐเท่านั้น

นอกเหนือจากการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรมแล้ว การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรมอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาชาดกคือการใช้ของหวานสื่ออย่างเป็นความเปรียบแทนพระธรรม ดังจะอภิปรายโดยละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.4.1 ข อง ห ว า น ส ี อ ย ่ า ง ค ี อ พ ร ะ ธ ร ร ม

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง “เภสัช 5” ได้แก่เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยว่าเป็นยาสำหรับภิกษุและชาวโลก ด้วยเป็นอาหารที่มีประโยชน์ทางโภชนาการ และไม่เป็นอาหารหยาบ⁶

อนุญาตอะไรเป็นยาแก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นทั้งตัวยา และชาวโลกถือกันว่าเป็นยาทั้งจะให้ประโยชน์ทางโภชนาการ และไม่เป็นอาหารหยาบ” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ได้ทรงดำริ ดังนี้ว่า “เภสัช 5 นี้ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นทั้งตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยาทั้งให้ประโยชน์ทาง โภชนาการ และไม่เป็นอาหารหยาบ อย่างกระนั้นเลย เราพึง อนุญาตเภสัช 5 นี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ให้รับประทานในเวลาแล้วฉัน ในกาล”

ครั้นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น ทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายเราหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดขึ้นในใจอย่างนี้ว่า ‘เวลานี้ ภิกษุทั้งหลายป่วยด้วยอาพาธที่เกิดในฤดูสุรท แม้ข้าวต้มที่ต้มเข้าไปก็กลับอาเจียนออกมา แม้ข้าวสวยที่ฉันแล้วก็กลับอาเจียนออกมา ภิกษุเหล่านั้นชุ่มผอม หมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เพราะโรคนั้น เราจะ อนุญาตอะไรเป็นยาแก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นทั้งตัวยา และ ชาวโลกถือกันว่าเป็นยา ทั้งจะให้ประโยชน์ทางโภชนาการ และ ไม่เป็นอาหารหยาบ ภิกษุทั้งหลาย เจานั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า ‘เภสัช 5 นี้ ได้แก่เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นทั้งตัว ยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยาทั้งให้ประโยชน์ทางโภชนาการ และไม่เป็นอาหารหยาบ เราพึงอนุญาตเภสัช 5 นี้แก่ภิกษุ ทั้งหลาย ให้รับประทานในเวลาแล้วฉันในกาล’ ภิกษุทั้งหลาย

⁶ ไม่เป็นอาหารหยาบน่าจะหมายความว่าง่าย เพราะอาหารหยาบหมายถึงกวจิ๊งการอาหารคือข้าวค้ำที่ต้อง เคี้ยว อันเป็นหนึ่งในอาหารสี่อย่าง ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 2

เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับประเคนเภสัชทั้ง 5 เหล่านั้นใน
กาลแล้วฉันในกาล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5 :45)

ในอรรถกถาชาดกปรากฏการนำ “เภสัช 5” มากล่าวเป็นอนุภาค⁷ของ
หวานสี่อย่างคือ เนยใส น้ำตาลกรวด น้ำอ้อย น้ำผึ้ง การใช้ของหวานสี่อย่างนี้เป็นความเปรียบแทน
พระธรรมปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 13 เรื่องได้แก่ อรรถกถาขัตติงคารชาดก อรรถกถาโลสก
ชาดก อรรถกถากัมปังกชาดก อรรถกถาลิตตชาดก อรรถกถาสีคาลชาดก อรรถกถาราโชวาท
ชาดก อรรถกถาคุมพียชาดก อรรถกถากุกกุชาดก อรรถกถาสังขพราหมชาดก อรรถกถากุมภ
ชาดก อรรถกถาเตสกุณชาดก อรรถกถาจุลลหังสชาดก อรรถกถาสุธาโภชนชาดก และ อรรถกถา
มหาชนกชาดก

การใช้ของหวานสี่อย่างนี้เป็นความเปรียบแทนพระธรรมมักปรากฏร่วมกับการ
การใช้ยาพิษความเป็นความเปรียบแทนกาม เช่น อรรถกถาลิตตชาดก อรรถกถากัมปังกชาดก
และ อรรถกถาคุมพียชาดก ดังที่ได้วิเคราะห์ในส่วนของการใช้ยาพิษเป็นความเปรียบแทนกาม
แล้วว่า อรรถกถาชาดกเหล่านี้มักมีเนื้อหาคคล้ายกัน คือพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหัวหน้า
พ่อค้าเกวียนพาบริวาร 500 คนไปค้าขาย เมื่อผ่านแดนกันดารเดือนบริวารให้ระวังการบริโภค
ผลไม่มีพิษ บริวารส่วนหนึ่งไม่เชื่อพระโพธิสัตว์เมื่อเห็นอาหารหรือผลไม้ก็รับประทานจึงได้รับยา
พิษเสียชีวิต ส่วนพ่อค้าที่เชื่อคำของพระโพธิสัตว์ก็รอดพ้นจากทางกันดารนอกจากเนื้อหาในส่วนนี้
แล้วยังปรากฏเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ได้นำของหวานสี่อย่างมาให้ชนที่ได้กินยาพิษเข้าไป

...คนเหล่าใดกินเข้าไปก่อนแล้วคนเหล่านั้นก็ตายไปคน

เหล่าใดกินเข้าไปครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์จึงให้ยาสำรอกแก่คน

เหล่านั้นแล้วได้ให้รสหวานสี่อย่างในเวลาที่ยาสำรอกออกแล้ว.

ดังนั้นชนเหล่านั้นจึงได้รอดชีวิตด้วยอำนาจของพระโพธิสัตว์

⁷ อนุภาคในที่นี้หมายถึง “หน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่งๆ และเหตุที่ได้รับการ
สืบทอดก็เพราะความ “ไม่ธรรมดา” มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจจะเป็นตัวละคร
วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละคร เหตุการณ์ในนิทาน” (ศิริพร ณ ถลาง, 2548:56)

นั้นพระโพธิสัตว์ไปถึงที่ที่ปรารถนาโดยปลอดภัยแล้วจำหน่าย
สินค้าได้กลับมายังเรือนของตนตามเดิม.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :823-824)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าของหวานสี่อย่างเป็นความเปรียบเทียบ
พระธรรมคือคำสอนของพระพุทธองค์ที่ช่วยให้สรรพสัตว์ “รอดชีวิต” จาก “ยาพิษ” หรือ “กาม”
ในทางกันดาร ใน *อรรถกถาลิิตตชาดก*ก็ปรากฏการใช้ของหวานสี่อย่างเป็นยาให้ผู้กลิ่นลูกสกกาอาบ
ยาพิษได้รอดชีวิต เช่นกัน

ขณะเมื่อพระโพธิสัตว์กำลังพูดอยู่นั้นแหละเขาสลบไป
แล้วด้วยกำลังของยาพิษนั้นตกกลับคอตกล้มฟาดลงพระ
โพธิสัตว์คิดว่าควรจะให้ชีวิตเป็นทานแม่แก่เขาจึงให้ยาสำรอกที่
ปรุงด้วยโอสถจนสำรอกออกมาและให้กินเนยใส น้ำอ้อย
น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดเป็นต้นทำให้หายโรคแล้วส่งสอนว่า
อย่าได้กระทำการกรรมเห็นปานนี้ อีกดังนี้แล้วกระทำบุญมีทานเป็น
ต้นไปตามยถากรรม

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :324)

สังเกตได้ว่าตัวอย่างที่คัดมามีการใช้กริยา “สำรอก” ร่วมด้วย ในส่วนนี้
จะวิเคราะห์ต่อไปในส่วนของคุณเปรียบเทียบทางอ้อม นอกจากนี้ยังปรากฏเหตุการณ์ที่พระโสภณติสส-
เถระชั้นของหวานสี่อย่างในวันปริณิพพาน

ท่านพระธรรมเสนาบดี คำนึงอยู่ ก็รู้ถึงการปริณิพพาน
ของท่าน จึงดำริว่า วันนี้พระโสภณติสสเถระ นี้จักปริณิพพานใน
วันนี้ เราควรให้อาหารแก่เธอจนพอดังนี้แล้ว พาท่านเข้าไปเมือง
สววัตถิ เพื่อบิณฑบาต เพราะพาท่านไปด้วย พระเถระเลยไม่ได้
แม้เพียงการยกมือไหว้ ในเมืองสววัตถิอันมีคนมากมาย.พระ
เถระจึงกล่าวว่า อาวุโส เธอจงไปนั่งคอยอยู่ที่โรงฉันเถิดตั้งนี้แล้ว
ส่งท่านกลับ. พอพระเถระมาจากที่นั่นเท่านั้น พวกมนุษย์ก็พูด
กันว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามาแล้ว นิมนต์ให้นั่งเหนืออาสนะ ให้ฉัน
ภัตตาหาร. พระเถระก็ส่งอาหารที่ได้แล้วนั้นไป โดยกล่าวกับ

คนเหล่านั้นว่า พวกเขาจงให้ภักตร์นี้แก่พระโลศกติสสเถระ คนที่
 รับภักตร์นั้นไป ก็ลืมนพระโลศกติสสเถระ พากันกินเสียเรียบ. จน
 เวลาที่พระเถระเดินไปถึงวิหาร พระโลศกติสสเถระ ก็ไปนมัสการ
 พระเถระ พระเถระหันกลับมาเยินถามว่า อาวุโสคุณได้อาหาร
 แล้วหรือ ? ท่านตอบว่า ไม่ได้ตอกครับ. พระเถระถึงความสลด
 ใจ ดูเวลา กาลยังไม่ล่วงเลย. พระเถระจึงกล่าววว่า ช่างเกิดผู้มี
 อายุ คุณจงนั่งอยู่ที่เดิมนั่นแหละ ครั้นให้พระโลศกติสสเถระนั่ง
 รอในโรงฉันแล้ว ก็ไปสู่พระราชวังของพระเจ้าโกศล พระราชา
 รับสั่งให้รับบาตรของพระเถระ ทรงกำหนดว่า มิใช่กาลแห่ง
ภักตร์ จึงรับสั่งให้ถวายของหวาน 4 อย่าง จนเต็มบาตร. พระ
เถระรับบาตรกลับไปถึง จึงเรียกพระโลศกติสสเถระว่ามาเกิด ผู้
มีอายุ ติสสเถระ ฉันของหวาน 4 อย่างนี้เกิด แล้วถือบาตรยืนอยู่.
 ท่านพระโลศกติสสเถระยำเกรงพระเถระจะไม่ฉัน. ลำดับนั้น
 พระเถระกล่าววแก่ท่านว่า มาเกิดนำ ท่านผู้มีอายุติสสเถระ ผม
 จะยืนถือบาตรไว้ คุณจงนั่งฉัน ถ้าผมปล่อยบาตรจากมือ บาตร
 ต้องไม่มีอะไร. ลำดับนั้น ท่านพระโลศกติสสเถระ เมื่อพระธรรม
 เสนาบดีผู้เป็นอรรคสาวกยืนถือบาตรไว้ให้ จึงนั่งฉันของหวาน 4
 อย่าง. ของหวาน 4 อย่างนั้น ไม่ถึงความหมดสิ้นด้วยกำลังแห่ง
 ฤทธิ์ของพระเถระ พระโลศกติสสเถระ ฉันจนเต็มความต้องการ
 ในเวลานั้น ในวันนั้นเอง ท่านก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสส
 นิพพานธาตุ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :5-6)

การเปลี่ยนแปลงจำนวนของหวานให้เหลือเพียง 4 อย่างในอรรถกถา
 ชาดก ทั้งๆที่ในวินัยปิฎกกล่าวว่าเภสัชของภิกษุมิ 5 อย่างน่าจะสัมพันธ์กับสี่สาระธรรมของอรรถ
 กถาชาดก การจงใจใช้อนุภาคของหวาน 4 อย่างก็เพื่อใช้ของหวาน 4 อย่างเป็นความเปรียบเทียบแทน
 อริยสังขสิทธิ์หลักธรรมสำคัญอันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ของหวาน 4 อย่างในอรรถกถาชาดกจึงมี
 ความหมายทั้งการเป็น “เภสัช” ตามพระวินัยปิฎกเพราะอาหารที่ก่อให้เกิดพลังงานสามารถรักษา

โรคทางกาย ในอีกนัยหนึ่งของหวานสี่อย่างเป็นพระธรรมซึ่งเปรียบเป็นโอสถขนานเอกในการดับทุกข์ซึ่งเป็นโรคทางใจ

การตีความว่าของหวาน 4 อย่างเป็นความเปรียบแทนอริยสังขีสัมพันธกับความเปรียบอื่นๆ ที่ปรากฏร่วมและสัมพันธบริบทการปรากฏของอนุภาคของหวาน 4 อย่าง กล่าวคือของหวาน 4 อย่างปรากฏร่วมกับยาพิษหรือกามซึ่งเป็น “เหตุแห่งทุกข์” การได้ความไม่สบายกายจากยาพิษหรือการเสียชีวิตคือ “ทุกข์” ที่ทำให้ “ตายในทางกันดาร” อันหมายถึงการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ มีของหวานหรือยาเป็นทางรักษาโรคหรือ “หนทางดับทุกข์” และเป็น “ภาวะของการดับสนิทแห่งทุกข์” อันเชื่อมโยงความหมายได้จากการการตีความของหวานสี่อย่างแล้ว “รอดชีวิตในทางกันดาร” และเป็นอาหารที่พระโศลกตีสละเถระฉันในวันปริณิพพาน

การใช้ความเปรียบว่ากิเลสเหมือนยาพิษ พระธรรมเป็นเครื่องดับพิษนั้น ยังปรากฏในมิลินทปัญหา อนุมาณปัญหาที่ 8 มีการอุปมาอุปไมยว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงชำระสงครามกับมารคือกิเลส พระพุทธเจ้าได้สร้างธรรมนคร มีอุปมาสิ่งต่างๆ กับธรรมนคร เช่น อุปมาว่ามีศีลเป็นกำแพง มีละอายบาปเป็นคู หนึ่งในความเปรียบชุดนี้คือการอุปมาพระธรรมเหมือนตลาดยาแก้พิษงู

สมเด็จพระเจ้ามิลินทปิณฑระชากร จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ภูตนาคนั้น ข้าแต่พระนาคนผู้ปรีชา กลุโลสิพระผู้เป็นเจ้านั้นตลาดหนักหนา ซึ่งวิสัยชานี้ไพบระนักดั่งนี้ แล้วตรัสถามต่อไปว่า อกทาปณิ อันว่าร้านตลาดยาดับพิษงูนั้น ได้แก่ธรรมสิ่งใดเล่า พระนาคนจึงวิสัยชานว่า มหาราช ขอถวายพระพระบพิตรพระราชสมภาร ร้านตลาดยาดับพิษงู ของสมเด็จพระบรมครูนั้น คือธรรมอันดับกิเลส ที่พระองค์ตรัสสั่งธรรมเทศนาไว้ได้แก่ นงวงศ์ตฤศาสนา คือคำสั่งสอนมีองค์เก้า คือ สุตตะ เวชยการณะ คาถา อุทานะ อิติวุตตกะ ชาตกะ อัปภูตธัมมะ เวทลละ ถ้าผู้ใดให้มูลค่า กล่าวคือ อุตสาหะ สดับฟังพระสัมมธรรมเทศนาเล่าเรียนจำเรณูภาวนาไปในนงวงศ์ตฤศาสนานั้น ไม่ช้าก็จะดับพิษกิเลสประเวศเข้าสู่นิพพาน จะพ้นทุกข์กันดาร คือชาติชราพยาธิและมรณทุกข์ และโสกะปริเทวะสะอื่นอาลัย และความทุกข์โทมนัสและความคับแค้นอันเป็น

พิษใหญ่ สมเด็จพระพุทธิภาที่ตรัสพระธรรมเทศนาไว้ว่า ภิกษุ
เว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ยาสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะดับพิษกิเลสร้ายจะ
ประเสริฐเสมอพระธรรมนั้นไม่มี ท่านจงชวนชวายตี๋มยาซึ่ง
ยาพระธรรมนั้นเถิด...

(มิลินทปัญหา, 2550: 468)

3.1.5 อาหารคือสติ การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติปรากฏในอรรถกถา
ชาดกทั้งสิ้น 13 เรื่องคือ อรรถกถามุทฺถลักขณชาดก อรรถกถาอุรคชาดก อรรถกถาอัสดกชาดก
อรรถกถาวาตคคสิณธพชาดก อรรถกถามตโรทนชาดก อรรถกถาทสัณณกชาดก อรรถกถาทัพห-
ธัมมชาดก อรรถกถาอัฐฐสัททชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก อรรถกถาพิลาโรโกสิยชาดก และ
อรรถกถานพินิกาชาดก และ อรรถกถามหาชนกชาดก

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติมักจะปรากฏร่วมกับความโศก จะเป็นการ
ใช้ความเปรียบในลักษณะการปฏิเสธ กล่าวคือเนื้อหาของอรรถกถาชาดกหลายเรื่องจะปรากฏ
ความโศกในลักษณะต่างๆ เช่นความโศกเพราะพระเทวีสิ้นพระชนม์ใน อรรถกถาอัสดกชาดก หรือ
ความโศกของพระดาบสเพราะมาตุคามจากไปใน อรรถกถานพินิกาชาดก เมื่อเกิดความโศก ชน
ทั้งหลายจะอดอาหาร ฝ่าแต่คร่ำครวญถึงผู้ที่จากไป ดังตัวอย่างจาก อรรถกถาอัสดกชาดก และ
อรรถกถานพินิกาชาดก

ในอดีตกาลพระราชานามว่า อัสดกะ ครองราชสมบัติอยู่ใน
นครชื่อว่า ปาฏลิแคว้นกาสิ. พระองค์มีอัศรมเหสีพระนามว่าอุพพี เป็น
ที่รักใคร่โปรดปรานของพระองค์ มีรูปโฉมงดงามน่าดู มีพระฉวีเหนือ
มนุษย์ แต่ยังไม่ถึงวโรวณะทิพย์. พระนางได้สิ้นพระชนม์ลง. พระราชา
ทรงโศกาดูร เสวยทุกข์โทมนัสยิ่งนักเพราะการสิ้นพระชนม์ของพระนาง
นั้น. พระองค์ให้เชิญพระศพของพระนางลงในรางแล้วใส่น้ำมันหล่อไว้
ยกไปตั้งไว้ใต้พระแท่นไสยาสน์ ทรงอดพระกระยาหารบรรทมกันแสง
ปริเวณาการ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :305)

**แม้การบูชาบุญ ในที่นั้นข้าพเจ้าก็ไม่ชอบใจ ตราบใดที่
ข้าพเจ้ายังมิได้พบเห็นชฎิล ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ข้าพเจ้าจะไม่**

บริโภคมูลผลอาหารของท่านพ่อเลย ข้าแต่ท่านพ่อ แม่ท่านพ่อ
 ย่อมรู้เป็นแน่ แต่ว่า ชฎิลผู้ประพาศพรหมจรรย์อยู่ที่ศโศ ขของท่าน
 พ่อจงพาข้าพเจ้าไปให้ลงที่ศนั้นโดยเร็วเถิด ข้าพเจ้าอย่าได้ตาย
 เสียในอาศรมของท่านเลย ข้าแต่ท่านพ่อ ข้าพเจ้าได้ฟังถึงป่าไม้
 อันวิจิตรมีดอกบาน ถูกต้องไปด้วยเสียงนกร้อง มีฝูงนกอาศัยอยู่
 ขของท่านพ่อช่วยพาข้าพเจ้าไปให้ถึงป่าไม้นั้น โดยเร็วเถิด ข้าพเจ้า
 จะต้องละชีวิตเสียก่อนในอาศรมของท่านพ่อเป็นแน่

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :27)

ในทางตรงกันข้ามหากเป็นบัณฑิตผู้มีปัญญาแม้ประสบกับความโศกก็มีสติรู้เท่า
 ทัน เช่นการรู้ว่าคุณความตายเป็นธรรมดาของโลก ไม่ตกอยู่ในภาวะคร่ำครวญ สามารถบริโภค
 อาหารได้ตามปกติ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏใน *อรรถกถาอุรชชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
 พรหมณ์ประกอบกสิกรรมเลี้ยงชีพ วันหนึ่งบุตรโดนงูกัดตายก็ไม่เสียใจ บริโภคอาหารได้ปกติ
 เพราะหมั่นเจริญมรณสติเสมอว่าความตายเป็นสิ่งสามัญของโลก

รู้ว่บุตรชายนั้นตายแล้ว จึงยกบุตรนั้นขึ้นให้นอนอยู่ที่โคนไม้
 แห่งหนึ่ง คลุมผ้าไว้ ไม่ร้องไห้ ไม่ปริเทวนการรำไร. โถนาไปปลาง
 กำหนดถึงเฉพาะความเป็นอนิจจังว่าก็สิ่งที่ที่การแตกเป็นธรรมดา แตก
 ไปแล้ว สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาตายไปแล้ว สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
 สำเร็จด้วยความตาย. พระโพธิสัตว์นั้นเห็นบุรุษผู้คุ่นเค้นคนหนึ่งเดิน
 ไปทางใกล้นาจึงถามว่า จะไปเรือนหรือพ่อ เมื่อเขากล่าวว่าจะ จึงกล่าว
 ว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านพึงแวะไปยังเรือน แม้ของพวกเราบอกกะนาง
พรหมณ์เขาว่าวันนี้ ไม่ต้องนำภัตตาหารไปเพื่อคนสองคนเหมือนดัง
ก่อน พึงนำอาหารไปเฉพาะสำหรับคนผู้เดียวเท่านั้นและเมื่อก่อน ทาสีผู้
 เดียวเท่านั้น นำอาหารมา แต่วันนี้ คนทั้ง 4 พึงนั่งห่มผ้าขาว ถือของ
 หอมและดอกไม้ม้า.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :734)

เมื่อเทียบเหตุการณ์ระหว่างอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องจะเห็นได้ว่าอรรถกถาชาดก
 ทั้ง 3 เรื่องปรากฏความโศกของตัวละครเหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *อรรถกถาอัชฌชาดก*
 และ *อรรถกถาอุรชชาดก* ที่ปรากฏการตายของตัวละครอันเป็นที่รักเหมือนกัน แต่พระโพธิสัตว์ใน

อรรถกถาอุรคชาดก “**รักษาศีล กระทำอุโบสถกรรม เจริญมรณัสสติ จงกำหนดถึงภาวะคือ ความตายของท่านทั้งหลาย**” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :733) ความมีสติของตัวละครจึงแสดงออกผ่านพฤติกรรมการบริโภคอาหารได้ตามปกติ ผิดกับตัวละครใน *อรรถกถาอัสดกชาดก* และ *อรรถกถานพินิกชาดก* ที่เอาแต่ติดอยู่กับความเศร้าโศก ไม่บริโภคอาหาร โดยนัยนี้ อาหารจึงเป็นความเปรียบแทนสติ โดยเชื่อมโยงความหมายของอาหารที่เป็นพลังงานหล่อเลี้ยงร่างกายกับสติที่เป็นกำกับให้เกิดธรรม⁸ เมื่อร่างกายขาดอาหารก็ขาดสติที่จะกำกับให้เกิดธรรม

อรรถกถามหาชนกชาดก เป็นอรรถกถาชาดกอีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติอย่างเด่นชัด โดยแสดงให้เห็นว่าสติเป็นปัจจัยแรกของการประกอบตนให้พ้นจากภัยต่างๆ ในเหตุการณ์ตอนเรือที่มุ่งหน้าไปสู่วรรณภูมิประสบภัยกลางทะเล

เรือก็จมลงในกลางมหาสมุทร มหาชนกลัวมรณภัย ร้องไห้คร่ำครวญกราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหาสัตว์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบว่าเรือจะจม จึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนยเสวยจนเต็มท้อง แล้วชุบน้ำเนื้อเกลี้ยงสองฝืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มัน ประทับยืน เกาะเสากระโดงบนยอดเสากระโดงเวลาเรือจม มหาชนเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า น้ำโดยรอบมีสีเหมือนโลหิต พระมหาสัตว์ประทับยืนที่ยอดเสากระโดง ทรงกำหนดทิตว่าเมืองมิลิลาอยู่ที่นี้ ก็กระโดดจากยอดเสากระโดง ล่องพันฝูงปลาและเต่า ไปตกในที่สุด อุสภะหนึ่ง เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก พระเจ้าโปลชนกราชได้สวรรคตในวันนั้นเหมือนกัน จำเดิมแต่นั้น พระมหาสัตว์เป็นไปอยู่ในคลื่นซึ่งมีสีดังแก้วมณี เหมือนท่อนต้นกล้วยทองข้ามมหาสมุทรด้วยกำลังพระพาหาพระมหาสัตว์ทรงว่ายข้ามมหาสมุทร อยู่เจ็ดวัน เหมือนว่ายข้ามวันเดียว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 :99)

ข้อความที่ยกมาแสดงข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของสติอย่างเด่นชัด การสร้างตัวละคร “**มหาชนกลัวมรณภัย ร้องไห้คร่ำครวญกราบไหว้เทวดาทั้งหลาย**” เพื่อเป็นตัว

⁸ ในอาหารสูตร ใน สังยุตตินิกาย มหาวรรค พุทธมังคสาจักรวรรค สติเป็นอาหารหรือปัจจัยให้เกิดธรรม ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 2

ละครคู่เปรียบกับพระมหาชนก ชับเน้นให้เห็นลักษณะของผู้ไม่มีสติเพราะความกลัว ฝ่าแต่ร้องไห้ (สังเกตได้ว่าปรากฏการร้องไห้ คร่ำครวญเหมือน *อรรถกถาอัสดกชาดก* และ *อรรถกถานพินิกาชาดก*) และกราบไหว้เทวดาซึ่งไม่เป็นสภณะหรือที่พึ่งได้จริง ต่างจากพระมหาชนกซึ่งมีสติ การไม่ไหว้เทวดาทั้งหลายของพระมหาชนก แสดงให้เห็นว่าที่พึ่งที่พึ่งได้จริงยามเกิดอันตรายคือสติของมนุษย์ผู้นั่นเอง พฤติกรรมที่แสดงควมมีสติของพระมหาชนกอย่างเด่นชัดคือการไม่ร้องไห้และการ "*คลุกน้ำตาลกรวดกับเนยเสวยจนเต็มท้อง*" โดยนัยนี้ น้ำตาลกรวดและเนยจึงเป็นความเปรียบแทนสติ เพราะเป็นเครื่องกำกับให้ร่างกายของพระมหาชนกสามารถว่ายน้ำข้ามมหาสมุทร ซึ่งเป็นความเปรียบแทนสังสารวัฏได้ โดยนัยนี้การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติใน *อรรถกถามหาชนกชาดก* ยังสื่อความหมายของการมีสติเป็นปัจจัยเบื้องต้นของปฏิบัติธรรมขั้นสูงยิ่งขึ้นไป จนการบรรลุนิพพานในที่สุด⁹

3.1.6 อาหารคือบุญบารมี การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนบุญบารมีของผู้มีบุญใน *อรรถกถาชาดก* ปรากฏใน *อรรถกถาชาดก* ทั้งสิ้น 49 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถาวาตมิกชาดก* *อรรถกถาติตติรชาดก* *อรรถกถามหาสีลวชาดก* *อรรถกถากุณฑชาดก* *อรรถกถาเวริชาดก* *อรรถกถาอัมพชาดก* *อรรถกถากฎาหชาดก* *อรรถกถากัลณทุกชาดก* *อรรถกถาโกสิยชาดก* *อรรถกถากากชาดก* *อรรถกถาอาทิจจุปฏฐานชาดก* *อรรถกถาโลทกชาดก* *อรรถกถาภรรุราชชาดก* *อรรถกถาคุดติลชาดก* *อรรถกถากุณฑกุกุฉลินธวชาดก* *อรรถกถาติริตีวัจจชาดก* *อรรถกถาทูตชาดก* *อรรถกถาขุรปชาดก* *อรรถกถาอัพกันตรชาดก* *อรรถกถาสิริชาดก* *อรรถกถามัจฉทานชาดก* *อรรถกถาขัมพูชาทกชาดก* *อรรถกถามหาอัสดาโรหชาดก* *อรรถกถาสูชาตาชาดก* *อรรถกถามังสชาดก* *อรรถกถากณเวรชาดก* *อรรถกถากาฬพาทชาดก* *อรรถกถาโซวาทชาดก* *อรรถกถาปัฐชาดก* *อรรถกถาพาเวรัฐชาดก* *อรรถกถาสูชาตชาดก* *อรรถกถารังกชาดก* *อรรถกถาสูวรรณมิกชาดก* *อรรถกถาอัสังกชาดก* *อรรถกถาขุรปุตตชาดก* *อรรถกถามัยหกสกุณชาดก* *อรรถกถาสุตตชาดก* *อรรถกถาติตติรชาดก* *อรรถกถานิโครธชาดก* *อรรถกถาชวนหังสชาดก* *อรรถกถาทสพราหมณชาดก* *อรรถกถาภิกขาปรัมปรชาดก* *อรรถกถามาตั้งคชาดก* *อรรถกถามหาโพธิชาดก* *อรรถกถามหาชนกชาดก* *อรรถกถามโหสถชาดก* *อรรถกถาภูริทัตชาดก* *อรรถกถาพรหมนารทชาดก* *อรรถกถาวิธูรชาดก* และ *อรรถกถาเวสสันตรชาดก*

⁹ พระสูตรที่ปรากฏสาระธรรมลักษณะเช่นนี้ได้แก่ อวิชชาสูตร และต้นมหาสูตร ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ ยมกวรรค ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 2

เนื่องจากบุญบารมีเป็นสิ่งนามธรรมจึงจำต้องใช้อาหารเป็นตัวเปรียบ การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนบุญบารมีของผู้มีบุญลักษณะหนึ่งคือการใช้อาหารที่มีลักษณะพิเศษ เช่นเนื้อไก่ที่ทำให้ผู้บริโภครู้ได้เป็นพระราชานใน *อรรถกถาสิริชาดก* “**ไก่ตัวที่นอนอยู่เบื้องบนกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าอวดอ้างด้วยอำนาจพรมีประมาณเท่านี้ ด้วยว่าบุคคลผู้กินเนื้อดำของเราจะได้เป็นพระราชาน ผู้กินเนื้อภายนอก ถ้าเป็นบุรุษจะได้ตำแหน่งเสนาบดี ถ้าเป็นสตรีจะได้ตำแหน่งอัคมเหสี ส่วนผู้กินเนื้อติดกระดูกของเรา ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะได้ตำแหน่งขุนคลัง ถ้าเป็นบรรพชิตจะได้เป็นพระประจำราชตระกูล**” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :278)

ผู้ที่ไม่บุญเมื่อได้ทราบคุณลักษณะของอาหารอันพิเศษข้างต้นก็อยากจะทำบุญ แต่ก็ไม่บุญพอที่จะได้บริโภครู้ เช่นชายตัดพินที่ได้ยินไก่สองตัวคุยกัน จึงฆ่าไก่มาเนื้อกลับไปให้ภรรยาประกอบอาหาร ก่อนจะทำบุญชายตัดพินและภรรยานำอาหารไปไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำ ตั้งใจว่าเมื่ออาบน้ำเสร็จจะทำบุญ แต่ในแม่น้ำเอ่อพัดสำหรับอาหารไปที่บ้านของนายหัตถาจารย์ผู้หนึ่ง พระดาบสผู้เป็นอาจารย์ของนายหัตถาจารย์มีจักษุทิพย์รู้ว่าอาหารสำหรับนั้นเป็นอาหารพิเศษ จึงมาที่เรือนของนายหัตถาจารย์แบ่งเนื้อดำให้นายหัตถาจารย์ เนื้อนอกให้ภรรยานายหัตถาจารย์ และเนื้อติดกระดูกสำหรับตนเอง หลังจากนั้นสามวันพระราชานขึ้นพระชนม์ นายหัตถาจารย์ได้เป็นพระราชาน นางภรรยาได้เป็นมเหสี จักษุทิพย์ดาบสได้เป็นพระประจำราชตระกูล ในส่วนท้ายของ *อรรถกถาชาดก* ยังมีคาถากล่าวถึงผู้ที่มีบุญความว่า

**ผู้ไม่มีบุญ จะเป็นผู้มีศีลปะหรือไม่มีศีลปะก็ตาม ย่อม
ชวนชววยรวบรวมทรัพย์ได้ไว้เป็นอันมาก ผู้มีบุญย่อมมิใช่สอย
ทรัพย์เหล่านั้น. โภคะเป็นอันมากย่อมลวงเลยสัตว์เหล่าอื่นไปเสีย
เกิดขึ้นในที่ทั้งปวงแก่ผู้มีบุญอันได้กระทำไว้แล้ว ใช่แต่เท่านั้น
รัตนะทั้งหลายยังเกิดขึ้นแม้ในที่อันมิใช่บ่อเกิด.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :280)

แม้ว่าเนื้อไก่ใน *อรรถกถาสิริชาดก* จะมีลักษณะเหมือนของวิเศษในนิทานที่บริโภครู้แล้วทำให้ได้ตำแหน่งราชา แต่การเลือกใช้อาหารเป็นไก่ที่ต้องมีการ “ฆ่า” ก็เป็นสิ่งที่สื่อความหมายของบุญ¹⁰ ได้อย่างดี “ความไม่มีบุญ” ของชายตัดพินที่แม้จะรู้ว่าเนื้อไก่เมื่อได้บริโภครู้จะ

¹⁰ ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์¹⁰ ให้ความหมายของบุญคือ “เครื่องชำระสันดาน, ความดี, กรรมดี, ความประพฤติชอบทางกายวาจาและใจ, กุศลกรรม, ความสุข, กุศลธรรม ที่กล่าวนั้น เป็นความหมาย

ได้เป็นราชาแต่ก็ไม่ได้บริโภคน้ำ อาจจะมีสัมพันธกับ “พฤติกรรมที่ไม่เป็นบุญ” ของชายตัดฟันที่ฆ่าสัตว์ อันเป็นการละเมิดศีลข้อหนึ่ง พฤติกรรมส่วนนี้ยังเชื่อมโยงเนื้อเรื่องในส่วนปัจจุบันวัตถุที่พราหมณ์ผู้หนึ่งเห็นอนาถบิณฑกเศรษฐียากจนแล้วกลับมามีทรัพย์ก็จะขโมยสิริจากเรือนของอนาถบิณฑกเศรษฐี แต่ก็พราหมณ์ก็ไม่อาจขโมยได้ทั้งนี้ อาจจะทำให้พราหมณ์เองก็มี “พฤติกรรมที่ไม่เป็นบุญ” เช่นเดียวกับชายตัดฟันในอดีตวัตถุ

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนบุญบารมีของผู้มีบุญอีกลักษณะหนึ่งคือความสมบูรณ์ของอาหาร และวิถีในการบริโภคที่ประณีตงดงามเพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงบุญบารมีใน *อรรถกถาพุทธชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น พระเจ้าโกชนสุททิกราช เหตุเพราะพระองค์เสวยอาหารอันบริสุทธ์และบริบูรณ์เพื่อแสดงให้เห็นมหาชนเห็นบุญของพระองค์ เพื่อชักชวนให้มหาชนทำบุญ

พอพระชนกล่วงลับไป ก็ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ได้เสวยโภชนะอันบริสุทธ์ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงมีพระนามว่า พระเจ้าโกชนสุททิกราช ได้ยินว่า พระองค์ทรงดำรงอยู่ในวิธีการเห็นปานนั้นเสวยพระกระยาหาร ซึ่งมีโภชนะใบหนึ่งสิ้นเปลืองค่าถึงแสนหาปณะ

อนึ่ง เมื่อเสวยก็ไม่เสวยภายในพระราชมณเฑียรเพราะมีพระประสงค์จะให้มหาชนผู้ได้เห็นวิธีการเสวยของพระองค์ได้กระทำบุญ จึงให้สร้างรัตนมณฑปที่ประตูประราชวัง เวลาจะเสวยก็ให้ประดับประดารัตนมณฑปนั้น แล้วประทับนั่งบนราชบัลลังก์อันล้วนด้วยทองคำภายใต้เศวตฉัตร แวดล้อมด้วยนางกษัตริย์ทั้งหลาย จึงเสวยพระกระยาหารอันมีรสซึ่งมีค่าถึงแสนหาปณะ ด้วยโภชนะทองอันมีค่าแสนหาปณะ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :89-90)

นอกจากอาหารและวิธีการบริโภคที่บริบูรณ์ด้วยค่า จะเป็นเครื่องแสดงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์แล้ว พฤติกรรมที่พระโพธิสัตว์ประพฤติในเรื่องก็แสดงให้เห็นการสั่งสมบุญบารมีด้วยวิธีการบริโภคอันประณีตของพระโพธิสัตว์ทำให้ชายผู้ตกอยู่ในอำนาจของตัณหาผู้หนึ่งอยาก

ทั่วไปโดยสรุป ต่อนี้พึงทราบคำอธิบายละเอียดขึ้น เริ่มแต่ความหมายตามรูปศัพท์ว่า “กรรมที่ชำระสันดานของผู้กระทำให้สะอาด”, “สภาวะอันทำให้เกิดความน่าบูชา”, “การกระทำอันทำให้เต็มอิ่มสมน้ำใจ”, ความดี, กรรมที่ดำรงเป็นประโยชน์, ความประพฤติชอบทางกายวาจาใจ,” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2551: 182)

บริโภคน้ำ จึงหยิบอาหารอันประณีตของพระราชามาบริโภค ด้วยความเป็นผู้ประพฤติชอบพระโพธิสัตว์จึงมิได้ลงโทษชายผู้ตกอยู่ในอำนาจของตัณหา แต่ให้ชายผู้นั้นแสดงเหตุผลว่าเพราะเหตุใดชายผู้นั้นจึงมาแย่งอาหารของพระราชา เมื่อชายผู้นั้นแสดงเหตุผลว่าสัตว์ทุกตนย่อมเป็นทูตแห่งท้อง พระโพธิสัตว์ก็ชอบเหตุผลนั้นและประทานทรัพย์แก่ชายผู้นั้นจำนวนมาก ทั้งอาหารและพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์จึงเป็นเครื่องแสดงบุญบารมีอย่างแท้จริง กล่าวคืออาหารที่ประณีตอันเป็นความเปรียบแทนบุญบารมีย่อมเกิดเฉพาะแก่ชนผู้มีความประพฤติชอบทางกายและใจเช่นพระโพธิสัตว์ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับช่างตัดฟันพลาดจากเนื้อไก่ที่ทำให้เป็นพระราชา ใน *อรรถกถาสีริชาดก*

อรรถกถาอาทิจจุฎฐานชาดก เป็นอรรถกถาชาดกอีกเรื่องหนึ่งที่ใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนทั้งผู้มีบุญบารมีและผู้ที่ไม่บุญบารมี ในอรรถกถาชาดกเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นดาบสมาธิกาจารย์ในเมือง ลิงตนหนึ่งเห็นพระดาบสได้อาหารอันประณีตจึงทำท่าเหมือนไหว้พระอาทิตย์เหมือนบ่าเพ็ญตบะ **“ลิงโลนเห็นดังนั้นจึงคิดว่า เราจักลงให้มนุษย์เลื่อมใสให้นำของเคี้ยวของบริโภคมาให้เรา. ลิงจึงทำเป็นเหมือนบ่าเพ็ญตบะและเหมือนจำศีลยีนอบน้อมพระอาทิตย์ ในที่ไม่ห่างจากดาบส”**. (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :144)

ในตอนท้ายของเรื่องพระโพธิสัตว์ได้ชี้มนุษย์ทั้งหลายเห็นความโลเลของลิงว่าแกลังทำท่าไหว้พระอาทิตย์เพราะลิงอยากได้อาหารอันประณีต **“ท่านทั้งหลายไม่รู้จักปกติของมัน เพราะไม่รู้จักพากันสรรเสริญ ลิงตัวนี้มันเผาโรงไฟเสียและทุบต่อยคนโทน้ำเสียสองใบ”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :145) ชนทั้งหลายจึงเอาก่อนดินไถ่ลิงไปแล้วถวายภิกษาหารเพียงแต่พระโพธิสัตว์ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าแม้ลิงจะปรารถนาอาหารอันประณีตพยายามประพฤติตนเป็นผู้นำเลื่อมใสเพียงใด แต่ลิงก็ “ไม่มีบุญ” คือไม่ใช่ผู้ประพฤติชอบโดยเนื้อแท้ ต่างจากพระดาบสที่เป็นผู้มีบุญ เป็นผู้ประพฤติชอบ พระดาบสได้อาหารอันประณีต

นอกเหนือจากการใช้อาหารเป็นความเปรียบแสดงความเป็นผู้มีบุญบารมีและผู้ไม่มีบุญบารมีแล้ว ยังใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนบุญบารมีของผู้มีบุญที่สุด ลักษณะเช่นนี้คือการใช้อาหารอันประณีตแล้วมีถวายอาหารอันประณีตนั้นแก่ผู้ที่มีบุญบารมียิ่งขึ้นไป ดังจะแสดงตัวอย่างจาก *อรรถกถาภิกขาปรัมปรชาดก*

นั่ง ณ ศาลานั้นอีกองค์หนึ่ง ภูมพีถวายน้ำชำระพระหัตถ์แก่
พระราชา เตรียมถาดใส่ภัตพร้อมแกงและกับมีรสเลิศต่าง ๆ พลงาน่อม

เข้าไปถวาย พระราชาทรงรับภัตนั้นแล้ว พระราชทานแก่ปุโรหิต
 พรหมณ์รับภาดภัตนั้นแล้ว ถวายแด่ดาบส ดาบสรับภาดภัตนั้นแล้ว
 ไปสู่สำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้า ถือภาดภัตไว้ด้วยหัตถ์เบื้องซ้าย ถือ
 เต้าน้ำด้วยหัตถ์เบื้องขวา ถวายทักษิณาทกแล้ว ใส่ภัตลงในบาตร ท่าน
 มิได้เชื่อเชิญ มิได้ไต่ถามใครๆ ฉ้นแล้ว ในเวลาที่ท่านเสร็จภัตกิจ ฤๅมพิ
คำริว่า เราถวายภัตแก่พระราชา พระราชาพระราชทานภัตแก่ปุโรหิต
ปุโรหิตถวายแด่ดาบสดาบสถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า มิไต่ถามใคร
 เลยทีเดียว ฉ้นแล้ว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 :535)

การลำดับชั้นของอริยบุคคลอันสมควรได้บริโภคโภชนะอันประณีตนั้นเป็นการใช้
 อาหารเป็นความเปรียบแทนบุญได้อย่างแยบยล เพราะในส่วนทำของอรรถกถาชาดกเรื่องนี้
 ฤๅมพิได้ถามอริยบุคคลทั้งว่าหลายว่าเพราะเหตุใดจึงมีการถวายอาหารอันประณีตที่ฤๅมพิ
 เป็นผู้เริ่มต้นนำมาถวายแด่พระราชาแต่อริยชนท่านอื่นๆ ขึ้นไป คาถาสอนที่คัดมานี้เป็นเหตุผลของ
 พระราชาที่ถวายอาหารแต่พรหมณ์ เหตุผลที่พรหมณ์ถวายอาหารแด่ดาบส และเหตุผลที่ดาบส
 ถวายอาหารแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า

พรหมณ์เป็นอาจารย์ของฉัน เป็นผู้ชวนชวายเป็นกิจน้อยกิจใหญ่
 ทั้งเป็นครู และผู้คอยตักเตือน ฉ้นควรให้โภชนะ.

บัดนี้ ข้าพเจ้าขอลาถามท่านพรหมณ์ผู้โคดมอันพระราชาทรงบูชา
 พระราชาทรงพระราชทานภัต อันมีแกงเนื้ออย่างสะอาดแก่ท่าน ท่านรับ
 ภัตนั้น แล้วได้ถวายโภชนะแก่ฤๅษี ชะรอยท่านจะรู้ว่าตนมิได้เป็นเขต
 แห่งท่าน ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแก่ท่าน ธรรมข้อนี้เป็นธรรมอะไรของท่าน.
 ข้าพเจ้ายังกำหนดอยู่ในเรือนทั้งหลาย ต้องเลี้ยงบุตรและภรรยา ถวาย
 อนุศาสน์แก่พระราชา เชิญให้เสวยกามอันเป็นของมนุษย์ ข้าพเจ้าควร
 ถวายโภชนะแก่ฤๅษี ผู้อยู่ในป่าสิ้นกาลนาน ผู้เรื่องตบะเป็นวุฒิบุคคล
 อบรมตนแล้ว.

บัดนี้ ข้าพเจ้าขอลาถามท่านฤๅษีผู้ชูปผอม สะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น
 มีเล็บและขนรักแร้งอกยาว ฟันเขลอะมีธุลีบนศีรษะ ท่านอยู่ในป่าผู้เดียว
 ไม่ห่วงใยชีวิต ภิกษุที่ท่านถวายโภชนะนั้นดีกว่าท่านด้วยคุณข้อไหน.

อาตมภาพยังขูดเผือก มันมือเสือ มันนก ยังเก็บข้าวฟ่างและลูก
เด็ดยมาตากดำ เพียวหาผักบัวเหง้าบัว น้ำผึ้ง เนื้อสัตว์ พุทรา และ
มะขามป้อมมาบริโภครวมความยึดถือนั้นของอาตมายังมีอยู่ เมื่ออาตมายัง
หุงต้ม ก็ควรถวายโภชนะแก่ท่านผู้ไม่หุงต้ม ยังมีกังวลก็ควรถวายโภชนะ
แก่ผู้ไม่มีความหุงใย ยังมีความถือมั่น ก็ควรถวายโภชนะแก่ท่านผู้ไม่มี
ความถือมั่น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 :535)

คาถาที่ยกมานี้แสดงให้เห็นการใช้อาหารอันประณีตเป็นความเปรียบแทนบุญ
บารมีของผู้รับ ที่แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องบุญอย่างลึกซึ้ง พราหมณ์เป็นผู้ให้ความรู้แต่ก็ยังเป็น
ผู้บริโภครวม ดาบสเป็นผู้บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าแต่ก็ยังเป็นผู้แสวงหาอาหาร พระปัจเจกพุทธเจ้า
ถึงเป็นผู้แสดงความหมายของบุญคือ *“กรรมที่ชำระสันดานของผู้กระทำให้สะอาด”* ได้อย่าง
เด่นชัดที่สุด เพราะปัจเจกพุทธเจ้าเป็นทั้ง *“ผู้ไม่มีความหุงใย”* และ *“ผู้ไม่มีความถือมั่น”* อัน
เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้พระปัจเจกพุทธเจ้าสามารถดำรงพฤติกรรมดั่งงามทั้งกายและใจได้ตลอด
พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงเป็นผู้มีบุญสูงสุดและเหมาะสมที่สุดแก่อาหารอันประณีตซึ่งเป็นความหมาย
แสดงบุญ

3.1.7 อาหารคือศรัทธาในการทำทาน ในการทำทานนั้นองค์ประกอบสำคัญ
อยู่ที่ผู้ให้(ทายก) และผู้รับ (ปฏิคาหก) กล่าวคือผู้ให้ก็ต้องมีความยินดีในการให้ ส่วนผู้รับก็ต้อง
เป็นผู้ไม่มีกิเลสหรือกำลังปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส ปราภฏในทานสูตร ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตร-
นิกาย ฉักกนิบาต ความว่า

ทานสูตร

ว่าด้วยองค์แห่งทักษิณาทาน

[37] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน
อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น อุบาสิกาชื่อ
นันทมาตา ชาวเมืองเวพุกัณฑกะ ถวายทักษิณาอันประกอบด้วยองค์ 6
ในหมู่ภิกษุมีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นประธาน พระผู้มีพระ
ภาคได้ทรงเห็นอุบาสิกาชื่อนันทมาตาชาวเมืองเวพุกัณฑกะนั้นแล้ว
จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายอุบาสิกาชื่อนันท
มาตาชาวเมืองเวพุกัณฑกะนั้น ถวายทานอันประกอบด้วยองค์ 6 ในหมู่

ภิกษุมีสารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นประธานทักขิณาอันประกอบด้วย
องค์ 6 เป็นอย่างไร คือ ฝ่ายทายก(ผู้ให้)มีองค์ 3 ประการ ฝ่าย
ปฏิคาหก (ผู้รับ) มีองค์ 3 ประการ

องค์ 3 ประการของทายก อะไรบ้าง คือ
ทายกในธรรมวินัยนี้

1. ก่อนให้ก็มีใจดี
2. กำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส
3. ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน

นี่คือองค์ 3 ประการ ของทายก

องค์ 3 ประการ ของปฏิคาหก อะไรบ้าง คือ
ปฏิคาหกในธรรมวินัยนี้

1. เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ
2. เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ
3. เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ

นี่คือองค์ 3 ประการ ของปฏิคาหกองค์ 3 ประการ ของทายก องค์ 3
ประการ ของปฏิคาหก มีด้วยประการฉะนี้

ภิกษุทั้งหลาย ทักขิณาอันประกอบด้วยองค์ 6 เป็นอย่างนี้แล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22 :486)

ความยินดี ความเลื่อมใส และความเบิกบานของใจของทายกผู้ให้ทานเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสื่อเป็นรูปธรรมได้ ในอรรถกถาชาดกจึงใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบจิตของผู้ทำทาน อาหารที่เป็นวัตถุทานในอรรถกถาชาดกปรากฏทั้งอาหารที่ประณีตและอาหารที่เศร้าหมอง อย่างไรก็ตามอาหารเหล่านี้ก็เป็นความเปรียบเทียบจิตที่เป็นกุศลในการทำทาน การใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบดวงจิตที่เป็นกุศลในการทำทานปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 31 เรื่องคือ อรรถกถาทวารธรรมชาดก อรรถกถาโกชาชานีชาดก อรรถกถาขทิวังคารชาดก อรรถกถากุณทกปูชาชาดก อรรถกถาคุตติลชาดก อรรถกถาอารามทูลกชาดก อรรถกถากุรุธรรมชาดก อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดก อรรถกถาปฐูชาดก อรรถกถากุสชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถาสุสันธิชาดก อรรถกถาอัญญูเสนาชาดก อรรถกถาทัพหัมมชาดก อรรถกถากุมมาสพิทชาดก อรรถกถาสุมังคลชาดก อรรถกถาหริตจชาดก อรรถกถาปานีชาดก อรรถกถาภัททสาธกชาดก อรรถกถาสรกชาดก อรรถกถาทสพราหมณชาดก อรรถกถาภิกขาปรัมปรชาดก อรรถกถาภัลลาติกชาดก

อรรถกถาโสมนัสสชาดก อรรถกถาฉัททันตชาดก อรรถกถาสังขปาลชาดก อรรถกถาหาโพธิ-
ชาดก อรรถกถาหาหังสชาดก อรรถกถาหาชนกชาดก และ อรรถกถาเนมิราชชาดก

ในอรรถกถาชาดกมักปรากฏการให้ทานด้วยอาหารอันประณีตแก่พระอริยบุคคล
เช่น พระสงฆ์ พระดาบส พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า การให้ทานเป็นของประณีตปรากฏใน
สัปปริสทานสูตร พระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัญญาสูทนิบาต ความว่า

สัปปริสทานสูตร

ว่าด้วยสัปปริสทาน

[37] ภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน 8 ประการนี้

สัปปริสทาน 8 ประการ ะไรบ้าง คือ

1. สัตบุรุษยอมให้ของที่สะอาด
2. สัตบุรุษยอมให้ของที่ประณีต
3. สัตบุรุษยอมให้ตามกาล
4. สัตบุรุษยอมให้ของที่สมควร
5. สัตบุรุษยอมเลือกให้
6. สัตบุรุษยอมให้เป็นนิตย์
7. สัตบุรุษกำลังให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส
8. สัตบุรุษครั้นให้แล้วก็ดีใจ

ภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน 8 ประการนี้แลสัตบุรุษยอมให้ทาน
คือให้น้ำและโภชนะที่สะอาด ให้ของที่ประณีตให้ตามกาล ให้ของที่
สมควร ให้เป็นนิตย์ในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เป็นเขตดี บริจาค
อามิสมากมายก็ไม่เดือดร้อนท่านผู้เห็นแจ้งยอมสรรเสริญทานที่สัตบุรุษ
ให้แล้วอย่างนี้บัณฑิตผู้มีปัญญา มีศรัทธา มีใจเสียสละ บูชาอย่างนี้
ยอมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุข

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 23 :296-297)

ใน อรรถกถาปฐชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นดาบสได้ไปขอบิณฑบาต
จากเรือนของพาราณสีเศรษฐี ในตอนแรกเศรษฐีไม่อยู่ คนในเรือนเศรษฐีไม่เห็นพระดาบสก็ไม่ได้
ถวายสิ่งใด เมื่อเศรษฐีจะกลับเข้าเรือนพบพระดาบส จึงพาพระดาบสกลับมาที่เรือน แล้วถวาย
โภชนะอันประณีต

“ลำดับนั้น เศรษฐีนั้นกำลังออกจากราชสกุลได้เห็นพระโพธิสัตว์
นั้น จึงไหว้แล้วรับเอาภาชนะภิกษานำไปเรือน นิมนต์ให้นั่งแล้วให้ม
หน้าสำราญด้วยการ ล้างเท้า การทาน้ำมัน ข้าวยาคุ และของควรเคี้ยว
เป็นต้น ในระหว่างภัต ไม่ถามเหตุอะไร ๆ พอพระโพธิสัตว์กระทำ

ภักตกิจแล้ว จึงไหว้ ไปนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้
เจริญ ยากก หรือสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรม ชื่อว่า ผู้มาถึงประตู
เรือนของข้าพเจ้าแล้ว ขึ้นชื่อว่าไม่เคยได้สักการะและสัมมานะแล้วไปเสีย
ย่อม ไม่มี แต่วันนี้ ท่านไม่ได้ที่นั่ง น้ำดื่ม การล้างเท้า หรือข้าวยาคุ และ
ภักตเลยไปแล้ว”

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :629)

การใช้อาหารอันเป็นประณีตเป็นความเปรียบแทนจิตในการทำทานยังได้ขยาย
การเชื่อมโยงความไปอีกว่า เมื่อชนนั้นมีศรัทธา มีจิตอันเป็นกุศลในการทำทานอาหารนั้นก็
ประณีต แต่เมื่อจิตชนชั้นเสื่อมศรัทธา ไม่เป็นกุศล อาหารที่เคยประณีตก็จะเสื่อมทราลง เห็น
ได้ชัดจาก *อรรถกถามหาโพธิชาดก* พระเจ้าพาราณสีเคยอ้างคาสพระโพธิสัตว์ที่เสวยชาติเป็น
โพธิดาบสด้วยโภชนะอันประณีต ต่อมาพระเจ้าพาราณสีถูกอำมาตย์ทั้งหลายยุยงว่าโพธิดาบส
จะมาแย่งราชสมบัติ ด้วยความระแวงพระเจ้าพาราณสีจึงเสื่อมศรัทธาในพระดาบสและอ้างคาส
ด้วยโภชนะที่ **“ได้ถวายภัตตาหารที่คลุกปนกัน . ในวันที่ 3 เจ้าหน้าที่ไม่ยอมให้เข้าไปสู่ห้อง
ใหญ่ ให้พักอยู่ตรงเชิงบันไดเท่านั้นแล้ว ได้ถวายภัตตาหารที่คลุกปนกัน. พระมหาสัตว์นั้น
ถือเอาภัตตาหารนั้นไปยังอุทยานแล้ว ได้กระทำภักตกิจ. ในวันที่ 4 เจ้าหน้าที่ให้ยืนอยู่ที่
ปราสาทชั้นล่างแล้ว ได้ถวายภัตที่หุงด้วยปลายข้าว”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62
:89)

ในตอนท้ายของ *อรรถกถามหาโพธิชาดก* โพธิดาบสจะถูกลอบสังหาร สุนัขที่
ทราบภาษาคมนมาเห่าเตือนให้พระดาบสรู้ว่ามีคนจะลอบสังหาร พระดาบสจึงหนีออกจาก
พระราชวัง ก่อนจะกลับไปสุป่า พระดาบสได้พบกับพระเจ้าพาราณสีที่สำนึกถึงพระคุณของพระ
ดาบสที่โปรดเทศนาธรรมสั่งสอน พระเจ้าพาราณสีขอให้พระดาบสอยู่ในพระราชวังต่อ แต่พระ
ดาบสกล่าวว่าพระราชาสิ้นศรัทธาในการทำการทานต่อพระดาบสแล้วเห็นได้จากภัตที่ถวาย

เมื่อก่อนข้าวสุกขาวล้วนภายหลังก็มีสิ่งอื่นเจือปนบัดนี้

แดงแล้ว เวลานี้เป็นเวลาสมควรที่อาตมภาพจะหลีกไป อนึ่ง
เมื่อก่อน อาสนะมีในภายใน ต่อมาในท่ามกลาง ต่อมามีข้างนอก
ต่อมาก็จะถูกขับไล่ออกจากพระราชนิเวศน์ อาตมภาพขอเสียเอง
ละ บุคคลไม่ควรคบหาคนที่ปราศจากศรัทธา เหมือนบ่อที่ไม่มีน้ำ
จะนั้น ถ้าแม้บุคคลจะพึงขุดบ่อน้ำนั้น บ่อน้ำนั้นก็จะมีน้ำที่มึกลื่น
โคลนตม บุคคลควรคบคนที่เลื่อมใสเท่านั้น ควรเว้นคนที่ไม่

เลื่อมใส ควรเข้าไปนั่งใกล้คนที่เลื่อมใส เหมือนคนผู้ต้องการน้ำ เข้าไปหาห้วงน้ำจะนั่น ...

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :92-93)

ตัวอย่างที่ได้คัดมาจากอรรถกถาชาดกเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าความประณีตของอาหารเป็นความเปรียบแทนความเป็นกุศลของดวงจิตของทายกผู้ทำทาน โดยเชื่อมโยงความหมายระหว่างความประณีตของอาหารซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับความประณีตของดวงจิตที่เป็นกุศล และอาหารที่ไม่ประณีตก็จะเชื่อมโยงกับจิตที่ไม่เป็นกุศลเช่นกัน

อย่างไรก็ตามอาหารอันไม่ประณีตนั้นไม่ได้เชื่อมโยงความกับดวงจิตที่ไม่เป็นกุศลในการทำทานเสมอไป ยังปรากฏอรรถกถาชาดกอีกจำนวนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าบางครั้งอาหารที่เป็นวัตถุทานก็เศร้าหมอง หากแต่อาหารที่เศร้าหมองก็เป็นเครื่องแสดงความแน่วแน่ในการทำทาน และแสดงให้เห็นว่าแม้ทรัพย์ของคนอาจจะเสื่อม แต่ศรัทธาและจิตอันเป็นกุศลในการทำทานไม่เคยเสื่อมตามไป ยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาอิติวุตตกชาดก* ที่ในส่วนปัจจุบันวัตถุเป็นเรื่องของอนาถบิณฑกเศรษฐีผู้เสื่อมจากทรัพย์แต่ก็ยังคงให้ทาน พระพุทธเจ้าจึงเทศนาถึงทานที่เศร้าหมองของอนาถบิณฑกเศรษฐีว่า

ท่านเศรษฐีแม้จะเป็นอย่างนี้ ก็ยังคงให้ทานแก่ภิกษุสงฆ์ แต่
ไม่อาจทำให้ประณีตแล้วถวาย. ครั้นวันหนึ่ง พระศาสดาตรัสถาม
เศรษฐีนั้นผู้ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ว่าดูก่อนคุณบดี ก็ทานในตระกูล ท่าน
ยังให้อยู่หรือ ? เศรษฐีนั้นกราบทูลว่า ยังให้อยู่พระเจ้าข้า แต่ว่าทาน
นั้นเศร้าหมอง เป็นข้าวปลายเกรียนมีน้ำผักดองเป็นที่สอง. ลำดับ
นั้น พระศาสดาตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า คุณบดี ท่านอย่าทำจิตให้ยุ่งยาก
ว่า เราให้ทานเศร้าหมองเลย เพราะว่า เมื่อจิตประณีตทานที่ถวายให้แก่
พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลายย่อมไม่ชื่อว่า
เศร้าหมอง. เพราะเหตุไร. เพราะมีผลมาก. ก็ข้อนี้ ควรจะทราบอย่างนี้ว่า
ก็เมื่อสามารถทำจิตให้ประณีต ทานชื่อว่าเศร้าหมอง ย่อมไม่มี และว่า

เมื่อจิตผ่องใสแล้ว ทักขิณา การทำบุญในพระ
ตถาคตสัมพุทธเจ้า หรือในสาวกของพระสัมพุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามี
ประมาณน้อย ย่อมไม่มี. ได้ยินมาว่า การบำเรอในพระอนิมนท์สี่

พุทธเจ้าทั้งหลายมีผลน้อย ย่อมไม่มี ท่านจึงเห็นผลของก้อนข้าว
กুমมาสอันเศร้าหมองและไม่เค็มเกิด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55 :367)

3.1.8 อาหารที่ไม่เบียดเบียนคือศีล อาหารคือสิ่งที่มนุษย์บริโภคเพื่อให้ได้
พลังงานมาหล่อเลี้ยงร่างกาย สิ่งที่เป็นอาหารของมนุษย์นั้นมีทั้งสิ่งที่ไม่มีชีวิตเช่นพืชผักต่างๆ หรือ
สิ่งที่มีชีวิตเช่น สัตว์ต่างๆ ที่ต้อง “ฆ่า” ก่อนจึงจะนำมารับประทานได้ อรรถกถาชาดกหลายเรื่อง
ได้ใช้อนุภาคของอาหารที่ไม่เบียดเบียน กล่าวคือไม่มีการ “ฆ่า” อันเป็นการละเมิดศีลข้อที่ 1 ไม่มี
การฆวนขวยหรือปรุงแต่งด้วยกลืน รส มาเป็นความเปรียบแทนศีลอันบริสุทธิ์ โดยเชื่อมโยง
ความหมายของ “การไม่ฆ่า” และ “การไม่ปรุงแต่ง” กับความหมายของศีลคือ **“ข้อปฏิบัติสำหรับ
ควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม”** (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551:
391) และเป็นหลักปฏิบัติที่นำมาไปสู่ความบริสุทธิ์ของจิต

การใช้อาหารที่ไม่เบียดเบียนเป็นความเปรียบแทนศีลอันบริสุทธิ์ปรากฏในอรรถ
กถาชาดกทั้งสิ้น 17 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาจุลลปทุมชาดก อรรถกถาพาโววาทชาดก อรรถกถาโลล-
ชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถาสาลูกชาดก อรรถกถापกชาดก อรรถกถาสีลานิสังสชาดก
อรรถกถามณีชาดก อรรถกถากุกุชาดก อรรถกถามหาสุวรรณชาดก อรรถกถาจุลลสุวกราชาดก
อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถากิตติชาดก อรรถกถาเตมียชาดก และ อรรถกถามหาชนก
ชาดก

ในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกาขอเป็นเพื่อนกับนกพิราบเพราะอยากกินเนื้อ
ได้แก่ อรรถกถาโกปตชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถามณีชาดก และ
อรรถกถาจักกวกชาดก อาหารที่กาบริโภคคือชิ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามที่ได้วิเคราะห์ไป
ข้างต้นแล้ว อาหารที่นกพิราบซึ่งก็คือพระโพธิสัตว์บริโภคอันได้แก่ข้าวเปลือก หรือสาหร่ายใน
อรรถกถาจักกวกชาดก จึงเป็นความเปรียบแทนศีลอันบริสุทธิ์

ดูก่อนกา ผลไม้ทั้งหลายจะมีที่ห้วงน้ำก็หาไม่ได้ เนื้อที่นก
จักรพรากจะกินก็มิได้มีแต่ที่ไหน ข้าพเจ้าทั้งหลายกินแต่สาหร่าย
กับน้ำ จะได้ทำบาปเพราะการกินก็หาไม่ได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :704.-705)

ใน *อรรถกถาสีลานิสังสชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกระฎุมพี วันหนึ่งไปเดินเรือพร้อมช่างกลบกผู้หนึ่ง พอถึงที่เรืออัปปางกลางมหาสมุทรกระฎุมพีและช่างกลบกเกาะขอนไม้ไปขึ้นที่เกาะแห่งหนึ่งด้วยความทิว **“ช่างกลบกนั้นจึงข่านกบั้งกินแล้วให้อุบาสก. อุบาสกไม่ยอมบริโภค โดยกล่าวว่า อย่าเลยสำหรับเรา. อุบาสกคิดว่า ในที่นี้นอกจากพระรัตนตรัยแล้ว ไม่มีที่พึ่งอื่นสำหรับเรา. เขาจึงระลึกคุณของพระรัตนตรัย”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 :220-221)

การปฏิเสธเนื้อที่ช่างกลบกฆ่าเพื่อบั้งกินเป็นการแสดงให้เห็นวัตรในการบริโภคอันไม่เบียดเบียน เป็นการสื่อถึงศีลที่บริสุทธิ์เพราะในภาวะคับขันกระฎุมพีก็ใช้พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งและรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ ด้วยอานุภาพการรักษาศีลของกระฎุมพีนี้เองเทวดาประจำมหาสมุทรจึงนิมิตกายเป็นเรือมารับกระฎุมพีแต่ไม่ยอมให้ช่างกลบกขึ้นเรือ

ถ้าเช่นนั้นจึงมาขึ้นเรือเถิด. อุบาสกขึ้นเรือแล้วเรียกช่างกลบกขึ้นด้วย. เทวดาประจำสมุทรกล่าวว่า ได้แต่ท่านเท่านั้น คนนั้นไม่ได้.

อุบาสกถามว่า เพราะเหตุไรเล่า. เทวดาประจำสมุทรตอบว่า เขาไม่มีคุณ คือศีลและอาจาระ เหตุเป็นดังนั้น ข้าพเจ้านำเรือมาเพื่อท่าน มิใช่ผู้นี้. เอละเราให้ส่วนแก่คนนี้ด้วยทานที่ท่านให้ด้วยศีลที่ท่านรักษา ด้วยภาวนาที่ท่านอบรม. ช่างกลบกตอบว่าข้าพเจ้าขออนุโมทนา. เทวดากล่าวว่า ข้าพเจ้าจักพาไปเดี๋ยวนี้แล้วอุ้มเขาพาไปทั้งสองคน ออกจากสมุทรไปถึงกรุงพาราณสีทางแม่น้ำ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57 : 221)

หากวิเคราะห์ตีความความเปรียบอื่นๆ ที่ปรากฏ อันได้แก่ เรืออันหมายถึงพระธรรม มหาสมุทรอันหมายถึงสังสารวัฏ การถึงฝั่งอันหมายถึงนิพพาน และอาหารอันไม่เบียดเบียนซึ่งเป็นความเปรียบทางศีลอันบริสุทธิ์ อาจกล่าวได้ว่า *อรรถกถาสีลานิสังสชาดก* ได้ชี้ให้เห็นว่าศีลเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานที่จะน้อมนำไปสู่นิพพานซึ่งเป็นอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนาได้ โดยเริ่มต้นจากการรักษาศีลให้บริสุทธิ์แม้ในภาวะที่คับขันก็ไม่ละเมิดศีลคือการฆ่าสัตว์มาเป็นอาหาร

อย่างไรก็ตามเนื้อสัตว์ในอรรถกถาชาดกมิได้เชื่อมโยงความหมายกับการละเมิดศีลเสมอไป ใน *อรรถกถามหาชนกชาดก* ได้ปรากฏการใช้ก้อนเนื้อโดยเชื่อมโยงกับศีลที่บริสุทธิ์เช่นกัน โดยได้ชี้ให้เห็นว่าเนื้อที่บริโภคนั้นต้องเป็นเนื้อที่ไม่ได้เกิดจากเจตนาในการฆ่าเพื่อนำมาบริโภค เป็นเนื้อที่ผู้อื่นสละแล้ว จึงไม่มีการละเมิดศีลทั้งการฆ่าและการขโมย

มีบุรุษคนหนึ่งภายในเมือง ชื่อเนื้อก้อนใหญ่มาแต่เชียงใหม่
เนื้อ เสียบหลาวอย่างบนถ่านเพลิงให้สุกแล้ว วางไว้ที่กระดานเพื่อให้เย็น
 ได้ยืนอยู่ เมื่อบุรุษนั้นสนใจไปที่อื่น สุนัขตัวหนึ่งคาบก้อนเนื้อนั้นหนีไป
 บุรุษนั้นรู้แล้วไล่ตามสุนัขนั้นไปเพียงนอกประตูด้านทักษิณ เบื่อหน่าย
 หมดอาลัยก็กลับบ้าน พระราชากับพระเทวีเสด็จมาข้างหน้าสุนัขตาม
 ทางสองแพร่ง สุนัขนั้นทิ้งก้อนเนื้อหนีไปด้วยความกลัว พระมหาสัตว์
ทอดพระนครเห็นก้อนเนื้อนั้น ทรงจินตนาการว่าสุนัขนี้ทิ้งก้อนเนื้อนี้
ไม่เหลียวแลเลยหนีไปแล้ว แม้คนอื่นผู้เป็นเจ้าของก็ไม่ปรากฏอาหารเห็น
ปานนี้หาโทษมิได้ ชื่อว่าบังสุกุลบิณฑบาต เราจักบริโภคก้อนเนื้อนั้น
 พระองค์จึงนำบาตรดินออก ถือเอาเนื้อก้อนนั้นปิดฝุ่นแล้วใส่ลงในบาตร
 เสด็จไปยังที่มีน้ำบริบูรณ์ ทรงพิจารณาแล้ว เริ่มเสวยเนื้อก้อนนั้นลำดับ
 นั้น พระเทวีทรงดำริว่า ถ้าพระราชานี้มีพระราชประสงค์ราชสมบัติ
จะไม่พึงเสวยก้อนเนื้อเห็นปานนี้ ซึ่งน่าเกลียด เปื้อนฝุ่น เป็นเดนสุนัข
บัดนี้พระองค์จักมิใช่พระราชสวามีของเรา ทรงดำริจะนี้แล้ว กราบทูล
พระองค์ว่าข้าแต่พระมหाराชพระองค์ช่างเสวยเนื้อที่น่าเกลียดเห็นปาน
นี้ได้ พระมหาสัตว์ตรัสว่า ดูก่อนพระเทวี เธอไม่รู้จักความวิเศษของ
บิณฑบาตนี้ เพราะเขลาตรัสจะนี้แล้วทรงพิจารณาสถานที่ก้อนเนื้อ
นั้นตั้งอยู่ เสวยก้อนเนื้อนั้นดูเสวยอมตรส

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 : 144-145)

สังเกตได้ว่าในตัวอย่างที่คัดมาข้างต้น ปรากฏการเปรียบเทียบการเสวยการเนื้อ
 ของพระมหากษัตริย์กับ “อมตรส” ซึ่งเป็นประเด็นที่วิเคราะห์ต่อไปในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับ
 อาหารทางอ้อม

การใช้อาหารที่ไม่เบียดเบียนเป็นความเปรียบแทนศีลอันบริสุทธิ์ที่ปรากฏ
 ก่อนข้างเด่นชัดคือพฤติกรรมการบริโภคใบหมากเม่าหนึ่งของพระโพธิสัตว์ปรากฏทั้งใน *อรรถกถา*
อกิตติชาดก อรรถกถาเตมียชาดก ในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องพระโพธิสัตว์ได้สละมนุษย์สมบัติ
 แล้วออกมาบรรพชาเป็นดาบสเลี้ยงชีพด้วยใบหมากเม่านี้

พระมหาสัตว์มิได้ไปที่ไหน ๆ เพราะท่านปรารถนาน้อย ในเวลา
 ที่ต้นหมากเม่านี้มีผล ก็ฉันผลหมากเม่า เวลาไม้แต่ไปก็เก็บมาหนึ่ง

ฉัน. ด้วยเดชแห่งศีลของท่าน บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักก-
เทวราชแสดงอาการร้อนแล้ว. ท้าวสักกเทวราชทรงนึกว่า ใครเล่าจะ
ประสงค์จะให้เราเคลื่อนจากที่ ทรงเห็นอกิตติบัณฑิต ก็ทรงดำริว่า
ดาบสนี้รักษาศีลเพื่ออะไรเล่า ต้องการเป็นท้าวสักกะ หรือปรารถนา
อย่างอื่น ต้องทดลองท่านดู แล้วทรงดำริต่อไปว่า ดาบสนี้เลี้ยงชีวิต
ด้วยลำบาก ฉันโอบหมากเฒ่าที่เพียงหนึ่งกับน้ำ ถ้าปรารถนาความเป็นท้าว
สักกะ คงจะให้โอบหมากเฒ่าหนึ่งแก่เรา ถ้าไม่ปรารถนาคงไม่ให้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 : 286)

เมื่อจะให้สิริแห่งบรรพชิตเกิดขึ้นจึงเสด็จจงกรมกลับไปกลับมา
ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า การบรรพชาที่เราได้แล้วเป็นสุข เป็นสุขยิ่งหนอ
แล้วเสด็จเข้าบรรณศาลา ประทับนั่งบนที่ลาดด้วยใบไม้ยังอภิญญาห้า
และสมาบัติแปดให้เกิด เสด็จออกจากบรรณศาลาในเวลาเย็นเก็บ
โอบหมากเฒ่าที่เกิดอยู่ท้ายที่จงกรม นิ่งในภาชนะที่ท้าวสักกะประทาน
ด้วยน้ำร้อนอัน ไม่มีรสเค็ม ไม่มีรสเปรี้ยว ไม่เผ็ด เสวยดูจบริโภคอมฤต
รสเจริญพรหมวิหารสี่สำเร็จอิริยาบถอยู่ในที่นั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 : 56)

โอบหมากเฒ่าหนึ่งเป็นความเปรียบแทนศีลอันบริสุทธิ์ที่ได้เป็นอย่างดี ประการแรก
เพราะเป็นอาหารที่ไม่เปียกเปื้อน ไม่ต้องมีการฆ่าชีวิตอื่นเพื่อมาเลี้ยงชีวิต ประการที่สองเป็น
อาหารที่ไม่มีรส โดยเฉพาะรสเค็ม รสเปรี้ยวอันหมายถึงกิเลสตามโดยจะอภิปรายผลการศึกษาใน
หัวข้อความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม นอกจากนี้เห็นการระบุว่าโอบหมากเฒ่าไม่มีรสเค็ม-
เปรี้ยวซึ่งเป็นรสของกิเลสแล้ว ยังสังเกตได้ว่าใน*อรรถกถาเตมียชาดก* ก็ปรากฏการใช้ความเปรียบ
ว่าการบริโภคโอบหมากเฒ่าเหมือนการเสวยอมตรสเหมือนใน *อรรถกถามหาชนกชาดก* ซึ่งเป็น
ประเด็นที่จะวิเคราะห์ต่อไปในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมต่อไปเช่นกัน

3.1.9 อาหารคือปิตีจากการบำเพ็ญทาน¹¹ ในขณะที่ของการให้ทาน หรือ ในขณะที่ของการบำเพ็ญสมาธิภาวนา ผู้ที่บำเพ็ญกุศลเหล่านั้นย่อมเกิดปิตีอันหมายถึงความอิมใจ ความดีมีค่าในใจความรู้สึกอิมใจเป็นนามธรรม การใช้อาหารเป็นความเปรียบจึงช่วยให้เข้าใจ ภาวะของปิตีได้เด่นชัดขึ้น โดยเชื่อมโยงความหมายของปิตีที่เกิดจากการบำเพ็ญสมาธิว่าเป็น ความอิมใจกับอาหารที่เป็นปัจจัยให้มนุษย์อิมท้อง

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนปิตีที่เกิดจากการบำเพ็ญสมาธิปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 7 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถากุมมาสบิณฑกชาดก อรรถกถาอาทิตตชาดก อรรถกถา อภิตติชาดก อรรถกถาสรวงคชาดก อรรถกถามหาชนก อรรถกถาเนมิราชชาดก และอรรถกถา เวสสันดรชาดก* ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาสรวงคชาดก* ซึ่งเป็นอรรถกถาชาดกที่ปรากฏ การใช้อาหารเป็นความเปรียบที่โดดเด่นมากเรื่องหนึ่ง

ใน *อรรถกถาสรวงคชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโชติपालกุมารเป็นผู้ชำนาญการยิงธนูจึงได้ลาภสักการะมากมาย แต่พระโพธิสัตว์เบื่อหน่ายในกามจึงออกบวชเป็นดาบสชื่อสร้งคดาบส มีศิษย์ผู้เป็นหัวหน้าของดาบสอื่น 7 คน คือ สาลิสสรดาบส เมณฑิสสรดาบส บัพพะตดาบส กาลเทวดดาบส กีสวัจฉดาบส อนุลิสสรดาบส และนารทดาบส วันหนึ่ง พระเจ้าทัณฑกักราชราชันย์ผู้มั่งคั่งได้มาลอบยกลิ้นศิระชะของ กีสวัจฉดาบส ด้วยกรรมนี้เองแค้นแค้นของพระเจ้าทัณฑกักราชจึงได้ถูกธรรมชาติลงโทษจนหายนะ พระเจ้ากาลิงคะ พระเจ้าอัฐฐะกะ พระเจ้ากัสมรซึ่งเป็นกษัตริย์ของแคว้นแคว้นใกล้เคียงเห็นหายนะของพระเจ้าทัณฑกักราชจึงไปหาสร้งคดาบสเพื่อถามมรรคอันไม่นำไปสู่หายนะเช่นเดียวกับพระเจ้าทัณฑกักราช สร้งคดาบส จึงได้เทศนาโปรดพระราชาทั้งหลายความว่า

**อาตมาให้ออกาสเพื่อความอนุเคราะห์ เพราะ
มหาบพิตรทั้งหลาย ละกามราคะได้อย่างนั้นแล้ว จง
ยังกายให้ซาบซ่าน ด้วยปิตีอันไพบูลย์ ตามที่
มหาบพิตรทั้งหลายจะทรงทราบ ถึงคติของอาตมา.**

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551: 25 ได้ให้ความหมายของคำว่าปิตีว่า “ความอิมใจ, ความดีมีค่าในใจ มี 5 คือ 1. *ขุททกปาติ* ปิตีเล็กน้อยพจนชนน้ำตาไหล 2. *ขณิกาปิตี* ปิตีชั่วขณะรู้สึกแปลกๆ ดุจฟ้าแลบ 3. *โองกัณติกาปิตี* ปิตีเป็นระลอกรู้สึกชู่ลงมาๆ ดุจคลื่นซัดฝั่ง 4. *อุพเพคาปิตี* ปิตีไหลตลอด ให้ใจฟูตัวเบาหรืออุทานออกมา 5. *ผรณาปิตี* ปิตีซาบซ่าน เียบอาบไปทั่วสรรพางค์เป็นของประกอบกับสมาธิ (ข้อ 4 ในโพชฌงค์ 7)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มราถ กาย** ความว่า ยังกายให้ซาบซ่านด้วย
ปีติอันเกิดแต่ฌานอันไพบูลย์ พระราชาเหล่านั้น ทรงสดับเช่นนั้น เมื่อจะทรง
ยอมรับ จึงตรัสคาถาความว่า

**ข้าแต่ท่านผู้มีปัญญาตั้งแผ่นดิน ข้าพเจ้าทั้งหลาย
จักทำตามคำสั่งสอนที่ท่านกล่าวทุกอย่าง ข้าพเจ้า
ทั้งหลายจะยังกายให้ซาบซ่านด้วยปีติอันไพบูลย์ ตาม
ที่ข้าพเจ้าทั้งหลายจะรู้ถึงคติของท่าน.**

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงให้บรรพชาแก่พระราชาเหล่านั้นพร้อมทั้ง
พลนิกาย เมื่อจะส่งหมู่ฤาษีไป จึงกล่าวคาถา ความว่า

**ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ฤาษีทั้งหลายผู้มีคุณ
ความดี ทำการบูชานี้ แก่กีสวัจฉดบสแล้ว จงพากัน
ไปยังที่อยู่ของตน ๆ เกิด ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ยินดี
ในฌาน มีจิตตั้งมั่นทุกเมื่อเกิด ความยินดีนี้ เป็น
คุณชาติประเสริฐสุดของบรรพชิต.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61 : 629-630)

คำเทศนาข้างต้นนอกจากจะปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนปีติอันเกิด
จากการบำเพ็ญฌานแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าการละกามเป็นข้อปฏิบัติแรกที่พึงกระทำเพื่อยัง
ตนเองให้พ้นจากทุกข์ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะละกามเป็นเหตุที่ทำให้จิตแน่วแน่ สามารถบำเพ็ญฌานได้

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนปีติที่ได้จากการบำเพ็ญฌานนั้นปรากฏอย่าง
เด่นชัดตั้งแต่พุทธนิทานซึ่งเหตุการณ์ช่วงที่สุเมธดาบสได้พบกับพระที่ปึงกรพุทธเจ้า และได้รับพุทธ
พยากรณ์ว่าจะพระพุทเจ้าพระองค์ต่อไป

ในคราวนั้น เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในชฎีแห่งป่านั้น พระ
โพธิสัตว์เป็นราชสีห์ เห็นพระศาสดาเข้านิโรธสมาบัติอยู่ มีจิตเลื่อมใส
ไหว้กระทำประทักษิณ เกิดปีติแลโสมนัสบันลือสีหนาทสามครั้ง **ตลอด**
เจ็ดวันมิได้ละปีติมีพระพุทเจ้าเป็นอารมณ์เพราะสุขอันเกิดจากปีติ
นั่นเองไม่ออกไปหากิน กระทำการบริจาคชีวิต ได้เข้าไปเฝ้ายืนอยู่.
พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติเมื่อล่วงได้เจ็ดวันแล้ว
ทอดพระเนตรเห็นราชสีห์ ทรงดำริว่า เขาจักให้จิตเลื่อมใสแม้ในภิกษุ
สงฆ์แล้ว ไหว้ขอภิกษุสงฆ์จงมา ในทันใดนั่งเองภิกษุทั้งหลายก็มา ราชสีห์

ทำจิตให้เลื่อมใสแล้วในพระสงฆ์. พระศาสดาทรงตรวจดูใจของเขา
แล้ว ทรงพยากรณ์ว่า จักได้เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55 : 61)

3.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก

นอกเหนือจากใช้อาหารมาเชื่อมโยงความหมายกับสาระธรรมต่างๆ เช่น กาม ความ
ตระหนี่ หรือพระธรรมโดยตรงแล้ว ในอรรถกถาชาดกยังปรากฏการใช้คำกริยาที่สัมพันธ์กับการ
บริโภคอาหารมาใช้ร่วมกับสิ่งอื่นที่มีใช้อาหาร เช่น กระจายสมบัติ บริโภคกาม และการกล่าวถึงรส
ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของอาหาร เช่น รสเผ็ดร้อนของอบาย ลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นเป็น
ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมเพราะมิได้กล่าวถึงอาหารโดยตรงแต่ใช้กริยา หรือ
คุณลักษณะที่สัมพันธ์กับอาหารมาเป็นความหมายเนะให้เชื่อมโยงความหมายกับอาหาร ความ
เปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 337 เรื่องแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

3.2.1 การนำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ

3.2.2 การนำรสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบ

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 การนำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ

ในอรรถกถาชาดกปรากฏการนำคำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคมาเป็นความ
เปรียบหลายคำ เช่น หิว กระจาย ต้ม บริโภค ฯลฯ ทั้งนี้การนำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภค
อาหารมาเป็นความเปรียบในอรรถกถาชาดกยังแบ่งย่อยได้อีก 3 ลักษณะ โดยเปรียบเทียบ
กระบวนการบริโภคอาหารจริงๆ ได้แก่

3.2.1.1 การนำกริยาที่แสดงความปรารถนาในการบริโภคอาหารมาเป็น
ความเปรียบ

3.2.1.2 การนำกริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารมาเป็นความ
เปรียบ

3.2.1.3 การนำกริยาที่แสดงภาวะหลังการบริโภคอาหารมาเป็นความ
เปรียบ

ดังจะกล่าวรายละเอียดของแต่ละกลุ่มดังต่อไปนี้

3.2.1.1 การนำกริยาที่แสดงความปรารถนาในการบริโภคอาหาร มาเป็นความเปรียบ การนำกริยาที่แสดงความปรารถนาในการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ ได้แก่ คำกริยา หิวและกระหายโดยปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 14 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถา ขทิวังคารชาดก อรรถกถากโปตกชาดก อรรถกถามหาสีลวชาดก อรรถกถาทูตชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถापกชาดก อรรถกถาคังคมาลชาดก อรรถกถาสังขพรหมณชาดก อรรถกถากามชาดก อรรถกถาชนนังสชาดก อรรถกถาปัญญาอุปสถชาดก และอรรถกถาสุธาโกชนชาดกโดยการใช้กริยาหิวและกระหายมาเป็นความเปรียบแบ่งเป็นกลุ่มเป็นกลุ่มย่อยได้อีก 2 กลุ่มโดยสัมพันธ์กับสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบคือ ความหิวอันเนื่องจากความอยากคือตัณหา และ ความกระหายคือตัณหา

3.2.1.1.1 ความหิวอันเนื่องจากความอยากคือตัณหาการใช้ กริยาหิวมาเป็นความเปรียบปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 12 อรรถกถาขทิวังคารชาดก อรรถกถากโปตกชาดกอรรถกถามหาสีลวชาดก อรรถกถาทูตชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถापกชาดก อรรถกถาคังคมาลชาดก อรรถกถาสังขพรหมณชาดก อรรถกถาปัญญาอุปสถชาดก และอรรถกถาสุธาโกชนชาดก

ดังที่ได้วิเคราะห์แล้วว่าในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร ทางตรงว่าใน อรรถกถาทูตชาดกปรากฏการใช้ความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร และวิถีในการบริโภคที่ประณีตงดงามเพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้แล้วใน อรรถกถาทูตชาดก ยังปรากฏตัวละครชายชายโลเลที่อ้างตนว่าเขาเป็นทูตเพราะอยากบริโภคอาหารอันประณีตของพระโพธิสัตว์เมื่อบริโภคอาหารเสร็จแล้วพระโพธิสัตว์จึงได้ถามชายโลเลนั้นว่าเขาเป็นทูตของใคร ชายนั้นตอบว่าเขาเป็นทูตของตัณหา

บุรุษผู้เจริญเจ้ากล่าวว่าเป็นทูตเจ้าเป็นทูตของใคร. บุรุษนั้น

กราบทูลว่าข้าแต่มหาราชาข้าพระองค์เป็นทูตของตัณหาตัณหาตั้งข้าพระองค์ให้เป็นทูตแล้วบังคับส่งมาว่าเจ้าจงไปตั้งนี้แล้วได้กล่าวคาถา 2 คาถาแรกว่า

:-

สัตว์เหล่านี้ยอมไปสู่ประเทศอันไกลหวังจะ
 ขอสิ่งของตามแต่จะได้เพื่อประโยชน์แก่ท้องใดข้า
 พระองค์เป็นทูตของท้องนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
 จอมทัพขอพระองค์อย่าได้ทรงพิโรธแก่ข้าพระองค์
 เลย. อนึ่งมาณพทั้งหลายยอมตกอยู่ในอำนาจของ
ท้องใดทั้งกลางวันและกลางคืน ข้าพระองค์ก็เป็น
 ทูตของท้องนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพขอ
 พระองค์อย่าได้ทรงพิโรธแก่ข้าพระองค์เลย.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :90-91)

ตัวอย่างจาก *อรรถกถาทูตชาดก*ข้างต้นได้ใช้ความหิวมาความ
 เปรียบเพื่อสื่อสาระธรรมได้อย่างแยบคาย คำตอบของชายโกลเลที่ตอบพระโพธิสัตว์ว่าเขาเป็น **“ข้า
 พระองค์เป็นทูตของตันทนา”**และ**“ข้าพระองค์เป็นทูตของท้อง”** ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่าง
 ระหว่าง “ความหิว” อันเป็นความต้องการทางร่างกายที่เกิดขึ้นกับสิ่งมีชีวิตทั้งหมด กับ “ความ
 ออยาก” อันเป็นความต้องการทางใจที่เกิดขึ้นเฉพาะสิ่งมีชีวิตที่ตกเป็นทาสของความอยากคือตันทนา
 โดยนัยนี้อาหารจึงมีอานุภาพความหิวของชายโกลเลได้ เพราะความหิวของชายโกลเลนั้นเป็น
 ความหิวทางใจมิใช่ความหิวทางกาย

นอกเหนือจากตัวอย่างข้างต้นแล้ว การใช้ความหิวมาเป็นความ
 เปรียบแทนตันทนายังปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาชาดกที่ปรากฏแบบเรื่องกากับนกพิราบคือ
*อรรถกถาไปตชาดก อรรถกถาโกลชาดก อรรถกถารุจิราชดก อรรถกถาณินชาดก อรรถกถา
 จักกวกชาดก*ที่ได้วิเคราะห์ไว้ในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงว่าปรากฏการใช้
 เนื้อสัตว์เป็นความเปรียบแทนกาม ในอรรถกถาชาดกเหล่านี้ยังปรากฏคำกล่าวของพระโพธิสัตว์ที่
 กล่าวกว่ากาเป็นสัตว์ที่หิวตลอดเวลา ไม่ว่าจะสิ้นกินสิ่งใดก็มีได้อยู่ท้อง

รุ่งเช้าพระโพธิสัตว์จะไปหากินก็เรียกว่ามาเกิด
 กาผู้เป็นสหาย. กาตอบว่า "นายท่านไปเกิดข้าพเจ้า
 กำลังปวดท้อง" พระโพธิสัตว์กล่าวว่าสหายเอ๋ยธรรมดา
 โรคปวดท้องไม่เคยเป็นแก่พวกกาเลยแต่ไหนแต่ไรมาใน
 ยามทั้ง3 ตลอดราตรีกาย่อมหิวทุกๆยามถึงจะกลืน
กินได้ประทีปเข้าไปกาก็จะอิมอยู่ชั่วครู่หนึ่ง ชะรอย
 ท่านจักอยากกินปลาและเนื้อนี้มาเกิดขึ้นชื่อว่าของกิน

ของมนุษย์เป็นของที่พวกท่านไม่ควรกินอย่าทำเช่นนี้
 เลยไปหากินด้วยกันกับเราเถิด. กาทอบว่านายข้าพเจ้า
 ไม่สามารถจะไปได้. พระโพลีสตีวจึงเตือน ว่าถ้าเช่นนั้น
 ท่านจักต้องรับสนองกรรมของตน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :18-19)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าปรากฏการใช้ความหิวเป็น
 ความเปรียบเทียบค้นหาได้อย่างแยบคาย โดยการใชัพุทธิกรรมของตัวละครที่ตรงข้ามกัน ตัว
 ละครนกพิราบที่เป็นพระโพลีสตีวเป็นตัวแทนของสิ่งที่มีชีวิตที่มี “ความหิว” หรือมีความต้องการ
 อาหารมาหล่อเลี้ยงร่างกาย นกพิราบจึงออกบินออกไปหาอาหารตามปกติ ผิดกับตัวละครกาที่มี
 “ความหิว” หรือมีความต้องการทางใจ อยากจะกินเนื้อและปลาของพ่อครัว ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้
 “**กาก็จะอิมอยู่ชั่วครู่หนึ่ง**” เพราะค้นหาหรือความอยากของกามีใช้สิ่งที่เติมเต็มได้ด้วยอาหาร

เนื่องด้วยความหิวที่เป็นความเปรียบเทียบค้นหาใช้ความหิวที่
 บรรเทาให้อิ่มได้ด้วยอาหารทั่วไป ใน *อรรถกถาสุทธาโภชนชาดก* จึงปรากฏอาหารทิพย์ซึ่งได้
 วิเคราะห์ในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงแล้วว่าเป็นความเปรียบเทียบพระธรรมอัน
 เป็นอาหารที่ดับบาปธรรมได้ถึง 12 ประการรวมถึงความหิวอันหมายถึงค้นหาได้

ข้าแต่มหาโมนีสผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพเจ้าถูกท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดาใช้ให้
สุทธาโภชน์มาโดยด่วนพระคุณเจ้าจงรู้จัก ข้าพเจ้า
ว่าชื่อมาตลีเทพสารทิและจงบริโภคนกัถอันอุดม
อย่าห้ามเสียเลยเพราะสุทธาโภชน์ที่บริโภคนั้น
ย่อมขจัดบาปธรรมได้ถึง 12 ประการคือความหิว****
ความกระหาย1 ความกระสัน1ความกระวน
กระวาย1 ความเหน็ดเหนื่อย1ความโกรธ1ความ
เข้าไปผูกโกรธ1ความวิวาท1ความส่อเสียด1ความ
หนาว 1 ความร้อน1ความเกียจคร้าน1กัถนี้มีรส
อันสูงสุด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :449)

นอกจากการใช้พระธรรมเป็นเครื่องดับความหิวอันเป็นความเปรียบแทนตัณหาแล้ว ในอรรถกถาชาดกบางเรื่องยังได้แสดงให้เห็นว่าการรักษาอุโบสถศีล¹² คือการอดกลืนต่อความหิวกระหายหรืออีกนัยหนึ่งคือการอดกลืนต่อตัณหาเป็นเครื่องขัดเกลาให้ตัณหาหรือกิเลสอื่นๆ ในใจบางเบาลงได้ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดใน *อรรถกถาปัญญาอุโบสถชาดก* ที่มุ่งแสดงเหตุที่ทำให้สัตว์ทั้ง 4 ตัวอันได้แก่ นกพิราบ ฐุ สุนัขจิ้งจอก หมี รวมทั้งพระสมณะต่างพากันรักษาอุโบสถศีล

เมื่อจะถามหมีจึงกล่าวว่า

ดูก่อนหมี แต่ก่อนนี้เจ้าขี้กินตัวปลวกในจอมปลวก เพราะเหตุไรเจ้าจึงอดกลืนความหิวกระหายมารักษาอุโบสถเล่า.

หมีกกล่าวว่า

ข้าพเจ้าดูหมิ่นถิ่นที่เคยอยู่ของตน ได้ไปยังปัจจุบันคามแคว้นมลรัฐ เพราะความเป็นผู้อยากมากเกินไป ครั้นนั้นชนทั้งหลายก็พากันออกจากบ้านรุมตีข้าพเจ้าด้วยคันธนู ข้าพเจ้าศิระระแตกเลือดอาบ ได้กลับมาอยู่ถิ่นที่เคยอยู่อาศัยของตน เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงรักษาอุโบสถ ด้วยคิดว่าความอยากมากเกินไป อย่าได้มาถึงเราอีกเลย.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 :450)

แม้ว่าตัวอย่างที่ได้ยกมาประมวลข้างต้นจะคัดมาจากอรรถกถาชาดกหลายเรื่องซึ่งมีเนื้อเรื่องแตกต่างกันออกไป แต่การใช้ความหิวเป็นความเปรียบแทนตัณหาในอรรถกถาชาดกที่ยกมาเป็นตัวอย่างต่างสอดคล้องกันเป็นอย่างดี กล่าวคือต่างแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะคนหรือสัตว์ก็ตามอาจจะตกเป็นเหยื่อของความอยากหรือตัณหา เพราะความหิวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับสิ่งมีชีวิตทั้งมวล หากแต่มีชนผู้มีปัญญาเท่านั้นที่จะรู้เท่าทันความอยาก ไม่ก่ออกุศลกรรมอันมีเหตุมาจากความอยาก ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับกัณฑ์ทศสุตฺรใน พระ

¹² **อุโบสถศีล** ศีลที่รักษาเป็นอุโบสถหรือศีลที่รักษาในวันอุโบสถได้แก่ศีล 8 ที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาเป็นการจำศีลในวันพระคือขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ (แรม 14 ค่ำในเดือนขาด)(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551: 564)

สุดต้นตอปฏิภม มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสกั คหปติวรรค ที่กล่าวถึงบุคคล 4 ประเภทบุคคล ประเภทหนึ่งคือบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิว

บุคคล 4 ประเภท

[4] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เปสสะ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เปสสะ คนสอนยาก สัตว์เลี้ยงฝึกง่าย บุคคล 4 ประเภทนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล 4 ประเภท ไหนบ้าง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

1. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน

2. เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

3. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

4. เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิวดับร้อนเย็นใจ มีตนอัน

ประเสริฐ เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 13 :5)

3.2.1.1.2 ความกระหายคือตัณหาการใช้ความกระหายเป็นความเปรียบเทียบค้นหาปรากฏในอรรถกถาชาดก 2 เรื่องคือ อรรถกถากามชาดก และอรรถกถาชนนังสชาดก

อรรถกถากามชาดก เป็นตัวอย่างที่ดีที่จะนำมาแสดงให้เห็นการใช้ความกระหายเป็นความเปรียบเทียบค้นหา ในปัจจุบันวัตถุพระพุทธรูปเจ้าได้แสดงเหตุในการตรัส

ชาตกเรื่องนี้เพื่อโปรดกรรมพื้ที่เสียใจเพราะต้นข้าวในนาเสียหายเพราะภัยธรรมชาติ ในอดีตวัตถุกล่าวถึงโอรสของพระเจ้าพาราณสี 2 พระองค์ เมื่อพระราชาสวรรคตพวกอำมาตย์มอบราชสมบัติให้พระโอรสองค์ใหญ่ แต่พระโอรสองค์ใหญ่ไม่ปรารถนาราชสมบัติจึงยกราชสมบัติให้พระอนุชา ส่วนพระโอรสองค์โตเสด็จไปอยู่ชนบทได้ลาภสักการะจากส่วยของชาวชนบท เมื่อได้ลาภสักการะมากมายก็ความอยากจึงเดินทางกลับไปยังเมืองพาราณสีขอราชสมบัติคืนจากพระอนุชา เมื่อได้ราชสมบัติเมืองพาราณสีก็อยากได้ราชสมบัติของเมืองอื่นๆ ทำวสักกะเห็นความอยากที่ไม่สิ้นสุดของพระราชาก็จำแลงกายมาเป็นมานพหลอกพระเจ้าพาราณสีว่าสามารถช่วยพระองค์ให้ได้ราชสมบัติของเมือง 3 เมืองได้แล้วหายตัวไป พระเจ้าพาราณสีทรงพระประชวรหนักด้วยความอยากได้ราชสมบัติ พระโพิษัตริ์ซึ่งเป็นบัณฑิตจึงอาสารักษาอาการประชวรของพระราชากับการสั่งสอนให้พระเจ้าพาราณสีรู้ว่าความเจ็บป่วยของพระองค์มีเหตุมาจากความอยากที่ไม่สิ้นสุดของพระองค์เอง

**เมื่อบุคคลปรารถนาตามสิ่งที่ปรารถนา
ของบุคคลนั้นย่อมสำเร็จได้ครั้นสิ่งที่ปรารถนา
สำเร็จบุคคลยังปรารถนาต่อไปอีก ก็ย่อมได้
ประสบการณ์ค้นหาเหมือนบุคคลที่ถูกลมแดดเผา
เผาในฤดูร้อน ย่อมจะเกิดความกระหายใคร่จะ
ดื่มน้ำฉะนั้น.**

**ค้นหาที่ดีความกระหายที่ดีของคนพาลมี
ปัญญาน้อยไม่รู้จะไรยอมเจริญยิ่งขึ้นทุกทีเหมือน
เขาโคยอมเจริญขึ้นตามตัวฉะนั้น แม้จะให้สมบัติ
ข้าวสาลีข้าวเหนียวโคม้าข้าทาสหญิงชายหมดทั้ง
แผ่นดินก็ยังไม่พอแก่คนคนเดียวรู้อย่างนี้แล้วพึง
ประพฤดิธรรมสมาเสมอ.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 :153)

ตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้นแสดงให้เห็นการใช้ความกระหายเป็นความเปรียบเทียบค้นหาได้อย่างเด่นชัด การเปรียบเทียบปรารถนาตามว่าเหมือนผู้เผาเผาด้วยอากาศร้อนสอดคล้องกับการพรรณนาอาการของพระเจ้าพาราณสีเมื่อคิดว่าพระองค์ทรงเสียมราชสมบัติว่า“ครั้งนั้นความร้อนบังเกิดขึ้นในพระกายแห่งพระองค์ผู้ทรงตกอยู่ในอำนาจค้นหาเมื่อสรีระทุกส่วนเราร้อนอยู่กริยาที่วิ่งพล่านแห่งโลหิตก็ทำทอ้งให้กำเริบแล้วพลุ่งขึ้น”

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 :152) ทั้งยังแสดงให้เห็นว่ากิเลสเป็นของร้อน ทำให้กระวนกระวาย ทำให้ไม่มีความสุข ต้องหาของเย็นคือน้ำมาดับความร้อน สอดคล้องกับการสร้างชุดเปรียบเทียบที่ปรากฏร่วมกันว่าเป็นผู้กระหายน้ำ และเพราะต้นเหตุคือความอยากนั้นพอกพูนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงไม่มีน้ำใดสามารถดับความกระหายหรือดับเหตุได้นอกจากการประพฤติธรรม

3.2.1.2 การนำกริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบเทียบคำกริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารที่นำมาใช้เป็นความเปรียบเทียบมีหลายคำ ได้แก่ กิน ต้ม บริโภค เสวย¹³ เสพ¹⁴ ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 284 เรื่อง แบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้อีก 3 กลุ่มโดยสัมพันธ์กับสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเทียบคือ

13 คำว่าเสวยมาจากคำ “ไสย” ภาษาเขมร พจนานุกรมเขมรไทยฉบับทุนพระยาอนุমানราชชนให้ความหมายว่า ไสย (ไสย) เสวย ได้รับอารมณ์เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ดั่งใช้ ไสยสุข (โชคชก) เสวยสุข ไสยทุกข์ (ไชยตุ๊ก) เสวยทุกข์ ไสยผลกม (ไชยพิศลกัม) เสวยผลกรรม ราชาศัพท์หมายความว่าเสวยอาหาร เช่น พระภูณากัมพูไสย (เพรียะห์กรุนาก้อมพูงไชย) พระเจ้าอยู่หัวกำลังเสวย ไสยราชูย (ไชยเรียจ) เสวยราชย์ เสพไสย (แสบไชย) เสพย์ กิน ต้ม เช่น อยุทธิอุสโลกเสพไสยจะ (อัญเจิญอุอะสโลกแสบไชยโจะห์) ขอเชิญเทพยดาอารักษ์เสวยเถอะ (โบราณใช้ ไสวย ไทยใช้ เสวย)

(พจนานุกรมเขมรไทยฉบับทุนพระยาอนุमानราชชน เล่ม 5, 2525: 933)

A Dictionary of Pre- Angkorian Khmer ปรากฏความหมายของคำว่า soy ดังนี้

Soy/so;y/ (?) (Cf.mod. soy/sa:oy/ “v. to eat, drink, smoke;toenjoy,partake of, experience; to possess, rule (roy) ; to accept, sustain, bear, endure; to feel, experience, undergo”). Unidentified.

See *mrsoy*

(Jenner, 2009: 533)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่าเสวยคือ

เสวย 1 [สะเหวย] (ราชา) ก. กิน, เสพ, เช่น เสวยพระกระยาหารเสวยพระสุธารส; ครอง เช่น เสวยราชย์. (ข. ไสวย).

เสวย 2 [สะเหวย] ก. ได้รับ, ได้ประสบ, เช่น เสวยทุกข์เวทนา, ได้รับประโยชน์ เช่น เสวยสิทธิ์. (ข. ไสวย).

(ราชบัณฑิตยสถาน , 2546: 1215)

14 คำว่าเสพมาจากคำว่า “sevā” The Pali Text Society's Pali-English dictionary ให้ความหมายว่า

Seva (f.) [fr. sev] service, resorting to S i.i 10 ; ThA 179.

(Rhys Davids, 1966: 183)

3.2.1.2.1 กริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความ
เปรียบเทียบการมีเพศสัมพันธ์

3.2.1.2.2 กริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความ
เปรียบเทียบความลุ่มหลงในกาม

3.2.1.2.3 กริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความ
เปรียบเทียบการได้รับพระธรรม

มีรายละเอียดในแต่ละกลุ่มดังต่อไปนี้

**3.2.1.2.1 กริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความ
เปรียบเทียบการมีเพศสัมพันธ์**ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 15 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาอสาต-
มันตชาดก อรรถกถาอนนริตติชาดก อรรถกถาพันธนโมกขชาดก อรรถกถาปัพพตูปัตถชาดก อรรถ
กถาลาหังสชาดก อรรถกถาอุจจิมสูรภัตตชาดก อรรถกถามุทูปาณิชาดก อรรถกถาจุลลปโลก-
ชนาชาดก อรรถกถาขุรุตตชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก อรรถกถาหริตจชาดก อรรถกถาลัมพูสา-
ชาดก อรรถกถานพินิกาชาดก อรรถกถาวิฐูรชาดก

การนำกริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความเปรียบเทียบ
เทียบการมีเพศสัมพันธ์มักปรากฏในอรรถกถาชาดกที่พระพุทธได้ตรัสโปรดพระสงฆ์ที่กระสันลึก
เพราะมาตุคาม ทั้งนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่ามาตุคามซึ่งเป็นภัยต่อพรหมจรรย์นั้นเป็นผู้มากรัก จิตใจโลเล
ชอบมีเพศสัมพันธ์กับชายหลายคน อรรถกถาชาดกเหล่านี้ปรากฏทั้งการใช้คำกริยา กิน ต้ม
บริโภค และเสพเพื่อเชื่อมโยงความหมายระหว่างกริยาบริโภคอาหารกับการมีเพศสัมพันธ์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่าเสพ คือ

เสพ ก. คบ เช่น ชองเสพ; กิน, บริโภค, เช่น เสพสุรา; ร่วมประเวณี เช่น เสพเมถุน. (ป., ส.).

(ราชบัณฑิตยสถาน ,2546: 1217)

จากความหมายของคำทั้งสองที่ได้ประมวลมาจากพจนานุกรมหลายเล่ม จะเห็นได้ว่าคำทั้งสอง
ปรากฏความหมายของการบริโภค ในขณะเดียวกันก็ปรากฏความหมายอื่นๆ ร่วมด้วย เพื่อมิให้เกิดการความ
คลาดเคลื่อนในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลว่าเป็นการใช้คำกริยาเสวยหรือเสพที่มีลักษณะเป็นความเปรียบ
เกี่ยวกับอาหาร มิใช่การใช้คำกริยาเสวยหรือเสพในความหมายอื่น การแบ่งกลุ่มความเปรียบในที่นี้จึงพิจารณา
ประกอบร่วมกับคำกริยาอื่นๆ ที่มีคำหมายเด่นชัดว่าเป็นการบริโภคอาหาร เช่น กริยา กิน ต้ม บริโภค

ใน *อรรถกถาสาตมันตชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์มีมานพจากตระกูลหนึ่งมาขอเรียนอสตมณต์ พระโพธิสัตว์เข้าใจว่ามารดาของมานพอยากให้มานพรู้โทษของมาตุคามจึงให้มานพไปดูแลมารดาของตนที่ชราภาพอายุ 120 ปี ยามปรณิบัติมารดาชราพระโพธิสัตว์ก็ให้มานพหนุ่มชมมารดาชราว่ายังคงงามอยู่ มารดาชราเข้าใจผิดคิดว่ามานพหนุ่มหลงรักจึงชวนให้มานพร่วมอภิรมย์ มานพหนุ่มตอบรับและบอกแก่มารดาว่าไม่กล้าทำเพราะเกรงอาจารย์ มารดาชราจึงบอกให้มานพฆ่าพระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุตรของนาง มานพปฏิเสธหญิงชราจึงบอกว่าจะฆ่าบุตรชายของนางเอง เมื่อมานพนำความมาบอกแก่พระโพธิสัตว์พระโพธิสัตว์จึงซ่อนกลมารดา เอาไม้มะเดื่อไปวางไว้ที่ปูกให้มารดาเข้าใจผิด ฝ่ายมารดาชราเมื่อรู้ตัวตนพันพอนไม้ก็ตกใจตาย

การใช้คำกริยาгинเป็นความเปรียบเทียบการมีเพศสัมพันธ์ปรากฏในตอนที่พระโพธิสัตว์สอนมานพหนุ่มให้เห็นโทษของมาตุคามหลังจากทำสรีริกใจให้มารดาแล้ว

...ขึ้นชื่อว่าหญิงส่วนมากไม่รู้จักจิตจางมารดา
 ของเธอบอกให้ เธอเรียนอสตมณต์แล้วส่งตัวมาถึง
 สำนักเราก็ส่งมาเพื่อให้รู้โทษของ หญิงส่วนมากบัดนี้
 เธอก็เห็นโทษของมารดาเราโดยประจักษ์แล้วด้วย เหตุ
 นี้พึงทราบเถิดว่าขึ้นชื่อว่าหญิงส่วนมากไม่รู้จักอิม
 ลามกดังนี้แล้วส่งตัวไป. เขากราบลาอาจารย์ไปสำนัก
 มารดาบิดา. ครั้งนั้นมารดาถามเขาว่าเจ้าเรียนอสต-
 มณต์จบแล้วหรือ ? เขาตอบว่าครั้นคุณแม่. มารดาถาม
 ว่าคราวนี้จักทำอย่างไรจักบวชจักบำเรอไฟหรือจักอยู่
 ครองเรือน ? มาณพกล่าวว่าคุณแม่ขอรับผมเห็นโทษ
 ของหญิงส่วนมากโดยประจักษ์แล้วไม่ต้องการอยู่ครอง
 เรือนละผมจักบวช. เมื่อจะประกาศความประสงค์ของ
 ตนจึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

ขึ้นชื่อว่าหญิงในโลกส่วนมากไม่รู้จักยับยั้ง
หาเวลาแน่นอนไม่ได้ทั้งร่าเริงรักเร่ซุกกันไม่เลือก
เหมือนไฟที่กินได้ทุกอย่าง. ข้าพเจ้าจักหลีกเลี่ยง
 พวกนางไปบวชเพิ่มพูนวิเวก ดังนี้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :115-116)

การใช้อุปมาเปรียบเทียบกับหญิงในโลก “เหมือนไฟที่กินได้ทุก
อย่าง” เป็นความเปรียบที่สื่อให้เห็นลักษณะของกิเลสที่เป็นของร้อนและเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ลุกลาม
 ไป สอดคล้องกับเนื้อความในส่วนต้นที่กล่าวถึงหญิงชราที่ต้องการร่วมอภิรมย์กับมาณพหนุ่มว่า
 “นางก็สำคัญว่ามาณพนี้ต้องการจะอภิรมย์กับเราเป็นแมนมันทั้ง ๆ ที่แก่เฒ่าตามิถมนกิเลส
 ก็ยังเกิดขึ้นในสันดานได้.”(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :113)

นอกเหนือจากการใช้อุปมาแล้วการใช้คำกริยา “ไม่รู้จักยับยั้ง” และ
 “กินไม่เลือก” เป็นการใช้คำที่กริยาที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหารคือการกินมาสื่อความหมายแทน
 มีการมีเพศสัมพันธ์ได้อย่างดีเยี่ยม โดยเชื่อมโยงความระหว่างการกินกับการมีเพศสัมพันธ์ที่เป็น
 พฤติกรรมที่มีนำบางสิ่งเข้าไปในร่างกายเหมือนกัน และเมื่อนำสิ่งนั้นเข้าไปในร่างกายแล้วก็ทำให้
 ซอบใจ พอใจ การขยายความคำว่ากินด้วยคำ “ไม่เลือก” สื่อความมากรักหลายชายของมาตุคามที่
 มีเพศสัมพันธ์ได้กับชายทุกคน ไม่เลือกแม้กระทั่งว่าชายผู้นั้นจะอ่อนเยาว์กว่าตนมากและเป็นลูก
 ศิษย์ของบุตรชายก็ตาม นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับการสร้างเหตุการณ์ในเรื่องให้นางคิดฆ่าบุตรชาย
 ของตนเองอันแสดงให้เห็นความเป็นตลกเป็นทาสกิเลส อยากรมีเพศสัมพันธ์มากจนไม่เลือกกว่า
 จะต้องทำบาปคือการฆ่าของบุตรของตนเองก็ตาม ส่วนคำว่า “ไม่รู้จักยับยั้ง” นั้นขับเน้นผ่านการ
 สร้างภูมิหลังของหญิงชราให้สูงวัยถึง 120 ปีแสดงให้ว่าไม่สูงอายุเพียงใดก็ตามมาตุคามก็ยังคง
 ไม่รู้จักพอในการเพศมีเพศสัมพันธ์

การใช้กริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารเป็นความเปรียบ
 แทนการมีเพศสัมพันธ์อีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกคือการเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ที่
 เชื่อมโยงกัน ใน อรรถกถา ปัณฑุรชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ผู้ถวายอรรถ
 และธรรมแก่พระเจ้าพาราณสี อำมาตย์คนสำคัญคนหนึ่งลอบเป็นชู้กับสนมที่รักของพระเจ้า
 พาราณสี พระราชาต้องการถามพระโพธิสัตว์ว่าควรจะทำอย่างไรกับบุคคลทั้งสอง จึงตรัสนัยแห่ง
 ปัญหาแก่พระโพธิสัตว์ว่า

สระโบกขรณีมีน้ำใสสะอาดเกิดอยู่ที่เชิง
เขาลาดนำรินรมย์สุนัขจึงจอกรู้ว่าสระนั้นอัน
ราชสีห์รักษาอยู่แล้วลงไปอาบน้ำได้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **ปพฺพตฺยฺยตฺตเร รรมฺเม**
คือในที่เนินตั้งลาดลงไปในเชิงเขาหิมพานต์. บทว่า
ขาดา โปกฺขรณิ สีวา คือสระโบกขรณีมีน้ำเย็นอร่อย
เกิดแล้ว. อีกอย่างหนึ่งแม่น้ำที่ดาตาศไปด้วย
ดอกบัวก็ชื่อว่าโบกขรณีเหมือนกัน.**อป** ศัพท์ในบทว่า
อปาปาสิ เป็นอุปสรรคความได้ดื่มแล้ว บทว่า **ชานํ**
สีเหน รกฺขิตํ ความว่าสระโบกขรณีนั้นสำหรับเป็นที่
บริโภคของราชสีห์อันราชสีห์รักษา.สุนัขจอกนั้น ทั้งที่
รู้ยู่ว่าสระโบกขรณีนี้ราชสีห์รักษาก็ดื่ม ท่านเข้าใจว่า
อย่างไร สุนัขจอกนั้นไม่กลัวราชสีห์หรือ จึงดื่มน้ำ
ในสระโบกขรณีเห็นปานนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:248)

การตั้งคำถามของพระเจ้าพาราณสีเป็นการสร้างเหตุการณ์
เปรียบเทียบที่สื่อความหมายระดับลึกได้อย่างประณีตงดงาม ราชสีห์หมายถึงตัวพระองค์เองโดย
การเชื่อมโยงลักษณะที่เหมือนกันของพระเจ้าพาราณสีกับราชสีห์คือการเป็น “ราชา” ของมหาชนกับ
สัตว์ทั้งหลาย สุนัขจอกคืออำมาตย์โดยเชื่อมโยงลักษณะคือสุนัขจอกเป็นสัตว์ที่เป็นรองจาก
ราชสีห์ และเป็นสัตว์ที่ไม่เชื่อตรงเหมือนกับอำมาตย์ที่ไม่เชื่อตรง แอบลักลอบเป็นชู้กับสนมของ
พระราชชา สระโบกขรณีหมายถึงสนมโดยเชื่อมโยงความหมายที่ว่าเป็น “**สระโบกขรณีนั้นสำหรับ**
เป็นที่บริโภคของราชสีห์อันราชสีห์รักษา”โดยนัยนี้กริยา “บริโภค” หรือ “ดื่ม” ในเหตุการณ์
เปรียบเทียบนี้จึงสื่อความหมายแทนการมีเพศสัมพันธ์โดยหมายถึงนางสนมที่ควรมีเพศสัมพันธ์กับ
พระราชชาเท่านั้น

เมื่อพระโพธิสัตว์ฟังนัยแห่งปัญหาที่พระเจ้าพาราณสีตรัสก็
เข้าใจเรื่องอำมาตย์เป็นชู้กับสนมของพระราชชา จึงชี้แนะทางออกแก่พระราชชาด้วยการขยายความ
เหตุการณ์เปรียบเทียบของพระราชชาว่า

ข้าแต่มหाराชถ้าสัตว์ทั้งหลายที่มีเท้าพากันดื่มน้ำในแม่น้ำใหญ่ แม่น้ำจะกลายเป็นไม่ใช่แม่น้ำเพราะเหตุนั้นก็ห้ามได้ ถ้าบุคคลทั้งสองนั้นเป็นที่รักของพระองค์พระองค์ก็ทรงงดโทษเสีย.

ในบทเหล่านั้น บทว่า สาปทานิได้แก่มิใช่สุนัข จึงจกอย่างเดียวกันเท่านั้นสัตว์มีเท้าทั้งหมดมีสุนัขหมาแมวและเนื้อก็ดื่มน้ำ. สัตว์ทั้งหลายย่อมดื่มน้ำในแม่น้ำอันชื่อว่าโบกขรณีเพราะดาดหายไป ด้วยดอกบัว. บทว่า น เตน อนทิ โหติความว่าก็สัตว์ทุกชนิดที่กระหายทั้งมีสองเท้าและสี่เท้าทั้งงูและปลาย่อมดื่มน้ำในแม่น้ำ. แม่น้ำนั้นจะชื่อว่าไม่ใช่แม่น้ำ เพราะเหตุนั้นก็ห้ามได้ทั้งชื่อว่าเป็นแม่น้ำ เตน ก็ห้ามได้. ถามว่า เพราะเหตุไรแก้วว่าเพราะเป็นของสาธารณแก่สัตว์ทั่วไป อนึ่งแม่น้ำที่ใครๆดื่มน้ำไม่เสียหายอันใด แม้หญิงก็ฉันนั้นล่องละเมียดสามี่ด้วยอำนาจกิเลสไปอยู่ร่วมกับชายอื่นจะชื่อว่ามิใช่หญิงก็ห้ามได้. ถามว่าเพราะเหตุไร. แก้วว่าเพราะเป็นของสาธารณแก่คนทั่วไป. ทั้งไม่ชื่อว่าหญิง เตน. ถามว่าเพราะเหตุไร. แก้วว่าเพราะความเป็นผู้บริสุทธิ์โดยเปรียบเหมือนน้ำ. บทว่า ขมสสุยทิ เตปิยา ความว่า หากว่าหญิงนั้นเป็นที่รักของพระองค์และอำมาตย์นั้นเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พระองค์ ขอพระองค์จงงดโทษแก่เขาทั้งสองเถิดคือทรงตั้งพระองค์ไว้เป็นกลาง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:248-249)

คำแนะนำที่พระโพธิสัตว์ถวายแด่พระราชาก็เป็นการขยายนัยแห่งความเปรียบที่พระเจ้าพาราณสีได้ตรัสไว้อย่างงดงาม พระโพธิสัตว์ต้องการสอนให้พระเจ้าพาราณสีเห็นถึงความเป็นผู้มารัก และมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายทุกคนของมาตุคาม จึงได้ขยายความเปรียบที่พระเจ้าพาราณสีสร้างไว้ด้วยการเพิ่มสัตว์ที่มาดื่มน้ำในสระโบกขรณีจากราชสีห์กับสุนัข จึงจกเป็น “ความว่าก็สัตว์ทุกชนิดที่กระหายทั้งมีสองเท้าและสี่เท้าทั้งงูและปลาย่อมดื่มน้ำ

ในแม่น้ำ” การขยายความสระโบทกษณี่เป็นแม่น้ำก็เพื่อสื่อว่าลักษณะของความเป็นผู้มากรักหลายชายมิใช่ลักษณะของนางสนมเพียงผู้เดียวแต่เป็นลักษณะของหญิงทั้งหมดที่ **“เป็นของสาธารณแก่คนทั่วไป”**

อย่างไรก็ตามแม้จะมีการขยายความตัวละครที่ปรากฏในเหตุการณ์เปรียบเทียบ หรือการขยายจากสถานที่ แต่ก็ยังคงการใช้การเชื่อมโยงความหมายของกริยา “ดื่มน้ำ” กับ “การมีเพศสัมพันธ์” ไว้ดูจเดิม ทั้งนี้นอกจากเป็นเพราะกริยาดื่มน้ำเชื่อมโยงกับกริยาการมีเพศสัมพันธ์ดังวิเคราะห์ไปในส่วนของคำกริยาากินแล้ว ยังเป็นเพราะคำกริยาากินหรือดื่มเป็นหน่วยแก่นของประโยคที่สามารถเปลี่ยนประธานผู้กระทำกริยานั้นได้ เช่น ไฟที่กินไม่เลือกแม่น้ำที่สัตว์ทั้งหลายมาดื่มเพื่อสื่อให้เห็นว่าการมีเพศสัมพันธ์เกิดขึ้นได้ง่ายและบ่อยครั้งเหมือนเช่นการกินอาหารหรือการดื่ม น้ำ นอกจากนี้ยังสอดคล้องความหมายกับกริยา “กระหาย” ที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วเช่นกัน

อรรถกถาอนนวิริยชาติกก็ปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบด้วยกันกับอรรถกถาปัณฑุบัติตราชาดก กล่าวคือเป็นชาดกที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อโปรดอุบาสกคนหนึ่งที่มีภริยาประพฤดิชั่ว ในส่วนอดีตวัตถุเป็นเรื่องของอาจารย์ทศปาโมกข์ที่สอนให้ลูกศิษย์เห็นภัยของมาตุคาม โดยกล่าวคำสอนเป็นความเปรียบเทียบว่า

“ขึ้นชื่อว่าหญิงทั้งหลายในโลกมีอุปมาเหมือนแม่น้ำ หนทาง โรงน้ำดื่ม ที่ประชุมและบ่อน้ำ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ถือโกรธหญิงเหล่านั้น.” ดังนี้

...บทว่า **ปานาคารี** ความว่าโรงเหล้าจัดเป็นสถานสาธารณะ สำหรับคนทั่วไปคนใดๆปรารถนาจะดื่มทุกๆคนก็มีสิทธิเข้าไปในโรงเหล้านั้นได้ทั้งนั้น แม้ถึงสภาพที่ผู้ปรารถนาบุญสร้างไว้เป็นที่พักอาศัยของมนุษย์ทั้งหลายในที่นั้นๆ ก็เป็นสถานสาธารณะ ใครๆ จะไม่ได้เข้าไปในสถานนั้นก็มิได้ มีแม้ประปาที่เขาตั้งต่มน้ำสำหรับดื่มใกล้ทางใหญ่สร้างขึ้นไว้ก็เป็นของ

สาธณะสำหรับคนทั่วไป ใครๆจะไม่ได้ดื่มน้ำดื่มใน
ที่นั่นก็ได้มี ฉันทโค

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:143-144)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้สถานที่
สาธณะที่นำมาเปรียบเทียบความเป็นสาธณะของผู้หญิงจะเพิ่มขึ้นจากแม่น้ำ โดยมีหนทาง
โรงน้ำดื่ม ที่ประชุม และบ่อน้ำเพิ่มเข้ามาก็ตาม แต่การใช้กริยาคำว่าดื่มโดยเชื่อมโยงความหมาย
ว่ามาตุคามมีเพศสัมพันธ์ได้กับคนทั่วไป เช่นเดียวกับที่คนทั่วไปสามารถดื่มเหล้าจากโรงเหล้าหรือ
ดื่มน้ำจากโรงน้ำดื่ม

นอกเหนือจากการใช้กริยาดื่ม หรือกินเพื่อเชื่อมโยงความหมาย
แทนการมีเพศสัมพันธ์แล้ว ใน *อรรถกถาเวลาหักสชาดก* ยังได้ใช้เหตุการณ์นางยักษิณีเชิญชวนให้
พ่อค้าที่เรือสำเภามาติดเกาะกลางทะเลให้บริโภคอาหารที่นางนำมาต้อนรับ จากนั้นก็เชิญชวนให้
พ่อค้ามีเพศสัมพันธ์ด้วย

...ในเวลาที่พักพ่อค้าเรืออับปางนางยักษิณี
เหล่านั้นก็พากัน ประดับตกแต่งร่างกายให้ถือของเคี้ยว
ของบริโภคมีหมูทาสีแวล้อมุ้มทารกเข้าไปหาพวก
พ่อค้าเพื่อให้คนเหล่านั้นทราบว่าพวกเราก็คือมาที่อยู่ของ
มนุษย์จึงแสดงกิจเป็นต้นว่าพวกมนุษย์ผู้งูโคสุ่นขำกำลัง
ทำสิกรรม โครักขกรรมเป็นต้นในที่นั้นๆแล้วเข้าไปหา
พวกพ่อค้ากล่าวว่า เชิญดื่มข้าวยากูนี้เชิญบริโภค
อาหารนี้เชิญเคี้ยวของเคี้ยวนี้. พวกพ่อค้าที่ไหวพริบ
บริโภคอาหารที่นางยักษิณีเหล่านั้นให้แล้วๆ ครั้นถึง
เวลาที่พวกเขาเคี้ยวบริโภคดื่มเสร็จแล้วพักผ่อนยักษิณี
จึงถามว่าพวกท่านอยู่ที่ไหนมาจากไหน...แล้วเล่าโลม
พวกพ่อค้าเหล่านั้นด้วยมารยาหัวเราะและจริตของสตรี

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:252-253)

การเชิญชวนให้พ่อค้าบริโภคอาหารของนางยักษิณี แล้วเมื่อ
บริโภคอาหารเสร็จนางยักษิณีก็เล่าโลมให้พ่อค้าร่วมสังวาสกับพวกนางยักษิณี โดยนัยนี้การบริโภค

อาหารจึงเทียบเคียงความหมายได้กับการบริโภคคือการร่วมสังฆวาสกับนางยักษ และเมื่อพ้อคำร่วมสังฆวาสกับนางยักษแล้วก็จะโดนพอกนางยักษจับกิน

ในตอนท้ายของ*อรรถกถาวลาหกัสดชาดก*ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นม้าลาหมารับพ้อคำจำนวน 250 คน ที่รู้ตัวแล้วว่าตนร่วมสังฆวาสกับนางยักษจึงต้องการออกจากเกาะกลับไปฝั่ง ส่วนที่พ้อคำที่ลุ่มหลงนางยักษไม่อาจจะละนางยักษได้ ก็ถูกนางยักษจับกินเสียชีวิตที่เกาะนั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่า *อรรถกถาวลาหกัสดชาดก*มีเนื้อหาเหมือนกับอรรถกถาชาดกหลายเรื่องเช่น *อรรถกถาเตลปัตตชาดก* ที่ปรากฏอนุภาคนางยักษเอาอาหารมาล่อให้บริโภคแล้วถูกจับกินเสียชีวิตในทางกันดาร ความคล้ายคลึงของอรรถกถาชาดกเหล่านี้ก็เพื่อเน้นย้ำสาระธรรมคือความลุ่มหลงในกามโดยเฉพาะมาตุคามที่เป็นพิษต่อพรหมจรรย์ดังที่ปรากฏในส่วนปัจจุบันวัตถุที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนในส่วนปัจจุบันวัตถุว่า **“ธรรมดาหญิงเหล่านี้เล่าโลมชายด้วยรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและด้วยมารยาหญิงกระทำให้อยู่ในอำนาจของตน”**(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:252) เป็นเหตุแห่งความทุกข์คือการเสียชีวิตในทางกันดารหรือเกาะในมหาสมุทร ซึ่งล้วนเป็นความเปรียบเทียบการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ การปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงจะเป็นเครื่องพาออกจากความทุกข์ได้ ดังตอนท้ายของอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ที่กล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอายอดแห่งพระ
ธรรมเทศนาด้วยอมตมหานฤพาน ว่าชนทั้งหลายผู้เชื่อ
ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมถึงนิพพาน
อันเป็นฝั่งแห่งสงสารเหมือนพ้อคำเหล่านั้น ไปถึงฝั่ง
แห่งมหาสมุทรแล้วก็ได้ไปในที่ของตน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:256)

การใช้กริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารเป็นความเปรียบเทียบการมีเพศสัมพันธ์อีกลักษณะหนึ่งคือการใช้อนุภาคการดื่มหรือการกินน้ำปัสสาวะแล้วตั้งครม¹⁵ ปรากฏใน*อรรถกถาลัมพูสาชาดก* และ*อรรถกถานพินิกาชาดก*

¹⁵ ปรียาร์ตัน ชาวลิทัวเนียได้ศึกษาเรื่อง “การสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย การศึกษาอนุภาคทางคติชนวิทยา” โดยผลการศึกษาพบว่าดื่มน้ำปัสสาวะแล้วตั้งครมเป็นหนึ่งในห้าของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติ

พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ
 กาลิรัฐเจริญวัย แล้วถึงความสำเร็จในสรรพศิลป-
 ศาสตร์ แล้ววชเป็นฤๅษีมีมูลผลาผลในป่าเป็นอาหาร
 ยังอัธยาพาให้เป็นไปในปากว่าง. ครั้งนั้นแม่เนื้อตัว
หนึ่งเคียวกินหญ้าอันเจือด้วยน้ำเชื้อในสถานที่ปัสสาวะ
ของพระดาบสนั้นแล้วดื่มน้ำ. และด้วยเหตุเพียงเท่านี้
เอง มันมีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ ในพระดาบสนตั้งครคร
 นับแต่นั้นมาก็ไม่ยอมไปไหนเที่ยว อยู่ใกล้ๆ าศรม
 นั้นเอง. พระมหาสัตว์กำหนดดูก็รู้เหตุนี้ขึ้นทั่วถึงต่อมาแม่
 เนื้อคลอดบุตรเป็นมนุษย์

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:639)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น การเคียวกินหญ้าที่เจือด้วย
 น้ำเชื้อเป็นความเปรียบแทนการมีเพศสัมพันธ์โดยเชื่อมโยงความหมายระหว่างการมีเพศสัมพันธ์ที่
 มีการนำองค์กำเนิดของฝ่ายชายเข้าไปในร่างกายของฝ่ายหญิง เช่นเดียวกับที่นางเนื้อเคียวกิน
 หญ้าที่เปื้อนน้ำปัสสาวะของพระดาบสเข้าไปในร่างกาย นอกจากนี้หากพิจารณาหญ้าในที่นี้ว่าเป็น
 อาหารที่เป็นความเปรียบแทนกามเพราะเป็นอาหารที่ทำให้แม่เนื้อเกิดจิตปฏิพัทธ์ต่อพระดาบส
 การกินหญ้าที่เจือน้ำปัสสาวะในที่นี้จึงยังอาจหมายถึงความลุ่มหลงในกามได้อีกประการหนึ่ง

3.2.1.2.2 กริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความ เปรียบแทนความลุ่มหลงในกามปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 272 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถาชาดก*-

ที่พบนิทานไทย โดยปริยาร์ตน์ได้แสดงบทวิเคราะห์เกี่ยวกับการอนุภาคการดื่มน้ำปัสสาวะแล้วตั้งครครก็ได้ยก
 น่าสนใจว่า “ น้ำเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้มาตั้งแต่โบราณ หมายถึงมดลูก และความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเป็น
 สัญลักษณ์ของการกำเนิดใหม่ ตามความเชื่อดั้งเดิมเมื่อมนุษย์ยังนับถือผี มนุษย์ได้สร้างพิธีกรรมเกี่ยวกับความ
 อกงาม (fertility rites) เพื่อให้ผีสงเทวดาที่แฝงอยู่ในธรรมชาติอันต้องการโดยอาศัยการสืบทอด ซึ่ง
 สัญลักษณ์ทางเพศของมนุษย์มาตีความปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพราะการผสมของมนุษย์ก่อให้เกิดชีวิต
 เช่นเดียวกันเมื่อฝนตกลงมายังพื้นดิน พืชก็เกิดชีวิต... น้ำหรือน้ำปัสสาวะจึงมีความหมายเดียวกับบอสุจิ ยิ่งไป
 กว่านั้นการดื่มน้ำปัสสาวะหรือน้ำอสุจิในนิทานจะทำให้เกิดการตั้งครครเสมอ ดังนั้นการดื่มน้ำปัสสาวะหรือน้ำอสุจิ
 จึงเป็นสัญลักษณ์ของการร่วมประเวณีกันระหว่างผู้ที่กินกับเจ้าของน้ำปัสสาวะหรือน้ำอสุจิ” (ปริยาร์ตน์ เชาวลิ
 ประพันธ์, 2549:146)

เทวชาดก อรรถกถาสุขวิหารริชาดก อรรถกถาอารามพุสกชาดก อรรถกถาวารุณิพุสกชาดก อรรถ
 กถาเวทัพพชาดก อรรถกถานักขัตตชาดก อรรถกถาทุมเมธชาดก อรรถกถามหาสีลวชาดก
 อรรถกถาปุณณปาติชาดก อรรถกถาผลชาดก อรรถกถาปัญญาวุธชาดก อรรถกถากาญจนกัณฑ์
 ชาดก อรรถกถาวานรินทชาดก อรรถกถาตโยธรรมชาดก อรรถกถาภริวาทชาดก อรรถกถาสังข
 ฆมนชาดก อรรถกถาอสาตมันตชาดก อรรถกถาอันทฎตชาดก อรรถกถาตักกชาดก อรรถกถา
 ทุรานชาดก อรรถกถาอนภริตติชาดก อรรถกถามุทลัคนชาดก อรรถกถาอุจจันคชาดก อรรถ
 กถาสีลวนาคชาดก อรรถกถาสัจจังกิริชาดก อรรถกถารุกขธัมมาชาดก อรรถกถาสังกียชาดก
 อรรถกถามหาสุบินชาดก อรรถกถาอิลลีสชาดก อรรถกถาขรัสสรชาดก อรรถกถาภิรมเสนชาดก
 อรรถกถาสุราปานชาดก อรรถกถากาฬิกัณณิชาดก อรรถกถาอัถถัสสทวารชาดก อรรถกถา
 กิมปักกชาดก อรรถกถาสีลวิมังสนชาดก อรรถกถามังคลชาดก อรรถกถากุหนชาดก อรรถกถา
 อกตัญญูชาดก อรรถกถาลิตตชาดก อรรถกถามหาสารชาดก อรรถกถาวิสสาสโกชนชาดก
 อรรถกถาเตลปัตตชาดก อรรถกถากุญฺวาณิชาดก อรรถกถาปโรสหัสชาดก อรรถกถาอสาตรูป
 ชาดก อรรถกถาปณณิกชาดก อรรถกถาเวริชาดก อรรถกถาทุพพลกัฐฐชาดก อรรถกถา
 อุทัญจนีชาดก อรรถกถาสาลิตตกชาดก อรรถกถาพาหิยชาดก อรรถกถากุณทกปฐชาดก อรรถ
 กถาสีคาลชาดก อรรถกถามิตจินตติชาดก อรรถกถาอนุสาสิกชาดก อรรถกถาทุพพชาดก อรรถ
 กถาติตติริชาดก อรรถกถาวัฏฏกชาดก อรรถกถาอกาลราวิชาดก อรรถกถาพันธนโมกขชาดก
 อรรถกถากุสนาพีชาดก อรรถกถานังคลีลชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถากฎาหกชาดก
 อรรถกถาอสิลัคนชาดก อรรถกถามูสิกชาดก อรรถกถาอัคคิกชาดก อรรถกถาโกสิยชาดก
 อรรถกถาอสัมปทานชาดก อรรถกถาปัญญาภิรูกชาดก อรรถกถาฆตาสนชาดก อรรถกถาฌานไส
 ฆนชาดก อรรถกถาจันทาภชาดก อรรถกถาสุวรรณหังสชาดก อรรถกถาพัพพชาดก อรรถกถา
 โคธชาดก อรรถกถาอุภโตภตชาดก อรรถกถากากชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถาสีคาล
 ชาดก อรรถกถาวิโรจนชาดก อรรถกถานังคภูฏชาดก อรรถกถาราชชาดก อรรถกถากากชาดก
 อรรถกถาปุปผัตตชาดก อรรถกถาสีคาลชาดก อรรถกถาเอกปณณชาดก อรรถกถาสัญชีวชาดก
 อรรถกถาราชชาดก อรรถกถาสีคาลชาดก อรรถกถาสูกรชาดก อรรถกถาอูรคชาดก
 อรรถกถาภักคชาดก อรรถกถาอลีนจิตตชาดก อรรถกถาคุณชาดก อรรถกถาสุหนุชาดก อรรถ
 กถาไมรชาดก อรรถกถาวิเนลกชาดก อรรถกถาอินทสมานโคตตชาดก อรรถกถาสันถวชาดก
 อรรถกถาคิชมชาดก อรรถกถานกุลชาดก อรรถกถาสมิทธิชาดก อรรถกถาสกุนคัษิชาดก
 อรรถกถากัลยาณธรรมชาดก อรรถกถาทัทธชาดก อรรถกถามักกภูชาดก อรรถกถาทุพพิยมัก
 กภูชาดก อรรถกถาอาทิจจุปฐฐานชาดก อรรถกถากาฬายมภูฏชาดก อรรถกถาตินทุกชาดก
 อรรถกถากัจฉปชาดก อรรถกถาสตธรรมชาดก อรรถกถาทุททชาดก อรรถกถาอสทิสชาดก

อรรถกถาสังคมาวจรชาดก อรรถกถาโลทกชาดก อรรถกถาอนภริตติชาดก อรรถกถาพริวาท
 ชาดก อรรถกถาจตุรฎฐชาดก อรรถกถาสีหโกฏฐกชาดก อรรถกถาสีหจัมมชาดก อรรถกถา
 รุทกชาดก อรรถกถาจุลลปทุมชาดก อรรถกถามณีโจรชาดก อรรถกถาปีพพตบุตรชาดก อรรถ
 กถามิตตามิตตชาดก อรรถกถาราชชาดก อรรถกถาคหปติชาดก อรรถกถาสาธุศีลชาดก อรรถ
 กถาพันธนาครชาดก อรรถกถาเกฬีสชาดก อรรถกถาขันธปริตตชาดก อรรถกถาวีรกชาดก
 อรรถกถาคังเคยชาดก อรรถกถากรุงคมิชาดก อรรถกถาสุงสูมารชาดก อรรถกถากั๊กกรชาดก
 อรรถกถากันทคลกชาดก อรรถกถาโสมทัตตชาดก อรรถกถาภรรยาชาดก อรรถกถาปุณณนที-
 ชาดก อรรถกถากัจฉปชาดก อรรถกถามัจฉชาดก อรรถกถาเสศคุชาดก อรรถกถาภูวาณนิช
 ชาดก อรรถกถาครหิตชาดก อรรถกถาธัมมัทธชาดก อรรถกถากาสาวชาดก อรรถกถาจุล
 นันทียชาดก อรรถกถาปุฎกัตตชาดก อรรถกถาขันตีวรรณชาดก อรรถกถากามนีตชาดก
 อรรถกถาปลายิชาดก อรรถกถาทุติยปลายิชาดก อรรถกถาอุปาหนชาดก อรรถกถาวิณาณ
 ชาดก อรรถกถาวิกัณณกชาดก อรรถกถาอสิตมาชาดก อรรถกถาวัจจนชาดก อรรถกถาพ
 ชาดก อรรถกถาเอกปทชาดก อรรถกถาหริตมาตชาดก อรรถกถามหาปิงคชาดก อรรถกถา
 สัพพทฐชาดก อรรถกถาสุนขชาดก อรรถกถาคุตติลชาดก อรรถกถาวิคติจฉชาดก อรรถกถา
 วิคติจฉชาดก อรรถกถามูลปริยายชาดก อรรถกถาพาโววาทชาดก อรรถกถาปาทัชชลิชาดก
 อรรถกถากิงสุโกปมชาดก อรรถกถาสาลกชาดก อรรถกถากปิชาดก อรรถกถาสังกัปปปรา
 ชาดก อรรถกถาเอกราชชาดก อรรถกถาสัยหชาดก อรรถกถาพรหมทัตตชาดก อรรถกถา
 รถัญญูชาดก อรรถกถาวิสัยหชาดก อรรถกถาสันธิเภทชาดก อรรถกถามณีกุณฑลชาดก
 อรรถกถาเวนสาชาดก อรรถกถามิตตวินทุกชาดก อรรถกถาอัญญูเสนชาดก อรรถกถาทัฬห
 รัมมชาดก อรรถกถาสูสิมชาดก อรรถกถาธุมการิชาดก อรรถกถากุมมาสปิณฑชาดก อรรถ
 กถาคังคมาลชาดก อรรถกถาคิชมชาดก อรรถกถาหริตจชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก
 อรรถกถาจตุทวารชาดก อรรถกถากัณห์ที่ปายนชาดก อรรถกถาภูริปัญหาชาดก อรรถกถา
 มาตุโปสกชาดก อรรถกถาชุนหชาดก อรรถกถาธรรมเทวปุตตชาดก อรรถกถาอุทยชาดก
 อรรถกถาปานีชาดก อรรถกถาทสธชาดก อรรถกถาสังวรมหาราชชาดก อรรถกถาสุปปาร
 ชาดก อรรถกถาสมุททวาณิชาดก อรรถกถาชนสันธชาดก อรรถกถามหากัณห์ชาดก อรรถ
 กถามหาปทุมชาดก อรรถกถามิตตามิตตชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถาพันธ์นชาดก
 อรรถกถาชวนหงส์ชาดก อรรถกถาจุลลนารทกัสนปชาดก อรรถกถาทูตชาดก อรรถกถากา
 ลิงคชาดก อรรถกถาอภิตติชาดก อรรถกถาตักการิชาดก อรรถกถารูชาดก อรรถกถาสร
 ชาดก อรรถกถาจันทกัณนรชาดก อรรถกถามหาอุกกุสชาดก อรรถกถาอุททาลกชาดก อรรถ
 กถามังสกชาดก อรรถกถาสุริชาดก อรรถกถามหาไมรชาดก อรรถกถาสาธินราชชาดก อรรถ

กภาพสพราหมณ์ชาดก อรรถกถาภิกขาปรัมภ์ชาดก อรรถกถามาตั้งคชาดก อรรถกถาจิตต
 สัมภูตชาดก อรรถกถาสีวีราชชาดก อรรถกถาโรหนมิดชาดก อรรถกถาหังสชาดก อรรถกถา
 สัตติคุมพชาดก อรรถกถาภักลาติกาชาดก อรรถกถาไสมนัสสชาดก อรรถกถาจัมเปยยชาดก
 อรรถกถามหาปโลกชาดก อรรถกถาหัตถิปาลชาดก อรรถกถาอโยธยชาดก อรรถกถากิงฉันท
 ชาดก อรรถกถากุมภชาดก อรรถกถาชัยทีสชาดก อรรถกถาสัมภวชาดก อรรถกถามหากปี
 ชาดก อรรถกถาปัทมกชาดก อรรถกถาภักชุตินทุกชาดก อรรถกถาเตสกุณชาดก อรรถ
 กถาสรงคชาดก อรรถกถาลัมพูชาชาดก อรรถกถาสังขปาลชาดก อรรถกถาจุลลสุดไสมชาดก
 อรรถกถานพินิกาชาดก อรรถกถาอุมมาทนต์ชาดก อรรถกถาโสณกชาดก อรรถกถาสังกัจจ
 ชาดก อรรถกถากุสชาดก อรรถกถาโสณนันทชาดก อรรถกถาจุลลหังสชาดก อรรถกถามหา
 หังสชาดก อรรถกถาสุธาโกชนชาดก อรรถกถามหาสุดไสมชาดก อรรถกถาเตมียชาดก อรรถ
 กถามหาชนกชาดก อรรถกถาสุวรรณสามชาดก อรรถกถาเนมิราชชาดก อรรถกถามโหสถชาดก
 อรรถกถา ฎริทัตชาดก อรรถกถาวิฑูรชาดกและ อรรถกถาเวสสันดรชาดก

การใช้คำกริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคเป็นความเปรียบ
 แทนกันได้แก่ คำกริยาเสวย เสพ และบริโภคที่เชื่อมโยงความหมายกับการเกี่ยวข้องหรือพอใจใน
 กาม ส่วนมากเป็นการใช้ความเปรียบเพื่อสื่อความลุ่มหลงในสมบัติและความลุ่มหลงในกามคือรูป
 รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ ลักษณะที่โดดเด่นของการใช้ความเปรียบในกลุ่มนี้คือปรากฏกลวิธีที่
 หลากหลายซึ่งล้วนขับเน้นสารธรรมที่สื่อความเปรียบให้เด่นชัดขึ้น ดังจะอธิบายต่อไปนี้

ใน อรรถกถากามนิตชาดกซึ่งเป็นอรรถกถาชาดกที่เป็นเรื่องต่อ
 กับ อรรถกถากามชาดก ปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนความทะยานอยากราชสมบัติ
 ของพระราชาเหมือนผู้กระหายน้ำดังได้วิเคราะห์ในส่วนของการใช้กริยาที่แสดงความปรารถนาใน
 การบริโภคเป็นความเปรียบแทนค้นหาไปข้างต้น ในอรรถกถากามนิตชาดก ที่มีเนื้อเรื่อง
 เหมือนกับ อรรถกถากามชาดก ปรากฏการใช้คำกริยา “เสวย” เป็นความเปรียบแทนความลุ่มหลง
 ในกามในตอนที่พระโพธิสัตว์สอนพระราชาซึ่งป่วยหนักเพราะความอยากได้สมบัติว่า

พระมหาสัตว์แสดงเหตุนี้แต่พระราชาฉะนี้แล้ว
 ได้ตรัสให้ยิ่งๆ ขึ้นไปอย่างนี้ว่าข้าแต่มหाराชถ้า
พระองค์จักได้ราชสมบัติทั้งสามแคว้นนั้นเมื่อ
พระองค์เสวยราชทั้ง 4 นคร จะฉลองพระองค์ด้วยผ้า
 สากทั้ง 4 คู่คราวเดียวกันได้อย่างไรเล่าหนอ. จะเสวย

ทั้ง 4 ชาติทอง จะบรรทมทั้ง 4 พระแท่น ข้าแต่
 มหาราชพระองค์ไม่พึงเป็นไปในอำนาจตัณหา. ชื่อว่า
 ตัณหานี้เป็นมูลรากของความวิบัติ. เมื่อเจริญขึ้นผู้ใดทำ
 ให้งอกงามย่อมขัดบุคคลนั้นลงนรกทั้ง 8 ชุมอุสสทนรก
 16 ชุมและอบายภูมิที่เหลือมีประเภทนานาประการ.
 พระมหาสัตว์แสดงธรรมชู้พระราชาด้วยภัยในนรกเป็น
 ต้นอย่างนี้. ฝ่ายพระราชาฟังธรรมของพระมหาสัตว์
 แล้วก็สร้างโคกหยาพระโรคทันใดนั่นเอง. แม้ทำวสัฏกะ
 ประทานโอวาทแต่พระราชาให้ดำรงอยู่ในศีล แล้วเสด็จ
 กลับเทวโลก. ฝ่ายพระราชาตั้งแต่นั้นทรงบำเพ็ญบุญ มี
 ทานเป็นต้น. เสด็จไปตามยถากรรม.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:420-421)

คำสอนพระโพธิสัตว์ข้างต้นใช้คำกริยาเสวยเพื่อโยงความหมาย
 ของกามได้เป็นอย่างดี โดยการสร้างความคู่กันของ“**เมื่อพระองค์เสวยราชทั้ง 4 นคร**”กับ“**จะ
 เสวยทั้ง 4 ชาติทอง**” โดยนัยนี้กริยาคำว่าเสวยที่ปรากฏทั้งสมบัติและชาติทองอันหมายถึงการ
 เสวยหรือกินอาหาร จึงเชื่อมโยงความหมายร่วมกันคือการเข้าไปเกี่ยวข้องหรือเข้าไปเสพกามจน
 เกิดความลุ่มหลงในกาม และเมื่อเกิดความลุ่มหลงในกามมาก ๆ ก็จะกลายเป็นต้นเหตุที่เป็นเหตุ
 นำไปสู่ นรก

นอกจากจะปรากฏตัวละครที่ลุ่มหลงในกามแล้ว ในอรรถกถา
 ชาดกบางเรื่องยังชี้ปรากฏตัวละครที่มีปัญญารู้เท่าทันความลุ่มหลงในกามที่เป็นเหตุแห่งความ
 ทุกข์ โดยการใช้กริยาเสพ หรือบริโภคอาหารเชื่อมโยงความหมายกับการบริโภคหรือเสพกาม
 เช่นเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในอรรถกถา *กิงสกชาดก* ที่เชื่อมโยงความหมายระหว่างการ
 บริโภคเห้งบัวกับการบริโภคกาม

ใน *อรรถกถากิงสกชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
 พรหมณ์ชื่อมหากาญจนา บิดามารดาปรารถนาให้ครองเรือน แต่พระโพธิสัตว์ปฏิเสธเพราะไม่มี
 จิตน้อมนำไปทางโลก เมื่อบิดามารดาตายก็ชักชวนน้องชายหญิงทาสหญิงชายและสหายรวม 11
 คนสละสมบัติ 80 โกฏิออกบวช ไปสร้างบรรณศาลาบำเพ็ญธรรมอยู่ป่า โดยดาบสทั้งหลายต่าง
 ผลิตเวรกันหาเห้งบัวมาเป็นอาหารเผื่อดาบสทั้งหมด

ด้วยศิลปะของดาบสทั้ง 11 ทำวสัฏกะจึงทดลองศิลปะของพวกดาบสว่ายังมีใจน้อมนำไปทางกามหรือไม่ จึงเนรมิตให้เหง้าบัวที่เป็นส่วนของมหากาญจนดาบสหายไป จนวันที่ 3 มหากาญจนดาบสจึงประชุมดาบสอื่นๆ เพื่อถามถึงอาหารของตน เมื่อไม่รู้ว่าอาหารหายไปไหนจึงกลัวกันว่าจะมีการขโมย พวกดาบสทุกคนรวมทั้งช้างและลิงที่อาศัยในบริเวณอาศรม จึงสภว่ามีได้นำเหง้าบัวไปด้วยการดิเตียนกามดังนี้

ข้าแต่ท่านพรหมณ์ผู้ใดลักเอาเหง้าบัวของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงได้ม้าวัวเงินทองและภรรยาที่น่าชอบใจ จงพร้อมพรังด้วยบุตรและภรรยามากมายเถิด.

...

ข้าแต่ท่านพรหมณ์ผู้ใดลักเอาเหง้าบัวของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงตัดทรงระเบียบดอกไม้เครื่องลูบไล้กระแจะจันทร์แคว้นกาสิ จงเป็นผู้มากไปด้วยบุตร จงกระทำความเพ็งเล็งอย่างแรงกล้าในกามทั้งหลายเถิด.

ข้าแต่ท่านพรหมณ์ผู้ใดลักเอาเหง้าบัวของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงเป็นคฤหัสถ์มีธัญชาติมากมายสมบูรณ์ด้วยกสิกรรมมียศจะได้บุตรทั้งหลาย จงมีทรัพย์ได้กามคุณทุกอย่าง จงอยู่ครองเรือนอย่างไม่เห็นความเสื่อมเลย.

ข้าแต่ท่านพรหมณ์ผู้ใดลักเอาเหง้าบัวของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์บรมราชาธิราชมีกำลังมียศศักดิ์ จงครอบครองแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขตเถิด.

ข้าแต่ท่านพรหมณ์ผู้ใดลักเหง้าบัวของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงเป็นพรหมณ์มัวประกอบในทางทำนายฤกษ์ยาม อย่าได้คลายความยินดีใน

ตำแหน่งท่านผู้เป็นเจ้าแคว้นผู้มียศ จงบูชาผู้นั้น
เถิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้ใดสักเอาเหง้าบัว
ของท่านไป ขอชาวโลกทั้งมวลจงสำคัญผู้นั้นว่า
เป็นผู้เชี่ยวชาญเวทมนต์ทั้งปวงผู้เรื่องตบะชาว
ชนบททั้งหลายทราบดีแล้ว จงบูชาผู้นั้นเถิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้ใดสักเอาเหง้าบัว
ของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงครอบครองบ้านส่วยอัน
พระราชาทรงพระราชทานให้เป็นบ้านที่มั่งคั่ง
สมบูรณ์ด้วยเหตุ 4 ประการดุจท้าววสวะ
พระราชทานให้อยาได้คลายความยินดีจนกระทั่ง
ถึงความตายเถิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้ใดสักเอาเหง้าบัว
ของท่านไป ขอให้ผู้นั้นจงเป็นนายบ้านบันเทิงอยู่
ด้วยความพื่อนรำซบร้อมในท่ามกลางสหาย
อย่าได้รับความพินาศอย่างใดอย่างหนึ่งจาก
พระราชาเลย.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์หญิงใดสักเอาเหง้าบัว
ของท่านไป ขอให้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเอก
ราชทรงปราบปรามศัตรูได้ทั่วพื้นปฐพี ทรง
สถาปนาให้หญิงนั้นเป็นยอดสตรีจำนวนพันขอ
หญิงนั้น จงเป็นมเหสีผู้ประเสริฐกว่านางสนม
ทั้งหลายเถิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์หญิงใดสักเอาเหง้าบัว
ของท่านไป ขอให้หญิงนั้นจงเป็นทาสไม่สะดุ้ง
สะเทือน กินของดี ๆ ในท่ามกลางคนทั้งปวงที่มา
ประชุมกันอยู่ จงเที่ยวไต่อดลากออยู่เถิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้ใดสักเอาเหง้าบัว
ของท่านไป ขอให้ผู้นั้นเป็นเจ้าของอาวาสในวัด

ใหญ่ ๆ จะเป็นผู้ประกอบนวรรกรรมในเมืองกษัตริย์
จงกระทำหน้าที่ต่างตลอดวันเกิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ข้างเชือกไคลักเอา
แหง้าบัวของท่านไป ขอให้ข้างเชือกนั้นจงถูก
คล้องด้วยบ่วงบาศตั้งร้อย จงถูกนำออกจากป่า
อันนำรีนรมย์มายังราชธานี จงถูกทิ่มแทงด้วย
ปฏักและสับด้วยขอเกิด.

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ลิงตัวไคลักเอาแหง้า
บัวของท่านไป ขอให้ลิงตัวนั้นมีดอกไม้สวมคอ
ถูกเจาะหูด้วยติบูกถูกเสียนด้วยไม้เรียวเมื่อฝึกหัด
ให้เล่นงูเข้าไปใกล้ปากงูถูกมัดตระเวนเที่ยวไป
ตามตรอกเกิด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:411-414)

คำสบถของดาบสและข้างและลิงทั้ง 13 คาถาเป็นการซ้ำ
โครงสร้างความที่ใช้อาหารมาเป็นแทนความเปรียบแทนกามได้อย่างละเอียดลออและงดงามยิ่งนัก
การย้ำความทุกส่วนต้นของคาถาว่า “ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้ไคลักเอาแหง้าบัวของท่านไป” ก่อนจะ
กล่าวสบถโทษของกามอื่นๆ ทั้ง สมบัติ บุตร-ภรรยา เครื่องหอม รัถญาหาร ราชสมบัติ ยศศักดิ์
(การเป็นนายบ้านและมเหสี) นอกจากจะเป็นกลวิธีที่สอดร้อยให้คำสบถทั้ง 13 คำมีเอกภาพเป็น
หนึ่งเดียวกันแล้ว ยังเป็นกลวิธีที่ขบเน้นความหมายของวัตถุประสงค์และกิเลสกามที่เป็นเครื่องหลอก
ล่อให้เกิดความลุ่มหลงพอใจ โดยเริ่มจาก “อาหาร” ซึ่งสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์ที่สุดมาเป็นความ
เปรียบแทนกามอื่นๆ ทั้งยังชี้ให้เห็นภัยใหญ่หลวงของกามคือความลุ่มหลงติดจมอยู่ในกามจนไม่
ยอมสละออกจากกามนั้น สอดร้อยกับคำสบถสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่สบถว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลายผู้ใดแลแกลังกล่าวถึง
ของที่ไม่หายว่าหายก็ดีหรือผู้สงสัยคนใดคนหนึ่งก็ดี
ขอให้ผู้นั้น จงได้บริโภคกามทั้งหลาย จงเข้าถึง
ความตายอยู่ในท่ามกลางเรือน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:417)

คำสวดของพระโพธิสัตว์ข้างต้นจึงเป็นการสรุปว่าสิ่งต่างๆที่ปรากฏในคำสวดทั้ง 13 คำล้วนแต่เป็นวัตถุประสงค์ที่ก่อให้เกิดความเพลิดเพลินทั้งสิ้น โดยใช้กริยาคำว่า “บริโภค” มาเป็นเครื่องร้อยรัดความหมายของกามเข้าด้วยกัน นอกจากนี้กริยาคำว่าบริโภคยังแสดงให้เห็นว่าชนทั้งหลายต่าง “บริโภค” หรือกลืนกินกามเข้าไปทุกขณะ มิใช่แต่เพียงอาหารหากแต่หมายถึงทุกสิ่งที่ทำให้เกิดความติดชอบพอใจ

หลังจากที่ดาบสและสัตว์ทั้งหลายได้สวดด้วยการติเตียนโทษของกามแล้ว ท้าวสักกะได้แสดงตนว่าเป็นผู้ทำให้เหง้าบัวหายไป ท้าวสักกะได้ถามดาบสทั้งหลายว่ากามเป็นสิ่งที่ชนทั้งหลายต่างแสวงหา เพราะเหตุใดดาบสจึงติเตียนโทษของกาม พระโพธิสัตว์จึงได้แสดงโทษของกามให้ท้าวสักกะฟัง ความว่า

**ดูก่อนท่านผู้เป็นจอมภูตเพราะกามนั้นแล
สัตว์ทั้งหลายจึงถูกระหารถูกจองจำ เพราะกาม
ทั้งหลายทุกข์และภัยจึงเกิด เพราะกามทั้งหลาย
สัตว์ทั้งหลายจึงประมาทลุ่มหลงกระทำกรรมอัน
เป็นบาปสัตว์เหล่านั้นมีบาปจึงประสบบาปกรรม
เมื่อตายแล้วย่อมไปสู่นรก เพราะเห็นโทษในกาม
คุณดังนี้ ฤๅษีทั้งหลายจึงไม่สรรเสริญกาม.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:418)

คำตอบของพระโพธิสัตว์ได้กล่าวย้ำความว่า “กามทั้งหลาย” อีกถึง 2 ครั้งเพื่อเน้นย้ำ ความหมายของกามที่ได้กล่าวไว้ในคำสวดของดาบสทั้งหลาย พร้อมกับย้ำให้เห็นว่ากามเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ดาบสผู้ประพฤติพรหมจรรย์จึงติเตียนกาม

นอกเหนือจากการสร้างความคู่กันเช่นใน *อรรถกถากามนีตชาดก* และการเน้นย้ำโครงสร้างความเช่นใน *อรรถกถากิงสกชาดก* แล้ว การใช้กริยาเสพ หรือ เสวยที่เชื่อมโยงความหมายกับการลุ่มหลงในกามยังปรากฏผ่านการสร้างเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างอดีตวัตถุ กับปัจจุบันวัตถุ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏใน *อรรถกถาอินทริยชาดก*

ในอดีตวัตถุของ *อรรถกถาอินทริยชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุตรบุโรหิตเห็นโทษในกามจึงบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า มีลูกศิษย์ 7 คนวันหนึ่งพระนารทดาบสลูกศิษย์ของพระโพธิสัตว์ไปเห็นนางวรรณทาสีที่ทำน้ำเกิดจิตปฏิบัติจึงเสื่อมจาก

ฉมาน นอนป่วยอยู่ แม้ดาบสอื่นมาถามอาการ นารถดาบสก็มูสาวว่าไม่เป็นอะไร ดาบสทั้งหลาย จึงไปเชิญสร้งคดาบสมาแสดงโทษของกามให้นารถดาบสฟัง

**ดูก่อนนารถะบุรุษใดตกอยู่ในอำนาจแห่ง
อินทรีเพราะกาม บุรุษนั้นละโลกทั้ง 2 ไปแล้ว
ย่อมเกิดในอบายมีนรกเป็นต้นแม้เมื่อยังเป็นอยู่ก็
ย่อมชুবชิตไป.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โย อินุทริยานิ
ความว่า ดูก่อนนารถะ บุรุษใดยึดถืออาการในรูป เป็น
ต้นว่างามตกอยู่ในอำนาจแห่งอินทรี 6 ด้วยสามารถ
แห่งกิเลสกาม. บทว่า **ปริจจชชุกโก** ความว่า บุรุษนั้น
ละโลกทั้ง 2 คือมนุษย์โลกและเทวโลกเสีย ย่อมบังเกิด
ในอบายมีนรกเป็นต้น. บทว่า **ชีวนเดว วิสุสสตี**
ความว่า เมื่อยังเป็นอยู่ก็ไม่ได้กิเลสวัตถุที่ตนปรารถนา
ย่อมเหือดแห้งด้วยความโศกถึงทุกข์ใหญ่. นารถดาบส
ได้ฟังดังนั้นจึงถามว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ขึ้นชื่อว่ากาม
เสพกามย่อมเป็นสุขแต่ท่านมากกล่าวความสุขเช่นนี้ว่า
เป็นทุกข์ดังนี้หมายถึงอะไร ? ลำดับนั้นท่านสร้งค
ดาบสได้กล่าววว่า ถ้าเช่นนั้นเธอจงฟังแล้วกล่าวคาถา
ที่ 2 ความว่า :-

**ทุกข์เกิดในลำดับแห่งสุข สุขเกิดในลำดับ
แห่งทุกข์ส่วนเธอนั้น ประสบทุกข์มากกว่าสุขเธอจง
หวังความสุขอันประเสริฐเกิด.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุขุสสานนุตรี**
ได้แก่ ทุกข์คือนรกอันเกิดขึ้นในลำดับแห่งกามสุข. บท
ว่า **ทุกข์ุสส** ได้แก่สุขที่เป็นทิพย์สุข มนุษย์และสุขคือ
พระนิพพานอันเกิดในลำดับแห่งความลำบากคือต้อง
รักษาศีล. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ดูก่อนนารถะ **สัตว์**
เหล่านี้ทำกาละลงในสมัยที่เสพกาม ย่อมเกิดในนรก

อันเป็นสถานที่ที่มีทุกข์โดยส่วนเดียวส่วนผู้รักาศิลและ
 เจริญวิปัสสนาย่อมลำบากเขาเหล่านั้น รักษาศีลด้วย
 ความลำบากแล้วย่อมกลับได้ความสุขดังกล่าวแล้วด้วย
 ผลแห่งศีลอาศัยเหตุนี้เราจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **โส
 สิ ปตโต** ความว่าดูก่อนนารทะ. เธอนั้นบัดนี้ได้ทำ
 ฌานสุขให้พินาศเสียแล้ว จึงถึงทุกข์ทางใจ ซึ่งอาศัย
 กามเป็นเหตุมากกว่าสุขนั้น. บทว่า **ปาฏิภงขา** ความ
 ว่าเธอจงทิ้งกิเลสทุกข์นี้เสีย แล้วจำนงคือปรารถนา
 ฌานสุขที่ประเสริฐคือสูงสุดนั้นแหละเถิด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59:559-561)

เมื่อพิจารณาความลุ่มหลงในรูปอันงดงามของนางวรรณาที
 ของพระนารทดาบสในอดีตวัตตกับเนื้อหาในส่วนปัจจุบันวัตตที่กล่าวถึงภิกษุกระสันลึก(ผู้เคยเป็น
 นารทดาบสในอดีตชาติ) เพราะติตรสมือของภรรยาเก่า จะพบว่าความเปรียบในอดีตวัตตและ
 ปัจจุบันวัตตสอดคล้องกันอย่างงดงาม

...แม้อาหารที่จะพึงได้ก็ล้วนปนเป็นแป้งและ
 เป็นน้ำข้าวที่ติดอยู่ตามข้างกระบวยบ้างเป็นข้าวยาคุ
 บ้างของเคี้ยวที่บูดที่แห้งบ้างเป็นข้าวตังข้าวตากบ้างไม่
 พออิ่ม. ภิกษุนั้นถือเอาอาหารที่ตนไว้แล้วไปสำนัก
 ของภรรยาเก่าภรรยาเก่าไหว้แล้วรับบาตรของภิกษุนั้น
 เอาภัตตาหารออกจากบาตรทิ้งเสียแล้วถวายข้าวยาคุ
 ภัตสุปพัญชนะที่ตนตกแต่งไว้ดีแล้ว. ภิกษุแก่นั้นติด
 รสอาหารไม่สามารถจะละภรรยาเก่าได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59:555)

คำกล่าวของนารทดาบสที่ว่า **“ขึ้นชื่อว่าภรรยาเย่อมเป็น
 สุข”** เพราะการได้เห็นรูปอันยวนใจของนางวรรณาที สัมพันธ์เป็นอย่างดีกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน
 วัตตที่พระเถระติตรสมือของภรรยา มีความสุขที่ได้เสพอาหารรสมือของภรรยา ต่างจากอาหารที่
 ได้รับในโรงฉันที่ไม่อิ่มท้อง ความสุขจากการได้เสพ “รูป” ในอดีตวัตตและความสุขจากการได้เสพ

“รส”ในปัจจุบันวัตถุ จึงล้วนเป็นเครื่องชักนำให้พระนารทดาบส และพระเถระซึ่งดำรงสถานภาพเป็นนักบวชทั้ง 2 ชาติปรารถนาจะออกจากการบรรพชาเพื่อเสพกาม

3.2.1.2.3 กิริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคที่เป็นความเปรียบเทียบการได้รับพระธรรม คือการใช้กิริยาตี้มและเสพร่วมกับพระธรรม ปราภฏใน อรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 12 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาเสยยชาดก อรรถกถาฉวกชาดก อรรถกถาสูสิมชาดก อรรถกถามหามังคลชาดก อรรถกถาหมากัณหาชาดก อรรถกถาตักกาวริยชาดก อรรถกถาสรภชาดก อรรถกถาสัมภวชาดก อรรถกถาเตสกุณชาดก อรรถกถาอุมาทันตีชาดก อรรถกถาจุลลหังสชาดก และอรรถกถามหาสุตโสมชาดก

ใน อรรถกถาฉวกชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุรุษ จัณฑพทาล ภรรยาแพ้ออกอยากบริโภคมะม่วง พระโพธิสัตว์จึงเข้าไปขโมยมะม่วงในอุทยานของพระเจ้าพาราณสีในเวลากลางคืน เมื่อป็นขึ้นไปบนต้นมะม่วงพระโพธิสัตว์ก็เห็นพราหมณ์ปุโรหิตกำลังสอนมนต์แก่พระราชา แต่ปุโรหิตกลับนั่งที่อาสนะที่ต่ำอาสนะของพระราชา พระโพธิสัตว์เห็นลักษณะอันไม่เคารพธรรมของชนทั้งสองจึงนึกถึงการกระทำของตนเองที่ประพฤตินี้ไม่เคารพธรรมเพราะมาตุคาม พระโพธิสัตว์จึงลงจากต้นมะม่วงแล้วถามพราหมณ์ว่าในฐานะอาจารย์ผู้บอกมนต์ เพราะเหตุใดพราหมณ์จึงนั่งต่ำกว่ากษัตริย์ผู้เรียนมนต์ พราหมณ์ตอบพระโพธิสัตว์ว่า

**เราบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันสะอาด
ปรุงด้วยเนื้อ เพราะเหตุนั้นเราจึงไม่สั่งเสพธรรม
นั้น อันฤๅษีทั้งหลายชั่งเสพแล้ว.**

คำอันเป็นคาถานั้นมีอธิบายว่าท่านผู้เจริญก็
เราบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันเป็นของแห่งพระราชา
นี้อันชาวสะอาดอันปรุงเจือด้วยเนื้ออราดรสด้วยชนิดแห่ง
เนื้อมิประการต่างๆเพราะฉะนั้นเราจึงเป็นผู้ผูกพัน
เยื่อใยในท้องจึงไม่ได้สั่งเสพธรรมนี้ที่พวกฤๅษี
ทั้งหลายผู้แสวงหาคุณเสพแล้ว.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:434)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่า อรรถกถาฉวก-ชาดกใช้อาหารเป็นความเปรียบในหลายระดับ ความหมายระดับแรกอาหารที่ปรากฏในเรื่องคือ

“ผลมะม่วงสุกจากพระราชอุทยานนั้นมาระดับความแพ้อภัยของภรรยา” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:432) และ “ข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันสะอาดปรุงด้วยเนื้อ” เป็นความเปรียบแทนกามเพราะเป็นอาหารที่ทำให้เกิดความพอใจ จนทำให้เกิดความอยากที่จะบริโภคอาหารนั้นอีกเห็นได้ชัดในส่วนของพราหมณ์ผู้ “ผูกพันเยื่อใยในท้อง” กล่าวคือเป็นผู้ที่ติดชอบพอใจในอาหาร อยากจะรับประทานอาหารหรือกามนั้นต่อไป จึงละเลยไม่เคารพธรรมคือการนั่งอาสนะให้สูงกว่าพระราชา

ความหมายระดับที่สองอาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรม กล่าวคือเพราะอาหารทั้งสองอย่างทำให้ทั้งบุรุษจันทาลและพราหมณ์รู้ถึงความผิดธรรมของตน อาหารที่เป็นความเปรียบแทนพระธรรมจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ทั้งบุรุษจันทาลและพราหมณ์สลัดกามคืออาหารที่ตนเองติดชอบพอใจออกกล่าวคือบุรุษจันทาลก็ไม่ได้ขโมยมะม่วงและพราหมณ์ก็ตัดสินใจไปบอภคมนตรีในสำนักของพระราชาของคือนอกจากนี้ยังเชื่อมโยงความได้จากคำกล่าวของพราหมณ์ที่ว่า “เสพธรรมนี้ที่พวกฤๅษีทั้งหลายผู้แสวงหาคุณเสพแล้ว”

ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปีณณาสกั อานุปทวรรค ปรากฎพระสูตรชื่อ “เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร” ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพความว่า

4. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและธรรมที่ไม่ควรเสพ

[109] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยายที่ควรเสพและไม่ควรเสพแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมบรรยายนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวกายสมาจาร(ความ

ประพจน์ทางกาย) ไว้ 2 ประการคือ

1. กายสมาจารที่ควรเสพ
2. กายสมาจารที่ไม่ควรเสพ

กายสมาจารทั้ง 2 ประการนั้นเป็นกายสมาจาร
ที่ตรงข้ามกันและกัน

เรากล่าววชิรสมาจาร(ความประพจน์ทางวาจา)

ไว้ 2 ประการ คือ

1. วชิรสมาจารที่ควรเสพ
2. วชิรสมาจารที่ไม่ควรเสพ

วชิรสมาจารทั้ง 2 ประการนั้นเป็นวชิรสมาจารที่
ตรงข้ามกันและกัน

...

เพราะทรงอาศัยเหตุอะไร พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสไว้เช่นนั้น

เมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใด อกุศลธรรม
เจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลงกายสมาจารเช่นนี้ไม่ควร
เสพ และเมื่อบุคคลเสพกายสมาจารเช่นใดอกุศลธรรม
เสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น กายสมาจารเช่นนี้ควรเสพ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14 :135-137)

จาก เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร ที่คัดมาเป็นตัวอย่างข้างต้น เห็นได้
ว่า “กายสมาจาร” หรือ “ความประพจน์ทางกาย” เป็นธรรมประการแรกที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่าเป็น
สิ่งควรเสพหรือไม่ควรเสพ ก่อนจะลำดับถึง วชิรสมาจาร(ความประพจน์ทางวาจา)มโนสมาจาร
(ความประพจน์ทางใจ)จิตตูปบาท(ความเกิดขึ้นแห่งจิต)สัญญาปิฎฐิติ และอัฏฐกาตามลำดับ ก่อน
จะสรุปท้ายว่าที่เริ่มต้นจากความประพจน์ทางกายเพราะเป็นต้นเหตุความเจริญขึ้นของทั้งอกุศล
ธรรมและกุศลธรรม โดยนัยที่ว่าความประพจน์ทางกายเป็นเหตุให้เกิดขึ้นทั้งอกุศลธรรมและ
กุศลธรรม เช่นเดียวกับอาหารที่เป็นได้ทั้งกามและพระธรรมซึ่งเป็นเหตุให้เกิดขึ้นทั้งอกุศลธรรม
และกุศลธรรม โดยนัยนี้อาจจะกล่าวได้ว่าการปรากฏทั้งอาหารและกิริยา “เสพ” ใน อรรถกถาขวก

ชาดกได้สอดร้อยความหมายกันอย่างเหมาะสม อีกทั้งได้ชี้ให้เห็นว่าการเจริญขึ้นของอุกศลธรรม และกุศลธรรมในมนุษย์คนใด เกิดขึ้นเพราะการประพฤติกรรมของมนุษย์ผู้นั้นเป็นสำคัญ

นอกเหนือจากการใช้กิริยาเสพแล้ว ในอรรถกถาชาดกยังปรากฏการใช้กิริยา “ดื่ม” ร่วมกับน้ำอมฤตเพื่อสื่อความหมายแทนการรับพระธรรมเข้าไปในจิตใจของมหาชนหลังจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในอรรถกถาชาดก 4 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถาสูสีมชาดก อรรถกถาสรมชาดก อรรถกถาจุลหังสชาดก และอรรถกถามหาสุตโสมชาดก*

ใน *อรรถกถาสูสีมชาดก* พระพุทธเจ้าตรัสเหตุแห่งการเสด็จออกอภิเนษกรมณ โดยได้ยกตัวอย่างดีดงามเป็นเรื่องของพระเจ้าสุสีมที่ได้ราชสมบัติเพราะพระมารดาของพระสหายหลงรักพระองค์ พระสหายจึงยกราชสมบัติให้พระเจ้าสุสีมและตั้งมารดาเป็นมเหสี วันหนึ่งมเหสีกลัวว่าตนชราลงไปทุกวันพระเจ้าสุสีมจะเสื่อมเสน่ห์หา จึงแก้งเอาเกศาหางอกของพระองค์เองมาหลอกว่าเป็นของพระเจ้าสุสีม พระเจ้าสุสีมเห็นภัยของความชราจึงปรารถนาออกบวช แม้พระมเหสีบอกว่าเกศาหางอกเป็นของนางเอง พระเจ้าสุสีมก็ยืนยันที่จะออกบวช การใช้อุณูภาคการให้ดื่มน้ำอมฤตแทนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าปรากฏในส่วน of ประชุมชาดก

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา
แล้วทรงประกาศสังฆธรรมทั้งหลาย ในที่สุดแห่งสัง
ฆธรรมยังชนจำนวนมากให้ดื่มน้ำอมฤต แล้วทรง
ประชุมชาดกไว้ว่า พระอัครมเหสีในครั้งนั้น ได้แก่
มารดาพระราหุลในบัดนี้ พระราชาผู้เป็นพระสหาย
ได้แก่ พระอานนท์ ส่วนพระเจ้าสุสีมได้แก่ เราตถาคต
ฉะนั้นแล.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59:394)

ใน *อรรถกถาสรมชาดก* ก็ปรากฏการใช้อุณูภาคการให้น้ำดื่มน้ำอมฤตแทนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าในส่วนปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าได้แสดงปาฏิหาริย์ด้วยเพื่อกำราบเหล่าเดียรถีย์ หลังจากนั้นก็แสดงธรรมแก่พุทธสาวก

พระศาสดาทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์กำราบ
เหล่าเดียรถีย์ มิใช่เป็นเรื่องทั่วไปกับสาวก ทรงทราบ
ความที่ชนเป็นอันมากพากันเลื่อมใส เสด็จลงประทับ

นั่งเหนือพระพุทธรูปทรงแสดงธรรม ผุ้งป่าณชาติ
20 โกฎิพากันดื่มน้ำอมฤต.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:334)

พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่บริษัท

ประมาณ 12 โยชน์. ปาณชาติ 30 โกฎิตื่น้ำอมฤต

แล้ว. พระศาสดาทรงส่งบริษัท แล้วเสด็จจาริกถึงพระ
นครสาวัตถีโดยลำดับ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:337)

ใน อรรถกถาจลหังสชาดก การใช้อุภาคการให้น้ำอมฤต
แทนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ปรากฏในส่วนปัจจุบันวัตถุที่พระพุทธเจ้าทรมานข้างนาลาคีรี
ให้คลายจากความดูร้าย แล้วพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงธรรมแก่ข้างในสมาคมของข้างนาลาคีรี

ตั้งแต่นั้นมา ข้างนาลาคีรีก็ปรากฏนามว่า
ธนपालกะ ก็ใน ขณะนั้น สัตว์ 84,000 ในสมาคม
แห่งข้างธนपालกะก็ได้ดื่มน้ำอมฤต. พระศาสดาทรง
ให้ข้างธนपालกะตั้งอยู่ในศีล 5 ประการ ข้างนั้นก็เอา
วงดุจละของลูสีพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
เอาไปรยลงบนหัวของตน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62:342)

สังเกตได้ว่าการใช้อุภาคการให้น้ำอมฤตดื่มเป็นความเปรียบ
แทนการแสดงพระธรรมของพระพุทธเจ้ามักจะปรากฏในส่วนปัจจุบันวัตถุหรือประทุมชาดก ทั้งนี้
อาจจะสื่อความหมายโดยนัย คือได้รับพระธรรม เป็นหนทางที่นำไปสู่ “อมตนิพพาน”¹⁶ โดย

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) (2552: 232-233)ได้สรุปวิธีกล่าวถึงหรืออธิบายนิพพานว่ามี 4 ลักษณะ
คือ

1. แบบปฏิเสธ คือให้ความหมายอันแสดงถึงการละ การกำจัด การเพิกถอนภาวะที่ไม่ดี ไม่งาม ไม่
เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์ต่างๆ ที่มีอยู่ในวิสัยของฝ่ายวิภูฏะ เช่นว่า “นิพพานคือความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้น
โมหะ” “นิพพานคือความดับแห่งภพ” “นิพพานคือความสิ้นตัณหา” “จุดจบของทุกข์” ดังนี้เป็นต้น หรือใช้คำ

เชื่อมโยงความหมายจากน้ำอมฤตที่เป็นน้ำทิพย์ยังผลให้ผู้ดื่มเป็นอมตะเช่นเดียวกับนิพพานที่ทำให้ชนผู้นั้นรอดพ้นจากวงจรของทั้งการเกิดและการตาย ความเปรียบนี้จึงมักจะปรากฏในส่วนของปัจจุบันวัตถุหรือประมุขชาติแทนที่จะเป็นส่วนอดีตวัตถุ เพราะมหาชนที่ได้ดื่มน้ำอมฤตนี้จะไปสู่อมตนิพพานไม่วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏอีกต่อไป

ในพระสูตรต้นตปิฎกได้ปรากฏพระสูตรหลายพระสูตรที่ได้กล่าวถึงอมตนิพพาน เช่น ทุตติยอัฏฐยตรกิกขุสูตร ใน สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค [มคคสังยุต] อวิชชาวรรค

เรียกอันแสดงภาวะที่ตรงข้ามกับภาวะฝ่ายวิภูฏะโดยตรงเช่น “เป็นอสังขตะ” (ไม่ถูกปรุงแต่ง) “อชระ” (ไม่แก่) “อมตะ” (ไม่ตาย) เป็นต้น

2. *แบบไวพจน์* หรือเรียกตามคุณภาพ คือ นำเอาคำพูดบางคำที่ใช้พูดเข้าใจกันอยู่แล้ว อันมีความหมายเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์หรือดีงามสูงสุด มาใช้เป็นคำเรียกนิพพาน เพื่อแสดงคุณลักษณะของนิพพานนั้น ในบางแง่บางด้าน เช่น “สันตะ” (สงบ) “ปณีตะ” (ประณีต) “สุทธิ” (ความบริสุทธิ์) “เขมะ” (ความเกษม) เป็นต้น

3. *แบบอุปมา* ถ้อยคำอุปมามักใช้บรรยายภาวะและลักษณะของผู้บรรลุนิพพาน มากกว่าจะใช้บรรยายภาวะของนิพพานโดยตรง เช่น เปรียบพระอรหันต์เหมือนโคนาฝุ้งที่ว่ายตัดกระแสน้ำข้ามถึงฝั่งแล้วเหมือนคนข้ามมหาสมุทร หรือห้วงน้ำใหญ่ที่มีอันตรายมากถึงปากขึ้นยืนบนฝั่งแล้ว จะว่าไปเกิดที่ไหน หรือว่า จะไม่เกิดเป็นต้นก็ไม่ถูกทั้งสิ้น เหมือนไฟดับไปเมื่อสิ้นเชื้อ อย่างไรก็ตามคำเปรียบเทียบภาวะของนิพพานโดยตรงมีอยู่บ้าง เช่นว่า นิพพานเป็นเหมือนภูมิภาคอันราบเรียบนารีนรมย์ เหมือนฝั่งโน้นที่เกษมไม่มีภัย และเป็นเหมือนชาวศาสนที่เป็นจริง เป็นต้น ที่ใช้เป็นคำเปรียบเทียบอยู่ในตัวก็หลายคำ เช่น “อาโรคะ” (ความไม่มีโรค สุขภาพสมบูรณ์) “ทีปะ” (เกาะ ที่พ้นภัย) “เลณะ” (ถ้ำ ที่กำบังภัย) เป็นต้นในสมัยคัมภีร์รุ่นต่อมาที่เป็นสาวกภาสิตถึงกับเรียกเปรียบเทียบนิพพานเป็นเมืองไปก็มี ดังคำว่า “อุดมบุรี” และ “นิพพานนคร” ซึ่งได้กลายมาเป็นคำเทศนาโวหารและวรรณคดีโวหารในภาษาไทยว่า อมฤตนครนฤพาน บ้าง เมืองแก้วกล่าวแล้วคือพระนิพพานบ้าง แต่คำหลังนี้ไม่จัดเข้าในบรรดาคำที่ยอมรับว่าใช้แสดงภาวะของนิพพานได้

4. *แบบบรรยายภาวะโดยตรง* แบบนี้มีน้อยแห่ง แต่เป็นที่สนใจของนักศึกษา นักค้นคว้ามาก โดยเฉพาะผู้ถือพุทธธรรมอย่างเป็นปรัชญา และมีการตีความกันไปต่างๆ ..

ทศตยัญญตรภิกษุสูตร

ว่าด้วยภิกษุรูปหนึ่งทูลถามปัญหา สูตรที่ 2

[7] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถีครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิเวทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ‘ธรรมเป็นที่กำจัดราคะ โทสะ และโมหะ’ คำว่า ‘ธรรมเป็นที่กำจัดราคะ โทสะ และโมหะ’ นี้เป็นชื่อของอะไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ คำว่า ‘ธรรมเป็นที่กำจัดราคะ โทสะ และโมหะ’ นี้เป็นชื่อของนิพพานธาตุ1 เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า ธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคต่อไปว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ‘อมตะ อมตะ’ อมตะเป็นอย่างไร ทางที่ให้ถึงอมตะเป็นอย่างไร”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ ธรรมเป็นที่สิ้นราคะ โทสะ และโมหะนี้เรียกว่า อมตะ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แลเป็นทางที่ให้ถึงอมตะ ได้แก่ 1. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ 8. สัมมาสมาธิ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19 :10)

ทศตยัญญตรภิกษุสูตร ข้างต้นได้กล่าวถึงอริยมรรค 8 ในมิติของการเป็นหนทางหรือธรรมที่นำไปสู่อมตนิพพาน เพราะเป็นธรรมที่ทำให้สิ้นอาสวะ ในขณะที่ปารายณัตถุติคคาถา นิทเทส ในชุตทกนิกาย จุฬนิทเทส ปารายณวรรค ได้กล่าวอมตนิพพานทั้งในมิติของธรรมที่เป็นเหตุของนิพพาน และในมิติของสภาพหรือสภาวะของนิพพานคือความดับสนิท

คำว่า รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม อธิบายว่าปัญหานั้นนั่นแหละ เป็นธรรมการวิสัยชานา เป็นอรรถ

บุคคลรู้ คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ทำให้กระจ่าง
 ทำให้แจ่มแจ้งอรุณแล้ว รวมความว่า รู้ทั่วถึงอรุณ คำ
 ว่า รู้ทั่วถึงธรรม ได้แก่ รู้ คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา
 ทำให้กระจ่าง ทำให้แจ่มแจ้งธรรมแล้ว รวมความว่า รู้
 ทั่วถึงธรรม คำว่า ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม
 อธิบายว่า ปฏิบัติชอบปฏิบัติชอบ การปฏิบัติเหมาะสม
 การปฏิบัติที่ไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติที่เอื้อประโยชน์
 การปฏิบัติธรรม ถูกต้องตามหลักธรรม รวมความว่า
ปฏิบัติธรรมถูกต้องตาม หลักธรรมคำว่า ก็พึง
ถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน อธิบายว่า อมต-
นิพพานตรัสเรียกว่า ฝั่งแห่งชราและมรณะ ได้แก่
ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปภี
ทั้งหมด เป็นที่สิ้นต้นเหตุ เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับ
กิเลส เป็นที่เย็นสนิท
 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 30 :335)

จากพระสูตรที่คัดมาแสดงข้างต้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าการใช้
 อนุภาคการให้น้ำอมฤตดื่มเป็นความเปรียบแทนการแสดงพระธรรมของพระพุทธเจ้า ทำให้สภาวะ
 ของนิพพานซึ่งเป็นผลจากการฟังพุทธธรรม (และย่อมจะต้องเป็นผลจากการปฏิบัติธรรมด้วย)
 เด่นชัดเป็นรูปธรรมและเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทั้งการเชื่อมโยงความของ “อมตะ” “การถึงฝั่งชราและ
 มรณะ” ซึ่งล้วนแต่เป็นนามธรรมกับน้ำอมฤตและการดื่มน้ำอมฤตซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในความรับรู้
 โดยทั่วไป ดังที่ปรากฏตำนานที่กล่าวถึงการกวณเกษียรสมุทฺรในคัมภีร์ของพราหมณ์ ในที่นี้จะ
 ยกตัวอย่างจากภารตนิยาย¹⁷

...พญาอสูรก็ร่ายมนตร์แปลงเป็นพราหมณ์ชรา
 เข้าไปขอแบ่งน้ำทิพย์บ้าง เทพทั้งหลายเห็นเป็น

¹⁷ ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา ได้กล่าวถึงที่มีของเรื่องราวในภารตนิยายว่า “สร้างขึ้นจากนิยายโรมแมนติดโบราณของ
 สันสกฤต ซึ่งมีอายุราว 1,000 ปี จนถึง 4,000 ปี โดยรวบรวมเนื้อเรื่องหรือเนื้อหามาจากคัมภีร์พระเวท เรื่อยมา
 จนถึงมหากาพย์มหาภารตะและรามายณะ และที่สำคัญคือแหล่งข้อมูลที่ข้าพเจ้าใช้มากที่สุดก็คือ คัมภีร์
 ปุราณะฉบับต่างๆ ซึ่งมีถึง 18 คัมภีร์” (ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2544: 5)

พราหมณ์ก็ไม่ระแวง ตักน้ำทิพย์ส่งให้ด้วยใจยินดี
พราหมณ์แปลงก็ดื่มอมฤตรสซาบซ่านทั่วสรีรกาย
หายเหนื่อยเมื่อยล้า มีเรี่ยวแรงอุดมสมบูรณ์กลายเป็น
ภาวะเป็นทิพย์บุคคลไปทันที

(คัคคีศรี เข้มมั่นคงดา, 2544:409)

การใช้น้ำอมฤตเป็นความเปรียบแทนการแสดงพระธรรมของ
องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังมหาชนให้ถึงนิพพาน จึงเป็นความเปรียบที่สื่อนัยของนิพพานได้
หลายมิติทั้งในแง่ของวิถีปฏิบัติที่นำไปสู่นิพพานคือการปฏิบัติด้วยตนเองเช่นเดียวกับการดื่มน้ำที่
บุคคลต้องเป็นผู้ดื่มเองเช่นกัน ในแง่ของภาวการณ์ดื่มน้ำอมฤตก็แสดงภาวะของนิพพานคือการ
ไม่แก่ และไม่ตายซึ่งเชื่อมโยงกับการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ และในแง่ของ “รส” ซึ่งจะวิเคราะห์
ต่อไปในส่วนของการใช้รสซึ่งเป็นคุณสมบัติของอาหารมาเป็นความเปรียบ

ผู้วิจัยสังเกตว่าการใช้อุภาคการดื่มน้ำอมฤตมีความหมายแทน
การให้พระธรรมเพื่อให้มหาชนถึงอมตนิพพาน มีความคล้ายคลึงการอุปมา “ของหวาน 4 อย่าง”
ที่ได้วิเคราะห์ในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงว่าเป็นพระธรรมที่ช่วยให้รอดชีวิต
ในทางกันดาร ความคล้ายคลึงดังกล่าวเป็นลักษณะที่น่าสนใจยิ่ง ดังจะวิเคราะห์ต่อไปในหัวข้อ
3.3 คือความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร
ทางอ้อม

**3.2.1.3 การนำกริยาที่แสดงภาวะหลังการบริโภคอาหารมาเป็น
ความเปรียบ** กริยาที่แสดงภาวะหลังการบริโภคได้แก่ กริยาสำรอก และอิม เนื่องจากการใช้
กริยาทั้ง 2 คำสื่อสารธรรมแตกต่างกัน การวิเคราะห์ในที่นี้จึงเรียงเรียงตาม
ประเด็นต่อไปนี้

3.2.1.3.1 ความไม่อิมคือความติดชอบพอใจในกาม

3.2.1.3.2 การสำรอกคือการถ่ายถอนกาม

3.2.1.3.3 ความอิมทางปัญญาคือการสลัดออกจากกาม

หลังจากวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นแล้วจึงจะอภิปรายความสัมพันธ์
ระหว่างประเด็นทั้งสาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1.3.1 ความไม่อิมคือความไม่รู้จักพอในกาม คือการใช้ คำว่าอิมในความหมายเชิงปฏิเสธคือ “ไม่อิม” ปรากฏร่วมกับ สมบัติ เมถุนธรรมหรืออสังขธรรม และกาม ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้ง 19 เรื่องได้แก่ อรรถกถาอสาตมันตชาดก อรรถกถาสีลว- นาคชาดก อรรถกถาพันธนโมกขชาดก อรรถกถาอลีนจิตตชาดก อรรถกถาธัมมัทธชชาดก อรรถ- กถากามนีตชาดก อรรถกถามันธาตุราชชาดก อรรถกถามุทุปาณิชาดก อรรถกถาภัทรขมภูเภทก ชาดก อรรถกถาสมุตตชาดก อรรถกถาสุสันธิชาดก อรรถกถาอาสังกชาดก อรรถกถาขุรปุตต ชาดก อรรถกถาเสนกชาดก อรรถกถาคังคมาลชาดก อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถากาม ชาดก อรรถกถากิตติชาดก อรรถกถากุณาลชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดก

ดังที่ได้วิเคราะห์ในส่วนของกริยาที่แสดงความปรารถนาในการ บริโภคที่เป็นความเปรียบเทียบความปรารถนาในกามว่า ในอรรถกถาอสาตมันตชาดก ปรากฏการใช้คำว่า “ไม่อิม” เพื่อสื่อความเป็นผู้ไม่รู้จักพอในเมถุนธรรมหรือการมีเพศสัมพันธ์ของมาตุคาม ลักษณะเช่นนี้ปรากฏใน อรรถกถามุทุปาณิชาดก

ใน อรรถกถามุทุปาณิชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระ เจ้าพรหมทัตชัตตขวงพระธิดามีให้รักกับพระภาคิไนยเพราะตั้งใจจะยกพระธิดาให้เป็นมเหสีของ กษัตริย์ต่างเมือง แต่สุดท้ายพระธิดาก็ใช้อุบายหนีไปกับพระภาคิไนยจนได้ พระราชาเดือดร้อนใจ แต่ก็คิดได้ว่าธรรมดาหญิงยอมไม่อิมในธรรม 3 ประการคือ

ความว่า ชื่อว่ายากที่จะให้เต็มได้ เพราะไม่รู้จัก พอใจด้วยเมถุนเป็นต้น ที่เสพแล้วเนื่องๆเหมือนแม่น้ำ ชื่อว่ายากที่จะให้เต็มได้ เพราะน้ำที่หกลงไหลมา ๆ ด้วย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามไม่อิม ไม่แจ่มแจ่มธรรม 3 ประการ ย่อมตายไปเสียก่อน ธรรม 3 ประการ เป็นไฉน ? คือความเข้าเสพเมถุนธรรม 1 ความ ดิ้นรน 1 การแต่งตัว 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคาม ยังไม่ทันจะอิมไม่ทันจะแจ่มแจ่มธรรม 3 ประการเหล่านี้ แล ก็ตายเสียก่อน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:105)

ใน *อรรถกถาเสนกาชาดก* ได้ปรากฏการกล่าวผู้หญิงเป็นผู้ไม่อิมด้วยของ 3 ประการเช่นกันแต่เปลี่ยนรายละเอียดของของ 3 อย่างจากคือเปลี่ยนจากความดีนรณเป็นการคลอดบุตร และได้ขยายความของที่ไม่อิม 16 ประการคือ

ภรรยาของเขาผู้ไม่อิมในกาม เพราะยังสาว

จึงประพุดติมิจฉาจาร คือเป็นผู้กับพรหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง. เพราะว่า ขึ้นชื่อว่าของที่ไม่รู้จักอิมมี 16 อย่าง คือ

1. มหาสมุทรไม่อิมด้วยน้ำที่ไหลมาทุกทิศทุกทาง.

2. ไฟไม่อิมด้วยเชื้อ.

3. พระราชาไม่ทรงอิมด้วยราชสมบัติ.

4. คนพาลไม่อิมด้วยบาป.

5. หญิงไม่อิมด้วยของ 3 อย่างเหล่านี้ คือ

เมถุนธรรม 1 เครื่องประดับ 1 การคลอดบุตร 1

6. พรหมณ์ไม่อิมด้วยมนต์

7. ผู้ได้ฌานไม่อิมด้วยวิหระสมาบัติ คือการเข้าฌาน.

8. พระเสขบุคคลไม่อิมด้วยการหมดเปลืองในการให้ทาน.

9. ผู้มีกน็อยไม่อิมด้วยจุดงค์คุณ.

10. ผู้เริ่มความเพียรแล้วไม่อิมด้วยการปรารภความเพียร.

11. ผู้แสดงธรรม คือนักเทศน์ไม่อิมด้วยการสนทนาธรรม.

12. ผู้กล้าหาญไม่อิมด้วยบริษัท.

13. ผู้มีศรัทธาไม่อิมด้วยการอุปัฏฐากพระสงฆ์.

14. ทายกไม่อิมด้วยการบริจาค.

15. บัณฑิตไม่อิมด้วยการฟังธรรม.

16. บริษัท 4 ไม่อิมในการเฝ้าพระพุทธรเจ้า.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59:269-270)

จากรายการของที่ไม่อ้อม 16 ประการ จะเห็นว่า 2 รายการแรก เป็นความไม่อ้อมของสิ่งที่เป็นรูปธรรมคือมหาสมุทรกับไฟ จากนั้นจะเป็นการโยงความไม่อ้อมกับสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยเป็นความไม่อ้อมในสิ่งที่เป็นอกุศล 3 รายการคือความไม่อ้อมสมบัติ ไม่อ้อมบาป และไม่อ้อมเมถุน ส่วนการใช้กริยาความไม่อ้อมกับสิ่งที่เป็นกุศลนั้นจะวิเคราะห์ในหัวข้อความอ้อมทางปัญญาต่อไป

อรรถกถา^๑มันธัตตราชชาดก ปราภฏการ^๒ใช้กริยาไม่อ้อมกับสมบัติ ความไม่รู้จักพอในกามในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้แสดงผ่านพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามันธัตตราช พระเจ้ามันธัตตราชนั้นทรงมีพระชนมายุหนึ่งอสงไขยจึงได้ครองราชย์สมบัติยาวนานเป็นพญจักรพรรดิราชใน 4 ทวีป แต่ก็ยังเกิดความเบื่อหน่าย อาศัยจักรแก้วขึ้นไปครองสมบัติชั้นจตุมหาราชิกา แต่ครองทิพยสมบัติไประยะหนึ่งก็เกิดความเบื่อหน่ายอีก จึงไปครองสมบัติของท้าวสักกะที่ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้ามันธัตตราชครองทิพยสมบัติร่วมกับท้าวสักกะถึง 36 องค์ก็ยังระอาคิดจะฆ่าท้าวสักกะเพื่อให้ตนได้ครอบครองสมบัติแต่เพียงผู้เดียว เพราะตณหาที่เบียดเบียนใจพระองค์จึงพลัดจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตกลงมาที่อุทยานพระราชวังของพระองค์เอง พระองค์จึงรู้ว่าตณหาเป็นของเต็มได้ยาก จึงได้สั่งสอนมหาชนว่า

พระจันทร์ พระอาทิตย์ (ย่อมเวียนรอบเขาสิเนรุราช) สองรัศมีสว่างไสวไปทั่วทิศโดยที่มีกำหนดเท่าใด สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยแผ่นดินอยู่ในที่มีกำหนดเท่านั้น ล้วนเป็นทาสของพระเจ้ามันธัตตราชทั้งสิ้น. ความอ้อมในกามทั้งหลายย่อมไม่มี เพราะฝนคือกหาปณะ กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก บัณฑิตย่อมรู้ชัดอย่างนี้. ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมไม่ถึงความยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์ เป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตณหา

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:77)

กลวิธีการขยายความยิ่งใหญ่ของราชสมบัติพระเจ้ามันธัตตราชทีละขั้นทีละขั้น จากราชสมบัติในโลกสู่การได้เป็นพระยาจักรพรรดิราชผู้เป็นราชันย์แห่งราชันย์ทั้งปวง จนได้ครองสวรรค์สมบัติตั้งแต่ชั้นจตุมหาราชิกาจนถึงดาวดึงส์ ล้วนขับเน้นความหมายของ “ผู้ไม่อ้อมในกาม” ของพระเจ้ามันธัตตราชได้อย่างดี ยิ่งมีการพรรณนาระยะเวลาที่ยาวนานและราชสมบัติที่ประณีตงดงามเพียงใดก็ยิ่งขยายให้เห็นดวงจิตที่ไม่เต็มด้วยกามของพระองค์ เพราะ

ไม่ว่าจะได้ครอบครองสมบัติที่มีค่าเพียงใด เป็นระยะเวลายาวนานเพียงไหน หากใจของพระเจ้า มั่นธาดุราชยังคงไม่รู้จักพอ ทั้งคุณค่าและระยะเวลายาวนานที่ได้ครอบครองก็มิอาจทำให้พระเจ้า มั่นธาดุ “อิม” ในสมบัติหรือกามได้

3.2.1.3.2 การสำรอกคือการถ่ายถอนกาม โดยปรกติแล้วเมื่อ มนุษย์บริโภคอาหารจนอิมมากเกินไป มนุษย์ผู้นั้นจะ “สำรอก” คือการเอาเจียนอาหารนั้นออกจาก ร่างกาย ลักษณะเช่นนี้ตรงกันข้ามกับการใช้กิริยาสำรอกในอรรถกถาชาดก เพราะการสำรอกใน อรรถกถาชาดกจะเป็นไปเพื่อถ่ายถอนกามออกไปจากร่างกาย เมื่อสำรอกหรือถ่ายถอนกามออก จากร่างกายแล้วชนผู้นั้นถึงจะเป็นผู้ “อิมในปัญญา”

ในราควิราคสูตร พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค [1. มัคคสังยุต] . อัญญตติยเปยยาลวรรค กล่าวถึงมรรค 8 ว่าเป็นปฏิทาในการสำรอกภาวะ

1 . ร ำ ค วิ ร ำ ค ส ู ต ร
ว่าด้วยมรรคและปฏิทาเพื่อสำรอกภาวะ

[41] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถีพระผู้มีพระภาคตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกอัญญเดียรถีย์ 1 บริพาชกพึงถามเธอ
ทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์ในพระสมณโคดมเพื่อต้องการอะไร’ เธอทั้งหลายถูก
ถามอย่างนี้ พึงตอบอัญญเดียรถีย์บริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า
‘ท่านทั้งหลาย เราทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระ
ผู้มีพระภาคเพื่อสำรอกภาวะ’ หนึ่ง ถ้าพวกอัญญเดียรถีย์บริพาชก
พึงถามเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘ผู้มีอายุทั้งหลาย มีมรรค มี
ปฏิทาเพื่อสำรอกภาวะอยู่หรือ’ เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้
พึงตอบอัญญเดียรถีย์บริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ‘ท่านทั้งหลาย มี
มรรค มีปฏิทาเพื่อสำรอกภาวะอยู่’ มรรค เป็นอย่างไร
ปฏิทาเพื่อสำรอกภาวะ เป็นอย่างไรคือ อริยมรรคมีองค์ 8
นี้แล ได้แก่

1. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ 8. สัมมาสมาธินี้คือมรรค
นี้คือปฏิทาเพื่อสำรอกภาวะภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายถูก

ถามอย่างนี้ ฟังตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้”

ราควิราคสูตรที่ 1 จบ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19 :38-19)

จากราควิราคสูตรที่ยกมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าการใช้กริยา
สำรอกเพื่อแสดงความหมายแทนสลัดออกจากความติดชอบพอใจในกามปรากฎมาตั้งแต่
พระไตรปิฎก การขยายความ “มรรค” ว่าเป็นหนทางเพื่อ “สำรอกราคะ” ทั้งนี้เพื่อย้ำสาระ
ธรรมคือการสละจากกามเป็นหนทางสำคัญที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ ลักษณะเช่นนี้สอดคล้ององการ
ใช้กริยาสำรอกกับกามเป็นความเปรียบแทนการสลัดกามออกจากร่างกายที่ปรากฏในอรรถกถา
ชาดกทั้งสิ้น 3 เรื่องได้แก่ อรรถกถาชาครชาดก อรรถกถามหาปโลภชาดก และ อรรถกถาหัตถิปาล
ชาดก

การใช้กริยาสำรอกเป็นความเปรียบแทนการสลัดออกจากกาม
ปรากฎในหลายลักษณะ ทั้งการใช้คำกริยาสำรอกกับกามโดยตรง และการสร้างเป็นเหตุการณ์
เปรียบเทียบ ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก อรรถกถาหัตถิปาลชาดก ที่ปรากฏการใช้อาหารและกริยาที่
สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารเป็นความเปรียบแทน การเสพกาม และการสลัดกามได้โดดเด่นมาก
เรื่องหนึ่ง

ใน อรรถกถาหัตถิปาลชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
หัตถิปาลกุมาร เมื่อตอนก่อนที่พระโพธิสัตว์จะมาเกิด บิดาของพระโพธิสัตว์ที่เป็นพราหมณ์ปุโรหิต
ของพระราชาก็ได้ไปที่ต้นไทรขอบุตรจากรุกขเทวาให้แก่พระราชาก็ได้แต่รุกขเทวาบอกว่าเทพบุตรบน
สวรรค์จะมาเกิดที่ห้องนางพราหมณีภรรยาของปุโรหิต และจะบวชเมื่อยังเป็นหนุ่ม เมื่อบุตรทั้ง 4
คนมาเกิดปุโรหิตก็ส่งไปอยู่ที่ต่างๆ เช่น ส่งหัตถิปาลกุมาร (พระโพธิสัตว์) ไปอยู่กับนายควาญช้าง
ด้วยความกลัวว่าบุตรทั้ง 4 จะบวชปุโรหิตกับนางพราหมณีจึงอัญเชิญบรรพชิตมิให้อยู่ในเมือง

เมื่อกุมารทั้ง 4 อายุได้ 16 ปีก็มีรูปร่างงดงามหากแต่มีนิสัยดุร้าย
เพราะเติบโตมากับคนเลี้ยงสัตว์ พระราชาคิดจะยกสมบัติให้กุมารทั้ง 4 คนแต่ก็กลัวว่ากุมารทั้ง 4
คนจะยิ่งดุร้ายกว่าเดิม ปุโรหิตผู้เป็นบิดาจึงออกอุบายแปลงกายเป็นฤๅษีแสดงตนทูลลงกุมารทั้ง
4 คน เมื่อหัตถิปาลกุมารเห็นฤๅษีแปลงก็เสื่อมใส ฤๅษีแปลงจึงเปิดเผยตนว่าเป็นพระราชากับ
พราหมณ์ผู้บิดาจะยกราชสมบัติให้ หัตถิปาลกุมารปฏิเสธสมบัติ พราหมณ์บิดาได้เชิญชวนให้
บุตรชายอยู่ครองเรือนความว่า

หัตถิपालะลูกรัก เจ้าจงเรียนวิชา และจง
แสวงหาทรัพย์ จงปลูกฝังบุตรและธิดาให้ดำรงอยู่
ในเรือนเสียก่อน แล้วจงบริโภค กลิ่น รส และวัตถุ
กามทั้งปวงเถิด กิจที่จะอยู่ป่า เมื่อเวลาแก่สำเร็จ
ประโยชน์ดี มุนีใดบวชในกาลเช่นนี้ได้ มุนีนั้น
พระอริยเจ้าสรรเสริญ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อริจฺจ** แปลว่า เล่า
เรียนศึกษา. บทว่า **ปุตฺเต** ความว่า จงยกเศวตฉัตร์ให้
พวกนาฏกชนเข้าอุปัฏฐากบำรุงโดยวาระจนเจริญด้วย
บุตรธิดา แล้วให้บุตรธิดาเหล่านั้น ครอบครอง
บ้านเมืองแทนตน. บทว่า **สพฺพ** ความว่า เจ้าจงเสวย
กลิ่นและรสเหล่านี้ ทั้งผัสдукามที่เหลือทั้งหมดก่อน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:251)

คำชวนเชิญให้หัตถิपालกุมารครองราชสมบัติข้างต้นปรากฏการ
ใช้อาหารเป็นความเปรียบอย่างเด่นชัด กล่าวคือใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม แล้วปรากฏ
กิริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารเป็นความเปรียบแทนการบริโภคกาม แม้ว่าพรหมณ์บิดาจะ
เชิญชวนว่ากามเป็นสิ่งน่ารัก น่าพอใจเพียงใด หัตถิपालกุมารก็ยืนยันที่จะบวช พรหมณ์บิดา
และพระราชาก็ไปทดลองกุมารคนอื่น ๆ ปรากฏว่ากุมารคนอื่น ๆ ก็ตัดสินใจตามหัตถิपालกุมารไป
บวชทั้งหมด แม้พรหมณ์บิดาและนางพรหมณ์มารดา ก็บวชตามกุมารทั้ง 4 คนเหมือนกัน

เมื่อครอบครัวของพรหมณ์สหายทั้งสมบัติเพื่อออกบวชจนหมด
พระราชาก็ให้คนไปขนสมบัติของครอบครัวพรหมณ์มาไว้ที่พระคลังหลวง พระมเหสีเห็น
พฤติกรรมของสวามีก็สังเวชใจที่พระสวามีเอาสมบัติที่คนอื่นสละแล้วเหมือนก้อนเขฬะที่คนสละ
แล้วมาเก็บไว้ ฉะนั้น พระมเหสีจึงได้ทำข้ออุปมาเพื่อเตือนสติพระสวามี พระนางจึงให้คนขนเนื้อ
มากองไว้ที่หน้าพระลานหลวง แล้วรับสั่งให้ซึ่งตาข่ายล้อมไว้โดยรอบ แร้งทั้งหลายเห็นเนื้อจึงโผลง
มาเพื่อจะกินเนื้อนั้น แร้งในจำนวนนั้น พวกที่มีปัญญาเห็นว่าเขาซึ่งตาข่ายดักไว้ คิดว่า ถ้ากินเนื้ออิม
หนักกาย ไม่อาจบินไปได้ จึงคายสำรอกเนื้อที่ตนกินแล้วออกเสียจึงไม่ติดตามตาข่าย ส่วนพวกที่โง่
เขลาเบาปัญญา พวกนั้นกินเนื้อที่แร้งพวกแรกคายสำรอกทิ้งไว้ จนกายหนักไม่อาจบิน ได้ก็พากันติด
อยู่ในข่าย เมื่อพนักงานจับแร้งมาให้พระมเหสี พระมเหสีจึงได้แสดงข้ออุปมากับพระราชาวา

**ผู้แข็งแรงเหล่านี้ ครั้นกินเนื้อแล้วก็สำรอก
ออกเสียจึงบินไปได้ ฝ่ายแข็งแรงเหล่านี้ กินเนื้อแล้ว
ไม่สำรอกเนื้อออก แร้งเหล่านี้ก็ตกอยู่ในเงื้อมมือ
ของหม่อมฉัน ข้าแต่พระราช พราหมณ์ได้คลาย
กามทั้งหลายออกทิ้งแล้ว ส่วนพระองค์นั้น กลับ
รับเอากามนั้นไว้บริโภคอีก บุรุษผู้บริโภคสิ่งที่ผู้อื่น
คายออกแล้ว ไม่พึงได้รับความสรรเสริญเลย.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฤตฺวา วมิตฺวา จ
ความว่า กินเนื้อแล้วก็สำรอกออกเสีย. บทว่า ปจฺจาว
มิสฺสตี ความว่า กลับรับเอามาบริโภค. บทว่า วนฺตาทิ
ความว่า ผู้ใดเคี้ยวกินสิ่งที่ผู้อื่นคายทิ้งแล้ว. บทว่า น
ปฺสฺสียิ ความว่า ผู้นั้นเป็นคนโง่ ตกอยู่ในอำนาจแห่ง
ตัณหา เป็นผู้อันบัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
ไม่พึงสรรเสริญ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:265)

เมื่อพระราชเข้าใจข้ออุปมาของพระมเหสีก็เกิดสลดใจ จึงออก
บรรพชาตามครอบครัวของพราหมณ์ ส่วนพระมเหสีเมื่อเห็นพระสวามีออกบรรพชาพระองค์ก็ออก
บรรพชาด้วย มหาชนทั้งหลายเมื่อเห็นพระราชและพระมเหสีออกบวชก็พากันออกบวช โดยมี
หัตถิपालดาบสคอยสั่งสอนให้มหาชนเจริญธรรม

จากตัวอย่างที่การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม การ
บริโภคกาม และการสำรอกหรือการสลัดกามข้างต้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า *อรรถกถาหัตถิपालชาดก*
เป็นอรรถกถาชาดกที่ปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบได้เด่นชัด และสอดร้อยเป็นเอกภาพ
งดงามมากเรื่องหนึ่ง จนมีลักษณะเป็น “ชุดความเปรียบ” เริ่มตั้งแต่การใช้อาหารเป็นความเปรียบ
แทนวิสดูกาม และการใช้กิริยาบริโภคกาม สอดประสานกลมกลืนกับข้ออุปมาของพระมเหสี ดังที่
ไว้วิเคราะห์ในส่วนความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงแล้วว่า ชื่นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกาม
โดยข้ออุปมาในอรรถกถาชาดกได้ขยายความหมายของชื่นเนื้อคือกามโดยใช้ร่วมกับกิริยาสำรอก
เพื่อแสดงให้เห็นว่าเนื้อที่สำรอกแล้วน่ารังเกียจเพียงใด กามที่ผู้อื่นสละแล้วก็มีความน่ารังเกียจ
เพียงนั้น แร้งที่ติดบ่วงจึงเป็นความเปรียบแทนผู้ยั้งลงในกามเหมือนผู้ที่ติดอยู่ในบ่วงของตัณหา

และยังคงต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ ในขณะที่แจ้งที่รู้จักสำรอกเนื้อหรือสละกามจากตนจึงเป็น
ความเปรียบแทนผู้มีปัญญา รู้เท่าทันจนไม่ตกอยู่ในอำนาจของบ่วงคือตัณหา

สารธรรมที่ปรากฏใน *อรรถกถาหัตถิปาลชาดก* สอดคล้องกับ
สารธรรมที่ปรากฏใน *อรรถกถาชาครชาดก* ที่ว่าด้วย “ผู้ตื่น” โดยได้ปรากฏความเปรียบเทียบการใช้
กริยาสำรอกแทนการสละกามเช่นกัน

**ดูก่อนเวทดา ชนเหล่าใดไม่รู้ธรรม
คือสัญญาณะและทมะ เมื่อชนเหล่านั้นหลับแล้ว
เพราะประมาทข้าพเจ้าตื่นอยู่. พระอริยเจ้าเหล่า
ใดสำรอกราคะ โทสะ และอวิชชาออกแล้วเมื่อพระ
อริยเจ้าเหล่านั้นตื่นอยู่ ข้าพเจ้าเป็นผู้หลับแล้ว
ท่านเวทดา. เมื่อพระอริยเจ้าเหล่านั้นตื่นอยู่ ข้าพเจ้า
ชื่อว่าเป็นผู้หลับแล้วอย่างนี้แต่เมื่อคนทั้งหลาย
หลับแล้ว ข้าพเจ้าชื่อว่าเป็นผู้ตื่นอย่างนี้ ข้าพเจ้า
เข้าใจปัญหาข้อนี้ อย่างนี้ ข้าพเจ้าแก้ปัญหาของ
ท่านอย่างนี้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กถิ ชาครตํ สุตโต**
ความว่าท่านชื่อว่าเป็นผู้ตื่นแล้ว ในระหว่างสัตว์
ทั้งหลายผู้ตื่นอยู่อย่างไร ? ในทุกบทก็มีนัยนี้. บทว่า
เย ธมฺมํ ความว่า สัตว์เหล่าใดไม่รู้ชัดโลกุตตรธรรมทั้ง
9 อย่าง. บทว่า **สญฺญโมติ ทโมติ จ** ความว่าและไม่รู้
ทั้งศีล ทั้งอินทริย์สังวร ที่มาแล้วโดยมรรคอย่างนี้ว่า
นี้สัญญาณะจริงอยู่อินทริย์สังวรท่านเรียกว่า ทมะ เพราะ
ข่มอินทริย์ทั้งหลาย มีใจเป็นที่ 6 ไว้. บทว่า **เตสุ-**
สุตตปฺปมาเทสุ ความว่าเมื่อสัตว์เหล่านั้นหลับแล้ว
ด้วยอำนาจกิเลสข้าพเจ้าก็ตื่น ด้วยอำนาจแห่งความไม่
ประมาท. คาถาว่า **เยสิ ราโค จ** เป็นต้น มีเนื้อความ
ว่ากิเลสเหล่านี้ คือราคะ กล่าวคือ ความโลภ 1,500
ที่ท่านแสดงไว้ด้วยสตบพ โทสะที่มีอาสามัตถวัตถุ 9
ประการเป็นสมุฏฐาน และอวิชชาที่เป็นความไม่รู้ใน

วัตถุ 8 ประการ มีทุกข์เป็นต้น อันพระมหาชีณาสพ
เหล่าใดคลายแล้ว คือละได้แล้ว. ดูก่อนเทวดาเมื่อพระ
อริยเจ้าเหล่านั้นตื่นอยู่ โดยอาการทั้งปวง ข้าพเจ้าชื่อ
 ว่าเป็นผู้หลับแล้ว เพราะหมายเอาพระอริยเจ้า
 เหล่านั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59:413-415)

อรรถกถาชาครชาดก ได้ใช้ผู้หลับเป็นความเปรียบแทนผู้ที่
 ประมาทไม่รู้จักข่มตนหรือฝึกตน ในขณะที่ผู้รู้จักสละหรือถ่ายถอนกามออกจากตนคือพระอริยเจ้า
 และผู้ตื่น เพราะเป็นผู้รู้เท่าทันเห็นโทษภัยของกิเลสกามจึงคลายออกหรือสละออก

3.2.1.3.3 ความอึดทางปัญญาคือการสลัดออกจากกาม

การใช้ความอึดเป็นความเปรียบแทนการสละหรือสลัดออกจาก
 กามปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 16 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถาอิติตถกชาดก อรรถกถาเสนก*
ชาดก อรรถกถากุมมาสปิณฑชาดก อรรถกถากัณหาชาดก อรรถกถาชุนหาชาดก อรรถกถาสีวีราช
ชาดก อรรถกถากามชาดก อรรถกถาสังขपालชาดก อรรถกถาโสณนันทชาดก อรรถกถาจุลล
หังสชาดก อรรถกถามหาหังสชาดก อรรถกถามหาสุตโสมชาดก อรรถกถาเตมียชาดก อรรถ
กถาภูริทัตชาดก อรรถกถาวิรุทธชาดก และ อรรถกถาเวสสันดรชาดก

การใช้ความอึดเป็นความเปรียบแทนการสละหรือสลัดจากกาม
 ปรากฏใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือการใช้ความอึดในความหมายเชิงปฏิเสธคือ “ไม่อึด” แต่เป็น
 ความไม่อึดปรากฏร่วมกับกุศลกรรมหรือสิ่งที่เป็นกุศล ทั้งการให้ทาน การฟังธรรม การเข้าฌาน
 การปรารภความเพียร. การสนทนาธรรม.ดังที่ได้คัดตัวอย่างจาก*อรรถกถาเสนกชาดก*ในหัว
 ข้อความไม่อึดในกาม และได้มีการขยายความของที่ไม่อึด 16 ประการ

นอกเหนือจาก *อรรถกถาเสนกชาดก* ความไม่อึดในทาน พร
 และการฟังธรรมคือเหตุที่นำไปสู่ความอึดทางปัญญา ดังเช่น *อรรถกถาสีวีราชชาดก* ในส่วน
 ปัจจุบันวัตถุพระพุทธรูปเจ้าได้กล่าวถึงความไม่อึดในการทำทาน เพื่อแจจแจงขึ้นของการทำทานที่มี
 การให้ยิ่งขึ้นไป

พระเจ้าโกศลราชทรงถวายอภิสถานแล้ว
 ยังไม่อ้อมด้วยการถวายทานแม้ขนาดนั้น เมื่อพระ
 ทศพลทรงแสดงธรรมแล้ว ได้ถวายผ้าสีเวียยกพัศตร์
 อันมีค่าแสนหนึ่งอีก อาวุโสทั้งหลาย ตลอดเวลาที่ทำ
 เหนอทรงถวายทาน ยังไม่รู้รู้สึกอ้อมพระทัยเลย พระศาสดา
 เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่าภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอ
 สนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้
 ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายขึ้นชื่อว่า พหิร
 ภันท์ บุคคลจะให้ได้ง่ายก็หาไม่ ไปราณกบัณฑิต
 ทั้งหลาย กระทำชมพูทวีปทั้งสิ้นให้เป็นเนินสูงแล้ว ให้
 ทานบริจาคทรัพย์ วันละหกแสนทุกๆวัน ยังไม่อ้อมด้วย
 พหิรทานเลย ผู้ให้ของรักยอมได้ของรัก ฉะนั้น
 บัณฑิตทั้งหลาย จึงได้ควักดวงตาทั้งสองให้ทานแก่
 ยาจกผู้มาถึงเฉพาะหน้า แล้วทรงนำอภิสถานมา
 แสดงดังต่อไปนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:62)

ใน *อรรถกถา มหาสุตโตสมชาดก* ได้ปรากฏการใช้ความไม่อ้อมด้วย
 น้ำของมหาสมุทร และการไม่อ้อมด้วยเชื้อของไฟมาเป็นความเปรียบเทียบเชื่อมโยงความหมาย
 ของความไม่อ้อมในการฟังสุภาสิตและธรรมของมหาชนที่ได้ฟังธรรมจากพระเจ้าสุตโตสม

**ข้าพระองค์ปรารถนาความเจริญของตนทาง
 การศึกษา พวกสัตบุรุษผู้สงบจึงคบข้าพระองค์ ข้า
 พระองค์ไม่อ้อมด้วยสุภาสิต ดุจมหาสมุทรไม่อ้อม
 ด้วยแม่น้ำฉะนั้น พระทูลกระหม่อม.**

ไฟที่ไหม้หญ้าและไม่ยอมไม่อ้อม และสาคร
 ไม่อ้อมด้วยแม่น้ำทั้งหลาย ฉนใด ข้าแต่พระองค์ผู้
ประเสริฐสุด แต่บัณฑิตทั้งหลายได้สดับถ้อยคำ
ของข้าพระองค์ ย่อมไม่อ้อมด้วยสุภาสิตเหมือนกัน
ฉะนั้น พระทูลกระหม่อมผู้เป็นจอมประชาชน
 เวลาใดข้าพระองค์จะต้องเรียนคาถาที่นี้ประโยชน์

**ต่อทาสของตน เวลานั้นข้าพระองค์ต้องเรียน
โดยเคารพเหมือนกัน ความอิมในธรรมของข้า
พระองค์ไม่มีเลย พระทูลกระหม่อม.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62:681-682)

ความไม่อิมในการทำทาน ความไม่อิมในการฟังธรรมเป็นความอิมที่มีความหมายตรงกันข้ามกับความไม่อิมในกาม เพราะความไม่อิมในกามคือความไม่รู้จักพอ เป็นการติดชอบพอใจในกามจนเป็นความอยากในการเสพกามนั้นไปเรื่อยๆ ตรงกันข้ามกับความไม่อิมในการทำทานหรือการฟังธรรมที่เป็นกระบวนการที่ทำให้ความลุ่มหลงหรือติดชอบพอใจในกามน้อยลงเรื่อยๆ เพราะการทำทานจะเป็นเครื่องขจัดความตระหนี่ที่ได้ยกตัวอย่างไปใน *อรรถกถาอิลลีสชาดก อรรถกถาพิลาโรกลียชาดก และ อรรถกถาสุธาโกชนชาดก*¹⁸ ในขณะที่การฟังธรรมคือการชี้ให้เห็นโทษของการติดชอบพอใจในกาม ดังนั้นผู้ที่ไม่อิมในการทำทาน การฟังธรรม ฯลฯ ย่อมเป็นผู้ “อิมในปัญญา” ในที่สุด

อรรถกถาชาดกหลายเรื่อง เช่น *อรรถกถาสังขปาลชาดก อรรถกถากามชาดก อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ได้แสดงให้เห็นลักษณะของ “ผู้อิมในปัญญา” นั่นคือ แม้ว่าจะได้บริโภค รูป รส กลิ่น โผฏฐัพพะอันน่าพอใจของกาม แต่ชนผู้มีปัญญาก็รู้จัก “อิม” คือ การรู้พอกับการเกี่ยวข้องกับกาม แล้วออกบวชตั้งเช่นกุฎุมพีชื่ออาฬาระ ใน *อรรถกถาสังขปาลชาดก* ที่ได้มีโอกาสบริโภคกามคุณอันเป็นทิพย์ในนาคพิภพ แต่อาฬาระก็ยังออกบวช

...พญานาคไปยังนาคพิภพ มิได้มัวไฉ้อ้อยอยู่ใน
นาคพิภพเลย ออกไปหาอาฬารกุฎุมพีพร้อมด้วยบริวาร
เป็นอันมาก กล่าวคุณของนาคพิภพแล้ว เชิญกุฎุมพี
นั้นไปยังนาคพิภพ ประทานยศใหญ่พร้อมด้วย
นางนาคกัญญาสามร้อยแก่กุฎุมพีนัน ให้อิมหน้า
สำราญด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ อาฬารกุฎุมพีอยู่
บริโภคกามอันเป็นทิพย์ในนาคพิภพ...

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:672)

¹⁸ ดูรายละเอียดได้หัวข้อ 3.1.3 อาหารคือตระหนี่

เช่นเดียวกับใน *อรรถกถากามชาดก* ที่ได้วิเคราะห์แล้วว่าปรากฏการใช้กริยาแสดงความปรารถนาในการบริโภคอาหารเป็นความเปรียบแทนความปรารถนาในการบริโภค ในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ยังได้กล่าวถึงความหมายของ “ผู้อึดในปัญญา”

แม้จะให้สมบัติ ข้าวสาลี ข้าวเหนียว โค
ม้า ช้าง ทาสหญิงชายหมดทั้งแผ่นดิน ก็ยังไม่พอ
แก่คนคนเดียว รู้อย่างนี้แล้วพึงประพฤติธรรม
สม่าเสมอ.

พระราชาทรงปราบชนะทั่วแผ่นดิน ทรง
ครอบครองแผ่นดินใหญ่ มีมหาสมุทรเป็นขอบเขต
ทรงครองมหาสมุทรฝั่งนี้แล้ว มีพระทัยไม่อึด ยัง
ปรารถนาแม้มหาสมุทรฝั่งโน้นต่อไปอีก.

เมื่อยังระลึกถึงกามอยู่ตราบใด ก็ไม่ได้
ความอึดด้วยใจตราบนั้น ชนเหล่าใดบริบูรณ์ด้วย
ปัญญา มีกายและใจหลีกเว้นจากกามทั้งหลาย
เห็นโทษด้วยญาณชนเหล่านั้นนั้นแลเชื่อว่าเป็นผู้
อึด.

บรรดาความอึดทั้งหลาย ความอึดด้วย
ปัญญาประเสริฐ เพราะผู้อึดด้วยปัญญานั้น ย่อม
ไม่เดือดร้อนด้วยกามทั้งหลาย คนผู้อึดด้วยปัญญา
ค้นหาข้อบกพร่องทำให้อยู่ในอำนาจไม่ได้.

ไม่พึงสังสมกามทั้งหลาย พึงเป็นผู้มีความ
ปรารถนาล้น ไม่มีความละโมภ บุรุษผู้มีปัญญา
เปรียบด้วยมหาสมุทร ย่อมไม่เดือดร้อนเพราะ
กามทั้งหลาย.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:153-154)

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้นจะเห็นได้ว่า *อรรถกถากามชาดก* ปรากฏการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาสร้างเป็นชุดความเปรียบได้อย่างงดงาม และสอดประสานกลมกลืนอย่างเป็นเอกภาพ เริ่มตั้งแต่การใช้ “ความกระหาย” เป็นความเปรียบแทนความปรารถนาในกาม มาสู่การใช้ “ความอึด” เป็นสภาพแทนผู้ไม่มีความปรารถนาในกาม เป็นผู้มี “ความอึดด้วยใจ” และ “ผู้อึดด้วยปัญญา” ความอึดทางใจนี้เองเติมเต็มความหิว

อันเนื่องมาจากตัณหาเพราะเป็นความหิวทางใจ กล่าวคือสำหรับผู้ที่อิมด้วยปัญญาแล้วก็ย่อมจะเกิดความหิวทางกายต่อไปเพราะเป็นธรรมชาติของทุกชีวิตที่ต้องการอาหาร หากแต่ชนผู้อิมด้วยปัญญานี้ไม่มีความหิวทางใจ เพราะชนเหล่านี้เป็นผู้ “อิมด้วยปัญญา” คือการรู้เท่าทันตัณหาซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์

จากการอภิปรายการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ 3 ลักษณะโดยเปรียบเทียบกับกระบวนการบริโภคอาหารจริงๆ ได้แก่

1. การนำกริยาที่แสดงความปรารถนาในการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ

2. การนำกริยาที่แสดงภาวะในขณะบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ

3. การนำกริยาที่แสดงภาวะหลังการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบ

พบว่านอกจากจะเห็นความสัมพันธ์ของกริยาที่สอดคล้องเป็นเอกภาพกันในอรรถกถาชาดกหลายเรื่องที่ได้ยกตัวอย่างข้างต้น การแบ่งความเปรียบโดยการเปรียบเทียบกับกระบวนการบริโภคอาหารจริงๆ ยังพบข้อสังเกตที่น่าสนใจหลายประการคือ

ประการแรก กริยาที่แสดงความปรารถนาในการบริโภคมักปรากฏร่วมกับสิ่งไม่ดีคือ ตัณหา ในขณะที่กริยาที่แสดง “ความไม่อิม” ปรากฏร่วมกับทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี เช่น ออิมในเมถุนธรรม ออิมในสมบัติ ออิมในกาม ออิมในทาน ออิมในพร ออิมในการฟังธรรม เช่นเดียวกับกริยาที่แสดงภาวะขณะบริโภคที่ปรากฏรวมทั้งกาม เมถุนธรรม สมบัติ และปรากฏร่วมกับธรรม ลักษณะเช่นนี้สัมพันธ์กับการเปรียบเทียบกระบวนการบริโภคกามกับกระบวนการบริโภคอาหารจริงๆ กล่าวคือเมื่อ เมื่อชนใดบริโภคกามแล้วก็จะเกิดความติดชอบพอใจ อยากจะบริโภคกามนั้นอีก กามนั้นถึงเป็นเหตุของตัณหาคือความหิวหรือความกระหายที่จะบริโภคกามนั้นอีก ตรงกันข้ามกับการรับพระธรรมที่เป็นกระบวนการที่ให้เกิดความเอิบอิมใจ แม้จะมี “ไม่อิมในการทำทาน” หรือ “ไม่อิมในการฟังธรรม” ก็เป็นความไม่อิมในความหมายของการทำทานหรือการฟังที่ยัง “ไม่บริบูรณ์” คือยังไม่เต็ม แต่มิใช่ภาวะที่ก่อให้เกิดความอยาก ความกระวนกระวายปรารถนาที่จะเสพ

ประการที่สอง การแบ่งกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคออกเป็น 3 กลุ่มยังแสดงให้เห็นว่าในอรรถกถาชาดกปรากฏการแสดงให้เหตุที่นำไปสู่การสละ หรือละเว้นจากกามใน

ทุกขณะ ทั้งในภาวะของความอยากที่สามารถสละ หรืองดเว้นด้วย “การถืออุโบสถศีล” อันหมายถึงการ “อดความหิวกระหาย” หรืออีกในนัยหนึ่งคือ “การอดตัณหา” ในสภาวะของการบริโภคการรับพระธรรมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าการบริโภคความเป็นเหตุแห่งความทุกข์ และสุดท้ายในภาวะหลังจากการบริโภคการสำรอกหรือการถ่ายถอนกามออกเป็นเหตุหรือหนีไปสู่การเป็นผู้อัมพาตทางปัญญาคือการรู้เท่าทันความอยากซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์

ประการที่สาม กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคได้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์สามารถเลือกได้เองว่าจะติดชอบพอใจในกามซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์ หรือจะรับพระธรรมซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่การดับทุกข์ ทั้งนี้สัมพันธ์กับกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหาร เพราะทั้ง ความหิว ความกระหาย การบริโภค การเสวย การเสพ การกิน การดื่ม ความอึด การสำรอก ล้วนเป็นกริยาที่แสดงการรับรู้ หรือความรู้สึกส่วนบุคคลทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดบอกแทนผู้อื่นได้ว่ากระหายฉันใด ก็ไม่มีผู้ใดบังคับให้ผู้อื่นตกอยู่ในอำนาจของตัณหาได้ฉันนั้น เช่นเดียวกับการรู้สึกอึด แม้ว่าจะผู้อื่นมากล่าวว่า “อึดได้แล้ว” หากแต่ชนผู้นั้นไม่รู้สึกอึดด้วยตัวเองฉันใด ความอึดก็ยังไม่เกิดแก่ชนผู้นั้นฉันนั้น

จากข้อสังเกตทั้ง 3 ประการข้างต้น เห็นได้ว่านอกจากการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม นอกจะเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สื่อสาระธรรมได้อย่างประณีตงดงามแล้ว ยังเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สื่อแนวประพจน์ธรรมของพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัด คือการแสดงว่าแนวทางการประพจน์ธรรมอันนำไปสู่การดับทุกข์นั้นต้องเกิดจากการปฏิบัติของบุคคลนั่นเองเป็นสำคัญ โดยจะขยายการอภิปรายผลการศึกษาให้เด่นชัดในบทที่ 4

3.2.2 การนำรสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบ การนำรสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 60 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาวาติมิกชาดก อรรถกถามุทูลักษณ์ชาดก อรรถกถาสังกียชาดก อรรถกถากุณฑกปฐชาดก อรรถกถาเอกปิ่นณชาดก อรรถกถาทุททชาดก อรรถกถาธิวาหนชาดก อรรถกถากาสาวชาดก อรรถกถาวัจจนชาดก อรรถกถาสังกัปปราคะชาดก อรรถกถาจุลลปิโลกชนชาดก อรรถกถาโรมชาดก อรรถกถาเสยยชาดก อรรถกถาสิริชาดก อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดก อรรถกถาพรหมทัตตชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถากักการุชาดก อรรถกถาอนนุโล-
จियชาดก อรรถกถาราไชวาทชาดก อรรถกถาปฐชาดก อรรถกถาเกสวชาดก อรรถกถาธัง-
ชาดก อรรถกถาหิริชาดก อรรถกถาอาวาริยชาดก อรรถกถาตุณฑิลชาดก อรรถกถากุกุชาดก

อรรถกถาอัญญาเสนาชาดก อรรถกถาคันธารชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถากุมภการชาดก อรรถกถาอัญญาเสนาชาดก อรรถกถาคังคมาลชาดก อรรถกถาที่ปิชาดก อรรถกถามหาสุวราชชาดก อรรถกถาหริตจชาดก อรรถกถาโลมสภัสสชาดก อรรถกถากัณหาชาดก อรรถกถาจูลลโพธิชาดก อรรถกถากัณหาที่ปายนชาดก อรรถกถามหามังคลชาดก อรรถกถาปานีชาดก อรรถกถาสุมุททวาณิชชาดก อรรถกถาชนสังฆชาดก อรรถกถามหาปทุมชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถกถาจูลลนารทภัสสชาดก อรรถกถาโสมนัสสชาดก อรรถกถามหาปโลกชาดก อรรถกถากิงฉันทชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถาปัจจนทรกชาดก อรรถกถาสรังคชาดก อรรถกถาสังขपालชาดก อรรถกถามหาโพธิชาดก อรรถกถาโสณนันทชาดก อรรถกถามหาสุตโสมชาดก อรรถกถามหาชนกชาดก อรรถกถาเนมิราชชาดก และ อรรถกถาพรหมนารทชาดก โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้อีก 6 กลุ่ม โดยสัมพันธ์กับสาระธรรมที่สื่อผ่านรสที่เป็นความเปรียบดังนี้

3.2.2.1 รสของกาม

3.2.2.2 รสของตัณหา

3.2.2.3 รสเค็มเปรี้ยว¹⁹ คือกิเลสกามที่ชักนำดาบสมาสู่ถิ่นมนุษย์

3.2.2.4 รสเผ็ดร้อนของอบาย

3.2.2.5 รสขมคือรสของอธรรม

3.2.2.6 รสของพระธรรม

โดยมีรายละเอียดในแต่ละกลุ่มดังต่อไปนี้

3.2.2.1 รสของกาม ดังที่ได้ยกกามสุดตนิทเทศมาอธิบายในส่วนของความเปรียบทางตรงแล้วว่าเพราะอาหารมีคุณลักษณะหลายมิติที่เชื่อมโยงกับกามได้ ทั้งรูป รส

¹⁹ แม้ว่ารสเค็มและรสเปรี้ยวจะเป็นรสพื้นฐานคนละรสกัน แต่ในอรรถกถาชาดกจะปรากฏรสทั้ง 2 ร่วมกันเสมอ เช่นหริตจชาดก ได้บรรยายเหตุการณ์ตอนที่พระดาบสจะออกมาสู่ป่าว่า “ ตตถ จิรํ วนมฺลผลาหาโร ยาเปตฺวา โลกมฺพิลเสวตฺถํ ปพฺพตฺตา” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465: 359) ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งกลุ่มข้อมูลให้รสเค็มและรสเปรี้ยวเป็นกลุ่มข้อมูลเดียวกันตามที่ปรากฏในฉบับท

กลิ่นใญ่ภูริัพพะ เสียง ในอรรถกถาชาดกหลายเรื่องจึงใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบกาม ในทางตรงกันข้ามก็ปรากฏอรรถกถาชาดกหลายเรื่องที่ได้นำรสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเชื่อมโยงกับกาม ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 8 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถากาสาวชาดก อรรถกถาจุลปโลกชนชาดก อรรถกถารังกชาดก อรรถกถาปานีชาดก อรรถกถาชนสันธชาดก อรรถกถามหาปทุมชาดก อรรถกถามหาปโลกชาดก และ อรรถกถาสังขपालชาดก*

การยกตัวอย่างการใช้รสเป็นความเปรียบเทียบปรากฏอย่างเด่นชัดใน *อรรถกถาจุลปโลกชนชาดก* และ *อรรถกถามหาปโลกชาดก* อรรถกถาชาดกทั้งสองมีเนื้อหาเหมือนกันคือเรื่องของพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโอรสของพระเจ้ากาสิกราช มีพระนามว่า อนิตถิคันธกุมาร ด้วยความที่อยู่ในพรหมโลกมานาน พระโพธิสัตว์จึงไม่ปรารถนามีอมาตุคาม “เมื่อจะให้ดื่มน้ำนม จะปิดและคลุมให้ดื่ม หรือวางถันพระโอบอุ้มตามช่องพระวิสูตร. เมื่อพระกุมารแม้ประพุดิพระองค์ไป ๆ มา ๆ อยู่ ใคร ๆ ไม่อาจแสดงมาตุคามให้เห็น. ด้วยเหตุนั้น พระราชาจึงให้สร้างสถานที่ประทับนั่งเป็นต้นไว้ในที่ว่าง” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:110)

ด้วยนิสัยของพระโพธิสัตว์ที่ไม่แม้จะมองมาตุคาม ทำให้พระเจ้ากาสิกราช พระบิดากลับว่าพระกุมารจะไม่ครองเรือนและจะไม่มีผู้สืบราชสมบัติต่อ จึงได้ส่งนางกุมาริกาผู้เชี่ยวชาญในการดนตรีให้มาเฝ้าโลมพระโพธิสัตว์ให้เสวยกาม

นางกุมารินั้น ได้เข้าไปภายในพระราชฐานแล้วจึงกล่าวเป็นคาถาไพเราะ จับจิตใจ ยั่วยวนชวนให้รักใคร่เปลี่ยนแปลง ขับล่านำประกอบไปด้วยกามารมณ์มากมายหลายอย่าง.

กามฉันทะบังเกิดแก่พระราชกุมารนั้น เพราะได้ทรงสดับเสียงของนางกุมาริ ผู้ขับกล่อมอยู่ พระราชกุมารจึงตรัสถามคนที่อยู่ใกล้เคียงว่า โอ ! นั้นเสียงใคร หรือใครมาขับร้องเสียงสูงต่ำไพเราะจับใจ น่ารักนักหนา ไพเราะหูของเราแน่

(พวกพระพี่เลี้ยงจึงกราบทูลว่า) ขอเดชะ เสียงนี้ นายินดี น่าสนุกสนานมิใช่น้อย ถ้าพระองค์พึงบริโภคกาม คุณไซรั กามทั้งหลายจะพึงเป็นที่โปรดปรานพอพระทัยของพระองค์อย่างยิ่ง.

(พระราชกุมารรับสั่งว่า) เชิญมาภายในนี้ จงมาขับร้องใกล้ ๆ เราเลื่อนเข้ามาขับใกล้ตำแหน่งของเราจงขับกล่อมใกล้ที่บรรทมของเรา.

นางกุมารีนั้น เข้าไปขับกล่อมภายนอกฝาห้องบรรทม แล้วเลื่อนเข้าไป ณ ตำแหน่งนาคาครโดยลำดับ จนผูกพระราชกุมารไว้ได้ เหมือนนายหัตถาจารย์ จับคชสารป่า มัดไว้ฉะนั้น.

เพราะรู้กามรสโลกีย์แห่งนางกุมารีนั้น พระราชกุมารจึงเกิดความปรารถนาเป็นอธรรมว่า เราเท่านั้นพึงได้บริโภคมกาม อย่าได้มีบุรุษอื่นเลย ต่อแต่นั้นพระราชกุมารทรงถือดาบเล่มหนึ่งแล้ว เสด็จไปเพื่อจะฆ่าบุรุษทั้งหลายเสีย ด้วยทรงดำริว่า เราจักบริโภคมกามแต่เพียงผู้เดียว อย่าพึงมีบุรุษอื่นอยู่เลย.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:227-228)

เหตุที่พระโพธิสัตว์กระทำการเพราะมีกามเป็นเหตุจึงทำให้พระโพธิสัตว์และนางกุมาริกาต้องถูกเนรเทศออกจากเมืองไปอยู่ป่า วันหนึ่งพระดาบสองคี่หนึ่งผ่านบรรณศาลาของพระโพธิสัตว์ก็ถูกนางกุมาริกาเล้าโลมจนเสื่อมจากพรหมจรรย์ เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์กลับมาดาบสจะเหาะก็มีอาจเหาะได้เพราะเสื่อมฤทธิ์ ตกลงในห้วงมหรณพ พระโพธิสัตว์จึงเทศนาสั่งสอนฤษีว่า

ตัวท่านเองมาด้วยฤทธิ์ บนน้ำอันไม่แตกแยกครั้นถึงความระคนด้วยสตรีแล้วต้องจมลงในมหรณพธรรมดา สตรีมีปกติหมุนเวียน มีมายามาก มักทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ย่อมทำนักพรตให้จมลง ท่านรู้แจ้งขณะนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล สตรีทั้งหลายมีวาจาไพเราะ เจรจา นุ่มนวล ถมไม่เต็มเหมือนกับนทีธาร ย่อมยังนักพรตให้จมลง ท่านรู้แจ้งขณะนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล สตรีทั้งหลายย่อมเข้าไปช่องเสพบุรุษใด ด้วยความพอใจหรือด้วยทรัพย์ก็ตาม ย่อมพลันตามเผาผลาญบุรุษนั้น เหมือนไฟป่าเผาสถานที่ตนเองจะนั้น.

ความเปื้อน่ายได้เกิดมีแก่ฤาษี เพราะได้ฟังถ้อยคำของขัตติยราชกุมาร ฤาษีนั้นกลับได้ทางอันมีมา

ก่อน แล้วเหาะขึ้นไปยังเวหาส.

ฝ่ายชัตติยราชกุมารผู้ทรงพระปรีชา ได้
ทอดพระเนตร เห็นพระฤาษีกำลังเหาะไปยังเวหาส จึงได้
ความสลัดจิต น้อมพระทัยสู่การบรรพชา ต่อแต่นั้นชัตติย
ราชกุมารก็ทรงบรรพชา สำเร็จการบวชแล้วได้เข้าถึง
พรหมโลก.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:229-230)

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า *อรรถกถาจุลลปโลกน-
ชาดก* และ *อรรถกถา महाปโลกชาดก* เป็นอรรถกถาชาดกที่ปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับ
อาหารที่เป็นเอกภาพและเด่นชัดมากเรื่องหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การใช้คำนามของมาตุคามเป็นความ
เปรียบแทนกามที่พระโพธิสัตว์ปฏิเสธมาตั้งแต่กำเนิด (สังเกตได้ว่าพระกุมารเสวยเฉพาะน้ำนมที่
ผู้ให้น้ำนมปกปิดความเป็นมาตุคามซึ่งเป็นประเด็นที่จะวิเคราะห์ในหัวข้อ 4.1.1 ความเปรียบ
เกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความเปลือยเปลือยในกามต่อไป)

นอกจากนี้การเปิดเรื่องในลักษณะนี้เองจะเห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์มิได้มี
โอกาสเห็น “รูป” ของมาตุคามตั้งแต่กำเนิด ในตอนที่พระโพธิสัตว์จะติดในปวงของกาม จะเห็น
ได้ว่า “เสียง” เป็นกามคุณแรกที่ทำให้พระโพธิสัตว์รู้สึก “*ไพเราะ จับจิตใจ*” และจากเสียงที่ไพเราะ
เสนาะใจนี้เอง พี่เลี้ยงก็ได้ชักชวนให้พระกุมาร “บริโภคนกามทั้งหลาย” อันหมายถึงการเสพเมถุน
ธรรมกับนางกุมาริกา

ลักษณะเด่นของการใช้อาหารเป็นความเปรียบในอรรถกถาชาดกทั้ง 2
เรื่องนี้คือการกล่าวถึง “รส” โดยเชื่อมโยงกับการรับรู้ประสบการณ์ของเมถุนธรรมกับการรับรู้รส
อาหาร เป็นการใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะอาหารมาสื่อสารธรรมได้อย่างแยบคาย เพราะการรับรู้รส
เป็นประสบการณ์ภายในร่างกายหลังจากนำอาหารเข้าไปในร่างกาย เช่นเดียวกับประสบการณ์
การเสพเมถุนธรรมที่มีใช้การฟังด้วยหู หรือเพียงการเห็นด้วยตา แต่ต้องมีการสอดใส่องค์กำเนิด
เข้าไปในร่างกาย นอกจากนี้การใช้รสเป็นความเปรียบแทนกามยังสื่อให้เห็นความติดข้องพอใจ
ของกามที่ทำให้ติดข้องอยู่ในใจ เช่นเดียวกับการติดข้องพอใจในรสอาหาร ในตอนท้ายของเรื่อง
เมื่อพระโพธิสัตว์เบื่อหน่ายในกามต้องการบรรพชาจึงได้ “*สำเร็จการบวชแล้ว*” คือการสลัดหรือ
ถ่างถอนกามกิเลสที่เกิดจาก “*รู้กามรสโลกีย์*”

3.2.2.2 รสของตัณหา การใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารเป็นความเปรียบเทียบตัณหาปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 10 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาวาตมิกชาดก อรรถกถาโรมชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถาคังคมาลชาดก อรรถกถาสมุตทวาณิชาดก อรรถกถาจุลลนารทกัสนปชาดก อรรถกถากิงฉันทชาดก อรรถกถาโสณนันทชาดก และอรรถกถาเนมิราชชาดก การยกตัวอย่างในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก อรรถกถาวาตมิกชาดก ซึ่งปรากฏการใช้รสเป็นความเปรียบเทียบได้เด่นชัดเรื่องหนึ่ง

ปัจจุบันวัตถุใน อรรถกถาวาตมิกชาดก กล่าวถึงพระติสสเถระที่มีความมุ่งมั่นอันแน่วแน่ที่จะบรรพชา แม้บิดามารดาจะไม่อนุญาตให้บวชก็อดอาหารถึง 7 วัน บิดามารดาจึงยอมให้บรรพชา และเมื่อบรรพชาแล้วพระติสสเถระก็ปฏิบัติสมณธรรมอย่างเคร่งครัด วันหนึ่งมารดาของพระเถระเห็นเครื่องประดับกายของพระเถระก็ร้องไห้ด้วยความคิดถึง นางวรรณทาสีจึงอาสา มารดาของพระเถระว่านางจะทำให้พระเถระละสมณเพศ จากนั้นนางก็ไปใส่บาตรพระเถระด้วยข้าวยาคุ แลข้าวสวย แล้วให้พระเถระมารับบิณฑบาตที่เรือน จนวันหนึ่งนางก็หลอกพระเถระว่าป่วยให้ไปพบนางในห้องนอน **“นางวัฒนทาสีรู้เหตุแห่งการมาเพื่อตน จึงประเล้าประโลมพระเถระนั้น ผู้กตัญญูตัณหาในรส ให้สึกแล้วให้ตั้งอยู่ในอำนาจของตน”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55:252)

อดีตวัตถุของอรรถกถาวาตมิกชาดกกล่าวถึงเสียงผาดัวหนึ่ง มักมาเที่ยวเล่นที่อุทยาน เมื่อเห็นนายสัตยชัยขุยยานบาลก็จะหวาดกลัวหนี นายสัตยชัยจึงขนน้ำผึ้งมาจากพระเจ้าพาราณสี แล้วนำน้ำผึ้งนั้นมาทาที่หญ้าเพื่อล่อให้เสียงผามากินหญ้า จากนั้นเสียงผาก็มากินหญ้าที่อุทยานหลายครั้งเพราะติดใจรส และก็คุ้นเคยกับนายสัตยชัย นายสัตยชัยเห็นเสียงผาคู่คุ้นเคยแล้วก็นำเสื่อลำแพนมากปูเป็นถนน ล่อให้เสียงผาเข้าไปในพระราชนิเวศน์ เมื่อเสียงผาเข้าไปในพระราชนิเวศน์เห็นมนุษย์จำนวนมากก็เกิดความกลัวตาย วิ่งกระเซอะกระเซิง พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสีจึงเทศนาสั่งสอนให้โทษของการติดรสอาหารจากนั้นก็ปล่อยเสียงผากลับป่า

อรรถกถาชาดกเรื่องนี้ปรากฏความเปรียบเทียบที่แสดงให้เห็นโทษของการติดข้องในรสอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งรสที่มาจากอาหารที่กระตุ้นให้เกิดความอยากเสพรสนนั้นซ้ำๆ รสในที่นี้จึงมีความหมายทั้งรสอาหารอันได้แก่รสของน้ำผึ้งในส่วนอดีตวัตถุ และรสแห่งข้าวยาคุที่พระเถระที่ได้เสพในปัจจุบันวัตถุ ความเปรียบเทียบนี้ปรากฏในคำสอนของพระโพธิสัตว์ ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าการติดข้องในความพอใจใดในโลก การติดข้องในรสอาหารเป็นสิ่งลามกที่สุด ความว่า

...ความว่า กว่ารสหวานและรสเปรี้ยวเป็นต้น ที่พึง
 รู้ด้วยลิ้น. บทว่า ปาปิโย แปลว่า เลวกว่า. บทว่า อาวาเส
วา สนุถเวท วา แม้ว่าถิ่นที่อยู่ แม้ว่าความสนิทสนม
 ความว่า ความกำหนด ด้วยอำนาจความพอใจในถิ่นที่อยู่
 กล่าวคือสถานที่อยู่ประจำก็ดี ในความสนิทสนมด้วยอำนาจ
 ความเป็นมิตรก็ดี ลามกแท้ แต่รสในการบริโภคที่เป็นไปกับด้วย
ฉันทราคะนั้นแหละเป็นสภาพเลวกว่า แม้ว่าถิ่นที่อยู่ แม้ว่า
 ความสนิทสนมด้วยความเป็นมิตร ซึ่งมีการบริโภคด้วยฉันท-
 ราคะเหล่านั้น โดยร้อยเท่าพันเท่า เพราะอรรถว่า ต้องเสพ
เฉพาะเป็นประจำ และเพราะเว้นอาหาร การรักษาชีวิตินทรีย์ก็
ไม่มี พระโพิสัตร์ทรงกระทำเนื้อความนี้ ให้เป็นเสมือนเนื้อที่
 ตามมาด้วยดี จึงตรัสว่า

ไฉนว่าสภาพที่เลวกว่ารสทั้งหลายย่อมไม่มี รส
เป็นสภาพเลวกว่า **แม้ว่าถิ่นที่อยู่** **แม้ว่าความสนิทสนม**
บัดนี้

พระโพิสัตร์เมื่อจะแสดงว่ารสเหล่านั้นเลว จึงตรัสคำมี
 อาทิวา วาทมิดิ ดังนี้บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คหณนิสสิตี
 แปลว่า อาศัยที่เป็นปารกชฎ ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ท่าน
 ทั้งหลายจงดูความที่รสทั้งหลายเป็นสภาพเลว นายสญชัย
 อูยยานบาลนำเนื้อสมันชื่อนี้ ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าชฎ ในราวป่า มา
 สู่อำนาจของตนด้วยรสน้ำผึ้ง สิ่งอื่นที่เลวกว่า คือลามกกว่า ชื่อ
ว่าเลวกว่ารสทั้งหลายซึ่งมีการบริโภคด้วยฉันทราคะ ย่อมไม่มี
 แม้โดยประการทั้งปวง. พระโพิสัตร์ตรัสโทษแห่งตัณหาในรส
 ด้วยประการดังนี้ ก็แหละครั้นตรัสแล้ว จึงทรงให้ส่งเนื้อนั้นไปยัง
 ป่านั่นเอง

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55:254-255)

ความโดดเด่นของ *อรรถกถาวาตมิดิชาดก* คือการใช้รสมาเป็นความ
 เปรียบอย่างเด่นชัดทั้งในปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ นอกจากนี้ยังมีการสร้างชุดเหตุการณ์ที่

คล้ายคลึงกันระหว่างปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุเพื่อชี้ให้เห็นว่าการหลงติดในรสเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่สิ่งมีชีวิตทั้งมวล ทั้งสัตว์และมนุษย์หรือแม้ว่ามนุษย์ผู้นั้นจะดำรงสมณเพศก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเหตุการณ์ระหว่างปัจจุบันวัตถุกับอดีตวัตถุจะพบว่าสภาวะธรรมที่สื่อผ่านการใช้รสเป็นความเปรียบสามารถวิเคราะห์และตีความได้หลายระดับคือ

ตารางที่ 3 แสดงการตีความสภาวะธรรมระดับต่างๆผ่านการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุของ *อรรถกาวาตมิกชาดก*

ปัจจุบันวัตถุ	อดีตวัตถุ	นัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบ
นางวรรณทาสีผูกพระเถระไว้ด้วยรสอาหาร	นายสัตถุชยล่อเลียงผาด้วยรสน้ำผึ้งที่นำมาทาไว้ที่หญ้า	ความหมายระดับที่ 1: ความติดข้องในรสอาหารจะทำให้เกิดดวงจรของตัณหาคือความอยากที่จะเสพสิ่งนั้นซ้ำๆ
ด้วยความคุ้นเคยพระเถระจึงไปรับภัตตาหารที่เรือนของนางวรรณทาสี	เพราะความคุ้นเคยทำให้เลียงผาหลงเข้าไปในพระราชนิเวศน์	ความหมายระดับที่ 2: ความติดข้องในรสอาหารทำให้เกิดความติดข้องคุ้นเคยทั้งในบุคคลและสถานที่
พระเถระสละสมณเพศมาครองเรือนกับนางวรรณทาสี	เลียงผากลับความตายวิ่งกระเซอะกระเซิงไปทั่วพระราชนิเวศน์	ความหมายระดับที่ 3: ความติดข้องในรสอาหารที่ได้มาจากมาตุคามเป็นสิ่งที่หลอกล่อให้ลุ่มหลงมากที่สุด สัตว์เดรัจฉานยังกลัวภัยที่เกิดจากความติดข้องในรสของตัวเอง แต่พระเถระกลับสละสมณเพศ

จากความหมายระดับต่างๆ ที่ได้วิเคราะห์ตีความข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นสภาวะธรรมที่สอดคล้องกับคำสอนของพระโภทิสัตว์ข้างต้นยิ่งนัก จะเห็นได้ว่าความทุกข์ของพระเถระและเลียงผาเริ่มเกิดขึ้นจากการติดใน “รสอาหาร” จนทำให้เกิดความพอใจในผู้ให้อาหารหรือสถานที่ในการเสพอาหารนั้นๆ การติดข้องการในรสอาหารจึงยิ่งลุ่มหลงที่สุด อย่างไรก็ตามจากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าเมื่อเทียบเหตุการณ์ระหว่างปัจจุบันวัตถุกับอดีตวัตถุจะพบเหตุการณ์

ลำดับสุดท้ายที่ไม่เหมือนกัน การที่เสียงผาวิ่งกระเซอะกระเซิงด้วย “ความกลัวตาย” แสดงให้เห็นว่าเสียงผา “รู้” ว่าภัยจะมาถึงชีวิตของตน ผิดกับพระเถระที่ “ไม่รู้” ว่าตนติดในบ่วงแห่งกำหนดราคาที่มาตุคามนำผูกร้อยไว้ พระเถระจึงสละสมณเพศ และกลับสู่การครองเรือนอีกครั้ง โดยนัยนี้จึงแสดงให้เห็นว่าความติดข้องในรสอาหารที่ได้มาจากมาตุคามเป็นสิ่งที่มีความล่อล่อให้ลุ่มหลงมากที่สุด

3.2.2.3 รสเค็มเปรี้ยวคือกิเลสภพที่ชักนำดาบสมาสู่ถิ่นมนุษย์ การใช้รสเค็มและเปรี้ยวเป็นความเปรียบแทนกิเลสภพที่ชักนำดาบสมาสู่ถิ่นมนุษย์ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 24 เรื่องได้แก่ อรรถกถามุฑลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราดชาดก อรรถกถาทุททชาดก อรรถกถาวัจจนชาดก อรรถกถาสังกัปปราดชาดก อรรถกถาสิริชาดก อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดก อรรถกถาพรหมทัตตชาดก อรรถกถากั๊กการุชาดก อรรถกถาอนนุไสยชาดก อรรถกถาปัฐชาดก อรรถกถาเกสวชาดก อรรถกถาอาวริยชาดก อรรถกถาอัญญูสิเนชาดก อรรถกถาคันธารชาดก อรรถกถากุมภการชาดก อรรถกถาอัญญูสิททชาดก อรรถกถาที่ปีชาดก อรรถกถาหริตจชาดก อรรถกถากัณหาชาดก อรรถกถาจุลโพธิชาดก อรรถกถากัณหาที่ปายนชาดก อรรถกถามหามังคละชาดก และ อรรถกถาโสมนัสชาดก

ดังที่ได้วิเคราะห์ในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงแล้วว่า อรรถกถามุฑลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราดชาดก และอรรถกถาหริตจชาดกปรากฏการใช้เดนอาหารเป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจของภพ พระพุทธเจ้าแสดงอดีตวัตถุในอรรถกถาชาดกทั้งสามเรื่องด้วยเหตุในปัจจุบันวัตถุเหมือนกันคือตรัสเพื่อสอนภิกษุที่กระสันอยากสึกเพราะมาตุคาม โครงเรื่องตอนต้นในส่วนอดีตวัตถุของอรรถกถาชาดกทั้งสามเรื่องกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์เกิดความเบื่อหน่ายในสมบัติจึงไปบรรพชาเป็นดาบสอยู่ในป่า วันหนึ่งมาสู่เมืองด้วยปรารถนาอาหารที่มีรสเค็มแลเปรี้ยว

ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อหาของอรรถกถามุฑลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราดชาดก และอรรถกถาหริตจชาดก ในส่วนเหตุการณ์ที่ทำให้พระดาบสเสด็จออกจากปามาสู่ถิ่นมนุษย์

อรรถกถามุฑลักขณชาดก	อรรถกถาสังกัปปราดชาดก	อรรถกถาหริตจชาดก
ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ มี	พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลมีทรัพย์สมบัติ 80 โกฏิ ครั้งเจริญวัยแล้วไปเล่าเรียน	ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ อยู่ในนครพาราณสี. พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้มี

<p>สมบัติมากตระกูลหนึ่ง ในแคว้น กาสิ บรรลุความเป็นผู้รู้เพียงสา แล้ว เรียนจบศิลปะทุกประเภท ละกามเสียแล้วไปบวชเป็นฤาษี กระทำสិณบrikกรรม ให้อภิญญาสมบัติเกิดขึ้น แล้ว ยั้งอยู่ด้วยความสุขในฌาน พำนักอาศัยอยู่ในหิมวันตประ เทศ กาลครั้งหนึ่งท่านเข้ามา ท่านมาจากป่าหิมพานต์ <u>เพื่อ</u> <u>บริโภคโภชนะมีรสเค็ม รสเปรี้ยว</u> <u>บ้างบรรลุถึงกรุงพาราณสี</u> (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56: 148)</p>	<p>ศิลปะทั้งปวงในเมืองตัก กศิลา เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ก็ กลับมายังเมืองพาราณสีอยู่ ครองเรือนมีบุตรภรรยา ครั้น บิดามารดาล่วงลับไป ก็ได้ซื้อ ที่ลี้ลับ จึงรำพึงว่า ทรัพย์ที่ บิดามารดารวบรวมไว้ยัง ปรากฏอยู่แต่บิดามารดาไม่ ปรากฏ จึงมีความสลดใจ เหงื่อไหลออกจากร่างกาย <u>เขาอยู่ครองเรือนเป็น</u> <u>เวลานาน ได้ให้ทานมากมาย</u> <u>ละกามทั้งหลาย ละหมู่ญาติ</u> ผู้มีหน้าองด้วยน้ำตา เข้าป่า หิมพานต์สร้างบรรณศาลา อยู่ในที่อันนารัณรมย์ เทียว แสวงหารากไม้และผลไม้ใน ป่าเลี้ยงชีพ ไม่นานเท่าไรก็ทำ อภิญญาและสมบัติให้ เกิดขึ้น เล่นฌานอยู่มาชั นาน จึงคิดได้ว่า <u>เราไปยังถิ่น</u> <u>มนุษย์จักได้เสพรสเค็มและ</u> <u>รสเปรี้ยว</u> (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58: 3-4)</p>	<p>สมบัติ 80 โภกฺกในนิคมแห่ง หนึ่ง มารดาบิดาได้ชานานาม ให้พระองค์ว่า หาริตกุมาร เพราะพระองค์มีผิวเหลืองดัง ทอง กุมารนั้นครั้นเจริญวัย แล้วสำเร็จการศึกษาที่เมืองตัก กศิลา รวบรวมทรัพย์ไว้ ครั้น มารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว ได้ตรวจตราดูทรัพย์สมบัติได้ ความคิดขึ้นว่า ทรัพย์เท่านั้นที่ ยังปรากฏอยู่ส่วนผู้ทำให้ทรัพย์ เกิดขึ้นหาปรากฏอยู่ไม่ แม้เรา ก็ต้องแหลกละเอียดไปใน ปากแห่งความตาย ดังนี้ กัถ ต่อมรณภัย ได้ให้ทานเป็นการ ใหญ่ แล้วเข้าไปยังหิมวันตประเทศ บวชเป็นฤาษี ในวันที่ 7 ได้ อภิญญา 5 และสมบัติ 8 มีเผือกมันและ ผลไม้ในป่าเป็นอาหาร ดำรง ชีพอยู่ในที่นั้นเป็นเวลานาน ต้องการจะเสพอหารที่มีรส เค็ม รสเปรี้ยว จึงลงจาก บรรพตไปโดยลำดับ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59: 650)</p>
---	---	--

จากตัวอย่างที่ได้ยกมาแสดงข้างต้นเห็นได้ว่าอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่อง ให้ภูมิหลังของพระโพธิสัตว์ว่าเป็นผู้เห็นโทษภัยในกามจึงสละสมบัติออกบวช โดยเฉพาะในอรรถกถาหริตจชาดก ที่พระโพธิสัตว์ “ได้อภิญญา 5” คือ

ความรู้ยิ่ง, ความรู้เจาะตรงยวดยิ่ง, ความรู้ชั้นสูง มี 6 อย่างคือ 1.อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ 2. ทิพพิโต นูทิพย์ 3. เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้ทายใจคนอื่นได้ 4. ปุพเพนิวาสานุสติ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ 5. ทิพพจักขุ ตาทิพย์ 6. อาสวักขย ญาณ ญาณทำให้อาสวะสิ้นไป, 5 อย่างแรกเป็นโลกีย์อภิญญา ข้อสุดท้ายเป็นโลกุตระอภิญญา

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551: 499)

ผู้วิจัยสังเกตว่าพระโพธิสัตว์ได้ “อภิญญา 5” แต่ยังไม่ได้ “อภิญญา 6” อันเป็นญาณที่ทำให้อาสวะหรือกิเลสสิ้นไป และด้วยเหตุนี้เองพระโพธิสัตว์จึงปรารถนา “รสเค็มแลเปรี้ยว” หรืออีกนัยหนึ่งคือยังคงปรารถนากิเลส อันเป็นเหตุที่ชักชวนได้ให้พระดาบสได้มาเสพเมถุนธรรมของมาตุคามดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้ว การสร้างภูมิหลังของตัวละครพระโพธิสัตว์ในอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่องจึงขบขันให้เห็นโทษของรสได้อย่างเด่นชัด และแสดงให้เห็นว่ารสของอาหารเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความติดชอบพอใจได้ง่ายที่สุด แม้พระโพธิสัตว์จะสละสมบัติที่วัตถุกามมาบรรพชา ก็ยังคงเป็นเหยื่อของกิเลสกาม

เหตุที่อรรถกถาชาดกใช้รสเค็มและรสเปรี้ยวเป็นความเปรียบเทียบแทนรสของมนุษย์ หรือกิเลสกามที่ชักนำให้เกิดความติดชอบพอใจ อาจจะสัมพันธ์กับพื้นฐานที่ว่ารสหวานเป็นธรรมชาติของพืชพันธุ์ทั่วไป และมักจะปรากฏรสหวานเป็นความเปรียบเทียบของพระธรรม ดังจะวิเคราะห์ในหัวข้อรสของพระธรรม ส่วนรสเปรี้ยวหรือรสเค็มเป็นรสที่เกิดจากการปรุงแต่งขึ้น เช่นอรรถกถาคันธชาดก ดังที่ได้วิเคราะห์แล้วว่าเกลือเป็นการใช้อาหารเป็นความเปรียบเทียบ กาม หรือในอีกนัยหนึ่งเกลือก็เป็นเครื่องปรุงให้เกิดรสเค็ม

ใน อรรถกถาเกสวชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกบปดาบส เกสวดาบส สหายพาลูกศิษย์ไปถิ่นมนุษย์ด้วยปรารถนารสเค็มและเปรี้ยว ต่อมากบปดาบสกลับไปป่า เกสวดาบสไม่เห็นสหายก็ล้มป่วย แม้พระราชาจะถวายมังสะอันสะอาดก็มิหายจากอาพาธ พระราชาจึงให้นารถอำมาตย์พาเกสวดาบสกลับป่าให้กบปดาบสมาทำอาหารซึ่งปราศจากรสเค็ม ให้บริโศกเกสวดาบสก็หายอาพาธ นารถอำมาตย์จึงถามว่าเพราะเหตุใดพระดาบสไม่โปรดอาหารของพระราชา

พระคุณเจ้าบริโศกข์วสุกแห่งข้าวสาลีที่ปรุงด้วย
เนื้อสะอาดมาแล้ว โชนข้าวฟ่างและลูกเดือยอันหารสมิได้
จึงทำให้พระคุณเจ้ายินดีได้เล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภุญเซ แปลว่า บริโภคแล้ว.
อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า นาทยนฺติ ได้แก่
ให้ยินดี คือ ให้อิ่มเอิบชอบใจ ก็เพื่อสะดวกในการประพันธ์คาถา
ท่านจึงลงนิคหิต. ท่านกล่าวคำ อธิบายไว้ว่า โชนข้าวฟ่างและ
ลูกเดือยอันหารสมิได้ จึงทำท่านผู้บริโศกข์วสุกแห่งข้าว
สาลีอันปรุงด้วยมังสะที่สะอาด สมควรแก่พระราชาในราชสกุล
ให้อิ่มเอิบ ยินดีได้คือว่า โชนท่านจึงชอบใจอย่างนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58: 685)

เกสวดาบสจึงตอบนารทอำมาตย์ว่า **“เพราะรสทั้งหลายมี
ความคั่นเคยกั้นเป็นยอดเยี่ยม อธิบายว่า รสทั้งหลายชื่อว่ามีความคั่นเคยกั้นเป็นเยี่ยม
เพราะความคั่นเคยกั้นเป็นยอดเยี่ยม คือสูงสุดแห่งรสทั้งหลายเหล่านี้. เพราะขึ้นชื่อว่ารสจะ
เสมอกับรสคือความคั่นเคยกั้นย่อมไม่มี เหตุนี้โภชนาหารแม้มีรสอร่อย 4 อย่างที่คนผู้
ไม่คั่นเคยกั้นจัดให้ ย่อมไม่ถึงค่าน้ำส้มและน้ำข้าวที่คนผู้คั่นเคยกั้นจัดให้แล้ว”** (มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2543 เล่ม 58: 686)

แม้ว่าคำตอบของเกสวดาบสกล่าวถึงรส แต่เห็นได้ว่าเป็นกลวิธีการ
กล่าวถึงรสเพื่อจะเปรียบเทียบว่าความคั่นเคยกั้นมีคุณค่ามากกว่ารส คำตอบของเกสวดาบสจึงแสดง
ให้เห็นว่าผู้เป็นบัณฑิตย่อมคั่นเคยกั้นกับผู้ที่ เป็นบัณฑิตเหมือนกัน ผู้เป็นบัณฑิตย่อมกล่าวสุภาษิตแก่
ผู้คั่นเคยกั้น ในอีกนัยหนึ่งที่รสเป็นสิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบในมิติที่มีค่าน้อยกว่าจึงเป็นการแสดง
ปฏิเสธรสโดยเฉพาะรสเค็ม หรือในอีกนัยหนึ่งคือการปฏิเสธความเปรียบเทียบที่สื่อผ่านรสคือกิเลสกา
มที่ทำให้เกิดความติดชอบพอใจ

3.2.2.4 **รสเผ็ดร้อนของอบาย** การใช้รสเผ็ดร้อนเป็นความเปรียบเทียบแทน
ความทุกข์ในอบายปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 9 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถากัถการุชาดก อรรถ
กถาดุณฑิลชาดก อรรถกถาโลมสหัสสปชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถาปณฺชกร
ชาดก อรรถกถาสรภังคชาดก อรรถกถาหาโพธิชาดก อรรถกถาเนมิราชชาดก และอรรถกถา
พรหมนารทชาดก*

การใช้รสเผ็ดร้อนเป็นความเปรียบแทนทุกขีในอบายน่าจะสัมพันธ์กับชุดความเปรียบอื่นๆในพุทธศาสนา ด้วยคุณลักษณะที่เป็นของเผ็ดร้อนอันอาจจะหมายถึงกิเลสที่เป็นของร้อน จึงก่อให้เกิดความกระหายอันมีนัยหมายถึงต้นหาที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วในส่วนของการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหาร นอกจากนี้ยังเป็นคุณลักษณะตรงกันข้ามกับภาวะของนิพพานที่ดับสนิทและเย็น ในที่นี้จะยกตัวอย่าง *อรรถกถาตุณทิลชาดก* ปราภฏการให้ชุดความเปรียบนี้อย่างเด่นชัด

ใน *อรรถกถาตุณทิลชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุกรชื่อมหาตุณทิลมีน้องชายชื่อจุลตุณทิล วันหนึ่งมีนักเลงสุรานำเงินมาให้หญิงชราซึ่งเป็นเจ้าของพระโพธิสัตว์และน้องชาย เพื่อซื้อสุกรตัวน้องไปทำอาหาร หญิงชราคนเลี้ยงจึงได้นำข้าวสวยมาไว้เต็มรางเพื่อล่อให้สุกรมากินอาหารแล้วจะจับไปทำอาหารอีกทอดหนึ่ง น้องของพระโพธิสัตว์เห็นอาหารก็จะรีบไปกินพระโพธิสัตว์จึงเตือนให้น้องชายรู้ว่าอาหารเป็นเครื่องล่อ ด้วยความกลัวตายสุกรน้องชายจึงมีเหงื่อไหลทั่วตัวพระโพธิสัตว์จึงเทศนาสั่งสอนน้องชายให้ลงชำระกายในสระคือธรรมที่ทำให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและ **“วิราคธรรมท่านกล่าววว่าล้ำเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น ได้แก่ธรรมให้สร้างเมา. ปราศจากความหิวกระหาย”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59: 144) นอกจากนี้ยังได้แสดงธรรมว่าพวกนักเลงที่ทำบาปปาณาติบาตว่าร้ายอวมตกนรกเสวยผลกรรมเผ็ดร้อน

คนเขลา เบบัญญา เที่ยวทำบาปกรรมซึ่งมีผลเผ็ดร้อนด้วยตนเอง ที่เป็นเหมือนศัตรูกรรมที่มีผลเผ็ดร้อน ทำให้คนมีน้ำตานองหน้าร้องไห้ไปพลงเสวยผลกรรมไปพลง ทำแล้วไม่ดี

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59: 146-147)

ใน *อรรถกถาสรรังคชาดก* ก็ปราภฏการให้รสเผ็ดร้อนเป็นความเปรียบแทนการประสบความทุกข์ในนรกเป็นเหตุการณต์อนที่สร้งดาบสตอบคำถามของท้าวมัฆวานว่า กษัตริย์ 4 พระองค์คือ พระเจ้าทัณฑกั พระเจ้านาลิกิระ พระเจ้าอัชชุนะ และพระเจ้ากลาพู ซึ่งเป็นผู้ประทุษร้ายฤษีว่าไปเกิดที่ไหน

อนึ่ง พระเจ้าอัชชุนะ เป็นผู้มิพระเศียรห้อยลง เบื้องต่ำ มีพระบาทชี้ขึ้นเบื้องสูง ตกลงในสัดติสุลนรก เพราะเบียดเบียนอัครฤษีผู้ใดดม ผู้มีความอดทน ตบะ ประพฤติพรหมจรรย์มานาน.

พระราชาทรงพระนามว่า กลาพุ พระองค์ได้
 เชือดเฉือนพระฤๅษี ชื่อ ชันติวาที ผู้สงบระงับไม่
 ประทุษร้าย ทำให้เป็นท่อนๆ พระราชาพระนามว่ากลาพุ
 พระองค์นั้น ได้บังเกิดหมกหม้ออยู่ในอเวจिनรกอันร้อน
 ใหญ่ มีเวทนาเผ็ดร้อน น่ากลัว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:583)

การใช้รสเผ็ดร้อนเป็นความเปรียบแทนการได้รับทุกข์ในนรกนอกจากจะ
 สัมพันธ์กับคุณลักษณะของรสที่มีนัยถึงตัณหาและตรงข้ามกับภาวะของนิพพานที่ดับสนิทเย็นแล้ว
 อาจจะมีสัมพันธ์กับแม่น้ำเวตรณีในนรก ใน *อรรถกถาพรหมนารทชาดก* ตอนที่พระนารทฤๅษี
 บรรยายนรกให้พระชนกฟังเพื่อให้คลายจากมิจฉาภิภูฏี ก็ปรากฏการกล่าวถึงแม่น้ำเวตรณีว่าเป็น
 แม่น้ำกรด

แม่น้ำเวตรณี น้ำเป็นกรด เผ็ดร้อน ยากที่จะข้าม
 ได้ ดาดาชไปด้วยบัวเหล็กใบคมกริบไหลอยู่.
 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า *ขรา* แปลว่า หยาบ คือ เผ็ดร้อน. บท
 ว่า *อโยไปกุขรสถุณฺนา* ความว่า ปิดด้วยใบบัวเหล็ก อันคม
 กริบอยู่โดยรอบ บทว่า *ปตฺเตหิ* ความว่า แม่น้ำนั้นคมกริบไหล
 ออกจากใบเหล่านั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 64: 286)

การได้รับความทุกข์จากการประกอบผลกรรมในนรกเป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ใด
 เคยประสบจริง จึงต้องใช้รสอาหารซึ่งเป็นประสบการณ์สามัญในชีวิตประจำวันมาเป็นความ
 เปรียบ โดยเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กับความรับรู้เรื่องนรก และการใช้ความเปรียบอื่นๆ เพื่อให้สื่อสาร
 ธรรมเรื่องการทำบาปเป็นเหตุแห่งทุกข์ให้เด่นชัดที่สุด

3.2.2.5 **รสขมคือรสของอธรรม** การใช้รสขมเป็นความเปรียบแทน
 อธรรมหรือแทนความเป็นพาลปรากฏใน *อรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 5 เรื่อง* ได้แก่ *อรรถกถาเอกบัณณ*
ชาดก *อรรถกถาทวิหาหนชาดก* *อรรถกถาราโชวาทชาดก* *อรรถกถากุกุชาดก* และ *อรรถกถา*
มหาไพริชาดก

การใช้รสขมเป็นความเปรียบแทนพาลมักจะคู่กับรสหวาน นัยว่ารสหวาน เป็นรสของบัณฑิตหรือธรรม ส่วนรสขมเป็นรสของพาลหรืออธรรม ดังเช่น *อรรถกถาถวิทิวาหนชาดก* ที่ปรากฏการที่มะม่วงเคี้ยวหวานก็เปลี่ยนเป็นรสขมเพราะไปเกี่ยวพันกับต้นสะเดา

**ข้าแต่พระเจ้าทิวาหนะ มะม่วงของพระองค์ มีต้น
สะเดาล้อมอยู่ รากต่อรากเกี่ยวพันกัน กิ่งต่อกิ่งเกี่ยว
ประสานกัน เหตุที่อยู่ร่วมกันกับต้นสะเดาที่มีรสขม
มะม่วงจึงมีรสขมไปด้วย.**

บทว่า **ปฺจิมนฺทปริวาริ** แปลว่า ล้อมด้วยต้นสะเดา.
บทว่า **สาขาสาขีนิเวสเร** คือกิ่งสะเดาพาดกิ่งมะม่วง. บท
ว่า **อสาตสนฺนิวาเสน** ได้แก่ เพราะพาดกับต้นสะเดาอันมีรส
ขม. บทว่า **เตน** อธิบายว่า เพราะเหตุนั้น มะม่วงนี้จึงมีรสเผื่อน
มีรสปร่า มีรสขม.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57: 207)

การใช้รสหวานและรสขมเป็นความเปรียบนั้นสื่อสาระธรรมว่าการเข้าไป
ข้องเกี่ยวกับคนพาลก็ย่อมทำให้ผู้เป็นบัณฑิตเปลี่ยนเป็นพาลได้เหมือนกัน ดังปรากฏในส่วน
ปัจจุบันวัตถุที่พระพุทธเจ้าได้แสดงวัตถุประสงค์ในการแสดงอรรถกถาชาดกนี้ว่า

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายขึ้นชื่อว่าการ
อยู่ร่วมกับ อสัตบุรุษ เป็นสิ่งเลวทราม ทำแต่ความฉิบหาย. ใน
การอยู่ร่วมกันนั้น อย่าว่าแต่อยู่ร่วมกันคนชั่วทำความฉิบหาย
ให้แก่มนุษย์เลย แม้เมื่อก่อนต้นมะม่วงซึ่งไม่มีจิตใจ มีรสอร่อย
เปรียบด้วยรสทิพย์ อาศัยอยู่ร่วมกับต้นสะเดาที่ไม่น่าพอใจ ไม่มี
รสอร่อย ยังขมได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57: 200-201)

ใน *อรรถกถาราโชวาทชาดก* ก็ปรากฏการใช้รสหวานและรสขมของผล
นิโครธ เป็นความเปรียบแทนความดำรงอยู่ในธรรมหรืออธรรมของพระราชา ในอรรถกถาชาดก
เรื่องนี้พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นดาบสได้สอนพระเจ้าพรหมทัตให้รู้ว่าธรรมของพระราชายังรส
ของพืชพันธุ์ให้หวานหรือขม

ผลนิโครสูกเหล่านี้นั้นหวนมีโอชะ มีรสเสมอด้วย
จรมน้ำตาลกรวด. พระโพธิสัตว์นั้นทูลเชิญพระราชาราชแล้วทูล
 ว่า ท่านผู้มีบุญมาก เชิญท่านบริโภคนิโครสูกนี้แล้วดื่มน้ำ.
 พระราชาทรงกระทำอย่างนั้นแล้วตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า ท่าน
 ผู้เจริญ เพราะอะไรหนอ ผลนิโครสูกนี้จึงหวานดีจริง. พระ
 โพธิสัตว์ทูลว่า ท่านผู้มีบุญมาก พระราชาทรงครองราช
สมบัติโดยธรรมโดยเสมอ เป็นแน่ เพราะเหตุนี้แหละผล
 นิโครสูกนั้น จึงหวาน. พระราชตรัสว่า ท่านผู้เจริญ ใน
เวลาที่พระราชินีดำรงอยู่ในธรรม ผลนิโครสูกย่อมไม่
หวานหรือหนอ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58: 608)

ด้วยต้องการทดลองคำพูดของพระโพธิสัตว์ว่าเป็นจริงหรือเท็จ พระเจ้า
 พรหมทัตจึงกลับมาที่เมือง แล้วปกครองเมืองโดยธรรม เมื่อกาลผ่านไปก็กลับไปในป่าหาพระ
 ดาบสอีกครั้งหนึ่ง และได้ชิมผลนิโครสูกที่เคยหวานก็กลับขม พระราชาจึงถามดาบสว่าพระเหตุ
 ไตรธรรมของราชาจึงสัมพันธ์กับรสของพืชพันธุ์ในรัฐ พระดาบสจึงเทศนาธรรมโปรดพระราชาว่า

ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติ
 แต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม
ประชาชนนอกนี้ก็ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้า
 พระราชาผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็น
 ทุกข์ทั่วกัน.

ถ้าเมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไปโคหัวหน้าฝูง
 ว่ายข้ามไปตรง เมื่อโคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามไปตรงอย่างนั้น
 โคทั้งหมด ก็ย่อมว่ายข้ามไปตรงตามกัน.

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติ
 แต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติเป็นธรรม ประชาชน
นอกนี้ก็ย่อมประพฤติเป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชาเป็นผู้
ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58: 610)

ใน *อรรถกถาหาโพธิชาดก* ก็ปรากฏการใช้รสมาเป็นความเปรียบเทียบ
 ธรรมของราชาผู้ปกครองรัฐ แต่มีได้ระบุดผลของพืชพันธุ์นั้นจะเป็นรสหวานหรือรสขม

**เมื่อต้นไม้ใหญ่มีผล ผู้ใดเก็บผลดิบมา ผู้นั้นย่อม
 ไม่รู้รสแห่งผลไม้ นั้น ทั้งพืชพันธุ์แห่งต้นไม้ นั้น ก็ย่อมพินาศ
 ไป รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาพระองค์ใดทรง
 ปกครองโดยไม่เป็นธรรม พระราชาพระองค์นั้น ย่อมไม่
 รู้จักรสแห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชาพระองค์นั้น ก็ย่อม
 พินาศไป.**

**เมื่อต้นไม้ใหญ่มีผล ผู้ใดเก็บเอาผลสุก ๆ มาผู้นั้น
 ย่อมรู้รสแห่งผลไม้ นั้น และพืชพันธุ์แห่งต้นไม้ นั้น ก็ไม่
 พินาศไป รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาพระองค์ใด
 ปกครองโดยธรรม พระราชาพระองค์นั้นย่อมทรงทราบรส
 แห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชาพระองค์นั้น ก็ไม่พินาศไป.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62: 111)

การใช้รสเป็นความเปรียบเทียบธรรมหรือความเป็นพาล อาจจะสื่อ
 นัยทางธรรมที่ว่า การเสวนากับคนพาลหรือการเกี่ยวข้องกับธรรมมิใช่สิ่งประโลมใจ แตกต่างจาก
 การอยู่ใกล้บัณฑิตหรือการเกี่ยวข้องกับธรรมที่เป็นเครื่องประโลม หรือชุ่มชื่นใจ เจกเช่นเดียวกับการ
 รับประทานอาหารที่ทำให้จิตใจห่อเหี่ยว ในขณะที่รสหวานทำให้ชุ่มชื่น เติบอิม นอกจากนี้รสขมยังเป็น
 เป็นรสที่ขมรสหวานได้ง่าย กล่าวคือเป็นสิ่งที่ทำให้รสหวานแปรเปลี่ยนเป็นรสขมได้ง่ายสอดคล้อง
 กับการสื่อสารธรรมที่ว่า การเข้าไปอยู่ใกล้คนพาล หรือการเกี่ยวข้องกับธรรมย่อมยังผลให้ชน
 นั้นเป็นพาลดุจเดียวกัน

3.2.2.6 รสของพระธรรม การใช้รสเป็นความเปรียบเทียบธรรมปรากฏ
 ในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 10 เรื่อง ได้แก่ *อรรถกถากุณฑกปุจฉาชาดก อรรถกถาราชวาทชาดก*
อรรถกถาหิริชาดก อรรถกถาหาสุวราชชาดก อรรถกถากัณหาชาดก อรรถกถาอัมพชาดก อรรถ
กถาสุธาโกชนชาดก อรรถกถาหาสุตโสมชาดก อรรถกถาเตมียชาดก และ อรรถกถาหาชนก
ชาดก

การใช้รสเป็นความเปรียบเทียบพระธรรมในอรรถกถาชาดกปรากฏใน
 หลายลักษณะ ทั้งการใช้รสหวานที่ปรากฏคู่กับรสขมซึ่งเป็นรสของธรรมหรือพาลดังที่ได้
 ยกตัวอย่างแล้วจาก *อรรถกถาราชวาทชาดก อรรถกถาหาสุวราชชาดก และ อรรถกถากัณหา*
ชาดก ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาหาสุวราชชาดก* ที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนก

แขกเต้า เป็นผู้มักน้อย ด้วยความดำรงอยู่ในมิตรธรรมของพระโพธิสัตว์ พญาหงส์จึงประทานพรให้ ต้นไม้ที่พระโพธิสัตว์อาศัยให้ผลที่มีรสหวานปานน้ำผึ้ง

**ดูก่อนสหาย ท่านจงดูต้นไม้ นั้น ซึ่งมีผลมากมาย
ขอให้ท่านจงอยู่ร่วมกับต้นมะเดื่อของท่าน ขอให้ต้น
มะเดื่อนั้นจะมีกิ่งก้าน มีผลออกงามดี มีผลมีรสหวาน
เหมือนน้ำผึ้ง ตั้งอยู่อย่างสง่างามเถิด.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สหาเว เต โหตุ อุตุมุพเรน**
ความว่า การอยู่ร่วมโดยความเป็นอันเดียวกันด้วยต้นมะเดื่อ จง
มีแก่ท่าน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59: 636-637)

การใช้รสหวานเป็นความเปรียบแทนพระธรรมน่าจะสัมพันธ์กับผลของรสหวานที่ให้การประโลมใจ ชุ่มชื่นใจ ดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วข้างต้น นอกจากนี้การใช้รสหวานเป็นความเปรียบแทนพระธรรมอาจจะสัมพันธ์กับอนุภาคของหวาน 4 อย่างในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงที่เป็นความเปรียบแทนอริยสัจสี่ ดังจะวิเคราะห์ในหัวข้อ 3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม

นอกเหนือจากรสหวานแล้ว ในอรรถกถาชาดกเรื่องอื่นๆ ปรากฏการใช้รสเชื่อมโยงกับพระธรรม โดยมีได้ระบุว่ารสนั้นให้รสอย่างไรแก่ลิ้น แต่เป็นการพรรณนาคุณลักษณะของรสนั้นๆ เช่น *อรรถกถาหิริชาดก* ที่กล่าวถึงรสของวิเวก²⁰

**บุคคลได้ดื่มรสอันเกิดจากวิเวก รสแห่งความสงบ
และรสคือธรรมปฏิบัติ ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย
เป็นผู้หมด**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หิริบุตรุนต์** ได้แก่ ก้าว
ล่วงความละอาย. บทว่า **วิหิจฺจุจมนน** ได้แก่ ผู้เกลียดการเจริญ

²⁰ **วิเวก** ความสงัด มี 3 คือ อยู่ในที่สงัดเป็น *กายวิเวก* จิตสงบเป็น *จิตตวิเวก* หมดกิเลสเป็น *อุปวิเวก* (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2551: 380)

เมตตา.บพว่า **ตวามสมุมิ** ความว่า พุดแต่คำพุดอย่างเดียว
 เท่านั้นว่า เราเป็นมิตรของท่าน. บพว่า **เสยยานิ กมฺมานิ**
 ความว่า ผู้ไม่เชื่อเพื่อ คือไม่กระทำการอันสูงสุดซึ่งสมควรแก่
 คำพุดว่า จักให้ จักทำ.บพว่า **เนโส มมํ** ความว่า พึงรู้แจ้ง
 บุคคลเห็นปานนั้นว่า นั้นไม่ใช่มิตรของเรา. บพว่า **ปาโมชฺ**
ชกรณํ ฐานํ ได้แก่ ทาน ศีลภาวนา และความเป็นมิตรกับ
 บัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร. แต่ในที่นี้ท่านกล่าวหมายเอาเฉพาะ
 ความเป็นมิตรซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว. จริงอยู่ ความเป็นมิตร
 กับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร ย่อมนำซึ่งความปรารถนา ทั้ง
 นำมาซึ่งสรรเสริญ ท่านเรียกว่า ความสุขดังนี้ก็มี เพราะเป็นเหตุ
 แห่งสุขทางกายและทางใจ ในโลกนี้และโลกหน้า. เพราะฉะนั้น
 กุลบุตรผู้เห็นผลและอานิสงส์นี้ ชื่อว่าผู้มีผลานิสงส์ เมื่อนำพา
 ฐานะหน้าที่ของลูกผู้ชายทั้ง 4 อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา และ
 มิตรภาพ ที่ลูกผู้ชายทั้งหลายจะพึงนำพา ย่อมยังเหตุเครื่อง
 กระทำความปรารถนากล่าวคือมิตรภาพนี้ และสุขอันเป็นเหตุ
 นำมาซึ่งสรรเสริญให้เกิด คือ ให้เจริญ ท่านแสดงว่า ไม่ทำลาย
 มิตรภาพให้แตกจากบัณฑิตทั้งหลาย. บพว่า **ปวิเวกรสํ** ได้แก่
รสแห่งกายวิเวกจิตตวิเวก และอุปวิเวก คือ รสแห่งความ
โสมนัสอันอาศัยวิเวกเหล่านั้นเกิดขึ้น. บพว่า **อุปสมมสฺส จ**
ได้แก่ โสมนัสอันได้แล้วเพราะความสงบระงับกิเลส. บพว่า
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ความว่าชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวน
 กระวาย เพราะไม่มีความกระวนกระวายด้วยอำนาจของ
กิเลสทั้งปวง ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีบาป เพราะไม่มีกิเลส.บพว่า **ธมฺม**
ปีติรสํ ความว่า ดีมรสกกล่าวคือธรรมปีติ ได้แก่ ปีติอัน
เกิดแต่วิมุตติ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58: 810-811)

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า *อรรถกถา* หรือ *ทิวาทก* ได้
 ใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารเป็นความเปรียบเพื่อชี้แนวทางในการประพฤติธรรมได้อย่าง

ลึกซึ้งเรื่องหนึ่ง ในตอนต้นของอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ได้แสดงคุณของกัลยาณมิตรที่ชักชวนมิตรให้ดำเนินไปวิถีแห่งการปฏิบัติธรรม อันได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา เมื่อปฏิบัติถึงขั้นภาวนาซึ่งเป็นฝีกอบรมปัญญาซึ่งเป็นขั้นที่ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง และรับรู้ภาวะที่ได้จากการปฏิบัตินั้นด้วยตนเอง อรรถกถาหิริชาดก จึงได้เชื่อมโยงภาวะของการปฏิบัติเข้ากับรสของอาหารซึ่งเป็นประสบการณ์รับรู้ส่วนบุคคลเช่นกัน การใช้คำว่า “ดีมีรสอันเกิดจากวิเวก” จึงแสดงให้เห็นว่าผลของการประพฤติธรรมนั้นจะเกิดขึ้นแก่ผู้ที่ปฏิบัติธรรม คือการหมดกิเลส ดับความกระวนกระวาย นอกจากนี้การใช้คำกริยา “ดีมีรส” และการระบุ “รส” ของพระธรรมที่เป็นประสบการณ์รับรู้ส่วนบุคคลยังสอดคล้องกับการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนปัจจัยให้เกิดวิชาและวิมุตติใน อวิชาสูตรและต้นหาสูตรที่ยกตัวอย่างไปในบทที่ 2

ตัวอย่างจาก อรรถกถาหิริชาดก อธิบายคุณลักษณะของรสวิเวกที่ทำให้เป็นผู้หมดกิเลส ดับความกระวนกระวาย ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับคุณลักษณะของสุธาโภชนใน อรรถกถาสุธาโภชนชาดก “สุธาโภชนที่บริโภคแล้วนั้นย่อมขจัดบาปธรรมได้ถึง 12 ประการคือความหิว1ความกระหาย1ความกระสัน1ความกระวนกระวาย1ความเหน็ดเหนื่อย1ความโกรธ1ความเข้าไปผูกโกรธ1ความวิวาท1ความส่อเสียด1ความหนาว1ความร้อน 1ความเกียจคร้าน1ภัดนี้มิมีรสอันสูงสุด” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :339)

ความเชื่อมโยงที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ในอรรถกถาสุธาโภชนชาดก โกลียดาบสตัดสินใจมอบภัดที่มีรสสูงสูดนี้แก่นางหิริเทพธิดา สอดคล้องกับชื่อของ อรรถกถาหิริชาดก นอกจากนี้การไม่ระบุรสสุธาโภชนมีรสอย่างไร แต่ระบุว่าเป็นภัดอันมีรสสูงสูด สอดคล้องกับการระบุรสของความสัตย์ใน อรรถกถามหาสุตโสมชาดก

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสพระคาถาว่า

รสเหล่าใดบรรดาที่มีอยู่ในแผ่นดิน ความสัตย์
ย่อมดีกว่ำรสเหล่านั้น เพราะสมณพราหมณ์ที่ตั้งอยู่ใน
ความสัตย์ ย่อมข้ามฝั่ง แห่งชาติและมรณะเสียได้

ในคาถานั้น บทว่า **สาธุตรี** อธิบายว่า เพราะเหตุที่รส แม้ทั้งหมดย่อมเป็นของประณีตแก่สัตว์ทั้งหลาย ในกาลทุกเมื่อที่เดียว เพราะฉะนั้นความสัตย์จึงดีกว่ำรสเหล่านั้น อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่บุคคลตั้งอยู่ในวิริตีสัตย์ และวจีสัตย์แล้ว ย่อมข้ามฝั่งแห่งเทญมิทวัฏ กล่าวคือ ชาติและมรณะเสียได้ คือถึงพระ

อมตมหานิพพานได้ เพราะฉะนั้น ความสัตย์จึงดีกว่ารส
เหล่านั้น

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :690)

การใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบเทียบธรรมใน
อรรถกถาสุทธาโภชนชาดก และอรรถกถามหาสุตโตสมชาดก ทำให้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน
อรรถกถาชาดกทั้ง 2 เรื่องสอดร้อยกันอย่างงดงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อรรถกถามหาสุตโตสมชาดก
ที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระองค์ผู้มีคุณลักษณะที่เป็นโจรโบริสาทผู้ดีตรัสถึงสมณะผู้
โบริสาททิดจนทำให้ต้องฆ่าคนจำนวนมากจึงเป็นความเปรียบเทียบกามตัณหา เมื่อพระ
โพธิสัตว์ผู้เสวยพระชาติสุตโตสมเทศนาธรรมแก่จอมโจรโบริสาทจึงได้ชี้ให้เห็นคุณอันยิ่งใหญ่ของ
ความสัตย์คือพระธรรมว่า **“รสเหล่านี้โดยบรรดาที่มีอยู่ในแผ่นดิน ความสัตย์ย่อมดีกว่ารส
เหล่านั้น”** กลวิธีเทศนาเช่นนั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นคุณอันประเสริฐของพระธรรมที่ทำให้สละ
ความติดข้องพอใจในรสหรือกามกิเลสจน **“ข้ามฝั่งแห่งชาติและภพ”** หรือนิพพานแล้ว การ
นำความสัตย์มากล่าวเปรียบเทียบว่าประเสริฐกว่ารสใดๆ ยังการแสดงคุณลักษณะว่าความสัตย์
หรือพระธรรมมีรสสูงสุดเหมือนที่สุทธาโภชนมีรสสูงสุด

การกล่าวถึงรสของพระธรรมแต่มิได้ระบุว่าเป็นรสใด เพียงแต่ระบุ
คุณสมบัติต่างๆ เช่น ดับความกระวนกระวาย ทำให้หมดกิเลส หรือทำให้ข้ามฝั่งชรา ภพ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระบุว่ามีรสสูงสุด อาจจะเป็นเพราะการเข้าถึงรสเหล่านี้เป็นประสบการณ์
ทางธรรมที่มีอาจอธิบายด้วยรสพื้นฐานซึ่งเป็นประสบการณ์สามัญได้ชีวิตประจำวันได้ อย่างไรก็ตาม
ตามก็ยังคงต้องใช้รสเป็นความเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นว่าภาวะทางธรรมเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วย
ประสบการณ์และการประพฤติปฏิบัติส่วนบุคคลเช่นเดียวกับการรับรู้รสอาหาร

ลักษณะข้างต้นสอดคล้องกับการใช้รสเป็นความเปรียบใน อรรถกถา
กุกกนทกปัฏชาดก และ อรรถกถาเตมียชาดก ที่ระบุรสอาหารที่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์เสวยว่า
“เหมือนอมฤตรส”

ในขณะนั้นเองทั่วทั้งพระนคร ก็ได้มีเสียงลือตลอดไปว่า
ได้ยินว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ทรงรังเกียจของขบเคี้ยวทำ
ด้วยรำ ของมหาบุคคลบุรุษ ทรงเสวยเหมือนเสวยอมฤต
ฉะนั้นอิสสรชนมีพระราชา และมหาอำมาตย์แห่งพระราชาเป็น
ต้นโดยที่สุดตลอดถึงคนเฝ้าประตู ประชุมกันทั้งหมดทีเดียว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56: 419)

การบรรพชาที่เราได้แล้วเป็นสุข เป็นสุขยิ่งหนอ แล้ว
 เสด็จเข้าบรรณศาลา ประทับนั่งบนที่ลาดด้วยใบไม้ยังอภิญญา
 ห้าและสมาบัติแปดให้เกิด เสด็จออกจากบรรณศาลาในเวลา
 เย็นเก็บใบหมากเม่าที่เกิดอยู่ท้ายที่จงกรม นั่งในภาชนะที่ทำว
ลักกะประทานด้วยน้ำร้อนอัน ไม่มีรสเค็ม ไม่มีรสเปรี้ยว
ไม่เผ็ด เสวยคฺจฺบริโภคมฤตฺรส เจริญพรหมวิหารสี่
สำเร็จอิริยาบถอยู่ในที่นั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63:56)

ตัวอย่างจากอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องที่ได้ยกมาแสดงข้างต้น สังเกตได้
 ว่าปรากฏการระบุ “อมฤตฺรส” ซึ่งน่าจะสัมพันธ์กับอนุภาคการยังมหาชนให้ดื่มน้ำอมฤตที่ได้
 วิเคราะห์ไปข้างต้นว่าเป็นความเปรียบเทียบการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังเห็นได้
 ว่ามีบรรยายถึงรสของใบหมากเม่าที่เต็มยดาบสบริโภคว่า “ไม่มีรสเค็ม ไม่มีรสเปรี้ยว ไม่เผ็ด”
 ซึ่งสัมพันธ์กับความหมายแทนรสที่ได้วิเคราะห์ไปข้างต้น คือไม่มีรสเค็มรสเปรี้ยวอันเป็นกิเลสกา
 มไม่เผ็ดซึ่งเป็นรสของอบาย ด้วยคุณลักษณะนี้เอง ใบหมากเม่าที่พระโพธิสัตว์จึงมีรสดูจ “อมฤต
รส”

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเกี่ยวกับ อาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก

จากการอภิปรายหัวข้อ 3.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงในอรรถกถาชาดกและ
 หัวข้อ 3.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก พบว่าความเปรียบทางตรง
 เกี่ยวกับอาหารปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 229 เรื่องและความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม
 ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 337 เรื่อง ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสองลักษณะมีความ
 เชื่อมโยงกัน กล่าวคืออรรถกถาที่ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้ง 2 ลักษณะ มีทั้งสิ้น 151
 เรื่อง ได้แก่ อรรถกถาวาตมิกชาดก อรรถกถากโปตกชาดก อรรถกถาเวทัพพชาดก อรรถกถามหา
 สิวชาดก อรรถกถาปุณณปาติชาดก อรรถกถาผลชาดก อรรถกถามุทฺถลักขณชาดก อรรถกถา
 มหาสุบินชาดก อรรถกถาอิฉลีสชาดก อรรถกถาสุราปานชาดก อรรถกถากิมปิกกชาดก อรรถ
 กถากุหนชาดก อรรถกถาลิตตชาดก อรรถกถามหาสารชาดก อรรถกถาวิสสาสโกชนชาดก
 อรรถกถาเตลปิตตชาดก อรรถกถากุฎฏาณิชาดก อรรถกถาเวริชาดก อรรถกถาอุทฺถุณิ
 ชาดก อรรถกถากุณทกปฐชาดก อรรถกถาอนุสาสิกชาดก อรรถกถาวิฏฏกชาดก อรรถกถา

อัมพชาดก อรรถกถาภาหุชาดก อรรถกถาโกสิยชาดก อรรถกถาอัมปทานชาดก อรรถกถา
 สุวรรณหังสชาดก อรรถกถาพัพพชาดก อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถากากชาดก อรรถกถา
 ลีคาลชาดก อรรถกถาวิโรจนชาดก อรรถกถากากชาดก อรรถกถาลีคาลชาดก อรรถกถาอุรชชา
 ดก อรรถกถาศิขมชาดก อรรถกถาสกุนด์คมิชาดก อรรถกถากัลยาณธรรมชาดก อรรถกถาอาทิจ
 จุปัญฐานชาดก อรรถกถากพายมุฏฐิชาดก อรรถกถาสตธรรมชาดก อรรถกถาโลทกชาดก อรรถ
 กถาจุลลปทุมชาดก อรรถกถามณีโจรชาดก อรรถกถาวลนทกชาดก อรรถกถาวิรกชาดก
 อรรถกถาสุสุมารชาดก อรรถกถากันทคลกชาดก อรรถกถาอุจฉิฐฐมัตตชาดก อรรถกถามรราช
 ชาดก อรรถกถาปุณณทีชาดก อรรถกถากุฎวาณิชชาดก อรรถกถาปุฏฐัตตชาดก อรรถกถา
 กามนีตชาดก อรรถกถาวิกัณณกชาดก อรรถกถาวัจจนขชาดก อรรถกถาสุนขชาดก อรรถกถา
 คุตติลชาดก อรรถกถาพาโววาทชาดก อรรถกถาสังกัปปราคชาดก อรรถกถาทูตชาดก อรรถ
 กถาจุลลปโลภชนาชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถาโรมชาดก อรรถกถา
 ลีริชาดก อรรถกถาภัทรสมญาทกชาดก อรรถกถาพกชาดก อรรถกถาฉวกชาดก อรรถกถาโคธ
 ชาดก อรรถกถาอนุไสยชาดก อรรถกถาราชิวาทชาดก อรรถกถาปัฐชาดก อรรถกถาเกสว
 ชาดก อรรถกถาอังกฤษชาดก อรรถกถาสุสันธิชาดก อรรถกถาคุมพียชาดก อรรถกถาอัสังกชาดก
 อรรถกถาขุรูปตตชาดก อรรถกถาตุณทิลชาดก อรรถกถามณีชาดก อรรถกถากุกุชาดก อรรถ
 กถาอัฏฐิเสนชาดก อรรถกถาคันธารชาดก อรรถกถามหากปิชาดก อรรถกถากุมภการชาดก
 อรรถกถาทัพหัมมชาดก อรรถกถากุมมาสปิณฑชาดก อรรถกถาอัฏฐฐัททชาดก อรรถกถาคัง
 คมालชาดก อรรถกถาอินทริยชาดก อรรถกถามหาสุวราชชาดก อรรถกถาหริตจชาดก อรรถ
 กถาจักกวกชาดก อรรถกถาจตุทวารชาดก อรรถกถากัณหาชาดก อรรถกถาสังขพราหมณชาดก
 อรรถกถาจักกวกชาดก อรรถกถาชุนนชาดก อรรถกถาปานีชาดก อรรถกถาสุปปารกชาดก
 อรรถกถาสมุตทวาณิชชาดก อรรถกถากามชาดก อรรถกถามิตตามิตตชาดก อรรถกถาอัมพ
 ชาดก อรรถกถาชนหังสชาดก อรรถกถาจุลลนารทกัสนปชาดก อรรถกถาอกิตติชาดก อรรถ
 กถาสภชาดก อรรถกถาภิงสกชาดก อรรถกถาปัญญาอุปเสถชาดก อรรถกถาทสพราหมณชาดก
 อรรถกถาภิกษาปรัมปรชาดก อรรถกถามาตังคชาดก อรรถกถาภัลลลาติกชาดก อรรถกถาโสมนัส
 ชาดก อรรถกถาจัมเปยชาดก อรรถกถามหาปโลภชาดก อรรถกถาหัตถิปาลชาดก อรรถกถา
 กิงฉันทชาดก อรรถกถากุมภชาดก อรรถกถาชัยทิสชาดก อรรถกถาสัมภวชาดก อรรถกถามหา
 กปิชาดก อรรถกถาปันทกชาดก อรรถกถาเตสกุณชาดก อรรถกถาอัมพสาชาดก อรรถ
 กถาสังขปาลชาดก อรรถกถานพินิกชาดก อรรถกถาอุมมาทนต์ชาดก อรรถกถามหาโพธิชาดก
 อรรถกถาโสมนชาดก อรรถกถากุสชาดก อรรถกถาจุลลหังสชาดก อรรถกถามหาหังสชาดก
 อรรถกถาสุธาโภชนชาดก อรรถกถากุณาลชาดก อรรถกถามหาสุตโสมชาดก อรรถกถาเตมีย

ชาดก อรรถกถามหาชนกชาดก อรรถกถาสวรรณสามชาดก อรรถกถาเนมิราชชาดก อรรถกถาโมเสกชาดก อรรถกถาภูริทัตชาดก อรรถกถาวิฑูรชาดก อรรถกถาพรหมนารทชาดก อรรถกถาเวสสันดรชาดก โดยอรรถกถาชาดกทั้ง 151 เรื่องข้างต้นปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและทางอ้อมมีลักษณะเป็น “ชุดความเปรียบ” กล่าวคือความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมต่างมีความเชื่อมโยงสอดร้อยกัน ดังจะยกตัวอย่างมาอภิปรายดังต่อไปนี้

ในอรรถกถาชาดกจำนวนมากปรากฏการใช้อาหาร ชื่นเนื้อ หรือแม้กระทั่งยาพิษเป็นความเปรียบแทนกาม การใช้อาหารเป็นความเปรียบทางตรงแทนกาม สอดคล้องกับความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมคือการใช้คำกริยาที่แสดงการปรารถนาในการบริโภค แสดงภาวะในขณะที่บริโภค รวมทั้งแสดงภาวะหลังการบริโภค นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบแทนกามด้วย ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถากุณาลชาดก*

ใน *อรรถกถากุณาลชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานกดูเหว่ากุณาล ได้เทศนาโปรดนกทั้งหลายให้เห็นโทษของมาตุคามซึ่งเป็นเนื้อหาที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกหลายๆ เรื่อง ความโดดเด่นของอรรถกถาชาดกเรื่องนี้เป็นคือกลวิธีการนำเรื่องความมารักหลายใจของผู้หญิงหลายๆ คน เรื่องมาเล่าซ้อนเป็นนิทานอุทานในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ เช่น นางกัณหาที่มีสามี 5 คนแต่ยังมีจิตปฏิพัทธ์ผูกพันในบุรุษที่ 6 ซึ่งเป็นคนเปลี่ยนหลังโกงไค้งอ นางสมณีนี้อธิบายว่าปัญจตปาวิอาศัยอยู่ในท่ามกลางป่าช้า ถือพรตยอมอดอาหาร 4 วันจึงบริโภคครั้งหนึ่งแต่สุดท้ายก็ไปครองเรือนกับนักเลงสุรา นางกูรงคเทวีรักใคร่ได้เสี่ยวอยู่กับเทพกุมารแต่ก็เป็นชู้กับคพกุมารเสนาบดีและธนนเตวาสีคนใช้ของคพกุมารอีก พระมารดาของพระเจ้าพรหมทัตก็ได้ทรงทอดทิ้งพระเจ้าโกศลราชเป็นชู้กับพราหมณ์ชื่อว่า ปัญจาลัจฉนทะ พระเจ้ากนิษฐกัณหาภิรมมาเลียงเป็นอัครเทวีแต่นางก็ไปเป็นชู้กับบุรุษง่อยเปลี้ย นางปัญจปปีผู้มีหน้าตาอัปลักษณ์แต่สัมผัสอันเป็นทิพย์ได้เป็นพระอัครเทวีของพระเจ้าพุก และอัครเทวีของพระเจ้าพาวரியแต่นางก็ยังเป็นชู้กับชาวประมง อัครมเหสีพระเจ้าพรหมทัตมีนามว่าปิงคิยานีลกลอบเป็นชู้กับคนเลี้ยงม้า

นอกเหนือจากการประมวลเรื่องราวของผู้หญิงที่มารักหลายใจที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว ความโดดเด่นอีกประการหนึ่งที่ปรากฏใน *อรรถกถากุณาลชาดก* คือปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างเด่นชัดและสอดร้อยเป็นเอกภาพเรื่องหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การใช้ความเปรียบว่าผู้หญิงเหมือนกับผลไม้มีพิษเช่นเดียวกับการใช้ผลไม้มีพิษเป็นความเปรียบแทนกาม และการใช้กริยา “เสพ” และ “บริโภค” ผลไม้มีพิษว่าเป็นเหตุที่นำไปสู่การ

เหมือนต้นไม้มีพิษ อธิบายว่าต้นไม้ที่มีผลสุกเช่นกับมะม่วงนั้น
 ย่อมผลิตผลเป็นนิจและย่อมเป็นผลที่ไม่สมบูรณ์ด้วยสี่เป็นต้น บุคคลไม่
 มีความสงสัยบริโภคผลไม้นั้นย่อมตายฉันใด แม้หญิงเหล่านั้นก็
 เหมือนกันย่อมปรากฏเหมือนเป็นที่น่ารื่นรมย์ด้วยอำนาจรูปเป็นต้น
 เพราะผลิตผลเป็นนิจ ก็เมื่อผู้ใดเสพอยู่ย่อมนำผู้นั้นให้เกิดความ
 ประมาทแล้วคิดให้ตกลงไปในอบายเพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวไว้ว่า
ผู้ใดเสพตามเพราะไม่รู้จักโทษกามก็ย่อมฆ่าผู้นั้นเสีย
เหมือนบริโภคผลไม้ที่มีพิษฉะนั้น.

อีกอย่างหนึ่งต้นไม้มีพิษย่อมนำความพินาศมาให้ในกาลทุกเมื่อ
 เพราะมีผลเป็นนิจฉันใด แม้หญิงเหล่านั้นก็เหมือนกันย่อมนำความฉิบ
 หาย มาให้ในกาลทุกเมื่อ ด้วยอำนาจความพินาศแห่งคุณมีศีลเป็นต้น.
 อีกอย่างหนึ่ง ราก เปลือก ใบ ดอก ผลของต้นไม้มีพิษนั้นย่อมเป็นพิษ
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่ามีผลเป็นนิจฉันใดแม้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสแม้ทั้ง
5 อย่างของหญิงเหล่านั้นก็เป็นพิษเหมือนกันฉันนั้น เพราะฉะนั้นหญิง
 เหล่านี้จึงชื่อว่าผลิตผลเป็นนิจประหนึ่งต้นไม้มีพิษฉะนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62:573-574)

นอกเหนือจากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงว่าผู้หญิงเหมือนผลไม้มีพิษและ
 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมคือคำกริยา “เสพ” แล้ว ยังปรากฏการใช้คำกริยาที่สัมพันธ์
 กับการบริโภคอื่นๆ เช่น การใช้คำกริยากินเป็นความเปรียบแทนการผู้หญิงที่มีเพศสัมพันธ์กับ
 ผู้ชายทุกคน และคำว่า “รส” ซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารเป็นความเปรียบแทนการได้ลิ้มรสกาม

ดูก่อนพยานกทิจัมบตีท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้ากล่าว
 มหาสมุทร 1 พรหมณ์ 1 พระราชา 1 หญิง 1 ทั้ง 4 อย่างนี้ย่อม
 ไม่เต็ม แม่น้ำสายใดสายหนึ่งอาศัยแผ่นดินไหลไปสู่มหาสมุทร
 แม่น้ำเหล่านั้นก็ยังมีมหาสมุทรให้เต็มไม่ได้เพราะฉะนั้นมหาสมุทร
 ชื่อว่าไม่เต็มเพราะยัง พร่องส่วนพรหมณ์เรียนเวทอันมีการบอก
 เป็นที่ 5 ได้แล้วยังปรารถนาการเรียนยิ่งขึ้นไปอีกเพราะฉะนั้น
 พรหมณ์จึงชื่อว่าไม่เต็มเพราะยังพร่อง พระราชาทรงชนะ
 แผ่นดินทั้งหมดอันบริบูรณ์ด้วยรัตนะนับไม่ถ้วนพร้อม ทั้ง
 มหาสมุทรและภูเขาคครอบครองอยู่ก็ยังไม่ปรารถนามหาสมุทรฝั่ง
 ไน้อีก เพราะฉะนั้นพระราชาจึงชื่อว่าไม่เต็มเพราะยังพร่อง

หญิงคนหนึ่ง ๆ มีสามีคนละ 8 คน สามีล้วนเป็นคนแก่ล้าวกล้ามี
กำลังสามารถนำมาซึ่งกามรสทุกอย่างหญิงยังกระทำความพอใจ
ในชายคนที่ 9 อีกเพราะฉะนั้นหญิง จึงชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยัง
พร่อง. หญิงทุกคนกินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ พาไปได้ทุกอย่าง
เหมือนแม่น้ำ เหมือนกิ่งไม้มีหนามยอมละลายไป เพราะเหตุแห่ง
ทรัพย์ชายใดพึงวางความตรัสทั้งหมด ในหญิงชายนั้นเหมือนดัก
ลมด้วยตาข่ายเหมือนดักน้ำใส่มหาสมุทรด้วยมืออย่างเดียวจะ
พึงได้ยืนแต่เสียงมือของตน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62:605-606)

สังเกตได้ว่าตัวอย่างข้างต้นปรากฏการใช้ความเปรียบว่า “หญิงทุกคนกินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ” ที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วในหัวข้อการใช้คำกริยาที่แสดงภาวะในขณะการบริโภคเป็นความเปรียบแทนการมีเพศสัมพันธ์ และด้วยเหตุที่เปรียบผู้หญิงเหมือนไฟที่กินได้ทุกอย่าง โดยนัยนี้ผู้หญิง “ไฟยอมไม่อ้อมด้วยเธอ ฉันใด แม่หญิงเหล่านี้ ก็ยอมไม่อ้อมไม่อ้อมด้วยความยินดีในกิเลสฉันนั้นเหมือนกัน” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62:599)

จากตัวอย่างที่ได้ยกมาประมวลข้างต้น เห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมได้ร้อยเรียงให้หินทานอุทาหรณ์ใน อรรถกถาภูกถาชาดก ทุกเรื่องให้เชื่อมโยงเป็นเอกภาพเดียวกัน ทั้งยังเป็นการอธิบายโทษของการเกี่ยวข้องกับมาตุคามให้เด่นชัดขึ้น กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นมาตุคามผู้มากรักหลายใจคนใด เป็นมนุษย์หรืออมนุษย์ มีรูปร่างงดงามหรืออัปลักษณ์ เป็นสามีภรรยา เป็นนักพรต หรือหญิงมีฐานันดรสูงศักดิ์ เป็นสตรีแรกรุ่งหรือมีบุตรแล้ว ขึ้นชื่อว่าหญิงก็เหมือนผลไม้พิษคือ มี “ราก เปลือก ใบ ดอก ผล” อันเป็นความเปรียบแทน “รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส” ที่ล้วนแต่เป็นพิษต่อชายที่ “บริโภค, เสพ” หรือ “เสพเมถุนธรรม” กับนางทั้งนั้น โดยผลไม้พิษยังผลให้ผู้กินเสียชีวิตฉันใด การเสพเมถุนธรรมกับหญิงก็ยิ่งผลให้ “จุดให้ตกลงไปในอบาย” ฉะนั้น

ส่วนการอธิบายโทษของการเกี่ยวข้องกับมาตุคามนั้นคือการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมที่นำมาใช้เพื่ออธิบายลักษณะของหญิงที่ไม่เคย “อ้อม” หรือไม่เคยพอในกิเลสกามแม้นางจะลืมน “กามรส” จากชายก็คนนางก็ยังคงไม่พอใจ ยังคง “กินไม่เลือก” คือการเสพเมถุนธรรมกับชายอื่น ๆ เรื่อยไปเพื่อให้ได้เสพ “กามรส” ใหม่ ๆ เรื่อยไป ด้วยเหตุนี้ชายใดที่ไปเกี่ยวข้องกับมาตุคามเหล่านี้จึงมีแต่ความทุกข์ เพราะชายเหล่านั้นยอมถูกหญิงเหล่านั้นหลอกล่อให้ติดขอบพอใจเหมือนนางผู้ไม่เคยอ้อมในกาม ไม่เคยหยุดที่จะลืมนรสกาม ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน

อรรถกถาภุณณชาดก จึงได้แสดงให้เห็นเหตุที่จะนำไปสู่ความทุกข์ นั่นคือการติดชอบพอใจตาม อันเป็นเหตุของความประมาท ไม่ประพฤติพรหมจรรย์อันเป็นเหตุที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ได้

จากการยกตัวอย่าง อรรถกถาภุณณชาดก มาอภิปรายความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก รวมทั้งความเปรียบอื่นๆ ที่ได้อภิปรายผลการศึกษาไปในหัวข้อ 3.1 และ 3.2 จะเห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่เป็นความเปรียบแทนกามคุณ กิเลสกาม ตัณหา มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกันมาก ดังแสดงในรูปตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้อาหารเป็นความเปรียบทางตรงและทางอ้อมแทนความหมายของกาม

ลักษณะความเปรียบ	อาหาร/คุณลักษณะของอาหาร	ใช้เป็นความเปรียบแทน	ผลลัพธ์ หรือภาวะที่เกิดขึ้น
ความเปรียบทางตรง	อาหาร ชิ้นเนื้อ ยาพิษ	กามคุณ 5	การสิ้นชีวิตในทาง กันดาร/ การได้รับ ความทุกข์เพราะการ เสพอาหารหรือชิ้นเนื้อ นั้น
ความเปรียบทางอ้อม	หิว กระหาย ไม่อิ่ม	ตัณหา	ความอยาก
	กินไม่เลือก บริโภค เสพ เสวย ดื่ม	การเสพกาม	ความเพลิดเพลิน อยากจะเสพซ้ำๆ
	กามรส รสเค็ม-เปรี้ยว	กิเลสกาม	ความปรารถนาที่จะ เสพ

นอกเหนือจากการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบแทนกามสอด้รอยเป็นเอกภาพเดียวกันแล้ว จากการอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อ 3.1 และ 3.2 ยังพบการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบแทนพระธรรมก็มีความสอด้รอยเป็นเอกภาพเดียวกัน ทั้งความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนพระธรรมในอรรถกถาชาดกปรากฏในหลายประการ ได้แก่ การใช้อนุภาคของหวานสื่ออย่างเป็นความเปรียบแทนอริยสังขีที่ช่วยชีวิตสัตว์ให้ "ส้ารอก" ผลไม้มีพิษซึ่งเป็นความเปรียบแทนพิษภัยของกาม การใช้อาหารทิพย์หรืออาหารที่มีรสสูงสุดเป็นความเปรียบแทนพระธรรมที่ดับบาปธรรมต่างๆได้ การใช้ออนุภาคการดื่มน้ำอมฤตเป็นความเปรียบแทนได้รับฟังธรรมจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการใช้ออมตรสเป็นความเปรียบแทนรสของพระธรรมหรือแม้กระทั่งการระบรูสของพระธรรมโดยตรงเช่นรสของวิเวก เมื่อประมวลลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ได้กล่าวไปทั้งหมดจะเห็นได้ว่าแม้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมจะปรากฏในอรรถกถาชาดกหลายๆเรื่อง แต่มีลักษณะร่วมที่สอด้คล้องกัน ดังแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้อาหารเป็นความเปรียบทางตรงและทางอ้อมแทนความหมายของพระธรรม

ลักษณะความเปรียบ	อาหาร/คุณลักษณะของอาหาร	ใช้เป็นความเปรียบแทน	ผลลัพธ์ หรือภาวะที่เกิดขึ้น
ความเปรียบทางตรง	ของหวานสื่ออย่าง	อริยสังขี	ส้ารอกยาพิษและรอดชีวิตจากทางกันดาร
	ภัตที่มีรสสูงสุด	พระธรรม	ดับบาปธรรม 12 ประการ ได้แก่ ความหิว ความกระหาย กระวนกระวาย ฯลฯ
ความเปรียบทางอ้อม	อมตรส/รสของวิเวก	การรับรู้รสของพระธรรม	เชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ผิวพรรณผ่องใสเพราะไม่เศร้าโศกถึงอารมณ์ที่ล่วงไปแล้ว ไม่ปรารถนาถึงอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง

ลักษณะความเปรียบ	อาหาร/คุณลักษณะของอาหาร	ใช้เป็นความเปรียบแทน	ผลลัพธ์ หรือภาวะที่เกิดขึ้น
	ความอึด	ผู้มีปัญญา	ไม่ถูกค้นหาเบียดเบียน
	การดื่มน้ำอมฤต	การได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า	การบรรลุนิพพาน

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมได้แสดงให้เห็นทั้งการใช้พระธรรมเป็นเครื่องดับทุกข์ และภาวะของผู้ดับทุกข์สนิทได้แล้วอย่างเด่นชัด เริ่มจากการใช้อุณูภาคของหวานสื่ออย่างเป็นความเปรียบแทนอริยสัจสี่ ที่ได้วิเคราะห์แล้วว่าสื่อสารธรรมเรื่องการใช้พระธรรมเป็นเครื่องชักจูงให้ถ่ายถอนออกจากจากาม สอดคล้องกับการใช้คำกริยา “สำรอก” เป็นความเปรียบแทนการสลัดออกจากกาม และเมื่อสลัดออกจากกามแล้วปฏิบัติจนผู้นั้นก็จะได้ดีมรสของธรรม หรือเสวยอมตรส คือเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย เป็นภาวะที่สอดคล้องกันอย่างยิ่งกับพลานุกาพย์ของอาหารทิพย์ที่มีรสสูงสุดที่ดับความกระวนกระวายได้

นอกจากนี้สังเกตได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ได้ประมวลมาข้างต้นเชื่อมโยงร่วมกันคือเน้นย้ำความหมายของการเป็นอมตะ เห็นได้จากอาณาภาพของหวานสื่ออย่างที่ทำให้รอดชีวิตคือไม่ตาย ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการใช้ความเปรียบรสของพระธรรมว่าเป็น “อมตรส” และสุดท้ายการใช้อุณูภาคการดื่มน้ำอมฤตซึ่งยังผลให้เป็นอมตะหรือผู้ไม่ตายเหมือนกัน ความเชื่อมโยงที่ได้กล่าวมานี้ อาจจะสัมพันธ์กับการแสดงภาวะของนิพพานที่เป็นลักษณะของการปฏิเสธ ทั้ง **“นิพพานคือความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ”** และ **“นิพพานคือความสิ้นค้นหา”** กล่าวคือเมื่อสิ้นราคะ โทสะ โมหะก็คือผู้ที่ปราศจากความกระวนกระวาย และเพราะพระธรรมดับความหิว กระจายจึงเป็นความหมายของการสิ้นค้นหา และสุดท้ายคือ **“อมตะ” (ไม่ตาย)** กล่าวคือพระธรรมเป็นเครื่องยังให้สรรพสัตว์เป็นอมตะ คือทั้งไม่เกิดและไม่ตายตามวัฏวนของสังสารวัฏอีกต่อไป

จากการอภิปรายทั้ง 3 หัวข้อในบทนี้คือความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงในอรรถกถาชาดก ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมในอรรถกถาชาดก และความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม พบว่าในอรรถกถาชาดกปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสาระธรรมหลายประการ ที่โดดเด่นได้แก่การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามเพราะอาหารมีลักษณะเชื่อมโยงกับกามคุณ 5 คือรูป รส กลิ่น เสียง

สัมผัส ในขณะที่เดียวกันอาหารก็เป็นความเปรียบแทนพระธรรมที่เป็นเครื่องดับบาปธรรมทั้งหลายได้ โดยปรากฏลักษณะของความเปรียบทั้งทางตรงและทางอ้อมสอดร้อยเป็นเอกภาพกัน การใช้อาหารเป็นความเปรียบในการสื่อสารธรรมทั้งกามและพระธรรมนี้เป็นลักษณะที่น่าสนใจมาก แสดงให้เห็นว่าอาหารมีคุณลักษณะที่เชื่อมโยงได้ทั้งกามและพระธรรม โดยจะขยายการอภิปรายผลการศึกษาในบทต่อไป นอกจากนี้ในบทที่ 4 จะนำความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในหัวข้อทั้งหลายข้างหลาย ไปสังเคราะห์ว่าปรากฏการสื่อสารธรรมร่วมกันในเรื่องใด พร้อมทั้งเชื่อมโยงว่าสภาวะธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนั้นสัมพันธ์กันอย่างไร

บทที่ 4

ความเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร

ในอรรถกถาชาดก: การเข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่

จากการวิเคราะห์ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมในอรรถกถาชาดก และความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบทั้งสองลักษณะในบทที่ 3 บทนี้จะนำผลการวิเคราะห์ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารมาจัดกลุ่มเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงเหตุแห่งทุกข์อันเชื่อมโยงกับอาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค และความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงเหตุที่นำไปสู่การดับทุกข์อันเชื่อมโยงกับอาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อมได้ขยายความอาหารสูตรทั้งสองพระสูตรให้เด่นชัดขึ้น และส่งผลให้เกิดความเข้าใจแนวคิดเรื่องเหตุแห่งทุกข์และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ อันเป็นความเข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่

การศึกษาในบทนี้จะแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อคือ

4.1 ความเปรียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์

4.2 ความเปรียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์

4.3 ความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์: การเข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่

4.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกกับการบรรลุพันธกิจของบรรณคดีชาดก

การศึกษาทั้ง 4 หัวข้อนั้นเพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาข้อที่ 2 คือเพื่อศึกษาสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสาระธรรมกับพันธกิจของบรรณคดีชาดก และผลการศึกษาในบทนี้จะพิสูจน์สมมติฐานการศึกษาในส่วนที่ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกสื่อสาระธรรมทั้งเหตุแห่งความทุกข์อันเชื่อมโยงกับอาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค และเหตุแห่งการดับความทุกข์อันเชื่อมโยงกับอาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ความเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนี้นำไปสู่การเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ และปัญญาในการดับทุกข์ตามแนวคิดอริยสัจสี่อันทำให้อรรถกถาชาดกบรรลุพันธกิจของบรรณคดีชาดกในการสร้าง “ปัญญา” แก่ผู้อ่าน

โดยในแต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ความเปรียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์

หัวใจของพระพุทธศาสนาคือการสอนให้พิจารณาเห็นทุกข์ และเมื่อเห็นทุกข์ก็จะเข้าใจวิธีดับทุกข์อย่างแท้จริง โดยสอนให้เห็นว่าทุกข์ซึ่งเป็นภาวะบีบคั้นทางกายและทางใจนั้นมีสาเหตุหากเข้าไปแก้ไขที่สาเหตุของทุกข์ได้ก็ย่อมดับทุกข์ได้ ดังอภิมมุลสูตรซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยมูลเหตุแห่งทุกข์ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชนธวารวรรค ชนธสังยุตมูล ปัณณาสกั ภาควรรค(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 17 :44) ได้แสดงเหตุแห่งทุกข์ว่ามีเหตุมาจากตัณหาและความเพติดเพลินในความกำหนัด

อภิมมุลสูตร

ที่ว่าด้วยมูลเหตุแห่งทุกข์

[31] เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถีพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงทุกข์ และมูลเหตุแห่งทุกข์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังทุกข์ เป็นอย่างไรคือ ทุกข์คือรูป ทุกข์คือเวทนา ทุกข์คือสัญญา ทุกข์คือสังขาร ทุกข์คือวิญญานันนี้เรียกว่า ทุกข์

มูลเหตุแห่งทุกข์ เป็นอย่างไรคือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วย ความเพติดเพลินและความกำหนัดมีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่

1. กามตัณหา
2. ภวตัณหา
3. วิภวตัณหา

นี้เรียกว่า มูลเหตุแห่งทุกข์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2544:26-28) อธิบายว่าความทุกข์เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่เพราะมนุษย์เอาใจเข้าไปปรุงแต่งด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ทุกข์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติจึงเกิดขึ้นเป็นทุกข์ในใจของมนุษย์

สิ่งทั้งหลายเป็นองค์รวม ที่เกิดจากออกประกอบต่างๆประชุมกัน เมื่อองค์ประกอบแต่ละอย่างเกิดขึ้นดับไป เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา องค์รวมนั้นจึงไม่สามารถคงสภาพเดิมอยู่ได้ เพราะเมื่อองค์ประกอบแต่ละอย่างนั้น

เปลี่ยนแปลงไป ก็จะทำให้เกิดการขัดแย้งกัน เป็นความกดดันภายใน แล้วก็ต้องคงอยู่ไม่ได้

สภาพที่ขัดแย้ง ผืน กกดดัน คงอยู่ไม่ได้ทั้งหมดนี้ เรียกว่า “ทุกข์” ซึ่งเป็นสภาวะธรรมชาติในสิ่งทั้งหลาย เมื่อเราใช้ศัพท์นี้ภาวะในใจคน ก็จะมี ความหมายว่าเป็นภาวะที่จิตถูกกดดันบีบคั้น ก็คืออันเดียวกัน

จะเห็นว่าทุกข์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ในสิ่งทั้งหลายนี้ ก็มีความหมายหนึ่ง คล้ายๆกับทุกข์ในใจของเรา ทุกข์ในใจของเราก็คือภาวะที่ถูกบีบคั้น กกดดัน ขัดแย้ง ไม่สบาย ทนไม่ไหว ที่นี้ในสิ่งทั้งหลาย ทุกข์ก็คือภาวะที่จะต้องผันแปรเปลี่ยนแปลงไป เกิดความขัดแย้ง กกดดัน ทนอยู่ไม่ได้

...

ถ้ามนุษย์เข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลาย หรือพูดง่าย ๆ ว่าสัมพันธ์กับโลก และชีวิต ด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ก็จะทำให้ปัญหาขึ้นกับชีวิตตัวเองทันที ทุกข์ที่เป็นสภาพอยู่ในธรรมชาติตามธรรมดาของมัน คือเป็นความขัดแย้ง คงอยู่ไม่ได้ ในสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลงสืบเคลื่อนนั้น ก็จะเกิดเป็นสภาวะที่กดดัน ขัดแย้งขึ้นในจิตใจของมนุษย์ ตอนนั้นทุกข์ในธรรมชาติที่มีอยู่ตามธรรมดา กลายมาเป็น “ทุกข์” ประดังในใจของเรา

ที่จริงมันเป็นทุกข์อยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ แต่เมื่อเราไปสัมพันธ์ ปฏิบัติต่อมันไม่ถูก จึงเกิดเป็นทุกข์ในใจของเราขึ้นมา และเมื่อสืบค้นดูก็จะรู้ว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของเราในกรณีนี้ตัวนี้แหละ ที่ท่านว่าเป็น “สมุทัย” คือเหตุแห่งทุกข์..

จากอภิมูลสูตร และทัศนะของพระธรรมปิฎกข้างต้นล้วนแสดงให้เห็นว่าความทุกข์มีเหตุมาจากตัณหาเป็นสำคัญ สอดคล้องกับความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงให้เห็นเหตุของทุกข์ใน 2 ลักษณะคือ

4.1.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความเปล็ดเพลินใน กาม

4.1.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงตัณหา

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความ ผลิตเพลินในกาม

ดังที่ได้ยกกามสูตรตนิเทศในบทที่ 3 อันเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยกิเลสกามและวัตถุ
กามอันเป็นเครื่องล่อหลอกให้มนุษย์เกิดความติดข้องพอใจ ในบทนี้จะแสดงเหตุว่าเพราะเหตุใด
วัตถุกามและกิเลสกามจึงเป็นเครื่องล่อหลอกให้มนุษย์มีความผลิตเพลิน พอใจที่ได้เสพกามอยู่ร่ำ
ไป พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาสภิกขุ)(ม.ป.ป.: 45-47) ได้แสดงวงจรของความลุ่มหลงใน
กิเลสว่าเกิดจากการปรุงแต่ง

...ที่นี้ถ้าเกิดผลขึ้นมาเป็นความไม่ได้ เป็นความขาดทุนฉิบหาย
ล้มละลายไปหมด มันก็ยังอยากที่จะหล่อเลี้ยงความอยาก ในทางที่ให้
อยากแก้ตัว อยากอย่างอื่นพลิกแพลงไปในทางอื่นอีกนี่ กิเลสก็ยังคงมีอยู่
แล้วก็ทำต่อไปอีก ฉะนั้นการกระทำตามกิเลสนั้น ผลจะเกิดขึ้นอย่างไรก็
ตาม คืออย่างตรงตามความต้องการก็ตาม ไม่ตรงตามความต้องการก็
ตาม ย่อมจะหล่อเลี้ยงกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง อันใดอันหนึ่งขึ้นไว้เสมอ
ไป นี่ท่านจะเห็นได้ว่าเป็นวงกลม จึงไม่มีต้นไม่มีปลาย เราจึงเรียกว่า
วัฏฏสงสารแล้วก็วงกลมนี้แหละคือชีวิตประจำวันของเราทุกคน...

ที่นี้ผลที่เกิดขึ้นนั้นไม่เพียงแต่เป็นวงกลมเฉยๆ ในวงกลมนั้นๆถ้า
ไปยึดถือส่วนใดส่วนหนึ่งเข้าแล้ว เป็นความทุกข์ทันที เช่น ว่าพอผล
เกิดขึ้นจนสนใจอยากเราก็รัก เราก็หวงแหน เราก็วิตกกังวล; ถ้าไม่ได้
สมอยาก เราก็โทมนัสขัดเคือง โกรธเคือง หม่นหมอง หงุดหงิด มันก็เป็น
ความทุกข์ ฉะนั้นเป็นอันว่าวงกลมนี้เป็นวงกลมแห่งความทุกข์ เป็น
วิธีการที่กิเลสทำความทุกข์ให้แก่คนหรือสัตว์ ฉะนั้นวิธีปฏิบัติต่างๆใน
พระพุทธศาสนา จึงล้วนแต่เป็นไปเพื่อทำลายวงกลมนี้ทั้งนั้น คือทำลาย
ที่กิเลสให้แตกกระจาย แล้ววงกลมก็จะได้แตกกระจาย ...วิธีการที่กิเลส
จะทำความทุกข์ให้แก่เรานั้น คือวิธีการที่มันปรุงแต่งจนกระทั่งหมุนเป็น
วงกลม

...คำว่าปรุงแต่ง หรือปรุงนี้ มันหมายความว่าอย่างไร...สิ่งที่เรียกว่าปรุง หรือการปรุงนี้ ก็คือการปรุงของกิเลสตัณหา ส่วนของกิเลสนี้ ที่ปรุงขึ้นเป็นรูปต่างๆกัน เป็นความอยากอย่างนี้ๆ แล้วก็ปรุงเป็นการกระทำ แล้วปรุงขึ้นเป็นผลของการกระทำ ผลของการกระทำนั้น มันทำอันตรายเรา ทั้งขึ้นทั้งลงผลขึ้นตรงตามความหมาย เราก็หลงไหลไปในความรัก ความทะนุถนอม ;ไม่ตรงตามความหมาย เราก็หลงไหลไปในความโกรธความเกลียด เราต้องศึกษาจน มันปรุงไม่ได้ ถ้าใช้คำว่าเราก็ต้องพูดว่าเราต้องศึกษาจนมันปรุงเราไม่ได้ ถ้าไม่ใช่คำว่าเรา เราไม่พูดอย่างสมมติ ก็ใช้คำว่าจิตหรือสติปัญญา ก็หมายความว่าจิตนั้นจะต้องประกอบไปด้วยสติปัญญา อบรมให้มีสติปัญญา จนมันปรุงไม่ได้ คำว่าปรุง คำบาลีเรียกว่า สังขาร+ สัง แปลว่าพร้อม,+ ขาร หรือ ขาระแปลว่ากระทำ สังขารจึงแปลว่ากระทำพร้อม กระทำพร้อมก็คือปรุงเหมือนกับเราปรุงอาหารอย่างหนึ่ง เราต้องทำครบเครื่องพร้อมทุกอย่าง เราเรียกว่าปรุง กิริยาพร้อม ทุกอย่างที่ทำครบถ้วน ปรุงกันขึ้นนั้น เราเรียกว่าสังขาร

ในอรรถกถาชาดกความเปรียบเกี่ยวกับอาหารได้แสดงให้เห็นเหตุหรือการเกิดขึ้นของวงจรแห่งทุกข์สอดคล้องกับคำอธิบายของท่านพุทธทาสช่วงต้นคือการปรุงแต่ง (สังขาร) เป็นปัจจัยให้เกิดความเพิลิดเพิลินในกาม นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร แสดงให้เห็นเหตุอื่นๆที่เป็นปัจจัยให้เกิดความเพิลิดเพิลินในกาม ดังแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

- 4.1.1.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความเพิลิดเพิลินในกามอันมีเหตุมาจากการติดในสัมผัส
  - 4.1.1.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความเพิลิดเพิลินในกามอันมีเหตุมาจากการปรุงแต่ง
  - 4.1.1.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความเพิลิดเพิลินในกามอันมีเหตุมาจากวิญญาน
- ดังมีรายละเอียดในแต่ละหัวข้อต่อไปนี้

4.1.1.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความ ผลิตเพลินในกามอันมีเหตุมาจากการติดในสัมผัส

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นว่าความผลิตเพลินในกามมีเหตุมาจากการติดในสัมผัสหรือผัสสะ ก่อนจะอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็นการติดในสัมผัสหรือผัสสะได้อย่างไร ควรกล่าวถึงความหมายของสัมผัสหรือผัสสะก่อน เพื่อให้สามารถอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้าได้เด่นชัดขึ้น

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส อัญญวรรค กลหวิวาท สุตตนิทเทส พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงที่มาของผัสสะว่าประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการร่วมกันคือ ปัจจัยประการแรกคือแดนรับรู้ในร่างกายหรืออายตนะภายใน¹ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ปัจจัยประการที่สองคืออายตนะภายนอก² ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ และปัจจัยประการที่สามคือวิญญาณอันได้แก่ จักขุวิญญาณ ไสตวิญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ

ผัสสะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหนและความยึดถือมีมาจากไหน
เมื่ออะไรไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มีเมื่ออะไรไม่มี ผัสสะจึงไม่
ถูกต้อง

[107] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า) เพราะอาศัยนามและรูป
ผัสสะจึงเกิดความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนาเมื่อความ
ปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มีเมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่
ถูกต้องคำว่า เพราะอาศัยนามและรูป ผัสสะจึงเกิดอธิบายว่าจักขุ
วิญญาณ เกิดขึ้นเพราะอาศัยตาและรูป ประชุมแห่งธรรม 3 ประการ คือ
(1) ตา (2) รูป (3) จักขุวิญญาณ ผัสสะจึงเกิด ตาและรูปอยู่ใน
ส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นจักขุสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะ
เกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

¹ คำว่าอายตนะภายใน หมายถึง “เครื่องต่อภายใน, เครื่องรับรู้มี 6 คือ 1. จักขุตา 2. ไสต หู 3. ฆานะจมูก 4. ชิวหา ลิ้น 5. กายกาย 6. มโนใจ; อินทริย์ 6 ก็เรียก” (พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต), 2551:546)

² คำว่าอายตนะภายนอก หมายถึง “เครื่องต่อภายนอก, สิ่งที่ถูกรับรู้มี 6 คือ 1. รูปรูป 2. สัททเสียง 3. คันธระกลิ่น 4. รส รส 5. โผฏฐัพพะสิ่งต้องกาย 6. ธรรมะธรรมารมณ์คืออารมณ์ที่เกิดกับใจหรือสิ่งที่ใจรู้; อารมณ์ 6 ก็เรียก” (พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต), 2551:545-546)

โสตวิญญาน เกิดขึ้นเพราะอาศัยหูและเสียง ประชุมแห่งธรรม 3 ประการคือ (1) หู (2) เสียง (3) โสตวิญญาน ผัสสะจึงเกิด หูและเสียง อยู่ในส่วนรูปสัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นโสตสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

ขานวิญญาน เกิดขึ้นเพราะอาศัยจมูกและกลิ่น ประชุมแห่งธรรม 3 ประการ คือ(1) จมูก (2) กลิ่น (3) ขานวิญญาน ผัสสะจึงเกิด จมูกและกลิ่นอยู่ในส่วนรูปสัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นขานสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

ชีวหาวิญญาน เกิดขึ้นเพราะอาศัยลิ้นและรส ประชุมแห่งธรรม 3 ประการคือ (1) ลิ้น (2) รส (3) ชิวหาวิญญาน ผัสสะจึงเกิด ลิ้นและรส อยู่ในส่วนรูปสัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นชีวหาสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

กายวิญญาน เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโณภูริัพพะ ประชุมแห่งธรรม 3 ประการคือ (1) กาย (2) โณภูริัพพะ (3) กายวิญญาน ผัสสะจึงเกิด กายและโณภูริัพพะอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นกายสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

มโนวิญญาน เกิดขึ้นเพราะอาศัยใจและธรรมารมณห์ทั้งหลาย ประชุมแห่งธรรม3 ประการ คือ (1) หทัยวัตถุ (2) ธรรมารมณห์ (3) มโนวิญญาน ผัสสะจึงเกิดหทัยวัตถุและธรรมารมณห์ที่มีรูปทั้งหลายอยู่ในส่วนรูป สัมปยุตธรรมทั้งหลายเว้นมโนสัมผัสอยู่ในส่วนนาม ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยนามและรูป ด้วยประการอย่างนี้

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 29 : 324-326)

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่สื่อสารธรรมเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนเรื่องหนึ่งคืออรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกาขอเป็นเพื่อนกับนกพิราบเพราะอยากกินเนื้อ ได้แก่ อรรถกถาไปตชาดก อรรถกถาโกลชาดก อรรถกถารุจิราดก อรรถกถาฉนิชาดก อรรถกถาจักกวาชาดก ที่ปรากฏการใช้ขึ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกาม ในที่นี้จะยกความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถ

กถาชาดกทั้ง 5 เรื่องอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็นการติดในสัมผัสหรือผัสสะซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเพลิดเพลินในกามได้อย่างไร

อยู่มาวันหนึ่ง กาดัวหนึ่งบินข้ามโรงครัวไป สูดกลิ่นตลบอบ
อวนของรสเปรี้ยวรสเค็มและปลาเนื่อ ก็เกิดความโลภขึ้น คิดว่า
จักอาศัยไครหนอจึงจักได้ปลาและเนื่อนี้ คิดแล้วก็จับอยู่ ณ ที่ไม่ไกล
คอยสอดสายหาลู่ทาง พอเย็นก็เห็นนกพระโพธิสัตว์บินมาแล้วเข้าไปสู่
โรงครัว ก็เลยได้คิดว่า ต้องอาศัยนกพิราบนี้ถึงจักได้กินเนื่อ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:17)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลิ่นของเนื่อและปลาที่กาสูดเข้าไปเป็นผัสสะที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลินในกามอย่างชัดเจน ประการแรกคือฆานสัมผัส เพราะประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการของผัสสะคือ กลิ่นที่เป็นอายตนะภายนอก จมูกของกาที่เป็นอายตนะภายใน และฆานวิญญานคือการรับรู้ทางจมูกของกา ว่าเป็นกลิ่นของเนื่อกลิ่นของปลา เมื่อปัจจัยทั้งสามเกิดประสานกันจึงเป็นฆานสัมผัส หรือความกระทบทางจมูกของกา สังเกตได้ว่าการได้กลิ่นเนื่อยังสัมพันธ์ไปถึงชีวหาวิญญานคือการกล่าวถึง **“รสเปรี้ยว รสเค็มของเนื่อปลา”** การได้กลิ่นเนื่อของกาจึงเป็นกาจึงเป็นผัสสาหาร³ คือผัสสะที่ก่อให้เกิดเวทนา แต่สังเกตได้ว่าในอรรถกถา**กไปตกชาดก** มิได้กล่าวถึงเวทนาที่เกิดแก่กาว่าเป็นสุข ทุกข์ หรืออมทุกข์อมสุขเวทนา ได้กล่าวข้ามไปถึงขั้นของความโลภ⁴ หรือความอยากได้กินเนื่อและปลาซึ่งเป็นขั้นของตัณหา จึงอาจจะวิเคราะห์ได้ว่าเวทนาที่เกิดแก่กาน่าจะเป็นสุขเวทนาจึงเป็นปัจจัยให้กาเกิดรสตัณหาคือความทะยานอยากในรสที่จะเสพเนื่อปลาซ้ำ

ความอยากที่จะกินเนื่อและปลาของกามีมากจนกลายเป็นอุปาทาน สังเกตได้จากการที่**อรรถกถา** **กไปตกชาดก** สร้างเหตุการณ์ให้กาพยายามวางแผนขโมยเนื่อปลาด้วยการ

³ ผัสสาหารคือ ผัสสะเป็นอาหารเพราะเป็นปัจจัยก่อให้เกิดเวทนา ตามนัยของอาหารสูตร ในพระสูตรตันตปิฎกสังยุตตนิกาย นิทานวรรค และเนื่องจากอาหารสูตรในนิทานวรรคนี้สัมพันธ์กับวงจรแห่งทุกข์ตามหลักปัจจุสมุปบาทตามที่ได้แสดงไว้ในบทที่ 2 การอภิปรายว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เหตุแห่งความเพลิดเพลินในกามในที่นี้จึงนำหลักปัจจุสมุปบาทมารวมอภิปรายผลการศึกษาด้วย

⁴ ความโลภหรือความอยากได้เป็นไวพจน์หรือคำที่มีความหมายเหมือนกันของคำว่าตัณหา (พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต), 2550:487)

ตามพระโพธิสัตว์มาอาศัยอยู่ในครัว เพื่อหาโอกาสที่จะขโมยเนื้อและปลาให้สมความปรารถนา ลักษณะเช่นนี้ของกาจึงอาจสงเคราะห์เข้ากับกามุปาทานคือความยึดมั่นในกามและแม้ว่าพระโพธิสัตว์จะอบรมและตักเตือนกว่า **"นายท่านเที่ยวเกินเวลาการทำตนให้ได้นามว่าเป็นผู้ตะกละตะกลามหาควรไม่"**(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:18) แต่กาก็มิได้สนใจคำเตือนของพระโพธิสัตว์ ลักษณะเช่นนี้ของกาจึงสงเคราะห์เข้าที่กามุปาทานนั่นคือความยึดมั่นถือมั่นในความคิด ความเชื่อที่ผิด แม้จะมีบัณฑิตมาสั่งสอนให้เห็นโทษของความคิดที่ผิดก็ยืงกรานที่จะทำ

นอกเหนือจากผัสสาหารคือความกระทบทางจุมูกคือการได้กลิ่นเนื้อและปลาที่ก่อให้เกิดเวทนาแล้ว *อรรถกถาโกปตกชาดก* ยังปรากฏผัสสาหารอีกครั้งในเหตุการณ์ตอนที่กาเห็นเนื้อและปลาที่พ่อครัวนำมาแขวนไว้ในครัว

อยู่มาวันหนึ่งคนทั้งหลายนำปลาและเนื้อมาให้ท่านเศรษฐี เป็นจำนวนมาก. พ่อครัวก็รับมาแขวนไว้ในโรงครัวกาเห็นแล้วก็เกิด ความโลภคิดในใจว่า พงูนี้เราไม่หากินละจะกินปลาและเนื้อนี้แหละ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:18)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า *อรรถกถาโกปตกชาดก* ได้ขยายความตัวอย่างของผัสสาหารอีกประการหนึ่งคือการได้เห็นเนื้อและปลาของกา การได้เห็นเนื้อและปลาของกาเป็นจักขุสัมผัสซึ่งอาศัยปัจจัย 3 ประการเช่นเดียวกับการได้กลิ่นเนื้อและปลาตอนต้นเรื่อง คือตาอันเป็นอายตนะภายนอก รูปขึ้นเนื้อและปลา จักขุวิญญาณคือขึ้นเนื้อและปลาที่อยู่ในความรับรู้ของกา สังเกตได้ว่าการได้เห็นหรือผัสสาหารในตัวอย่างนี้ได้ข้ามขั้นเวทนาแต่ไปกล่าวถึงผลลัพ์อีกขั้นของเวทนาคือตัณหาหรือความโลภที่อยากจะทำบริโภคเนื้อปลา

ต่อจากการกล่าวถึงผัสสาหารนี้ ก็เข้าสู่ขั้นของกามุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นของกาที่จะได้ตัวเองได้เนื้อมาเสพให้ได้ ความยึดมั่นถือมั่นอย่างแน่นหนาจึงนำไปสู่ภพ⁵ หรือภาวะที่ใจของการรับรู้และคิดว่าเนื้อหรือปลาเป็นของตนเอง

⁵ พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาสภิกขุ) (2540: 40-41) ได้ให้คำอธิบายคำว่า ภพ ในวงจรปฏิจสมุปบาทว่า "คำว่าภพว่าชาติในลักษณะอย่างนี้ มันเป็นภาษาธรรม ภาษาธรรมของผู้รู้ธรรม ไม่ใช่ภาษาชาวบ้าน ถ้าเป็นภาษาชาวบ้านต้องรอดตายแล้วไปเกิดใหม่จึงจะมีภพมีชาติ แล้วก็มีทีเดียวนั่น เพราะคนเรามันเกิดมาทีเดียวแล้วก็ตายเข้าโลงไปแล้วจึงจะมีภพมีชาติใหม่อีก เดี่ยวนี้ภพหรือชาติในภาษาธรรมมีวันหนึ่งหลายหนคือ เกิดตัว

พ่อครัวก็ปรุงอาหารต่าง ๆ ชนิดด้วยปลาและเนื้อ มีประการ
 ต่างๆ เสร็จแล้วก็เปิดภาชนะไว้หน้อยหนึ่ง เพื่อให้ไอระเหยไปให้หมด วา
 กระทบไบบนภาชนะอีกทีหนึ่ง แล้วก็ออกไปข้างนอก ยืนเซ็ดเหงื่ออยู่
 ขณะนั้นกาก็ไพล่ศีรษะขึ้นมาจากกระเช้า มองดูโรงครัวทั่วไป รู้ว่าพ่อครัว
 ออกไปข้างนอก จึงคิดว่าบัดนี้ความปรารถนาของเรา สมประสงค์แล้ว
 เราอยากจะกินเนื้อ จะกินเนื้อชิ้นใหญ่หรือเนื้อชิ้นเล็กดีหนอ. ครั้นแล้วก็
 เล็งเห็นว่า ธรรมดาเนื้อชิ้นเล็ก ๆ เราไม่อาจกินให้เต็มกระเพาะได้รวดเร็ว
 เราจะต้องคว่ำก้อนใหญ่ ๆ มาทิงไว้ในกระเช้า นอนขยอกจึงจะดี. แล้วก็
 โผออกจากกระเช้า ลงไปแอบอยู่ใกล้กระซอน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:19)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นถึงความเป็นตัวตนที่เกิดขึ้นของกาอย่างชัดเจนสังเกต
 ได้การเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดว่าเป็นความคิดของกา และการใช้สรรพนามคำว่าเราถึง 4 ครั้ง
 นอกจากนี้ความคิดที่ว่า จะขโมยเนื้อชิ้นใหญ่เพื่อให้ตัวกากินได้เต็มกระเพาะยังสอดคล้องกับ
 เนื้อหาในส่วนต้นเรื่องที่ปูพื้นเหตุการณ์มาตลอดว่ากาเป็นสัตว์ที่โลภอาหาร ภพหรือภาวะนิสัยนี้จึง
 ติดตัวมาจนถึงปัจจุบันวัตถุตั้งที่พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสในส่วนประชุมชาดกของอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ว่า
**“ดูก่อนภิกษุมิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่เธอเป็นคนโลเลแม้ในปางก่อนก็เป็นผู้โลเล
 เหมือนกัน”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:19) และความอยากเป็นเจ้าของที่ยึดมั่นในใจ
 นำไปสู่คือเจตนาที่จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมคือการขโมยซึ่งสงเคราะห์เข้ากับ ชาติใน
 วงจรปฏิจจสมุปบาท

ในตอนท้ายของ อรรถกถาโกตกชาดกกล่าวถึงจุดจบของกาที่ถูกพ่อครัวจับ
**“ถอนขนเสียหมดตัว เอาชิงสดโขลกเคล้ากับเกลือป่น คลุกกับเนยเปรี้ยวทาจนทั่วตัวกา
 นั้น แล้วเหวี่ยงลงไปในกระเช้าของมัน. กาเจ็บแสบแสนสาหัสนอนหายใจแทบไม่อยู่”**
 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:19-20) คือชรามรณะ กล่าวคือความเสื่อมแห่งภาวะของกา
 เป็นผู้ขโมยเนื้อปลา และเมื่อพิจารณาความหมายระดับลึกกระทำของพ่อครัวที่ “ถอนขน” หรือ
 การทำให้กามีลักษณะไม่เหมือนกาเพราะไม่มีขน ยังมีนัยสื่อถึงตัวตนของกาถูกทำให้เสื่อมหรือ
 สลายไป

กษของกุนหนึ่ง ก็เรียกว่ามีภพมีชาติหนึ่งแล้ว เดือนหนึ่งก็ได้หลายร้อยหน ปีหนึ่งก็มีหลายพันหน หลายพัน
 ภพหลายพันชาติ แล้วตลอดชาตินี้ก็มีหลายหมื่นหลายแสนชาติ ฉะนั้นเราจะต้องรู้จักสิ่งทีเรียกว่าภพว่าชาติที่มี
 อยู่ในชีวิตประจำวัน วันหนึ่งหลายพันหนนี้

ตัวอย่างของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่เป็นผัสสาหารข้างต้นจะเห็นได้ว่า ตลอดทั้งเรื่องของ *อรรถกถาโกปตชาดก* กาไม่ได้กินเนื้อหรือปลาแม้แต่ครั้งเดียว แต่เพราะการรับรู้ทางลิ้นหรือชีววิญญาณที่กาเคยมีต่อเนื้อและปลาทำให้กาเกิดสุขเวทนาซึ่งนำไปสู่ตัณหาที่อยากจะเสพเนื้อหรือปลาซ้ำอีก เมื่อกระทบกับผัสสะทั้งการได้กลิ่น การได้เห็นรูปจึงทำให้เกิด วงจรของเวทนาและตัณหาได้โดยที่ไม่ได้กินเนื้อหรือปลานั้นแม้แต่เพียงครั้งเดียว

อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกากับนกพิราบที่ปรากฏการใช้อาหารคือชิ้นเนื้อเป็น ความเปรียบทางตรงแทนกาม และแสดงให้เห็นเหตุของการผลิตเพลินในกามว่าเป็นเพราะมี ผัสสะคือสัมผัสที่เคยเสพแล้วทำให้เกิดความติดชอบพอใจที่ทำให้อยากจะเสพสิ่งนั้นๆ ซ้ำอีก นอกเหนือจากความเปรียบทางตรงแล้ว ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมก็แสดงให้เห็นผัสสะ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดความผลิตเพลินในกามเช่น โดยจะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาจุลลปโลภนชาดก* และ *อรรถกถามหาปโลภนชาดก*

อรรถกถามหาปโลภนชาดก เป็นอรรถกถาชาดกที่ว่าด้วยหญิงเป็นมลทินของ พรหมจรรย์ และอรรถกถาชาดกเรื่องต่อจาก *อรรถกถาจุลลปโลภนชาดก* ว่าด้วยหญิงทำให้บุรุษ งงววย ในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น อนิตถิคันธกุมารผู้เห็นโทษภัย ของมาตุคามจึงปฏิเสธมาตุคามตั้งแต่ประสูติ โดยไม่ต้องมีมือมาตุคาม ไม่ดื่มน้ำนมมาตุคาม หาก มาตุคามใดจะให้น้ำนมก็ต้องปกปิดเพศความเป็นมาตุคาม

พระโพธิสัตว์นั้นพอประสูติพระชนกชนนีให้สรองสนานแล้วได้
 ประทานแก่พระนมเพื่อให้ดื่มถันธรา. พระโพธิสัตว์นั้นอันแม่นม
 ทั้งหลายให้ดื่มน้ำนมอยู่ ก็ทรงกรรแสง. ลำดับนั้นจึงได้ทรงประทานพระ
 โพธิสัตว์นั้นให้แก่พระนมอื่น. ในมือของมาตุคามพระโพธิสัตว์ไม่เป็นผู้นิ่ง
 เจย. ลำดับนั้นจึงได้ประทานพระโพธิสัตว์นั้นแก่บุรุษคนหนึ่งผู้เป็น
 ข้าบาทมุลิกา. พอข้าบาทมุลิกาคอนั้นรับเอาเท่านั้น พระโพธิสัตว์ก็
 หยุตนี้. ครั้นในวันตั้งชื่อพระโพธิสัตว์นั้นพระชนกชนนีได้ทรงขนานพระ
 นามว่าอนิตถิคันธกุมาร. ตั้งแต่นั้นมา

บุรุษเท่านั้นจึงจะพาพระกุมารนั้นเที่ยวไป เมื่อจะให้ดื่มน้ำนม
 จะปิดและคลุมให้ดื่ม หรือวางถันในพระโอบซู้ตามช่องพระวิสูตร.
 เมื่อพระกุมารแม้ประพุดิพระองค์ไปๆมาๆอยู่ ไครๆไม่อาจแสดง
 มาตุคามให้เห็น. ด้วยเหตุนี้พระราชาก็ให้สร้างสถานที่ประทับนั่ง

เป็นต้นไว้ในที่ว่างและให้สร้างฉนวนอาคารหอคอยไว้ภายนอก

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:109-110)

จากตัวอย่างที่คัดมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าอาหารที่ปรากฏใน *อรรถกถาจุลลป-
โลภนชาดก* แสดงให้เห็นความหมายของอาหารตามอาหารสูตรในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย
นิทานวรรค ในหลายมิติ เริ่มตั้งแต่น้ำนมที่อนัตถิคันธกุมารดื่มมีลักษณะเป็นกวนพืงการอาหารคือ
อาหารจริงๆที่พระโพธิสัตว์บริโภคเพื่อให้มีพลังงานหล่อเลี้ยงร่างกาย ไม่มีการปรุงแต่งในมิติอื่นๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งจักขุสัมผัสผัสเพราะพระโพธิสัตว์ไม่ยอมที่จะเห็นถิ่นของมาตุคามผู้ให้น้ำนม
เช่นเดียวกับการไม่ยอมเห็นมาตุคามเมื่อเจริญพระชนม์ นอกเหนือจากจักขุสัมผัสแล้ว ยังปรากฏ
กายสัมผัสคือการพระโพธิสัตว์ปฏิเสธโผฏฐัพพะจากมาตุคาม คือยอมให้นุรุชเท่านั้นสัมผัส
กาย

เมื่อพระโพธิสัตว์เจริญวัยได้ 16 ชันษา พระบิดาเกรงว่าหากพระโพธิสัตว์
ไม่แม้แต่จะมองมาตุคาม จะไม่มีผู้สืบสันตติวงศ์ต่อไป พระราชาจึงพยายามหาอุบายให้พระ
โพธิสัตว์บริโภคกาม นางกุมาริกาในวังผู้หนึ่งเป็นผู้ ***“มีฉวีวรรณงดงามรูปสวยฉลาดในการพ้อ
รำขบร้องและชำนาญในการดีดสีตีเป่า”***(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:226) จึงอาสา
พระราชาว่านางเป็นผู้หลอกล่อให้พระโพธิสัตว์บริโภคกาม พระราชาจึงอนุญาตให้นางเข้าไปหา
พระโพธิสัตว์

นางกุมาริ นั้นได้เข้าไปภายในพระราชฐานแล้ว
จึงกล่าวเป็นคาถาไพเราะจับจิตใจยั่วชวนชวนให้
รักใคร่ เปลี่ยนแปลงขับล่านำ ประกอบไปด้วยกามา-
รมณ์มากมายหลายอย่าง.

กามฉันทะบังเกิดแก่พระราชกุมารนั้นเพราะได้
ทรงสดับเสียงของนางกุมารีผู้ขับกล่อมอยู่พระราช-
กุมารจึงตรัสถามคนที่อยู่ใกล้เคียงว่าโอ ! นั้นเสียงใคร
หรือใครมาขับร้องเสียงสูงต่ำไพเราะจับใจน่ารักนัก-
หนาไพเราะหูของเรา.

(พวกพระพี่เลี้ยงจึงกราบทูลว่า) ขอเดชะเสียงนี้
นำยินดีนำสนุกสนานมิใช่น้อย **ถ้าพระองค์พึงบริโภค
กามคุณไซ้** กามทั้งหลายจะพึงเป็นที่โปรดปรานพอ-
พระทัยของพระองค์อย่างยิ่ง.

(พระราชกุมารรับสั่งว่า) **เชิญมาภายในนี้** จงมา
ขับร้องใกล้ๆเรา เลื่อนเข้ามาขับใกล้ตำหนักของเรา

จงขับกล่อมไถลที่บรรทมของเรา.

นางกุมารีนั้นเข้าไปขับกล่อมภายนอกผ้าห่ม
บรรทม แล้วเลื่อนเข้าไป ณ ตำแหน่งกษัตริย์โดย
ลำดับ จนผูกพระราชกุมารไว้ได้เหมือนนายหัตถา-
จารย์จับคชสารปามัดไว้จะนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:227-228)

จากคาถาที่ได้คัดมาข้างต้น จะเห็นว่าเกิดผัสสะหรือผัสสาหารที่ก่อให้เกิดเวทนา แก่พระพระโพธิสัตว์หลายประการ เริ่มตั้งแต่โสตสัมผัสของพระพระโพธิสัตว์ที่เกิดขึ้นเพราะการ ประมวลกันของเสียงอันไพเราะของนาง หูของพระพระโพธิสัตว์ และโสตวิญญูณ สังเกตได้ว่า ส่วนท้ายของคาถาบทแรกกล่าวว่า **“ประกอบไปด้วยกามารมณ์มากมายอย่าง**” อาจจะ หมายถึงเสียงของนางที่มีหลายจังหวะแต่ล้วนเป็นเสียงที่น่าฟังใจ โสตสัมผัสนี้จึงทำให้เกิดเวทนา หรือความติดชอบพอใจนำไปสู่ตัณหา ดังที่ปรากฏในตัวคาถาว่า **“กามฉันทะ⁶บังเกิดแก่พระราช กุมารนั้น”**คือการที่พระพระโพธิสัตว์ถามพี่เลี้ยงว่า **“โอ ! นั้นเสียงใครหรือใครมาขับร้องเสียง สูงต่ำไพเราะจับใจ”** การเลือกให้โสตสัมผัสเป็นผัสสาหารแรกที่ทำให้พระพระโพธิสัตว์เกิดเวทนา จนถึงตัณหา เป็นการเลือกผัสสะที่สอดร้อยการปูพื้นเรื่องตอนต้นอย่างงดงาม เห็นได้จากการที่ปู พื้นนิสัยของพระพระโพธิสัตว์ที่ปฏิเสธทั้งการเห็นและสัมผัสจากสตรี เสียงจึงเป็นกามคุณอย่าง แรกที่ก่อให้เกิดโสตสัมผัส จนถึงเวทนา และตัณหาแก่พระกุมารตามลำดับ และเป็นผัสสาหาร อย่างแรกที่เอื้อให้เกิดผัสสาหารอื่นๆ สืบต่อไป

นอกเหนือจากโสตสัมผัสคือการได้ยินเสียงของนางที่ไพเราะแล้ว การที่พระ โพธิสัตว์ระบุนุได้เสียงของนาง “น่ารัก” “ไพเราะจับใจ” อาจจะกล่าวได้ว่าเกิดมโนสัมผัสหรือเรื่องสิ่ง กระทบใจที่ทำให้พระพระโพธิสัตว์มีความพอใจ เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ต่อจากส่วนนี้พี่เลี้ยงได้ ชักชวนให้บริโภคมกามอื่นๆ ในคราวนี้พระพระโพธิสัตว์ไม่ได้ถามอีก หากแต่ชักชวนให้นางเข้ามาใกล้ จนถึงที่บรรทม คำกล่าวนี้แสดงพระพระโพธิสัตว์ยอมเห็นนาง แม้ว่าจะไม่มีการกล่าวถึงจักขุ สัมผัสแต่ก็อนุมานได้จากเนื้อหาคำที่พรรณนาคุณลักษณะแห่งนางว่า **“มีฉวีวรรณงดงามรูป สวย”** เมื่อพิจารณาประกอบกับความเปรียบในส่วนท้ายของคาถาที่กล่าวว่านางกุมาริกา **“ผูก พระราชกุมารไว้ได้เหมือนนายหัตถาจารย์จับคชสารปามัดไว้จะนั้น”** แสดงว่าพระโพธิสัตว์ มิได้เกิดแค่จักขุสัมผัสคือการได้เห็นนางจนทำให้เกิดความพึงตาพึงใจเท่านั้น หากแต่ยังเกิดกาย

⁶ กามฉันทะหรือความพอใจกามเป็นไวพจน์หรือคำที่มีความหมายเหมือนกันของคำว่ากามตัณหา (พระพรหม คุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต), 2550:487)

สัมผัสคือการได้สัมผัสถูกต้องกายจนเกิดการเสพเมถุนธรรมกับนาง การใช้ความเปรียบว่านางกุมาริกาเป็นหัตถาจารย์ผู้มัดพระกุมารซึ่งอุปมากับช้าง ยังแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์ได้ตกอยู่บ่วงของตัณหาที่นางได้ทำให้เกิดแก่พระโพธิสัตว์ โดยเริ่มต้นจากโสตสัมผัส มโนสัมผัส จักขุสัมผัส และกายสัมผัส สุขเวทนาที่เกิดแก่พระโพธิสัตว์จึงนำไปสู่ตัณหาที่มากจนถึงขั้นอุปาทาน เห็นได้จากคาถาส่วนต่อไป

**เพราะรู้กามรสโลกีย์แห่งนางกุมารีนัน พระราช
กุมารจึงเกิดความปรารถนาเป็นอธรรมว่า เราเท่านั้น
พึงได้บริโภคกาม อย่าได้มีบุรุษอื่นเลย ต่อแต่นั้น
พระราชกุมารทรงถือดาบเล่มหนึ่ง แล้วเสด็จไปเพื่อจะ
ฆ่าบุรุษทั้งหลายเสีย ด้วยทรงดำริว่า เราจักบริโภคกาม
แต่เพียงผู้เดียว อย่าพึงมีบุรุษอื่นอยู่เลย**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:227-228)

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมว่าพระโพธิสัตว์รู้สึกกามโลกีย์ได้เน้นย้ำความหมายของผัสสาหารที่เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาอีกครั้ง เพราะการรู้สึกเชื่อมโยงความหมายถึงผัสสะต่างๆที่เกิดแก่พระโพธิสัตว์ ทั้งโสตสัมผัส มโนสัมผัส จักขุสัมผัส และกายสัมผัส และเป็นผัสสะที่พร้อมจะกระตุ้นให้เกิดตัณหาได้ทุกเมื่อเช่นเดียวกับชีวหาสัมผัสของกานอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกาขอเป็นเพื่อนกับนกพิราบเพราะอยากกินเนื้อ นอกจากนี้คาถาในส่วนนี้ยังได้แสดงให้เห็นการปรุงแต่งทุกข์ของพระโพธิสัตว์ที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ความทะยานอยากที่จะบริโภคกามของพระกุมารมีมากจนกลายเป็นความยึดมั่นหวงแหนคือกามุปาทาน เกิดเป็นภพคือภาวะของใจที่ **“เป็นอธรรม”** คือภาวะที่ใจจดอยู่กับนางกุมาริกา มีใจที่ยึดมั่นเป็นเจ้าของว่า **“เราเท่านั้นพึงได้บริโภคกามอย่าได้มีบุรุษอื่นเลย”** และสุดท้ายการแสดงออกเป็นชาติหรือการกระทำคือการถือดาบไล่บุรุษอื่น

ด้วยการกระทำอันเป็นบาปอันมีเหตุมาแต่ตัณหาและอุปาทาน พระโพธิสัตว์จึงถูกพระราชานเรนทศให้ไปอยู่กับนางกุมาริกาที่บรรณศาลาที่ตั้งได้แสดงตัวอย่างในบทที่ 3 แล้ว วันหนึ่งมีฤๅษีตนหนึ่งผ่านบรรณศาลาแล้วถูกนางกุมาริกาเล่าโลมจนเสื่อมฤทธิ์ไม่อาจจะเหาะ และตกจมลงในห้วงมหรรณพ พระโพธิสัตว์จึงเทศนาให้ฤๅษีเห็นโทษของมาตุคามส่วนพระโพธิสัตว์เองก็สลดใจจึงน้อมพระทัยไปสู่การบรรพชา ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้จะสัมพันธ์กับการปฏิบัติที่นำไปสู่การถ่ายถอนกาม ดังจะอธิบายในหัวข้อ 4.2.3.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการถ่ายถอนกามอันเป็นการดับวงจรแห่งทุกข์ต่อไป

4.1.1.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความ ผลิตเพลินในกามอันมีเหตุมาจากการปรุงแต่ง

ดังที่พระธรรมโกศาจารย์ได้แสดงให้เห็นว่าการปรุงแต่งหรือสังขารเป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อเลี้ยงกิเลสตัณหา ทำให้มนุษย์ตกอยู่วังวนหรือวงจรของความอยากอยู่ร่ำไป ก่อนที่จะอธิบายว่าสังขารหรือการปรุงแต่งเป็นปัจจัยให้เกิดความผลิตเพลินในกามได้อย่างไรในที่นี้กล่าวถึงความหมายของสังขารตามสังขารสูตร ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ ปุคคลวรรค ที่ว่าด้วยการปรุงแต่งสังขาร 3 อย่างของบุคคล 3 ประเภท

3. สังขารสูตร

ว่าด้วยสังขาร

[23] ภิกษุทั้งหลาย บุคคล 3 จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก
บุคคล 3 จำพวกไหนบ้าง คือ

1. บุคคลบางคนในโลกนี้ปรุงแต่งกายสังขาร 1 ที่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งวจีสังขาร 2 ที่มีความเบียดเบียน และปรุงแต่งมโนสังขาร 3 ที่มีความเบียดเบียน เขาครั้นปรุงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่มีความเบียดเบียนยอมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกผัสสะที่มีความเบียดเบียนกระทบ เข้า ย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียวเหมือนพวกสัตว์นรก

2. บุคคลบางคนในโลกนี้ปรุงแต่งกายสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งวจีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน และปรุงแต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน เขาครั้นปรุงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนยอมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนกระทบเข้า ย่อมเสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียวเหมือนสุภิกิณพรหม

3. บุคคลบางคนในโลกนี้ปรุงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ปรุงแต่งวจีสังขารที่มีความ

เบียดเบียนบ้าง.....

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 20 :171)

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่าสังขารแบ่งย่อยได้อีก 3 ประการคือกายสังขารคือ ความปรุงแต่งทางกาย วจีสังขารการปรุงแต่งทางวาจา และมโนสังขารคือการปรุงแต่งทางใจซึ่ง หมายถึงมโนสัญญาเจตนา ดังนั้นมโนสัญญาเจตนาหารตามนัยของอาหาร 4 ในอาหารสูตร นิตานวรรค จึงจะมีความหมายเฉพาะความปรุงแต่งทางใจที่ก่อให้เกิดวิญญาน

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงมโนสัญญาเจตนาหารได้อย่างเด่นชัดคือการใช้ ชากสัตว์เป็นความเปรียบแทนกามในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องสัตว์ที่หลงผลิตเพลินกินชาก ช้างที่ตายแล้ว จนติดอยู่ในชากสัตว์นั้นหรือชากช้างที่ตายแล้วนั้นลอยไปในมหาสมุทร อรรถกถา ชาดกที่ปรากฏแบบเรื่องในลักษณะนี้ได้แก่ *อรรถกถาสีคาลชาดก อรรถกถาปัญญาอุโปสถชาดก และอรรถกถาโสณกชาดก* ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถาสีคาลชาดก*

ครั้งนั้นช้างแก่ตัวหนึ่งล้มอยู่ที่ฝั่งคงคา สุนัขจึงจอกออกมาเหยื่อ พบชากช้างนั้น คิดว่าเหยื่อชิ้นใหญ่เกิดแก่เราแล้วจึงไปที่ชากช้าง นั้นกัดทิ้งวงก็เป็นเหมือนเวลาที่กัดองุ่น ไมนคิดว่าตรงนี้ไม่ควรกินจึง กัดทิ้งทั้งคู่ ก็เป็นเหมือนเวลาที่กัดเส้า กัดหูแล้วก็ได้เป็นเหมือนเวลาที่ กัดขอบกระดิ่ง กัดที่ท้องได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดยุงข้าว กัดที่เท้าก็ได้ เป็นเหมือนเวลาที่กัดครก กัดที่หางได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดสาก ดำริว่า แม้ในที่นี้ก็ไม่ควรกิน เมื่อไม่ได้รับความพอใจในอวัยวะทั้งปวงก็กัด ตรงวังมรรคได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดขนมนุ่ม มันดำริว่า คราวนี้เราได้ที่นี่ที่ ควรกินอันอ่อนนุ่มในสระนี้แล้ว จึงกัดแต่วังมรรคนั้นเข้าไปถึงภายใน ท้องกินดับและหัวใจเป็นต้น เวลากระหายน้ำก็ดื่มโลหิต เวลาอยากจะ นอนก็เอาพื้นท้องรองนอน ครั้งนั้นสุนัขจอกได้มีปริวิตกว่าชาก ช้างนี้เป็นเหมือนเรือนของเรา เพราะเป็นที่อยู่สบายครั้น อยาก กินก็มีเนื้ออย่างเพียงพอ ที่นี้เราจะไปที่อื่นทำไม จึงไม่ยอมไปใน ที่อื่นอีกเลย คงอยู่กินเนื้อในท้องช้างแห่งเดียว.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:594-595)

จากตัวอย่างที่ได้คัดมาข้างต้น เห็นได้ว่าซากข้างที่เป็นความเปรียบแทนกาม แสดงให้เห็นมโนสัญเจตนาหรือการปรุงแต่งจิตของสุนัขจึงจอกที่ก่อให้เกิดวิญญานหลายประการ เริ่มตั้งแต่ที่สุนัขจึงจอกเห็นซากข้างที่ริมแม่น้ำ เพราะการปรุงแต่งหรือเจตนาทางใจจึงทำให้สุนัขจึงจอกไม่ได้มองเห็นซากข้างเป็นซากศพ แต่เกิดจักขุวิญญานที่เกิดจากการมโนสัญเจตนาของมันเอง นำไปสู่นามรูปคือ **“เหยื่อชิ้นใหญ่”** เมื่อธรรมทั้งสามอันได้แก่ ตา นามรูปคือซากข้าง และจักขุวิญญานคือการคิดว่าได้เห็นเหยื่อ ทำให้เกิดจักขุสัมผัสคือการรับรู้ว่าได้มองเห็นเหยื่อชิ้นใหญ่ แม้ใน *อรรถกถาสีลาชาดก* จะได้ไม่กล่าวถึงเวทนาที่เกิดแก่สุนัขจึงจอก แต่เมื่อพิจารณาอาการที่สุดจึงจอกวิ่งไปกินซากข้างก็อาจจะกล่าวได้ว่าเกิดสุขเวทนาแก่สุนัขจึงจอกมันถึงเกิดตัณหาคืออยากจะกินซากข้าง

ในส่วนที่สุนัขจึงจอกกินซากข้างเกิดวงจรของความทุกข์อย่างครบถ้วน ด้วยอวิชชาคือความไม่รู้สุนัขจึงจอกจึงกัฏฐทวารของซากข้างและเข้าไปภายในตัวข้าง และด้วยอวิชชานี้เองจึงก่อให้เกิดมโนสัญเจตนาหรือความจงใจปรุงแต่งว่าซากข้างนี้ **“ซากข้างนี้เป็นเหมือนเรือนของเรา”** เมื่อมีมโนสัญเจตนาหรือเจตนาเช่นนี้จึงส่งผลให้เกิดมโนวิญญานคือการรับรู้ทางใจ และก่อให้เกิดนามรูปคือเรือน (แทนที่จะเป็นซากข้าง) เมื่อธรรมทั้ง 3 คือ ใจ นามรูปคือเรือน และมโนวิญญานคือการรับรู้ทางใจจึงเกิดมโนสัมผัสว่า **“เป็นที่อยู่สบาย”** แม้ได้ไม่กล่าวถึงเวทนาที่เกิดแก่สุนัขจึงจอกในขั้นตอนนี้ แต่เมื่อพิจารณาอาการที่สุนัขจึงจอกไม่ยอมออกไปจากซากข้างก็อาจจะกล่าวได้ว่าเกิดสุขเวทนาแก่สุนัขจึงจอกมันถึงเกิดภวตัณหาคือความอยากให้สิ่งที่ได้รับอยู่ไม่สลายหรือไม่เปลี่ยนแปลง เกิดกามุปาทานคือความยึดมั่นในกามคือซากข้างอันเป็นทั้งอาหารและที่อยู่ และเมื่อมีความยึดมั่นมาก ๆ จึงนำไปสู่การยึดถือซากข้างนี้ว่า **“เป็นของเรา”** จึงกล่าวว่าได้เกิดภพตามวงจรปฏิบัติสมุปปาทขึ้นอีกประการหนึ่ง เมื่อภาวะยึดมั่นเป็นเจ้าของในใจของสุนัขจึงจอกถึงที่สุดจึงแสดงออกผ่านการกระทำคือการอยู่ในตัวข้างไม่ยอมออกไปไหน พฤติกรรมที่แสดงออกจึงสงเคราะห์เข้ากับชาติตามวงจรปฏิบัติสมุปปาท

ในตอนกลางเรื่องเมื่ออากาศร้อนทำให้สุนัขจึงจอกติดอยู่ในซากข้างที่ถูกแดดจนมีสภาพ **“หดตัวเหี่ยวแห้งด้วยถูกลมสัมผัสและถูกแสงอาทิตย์แผดเผาช่องที่สุนัขจึงจอกเข้าไปก็ปิดภายในท้องก็มีตปราคาแก้วมันเหมือนอยู่ในโลกันตนรก”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56: 595) การเปลี่ยนซากของข้างจาก “เรือน” มาเป็น “โลกันตนรก” จะเห็นได้ว่าภาวะของซากข้างที่สุนัขจึงจอกเคยยึดถือว่าเป็นเรือนเสื่อมสลายไปเข้ากับชรามรณะตามวงจรของปฏิบัติสมุปปาท

จากตัวอย่างที่ได้วิเคราะห์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าหากสุนัขจึงจอกกินซากข้างในมิติของกวางพิกการอาหารคืออาหารที่ให้พลังงานหล่อเลี้ยงร่างกาย โดยไม่มีความตั้งใจปรุงแต่งใดๆ ทั้งการเห็นว่าเป็นเหยื่อชิ้นใหญ่ เป็นเรื้อน สุนัขจึงจอกก็จะอิมท้องและไม่เกิดความทุกข์ใดๆ ที่เกิดจากการปรุงแต่งจิตตัวเองเป็นสำคัญ

4.1.1.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงความเพิลิตเพลินในกามอันมีเหตุมาจากวิญญาณ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550: 366-367) ได้ให้ความหมายของวิญญาณว่า

ความรู้แจ้งอารมณ์, จิต, ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกันเช่นรู้อารมณ์ในเวลาเมื่อรูปมากระทบตาเป็นต้นได้แก่การเห็นการได้ยินเป็นอาทิ; **วิญญาณ 6** คือ 1. **จักขุวิญญาณ** ความรู้อารมณ์ทางตา (เห็น) 2. **โสตวิญญาณ** ความรู้อารมณ์ทางหู (ได้ยิน) 3. **ฆานวิญญาณ** ความรู้อารมณ์ทางจมูก (ได้กลิ่น) 4. **ชีวหาวิญญาณ** ความรู้อารมณ์ทางลิ้น (รู้รส) 5. **กายวิญญาณ** ความรู้อารมณ์ทางกาย (รู้สิ่งต้องกาย) 6. **มโนวิญญาณ** ความรู้อารมณ์ทางใจ (รู้เรื่องในใจ)

วิญญาณหรือความรู้ในอารมณ์ของอายตนะต่างๆ เป็นปัจจัยที่สำคัญมากที่ก่อให้เกิดความเพิลิตเพลินในกาม เพราะการรับรู้ในอารมณ์เป็นปัจจัยที่ไปสู่การรับรู้ “นามรูป” คือรูปและนามของสิ่งที่ต่างที่ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส หรือได้สัมผัสใจ เมื่อรู้สิ่งที่ได้ว่าสิ่งที่ได้สัมผัสคืออะไรก็จะนำสิ่งนั้นมาเสพซ้ำๆ อีก ในนพกาลปิสุตร ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระสารีบุตรได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณกับนามรูปด้วยข้ออุปมากับไม้ข้อ 2 กำเมื่อขาดกำหนึ่งอีกกำก็ยอมไม่อาจอยู่ได้ ดุจเดียวกับนามรูปดัดยอมทำให้วิญญาณดับ

นพกาลปิสุตร

ว่าด้วยกำไม้ข้อ

[67] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏิฐิตะพักอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้นถึงเวลาเย็น ท่านพระมหาโกฏิฐิตะออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่

ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันกับท่านพระ
สารีบุตรแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ท่านพระมหาโกฏิฐิตะได้ถามท่านพระสารี
บุตรดังนี้ว่า

“ท่านสารีบุตร ชราและมรณะเป็นสิ่งที่ตนกระทำเอง เป็นสิ่งที่คน
อื่นกระทำให้เป็นสิ่งที่ตนกระทำเองด้วย และเป็นสิ่งที่คนอื่นกระทำให้
ด้วย หรือว่าชราและมรณะเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุที่ตนกระทำเองก็มีใช่
และคนอื่นกระทำให้ก็มีใช่หรือ”

“ท่านโกฏิฐิตะ วิญญาณเป็นสิ่งที่ตนกระทำเองก็มีใช่ เป็นสิ่งที่
คนอื่นกระทำให้ก็มีใช่ เป็นสิ่งที่ตนกระทำเองด้วยและเป็นสิ่งที่คนอื่น
กระทำให้ด้วยก็มีใช่ ทั้งวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุที่ตนกระทำเอง
ก็มีใช่ และคนอื่นกระทำให้ก็มีใช่หาไม่ได้แต่เพราะนามรูปเป็นปัจจัย
วิญญาณจึงมี”

“เราเพิ่งรู้ชัดภาสิตของท่านสารีบุตรเดี๋ยวนี้เอง” “ท่านโกฏิฐิตะ
นามรูปเป็นสิ่งที่ตนกระทำเองก็มีใช่ เป็นสิ่งที่คนอื่นกระทำให้ก็มีใช่ เป็น
สิ่งที่ตนกระทำเองด้วยและเป็นสิ่งที่คนอื่นกระทำให้ด้วยก็มีใช่ ทั้งนามรูป
เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุที่ตนกระทำเองก็มีใช่ และคนอื่นกระทำให้ก็มีใช่
หาไม่ได้ แต่ เพราะ วิญญาณ เป็น ปัจจัย นามรูป จึง มี ”

“อหนึ่ง เราเพิ่งรู้ชัดภาสิตของท่านสารีบุตรเดี๋ยวนี้เอง” “ท่านโกฏิฐิตะ
วิญญาณเป็นสิ่งที่ตนกระทำเองก็มีใช่ เป็นสิ่งที่คนอื่นกระทำให้ก็มีใช่
เป็นสิ่งที่ตนกระทำเองด้วยและเป็นสิ่งที่คนอื่นกระทำให้ด้วยก็มีใช่ ทั้ง
วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุที่ตนกระทำเองก็มีใช่ และคนอื่นกระทำ
ให้ก็มีใช่หาไม่ได้แต่เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี”

“ท่านสารีบุตร ผมจะเข้าใจเนื้อความแห่งภาสิตนี้ได้อย่างไร” “ถ้าเช่นนั้น
ผมจักเปรียบเทียบให้ท่านฟัง บุรุษทั้งหลายผู้มีความรู้ในโลกนี้ย่อมรู้
เนื้อความแห่งภาสิตได้แม้ด้วยการเปรียบเทียบเปรียบเทียบเหมือนไม้ข้อ 2 ก่า
พึงตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยกันและกัน อุปมานี้ฉันใดอุปไมยก็ฉันนั้น เพราะ
นามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยนามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย
ผัสสะจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการ
ฉะนี้

เปรียบเหมือนไม้ข้อทั้ง 2 ก้านนั้น ถ้าดึงออกเสียก้านหนึ่ง อีกก้าน
หนึ่งก็ล้มถ้าดึงออกอีกก้านหนึ่ง อีกก้านหนึ่งก็ล้ม อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉัน
นั้น เพราะนามรูปดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ...

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 :134-136)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)(2550:113-114)ได้ตีความพระสูตรนี้อีก
ชั้นหนึ่ง โดยขยายหลักธรรมเชื่อมโยงไปถึงความสัมพันธ์ระหว่าง นามรูป วิญญาณ สังขาร

...โดยนัยนี้เมื่อวิญญาณเกิดมี นามรูปจึงเกิดมีได้ และต้องเกิดมี
ด้วย ในกรณีนี้สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณนั้น ก็เป็นปัจจัยให้เกิด
นามรูปพร้อมกันไปด้วย แต่เพราะนามรูป จะมีได้ต้องอาศัยวิญญาณใน
ฐานะที่มันเป็นคุณสมบัติและเป็นตัวประกอบร่วมของวิญญาณ จึง
กล่าวว่าสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด
นามรูป ในที่นี้อาจแยกภาวะที่วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปได้ดังนี้

1) ที่ว่าจิตรับรู้ต่ออารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เห็นของสิ่งหนึ่ง
ได้ยินเสียงอย่างหนึ่ง เป็นต้นนั้นแท้จริงก็คือการรับรู้ต่อนามรูป (ในที่นี้
หมายถึง รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์) ต่างๆนั่นเอง
สิ่งที่มีสำหรับบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งก็คือ สิ่งที่มีอยู่ในความรับรู้ของเขาใน
ขณะนั้นๆหรือนามรูปที่ถูกรับรู้ในขณะนั้นๆ เท่านั้น เช่น ดอก
กุหลาบที่มีอยู่ก็คือ ดอกกุหลาบที่กำลังถูกรับรู้ทางจักขุประสาทหรือทาง
มโนทวารเท่านั้น นอกจากนี้ดอกกุหลาบอย่างนั้นๆ ก็ได้มีอยู่ต่างหาก
จากบัญญัติ (concept) ในมโนทวารและมีได้ผิดแปลกไปจากเวทนา
สัญญา และสังขารที่มีอยู่ในขณะนั้นเลย

2) นามรูปที่เนื่องอาศัยวิญญาณ ย่อมมีคุณภาพสอดคล้องกับ
วิญญาณนั้นด้วย โดยเฉพาะนามทั้งหลายก็คือคุณสมบัติของจิตนั่นเอง

เมื่อความคิดปรุงแต่ง(สังขาร) ดึงาม ก็เป็น ปัจจัยวิญญาณซึ่งรับรู้ อารมณ์ที่ดึงามและในแง่ที่ดึงาม ในขณะที่นั้นๆจิตใจก็ปลอดโปร่งผ่องใส ไปตามอากัปภิกิริยาหรือพฤติกรรมด้านต่างๆ ทางด้านร่างกาย ก็ แสดงออกหรือปรากฏรูปลักษณะ ในทางที่ดึงามสอดคล้องกัน เมื่อคิด นี้ในทางที่ชั่ว ก็เกิดความรับรู้อารมณ์ในส่วนและในแง่ที่ชั่วร้าย จิตใจก็มีสภาพขุ่นมัวหม่นหมอง อากัปภิกิริยาหรือพฤติกรรมต่างๆทางร่างกายก็ แสดงออกหรือปรากฏรูปลักษณะเป็นความเครียดกระด้างหม่นหมองไป ตาม....

จากข้อสังเกตของพระพรหมคุณาภรณ์ข้างต้น ความเพลิดเพลินในกามนอกจาก จะมีเหตุมาจากวิญญาณแล้ว สังขารหรือมโนสังขุเจตนาหารอาหารตามนัยของอาหารสูตร ใน นิทานวรรคก็เป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความเพลิดเพลินในกามร่วมกับวิญญาณด้วย เพราะการปรุง แต่งมีส่วนสัมพันธ์กับการรับรู้ดังข้อสังเกตที่ว่าถ้าการปรุงแต่งเป็นไปดึงาม การรับรู้อารมณ์ที่ เกิดขึ้นก็เป็นไปในทางดึงามเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามดังที่ได้วิเคราะห์แล้วว่าวิญญาณเป็นปัจจัย ที่สำคัญที่สุดต่อการเกิดการความเพลิดเพลินในกาม เพราะถ้าขาดการรับรู้แล้วว่าสิ่งที่ได้เสพไปแล้วมี ความชอบหรือความพอใจคืออะไร (นามรูป) ก็มีอาจจะแสวงหาสิ่งเหล่านั้นมาสนองความติดชอบ พพอใจได้อีก ดังนั้นการอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อนี้จะเน้นการแสดงว่าวิญญาณทำให้เกิดนาม รูปซึ่งก็คือวิญญาณาหารตามนัยของอาหารสูตร ในนิทานวรรค และอภิปรายกว่าวิญญาณาหาร นั้นทำให้เกิดความเพลิดเพลินในกามได้อย่างไร โดยอภิปรายประเด็นของการปรุงแต่งหรือสังขาร ในแง่ของปัจจัยประกอบที่ทำให้เกิดเพลิดเพลินในกามเช่นกัน

การใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม และความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนั้น แสดงวิญญาณาหารอันเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาชาดกที่มีแบบ เรื่องดาบสทุศีลกินเนื้อเหี้ยหรือกินเนื้อนกพิราบ อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องเช่นนี้ได้แก่ *อรรถกถา โคธชาดก อรรถกถาโรมชาดก* เพื่อแสดงให้เห็นว่าความตั้งใจในการปรุงแต่งหรือมโนสังขุเจตนาที่ ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องเหมือนกัน แตกต่างที่วิญญาณที่ทำให้เกิดนามรูปแตกต่าง กัน ในที่นี้จะเปรียบเทียบความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องนี้นี้

ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงความเปลิดเปล็นในกาม ใน *อรรถกถาโคธชาดก* และ *อรรถกถาโรมชาดก*

อรรถกถาโคธชาดก	อรรถกถาโรมชาดก
<p>ดาบสโกงนั้นได้เนื้ออร่อยที่เขาปรุงเสร็จแล้วในตระกุกอุปัฏฐากทั้งหลาย จึงถามว่านี่ชื่อเนื้ออะไร ได้ฟังว่าเนื้อเหี้ยเป็นผู้ถูกความอยากในรสครอบงำ คิดว่า เราจักฆ่าเหี้ยที่มายังอาศรมบทของเราเป็นประจำ แล้วแทงกินตามความชอบใจ จึงถือเอาเนยใส เนยข้น และภัณฑะ เครื่องเผ็ดร้อน เป็นต้นไปที่อาศรมบทนั้น เอาผ้ากาสาจะปิดคลุมไม้ซ้อนไว้ แล้วนั่งคอยดูการมาของพระโพธิสัตว์ ทำที่เป็นสงบ ครั่งครัดอยู่ที่ประตูบรรณศาลา พระโพธิสัตว์นั้นมาแล้วเห็นดาบสนั้นมีอินทรีย์อันประทุษร้าย มีท่าทางส่อพิรุณ คิดว่าดาบสนี้จักได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอกับเรา เราจักคอยกำหนดจับดาบสนั้น จึงยืนอยู่ในที่ได้ลมได้กลิ่นตัว รู้ว่าดาบสได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอกันกับตน จึงไม่เข้าไปหาดาบส ได้ถอยออกไปแล้ว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 : 551-552)</p>	<p>ครั้งวันหนึ่ง ชาวบ้านปัจฉิมคามได้ปรุงเนื้อนกพิราบถวายดาบสโกงนั้น. ดาบสโกงนั้นติดใจด้วยตัณหาความอยากในรสแห่งเนื้อของนกพิราบนั้น จึงถามว่านี่ชื่อว่าเนื้ออะไร ได้ฟังว่าเนื้อนกพิราบ จึงคิดว่านกพิราบจำนวนมากมายังอาศรมบทของเรา เราช่านกพิราบเหล่านั้นกินเนื้อจึงจะควร. ชฎิลโกงนั้นจึงนำเอาข้าวสาร เนยใส นมดื่ม นมสด และพริกเป็นต้นมาเก็บไว้ส่วนข้างหนึ่งเอาชายจิวรคลุมซ้อนนั่งคอยดูพวกนกพิราบจะมา อยู่ที่ประตูบรรณศาลา. พระโพธิสัตว์ห้อมล้อมด้วยนกพิราบบินมา เห็นกิริยาชั่วร้ายของชฎิลโกงนั้น จึงคิดว่าดาบสชั่วร้ายนี้นั่งด้วยอาการอย่างหนึ่งผิดสังเกต ชรอยจะได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอกับเราบ้างแล้วกระมัง เราจักกำหนดจับดาบสโกงนั้น จึงยืนอยู่ในที่ได้ลมสุดดมกลิ่นตัวของดาบสนั้น รู้ได้ว่าดาบสนี้ประสงค์จะฆ่าพวกเรากินเนื้อ ไม่ควรไปย้งสำนักของดาบสนั้น แล้วพานกพิราบทั้งหลายถอยกลับออกมา. (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :217)</p>

จากตารางข้างต้นเห็นได้ว่าอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องที่เหมือนกันมาก แตกต่างตรงที่เนื้อสัตว์ที่ดาบสทุศีลกินเข้าไป เมื่อวิเคราะห์สาเหตุแห่งทุกข์จะเห็นได้ว่าความทุกข์นั้นเกิดขึ้นตั้งแต่การปรุงแต่งทางใจของดาบสทุศีลที่ปรุงแต่งเนื้อนั้นว่า “อร่อย” มโนสัญเจตนา นี้จึงทำให้เกิดชีวหาวิญญานคือการแยกแยะรส แม้ว่าจะเป็นรสเนื้อสัตว์เหมือนกันแต่รสเนื้อเหี้ยกับรสเนื้อนกพิราบก็ย่อมต่างกัน (แม้ว่าจะยังไม่รู้ว่าเนื้ออะไรก็ตาม) เมื่อธรรมทั้ง 3 ประมวล

กันคือ รส ลิ่น และชีวหาวิญญานก่อให้เกิดชีวหาสัมผัสคือการรับรู้รสของเนื้อที่ได้กิน เป็นการรับรู้รสที่ส่งผลให้เกิดความเวทนาคือความชอบใจพอใจ และเกิดตัณหาคือความอยากที่จะบริโภคเนื้อชนิดนั้นๆ ซ้ำอีก สังเกตได้ว่าแม้ว่าอรรถกถาชาดกทั้งเรื่องจะมีโครงเรื่องเหมือนกัน แต่ก็ปรากฏการลำดับถึงธรรมข้อต้นหากต่างกัน กล่าวคือใน *อรรถกถาโคธชาดก* แม้ว่าจะไม่ปรากฏว่าดาบสทุศีลเกิดตัณหาเมื่อได้เสพรสเนื้อเหี้ย แต่การที่ดาบสทุศีลถามอุปัชฌาภิกที่เอานื้อมาถวายว่าเนื้ออะไรนั้นแสดงว่าตัณหาได้เกิดขึ้นในใจของดาบสทุศีลแล้วจึงต้องถามเพื่อให้รู้ เพื่อจะได้แสวงหาเนื้อชนิดนั้นๆ มาตอบสนองของตัณหาหรือความอยากของตนต่อไป และเมื่อได้รับคำตอบว่าเนื้อเหี้ย นามรูปจึงเกิดขึ้นคือรูปและนามของเหี้ย จะเห็นได้ว่านามรูปของดาบสทุศีลเกิดขึ้นเพราะวิญญานทั้งสองอย่างประกอบกัน คือชีวหาวิญญานที่รับรู้รส และโสตวิญญานคือการได้ยินเสียงบอกของอุปัชฌาภิกที่บอกให้ดาบสทุศีลรู้ว่าเนื้อของเหี้ย และเมื่อนามรูปก็เกิดการประสมรวมกันของธรรมทั้ง 3 อีกครั้งหนึ่งคือ ลิ่น รสของนามรูปที่รับรู้จากอุปัชฌาภิก และชีวหาวิญญานส่งผลให้ดาบสเกิดชีวหาสัมผัสคือการรับรู้รสที่ติดชอบพอใจว่าเป็นรสเนื้อเหี้ย ส่งผลให้เกิดเวทนาคือความสุขใจ (ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ได้กล่าวไว้ใน *อรรถกถาโคธชาดก* ความสุขชอบพอใจนี้จึงนำไปสู่ตัณหาคือความทะยานอยากจะฆ่าสัตว์นั้นๆ มากินอีกครั้ง

สำหรับ *อรรถกถาโรมชาดก* หากพิจารณาอย่างผิวเผินจะเห็นได้ว่าลำดับการเกิดของธรรมที่เป็นปัจจัยแก่กันมิได้ลำดับเหมือนใน *อรรถกถาโคธชาดก* เพราะใน *อรรถกถาโรมชาดก* ดาบสทุศีลเกิดตัณหาคือความอยากในรสของเนื้อก่อน แม้จะยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเนื้อนั้นคือเนื้ออะไร อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่าการถามอุปัชฌาภิกของดาบสทุศีลใน *อรรถกถาโคธชาดก* ก็แสดงให้เห็นว่าดาบสนั้นมีความอยากหรือตัณหาเหมือนกัน อีกทั้งเป็นความอยากอันเกิดจากชีวหาสัมผัสที่เกิดจากการประสมรวมกันของธรรมทั้ง 3 คือชีวหาวิญญาน ลิ่น และรสของเนื้อที่ได้กิน ความอยากนั้นจึงส่งผลไปสู่การถามชาวบ้านที่นำเนื้อมาถวาย ลักษณะเช่นนี้อาจจะกล่าวได้ว่าแม้ว่าอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องจะปรากฏปัจจัยแห่งธรรมไม่เหมือนกัน แต่ขั้นตอนการเกิดของกระบวนการธรรมนั้นเหมือนกันสุดแต่ว่าอรรถกถาชาดกเรื่องใดจะกล่าวที่ปัจจัยใดเป็นสำคัญ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าลำดับของการเกิดความทุกข์ตามวงจรปฏิบัติจนอุปาทานนั้นเกิดขึ้นได้ง่ายและเป็นวงจรที่เกิดขึ้นในภายในชั่วขณะเดียว และเมื่อดาบสทุศีลได้คำตอบจากชาวบ้านว่าเนื้อนั้นเป็นเนื้อนกพิราบ จึงเกิดการประสมรวมกันของธรรมทั้ง 3 อีกครั้งคือ ลิ่น นามรูป (เนื้อนกพิราบ) และชีวหาวิญญานส่งผลให้เกิดชีวหาสัมผัสคือการรับรู้รสที่ทำให้เกิดเวทนาคือสุขใจ แต่เป็นสิ่งที่อรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องมิได้กล่าวถึง หากกล่าวข้ามไปถึงตัณหาคือความทะยานอยากจะฆ่านกพิราบมากินอีกครั้ง

การปรากฏลำดับเกิดขึ้นของธรรมที่ไม่เป็นขั้นตอนนี้สอดคล้องกับที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ข้อสังเกตเรื่องการลำดับเกิดขึ้นของธรรมในวงจรปฏิบัติสมุปปาบาทว่า **“ความเป็นปัจจัยในกระบวนการนี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นไปอย่างเรียงลำดับกาล เช่น ซอลค์ กระดานดำ ฟืนสีดำสะอาด และการเขียนเป็นปัจจัยแห่งตัวหนังสือสีขาว”**(พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต),2550:121) ลำดับธรรมที่ไม่เรียงลำดับตามขั้นในอรรถกถาชาดกทั้งสองนี้จึงเป็นข้อสนับสนุนข้อสังเกตนี้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าขั้นตอนของการเกิดนามรูปคือการที่ดาบสทูลรับรู้รูปและนามของสัตว์ทั้งสองชนิดเป็นช่วงเวลาสำคัญที่เป็นปัจจัยนำไปสู่ผัสสะ เวทนา และสำคัญที่สุดคือการเกิดขึ้นของตัณหาซึ่งเป็นปัจจัยไปสู่การกระทำที่เป็นบาปของดาบสทูลต่อไป⁷

กระบวนการช่วงที่ดาบสรู้ว่า เป็นเนื้อสัตว์ชนิดจนถึงขั้นถูกตัณหาเข้าครอบงำคิดจะฆ่าเนื้อสัตว์นั้นๆ เพื่อตอบสนองตัณหาตนนั้นเป็นวงจรปฏิบัติสมุปปาบาทที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จากตัณหาคือความอยากบริโภคเนื้อเหย้าหรือเนื้อนกพิราบนำไปสู่ความอยากที่มีความยึดมั่นเหนียวแน่นเป็นกามุปาทาน เห็นได้จากการที่ดาบสทูลวางแผนจะฆ่าตัวเหย้าหรือนกพิราบที่ผ่านมาบริเวณบวรณศาลาของตน และเตรียมเครื่องแกงต่างๆ มาไว้เพื่อจะทำแกงเนื้อ จากกามุปาทานนำไปสู่ภพคือภาวะที่ใจของดาบสทูลจดใจอยู่กับการจะจับสัตว์ทั้งหลายมาฆ่ากิน แสดงออกเป็นชาติคือการกระทำด้วยการแสดง **“อินทรีย์อันประทุษร้ายมีท่าทางส่อพิรุณ”** และ **“กิริยาชั่วร้ายของขฎิลโกงนั้น”** อันเป็นอาการที่ทำให้พระโพธิสัตว์รู้ถึงเจตนาประทุษร้ายของดาบสทูล และการวางค้อนไปเพื่อฆ่าเหย้าหรือนกพิราบแต่ค้อนนั้นพลาดไม่โดนสัตว์ทั้งสอง ส่วนชรามรณะคือความเสื่อมสลายไปของความอยากเสพรสเนื้อสัตว์ของดาบสทูลตรงกับเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ได้เทศนาให้ดาบสทูลรู้ถึงโทษภัยของการตกเป็นทาสของรสว่าจะทำให้ดาบสทูลตกนรกเมื่อตายไป **“ท่านผิดเราก่อนแต่ท่านจะไม่ผิดพลาดอบายทั้ง4”**(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :220)

ใน อรรถกถามหาสุตโตสมชาดก ก็ปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงวิญญานาหารซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความเพิลิดเพลินในกามด้วยกำหนดสิ่งว่าสิ่งที่ติดชอบ

⁷ พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงกระบวนการตั้งแต่วิญญาณถึงเวทนาว่า “ปฏิบัติสมุปปาบาทตั้งแต่หัวข้อที่ 3 ถึง 7 คือวิญญาณถึงเวทนานั้นเป็นกระบวนการในช่วงวิบากคือผลของกรรม โดยเฉพาะข้อ 5-6-7 (สพายตนะ ผัสสะ เวทนา) ไม่เป็นบุญเป็นบาป ไม่ดีไม่ชั่วโดยตัวของมันเอง แต่จะเป็นเหตุแห่งความดี ความชั่วได้ต่อไป (พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต),2550:115)

พอใจนั้นคืออะไร (นามรูป) เพื่อการแสวงหาสิ่งนั้นมาเสพซ้ำอีกโดยปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามคือการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามคุณ 5 ลักษณะเด่นของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถา มหาสุตโตสมชาดก* คือนอกจากใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามแล้ว ยังได้ขยายความไปถึงความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงวิญญานาหารอันเป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงให้เกิดนามรูปดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระเจ้าพาราณสีเว้นมังสะเสี้ยแล้วเสวยอาหารไม่ได้ แม้ในวันอุโบสถพวกห้องเครื่องต้น ก็ต้องเก็บมังสะไว้ถวายทำวธอ อยู่มาวันหนึ่งเนื้อที่เก็บไว้อย่างนั้น พวกโกโดยสุนัขในพระราชวังกินเสียหมด เพราะความเลินเล่อของคนทำเครื่องต้นคนทำเครื่องต้น ไม่เห็นมังสะจึงถือโอกาสกะกำมือหนึ่งเที่ยวไป ก็ไม่อาจจะหามังสะได้ จึงดำริว่าถ้าหากเราจักตั้งเครื่องเสวยไม่มีมังสะ เราก็จะไม่มีชีวิต จักทำอย่างไรเล่าหนอ ครั้นนึกอุบายได้ในเวลาค่ำ จึงไปสู่วาฬาคีติบ ตัดเอาเนื้อตรงขาของบุรุษที่ตายเมื่อครู่หนึ่งนั้น นำมาทำให้สุกดี แล้วหุงข้าวจัดแจงตั้งเครื่องเสวยพร้อมด้วยมังสะ พอพระราชาวางขึ้นมังสะลง ณ ปลายพระชิวหาขึ้นมังสะนั้น ก็แผ่ไปสู่เส้นประสาทที่รับรสทั้ง 7 พันชานชานไปทั่วพระสรีระ....

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :642)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า อาหารคือเนื้อสัตว์ที่พระเจ้าพาราณสีซึ่งเป็นอดีตชาติของพระองค์ลิมาลโปรดที่จะเสวยทุกวันเป็นการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามคือรูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะที่ทำให้เกิดความติดชอบพอใจ การสร้างเหตุการณ์ให้เนื้อสัตว์ที่เคยบริโภคทุกวันหายไปแล้วคนปรุงเครื่องต้นไปนำเนื้อมนุษย์มาให้พระเจ้าพาราณสีเสวยนั้นเป็นการแสดงกระบวนการเกิดของชีวาสัมผัสอย่างละเอียด เริ่มตั้งแต่การวางขึ้นเนื้อบนลิ้น ลิ้นซึ่งเป็นอาตยณะหรือแดนรับรู้ในร่างกาย และสุดท้ายคือชีวาวินญานนั้นคือการรับรู้รสชาติถึง 7,000 รสของเนื้อมนุษย์ซึ่งทำให้พระราชากเกิดการแยกแยะได้ว่าเป็นรสที่พิเศษกว่ารสของเนื้อที่เคยบริโภคทุกๆ วัน และผัสสะนี้นำไปสู่ความติดชอบพอใจอย่างรุนแรง เหตุการณ์ต่อจากความติดชอบพอใจอย่างรุนแรงนี้ดำเนินไปเหมือน *อรรถกถา โคธชาดก* และ *อรรถกถา โรมชาดก* คือพระเจ้าพาราณสีพยายามถามพนักงานปรุงเครื่องต้นว่าเนื้อที่พระองค์เสวยคืออะไร แม้พนักงานปรุงเครื่องต้นจะบ่ายเบี่ยงไม่ยอมบอกแต่พระองค์ก็คาดคั้นเพื่อจะรู้ให้ได้ว่าเนื้อที่พระองค์ได้เสวยไปนั้นเป็นเนื้อมนุษย์

...ท้าวเธอทรงพระดำริว่า ถ้าเราจักนั่งเสียแล้วบริโภคนกทำ
เครื่องนี้ ก็จักไม่บอกเนื้อชนิดนี้แก่เรา จึงแกล้งถ่มให้ตกลงบนภาคพื้น
 พร้อมด้วยพระเชษฐา เมื่อคนทำเครื่องต้นกราบทูลว่า ขอเดชะมังสะนี้
 หาโทษมิได้ เคารพพระองค์เสวยเถิด จึงทรงรับสั่งให้ราชเสวกออกไป
 เสีย แล้วตรัสถามคนทำเครื่องต้นว่า เราเองก็ทราบว่าเป็นเนื้อนี้หาโทษมิได้
แต่เนื้อนี้เรียกว่าเนื้ออะไร ขอเดชะเนื้อที่พระองค์เคยเสวยในวันก่อนๆ ใน
 วันอื่น เนื้อนี้ไม่มีรสอย่างนั้นมิใช่หรือขอเดชะ ฟังทำได้ดีในวันนี้อย่าง
 แม้เมื่อก่อนเจ้าก็ทำอย่างนี้มีใช่หรือ ลำดับนั้นท้าวเธอทรงทราบว่าคุณทำ
 เครื่องต้นนั้นนั่งอยู่ จึงรับสั่งต่อไปว่าจงบอกมาตามความจริงเถิด ถ้า
 เจ้าไม่บอกเจ้าจะไม่มีชีวิต คนทำเครื่องต้นจึงทูลขอพระราชทานอภัย
 แล้วก็กราบทูลตามความเป็นจริง พระราชารับสั่งว่าเจ้าอย่าเอ็ดไป
เจ้าจงกินมังสะที่ทำตามธรรมดา แล้วจงนำเนื้อมนุษย์ให้แก่เราอย่าง
เดียว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :642-643)

การที่อรรถกถาชาดกทั้งเรื่องคือ *อรรถกถาโคธชาดก อรรถกถาโรมชาดก และ*
อรรถกถามหาสุตโสมชาดก ปรากฏเหตุการณ์การถามเพื่อให้รู้ว่า เนื้อที่รสอร่อยที่กินเข้าไปเป็นเนื้อ
 อะไรก็เพื่อจะหาเนื้อมาสนองตัณหาคือความอยากอีก เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์หลังจากที่ได้ยิน
 คำตอบว่าเป็นการได้รับรู้ว่าแล้วว่าเป็นเนื้อที่บริโภคไปเป็นเนื้อมนุษย์ จะเห็นได้ว่านามรูปคือเนื้อมนุษย์
 ที่พระเจ้าพาราณสีรับรู้นั้นเกิดขึ้นเพราะวิญญูณสองประการเหมือนใน *อรรถกถาโคธชาดก* และ
อรรถกถาโรมชาดก คือชีวหาวิญญูณคือรับรู้รส และโสทวิญญูณคือการได้ยินเสียงว่าเนื้อนั้นคือ
 เนื้อมนุษย์

หลังจากที่ได้ทราบว่าเนื้อที่ตนรับประทานเข้าไปเป็นเนื้อมนุษย์ กระบวนแห่งการ
 เกิดทุกข์ตามวงจรปฏิจสมุปบาทก็เกิดขึ้น นั่นคือเมื่อพระเจ้าพาราณสีมีความทะยานอยากในการ
 บริโภคเนื้อมนุษย์มากๆ ก็อยากเป็นความยึดมั่นหรือกามุปาทาน เป็นปัจจัยแห่งกระบวนธรรม
 ถัดไปคือภพหรือภาวะที่ใจจดจ่ออยากจะบริโภคแต่รสเนื้อมนุษย์ แสดงออกเป็นชาติหรือการ
 กระทำด้วยการสั่งให้พนักงานปรุงเครื่องต้นนำนักโทษในคุกมาฆ่าจนหมดเพื่อเอาเนื้อมาบริโภค
 เมื่อนักโทษในคุกถูกฆ่าตายหมดก็ให้พนักงานเครื่องต้นคอยดักทำร้ายประชาชนในเมืองเพื่อหามา
 สนองความติดข้องในรสของตน

เมื่อประชาชนในเมืองถูกฆ่าตายหลายศพ บรรดาชาวเมืองที่เหลือก็พากัน
 โจษขานว่ามีราชสีห์มากินเนื้อคน มีโจรมากินเนื้อคน บรรดาเสนาอำมาตย์ในเมืองจึงหาทางสืบ
 จนรู้ว่าพนักงานปูลงเครื่องต้นเป็นผู้ฆ่าประชาชนทั้งหลายเพื่อนำมังสะไปประกอบเครื่องต้นถวาย
 พระเจ้าพาราณสี กภาพัทธิเสนาบดีได้นำนิทานอุทาหรณ์หลายเรื่องเพื่อแสดงโทษของการติดช้อง
 ในรสมาแสดงแก่พระเจ้าพาราณสี ด้วยหวังจะให้พระเจ้าพาราณสีเห็นโทษของการติดช้องในรส
 นิทานอุทาหรณ์ที่ได้กภาพัทธิเสนาบดีนำมาแสดงแก่พระเจ้าพาราณสีนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของ
 วิญญานที่เป็นเหตุให้เกิดความเพลิดเพลินในกาม ในที่นี้จะคัดนิทานอุทาหรณ์ทั้ง 3 เรื่องมาแสดง
 แล้วจึงอภิปรายว่าวิญญานเป็นปัจจัยสนับสนุนความเพลิดเพลินในกามอย่างไร

เรื่องที่ 1 นิทานปลาอานนท์กินเนื้อปลาด้วยตัวเอง

อยู่มาวันหนึ่ง ปลาอานนท์กินหินและสาหร่ายอยู่ ณ ภูเขาแห่ง
 หนึ่งกินปลาตัวหนึ่งโดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปลาสำคัญว่าเป็นสาหร่าย เนื้อ
ปลานั้นแผ่ไปทั่วสระของมัน มันคิดว่าเนื้ออะไรหนอช่างอร่อยเหลือเกิน
จึงคายออกมาดูเห็นเป็นชิ้นปลา คิดว่าเราไม่รู้จักกินมานานถึงเพียงนี้
 จำเดิมแต่นั้นก็คิดต่อไปว่า พวกปลามาสู่ที่บ้ำรุงของเราทั้งเวลาเช้าและ
 เวลาเย็น เวลากลับไปเราจะกินมันตัวหนึ่งหรือสองตัว แต่เมื่อจะกิน
 มันโดยเปิดเผยปลา แม้ตัวหนึ่งก็จักไม่เข้าใกล้เรา จักพากันหนีไปเสีย
 หหมดเราจักต้องทำอย่างแนบเนียน เราจักจับตัวที่ไค้งค้ำับเราหลังที่สุด
 กินดังนี้ แล้วได้กระทำตามที่ตนดำริไว้ทุกประการ ปลาเหล่านั้นถึง
 ความสิ้นไปโดยลำดับ จึงคิดกันว่าภัยเกิดขึ้นแก่พวกญาติของเราจากที่
 ไหนหนอลำดับนั้น ปลาฉลาดตัวหนึ่งคิดว่ากิริยาของปลาอานนท์ที่ไม่
 ชอบใจเราเลย เราจักคอยจับกิริยาของเขาเมื่อฝูงปลาไปสู่ที่บ้ำรุง แล้ว
 ได้แฝงตัวอยู่ในหูของปลาอานนท์ ปลาอานนท์ส่งฝูงปลาไปแล้วกินตัว
 ที่ไปที่หลังเสีย ปลาฉลาดตัวนั้นเห็นการกระทำอย่างนั้น จึงไปบอกแก่
 พวกของตน ปลาเหล่านั้นตกใจกลัวพากันหนีไปจนหมด จำเดิมแต่นั้น
นั้นมาปลาอานนท์มิได้กินอาหารอย่างอื่นเลย เพราะติตรสในเนื้อปลา
มันถูกความหิวบีบคั้นมากขึ้น มีความลำบากอยู่คิดว่าปลาเหล่านั้นไป
 แอบซ่อนอยู่ที่ไหนหนอ เทียวหาปลาเหล่านั้น เห็นภูเขาสูงหนึ่งคิดว่า
 ชะรอยมันจะอาศัยภูเขาสูงนี้อยู่ เพราะกลัวเรา เพราะฉะนั้นเราจะลอง

โอบฏเขา ตรวจดูจึงเอาหางและหัวโอบฏเขาไว้โดยรอบทั้งสองข้าง. ลำดับนั้นมันดำริต่อไปว่าปลาจักอยู่ในที่นี้ทั้งหมด จักหนีไปทางไหนได้ แล้วโอบฏเขาเข้าไว้ มองเห็นหางของตนเองเข้าก็โกรธ ด้วยสำคัญว่า ปลาตัวนี้มีมันลวงเราอาศัยภูเขาคืออยู่ จึงซุบซังของตนเอง ประมาณ 50 โยชน์ไว้มั่นคง ด้วยสำคัญว่าปลาอื่น แล้วเคี้ยวกินเสีย อย่างเอร็ดอร่อยจนเกิดทุกข์เวทนาขึ้น....

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :648-649)

เรื่องที่ 2 เรื่องมานพผู้ถือศีล 5 แต่ถูกสหายหลอกให้ดื่มสุราจนติดรสสุรา
 ข้าแต่มหाराชเจ้า ในอดีตกาลในเมืองพาราณสีนี้มีสกุลเศรษฐี
 รักษาศีล 5 อยู่สกุลหนึ่ง สกุลนั้นมีบุตรคนหนึ่งเป็นที่รักใคร่ชอบใจของ
 มารดาบิดา เป็นคนฉลาดเรียนจบไตรเพท มาจนนั้นได้ไปเที่ยวกับ
 พวกเพื่อนที่หนุ่มๆมีวัยรุ่นราวคราวเดียวกัน พวกเพื่อนเหล่านั้นกินปลา
 และเนื้อเป็นต้น ดื่มสุรากันทั้งนั้น แต่มาจนพไม่กินเนื้อเป็นต้น ไม่ดื่ม
 สุรา พวกเพื่อนเหล่านั้นจึงคิดว่ามาจนพนี้ไม่ดื่มสุรา จักไม่ออกค่าสุรา
 ให้แก่พวกเรา พวกเราจักหาอุบายให้เขาดื่มสุราให้จงได้ พวกเพื่อน
 เหล่านั้นจึงประชุมกันพูดกะเขาว่า ดูก่อนเพื่อนพวกเราจักเล่นมหรสพใน
 สวน. ดูก่อนเพื่อนพวกท่านดื่มสุรา เราไม่ดื่มพวกท่านจงไปกันเถิด.
 ดูก่อนเพื่อนพวกเราจักให้เอาน้ำนมไปสำหรับให้ท่านดื่ม. มาจนพนั้นจึง
 รับว่าจะไปด้วย. พวกนักเลงไปถึงสวน แล้วห่อสุราอย่างแฉวงไว้
 หลายห่อ. ลำดับนั้นครั้นถึงเวลาที่พวกเขาจะดื่มสุรา เขาจึงส่งน้ำนมให้
 มาจนพนักเลงคนหนึ่ง พูดขึ้นว่าเพื่อนเอ๋ยท่านจงเอาน้ำผึ้งไปบ้วนมาให้
 เรา ให้พวกเพื่อนนำห่อสุรานั้นมา แล้วจับห่อไปบ้วนเจาะให้เป็นช่องข้าง
 ใน ให้เอานิ้วมืออุดที่ปากช่องแล้วยกมาดื่ม แม้พวกเพื่อนพวกนี้ก็ได้
 นำมาดื่มอย่างนั้น มาจนพถามว่านั่นห่ออะไร. นี้เรียกว่าโบกขรม
น้ำผึ้งไปบ้วน. ขอให้ฉันลองดูหน่อยเถิด พวกนักเลงเหล่านั้นพูดว่าให้แ
 ลองดูหน่อยแล้วส่งให้. มาจนพนั้นดื่มสุราด้วยความสำคัญว่าน้ำผึ้งไป
 บ้วน. ลำดับนั้นพวกเพื่อนได้ให้เนื้อบึงแก่มาจนพ มาจนพได้กินเนื้อบึงนั้น
 แล้ว เมื่อมาจนพนั้นดื่มอย่างนี้บ่อยๆเข้าก็เมา ในเวลาที่เขาเมาแล้ว
 พวกเพื่อนๆจึงบอกว่านั้นไม่ใช่ น้ำผึ้งไปบ้วนนั้นแหละสุราละ. มาจนพนั้นจึง

กล่าวว่าเราไม่รู้จักรสอรัยอย่างนี้มาเป็นเวลานานถึงเพียงนี้ ท่านผู้
 เจริญจงนำสุรามานำให้อีก. พวกนักเลงเหล่านั่นก็ได้ให้สุราอีก มาณพนั้น
 ได้เป็นผู้อยากดื่มมาก ครั้นตัวขอเขาบ่อยๆ เขาก็ตอบว่าหมดแล้ว.
 มาณพนั้นจึงส่งแหวนให้กล่าวว่า จงไปเอาสุรามานำให้เพื่อนเขาดื่มกับ
 พวกเพื่อนตลอดวันยังค่ำมาจนตาแดง ตัวสิ้น พุดอ้อแอ้ ไปถึงบ้าน
 แล้วก็นอน. ลำดับนั้นบิดาของเขาทราบ ว่า ลูกชายดื่มสุรา เมื่อลูกสว่าง
 เมมาแล้ว จึงพุดว่า ลูกเอ๋ยเจ้าเกิดมาในตระกูลเศรษฐี ทำอย่างนี้ไม่
 เหมาะนะ เจ้าอย่าประพฤติอย่างนี้อีกเลย. เขาย้อนถามว่า คุณพ่อครับ
 ผมมีความผิดอย่างไร. พ่อตอบว่าเจ้ามีความผิดเพราะเจ้าดื่มสุรา ลูก
ย้อนว่าคุณพ่อพุดอะไรสอรัยเช่นนี้ ผมไม่เคยได้ดื่มมาเป็นเวลานาน
 ถึงเพียงนี้. พราหมณ์ผู้บิดาจึงขอร้องอยู่บ่อยๆ แม้มานพนั้นก็ดังกล่าว
 ยืนคำเดิมอยู่ว่า ผมไม่อาจจะงดการดื่มลงได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :653-654)

นิทานอุทาหรณ์เรื่องที่ 3 คือเรื่องหงส์ที่เกิดเนื้อพวกหงส์ด้วยกัน

มีเรื่องเล่าไว้ว่า ได้ยินว่าในอดีตกาลหงส์เก้าหมื่นตัวกินข้าว
 สาลีอยู่ในสุวรรณคูหาเขาจิตตภูฏ หงส์เหล่านั้นไม่ยอมออกนอกถ้ำ
 ตลอด 4 เดือนในฤดูฝน ถ้าออกไปปีกจะเต็มด้วยน้ำไม่อาจจะบินขึ้นได้
 ต้องตกลงในมหาสมุทรแน่ เพราะฉะนั้นจึงไม่ยอมออกนอกถ้ำ เมื่อจวน
 จะถึงฤดูฝนนำข้าวสาลีที่เกิดเองตามธรรมชาติมาจากชาติสวรรค์เต็ม
 ถ้ำ กินข้าวสาลีนั้นอยู่ด้วยกัน และในเวลาหงส์เหล่านั้นเข้าไปถ้ำแล้ว
 แผลงมุ่มตัวหนึ่งตัวมันเท่ากับล้อรถซึ่งโยไว้ที่ประตูถ้ำ เดือนละเส้นๆ โย
 ของมันเส้นหนึ่งๆ เท่าเชือกผูกโค. พวกหงส์จึงคิดจะทำลายโยแผลงมุ่ม
 นั้น ให้อาหารแก่หงส์หนุ่มตัวหนึ่งสองส่วน หงส์หนุ่มตัวนั้นเมื่อสิ้นฤดู
 ฝน จึงออกนำหน้าทำลายโยนั้นออกไป หงส์นอกนั้นก็เดินตามไปทาง
 นั้น. ครั้นสมัยหนึ่งฤดูฝนล่าไปถึง 5 เดือน หงส์เหล่านั้นก็หมดอาหาร
ปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรหนอ ตกลงกันว่าเมื่อเราทั้งหลายยังมี
ชีวิตอยู่ จักได้ไซ้ แล้วจึงกินไซ้เสียก่อน แล้วกินลูกหงส์ กินหงส์แก่
เป็นลำดับมา เมื่อฤดูฝนถึง 5 เดือนแผลงมุ่มซึ่งโยได้ 5 เส้น พวกหงส์

กินเนื้อพวกเดียวกันเป็นสัตว์มีกำลังน้อย. หงส์หนุ่มที่ได้อาหารสองส่วน เลือดกินเสีย แม้วัวอื่นมาตีอีก ก็ติดอยู่ในเส้นนั้นอีก โดยทำนองนี้ถูก แมลงมุดดื่มเลือดกินจนหมด. เขากล่าวกันว่าตระกูลธรรมะในคราว นั้น เพราะฉะนั้นท่านกาฬทัตติเสนาบดีจึงกล่าวว่า หงส์เหล่านั้นถึง ความพินาศด้วยกันทั้งหมด.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :658-659)

จากนิทานอุทาหรณ์ทั้ง 3 เรื่องที่กาฬทัตติเสนาบดียกมาโน้มน้าวใจพระเจ้า พาราณสีให้เห็นโทษของการติดข้องในรสจะเห็นได้ว่าการติดข้องในรสของนิทาน 2 เรื่องแรกคือ นิทานปลาอานนท์กับนิทานมานพติตรสสุราเหมือนกับการติดข้องในรสของพระเจ้าพาราณสีเป็น อย่างมาก ในขณะที่นิทานเรื่องที่ 3 ที่กล่าวถึงหงส์กินไขและเนื้อของหงส์ด้วยกันเองนั้นคล้ายคลึง กับนิทานสองผัวเมียเดินทางผ่านทางกันดารขาดอาหาร จำต้องฆ่าลูกน้อยกินเป็นอาหารใน ปุตุตมังสสูตร⁸ มากในแง่ที่ว่ากินเผ่าพงศ์ของตัวเองเพื่อให้อยู่รอด การวิเคราะห์ในที่นี้จะ วิเคราะห์นิทานสองเรื่องแรกเป็นสำคัญ

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่านิทานเรื่องปลาอานนท์กินเนื้อปลาด้วยกันเองกับนิทาน เรื่องมานพหนุ่มติตรสสุรามีความคล้ายคลึงกับเรื่องการติตรสมนุษย์ของพระเจ้าพาราณสี รวมทั้ง เรื่องอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องคาบสกุศลอยากกินแกงเนื้อเหี้ย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงให้ เห็นว่าวิญญูณหรือการได้รับรู้ว่าสิ่งที่ตนบริโภคเข้าไปแล้วเกิดความติดชอบพอใจว่าอาหารสิ่งนั้น คืออาหารอะไร เพื่อจะได้แสวงหาอาหารนั้นๆมาแสดงความอยากต่อไป โดยเหตุแห่งความอยาก นั้นคือ “ความไม่รู้” หรือ “อวิชชา” ของตัวละครทั้งหลาย อันเป็นปัจจัยแรกให้เกิดวงจรแห่งทุกข์ เห็นได้จากการกินเนื้อของพระเจ้าพาราณสีเพราะความไม่รู้คิดว่าเป็นมังสะเหมือนที่เคยกินทุกวัน และการบรรยายเหตุการณ์ที่ปลาอานนท์กินเนื้อปลาครั้งแรกว่า **“กินปลาตัวหนึ่งโดยไม่รู้สีกว่า เป็นปลา สำคัญว่าเป็นสาหร่าย”** และเหตุการณ์ตอนที่มาณพดื่มสุราว่า **“ด้วยความสำคัญว่า น้ำผึ้งใบบัว”** จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นได้ว่านอกจากอวิชชาแล้ว ปัจจัยแห่งความทุกข์ที่

⁸ ดูรายละเอียดของปุตุตมังสสูตรได้ในบทที่ 2 หัวข้อ 2.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในพระไตรปิฎกที่แสดง เหตุแห่งทุกข์สังเกตได้ว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงข้ออุปมานี้เพื่อให้เห็นว่ากวางพังกาหารเปรียบเหมือนเนื้อบุตรคือ เป็นการกินอาหารเพื่อให้มีพลังงานหล่อเลี้ยงร่างกาย มิใช่การกินเพื่อปรนเปรอหรือเสพรสอาหาร โดยนัยนี้ อาจะกล่าวได้นิทานเรื่องที่ 3 ที่กาฬทัตติเสนาบดียกมานั้นไม่ได้แสดงให้เห็นโทษของการติดข้องในรสอย่าง เด่นชัด กาฬทัตติเสนาบดีจึงไม่อาจโน้มน้าวใจให้พระเจ้าพาราณสีละเลิกการติตรสมนุษย์ได้

สำคัญอีกประการหนึ่งคือสังขาร หรือการจงใจปรุงแต่งว่าสิ่งที่กินเข้าไปนั้น **“สำคัญว่า”** เป็น สาทห่ายหรือน้ำใบบัว และเมื่อได้ลิ้มรสอาหารนั้นๆ แล้วก็เกิดความจงใจปรุงแต่งอีกว่า **“อะไรหนอ ข้างอร่อยเหลือเกิน”** และ **“เราไม่รู้จักรสอร่อยอย่างนี้”**

แม้ว่ามโนสังขารหรือความจงใจปรุงแต่งว่าอาหารนั้นเป็นสิ่งอื่น และมีรสอร่อย จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดวงจรแห่งทุกข์ แต่ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่าลำดับธรรมในช่วงที่เกิด วิทยุญาณไปสู่นามรูปเป็นช่วงสำคัญของการเกิดปัจจัยแห่งความทุกข์อื่นๆ ตามวงจรปัจจุสมุปบาท เห็นได้ว่าเรื่องทั้ง 3 เน้นย้ำความสำคัญของชีวหาวิทยุญาณคือการรับรู้รสของตัวละครทั้งหลายที่ไม่เคยได้เสพรสต่างๆ เหล่านี้มาก่อน และเมื่อได้รสเหล่านั้นเป็นครั้งแรกก็รู้สึกถึงความอร่อยของสิ่งที่ได้เสพ วิทยุญาณที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือโสตวิทยุญาณหรือจักขุวิทยุญาณที่มา ประกอบกับชีวหาวิทยุญาณเพื่อนำไปสู่การรับรู้นามรูป หากตัวละครทั้งหลายคือพระเจ้าพาราณสี ปลาอานนท์ และมานพถือศีลไม่เกิดโสตวิทยุญาณหรือจักขุวิทยุญาณที่ทำให้เกิดการรับรู้นามรูปว่า สิ่งที่เสพเข้าไปผ่านลิ้นครั้งแรกเป็นอะไร ตัวละครทั้งหลายอาจจะไม่รู้ว่ชีวหาวิทยุญาณเกิดจาก เนื้อสัตว์ชนิดอะไร และไม่อาจจะหาเนื้อสัตว์นั้นหรือสุรานั้นมาสนองตัณหาหรือความอยากของตน ได้ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ยกมาแสดงนี้ จึงทำให้เห็นความสำคัญของวิทยุญาณอาหารที่ หล่อเลี้ยงให้เกิดนามรูปเป็นอย่างดี เพราะการรู้นามรูปเป็นปัจจัยสำคัญในการหาสิ่งนั้นมาสนอง ตัณหาซึ่งเหตุของการตกอยู่ในวังวนของการผลิตเพลินในกามนั้นสืบไป เห็นได้จากการที่ตัวละคร ทั้งหลายต่างยืนยันที่จะเสพอาหารนั้นๆ เพียงอย่างเดียว ทั้ง **“จงนำเนื้อมนุษย์ให้แก่เราอย่าง เดียว”** **“ปลาอานนท์มิได้กินอาหารอย่างอื่นเลย”** และ **“ผมไม่อาจจะงดการดื่มลงได้”**

จากตัวอย่างที่นำมาแสดงข้างต้น ทั้งความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้ ความผลิตเพลินในกามอันมีเหตุมาจากการติดในสัมผัส(ผัสสาหาร) อันมีเหตุมาจากการปรุงแต่ง (มโนสัญเจตนาหาร) และอันมีเหตุมาจากวิทยุญาณ (วิทยุญาณหาร) จะเห็นได้ว่าแม้อรรถกถา ชาดกทุกเรื่องที่ยกมาแสดงเป็นตัวอย่างทั้งอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกาขอเป็นเพื่อนกับนกพิราบ เพราะอยากกินเนื้อ อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกินซากสัตว์ อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องดาบส ทุกศีลรวมถึง อรรถกถาหมาปโลภนชาดก อรรถกถาจุลลปโลภนชาดก และอรรถกถาหมาสุตไสม ชาดก แสดงให้เห็นความผลิตเพลินติดชอบใจในกามอย่างรุนแรง และแสดงให้เห็นกามสุขหรือ ความผลิตเพลินชั่วขณะที่ได้เสพกามนั้นๆ เช่น ความสุขของกาที่ไต่กลิ้ง ได้เห็น ได้คิดว่าตนจะได้ กินเนื้อชิ้นใหญ่ในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกากับนกพิราบ ความสุขของพระโพธิสัตว์ใน อรรถก ถาหมาปโลภนชาดกที่ได้ลิ้มรสนางกุมาริกา ความสุขของสุนัขจิ้งจอกที่ได้ผลิตเพลินอาศัยกิน

อยู่ในห้องข้าง ความสุขของดาบสทูลีที่ได้กินเนื้อสัตว์อันพอใจและมีความสุขว่าจะได้กินเนื้ออีกครั้ง รวมถึงความสุขของพระเจ้าพาราณสีในอรรถกถาหาสุตโสมชาดกที่ได้บริโภคเนื้อมนุษย์ ความเพลิดเพลินในกามนี้แม้จะเป็นเนื้อหาส่วนสำคัญในเรื่องที่อรรถกถาชาดกทุกเรื่องให้รายละเอียดอย่างเด่นชัด แต่ลงท้ายตัวละครทุกตัวต่างก็ประสบกับความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งทุกข์ของกาที่โดนถอนขน ทุกข์ของพระโพธิสัตว์ในอรรถกถาหาปโลกนชาดกที่ถูกขับไล่ออกจากเมืองเช่นเดียวกับทุกข์ของพระเจ้าพาราณสีในอรรถกถาหาสุตโสมชาดกที่ถูกขับไล่ออกจากเมืองเช่นกัน ทุกข์ของสุนัขจิ้งจอกที่ติดในท้องข้าง และทุกข์ของดาบสที่ถูกขับไล่ออกจากบรรณศาลา หากวิเคราะห์ในระดับลึกทุกข์ทางกายเหล่านี้มีนัยถึงทุกข์ทางใจที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงที่ใจของตัวละครทั้งหลายไปติดชอบพอใจกับกามแล้ว เพียงแต่มาแสดงให้เห็นทุกข์อย่างเด่นชัดเป็นรูปธรรมในส่วนท้ายของเรื่องทั้งนี้เพื่อสื่อสาระธรรมสำคัญคือการเพลิดเพลินในกามเป็นเหตุแห่งความทุกข์ แม้จะกามจะให้ความสุขในระดับโลกียสุขแต่นำทุกข์มาให้ในภายหลัง ผู้มีปัญญาพึงเห็นโทษภัยของกามเพื่อสละหรือดับกามโดยไปดับหรือแก้ที่สาเหตุของความติดชอบพอใจในกามนั้น เป็นสำคัญ ในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นผ่านความเปรียบเทียบกับอาหาร นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นการดับหรือการสละออกจากความติดชอบพอใจในกามนั้น โดยจะอภิปรายผลการศึกษาในลำดับต่อไป

4.1.2 ความเปรียบเทียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงตัณหา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550:101) ได้ให้ความหมายของตัณหา และประเภทของตัณหา 3 ประเภทว่า

ความทะยานอยาก, ความร่ำรอน, ความปรารถนา, ความอยาก
 เสพอยากได้ออยากเอาเพื่อตัว, ความแสหา, มี 3 คือ 1.กามตัณหา
 ความทะยานอยากในกามอยากได้อารมณ์อันน่าใคร่ 2.ภวตัณหาความ
 ทะยานอยากในภพอยากเป็นนั่นเป็นนี่ 3.วิภวตัณหาความทะยานอยาก
 ในวิภพอยากไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่อยากพรวดพ้นดับสูญไปเสีย;

ในหัวข้อ 4.1.1 ความเปรียบเทียบกับอาหารที่แสดงให้เห็นเหตุของความเพลิดเพลินในกาม ได้กล่าวถึงความเปรียบเทียบกับอาหารที่แสดงเหตุของความเพลิดเพลินในกาม และเป็นปัจจัยสืบเนื่องให้เกิดเวทนาและเกิดตัณหาตามลำดับ ในหัวนี้จะกล่าวถึงความเปรียบเทียบกับอาหารที่แสดงภาวะของตัณหา จากนั้นจึงอภิปรายว่าเมื่อเกิดตัณหาขึ้นส่งผลให้เกิดกระบวนการธรรมอย่างไรต่อไป ดังแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

4.1.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงภาวะของ
ตัณหา

4.1.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงผลของ
ตัณหา

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง
ภาวะของตัณหา

บรรจบ บรรณรุจิ (2549: 50) ได้ให้ความหมายของตัณหาดังนี้

ตัณหา ประกอบด้วยคำ ตสุ (หิว, กระจาย, อยากไม่หยุด) ฤหา
ปัจฉยอา การรนต์ สำเร็จรูปเป็น ตณฺหา ไทยนำมาใช้ในรูปเดิม มีข้อควร
ศึกษา คือ

ความหมาย	หิว กระจาย อยากไม่หยุด
หน้าที่	ปรุงแต่งจิตหรือวิญญาณให้ยินดีอยาก ได้อารมณ์คือสิ่งเร้าต่างๆ เรื่อยไป หลังจากได้ถูกต้องหรือกระทบแล้ว รู้สึก เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ
ผลปรากฏที่ชัดเจน	ไม่อิ่มในสิ่งเร้า
ฐานเกิด	เวทนา

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงความหมายของตัณหาที่ว่า หิว กระจาย
อยากไม่หยุด ที่ว่า หิว กระจาย หมายถึง ไม่อิ่มในอารมณ์คือสิ่งเร้าต่างๆ
อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสผัสกาย และสัมผัสผัสทางใจแล้วจึง
อยากไม่หยุด ที่ว่า กระจาย หมายถึง อยากให้เห็น อยากได้กลิ่น
อยากลิ้มรส อยากรกระทบ หรือถูกต้อง และอยากนึกถึงซ้ำไป

จากความหมายของอาหารที่บรรจบ ได้ให้นิยามไว้ข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้
ตัณหาจะมีความหมายตามตัวอักษรว่าความหิวหรือความกระจาย แต่เมื่อพิจารณาในมิติของ

ความเปรียบ จะเห็นได้ว่าการใช้กริยาหิวหรือกระหายที่เป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม แทนต้นหา จะสามารถสื่อสารธรรมได้อย่างลึกซึ้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงให้เห็นภาวะของผู้ที่มีต้นหาว่าเป็นผู้กระวนกระวาย ร้อนรน เพราะไม่อาจจะอดกลั้นต้นหาที่มีได้

ดังที่ได้ยก *อรรถกถาพุทธชาดก* เป็นตัวอย่างในบทที่ 3 ว่าเป็นการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมคือความหิวเป็นความเปรียบแทนต้นหา โดยตัวละครชายโลเล แสดงให้เห็นความแตกต่างต้นหาที่เป็นความหิว ความต้องการทางใจที่มีอาจทำให้อิ่มหรือบริบูรณ์ได้ด้วยอาหาร ใน *อรรถกถาพุทธชาดก* ยังแสดงให้เห็นภาวะของผู้มีต้นหาที่มีความกระวนกระวาย เพราะไม่อาจจะอดกลั้นต่อต้นหาของตนได้ ดังเช่นพฤติกรรมของชายโลเลเมื่อเห็นวิธีการบริโภคอันประณีตงดงามของพระโพธิสัตว์

...พระองค์ทรงดำรงอยู่ในวิธีการเห็นปานนั้นเสวยพระกระยาหารซึ่งมีภาชนะใบหนึ่งสิ้นเปลืองค่าถึงแสนหาปณะ อนึ่ง เมื่อเสวยก็ไม่เสวยภายในพระราชมณเฑียร เพราะมีพระประสงค์จะให้มหาชนผู้ได้เห็นวิธีการเสวยของพระองค์ได้กระทำบุญ จึงให้สร้างรัตนมณฑปที่ประตูพระราชวัง เวลาจะเสวยก็ให้ประดับประดารัตนมณฑปนั้น แล้วประทับนั่งบนราชบัลลังก์อันล้วนด้วยทองคำภายใต้เศวตฉัตร แวดล้อมด้วยนางกษัตริย์ทั้งหลาย จึงเสวยพระกระยาหารอันมีรสซึ่งมีค่าถึงแสนหาปณะ ด้วยภาชนะทองอันมีค่าแสนหาปณะ. ครั้งนั้นมีบุรุษโลเลคนหนึ่ง ได้เห็นวิธีเสวยพระกระยาหารของพระราชานั้น อยากจะทำ บริโภคโภชนะนั้น เมื่อไม่สามารถจะอดกลั้นความอยากได้ คิดว่าอุบายนี้ดี จึงนุ่งผ้าให้มันคงแล้วยกมือขึ้นข้างหนึ่ง ร้องเสียงดังๆว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายเราเป็นทนต์ พลังเข้าไปเฝ้าพระราชชา. ก็สมัยนั้นในชนบทนั้น ใครๆยอมห้ามคนที่กล่าวหาเราเป็นทนต์ เพราะฉะนั้นมหาชนจึงแยกออกเป็นสองฝ่ายให้โอกาส. บุรุษผู้นั้นรีบไปคว่ำเอาก้อนภัตรก้อนหนึ่งจาก ภาชนะทองของพระราชชาใส่ปาก.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:89-90)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น จะเห็นได้ว่าเมื่อภาวะที่เกิดกับชายโลเลเป็นความอยากหรือกามตัณหาที่จะได้บริโภคอาหารอันประณีตของพระโพธิสัตว์ เพราะชายโลเล **“ไม่สามารถจะอดกลั้นความอยากได้”** อาหารอันประณีตที่พระโพธิสัตว์เสวยจึงเป็นทั้งความเปรียบแทนบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ดังที่ได้แสดงผลการศึกษาไว้ในบทที่ 3 และเป็นทั้งวัตถุกามที่ก่อให้เกิดความอยากหรือตัณหาแก่ชายโลเล โดยเริ่มจากจักขุสัมผัสคือการที่ชายโลเลได้เห็นโภชนะอันประณีตของพระโพธิสัตว์ เกิดเวทนาคือความสุข ความพอใจ จนนำไปสู่ตัณหาคือความอยากที่จะบริโภค การสร้างเหตุการณ์ให้ตัวละครชายโลเล **“ไม่สามารถจะอดกลั้นความอยากได้”** ยิ่งเป็นการย้ำเน้นให้เห็นความแตกต่างระหว่างความหิวหรือตัณหา เพราะความหิวหรือความต้องการอาหารของร่างกายเป็นสิ่งที่สามารถอดกลั้นได้ ต่างจากตัณหาหรือความอยากซึ่งเป็นสิ่ง **“ไม่สามารถอดกลั้นได้”** ต้องดิ้นรน แสหาสิ่งที่อยากนั้นมาสนองความอยาก ชายโลเลจึงต้อง **“คิดอุบาย”** เพื่อให้ได้กินอาหารที่อยากกิน ในภาวะของการคิดหาอุบายนี้จึงเป็นขั้นของอุปาทานคือการยึดมั่นในสิ่งที่อยากบริโภค การอ้างตนว่าเป็น ทูตจึงเป็นการสร้างภพหรือภาวะใหม่ให้สอดคล้องกับความอยากที่ยึดแน่นในใจ กริยา **“รีบไปคว้าเอาก่อนภัตกรก่อนหนึ่งใส่ปาก”** จึงเป็นการแสดงภาวะความอยากที่ยึดแน่นในใจนั้นออกมาเป็นกระทำหรือชาติตามวงจรปฏิจจุสมุปบาท

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นความเปรียบแทนภาวะของผู้มีตัณหาคือการแสดงให้เห็นความรุ่มร้อน อันมีนัยเชื่อมโยงกับความทุกข์ ความร้อนอันมีเหตุมาจากตัณหา ลักษณะนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในการกริยาที่สัมพันธ์การบริโภคคือความกระหายมาเป็นความเปรียบแทนตัณหา ปรากฏตัวอย่างที่เด่นชัดใน *อรรถกถากามชาดก* ที่ใช้กริยากระหายเป็นความเปรียบแทนผู้ที่มีตัณหา

**เมื่อบุคคลปรารถนากามถ้าสิ่งที่ปรารถนาของ
บุคคลนั้นย่อมสำเร็จได้ครั้งสิ่งที่ปรารถนานั้นสำเร็จบุคคล
ยังปรารถนาต่อไปอีก ก็ย่อมได้ประสบกามตัณหาเหมือน
บุคคลที่ถูกลมแดดแผดเผาในฤดูร้อน ย่อมจะเกิดความ
กระหายใคร่จะดื่มน้ำจะนั้น.**

**ตณหากัถิ ความกระหายกัถิของคนพาลมีปัญญา
น้อยไม่รู้อะไร ย่อมเจริญยิ่งขึ้นทุกทีเหมือนเขาโคย่อม
เจริญขึ้นตามตัวจะนั้น แม้จะให้สมบัติ ข้าวสาลี ข้าว
เหนียว โคน้ำ ข้าทาสหญิงชายหมดทั้งแผ่นดิน ก็ยังไม่**

พอกแก่คนคนเดียว รู้แบบนี้แล้วพึงประพฤติธรรม สม่ำเสมอ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 :1)

การใช้ภาวะของผู้ถูกลมร้อนแผดเผาแล้วกระหายน้ำเป็นความเปรียบ
แทนภาวะของผู้มีตัณหาแสดงภาวะของผู้ที่มีตัณหาได้อย่างเด่นชัด ทั้งภาวะของตัณหาเป็นที่ของ
ร้อน ต້องหาน้ำหรืออีกนัยหนึ่งคือกามเพื่อดับภาวะของความอยากนั้นไปชั่วระยะหนึ่ง หรืออาจจะ
ตีความอีกนัยหนึ่งว่าน้ำนั้นคือพระธรรมเพื่อให้เกิดความเย็น ดับสนิทของตัณหา การยกความ
เปรียบอีกประการหนึ่งที่ว่าตัณหาของผู้พาลปัญญาอ่อนที่ย่อมเจริญขึ้นเรื่อยสอดคล้องกับ
ความหมายนัยแรกของความเปรียบผู้ถูกลมร้อนแผดเผา เพราะธรรมชาติการอยู่ภายใต้ลมร้อนแม้
ได้นำมาดับกระหายแต่ก็มิได้ทำให้ความกระหายดับไป เนื่องจากลมร้อนก็แผดเผาให้ร้อน ให้
กระหายอีก ลักษณะของความเปรียบนี้จึงแสดงให้เห็นภาวะของผู้มีตัณหาได้เด่นชัดกล่าวคือแม้
จะได้กามมาสนองความอยากก็จะมี ความพอใจในระยะหนึ่ง แล้วก็แสวงหาสิ่งอื่นๆต่อ โดยนัยนี้
ความเปรียบนี้จึงแสดงให้เห็นสาระธรรมที่ว่าตัณหาอาจจะดับได้ถ้าชนผู้นั้นไม่พาดนเองออกจาก
ลมร้อนที่แผดเผาตนเอง นั่นคือการรู้เท่าทันและดับทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจตนเองเป็นสำคัญ

ด้วยตัณหาหรือความทะยานอยากเป็นความเป็นปรารถนาที่ไม่อาจจะ
ระงับหรืออดกลั้นได้ อีกทั้งเป็นความอยากที่ไม่เต็มหรือทำให้เต็มได้เพราะจิตที่ถูกตัณหาครอบงำ
ย่อมไม่อาจทำให้อิ่มหรือเต็มได้ เพราะธรรมชาติของใจที่มีตัณหาย่อม “ยิ่งได้ยิ่งเสพเสวย ก็ยิ่งทำ”
หรือ “ยิ่งได้เวทนาอร่อย ก็ยิ่งทำๆ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ,2550: 497)ลักษณะหรือ
ภาวะเช่นนี้ของตัณหาแสดงผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ใช้กริยา “ไม่อิ่ม”
เพื่อแสดงภาวะของผู้มีตัณหาดังตัวจาก *อรรถกถาสาตมมันตชาดก*

...ขึ้นชื่อว่าหญิงส่วนมากไม่รู้จักจิตจาง มารดาของเธอบอกให้
เธอเรียนอสาตมมันต์ แล้วส่งตัวมาถึงสำนักเรา ก็ส่งมาเพื่อให้รู้โทษของ
หญิงส่วนมาก บัดนี้เธอก็เห็นโทษของมารดาเราโดยประจักษ์แล้ว ด้วย
เหตุนี้พึงทราบเถิดว่า ขึ้นชื่อว่าหญิงส่วนมากไม่รู้จักอิ่ม ลามกดังนี้แล้ว
ส่งตัวไป. เขากราบลาอาจารย์ไปสำนักมารดาบิดา. ครั้งนั้นมารดา
ถามเขาว่า เจ้าเรียนอสาตมมันต์จบแล้วหรือ? เขาตอบว่า ครับคุณแม่.
มารดาถามว่าคราวนี้จักทำอย่างไร จักบวช จักบำเรอไฟ หรือจักอยู่
ครองเรือน? มาณพกล่าววว่า คุณแม่ขอรับ ผมเห็นโทษของหญิง

ส่วนมากโดยประจักษ์แล้ว ไม่ต้องการอยู่ครองเรือนละ ผมจักบวช.
เมื่อจะประกาศความประสงค์ของตน จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

**ขึ้นชื่อว่าหญิงในโลกส่วนมาก ไม่รู้จักยับยั้งหาเวลา
แน่นอนไม่ได้ ทั้งร่ารัก เริงซู้ กินไม่เลือกเหมือนไฟที่กินได้ทุก
อย่าง. ข้าพเจ้าจักหลีกเลี่ยงนางไปบวชเพิ่มพูนวิเวกดังนี้.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :115-116)

จากตัวอย่างที่คิดมาแสดงข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารคือความ “ไม่อิ่ม” เพื่อสื่อสาระธรรมเรื่องตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างประณีตงดงาม การใช้คำว่า “ไม่อิ่ม” แทนความไม่เต็ม ไม่พอใจแสดงให้เห็นวงจรของตัณหาที่เกิดเป็นวัฏวนไม่รู้จบ กล่าวคือเมื่อได้เสพสิ่งที่อร่อย มีรูปสวย มีกลิ่นหอม มีเสียงไพเราะ มีสัมผัสต้องใจ เกิดความสุขความพอใจหรือเวทนาก็จะเกิดความอยากที่จะเสพสิ่งนั้นๆ ซ้ำๆ กริยา “ไม่อิ่ม” จึงสื่อวัฏวนแห่งความทุกข์ได้อย่างเด่นชัดเพราะการใช้กริยาว่า “ไม่อิ่ม” แสดงว่าชนนั้นจะต้องได้ลิ้มรส ได้บริโภคอาหารแล้วแต่ยังไม่พอใจกับการได้เสพกามแล้ว เมื่อได้บริโภคแล้ว “ไม่อิ่ม” จึงแสดงให้เห็นว่ากามนั้นให้ความสุขที่ไม่เต็มหรือใจของชนผู้นั้นรู้สึกว่าคุณภาพจากกามนั้นไม่เพียงพอกับความต้องการ จึงต้องรู้สึก “ไม่อิ่ม” เช่นเดียวกับการดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ยากเพิ่ม กริยา “ไม่อิ่ม” จึงสื่อเนื้อหาของภาวะของผู้ตัณหาได้เด่นชัดยิ่งกว่ากริยาหิวหรือกระหาย เนื่องจากกริยาทั้งสองคำยังมีนัยทั้งความต้องการทางร่างกายกับความต้องการทางใจ แต่กริยาไม่อิ่มนั้นเป็นการสื่อถึงไม่รู้จักพอของใจเพียงมิติเดียว การจะรู้สึก “ไม่อิ่ม” ได้แสดงว่าต้องมีบริโภคอาหารเพื่อเอาชีวิตรอดแล้ว แต่การไม่อิ่มเป็นภาวะเพิ่มเติมทางใจที่ติดชอบพอใจรสของอาหารจึงอยากที่จะบริโภคอีก มิใช่การบริโภคเพื่อได้พลังงานมาหล่อเลี้ยงร่างกาย แต่การบริโภคเพื่อสนองตัณหาหรือความอยากเป็นสำคัญ

4.1.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงผลของตัณหา

ตามกระบวนการเกิดแห่งความทุกข์ตัณหา มีเหตุหรือมีปัจจัยมาจากเวทนา กล่าวคือเมื่อเกิดความรู้สึกใดก็ตามไม่ว่าจะชอบใจ (สุขเวทนา) ก็เกิดความอยากที่จะเสพอารมณ์นั้นซ้ำ (กามตัณหา) หรือดำรงสภาพอารมณ์แห่งสุขนั้นสืบไป (ภวตัณหา) ถ้าหากมีความรู้สึกไม่ชอบ (ทุกขเวทนา) ก็ความไม่อยากให้ความรู้สึกที่ไม่ชอบนี้คงอยู่ต่อไป (วิภวตัณหา) เมื่อเกิดตัณหาก็นำไปสู่อุปาทาน และกระบวนการอื่นๆ ตามวงจรปฏิจลสมุปบาทดังที่ได้แสดงไว้

ในส่วนการอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามความเปรียบเทียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกส่วนหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าเมื่อเกิดตัณหาขึ้นแล้วก็ยังเป็นปัจจัยให้เหตุให้อาหาร 4 อย่างตามนัยของอาหารสูตรในนิทานวรรค ในที่นี้จะยกตัวอย่างจาก *อรรถกถากิ่งฉันทชาดก*

ใน *อรรถกถากิ่งฉันทชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพาราณสีเห็นโทษในกาม จึงสละสมบัติออกบวชเป็นดาบส ยังชีพด้วยภิกขาจาร วันหนึ่งได้เสวยผลมะม่วงที่ลอยมาตามน้ำแล้วเกิดความตัณหาคือความอยากที่จะบริโภคมะม่วงแต่เพียงอย่างเดียวเพราะความติดในรส

...อยู่มาวันหนึ่ง ผลมะม่วงสุกโตประมาณเท่าหม้อเอื้องๆตกมาจากสวนอัมพ วันนั้นลอยมาตามกระแสแม่น้ำคงคา มาถึงตรงทำน้ำซึ่งเป็นทีบริโภคใช้สอยของพระดาบสนั้น พระดาบสกำลังล้างปากอยู่ เหลือบเห็นผลมะม่วงสุกนั้นลอยมากลางน้ำ จึงลงว่ายน้ำเก็บมานำไปอาศรมบท เก็บไว้ในเรือนไฟผัดด้วยมิดแล้วฉันพอเป็นเครื่องประทังชีวิต ส่วนที่เหลือเอาไปตองปิดไว้แล้ว ต่อมาก็ฉันผลมะม่วงนั้นทุกๆวันจนหมด เมื่อมะม่วงสุกผลนั้นหมดแล้ว ก็ไม่อยากฉันผลไม้อื่นๆเพราะติดรส จึงตั้งใจว่าจักฉันเฉพาะผลมะม่วงสุกชนิดนั้น จึงไปนั่งคอยดูอยู่ที่ริมแม่น้ำ ตกลงใจว่าถ้าไม่ได้ผลมะม่วงสุกจักไม่ยอมลุกขึ้น ดาบสนั้นไม่ยอมขบฉัน นั่งคอยดูผลมะม่วงอยู่ที่ริมน้ำนั้นถึง 6 วันจนร่างกายซูบซีดเพราะลมและแดดแผดเผา ครั้นถึงวันที่เจ็ดนางเทพธิดาผู้รักษาแม่น้ำพิจารณาความรู้เหตุนั้น แล้วคิดว่าพระดาบสผู้นี้เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจของ ความอยาก สู้อดอาหารถึง 7 วันมานั่งคอยดูแม่น้ำคงคา

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61 :303-304)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้นจะเห็นได้ว่ามะม่วงที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้มีความหมายหลายมิติ ในตอนแรกที่พระดาบสได้ผลมะม่วงลอยน้ำมา **“แล้วฉันพอเป็นเครื่องประทังชีวิต”** จะเห็นได้ว่ามะม่วงในเหตุการณ์ตอนนี้เป็นกวางพิงการอาหาร หรืออาหารที่ให้พลังงานหล่อเลี้ยงร่างกายเช่นเดียวเนื่อบุตรที่สองสามมีภรรยากินเพื่อเอาชีวิตรอดในทางกัณดาร ในปุตตมังสสูตร ต่อจากการฉันผลมะม่วงเพื่อเป็นเครื่องประทังชีวิต เมื่อได้ลิ้มรสมะม่วงแล้ว พระดาบสกลับ **“ไม่อยากฉันผลไม้อื่น ๆ เพราะติดรส”** มะม่วงในเหตุการณ์ตอนนี้จึงเป็นผัสสาหารคือผัสสะที่ก่อให้เกิดเวทนาความพอใจในรสอันอร่อยของมะม่วง จนนำไปสู่ตัณหาคือทั้งวิภวตัณหา

และกามตัณหา กล่าวคือความไม่อยากจะบริโภคผลไม้อื่นๆ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะมีกามตัณหาคือ ความอยากบริโภคมะม่วงที่พระดาบสติดรสเป็นสำคัญ

จากเหตุการณ์ตอนนี้จะเห็นได้ว่าตัณหาได้เกิดขึ้นในใจของพระดาบสแล้ว เหตุการณ์ต่อจากนี้คือการแสดงให้เห็นว่าตัณหาที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดผลคืออาหาร 4 อย่างตามนัยของอาหารสูตร นิทานวรรค กล่าวคือเมื่อพระดาบสมานั่งคอยผลมะม่วงที่ริมแม่น้ำ นางเทพธิดาผู้เป็นเทพารักษ์แม่น้ำแห่งนี้ได้ปรากฏกายขึ้นแล้วถามพระดาบสว่าเพราะเหตุใดพระดาบสผู้สละราชสมบัติจึงจะมาสิ้นชีวิตเพราะแค่ผลมะม่วง คำตอบของพระโพธิสัตว์ได้แสดงให้เห็น อานุภาพของตัณหาที่เป็นปัจจัยให้เกิดอาหารทั้ง 4 อย่าง อย่างเด่นชัดคือ

บทว่า **ทุกขกฺขโม** ความว่าประกอบไปด้วยความทุกข์อันไม่น่าชื่นใจ คือด้วยความทนทรमानกายและความทนทรमानจิต. พระดาบสแสดงความหมายว่า ก็เพราะข้าพเจ้าไม่ถึงความยินดีแม้เล็กน้อยในผลกล้วยและผลขนุนเป็นต้น อย่างอื่นผลกล้วยผลขนุนทั้งหมดพอข้าพเจ้าวางตะลันก็สำเร็จความอิมันที (คือเมื่อไม่อยากกิน). บทว่า **โสสิตฺวา** ความว่าเพราะชুবดมเนื่องจากอดอาหาร. บทว่า **ตัมมิ** ความว่าผลมะม่วงสุกนั้น(คงจักนำความตาย) มาแก่ข้าพเจ้า. บทว่า **ยสฺส** ความว่าผลมะม่วงใดพึงมี คือผลมะม่วงย่อมมี. ท่านอธิบายว่าผลอันใดได้ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ข้าพเจ้า. บทว่า **วฺยฺหฺมานิ** ความว่ากำลังลอยมาในห้วงน้ำ กล่าวคือลำน้ำอันมีกระแสทั้งลึกทั้งกว้าง. อธิบายว่าข้าพเจ้าเก็บผลมะม่วงสุกขึ้นจากทะเลนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าผลมะม่วงสุกนั้นคงนำความตายมาให้ข้าพเจ้า เพราะเมื่อข้าพเจ้าไม่ได้ผลมะม่วงสุกนั้นชีวิตคงจักไม่เป็นไปได้. บทว่า **อุปฺวสฺสามี** ความว่าข้าพเจ้าถูกความหิวระหายเบียดเบียนแล้ว จึงต้องอยู่ในที่นี้. บทว่า **รณฺมํ ปฺภินิสฺสินฺโนสฺมิ** ความว่าข้าพเจ้านั่งอยู่เฉพาะแม่น้ำอันน่ารื่นรมย์. บทว่า **ปฺลฺลฺโลมายฺตุตา** **ปฺลฺล** ความว่าแม่น้ำนี้กว้างใหญ่ไพศาลอันปลาโลมาใหญ่อยู่อาศัย อธิบายว่า สถานที่เช่นนี้น่าจะเป็นสถานที่ผาสุกสำหรับข้า

(มหามกฺกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61 :307)

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าตัณหาเป็นเหตุหรือเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอาหาร 4 อย่างอันได้แก่กวฬิงการอาหาร ผัสสาหาร มโนสฺสฺยฺเจตนาหาร และวิญญฺญาณาหาร

กล่าวคือเพราะความอยากหรือตัณหา อาหารที่พระดาบสอยากจะบริโภคจึงมีเพียงแต่มะม่วงเท่านั้น และเพราะความอยากในกวางพิกाराหารนี้เองนำไปสู่ผัสสาหาร คือผัสสะที่เกิดขึ้นเมื่อได้สัมผัสผลไม้อื่นๆ คือ **“พอข้าพเจ้าวางและลิ้นก็สำเร็จความอิมทันที”** แสดงให้เห็นว่าเพราะความอยากในรสผลมะม่วง พระดาบสจึงเกิดผัสสะที่นำไปสู่ทุกขเวทนาคือความทุกข์เมื่อได้บริโภคผลไม้อื่นที่ไม่ปรารถนาจะบริโภค เมื่อสัมผัสนั้นนำเวทนาที่เป็นทุกข์มาให้ พระดาบสจึงเกิดวิเวกตัณหาคือความไม่อยากจะบริโภคผลไม้อื่นๆ

นอกเหนือจากกวางพิกाराหารและผัสสาหารแล้ว ตัณหาหรือความทะยานอยากในการบริโภคมะม่วงนำไปสู่มนโสติญเจตนาหารหรือปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดการวิญญาณหรือการรับรู้ให้เกิดขึ้นสัมพันธ์กับการปรุงแต่งนั้น โดยนัยนี้ตัณหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอาหารอย่างที 4 คือวิญญาณหารอันมีเหตุจากการปรุงแต่งหรือมนโสติญเจตนาหาร นำไปสู่การเกิดวิญญาณหาร และนำไปสู่การเกิดนามรูป เห็นได้ชัดจากคำตอบของพระดาบสที่กล่าวกับนางเทพธิดาผู้เฝ้ามหาสมุทรว่า **“ข้าพเจ้าเข้าใจว่าผลมะม่วงสุกนั้นคงนำความตายมาให้ข้าพเจ้าเพราะเมื่อข้าพเจ้าไม่ได้ผลมะม่วงสุกนั้นชีวิตคงจักไม่เป็นไปได้”** คำกล่าวที่ว่า **“ข้าพเจ้าเข้าใจ”** แสดงให้เห็นการปรุงแต่งหรือมนโสติญเจตนาหารที่นำไปสู่ การรับรู้ว่าผลมะม่วงมิใช่ **“เครื่องประທံงชีวิต”** เหมือนตอนต้นเรื่อง หากแต่นัยตรงกันข้ามคือเป็นสิ่งพรากชีวิตหากขาดหรือไม่ได้บริโภคมะม่วงนั้น นามรูปของมะม่วงที่เกิดขึ้นจากใจที่ปรุงแต่งหรือมนโสติญเจตนาหารจึงกลายเป็นเครื่อง **“นำความตายมาให้ข้าพเจ้า”**

นอกจากนี้ ยังสังเกตได้ว่าตัวอย่างข้างต้นใช้คำว่า “ความหิว” เพื่อแสดงให้เห็นดวงจิตที่ตกเป็นทาสของตัณหาเหมือนตัวอย่างอื่นๆ ที่ได้แสดงไปแล้วข้างต้น ในตอนท้ายของ *อรรถกถาภิกขันทชาดก* ยังได้แสดงให้เห็นโทษของตัณหาในฐานะสังโยชน์คือเครื่องผูกให้สรรพสัตว์ตกจมลงในอบายอันสอดคล้องกับฉากของอรรถกถาชาดกที่ให้พระดาบสนั่งคอยผลมะม่วงที่ริมฝั่งแม่น้ำ พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าแม้ชนผู้นั้นจะสละราชสมบัติ และประพฤติกวี แต่หากชนผู้นั้นยังเกิดตัณหาก็มีโอกาสดับทุกข์ได้

บทว่า **สนติญจ ธมฺมญจ** ได้แก่คือกล่าวคือสันติอันยังความ
 ทุศีลให้สงบระงับ และสุจริตธรรม. บทว่า **อธิญฺฐิตสิ** ความว่า ท่าน
 เป็นผู้เข้าถึงคุณธรรมเหล่านี้และเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมเหล่านี้. บท
 ว่า **ปฺพพสฺ โยค** ได้แก่ข้อผูกพันอันมีในก่อน. บทว่า **ปจฺจาสฺ โยชเน**
 ได้แก่ข้อผูกพันอันมีในภายหลัง. ท่านอธิบายไว้ดังนี้ ดูก่อนดาบสผู้เจริญ

ผู้ใดสละสิริราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ แล้วติดในรสตัณหาเพียงแค่ผลมะม่วง
สุก ไม่คำนึงถึงลมและแดด ผู้นั่งซบเซาอยู่ที่ชายฝั่งน้ำ ผู้นั้นข้าม
มหาสมุทรได้ก็เป็นเช่นกับบุคคลผู้จมลงในที่สุดฝั่ง บุคคลใดเป็นผู้ตกอยู่
ในอำนาจรสตัณหา ประพฤติธรรมอย่างเดียว บาปซึ่งกระทำด้วย
อำนาจรสตัณหาย่อมเพิ่มแก่บุคคลนั้น นางเทพธิดานั้นกล่าวดำหนิ
ดาบสอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61 :314-315)

อาจกล่าวได้ว่า *อรรถกถากิ่งฉันทชาดก* เป็นอรรถกถาชาดกที่ปรากฏการใช้ความ
เปรียบเกี่ยวกับอาหารที่สื่อให้ทั้งธรรมที่เป็นเหตุแห่งตัณหา และกระบวนการที่เป็นผลจากตัณหา
คืออาหารทั้ง 4 อย่างตามนัยของอาหารสูตรใน นิทานวรรคได้อย่างดียิ่ง สังเกตได้จากการชื่อเรื่อง
ของอรรถกถาชาดกคือ *กิ่งฉันทชาดก* ที่แปลว่า “ความพอใจอะไร” หากเป็นฉันทะในกามก็คือ
ตัณหาดังที่ได้อภิปรายไปแล้วข้างต้น หากเป็นฉันทะในฝ่ายธรรมก็จัดเป็นกุศลธรรม อันเป็นปัจจัย
เริ่มต้นในการปฏิบัติธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550:489-490) ได้อธิบาย
ความหมายฉันทะในทางพุทธศาสนาว่า

รวมความว่า ศัพท์ธรรมที่มีความหมายกว้าง ครอบคลุมความ
อยาก หรือความต้องการซึ่งเป็นแรงจูงใจของมนุษย์ได้ทุกอย่าง ก็คือคำ
ว่า “ฉันทะ” ฉันทะเป็นชื่อธรรมสำคัญมาก พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมทั้ง
มวลมีฉันทะเป็นมูล) หมายความว่า ฉันทะเป็นรากหรือเป็นต้นเค้าของ
ธรรมทุกอย่าง ฉันทะที่ไม่ดี เป็นอกุศล เป็นฝ่ายชั่ว ตรงกับคำว่าตัณหา
จะใช้คำว่าตัณหาแทนก็ได้ ส่วนฉันทะที่ดีงามเป็นฝ่ายกุศล มีชื่อเต็มว่า
กุศลกรรมฉันทะ บางทีเรียกสั้นเข้าเป็น กุศลฉันทะ บ้าง ธรรมฉันทะบ้าง
แต่นิยมเรียกคำเดียวว่า ฉันทะ นอกจากนี้ยังมีฉันทะที่เป็นกลางๆ คือ
ความต้องการทำ หรืออยากทำ เรียกว่า กัตตุกัมมตาฉันทะ แต่ท่านมัก
จัดรวมเข้าในฝ่ายดี เป็นกุศลธรรมฉันทะด้วย

จากความหมายของฉันทะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้รวบรวมไว้
ข้างต้น อาจจะกล่าวได้ว่า *อรรถกถากิ่งฉันทชาดก* เป็นอรรถกถาชาดกที่สื่อหลักธรรมได้เด่นชัดมาก
เรื่องหนึ่ง โดยแสดงให้เห็นว่าฉันทะหรือแรงจูงใจเป็นปัจจัยสำคัญประการแรกที่สามารถนำชีวิต
ไปสู่ได้ทั้งหนทางแห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์ โดยมีความเปรียบเกี่ยวกับอาหารขบเน้นสภาวะธรรม

เรื่องนี้ให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าต้นเหตุเกิดขึ้นได้ทุกช่วงเวลาแม้จะสละทรัพย์สมบัติหรือครองเพศบรรพชิตแล้วก็ตาม หากชนผู้นั้นยังเป็นผู้มีต้นเหตุคือติดในรสอาหาร ชนผู้นั้นก็มีโอกาสดับทุกข์ได้

จากการอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อ 4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์ทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้ขยายความสาระธรรมที่แสดงในอาหารสูตร ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ให้เด่นชัดเป็นรูปธรรม ด้วยการแสดงให้เห็นตัวอย่างที่หลากหลายของกวมพิงการอาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหาร โดยเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความแตกต่างของอาหารทั้ง 4 อย่างตามนัยของอาหารสูตร ในนิทานวรรคอย่างชัดเจน เช่นผลมะม่วงใน *อรรถกถากิ่งฉันทชาดก* ที่ได้แสดงผลการศึกษาไปข้างต้น

นอกจากนี้ เห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงความเชื่อมโยงของอาหารทั้ง 4 อย่างตามนัยของอาหารสูตร ในนิทานวรรคอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้นำอาหารในระดับแรกคือกวมพิงการอาหารมาเป็นความเปรียบเพื่อให้เกิดความเข้าใจและการเชื่อมโยงยังความหมายของอาหารอื่นๆ อีก 3 อย่างคือ ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหารซึ่งเป็นนามธรรมได้ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นว่าความหมายของอาหารซึ่งเป็นเหตุของความทุกข์ในทางพุทธศาสนาว่าคือสิ่งที่มนุษย์เสพเข้าไปในร่างกายแล้วไปปรุงแต่งหล่อเลี้ยงให้เกิดความรู้สึกต่างๆ โดยเกิดจากการเชื่อมโยงความหมายประจำคำของคำว่าอาหารที่หมายถึง

อาหาร[จาก อา-หุ ตามตัว. นำมาหรือน้อมมาสู่ตัวเอง] สิ่งที่น่ารังเกียจร่างกาย,สิ่งที่ค้ำจุน, อาหาร, อาหารบำรุงกำลัง (ตามตัว. และอุปมา)

(พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษฉบับภูมิพโลภิกขุ,2530: 627)

มาเชื่อมโยงกับความหมายเชิงเปรียบเทียบของอาหารที่ได้อภิปรายผลการศึกษาว่าหมายถึงเหตุหรือปัจจัยให้เกิดความเพลิดเพลินในกาม หรือหมายถึงเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดต้นเหตุอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ นอกจากนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกยังได้แสดงการเกิดขึ้นของอาหารทั้ง 4 อย่างที่มีเหตุมาจากต้นเหตุ โดยนัยนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้ขยายความอาหารสูตร ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรคอย่างสมบูรณ์ และเป็นรูปธรรม โดยการยกตัวอย่างและแสดงให้เห็นว่า “อาหาร” ที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์นั้นคืออาหารทั้ง

3 อย่างอันได้แก่ ผัสสาหาร มโนสังฺกเจตนาหาร และวิญญานาหาร พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าในการบริโภคอาหารครั้งหนึ่งๆนั้น อาหารชิ้นนั้นจะมีความหมายเป็นอาหารระดับที่หนึ่งคือกวจิ๊งการาหาร หรืออาหารในความหมายอื่นๆ คือผัสสาหาร มโนสังฺกเจตนาหาร และวิญญานาหาร ที่จะปัจจัยของทุกขที่ขึ้นอยู่กัปัญญาของผู้บริโภคอาหารนั้นเป็นสำคัญ

4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์

ดังที่ได้แสดงไว้ในหัวข้อความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์แล้วว่าหัวใจของพระพุทธศาสนาคือการสอนให้พิจารณาความทุกข์ว่าเป็นสิ่งสามัญ และพึงมีสติรู้เท่าทันทุกข์ และรู้สาเหตุแห่งทุกข์เพื่อให้สามารถดับทุกข์ได้ มรรคหรือปฏิบัติเพื่อการนำไปสู่การดับทุกข์ตามหลักพุทธศาสนาคือมรรค 8 อันได้แก่สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ดังอุปัฏฒสูตร ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค มัคคสังยุต อวิชชาวรรค ที่แสดงการเจริญมรรค 8 เพื่อการดับกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ทั้งหมด

2. อุปัฏฒสูตร

ว่าด้วยความเป็นผู้มีมิตรดีเป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่ง

[2] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของเจ้าศากยะ ชื่อว่าสักกระแคว้นสักกะ ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้ว นิ่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี 1 มีสหายดี 2 มีเพื่อนดี 3 เป็นพรหมจรรย์ 4 กึ่งหนึ่ง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่างกล่าวอย่างนั้น อานนท์ อย่างกล่าวอย่างนั้น อานนท์ ที่จริง ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ อริยมรรคมีองค์ 8 ทำอริยมรรคมีองค์ 8 ให้มากภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ทำอริยมรรคมีองค์ 8 ให้มาก อย่างไม่คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

1. เจริญสัมมาทิฏฐิอันอาศัยวิเวก (ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ (ความดับ) น้อมไปในโอสถัคคะ (ความสลละ)
2. เจริญสัมมาสังกัปปะอันอาศัยวิเวก ...

3. เจริญสัมมาวาจา ...
4. เจริญสัมมากัมมันตะ ...
5. เจริญสัมมาอาชีวะ ...
6. เจริญสัมมาวายามะ ...
7. เจริญสัมมาสติ ...
8. เจริญสัมมาสมาธิอันอาศัยวิเวก อาศัยวิวิภาค อาศัยนิโรธ น้อมไปใน
โอสถัคคะ

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ทำอริยมรรคมีองค์ 8 ให้มาก อย่างนี้แล

อนึ่ง ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดที่เดิยวั้นพึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่าเพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีชาติ (ความเกิด) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีชรา (ความแก่) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะ (ความตาย) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส

อานนท์ ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดที่เดิยวั้นพึงทราบโดยปริยายนี้แล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19 :2-3)

อย่างไรก็ตามโดยลักษณะของอรรถกถาชาดกที่เป็นเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่างๆ ก่อนจะตรัสรู้เป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสอนหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การดับทุกข์ในอรรถกถาชาดกจึงมิได้ปรากฏสอดคล้องกับมรรค 8 ทั้งหมด การอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อนี้จึงเน้นการอภิปรายความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นวิถีในการทำให้ความเพลิดเพลินในกามหรือการเกิดตณหาน้อยลง หรือดับมิให้ความเพลิดเพลินในกามหรือตณหาเกิดขึ้นเป็นสำคัญ โดยแบ่งประเด็นในการอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

4.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงศรัทธาในการทำงาน

4.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการรักษาศีลอันบริสุทธิ์

4.2.3 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการสละออกจากกาม

4.2.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการดับทุกข์ด้วยปัญญา

ดังมีรายละเอียดในแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

4.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงศรัทธาในการทำทาน

เนื่องจากการทำทานเป็นหลักปฏิบัติแรกที่พระโพธิสัตว์พึงกระทำเพื่อนำไปสู่พระโพธิญาณ ดังปรากฏในทูลเรณิทาน⁹ เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์สุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธรูปเจ้าที่ปังกร อรรถกถาชาดกซึ่งเป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จึงปรากฏหลักปฏิบัติเรื่องการทำทานเป็นจำนวนมาก

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550:128) ได้อธิบายความหมายของทานไว้ดังนี้

ทาน การให้, ยกมอบแก่ผู้อื่น, ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น; สิ่งที่ให้, ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกออกไป; **ทาน 2** คือ 1. **อามิสทาน** ให้สิ่งของ 2. **ธรรมทาน** ให้ธรรม; **ทาน 2** อีกหมวดหนึ่งคือ 1. **สังฆทาน** ให้แก่สงฆ์หรือให้เพื่อ ส่วนรวม 2. **ปาฏิบุคลิกทาน** ให้เจาะจงแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ (ข้อ 1 ในทศพิธราชธรรม, ข้อ

⁹ **ทูลเรณิทาน** [นิทานในที่ไกล] คือที่เล่าเรื่องตั้งแต่พระมหาสัตว์ได้ตั้งปรารถนาอย่างจริงจังณเบื้องบาทมุลของพระพุทธรูปทรงพระนามว่าที่ปังกรจนถึงจุติจากอัฐภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต**อวิทูเรณิทาน** [นิทานในที่ใกล้] คือเรื่องที่เล่าเรื่องตั้งแต่จุติจากภพสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงบรรลุปุระสัพพัญญุตญาณที่ควงไม้โพธิ์**สันตนิทาน** [นิทานในที่ใกล้] มีปรากฏอยู่ในที่ต่างๆของพระองค์ที่เสด็จประทับอยู่ในที่นั้นๆด้วยประการฉะนี้.

1 ในบารมี 10, ข้อ 1 ในบุญกิริยาวัตถุ 3 และ 10, ข้อ 1 ในสังคหวัตถุ 4,
ข้อ 1 ในสัปปริสบัญญัติ 3)

พระธรรมโกศาจารย์ [พุทธทาสภิกขุ] (2547: 16-40 อ้างถึงใน สุภัค มหาวารกร
2552: 212-213) ได้จำแนกการทำทานออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. อามิสทาน หรือวัตถุทาน อาจเป็นวัตถุสิ่งของหรือความสุขส่วนตัว ที่
ต้องสละออกไปเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข วัตถุที่จะให้ต้องได้มาโดยธรรม
2. อภัยทาน คือการให้ความไม่ต้องกลัวแก่ผู้อื่น ทำให้บุคคลนั้นไม่ต้อง
กลัวเรา ได้แก่การให้อภัย คือการยอมรับการขมาโทษ การไม่เบียดเบียนไม่
ประทุษร้ายใครทั้งทางร่างกายและจิตใจ และการแผ่เมตตาจิตเป็นปกติอยู่
3. ธรรมทาน คือการให้ธรรมะเป็นทาน ได้แก่การให้ความรู้พื้นฐาน
เบื้องต้นทั่วไป และการให้แสงสว่างในทางวิญญาณ คือการชี้หนทางการดำเนิน
ชีวิตที่ถูกต้อง
4. สัจจทาน คือเป็นชื่อที่ทานพุทธทาสตั้งขึ้นเอง คือทานที่ให้ละ
อุปาทานถ้อยคำมั่นว่านี่ตัวกู ของกู ทานชนิดนี้ไม่มีผู้รับซึ่งแตกต่างจากทาน 3
ประเภทที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่การสละมานะทิฏฐิ สละความเห็นแก่ตัว สละ
อาสมิมานะคือสละอัตตาของตน และสละนิพพานเพื่อให้เกิดความว่างอย่าง
แท้จริง

จากความหมายของทานที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ความหมายไว้ และประเภท
ของทานที่พระธรรมโกศาจารย์ได้สรุปไว้ อาจกล่าวได้ว่าทานเป็นหลักปฏิบัติเพื่อการสละความยึด
มั่นหวงแหนเป็นสำคัญ ทั้งความยึดมั่นหวงแหนในวัตถุ ทรัพย์ หรือแม้กระทั่งความยึดมั่นใน
ตัวตนหรือความยึดมั่นในร่างกายว่าเป็นของเรา ความเปรียบเทียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้
แสดงแนวคิดเกี่ยวกับทานคือใช้อาหารเป็นความเปรียบแสดงศรัทธาในการทำทาน

ดังที่ได้ยกสัปปริสทานสูตร พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาตในบทที่
3 ว่าการทำทานนั้นต้องทำทานด้วยวัตถุทานที่ประณีต ไม่เศร้าหมอง อย่างไรก็ตามได้ปรากฏอรรถ
กถาชาดกจำหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นการทำทานด้วยวัตถุทานที่เศร้าหมองของตัวละครที่เป็นคนเข็ญใจ
แต่มีศรัทธาอันแรงกล้าในการทำทาน อาหารอันเศร้าหมองนั้นจึงเป็นความเปรียบแทนศรัทธาอัน

แนวแผนในการทำทานที่ส่งผลานิสงส์อย่างปัจจุบัน *ดังอรรถกถากุมมาสปีชชาดก* ซึ่งเป็นอรรถกถาชาดกที่ว่าด้วยอานิสงส์ถวายชนมกุมมาส

ใน*อรรถกถากุมมาสปีชชาดก* พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นคนเฉลียวใจได้นำชนมกุมมาส 4 ก้อนไปถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า โดยอธิษฐานให้การถวายชนมกุมมาสที่เศร้ามองนี้เป็นปัจจัยของการบรรลุพระสัมโพธิญาณ.

อยู่มาวันหนึ่งเขาถือชนมกุมมาส 4 ก้อนมาจากตลาดโดยคิดว่า ชนมเหล่านี้จักเป็นอาหารเข้าของเรา เมื่อเดินไปทำงานได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า 4 องค์กำลังเสด็จมาบายพระพักตร์ไปนครพาราณสีเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุอาจารย์ จึงคิดว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านี้เสด็จไปนครพาราณสีเพื่อต้องการภิกษุอาจารย์ เราก็มีชนมกุมมาส 4 ก้อนนี้ ถ้ากะไรแล้วเราควรถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านี้ แล้วเข้าไปเฝ้าท่าน ทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีชนมกุมมาสในมือ 4 ก้อน ข้าพระองค์ขอถวายชนมเหล่านี้แก่พระองค์ทั้งหลาย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญตั้งข้าพระองค์ขอโอกาสขอพระองค์ทั้งหลายจงทรงรับเถิด แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ บุญนี้ จักมีแก่ข้าพระองค์ เพื่อประโยชน์และความสุขตลอดกาลนาน ได้ทราบการทรงรับนิมิตของพระองค์ท่านแล้ว ก็ตกแต่งอาสนะ 4 ที่โดยพูนทรายขึ้น ลาดกิ่งไม้และผ้าเปลือกไม้ไว้บนกองทรายเหล่านั้น นิมิตพระปัจเจกพุทธเจ้าให้ประทับนั่งตามลำดับ แล้วเอากะทิงใบไม้ตักน้ำมาหลังทักษิณาทก วางชนมกุมมาส 4 ก้อนลงในบาตร 4 ใบ นมัสการแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญด้วยผลแห่งการถวายชนมกุมมาสเหล่านั้น ขึ้นชื่อว่าเกิดในเรือนคนจน ขอจงอย่ามีเลย ขอให้การถวายทานนี้ จงเป็นปัจจัยแห่งการบรรลุพระสัมโพธิญาณ. พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายก็เสวยทันที ในที่สุดแห่งการเสวยทรงทำอนุโมทนาแล้ว ได้ทรงเหาะไปสู่จอมเขานันทมุลนั้นเอง. พระโพธิสัตว์ประคองอัญชลี แล้วเอาปีติที่ไปในพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ พอพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นละสลายตาไปแล้ว ก็ไป ณ ที่ทำงานของตน. แม้ท่านทำกรรมเพียงเท่านี้ แต่รำลึกถึงทานนั้นตลอด

อายุถึงแก่กรรม แล้วก็ถือกำเนิดในพระอุทรของพระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี. พระญาติทั้งหลายได้ถวายพระนามว่าพรหมทัตถุการ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :422-423)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าการถวายขนมกุมมาส 4 ก้อนของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นชายเชษฐา ขนมกุมมาสที่ **“จิต ไม่ผสมเกลือ ไม่มีน้ำมัน ไม่ผสมน้ำอ้อย”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :422-423) อันเป็นลักษณะที่ตรงข้ามกับคำกล่าวในสัปบุรุษทานสูตรที่ว่า **“ให้น้ำและโภชนะที่สะอาด ให้ของที่ประณีต”** (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 23 :296-297) แสดงให้เห็นดวงจิตที่ประณีตและเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาอันแน่วแน่ในการทำทานของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ขนมกุมมาสนี้ยังแสดงจุดมุ่งหมายของทานคือการสละความยึดมั่นหวงแหนในสิ่งต่างๆ เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ตอนต้นเรื่องที่พระโพธิสัตว์คิดว่า **“ขนมเหล่านี้จักเป็นอาหารเข้าของเรา”** แต่เมื่อพระโพธิสัตว์เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเสด็จผ่านไป พระโพธิสัตว์ก็สละความยึดมั่นในขนมที่คิดว่าจะเป็นอาหารของตนเองออก แล้วถวายขนมกุมมาสนั้นแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า

นอกจากนี้การที่พระโพธิสัตว์อธิษฐานว่า **“ด้วยผลแห่งการถวายขนมกุมมาสเหล่านั้นขึ้นชื่อว่าเกิดในเรือนคนจนของงอามีเลย”** อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจว่าพระโพธิสัตว์ทำทานนี้เพื่อหวังอานิสงส์เป็นมนุษย์สมบัติคือความบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาประกอบกับคำอธิษฐานต่อจากนี้ว่า **“ขอให้การถวายทานนี้จงเป็นปัจจัยแห่งการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ”** อาจจะอนุมานได้ว่าคำอธิษฐานแรกที่ขอให้บริบูรณ์ด้วยทรัพย์อันเป็นมนุษย์สมบัตินั้นเป็นไปเพื่อเอื้ออำนวยให้พระโพธิสัตว์สามารถทำทานให้ยิ่งขึ้นไป อันเป็นการขัดเกลาดวงจิตให้ประณีตองงามขึ้นเรื่อยๆ และเป็นปัจจัยสนับสนุนให้คำอธิษฐานที่สองคือการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณเป็นจริง ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถากุมมาสปิณฑก* จึงมิได้แสดงให้เห็นแต่ดวงจิตอันบริบูรณ์ด้วยศรัทธาในการทำทานที่ให้ผลานิสงส์มหาศาล แต่แสดงให้เห็นว่าทานเป็นการปฏิบัติเบื้องต้นที่สามารถน้อมนำไปสู่การบรรลุธรรมได้

4.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการรักษาศีลอันบริสุทธิ์

ในทูลเรณิตานนอกจากจะปรากฏทานอันเป็นหลักปฏิบัติแรกของการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ศีลก็เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการบำเพ็ญบารมีเพื่อการ

บรรลุประสัพพะปัญญาตญาณเห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ตอนที่สุเมธดาบสเฟ้นธรรม ได้กล่าวถึงความสำคัญของการรักษาศีลว่าเสมือนการรักษาหางของตัวจามรี

เอาเถอะเราจะเลือกเฟ้นธรรมที่กระทำให้เป็น
พระพุทเจ้าทางโน้น และทางนี้ ทั้งเบื้องสูง และเบื้อง
ต่ำ ตลอดสิบทิศตราบเท่าถึงธรรมธาตุนี้ ครั้งนั้น
เมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ จึงได้เห็นทานบารมีที่เป็นทางใหญ่
เป็นข้อแรกที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน
ประพาศติสึบกันมาแล้ว ท่านจงยึดทานบารมีข้อที่1
นี้ ทำให้มั่นก่อน จงถึงความเป็นทานบารมีหากท่าน
ปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ หม้อที่เต็มน้ำใครผู้ใดผู้
หนึ่งคว่ำลงก็จะคายน้ำออกจนไม่เหลือ ไม่ยอมรักษา
ไว้แม้ฉันใด ท่านเห็นยากไม่ว่าจะต่ำทรมสูงส่ง
และปานกลาง จงให้ท่านอย่าให้เหลือไว้เหมือน
หม้อน้ำที่เขาคว่าลงฉันนั้นเกิด ดังนี้.

...

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้ จักหาไม่เพียงเท่านี้ไม่
เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้อย่างอื่นที่เป็นเครื่องบ่มโพธิ
ญาณ ครั้งนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ก็เห็นศีลบารมีข้อ
2 ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนถือปฏิบัติเป็น
ประจำ ท่านจงยึดถือศีลบารมีข้อที่2นี้ กระทำให้มั่น
ก่อนจนถึงความเป็นศีลบารมี หากท่านปรารถนาจะ
บรรลุโพธิญาณ จามรีหางคล้องติดในที่ไหนก็ตาม
ก็จะยอมตายในที่นั้นไ ม่ยอมให้ทางหลุดลุ่ยฉันใด
ท่านจงบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ในภูมิทั้งสิ้น จงรักษาศีล
ในกาลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาหางฉันนั้นเกิด ดังนี้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 55 : 33-34)

การรักษาศีลเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ เพราะศีลเป็นหลักปฏิบัติที่รักษากาย รักษา
ใจของมนุษย์ให้เป็นปกติ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (ม.ป.ป.: 132-133) ได้กล่าวถึง
ความหมายและความสำคัญของศีลว่า

..คำว่าศีล ท่านให้ถือเอาตามความหมายของตัวหนังสือ: คำว่าศีลนี้ แปลว่าปกติ ท่านทำความปกติได้เมื่อไหร่ ชื่อว่ามีศีลเมื่อนั้น เราไม่จำเป็นต้อง แยกว่า ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 200 ศีล 300 ของภิกษุณี อะไรทำนองนี้ ไม่ จำเป็น; มันจะมากเกินไปสำหรับที่จะสนใจด้วย หรือปฏิบัติด้วยได้ สนใจแต่ว่า จะทำให้มีความปกติอยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่กาย ที่วาจา คำว่าปกติ หมายความว่าไม่ ทำให้ตัวเดือดร้อน ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เรียกว่าไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ เบียดเบียนตน ถ้ากายวาจาของผู้ใดอยู่ในลักษณะที่ไม่ทำให้ตัวเองและผู้อื่น เดือดร้อน เรียกว่าปกติ ฉะนั้นเราจึงพุ่งไปถึงความเดือดร้อน หรือความไม่สงบ ให้เข้าใจไว้เป็นหลัก แล้วเราไม่ทำไปในลักษณะอย่างนั้นโดยทุกวิถีทาง ก็เรียกว่า มีศีล ถือศีลตัวเดียวก็พอ คือว่ามีความปกติอยู่ที่กาย ที่วาจา แล้วก็จะกลายเป็น ถือศีลหมดทั้งพระศาสนา หรือหมดทั้งพระไตรปิฎก ...:

จากความหมายและความสำคัญของศีลข้างต้นจะเห็นว่าศีลมิใช่หลักปฏิบัติที่ ซับซ้อน แต่มุ่งเน้นให้เกิดการรักษากาย วาจา ใจให้เป็นปกติเป็นสำคัญ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2550: 420) ได้สรุปความสำคัญของการรักษาศีลไว้ 3 ประการดังนี้

- 1) ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต
- 2) ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคม สงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนๆ โดยสะดวก
- 3) ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุม ยับยั้งสังวร ปรึการแสดงออกทางกายวาจาให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น อันเป็นขั้นต้นของการ พัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกปรี้อคุณธรรมทาง จิตใจที่สูงขึ้นไป

ในกิมัตถียสูตร ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ปฐมปัณณาสก์
 อานิสังสวรค กล่าวถึงอานิสังสผลของการรักษาศีลว่ามีอานิสงส์ให้เกิดกุศลธรรมอื่นๆ เป็นลำดับ
 จนถึงขั้นอรหัตต์

1. กิมัตถียสูตร

ว่าด้วยคำถามเกี่ยวกับผลแห่งศีล

[1] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค
 ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุง
 สรวัตถิ ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่
 ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค
 ดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ศีลที่เป็นกุศล มีอะไรเป็นผล มีอะไร
 เป็นอานิสงส์”พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ ศีลที่เป็นกุศล มี
 อวิปปฏิสาร (ความไม่ร้อนใจ)เป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์”
 “อวิปปฏิสารมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระพุทธเจ้าข้า”
 “อานนท์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์(ความบันเทิงใจ)เป็นผล มีปราโมทย์
 เป็นอานิสงส์” “ปราโมทย์มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระพุทธเจ้า
 ข้า” “อานนท์ ปราโมทย์มีปีติ(ความอิ่มใจ)เป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์”
 “ปีติมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระพุทธเจ้าข้า” “อานนท์ ปีติ
 มีปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) เป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์”
 “ปัสสัทธิมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระพุทธเจ้าข้า” “อานนท์
 ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์” “สุขมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็น
 อานิสงส์ พระพุทธเจ้าข้า” “อานนท์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิ
 เป็นอานิสงส์” “สมาธิมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ พระพุทธเจ้า
 ข้า” “อานนท์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะ(ความรู้ ความเห็นตาม
 ความเป็นจริง)เป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์”
 “ยถาภูตญาณทัสสนะมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์
 พระพุทธเจ้าข้า” “อานนท์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทา (ความเบื่อ
 หน่าย) และวิราคะ (ความคลายกำหนัด) เป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะ

เป็นอนิสงส์” “นิพพิทาและวิราคะมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอนิสงส์
พระพุทธานุเจ้าข้า”
.....ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรหัตผลให้บริบูรณ์โดยลำดับ อย่าง
นี้แล”

กัมตติยสูตรที่ 1 จบ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 24 :2-3)

ในอรรถกถาชาดก ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงศีลอันบริสุทธิ์คือการไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่นเพื่อนำมาเป็นอาหารของตน ดังที่ได้อภิปรายผลการศึกษาไว้ในบทที่ 3 แล้ว นอกจากนี้อรรถกถาชาดกยังแสดงให้เห็นว่าการรักษาศีลให้บริสุทธิ์มิได้ให้ผลานิสงส์แค่การไปเกิดบนสวรรค์เท่านั้น แต่ยังผลถึงการบรรลุนิพพาน หากชนผู้นั้นปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป ดังจะอภิปรายจาก อรรถกถากิตติชาดกที่ได้แสดงตัวอย่างไว้ในบทที่ 3 แล้วว่าเป็นอรรถกถาชาดกที่ปรากฏการใช้อาหารที่บริสุทธิ์ คือโอบหมากเฒ่าที่ไม่มีรส ไม่มีการฆ่า ไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่นเป็นความเปรียบแทนศีลอันบริสุทธิ์

ใน อรรถกถากิตติชาดก ท้าวสักกะถามเหตุผลพระโพธิสัตว์ที่ตั้งมั่นรักษาศีลของท่านให้บริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์จึงตอบท้าวสักกะว่า **“การแตกทำลายชั้นรับย่อย ๆ และการตายอย่างลุ่มหลงเป็นทุกข์เพราะเหตุนี้”** (มหาหมกฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 : 288) คำตอบของพระโพธิสัตว์แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าศีลเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นที่ทำให้ผู้ปฏิบัติมีกายและใจที่พร้อมจะปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงกว่าต่อไป ด้วยความเชื่อมโยงในความแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์ที่จะรักษาศีลของท่านให้บริสุทธิ์ ท้าวสักกะจึงให้พรแก่พระโพธิสัตว์ พรที่พระโพธิสัตว์ขอจากท้าวสักกะมี 6 ประการคือ 1) ขอมิให้มีโลภะ 2) ขอมิให้มีโทสะ 3) ขอมิให้อยู่ใกล้คนพาล 4) ขอให้ได้อยู่ใกล้บัณฑิต 5) ขอให้มีอาหารบริบูรณ์แก่การทำทาน 6) ขอมิให้พบท้าวสักกะอีก

พรที่พระโพธิสัตว์ขอทั้ง 6 ข้อนี้แสดงให้เห็นความแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์ที่จะรักษาศีล คือการรักษากาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์สืบไป ในขณะที่เดียวกันพรทั้ง 6 ข้อนี้ก็แสดงให้เห็นว่าการรักษาศีลได้ขัดเกลาให้ดวงจิตของพระโพธิสัตว์สะอาด บริสุทธิ์ อันเป็นดวงจิตที่เอื้อต่อการเจริญธรรมขั้นสูงอันจะน้อมนำไปสู่การดับทุกข์ได้ในที่สุด เห็นได้ชัดจากเหตุผลที่พระโพธิสัตว์ได้อธิบายแก่ท้าวสักกะว่าเพราะเหตุใดพระโพธิสัตว์จึงปรารถนาพรทั้ง 6 ประการ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยน ชาเตน** ความว่าพระมหาสัตว์
 ขอว่าหมู่สัตว์มีดวงจิตใดเกิดแล้ว จึงโกรธต้องเสื่อมจากไร่นาเป็นต้น
 เหล่านี้ด้วยอำนาจราชทัณฑ์ เพราะตนทำกรรมมีฆ่าสัตว์เป็นต้น หรือ
 ด้วยการฆ่าตนเสียด้วยวิธี มีกินยาพิษเป็นต้น โทสจิตนั้นไม่พึงอยู่ใน
 อตมภาพเลย. บทว่า **นสฺสเน** ความว่าอตมภาพไม่พึงได้พึงด้วยเหตุ
 เหล่านี้ ว่าคนพาลยอมอยู่ในที่ชื่อนั้นเป็นต้นก็ดี. บทว่า **กิณฺณุ เต**
อกริ ความว่าคนพาลยอมฆ่ามารดาบิดาของพระคุณเจ้าหรือ ก็หรือว่า
 คนพาลกระทำความพินาศอะไรให้แก่ท่านหรือ. บทว่า **อนนฺยํ นยติ**
 ความว่าคนมีปัญญาทราชมยอมยึดถือสิ่งที่มีโทษเหตุ ว่าเป็นเหตุ คือยอม
 คิดถึงกรรมที่ทารุณ เห็นปานนี้ว่าเราจักกระทำปาณาติบาตเป็นต้นเลี้ยง
 ชีพ. บทว่า **อธฺรฺยาณํ** ความว่าคนมีปัญญาทราชมไม่ชักชวนในสังฆาตฺตฺระ
 ศีลธฺรฺระ และปัญญาธฺรฺระ ชักชวนในสิ่งที่ไม่ควรประกอบ. บทว่า
ทฺุณฺนโย เสยฺยโส โหติ ความว่าการแนะนำชั่วนั้นแล เป็นความดี
 สำหรับผู้มีปัญญาทราชม คือเขายอมยึดเอาทศศีลกรรมห้าประการ แล้ว
 ประพฤตินั้นแหละเป็นดี อีกอย่างหนึ่งเขาเป็นคนที่แนะนำได้ยากในทาง
 ปฏิบัติที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพราะใครๆไม่สามารถที่จะแนะนำได้. บท
 ว่า **สมฺมา วุตฺโต** ความว่า เขาถูกกล่าวโดยเหตุโดยการณ์ ย่อมโกรธ
 เคือง. บทว่า **วินยํ** ความว่าเขาไม่รู้จักวินยที่ต้องประพฤติโดยเอื้อเพื่อ
 เช่นว่า ต้องก้าวไปอย่างนี้เป็นอาทิ ทั้งไม่รับโอวาทด้วย. บทว่า
สาธุ ตสฺส ความว่าเพราะเหตุเหล่านี้ การไม่พบเห็นเขาเสียได้นั้น
 แหละเป็นการดี. บทว่า **ยาจกา** ได้แก่ผู้รับโภชนะอันเป็นทิพย์นั้น. บท
 ว่า **วตฺตจฺจาริหิ** ได้แก่ด้วยทาน ศีล และอุโบสถกรรม. บทว่า **ทสฺสนํ**
อภิกงฺขนฺติ ความว่า เหล่านระและนารีพากันมุ่งหวังจะเห็นข้าพเจ้า.
 บทว่า **ตํ ตาทิสํ** ความว่าเห็นท่านผู้ประดับด้วยเครื่องประดับเห็นปาน
 นั้น. บทว่า **ปมฺชเชยฺยํ** ความว่า อตมภาพถึงความประมาทเสีย คือ
 พึ่งปรารถนาสิริสมบัติของท่าน ในเมื่อตบะกรรม อตมภาพบำเพ็ญ
เพื่อต้องการพระนิพพาน มาปรารถนาตำแหน่งทำวสัฏกะเสียแล้ว

อาตมาภาพต้องได้นามว่าเป็นผู้ประมาท การเห็นท่านเป็นภัยแก่
อาตมาภาพอย่างนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60 : 292-293)

จากคำอธิบายของพระโพธิสัตว์ข้างต้น จะเห็นได้พรบางข้อของพระโพธิสัตว์ยังคง
เกี่ยวกับการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ให้กรรมหรือการกระทำไม่เบียดเบียนผู้อื่น เห็นได้ชัดจากพรข้อที่
2 ที่ขอมิให้มีโทษะ เพื่อมิให้ทำผิดศีลข้อ “**ปาณาติบาต**” อันสัมพันธ์กับพรที่ขอมิให้อยู่ใกล้คนพาล
เพราะ “**เขาย่อมยึดเอาทศศีลกรรมห้าประการ**” ส่วนพรประการสุดท้ายคือการไม่เห็นทำวสัถกะ
อีก แสดงให้เห็นว่าการรักษาศีลเป็นปัจจัยที่เอื้อให้พระโพธิสัตว์มีดวงจิตที่สงบเยือกเย็น เข้าใจว่า
การมีทิพยสมบัติมิใช่ความสุขที่แท้จริง ผู้ยินดีในทิพยสมบัตินี้จึงเป็น “**ผู้ประมาท**”

ในอรรถกถา *มหาชนกชาดก* ก็ปรากฏการรักษาอุโบสถศีลของพระมหาชนกใน
ขณะที่พระองค์กำลังกระทำความเพียรในการว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรการสร้างเหตุการณ์ให้พระ
โพธิสัตว์แม้จะปรากฏเหตุอันตราย มิรู้ว่าจะสามารถเอาชีวิตรอดจากเหตุการณ์ร้ายครั้งนี้ได้หรือไม่
แต่ก็ยังรักษาศีลอยู่แสดงให้เห็นว่าศีลเป็นวัตรปฏิบัติที่ควรรักษาให้เป็นปกติ

...ทรงสังเกตุเวลานั้นว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถจึง**บ้วนพระ**
โสรจด้วยน้ำเค็มทรงสมาทานอุโบสถศีล ก็ในกาลนั้นท้าวโลกบาลทั้ง
สี่มอบให้เทพธิดาชื่อมณีเมขลา เป็นผู้ดูแลรักษาสัตว์ทั้งหลาย ผู้
ประกอบด้วยคุณมีบำรุงมารดาเป็นต้น เป็นผู้ไม่สมควรจะตายใน
มหาสมุทร นางมณีเมขลาได้ตรวจตรามหาสมุทรเป็นเวลาเจ็ดวัน
เล่ากันว่า นางเสวยทิพยสมบัติเพลิน ก็เผลอสติ มิได้ตรวจตรา บาง
อาจารย์กล่าวว่านางเทพธิดาไปเทพสมาคมเสีย นางคิดได้ว่าวันนี้เป็น
วันที่เจ็ดที่เราได้ตรวจความมหาสมุทร มีเหตุอะไรบ้างหนอ เมื่อนาง
ตรวจดูก็เห็นพระมหาสัตว์ จึงคิดว่าถ้ามหาชนกumarจักตายใน
มหาสมุทร เราจักไม่ได้เข้าเทพสมาคม คิดฉะนั้นแล้วตกแต่งสิริระสติด
อยู่ในอากาศไม่ไกลพระมหาสัตว์ เมื่อจะทดลองพระมหาสัตว์จึงกล่าว
คาถาแรกว่า

นี้ใคร เมื่อแลไม่เห็นฝั่ง ก็อุตสาหพยายามว่ายน้ำ
อยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้อำนาจประโยชน์อะไร
จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้นักหนา.

...

ดูก่อนเหวดตาเราไตร่ตรองเห็นปฏิปทาแห่งโลก
และอานิสงส์แห่งความเพียร เพราะฉะนั้นถึงจะมองไม่
เห็นฝั่ง เราก็ต้องพยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร.
(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 : 99-100)

ดังที่ได้วิเคราะห์ในบทที่ 3 แล้วว่าการรักษาอุโบสถศีลคือการอดความหิวอันเป็น
ความเปรียบเทียบการความอดกลั้นต่อตัณหา หากฝั่งเป็นความเปรียบเทียบการถึงพระนิพพาน
“**ปฏิปทาแห่งโลก**” ก็คือการรักษาศีล อันเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่ชนทั้งหลายควรเพียรปฏิบัติ แม้
ความเพียรนี้อาจจะนำชนทั้งหลายถึงฝั่งหรือถึงพระนิพพานได้โดยตรง แต่ความเพียรรักษาศีล
คือการรักษากาย รักษาใจให้บริสุทธิ์ อดกลั้นต่อความหิวคือตัณหาให้เกิดขึ้นน้อย ก็เป็นหนทางที่
ทำให้ชนนั้น “ไกลฝั่ง” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ามีจิตและกายที่เอื้อต่อการปฏิบัติเพื่อทำตนให้ “ถึง
ฝั่ง” หรือ “ถึงนิพพาน” ได้ การรักษาศีลจึงเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นที่จะน้อมนำไปสู่การดับทุกข์ได้

4.2.3 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการสละออก จากกาม

การทำทาน การรักษาศีล เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีกายหรือ
ใจที่พร้อมจะปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป ในการดับวงจรแห่งทุกข์นั้นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะทำ
ให้ดับทุกข์ได้ คือการดับความเพลิดเพลินในกาม การดับตัณหาหรือความทะยานอยากที่มีเหตุมา
จากกามการที่อรรถกถาชาดกหลายเรื่องๆ ใช้ตัวละครเป็นดาบสผู้รักษาศีลแต่หลงติดชอบพอใจใน
กามหรือเกิดตัณหาเพราะกามเป็นเหตุเช่นพระดาบสในอรรถกถากิ่งฉันทชาดก แสดงให้เห็นว่าเมื่อ
ทำทาน รักษาศีลแล้ว สิ่งที่ควรปฏิบัติต่อไปเพื่อให้มีชีวิตที่ดีงาม รู้เท่าทันทุกข์ที่จะเกิดขึ้นคือการรู้
ความเพลิดเพลินในกามก็ดี ตัณหาก่ดีเกิดขึ้นได้อย่างไรแล้วดับหรือห้ามไม่ให้ความเพลิดเพลินใน
กามหรือตัณหาที่นั่นเกิดขึ้น ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นว่ากามที่
มนุษย์ชอบพอนั้น แท้จริงแล้วเป็นสิ่งน่ารังเกียจ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการถ่วงถ่วงความพอใจ
ในกามเป็นการดับวงจรแห่งความทุกข์ ดังแบ่งประเด็นในการอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

4.2.3.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงว่ากามเป็นสิ่งน่า
รังเกียจ

4.2.3.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการถ่วงถ่วงกาม
อันเป็นการดับวงจรแห่งทุกข์

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.3.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงว่ากามเป็นสิ่งน่ารังเกียจ

อรรถกถาชาดกปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม เพราะอาหารมีคุณลักษณะที่หลอกล่อให้มนุษย์ติดชอบพอใจ ทั้งรูป รส กลิ่น สัมผัส หรือแม้กระทั่งเสียงที่เกิดจากการเคี้ยวอาหารที่เนื้อสัมผัสต่างๆกัน อย่างไรก็ตามอาหารก็มีลักษณะที่ไม่สวยงาม ไม่ชวนให้น่าพึงพอใจ เช่น อาหารบูดรา อาหารที่เป็นเดนของผู้อื่น ดังที่ได้แสดงผลการศึกษาไว้ในบทที่ 3 ว่า อาหารบูดราหรือเดนอาหารเหล่านี้เป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจของกามในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องดาบสเห็นเรือนกายของพระเทวีอันได้แก่ *อรรถกถามุฑลักขณชาดก อรรถกถาสังกัปปราศชาดก* และ *อรรถกถาหริตจชาดก* ในบทนี้จะอธิบายขยายผลการศึกษาดังต่อไปนี้ เพราะเหตุใดดาบสจึงไม่เห็นน่ารังเกียจแห่งกามนั้น และอะไรเป็นเหตุที่ทำให้ดาบสเห็นความน่ารังเกียจแห่งกามและกลับไปบำเพ็ญภาวนาที่ป่าตามเดิม

ปัจจัยที่ทำให้ดาบสไม่เห็นความน่ารังเกียจของกามนั้น เป็นเพราะดาบสไม่ทำมนสิการให้แยบคายในสุกนิมิตคือเรือนกายของพระเทวี ดังที่อาหารสูตรในพระสูตรตันตปิฎกสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ได้กล่าวว่าการทำมนสิการโดยแยบคาย¹⁰ในสุกนิมิต¹¹มิใช่อาหารหรือมิใช่ปัจจัยที่ทำให้กามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วหายไปหรือไม่เจริญมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามหากไม่กระทำในใจให้แยบคายในสุกนิมิตกามฉันทะก็เจริญขึ้น

¹⁰ พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต (2556:8) ได้ให้ความหมายของโยนิโสมนสิการว่า “การทำในใจโดยแยบคายหรือคิดถูกวิธีเปล่งงายๆว่าความรู้จักคิดหรือคิดเป็นหมายถึงการคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญาคือการรู้จักมองรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะเช่นตามที่ตั้งนั้นๆมันเป็นของมันโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัยสืบค้นถึงต้นเค้าสืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งนั้นๆเรื่องนั้นๆออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุมทำให้เกิดความดีงามและแก้ปัญหาได้”

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต (2552:881) ได้ให้ความหมายของสุกนิมิตว่า “สิ่งที่คิดหมายเอาว่าสวยงามคือพบเห็นได้ยินสิ่งใดแล้ว ใจจับเค้ารูปลักษณะที่ชอบ กำหนดหมายหรือคิดวาดเป็นภาพที่สวยงามในใจ โดยนัยนี้สุกนิมิตจึงมีความหมายตรงกันข้ามคือสิ่งที่คิดหมายเอาว่าไม่สวยงาม สิ่งที่พบเห็นแล้วกำหนดหมายหรือคิดเป็นภาพที่ไม่สวยงามในใจ

พระพุทธเจ้าแสดงอดีตวัตตฺวในอรรถกถาชาดกทั้งสามเรื่องด้วยเหตุในปัจจุบันวัตตฺว เหมือนกันคือตรัสเพื่อสอนภิกษุที่กระสันอยากสึกเพราะมาตุคาม เนื้อเรื่องในอดีตวัตตฺวแสดงให้เห็นว่าเพราะพระดาบสไม่กระทำมนสิการให้แยบคายในสุกนิมิตคือการเห็นเรือนกายของพระเทวีพระดาบสจึงเกิดกามฉันทะคือความกำหนัดในกาม

....แลเห็นรูปารมณฺ์อันเป็นวิสภาคของพระเทวี ก็ทำลายอินทริย์
เสียตะลึงดูด้วยอำนาจความงาม ที่นั่นกิเลสที่อยู่ภายในของท่านก็กำเริบ
เป็นเหมือนต้นไม้มียางที่ถูกมีดกรีด ทันใดนั่นเอง ฌานของท่านก็เสื่อม
เป็นเหมือนกาปีกหักเสียแล้ว. พระโพธิสัตว์ยืนตลิ่งรับอาหารแล้ว ก็
หาบริโภคไม่ เสียวสะท่านไปเพราะกิเลสทั้งหลาย ลงจากปราสาท
เดินไปพระราชอุทยาน เข้าบรรณศาลา วางอาหารไว้ใต้ที่นอน
อันเป็นกระดานเรียบ วิสภาคารมณฺ์ติดตาตรึงใจ ไฟกิเลสแผดเผา
ชুবเขียวเพราะขาดอาหาร นอนชมบนกระดานเรียบถึง 7 วัน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :149-150)

จากตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้น อาหารที่ปรากฏใน *อรรถกถามุทฺถลักขณชาดก* ในส่วนนี้เป็นความเปรียบเทียบแสดงการกระทำให้แยบคายในธรรมหรือโยนิโสมนสิการในสุกนิมิตคือเรือนกายอันงดงามของพระเทวี เพราะพระดาบส “หาบริโภคไม่” และ “ขาดอาหาร” จึงเป็นนัยแสดงว่าพระดาบสไม่ได้กระทำในใจให้แยบคายในสุกนิมิต อันเป็นเหตุให้กามฉันทะเกิดขึ้นดังเนื้อหาในส่วนท้ายเรื่องที่พระดาบสกล่าวถึงอาการของตนเองในขณะที่เห็นเรือนกายของพระเทวี จนไม่บริโภคอาหารว่า “กามฉันทนิวรณฺ์กระทำให้มีตกระทำให้ไม่รู้ตัวดังนี้ไว้ด้วย” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :152)

ความโดดเด่นของการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทั้ง 3 เรื่อง คือการใช้คุณลักษณะของอาหารมาเปรียบเทียบได้หลากหลายแง่มุม ในเมื่อพระดาบสไม่ได้บริโภคอาหารซึ่งเป็นความเปรียบแทนการโยนิโสมนสิการในสุกนิมิต อาหารนั้นก็กลายเป็นอาหารบุดูราซึ่งเป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจของกาม ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการกระทำมนสิการให้แยบคายหรือการพิจารณาใจต่อสิ่งที่ไม่สวยงามเป็นเหตุให้กามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วไม่เจริญต่อไป เห็นได้ชัดทั้งเหตุการณ์ที่พระเทวีสั่งให้พระดาบสล้างทำความสะอาดห้องน้ำใน *อรรถกถามุทฺถลักขณชาดก*

พระราชพาพระราชนัดดาเรือนร่างหลังหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ใช้เป็นวัจ-
กฤ ท่านก็พาพระเทวีไปที่เรือนนั้น พระนางไม่ทรงประสงค์จะเข้าไป
ท่านทูลถามว่าเหตุไรจึงไม่เสด็จเข้าไป ? พระนางรับสั่งว่า เพราะเรือน
สกปรก. พระดาบสทูลถามว่า บัดนี้เราควรจะทำอย่างไร ? พระนาง
รับสั่งว่า ต้องทำความสะอาดเรือนนั้น แล้วส่งดาบสไปสู่ราชสำนักมี
พระเสาวนีย์ว่า ท่านจงไปเอาจอบมา เอาตะกร้ามา ครั้นดาบสนำ
มา แล้วก็ให้โกยสิ่งสกปรกและขยะเอาไปทิ้ง เสร็จแล้วให้ไปขนเอา
โคลย์มาฉาบไว้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :151)

เหตุการณ์นี้เทียบเคียงได้กับเหตุการณ์ที่พระดาบสทิ้งอาหารไว้ได้ที่นอนจน
อาหารบูด มีแมลงวันตอม เมื่อพระราชารับสั่งให้เทอาหารบูดราชนั้นทิ้งไป พระดาบสก็ได้สดิรู้
พระองค์ว่าได้ถูกลูกศรคือกิเลสแทงใจที่ไม่กระทำใ้แยกกายของพระองค์ใน อรรถกถาสังกัปปราศ
ชาดก

พระหัตถ์เห็นปานนี้ของพระเทวีงาม พระบาทก็งามนั้น
พระองค์เห็นปานนี้ ลักษณะของพระอูฐเห็นปานนี้ ดังนี้เป็นต้นนอนบน
เพื่ออยู่ถึง 7 วัน ภักตอาหารบูดมีหมูแมลงวันหัวเขียวตอมกันสะพรั่ง
ฝ่ายพระราชาทรงระงับปัจฉันตชนบทได้แล้ว ก็เสด็จกลับมาทรงกระทำ
ประทักษิณพระนครซึ่งชาวเมืองตกแต่งประดับประดาไว้รับเสด็จ แต่หา
ได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ ไม่ได้เสด็จไปยังพระราชอุทยาน ด้วยหวัง
พระทัยว่าจักเยี่ยมพระโพธิสัตว์ ได้ทอดพระเนตรเห็นอาศรมบทก
รุงรังด้วยหยากเยื่อ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58:8)

จากเหตุเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์ได้ขัดล้างห้องน้ำให้สะอาดใน อรรถ
กถามุทฺถลักขณชาดกกับเหตุการณ์เทอาหารบูดราชนั้นใน อรรถกถาสังกัปปราศชาดก หลังจากนั้น
เหตุการณ์ในอรรถกถาชาดกทั้งสองเรื่องก็ดำเนินเหมือนกัน คือการที่พระโพธิสัตว์ “กลับได้สติ”
โดยนัยนี้อาหารบูดราชนั้นเป็นความเปรียบแทนความน่ารังเกียจของกาม จึงเทียบเคียงความหมาย
ได้กับของสกปรกในห้องน้ำ อาหารบูดราและของสกปรกจึงแสดงให้เห็นอสุภนิมิต คือสิ่งที่ไม่งาม
ไม่น่าชอบใจ เมื่อพระดาบสพิจารณาสิ่งที่ไม่สวยงาม ไม่น่าชอบนื้ออย่างถ่องแท้แล้ว ก็จะเข้าใจว่า

สิ่งที่สวยงามที่ตาบสหลงเอาจิตไปคิดหมายว่างามก็ดี สุดท้ายก็ต้องเน่าสลายไปตามความเป็นธรรมดาของโลกเช่นเดียวกับอาหารที่ย่อมบูดรา ความเข้าใจว่าความเป็นของน่ารังเกียจนี้เองพระโพธิสัตว์จึงได้ละ “**กามฉันทนิเวรณ**” กลับไปบำเพ็ญภาวนาที่ป่าตามเดิม

จากการเชื่อมโยงความหมายของอาหารกับสภาวะธรรมที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก อรรถกถามุฏลักขณชาดก อรรถกถาสังกับปราศชาดก และ อรรถกถาหริตจชาดก ข้างต้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าอรรถกถาชาดกทั้งเรื่องปรากฏการใช้อาหารมาสื่อสภาวะธรรมได้โดดเด่นมากเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงทั้งเหตุที่ทำให้กามฉันทะเกิดขึ้นและเสื่อมไป โดยเน้นย้ำให้เห็นว่า กามเป็นสิ่งน่ารังเกียจเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นให้ชนทั้งหลายสละออกจากกาม

4.2.3.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการถ่าย ถอนกามอันเป็นการดับวงจรแห่งทุกข์

เมื่อชนทั้งหลายมองเห็นกามตามความเป็นว่าแท้จริงแล้วกามไม่ได้สวยงาม ไม่ได้ น่าติดชอบพอใจ ในทางตรงกันข้ามกามเป็นสิ่งน่ารังเกียจ ให้ได้เพียงโลกีย์สุขที่เป็นความสุขชั่วครั้งคราว ไม่ยั่งยืน ชนผู้นั้นก็ควรถ่ายถอนกามด้วยการหยุดคิด หยุดปรุงแต่ง เพื่อมิให้เกิดวงจรของทุกข์รอบใหม่ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (ม.ป.ป.: 139) ได้แสดงความสำคัญของการหยุดคิดปรุงแต่งกิเลสตัณหาว่า

อย่างทีกล่าวว่าคุณหยุด ก็ถึงอย่างนี้ ก่อนหน้านี้ เราไม่หยุด ในจิตของเราคิดปรุงเรื่อย จะเอาอย่างนั้น จะทำอย่างนั้น จะทำอย่างนี้ แล้ว ก็ทำไป แล้วก็รับผลกามาหล่อเลี้ยงความคิดไว้เรื่อย เป็นการคิดปรุง ด้วยกิเลสตัณหา ตั้งอยู่ที่ความรู้สึกว่าตัวตน ว่าของของตน อย่างนี้เรื่อย อย่างนี้เรียกว่าไม่หยุด พอรู้แจ้งว่าไม่มีอะไรน่ารัก น่าปรารถนา น่าเอน น่าเป็น ก็สลายลงทันที การที่สลายลงทันทีนี้แหละ สมมติว่าหยุด มันไม่ไปที่ไหน มันไม่มาที่ไหน แล้วมันก็ไม่หยุดอยู่ที่ไหนด้วย การหยุดอย่างนี้เรียกได้ว่า “หยุด” ตามความหมายของหลักธรรมในพระศาสนา การหยุดอย่างนี้ เรียกได้ว่าเป็นการออกไปนอกวงกลม ไม่เป็นวงกลม ความดับไม่เหลือของความคิดปรุงแต่ง ด้วยอำนาจกิเลสตัณหา นี้เรียกได้ว่าหยุด หรือความดับจะนั้น ความดับที่เป็นความหมายของพระนิพพาน นั้น ไม่ใช่ตาย ไม่ใช่ร่างกายแตกตายทำลายลง เหมือนที่เข้าใจกัน โดยมาก แต่เป็นความหยุดหรือเป็นความดับของความคิดปรุง คือของ

กิเลสที่ไหลไปตามอารมณ์ เมื่อได้รู้ว่าไม่มีอารมณ์อะไรที่น่าปรารถนา
มันก็หยุด หรือมันก็ดับ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าดับ...

ตามคำอธิบายของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ข้างต้นเห็นได้ว่าการ
หยุดคิด หยุดปรุงแต่งกิเลสตัณหาอันเป็นวงจรแห่งความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่ป็นนามธรรมและเป็น
ประสบการณ์ทางธรรมเฉพาะบุคคล ในอรรถกถาชาดกปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร
เพื่อแสดงให้เห็นแนวคิดเดียวกันว่าการหยุดปรุงแต่งกิเลส ตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์นั้นเป็นไปได้
โดยใช้ทั้งอาหารและพฤติกรรมกรบริโภคอาหารซึ่งเป็นประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่ทุกคน
เข้าใจมาเป็นความเปรียบเชื่อมโยงไปยังประสบการณ์ทางธรรม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการจะ
ดับวงจรแห่งทุกข์ได้ก็ต้องไปดับหรือไปแก้ที่ต้นเหตุแห่งทุกข์เป็นสำคัญ ความเปรียบเกี่ยวกับ
อาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการหยุดปรุงแต่งอันเป็นเหตุของความเพิลิตเพลินในกาม หรือ
เป็นเหตุของตัณหา มี 2 ลักษณะคือ

4.2.3.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง

การถ่ายถอนกามด้วยการรู้เท่าทันความติดชอบพอใจในกาม

4.2.3.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการถ่าย

ถอนกาม

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.3.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง

การถ่ายถอนกามด้วยการรู้เท่าทันความติดชอบพอใจในกาม

ดังที่ได้วิเคราะห์ในส่วนความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ได้แสดงเหตุของ
ความเพิลิตเพลินว่ามีเหตุมาจากการติดในสัมผัส การปรุงแต่ง และประการสุดท้ายคือวิญญูณ
การอธิบายผลการศึกษานี้จะนำตัวอย่างที่ได้อธิบายไปแล้วในส่วนของความเปรียบ
เกี่ยวกับอาหารที่แสดงเหตุแห่งทุกข์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าถ้าเข้าใจวงจรของทุกข์ว่าทุกข์นั้นเกิดขึ้นได้
อย่างไร มีสาเหตุจากอะไร ก็สามารถดับทุกข์ที่สาเหตุของทุกข์ได้

ดังได้ยกตัวอย่าง อรรถกถามหาสุตโสมชาดก เป็นตัวอย่างของความ
เพิลิตเพลินในกามที่มีเหตุมาจากวิญญูณ กภาพัตตเสนาบดีได้ยกนิทานอุทาหรณ์ 3 เรื่องเพื่อ
แสดงให้เห็นพระเจ้าพาราณสีเห็นโทษของการติดข้องในรส นอกจากนี้กภาพัตตเสนาบดียังได้ชี้

หนทางที่จะนำไปสู่การดับทุกข์อันเกิดจากการติดข้องในรสของพระเจ้าพาราณสี ว่าตัวของพระเจ้าพาราณสีนั้นต้องดับความพอใจ (เวทนา) ของตนเองที่มีต่อการเสพมังสะรมนุษย์ หากพระเจ้าพาราณสีดับความพอใจนี้ได้ ก็จะต้องดับดับความพอใจที่จะเสพมังสะรมนุษย์ได้เช่นกัน

**ขอให้ความพอใจพระทัยของพระองค์จงจิตจางลง
เพราะได้ทรงสดับเรื่องนี้ ข้าแต่พระราชาขอพระองค์
อย่าได้เสวยเนื้อมนุษย์เลยนะ ข้าแต่พระองค์ผู้ปกครอง
ประชาชน ขอพระองค์อย่าได้ทรงทำแคว้นทั้งมวลนี้ให้
ว่างเปล่าเหมือนอย่างปลาฉนั้นเลย.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :650)

แม้ว่ากาฬิตีเสนาบดีจะยกนิทานอุทาหรณ์ถึง 3 เรื่องและชี้วิธีที่จะดับตัณหาของพระเจ้าพาราณสีว่าต้องเริ่มจากการดับเวทนาคือความพอใจของพระองค์เอง แต่พระเจ้าพาราณสีก็ไม่เข้าใจ และได้ยกนิทานบุตรชายกระฎุมพีผู้ตายเพราะติดในรสชมพู เพื่อโต้แย้งให้กาฬิตีเสนาบดีเข้าใจว่าพระองค์ก็เหมือนบุตรชายกระฎุมพี เมื่อได้เสพของที่มีรสเลิศแล้วก็ไม่อาจจะเลิกได้

เรื่องมีว่าในอดีตกาลกุฎุมพีชื่อว่าสุชาติในพระนครพาราณสีเห็นฤาษี 500 ผู้มาแต่ป่าหิมพานต์ เพื่อต้องการจะได้ฉันรสเค็มและเปรี้ยวนิมนต์ ฤาษีเหล่านั้นให้อยู่ในสวนของตนบำรุงอย่างดีในเรือนของกุฎุมพี นั้นได้จัดภิกษา 500 ไร่เป็นนิตย แต่ดาบสเหล่านั้นบางครั้งก็ไปเที่ยวภิกษาในชนบท นำขึ้นชมพูใหญ่มาฉันเสียบ้าง เวลาที่ดาบสเหล่านั้นนำขึ้นชมพูมาฉัน สุชาติคิดว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย ไม่มา 3-4 วัน เข้าวันนี้ท่านไปไหนหนอ เขาให้บุตรจับนิ้วมือของตนลงไปในสำนักของดาบสเหล่านั้น ในเวลาที่ท่านกำลังฉันเวลานั้นดาบสที่เป็นนวกะที่สุดให้น้ำบ้วนปากแก่ดาบสผู้ใหญ่อันทั้งหลายแล้วฉันขึ้นชมพูอยู่ สุชาติไหว้พวกดาบส แล้วนั่งถามว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าฉันอะไร พวกดาบสตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุเราฉันขึ้นชมพูใหญ่ กุมารได้ยินดังนั้น เกิดความอยากขึ้น ลำดับนั้นท่านเจ้าคณะจึงสั่งให้ ให้กุมารนั้นหนอยหนึ่ง เขากินขึ้น

ชมพู่นั้นแล้วติดอยู่ในรส รบเร้าขออยู่บ่อยๆว่า พอจงให้ขึ้น
ชมพูแก่ฉัน พอจงให้ขึ้นชมพูแก่ฉันบ้าง ดังนี้ กฤษณ์ พิกำลัง ฟัง
ธรรม พูด ลง บุตร ว่า อย่า ร้อง ไป เลย ลูก เจ้า กลับ บ้าน แล้ว จัก
ได้ กิน ดำ ริ ว่า พระ ผู้ เป็น เจ้า ทั้ง หลาย จัก รำ คา ญ เพราะ อา ศั ย
บุตร ของ เรา นี้ ปลอบ บุตร อยู่ ไม่ ทัน บอก ลา พวก ฤๅ ษี ไป บ้าน
ตั้ง แต่ ไป ถึง บ้าน แล้ว บุตร ของ เขา ก็ รบ เร้า ว่า พอ จง ให้ ขึ้น ชมพู
แก่ ฉัน พวก ฤๅ ษี ก็ กล่าว ว่า เรา อยู่ ใน ที่ นี้ มานาน แล้ว จึง พากัน
กลับ ไป ป่า หิม พาน ต์ กฤษณ์ พ ไม่ พบ ฤๅ ษี ใน อา ร าม ได้ ให้ ขึ้น ผล ไม้
มี มะ ม่วง ชมพู ขนุน และ กล้วย เป็น ต้น คลุก ด้วย น้ำ ผึ้ง และ
น้ำ ตาล กรวด แก่ บุตร แต่ ขึ้น ผล ไม้ เหล่านั้น พอ ถูก ปล าย ลิ้น
ของ เขา ก็ เป็น เหมือน ยา พิษ ที่ ร้าย แรง เขา อด อา ห าร อยู่ 7 วัน
ถึง ความ สิ้น ชี วิต แล้ว พระ ราชา เนื้อ ทรง นำ เหตุ นี้ มา แสดง จึง ได้
กล่าว ถ้อย คำ อย่าง นี้ ว่า ท่าน กา พะ เรา กิน รส ที่ สูง ไม่ ได้ เนื้อ
มนุษย์ เห็น จัก ต้อง ตาย เหมือน อย่าง บุตร ของ สุ ชา ต นั้น แล

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :651-652)

นอกเหนือจากยกเรื่องบุตรของสุชาตผู้ตายเพราะขึ้นชมพูแล้ว พระเจ้า
 พาราณสียังได้กล่าวถึงเรื่องของกฤษณ์พิกษุชาตเองผู้ตาย เพราะความกำหนัดอยากได้นางอัปสรที่
 ติดตามพระอินทร์มาเฝ้าพระดาบสทั้ง 500 รูป เหมือนบุตรชายที่ตายเพราะขึ้นชมพู และพระองค์
 เองหากเว้นจากมังสะมนุษย์ก็คงจะเป็นเช่นชนทั้งสอง

สาวกของพวกฤๅษีผู้มีตนอันอบรม แล้วนามว่า
สุชาตเขาอยากได้นางอัปสร จนไม่กินไม่ดื่มกามของ
มนุษย์ในสำนักกามอันเป็นทิพย์ เท่ากับเอาน้ำด้วยปลาย
หญ้าคามาเทียบกับน้ำในมหาสมุทร. ท่านกาพะเราได้
บริโภคของกินที่มีรสอย่างสูง แล้วไม่ได้เนื้อมนุษย์เห็นจัก
ต้องละชีวิตเหมือนอย่างสุชาตจะนั้นแล.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :656)

เรื่องของบุตรชายกฤษณ์พิกษุชาต และกฤษณ์พิกษุชาตที่พระเจ้าพาราณสียก
 มาโต้แย้งกับกาฬหัตถีเสนาบดีเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นความสำคัญของ
 วิชาญานาหารได้เป็นอย่างดี ในเรื่องของบุตรชายจะเห็นได้ว่าเด็กชายไม่ได้กินชมพูแต่เกิดโรค

วิญญาน คือการได้ยินคำว่าชมพูซึ่งนำไปสู่โสตสัมผัส เวทนา และต้นหาคือความอยากลองกิน ชมพูตามลำดับ และเมื่อได้กินชมพูชีวหาวิญญานที่ประกอบกับลิ้น และนามรูปจึงส่งผลให้เกิด ชิวหาสัมผัส เวทนา และต้นหา จนถึงขั้นกามุปาทานคือความยึดมั่นว่าจะกินแต่ชมพู เป็นภพและเป็นชาติคือกินไม่ยอมกินสิ่งอื่นจนถึงขรามรณะคือความตาย

ส่วนเรื่องของกรรมที่สุชาติเองก็จะได้เห็นได้ว่าปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมคือการใช้ภริยาที่แสดงภาวะการบริโภคอาหารคือการดื่ม การกินกับกาม เพื่อแสดงให้เห็นวิญญานาหารคือจักขุวิญญานของกรรมที่สุชาติที่ได้นางอัปสร แม้จะไม่เคยเสพสังวาสกับนางแต่จักขุวิญญานที่ประกอบกับนามรูปคือนางอัปสร และตาก็ทำให้เกิดจักขุสัมผัสอันทำให้เกิดเวทนา เมื่อชอบใจพอใจก็เกิดต้นหาคือความอยากที่จะอยู่ร่วมกับนาง จนถึงขั้นกามุปาทานคือความยึดมั่นแน่วเหนียวว่าจะได้อยู่กับนาง คือเป็นภพหรือภาวะที่ใจหมกมุ่นอยู่กับนางอัปสร แสดงออกมาเป็นชาติคือการกระทำ คือการบอกว่าหญิงอื่นนั้น **“นี่ไม่ใช่นางอัปสร นี่เป็นนางยักษิณีแล้วบนเพื่อต่อไปว่าจะให้นางเทพอัปสรแก่เรา”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :657)จนถึงขรามรณะคือความตายเหมือนผู้เป็นบุตร

แม้ว่าการยกเรื่องกรรมที่สุชาติมากล่าวแย้งของพระเจ้าพาราณสีจะแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าพาราณสียังคิดไม่ได้หรือยังไม่รู้เท่าทันความติดชงใจ หรือรู้เท่าทันต้นหาของตัวเอง แต่ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมที่ปรากฏในเรื่องกรรมที่สุชาติก็แสดงให้เห็นวิญญานาหารที่หล่อเลี้ยงให้เกิดนามรูปอย่างโดดเด่น เนื่องจากการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นว่าวิญญานาหารนั้นไม่จำเป็นจะต้องการกินหรือชีวหาวิญญานเสมอไป หากแต่การมองเห็นทำให้เกิดติดชงใจจนถึงความทะยานอยากก็นับเป็นวิญญานาหาร

นอกจากนี้การยกเรื่องกรรมที่สุชาติมากล่าวแย้งของพระเจ้าพาราณสียังแสดงให้เห็นอุปนิสัยของผู้ตกอยู่ในอำนาจของความติดชงใจ ความทะยานอยาก แม้ว่าพระเจ้าพาราณสีตั้งใจจะยกเรื่องของกรรมที่สุชาติเพื่อแสดงให้กาฬหัตถิเสนาบดีเห็นว่าพระองค์อาจจะมีจุดจบเป็นความตายเหมือนบุตรชายของกรรมที่และกรรมที่สุชาติ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าแม้พระองค์จะเห็นจุดจบของพระองค์เองผ่านบุตรชายของกรรมที่และกรรมที่สุชาติ และผ่านตัวละครอื่นๆในนิทานอุทาหรณ์ที่กาฬหัตถิเสนาบดียกมา ทั้งปลาอานนท์ มานพติดสุรา หรือแม้กระทั่งหงส์ แต่พระองค์ก็ยังคงติดอยู่ในบ่วงของต้นหามีอาจจะลดเล็กลงถึงมนุษย์ได้

เมื่อกาฬหัตถิเสนาบดีไม่สามารถโน้มน้าวใจพระเจ้าพาราณสีได้ ประชาชนทั้งหลายที่โกรธแค้นที่พระเจ้าพาราณสีฆ่าญาติของพวกเขาจึงให้ขับไล่พระเจ้าพาราณสีออกจากพระราชวังไปเป็นโจรป่าชื่อโบริสาทคอยจับมนุษย์กินเป็นอาหาร การเปลี่ยน

สถานภาพจากพระราชาก็เป็นโจรป่าฆ่าคนเป็นอาหารแสดงให้เห็นชาติอย่างเป็นรูปธรรม เพราะความดีของในรสในกาม พระเจ้าพาราณสีจึงเสมือนว่าจำต้องเกิดใหม่เป็นโจรป่า และจมอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์สืบไปนั่นคือคอยฆ่ามนุษย์ทั้งหลายเพื่อนำมาฆังสะมาเสพสนของความดีของในรสของตนเอง จนกระทั่งไปริสาทได้พบกับพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสุตโสมกษัตริย์ผู้ทรงธรรมแห่งพระนครอินทปัตต์ ไปริสาทจับกษัตริย์ 100 องค์เพื่อจะทำยัญกรรมและจับพระเจ้าสุตโสมเป็นองค์ที่ 101 พระเจ้าสุตโสมขอผ่อนผันว่าจะกลับมาให้ไปริสาททำยัญกรรม แต่ขอไปฟังธรรมจากนั้นทพราหมณ์ที่เมืองอินทปัตต์ก่อน ตอนแรกไปริสาทไม่เชื่อ แต่พระเจ้าสุตโสมขอให้ไปริสาทเชื่อความสัตย์ของพระองค์ เมื่อพระเจ้าสุตโสมฟังธรรมเสร็จก็กลับมาหาไปริสาทตามคำสัตย์ไปริสาทอยากรู้ธรรมที่พระเจ้าสุตโสมกลับไปฟัง พระเจ้าสุตโสมกล่าวว่าไปริสาทไม่มีคุณสมบัติในการสดับธรรมเพราะ **“ท่านเป็นคนประพฤติน่าชอบธรรมต้องจำจากแคว้นเพราะเหตุแห่งท้องส่วนคาถาเหล่านี้ย่อมกล่าวสรรเสริญธรรมธรรมและธรรมจะลงรอยกันได้ที่ไหน คนที่ประพฤติน่าชอบธรรมทำกรรมที่ร้ายแรงมีฝ่ามือของด้วยเลือดเป็นนิจย่อมหาสิ่งจะมีได้ธรรมจักมีแต่ที่ไหนท่านจะทำอะไรด้วยการสดับ”** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :686)

ไปริสาทเห็นพระเจ้าสุตโสมไม่กลัวความตายแม้พ้นจากเงื้อมมือเขาไปแล้วก็ยังย้อนกลับมาให้ฆ่า ไปริสาทจึงถามพระเจ้าสุตโสมว่าเพราะเหตุใดพระเจ้าสุตโสมจึงเห็นคุณค่าของความสัตย์ พระเจ้าสุตโสมได้แสดงความประเสริฐแห่งความสัตย์ว่า

**รสเหล่าใดบรรดาที่มีอยู่ในแผ่นดิน ความสัตย์
ย่อมดีกว่ารสเหล่านั้น เพราะสมณพราหมณ์ที่ตั้งอยู่ใน
ความสัตย์ ย่อมข้ามฝั่งแห่งชาติและมรณะเสียได้.**

ในคานานั้น บทว่า **สาธุตรี** อธิบายว่าเพราะเหตุที่รสแม้ทั้งหมดย่อมเป็นของประณีตแก่สัตว์ทั้งหลายในกาลทุกเมื่อทีเดียว เพราะฉะนั้นความสัตย์จึงดีกว่ารสเหล่านั้น อีกอย่างหนึ่งเพราะเหตุที่บุคคลตั้งอยู่ในวิริตีสัตย์ และวจีสัตย์แล้ว ย่อมข้ามฝั่งแห่งเตภูมิกวัญ กล่าวคือชาติ และมรณะเสียได้ คือถึงพระอมตมหานิพพานได้ เพราะฉะนั้นความสัตย์จึงดีกว่ารสเหล่านั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :690)

ดังที่ได้วิเคราะห์แล้วการแสดงความประเสริฐของความสัตย์ข้างต้นเป็นการใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบเทียบพระธรรม ความเปรียบเทียบนอกจากจะแสดงให้เห็นว่าความสัตย์เป็นสิ่งประเสริฐที่ทำให้ผู้ถือความสัตย์นั้นข้ามสังสารวัฏหรือวังวนแห่ง

การเวียนว่ายตายเกิด หรือการเข้าถึงอมตนิพพานแล้ว การใช้รสมาเป็นความเปรียบก็ยังสื่อให้เห็นว่าการจะเป็นผู้ดีของในรส หรือเป็นผู้ก้าวพ้นชรามรณะขึ้นอยู่กับการเลือกประพฤติดของบุคคลนั้นเป็นสำคัญ เพราะการเข้าถึงหรือรับรู้รสเป็นประสบการณ์เฉพาะบุคคล คุณลักษณะนี้จึงเชื่อมโยงได้กับทั้งการรับรู้รสทางโลก เช่น การติตรสนเนื้อของโปรีสาทที่ได้กล่าวอ้างว่ารสเนื้อมนุษย์เป็นรสสูงสุดที่มีอจลตเล็ก ในตอนที่กาฬหัตถิเสนาบดีโน้มน้าวใจให้โปรีสาทเลิกกินเนื้อมนุษย์ และการรับรู้รสทางธรรมเช่นพระเจ้าสุตโสมที่กล่าวว่ารสของความสัตย์ประเสริฐกว่ารสอื่นๆ การใช้ความเปรียบในลักษณะเช่นนี้เป็นนัยแสดงให้เห็นด้วยว่าหากโปรีสาทต้องการลดเล็กลงความติดข้องในรสก็ต้องประพฤติดเองเป็นสำคัญ สัมพันธ์กับธรรมที่พระเจ้าสุตโสมเทศนาโปรดโปรีสาทผู้ไม่กล้าฆ่าพระเจ้าสุตโสมด้วยเกรงคุณความดี โดยพระเจ้าสุตโสมได้ชี้ให้เห็นว่าการจะเป็นผู้ประพฤติดธรรมได้นั้นต้องเริ่มจากการอยู่ใกล้ชิดกับสัตบุรุษเพื่อเรียนรู้ธรรมจากสัตบุรุษ โดยธรรมที่พระเจ้าสุตโสมเทศนาโปรดโปรีสาทนี้เป็นธรรมที่พระองค์ได้สดับมาจากนันทพราหมณ์

ดูก่อนมหาราช การสมาคมกับสัตบุรุษคราวเดียวเท่านั้น การสมาคมนั้นย่อมรักษาผู้สมาคมนั้น การสมาคมกับอสัตบุรุษแม้มากครั้ง ก็รักษาไม่ได้ พึงคบกับสัตบุรุษ พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ เพราะรู้สัทธรรมของสัตบุรุษ ย่อมมีความเจริญไม่มีความเสื่อม.

ราชรถที่เขาทำให้วิจิตรเป็นอย่างดี ยังคร่ำคร่าได้ แลแม่สรีระก็เข้าถึงความชราได้เหมือนกัน ส่วนธรรมของสัตบุรุษ ย่อมไม่เข้าถึงความชรา สัตบุรุษด้วยกันนั้นแลย่อมรู้จักกันได้.

ฟ้าและแผ่นดินไกลกัน ฝั่งข้างโน้นของมหาสมุทรเขาก็กล่าวว่าไกลกัน ดูก่อนพระราชา ธรรมของสัตบุรุษและของอสัตบุรุษ ท่านก็กล่าวว่าไกลกัน ยิ่งกว่านั้นอีก.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :694-695)

หากพิจารณาธรรมข้างต้นกับเหตุการณ์ใน *อรรถกถา महाสุตโสมชาดก* จะเห็นว่ากลวิธีที่พระเจ้าสุตโสมนำมาเทศนาสั่งสอนให้โปรีสาทเกิดความศรัทธานั้นต่างจากกลวิธียกนิทานอุทาหรณ์ของกาฬหัตถิเสนาบดี กล่าวคือกลวิธีของพระเจ้าสุตโสมคือการแสดงให้เห็นคุณของความสัตย์หรือพระธรรมอันเป็นเครื่องปลดปล่อยทุกข์(และพระองค์ก็ประพฤติดตนเป็นผู้ตั้งอยู่ในความสัตย์ให้โปรีสาทดูเป็นตัวอย่างด้วย) ต่างจากกลวิธีของกาฬหัตถิเสนาบดีที่แสดงให้เห็น

เห็นโทษของการติดข้องในรสเป็นสำคัญ ผลจากการสดับธรรมจากพระเจ้าสุตโสมจึงต่างจากครั้งที่โปริสาทฟังนิทานอุทานธรรมของกาฬหัตถิเสนาบดี กล่าวคือในครั้งนั้นนอกจากโปริสาทจะไม่กล่าวแย้งธรรมของพระเจ้าสุตโสมแล้ว ความปิติที่ได้สดับธรรมจึงยังผลให้โปริสาทได้ถวายพระพรแก่พระเจ้าสุตโสม 4 ข้อ โดยพร 4 ข้อที่พระเจ้าสุตโสมขอจากโปริสาทคือ 1) ขอให้โปริสาทเป็นผู้เจริญด้วยอายุ 100 ปี 2) ขอให้ยอกินกษัตริย์ 3) ขอให้ปล่อยกษัตริย์ทั้ง 100 พระองค์ที่จับมาไปพรสามข้อแรกโปริสาทให้ตามที่พระเจ้าสุตโสมขอ ยกเว้นพรข้อที่ 4 ที่พระเจ้าสุตโสมขอโปริสาทให้เลิกกินเนื้อมนุษย์

**รัฐมณฑลของพระองค์เป็นช่อง เพราะนรชน
เป็นอันมากหวาดเสียวเพราะภัย หนีเข้าที่ซ่อนเร้น
ขอพระองค์จงเว้นจากเนื้อมนุษย์เสียเถิด นี่เป็นพรข้อ
ที่สี่หม่อมฉันปรารถนา.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :700)

เมื่อได้ยินพระเจ้าสุตโสมขอพรข้อที่ 4 โปริสาทก็ปฏิเสธที่จะทำตาม โดยโปริสาทได้กล่าวอ้างเหตุที่ไม่ทำตามคำขอของพระเจ้าสุตโสมเพราะ

**นั่นเป็นอาหารที่ชอบใจของหม่อมฉันมานานแล้ว
หม่อมฉันเข้าป่า ก็เพราะเหตุอาหารนี้ หม่อมฉันจะพึง
งดอาหารนี้เสียอย่างไร ขอพระองค์จงทรงเลือกพระพร
ที่สี่อย่างอื่นเถิด.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :700)

การที่โปริสาทปฏิเสธที่จะทำตามพระประสงค์ของพระเจ้าสุตโสมเป็นเพราะ โปริสหายังมี “*ราคะ นันทิ ตัณหา มีอยู่ในวิญญานาหาร วิญญานจะตั้งอยู่อกงามในวิญญานาหารนั้น ที่ได้มีวิญญานตั้งอยู่อกงาม ที่นั่นย่อมมีนามรูปหยั่งลง ที่ได้มีนามรูปหยั่งลง ที่นั่นย่อมมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ที่ได้มีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ที่นั่นย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ที่ได้มีการเกิดในภพใหม่ต่อไปที่นั่นย่อมมีชาติ ชรา และมรณะต่อไป เรากล่าวว่าที่นั่นมีความโศก มีความกระวนกระวาย และมีความคับแค้น*” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : 125) ความติดข้องพอในอาหารของโปริสาทนี้จึงส่งเคราะห์เข้ากับอติราศสูตร ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ด้วยความติดชอบ

พอใจอย่างรุนแรงนี้เอง พระเจ้าสุตโสมจึงใช้กลวิธีต่างๆ โน้มน้าวให้โบริสาทเห็นโทษของการติด
ข้องพอใจในรส เช่นการยกข้ออุปมาที่ว่า

คนใดมัวรักษาของรักอยู่ ว่าเป็นที่รักของเรา
ทำตนให้เหินห่างจากความดี แล้วเสพของรักทั้งหลาย
อยู่ เหมือนนักเลงดื่มสุราที่เจือด้วยยาพิษฉะนั้น คนนั้น
จะได้ทุกข์ในเบื้องหน้า เพราะความประพฤตินั้นแล.

ส่วนบุคคลใดในโลกนี้ รู้สีกตัวละครของรักได้
เสพอริยธรรมแม้ด้วยความฝืนใจ เหมือนคนเป็นไข้
ดื่มโอสถฉะนั้น บุคคลนั้นจะได้สุขในเบื้องหน้า
เพราะความประพฤตินั้นแล.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :702)

ความเปรียบที่พระเจ้าสุตโสมยกมาเทศนาโปรดโบริสาทนี้สอดคล้องกับ
ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกเรื่องอื่นๆ นั่นคือการเปรียบเทียบเหมือนยา
พิษดังที่ได้ยกตัวอย่างจาก อรรถกถากิมปักกชาดก เช่นเดียวกับการเปรียบพระธรรมที่เป็นเครื่อง
พาออกจากความทุกข์ว่าเป็นโอสถในการรักษาโรค สังเกตได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่พระ
เจ้าสุตโสมยกมาเทศนาโปรดโบริสาทนั้นมีความสอดคล้องเป็นเอกภาพเดียวกัน กล่าวคือปรากฏทั้ง
การใช้ความเปรียบทางตรงคือการเปรียบเทียบอาหารกับสสารธรรม และความเปรียบทางอ้อมคือ
การใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารกับรสของพระธรรม อันแสดงให้เห็นคุณลักษณะเด่นที่
เหมือนกันระหว่างการบริโภคอาหารกับการเข้าใจสสารธรรมว่าเป็นเรื่องที่บุคคลทั้งหลายต้องรับรู้
ประสบการณ์เหล่านั้นด้วยตนเอง

นอกเหนือจากการใช้ข้ออุปมาในการสั่งสอนให้โบริสาทเห็นทั้งโทษในการ
ติดข้องในกาม และคุณของการออกจากกาม พระเจ้าสุตโสมยังได้กล่าวอ้างธรรมของสัตบุรุษที่ได้
เทศนาโปรดโบริสาทไปตอนแรกว่าผู้ปรารถนาความเป็นสัตบุรุษย่อมต้องรักษาความสัตย์ ด้วย
พลังของความเปรียบเกี่ยวอาหารและกลวิธีการอ้างถึงของพระเจ้าสุตโสม โบริสาทจึงยอมรับปาก
กับพระเจ้าสุตโสมว่าเขาจะเลิกบริโภคเนื้อมนุษย์อันเป็นของที่เขาติดชอบพอใจมาเป็นเวลานาน

นั่นเป็นอาหารที่ชอบใจของหม่อมฉันมานาน
ทีเดียว หม่อมฉันเข้าปากก็เพราะเหตุแห่งอาหารนี้ แต่
ถ้าพระสหายตรัสขอหม่อมฉันในเรื่องนี้ หม่อมฉันก็
ยอมถวายพระพรนี้แต่พระองค์ได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :706)

หากพิจารณาการงดเว้นการบริโภคเนื้อมนุษย์ของโบริสตาม วงจรปฏิจจสมุปบาทจะเห็นได้ว่า ตัณหาหรือความอยากบริโภคเนื้อมนุษย์ของโบริสทั้งหมดไป หรือดับไป เพราะโบริสารู้เท่าทันนั้นทีระคะหรือความติดข้องพอใจของตนเอง การที่โบริสท้ออ้างว่า **“นั่นเป็นอาหารที่ชอบใจของหม่อมฉันมานานทีเดียว”** แสดงให้เห็นเหตุคือการแทรกของ ระคะหลังเกิดเวทนา คือหลังจากที่โบริสทักกินเนื้อมนุษย์แล้วชอบ จึงเกิดโลภะหรือระคะแทรก ข้อความนี้แสดงว่าโบริสท้อเท่าทันระคะที่แทรกเข้ามาตรงช่วงที่เวทนาโดนกิเลสแทรกและ กลายเป็นตัณหา เมื่อโบริสท้อทันหรือมีสติเห็นการปรุงแต่งตรงนี้ วงจรทุกข์ก็ดับ กล่าวคือไม่ พัฒนาไปเป็นตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะต่อไป เหมือนกับตอนท้ายของอาหารสูตรที่ กล่าวไว้ว่า **“ . . . สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ดังพรรณนามาจะนี้ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วย ประการจะนี้”**

4.2.3.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง การถ่ายถอนกาม

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (ม.ป.ป.) ได้ตั้งข้อสังเกตข้างต้นว่า การหยุดคิด หยุดปรุงแต่งกิเลสตัณหาอันเป็นวงจรแห่งความทุกข์ จะสามารถดับทุกข์ กลายเป็น ความว่างคือความดับสนิทแห่งทุกข์ได้ การหยุดคิด หยุดปรุงแต่งเป็นสิ่งที่ เป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ อรรถกถาชาดกปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารคือกริยาสำรอกเพื่อสื่อแทน การหยุดคิด หยุดปรุงแต่ง ที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ปรากฏในอรรถกถาชาดกในหลายเรื่อง ในที่นี้จะ นำมาเป็นตัวอย่างในการอภิปรายผลการศึกษาดังต่อไปนี้

ก่อนที่จะแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็น “การ หยุดปรุงแต่ง” ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างไร การอภิปรายผลการศึกษาจะแสดงก่อนว่าทุกข์ เกิดขึ้นได้อย่างไร จากนั้นจึงจะอภิปรายผลการศึกษาว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็น การดับทุกข์อย่างไร โดยยกตัวอย่างอรรถกถาชาดก 3 เรื่องที่มีแบบเรื่องเหมือนกันนั่นคือการ บริโภคอาหารมีพิษและได้ของหวาน 4 อย่างเป็นยาแก้พิษได้แก่ *อรรถกถาผลชาดก อรรถกถา กิมปักกชาดก และ อรรถกถาคุมพียชาดก*

ตารางที่ 8 แสดงการเปรียบเทียบเหตุทำให้บริโภคผลไม้พิษใน อรรถกถาผลชาดก อรรถกถากิมปักกชาดก และ อรรถกถาคุมพियชาดก

อรรถกถาผลชาดก	อรรถกถากิมปักกชาดก	อรรถกถาคุมพियชาดก
<p>...เรียกคนทั้งหมดมาประชุม พลังกล่าวว่า ในดงนี้ขึ้นชื่อว่า <u>ต้นไม้ที่มีพิษข้อมมีอยู่ มีใบเป็นพิษก็มี มีดอกเป็นพิษก็มี มีผลเป็นพิษก็มี มีรสหวานเป็นพิษก็มี มีอยู่ทั่วไป... ก็ที่ปากดงมีต้นกิ่งผลพฤกษอยู่ที่ประตูบ้านแห่งหนึ่งลำต้นกิ่งใบอ่อนดอกผลทุกอย่างของต้นกิ่งผลพฤกษนั้นเช่นเดียวกันกับมะม่วงไม่ผิดเลยใช้แต่เท่านั้นก็หาไม่ผลดิบและผลสุกยังเหมือนกับมะม่วงทั้งสีและสีฐานทั้งกลีบและรสก็ไม่แตกต่างกันเลย แต่ขบเคี้ยวเข้าแล้วก็ทำให้ผู้ขบเคี้ยวถึงสิ้นชีวิตทันทีที่เดียวเหมือนยาพิษชนิดที่ร้ายแรง ฉะนั้นพวกที่ล่องหน้าไปบางหมู่เป็นคนโหดเลสำคัญว่านี่ต้นมะม่วงขบเคี้ยวกินเข้าไป</u></p> <p>(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :51)</p>	<p>เรียกประชุมคนทั้งหลาย ตักเตือนว่า ในดงนี้มีต้นไม้ที่ชื่อต้นไม้มีพิษ ไม่ถามเราก่อนแล้วอย่ากินผลาผลที่ไม่เคยกินมาก่อนเป็นอันตรายฝูงชนเดินทางล่องเข้าสู่ดงได้เห็นต้นกิมปักกะ (ต้นไม้มีผลเป็นพิษชนิดหนึ่งลูกเท่าผลมะม่วง) ต้นหนึ่งมีกิ่งโน้มลงเพราะหนักผล ลำต้นกิ่งและใบของมันคล้ายกับต้นมะม่วงทั้งสีฐานสีกลีบและรสพากันกินผลไม้ด้วย สำคัญว่าผลมะม่วงบางพวกก็ว่าต้องถามนายกองเกวียนก่อนแล้ว.....บอกให้พวกที่พากันกินเข้าไปแล้วทำการสำรวจแล้วให้ยาพวกนั้นกินพวกเหล่านั้นบางคนก็หาย แต่พวกที่กินเข้าไปก่อน พวกที่เดียวพากันสิ้นชีวิต</p> <p>(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :294)</p>	<p>พวกเกวียนประชุมกันแล้วให้โอวาทว่าท่านผู้เจริญทั้งหลายในหนทางนี้มีใบไม้ดอกไม้และผลไม้เป็นต้นมีพิษ ท่านทั้งหลายเมื่อจะกินอะไรที่ไม่เคยกินยังไม่ได้ถามข้าพเจ้าอย่าเพิ่งกิน ....ครั้งนั้นยักษ์ตนหนึ่งชื่อว่าคุมพियะลาดใบไม้วางก้นน้ำอ้อยผสมยาพิษอย่างแรงไว้ในหนทางในที่ท่ามกลางดงส่วนตนเองเที่ยวเคาะต้นไม้ในที่ใกล้ทางทำที่หาน้ำผึ้งอยู่. พวกคนที่ไม่รู้คิดว่าเขาคงจะวางไว้เพื่อต้องการบุญจึงกินเข้าไป...แม้มนุษย์ชาวเกวียนของพระโพธิสัตว์เห็นสิ่งของเหล่านั้นบางพวกมีสันดานละโมภไม่อาจอดกลั้นได้ก็กินเข้าไป</p> <p>(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :822)</p>

จากตัวอย่างที่คัดมาข้างต้น เห็นได้ว่าทุกข์ของพวกเขาพ่อค้าเกวียนในอรรณกกาชาดกทั้ง 3 เรื่องเกิดขึ้นเป็นลำดับตามวงจรปฏิจสุมุบาท จากตารางข้างต้นเห็นได้ว่าอรรณกกาชาดกทั้ง 3 เรื่อง เปิดเรื่องเหมือนกัน นั่นคือการที่พระโพธิสัตว์ที่เป็นหัวหน้าเกวียนเทศนาสั่งสอนให้ลูกเกวียนของพระองค์ “รู้” อันตรายของยาพิษที่จะพบเมื่อเดินทางผ่านดงกันดาร แต่เมื่อลูกเกวียนจำนวนหนึ่งผ่านดงกันดารด้วยความ “ไม่รู้” หรืออวิชาจึงทำให้เขาทั้งหลายเกิดมโนสัญเจตนา คือความจงใจปรุงแต่งที่เป็นอกุศลเพราะชนเหล่านี้แม้จะได้รับคำสั่งสอนหรือคำเตือนจากพระโพธิสัตว์ก็ตาม แต่ก็ยัง “**ด้วยสำคัญว่า**” “**คิดว่า**” อันหมายถึงการจงใจปรุงแต่งหรือให้เกิดจักขุวิญญาณคือการรับรู้ทางตาให้มองเห็นต้นไม้พิษ หรืออาหารที่เคลือบยาพิษในทางกันดารเป็นผลมะม่วง หรือก้อนอาหารจากคำพรรณนาลักษณะของทั้งผลไม้พิษและอาหารเคลือบยาพิษ เห็นได้ว่าวิญญาณที่เกิดจากมโนสัญเจตนาหารนี้ไม่ได้ปรากฏแค่จักขุวิญญาณคือการรับรู้ทางตาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงขานวิญญาณคือการรับรู้ทางจุก และชีวหาวิญญาณคือการรับรู้ทางลิ้นเห็นได้จากการกล่าวถึงรส วิญญาณทั้งสามประการจึงก่อให้เกิดนามรูปขึ้นคือนามและรูปของมะม่วง และนามรูปของก้อนข้าวคูกุน้ำผึ้งในอรรณกกา *คุมพียชาดก* แทนที่จะเป็นผลไม้พิษหรืออาหารมีพิษตามคำบอกของพระโพธิสัตว์

นามรูปที่เกิดจากวิญญาณทั้งสามประการนี้ เป็นปัจจัยไปสัมพันธ์กับอายตนะคือใจของลูกเกวียนทั้งหลาย และมโนวิญญาณคือการรับรู้ทางใจ ว่าผลไม้หรืออาหารในทางกันดารนี้เป็นสิ่งที่บริโภคได้ แม้ว่าอรรณกกาชาดกทั้งสามเรื่องจะไม่ได้กล่าวถึงเวทนาที่เกิดขึ้นแก่ตัวละคร แต่การกล่าวถึงลูกเกวียนบางคนที่ว่า “**บางหมู่เป็นคนโลเล**” “**บางพวกมีสันดานละโมภ**” ก็เป็นนัยแสดงให้เห็นว่าเวทนาเกิดขึ้นแก่ลูกเกวียนทั้งหลาย อาจจะเป็นสุขเวทนาอันเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาหรือความทะยานอยากนี้เองจึงนำไปสู่เหตุการณ์บริโภคผลไม้หรืออาหารพิษในที่สุด

แม้ว่าตัวอย่างที่คัดมาจากอรรณกกาชาดกทั้งสามเรื่องจะไม่ได้แสดงให้เห็นกระบวนการธรรมอื่นๆ ตามวงจรของปฏิจสุมุบาท คืออุปาทาน ภพ ชาติ แต่ก็กล่าวถึงชาติมรณะ คือความตายของตัวละครลูกเกวียนที่เสียชีวิตในทางกันดารอันเป็นสัญลักษณ์แทนการเวียนอยู่ในสังสารวัฏ แม้ว่าในอดีตวัตถุจะข้ามกระบวนการของอุปาทาน ภพ และชาติแต่เมื่อพิจารณาในส่วนปัจจุบันวัตถุของ *อรรณกกาภิมปักกชาดก* ที่ได้กล่าวถึงปัจจุบันในชาติของลูกเกวียนพาลผู้เสียชีวิตด้วยกามตัณหานี้ว่า

ได้ยืนยันว่า กุลบุตรผู้หนึ่งบวช ถวายชีวิตในพระพุทธ-
ศาสนา วันหนึ่งเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี เห็นหญิง
นางหนึ่งแต่งกายหมดจดงาม เกิดกระสัน ครั้งนั้นอาจารย์
แลอุปัชฌาย์พาเธอมายังสำนักของพระบรมศาสดา. พระบรม
ศาสดาตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุจริงหรือที่ว่าเธอกระสัน เมื่อเธอ
กราบทูลว่าจริงพระเจ้าข้า ตรัสว่าดู ก่อนภิกษุขึ้นชื่อว่าเบญจ-
กามคุณเหล่านี้ว่ารื่นรมย์ในเวลาบริโภค ขึ้นชื่อว่า การบริโภค
เบญจกามคุณเหล่านี้ ย่อมเปรียบได้กับการบริโภคผล
กิมปิกกะ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :293)

ก็อาจจะอนุมานได้ว่าการสิ้นชีวิตทั้งกามตัณหา ทำให้ชนนั้นผู้มีความปาทานคือความยึดมั่นในกาม
อย่างเหนียวแน่น นำไปสู่การเวียนอยู่ในกามภพนั่นคือภพที่ยังคงข้องเกี่ยวกับกาม เมื่อมีชาติ
หรือการกำเนิดใหม่ ชนผู้นั้นก็ยังคงมีอวิชชาและมโนสัญเจตนาที่ปรุงแต่งในทางที่เป็นทุกข์ แม้จะ
ดำรงเพศของผู้บรรพชา ก็ยังเกิดจักขุวิญญาณ เมื่อได้เห็นหญิง นามรูปที่กระทบตาของภิกษุผู้นี้คือ
“ผู้หญิงนางหนึ่งแต่งกายหมดจดงาม” เมื่อวิญญาณ นามรูปประมวลกับอายตนะคือตาของภิกษุ
ผู้นี้จึงก่อให้เกิดจักขุสัมผัสคือความกระทบทางตาเป็นหญิงงาม เกิดเวทนาจนถึงตัณหาอันเห็นได้
จากการกล่าววว่า **“เกิดกระสัน”**

ในแง่ของการดับกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ด้วยการดับไปที่การหยุดปรุง
แต่งหรือสังขารอันเป็นเหตุของกระบวนการที่นำไปสู่ทุกข์ในลำดับต่อไป จะเห็นได้ว่าอรรถกถา
ชาดกที่มีแบบเรื่องกินผลไม้พิษในทางกันดารแสดงให้เห็นกระบวนการดับแห่งทุกข์ไว้อย่างเด่นชัด
โดยการสร้างตัวละครคู่เปรียบคือลูกเกวียนอีกส่วนหนึ่งของพระโพธิสัตว์ที่มีได้เสียชีวิตในทาง
กันดาร โดยตัวละครเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นช่วงหรือขั้นการดับของทุกข์ในหลายลักษณะคือ

ลักษณะแรกคือการไม่มีอวิชชาอันไม่ทำให้เกิดสังขาร และไม่ทำเกิด
กระบวนการอื่นๆของทุกข์เป็นวงจรต่อกันเหมือนลูกโซ่ เห็นได้จากตอนเปิดเรื่องที่พระโพธิสัตว์
เทศนาสั่งสอนให้ลูกเกวียนทั้งหลายว่ารู้ผลไม้หรืออาหารที่อยู่ในดงเป็นผลไม้หรืออาหารพิษ ความ
รู้เท่าทันผลไม้พิษหรืออาหารพิษนี้เป็นสาระสำคัญของเรื่องเห็นได้จากชื่อเรื่องของอรรถกถาชาดก
2 เรื่องที่มีความหมายดังนี้

ผล 1 (นป.) [เทียบ เวท. ผล,แห่ง ผล [สุผล] ผลิ, ดังนั้นตามตัว “การผลิ”, คือผลไม้สุก; ดูผลติ] -1. (ตามตัว.) ผล (เกี่ยวกับต้นไม้ฯลฯ) ...ในอุปมาว่าด้วยกามา....” เหมือนผลแห่งต้นไม้” -3. (อุปมา) ผล,ผลที่ได้รับ, ผลที่เกิดตามมา

(พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษฉบับภูมิพโลภิกขุ,2530:2482-2483)

กิมปลูก ผลไม้มีพิษที่ดูแปลกหรือน่าสงสัย ;

(พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษฉบับภูมิพโลภิกขุ,2530:1130)

เมื่อประมวลความหมายของชื่ออรรถกถาชาดกทั้ง 2 เรื่องจะเห็นได้ว่าเป็นชื่อที่สื่อสารสำคัญของเรื่องได้เด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *อรรถกถาผลชาดก* เมื่อพิจารณาชื่อเรื่อง สื่อความหมายหลายนัย ทั้งนัยตรงและนัยประหวัดหรือความหมายเชิงอุปมา ก็จะพบว่าสื่อสารสำคัญของเรื่องได้อย่างแยบคาย ประการแรกความหมายนัยตรงที่หมายถึงผลของต้นไม้ยังสามารถตีความหมายได้อีก 2 แบบคือผลของต้นไม้จริงๆ ที่สามารถรับประทานได้ กับผลของต้นไม้ที่มีพิษที่ทำให้เสียชีวิตในทางกัณดารโดยอุปมากับการเสพกาม ความหมายนัยตรงระดับแรกจึงเชื่อมโยงและสอดคล้องกับความนัยประหวัดหรือความหมายเชิงเปรียบเทียบอย่างงดงาม ด้วยวิชาหรือวิชาของชนผู้นั้นจึงส่ง**ผล** ต่อการมอง**ผลไม้** กล่าวคือการพิจารณาและตัดสินว่าผลของต้นไม้เป็นผลอะไรก็ขึ้นอยู่กับ “วิชา” หรือ “อวิชา” เป็นสำคัญ กล่าวคือผู้ที่มีอวิชา ก็จะเป็นเช่นลูกเกวียนที่เชื่อฟังคำสอนของพระโพธิสัตว์ และไม่เสียชีวิตในทางกัณดาร ผิดกับลูกเกวียนพาลผู้มีอวิชาเป็นปัจจัยหรือเป็นผลให้เกิดมโนสัญเจตนา ชนผู้พาลเหล่านั้นจึงสำคัญผิดและรับรู้ว่ามีผลไม้นั้นเป็นผลที่กินได้และเสียชีวิตในทางกัณดาร ชื่อของ *อรรถกถาผลชาดก* ซึ่งเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารจึงสื่อทั้งสารธรรมของเรื่อง และแสดงแนวคิดเรื่องการปรุงแต่งหรือมโนสัญเจตนาหารในทางที่ไม่ดีอันเป็นเหตุแห่งการเกิดทุกข์ได้อย่างเด่นชัด

สำหรับ *อรรถกถากิมปลูกชาดก* ที่แปลว่า “**ผลไม้มีพิษที่ดูแปลกหรือน่าสงสัย**” จะเห็นว่าความหมายนัยออกทั้งข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผลไม้คือเป็นผลไม้พิษ ในขณะที่เกี่ยวกับการขยายความผลไม้พิษว่าดูแปลกหรือน่าสงสัยก็เป็นการแฝงนัยให้ตีความว่าน่าสงสัยอย่างไร ความหมายในส่วนขยายความนี้จึงสอดคล้องกับลูกเกวียนผู้เป็นพาล มีมโนสัญเจตนาหรือความจงใจปรุงแต่งให้ผลไม้มีพิษที่น่าสงสัยกลายเป็น “**เช่นเดียวกันกับมะม่วงไม่ผิดเลย**” ชื่ออรรถกถาที่มีความหมายแฝงนัยนี้จึงแสดงให้เห็นถึงการไม่มีอวิชา คือการเห็นทุก

อย่างตามสภาพความเป็นจริงของมัน มิได้มีการปรุงแต่งให้สอดคล้องกับความงใจของตนเอง และแสดงให้เห็นการมีวิชาคือความไม่รู้ความงใจปรุงแต่งของตนเองจะเป็นเหตุแห่งความทุกข์ นอกเหนือจากการกระบวนแห่งทุกข์จะเริ่มดับที่การไม่มีวิชาอันไม่ก่อให้เกิดปัจจัยแห่งทุกข์อื่น ๆ ตามวงจรปัจจุสมุปบาทแล้ว อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกินอาหาร พิษในทางกันดารยังแสดงให้เห็นการดับแห่งทุกข์ตามวงจรปัจจุสมุปบาทที่เป็นการดับกามราคะ ผ่านชุดความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในเรื่องคือ ผลไม้พิษ ของรศหวนสี้อย่าง และการสำรวจ

ดังที่ได้วิเคราะห์ข้างต้นแล้วว่าลูกเกวียนผู้พาล มีวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดมโนสัญเจตนา และการเกิดนามรูปคือการรับรู้รูปและนามของผลไม้พิษหรืออาหารพิษว่าเป็นสิ่งที่สามารถรับประทานได้ นำไปสู่วิญญาน นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา และตัณหาจนถึงขรามรณะคือความตายของลูกเกวียนผู้เป็นพาลตามลำดับ อย่างไรก็ตามลูกเกวียนผู้กินผลไม้พิษไม่ได้ตายในทางกันดารทั้งหมด เพราะพระโพธิสัตว์ได้ใช้ยารศหวนสี้อย่างช่วยชีวิต

คนเหล่าใดกินเข้าไปก่อนแล้ว คนเหล่านั้นก็ตายไปคน
เหล่าใด กินเข้าไปครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงให้ยารศหวนสี้อย่าง
เหล่านั้น แล้วได้ให้รศหวนสี้อย่างในเวลาที่ยารศหวนสี้อย่างออกแล้ว
ดังนั้นชนเหล่านั้นจึงได้รอดชีวิตด้วยอำนาจของพระโพธิสัตว์
นั้น พระโพธิสัตว์ไปถึงที่ที่ปรารถนาโดยปลอดภัย แล้ว
จำหน่ายสินค้าได้ กลับมายังเรือนของตนตามเดิม

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :822-823)

ดังที่เคยวิเคราะห์ในบทที่ 3 แล้วของรศหวนสี้อย่างเป็นความเปรียบแทน อริยสัจสี่ อาหารพิษเป็นความเปรียบแทนกาม การใช้ยารศหวน 4 อย่างเป็นยาแก้พิษให้ยารศหวนออกจึงสื่อความหมายของการใช้พระธรรมเป็นเครื่องดับทุกข์ คือเพราะเป็นเครื่องถ่ายถอนกามที่ชนทั้งหลายได้เสพเข้าไป นอกจากนี้การใช้กริยาสำรวจแทนความหมายของการสลัดออกจากกามยังปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาหัตถิปาลชาดก และ อรรถกถามหาปโลกนชาดก

ผู้แรงเหล่านี้ ครั้นกินเนื้อแล้วก็สำรวจออกเสีย
จึงบินไปได้ ฝ่ายแรงเหล่าใดกินเนื้อแล้วไม่สำรวจเนื้อ
ออก แรงเหล่านั้นก็ตกอยู่ในเงื้อมมือของหม่อมฉัน ข้า
แต่พระราชา พรหมณ์ได้คลายกามทั้งหลายออกทิ้งแล้ว

**ส่วนพระองค์นั้น กลับรับเอากามนั้นไว้บริโภคอีก บุรุษ
ผู้บริโภคสิ่งที่ผู้อื่นคายออกแล้ว ไม่พึงได้รับความ
สรรเสริญเลย.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภุตวา วมิตวา จ** ความ
ว่า กินเนื้อแล้วก็สำรอกออกเสีย. บทว่า **ปจฺจวมิสฺสสิ** ความ
ว่า กลับรับเอามาบริโภค. บทว่า **วณฺดาโท** ความว่าผู้ใดเคี้ยว
กินสิ่งที่ผู้อื่นคายทิ้งแล้ว. บทว่า **นปฺสํ สฺยิ** ความว่าผู้นั้นเป็น
คนโง่ ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาเป็นผู้อันบัณฑิตทั้งหลายมี
พระพุทธรเจ้าเป็นต้น ไม่พึงสรรเสริญ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:265)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าชุดความเปรียบใน *อรรถกถาหัตถิปาล*
ชาดก มีความคล้ายคลึงกับชุดความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถาชาดก* ที่มีแบบเรื่องกิน
อาหารพิษแล้วใช้ยารสหวานสำรอกออก กล่าวคือมีการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม ใน
อรรถกถาชาดก เรื่องนี้ได้เปลี่ยนจากยาพิษเป็นเนื้อ โดยเชื่อมโยงความหมายกับกาม และใช้กริยา
สำรอกเป็นความเปรียบแทนการถ่ายถอนกามที่ได้เสพเข้าไปในร่างกาย

ส่วน *อรรถกถา महायोगินชาดก* แม้จะไม่ปรากฏการใช้อาหารเป็นความ
เปรียบทางตรงแทนกาม แต่ก็ต้องปรากฏการให้ความเปรียบทางอ้อมคือ “รส” เป็นความเปรียบ
แทนการได้ลิ้มรส การได้เสพกามเข้าไปในร่างกายและปรากฏกริยา “สำรอก” เป็นความเปรียบ
แทนการสำรอกกามที่ได้เสพเข้าไปออกจากร่างกาย ความเปรียบนี้ปรากฏในส่วนท้ายของเรื่อง
เมื่อพระโพธิสัตว์ได้เสพกามรสแล้วก็มาอยู่กับนางกุมาริกาที่ป่า วันหนึ่งมีฤๅษีตนหนึ่งผ่าน
บรรณศาลาแล้วถูกนางกุมาริกาเล่าโลมจนเสื่อมฤทธิไม่อาจจะเหาะและตกจมลงในห้วงมหรณพ
พระโพธิสัตว์จึงเทศนาให้ฤๅษีเห็นโทษของมาตุคามส่วนพระโพธิสัตว์เองก็สลดใจจึงน้อมพระทัย
ไปสู่การบรรพชา

**ฝ่ายขัตติยราชกุมารผู้ทรงพระปรีชา ได้
ทอดพระเนตร เห็นพระฤๅษีกำลังเหาะไปยังเวหาส จึงได้
ความสลดจิต น้อมพระทัยสู่การบรรพชา ต่อแต่นั้น**

ขัตติยราชกุมารก็ทรงบรรพชา สำรอกกามราคะแล้ว ได้เข้าถึงพรหมโลก.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:230)

จากตัวอย่างที่ได้ยกประมวลข้างต้น จะพบว่าการใช้กริยา “สำรอก” เพื่อสื่อความหมายแทนการถ่ายถอนกามออกจากร่างกายจะพบว่าการใช้กริยาสำรอกเพื่อสื่อความหมายแทนการสำรอกกามราคะออกจากร่างกายมีทั้งลักษณะที่เหมือนกันและต่างกัน โดยความเหมือนและความต่างนี้ต่างสัมพันธ์กับสาระธรรมที่สื่อผ่านชุดความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร ดังจะอภิปรายต่อไป

ลักษณะที่เหมือนกันคือ คือการใช้กริยาสำรอกออกจะปรากฏหลังจากการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกาม หรือการใช้รสเชื่อมโยงความหมายถึงการเสพกามเข้าไปในร่างกาย อันเป็นกริยาที่เทียบเคียงกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารจริงๆ ทั้งนี้ยังสื่อให้เห็นความเป็นพิษ ความเป็นอันตรายของกามอย่างเด่นชัด เพราะร่างกายจะสำรอกอาหารใดๆก็ตามออกจากร่างกาย ก็ต่อเมื่ออาหารนั้นเป็นพิษต่อร่างกายทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นให้กามถ่ายถอนกามราคะที่เสพเข้าไปว่าต้องเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเชื่อมโยงความหมายของกริยาสำรอกหรืออาเจียนคือ

อาการอาเจียนเป็นการที่เศษอาหารที่ตกค้างอยู่ใน

กระเพาะถูกผลักดันให้ออกจากกระเพาะผ่านทางปาก อาการอาเจียนนี้มักจะเกิดร่วมกับอาการคลื่นไส้ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่บรรยายลำบาก แต่ทุกคนก็เคยมีประสบการณ์ของความรู้สึกชนิดนี้มาแล้วบ้างไม่มากก็น้อย อาการอาเจียนบางครั้งก็จะเกิดร่วมกับอาการขย้อน

อาการคลื่นไส้มักจะเกิดขึ้นก่อนหรือพร้อมอาเจียน ในระยะที่มีอาการคลื่นไส้กระเพาะจะมีการเคลื่อนไหวลดลง เมื่อมีอาการคลื่นไส้รุนแรงมักจะพบว่ามีการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติพาราซิมพาเทติกเพิ่มขึ้น กล่าวคือผู้ป่วยจะมีอาการเหงื่อแตก ผิวหนังซีด ตัวเย็น น้ำลายไหล บางครั้งอาจมี

ความดันเลือดต่ำลง และหัวใจเต้นช้า บ่อยครั้งพบว่ามีอาการ
เบื่ออาหารร่วมด้วย

(กำพล ศรีวัฒนกุล[บรรณาธิการ], 2527: 159)

จากอาการอาเจียนหรือการสำรอกอาหารที่นำมาแสดงข้างต้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่ากิริยาสำรอกเชื่อมโยงความหมายกับการถ่ายถอนกามได้อย่างเด่นชัด การสำรอกหรือการอาเจียนเป็นการนำอาหารที่บริโภคเข้าไปออกมาปากซึ่งเป็นช่องทางเดียวกับที่รับหรือบริโภคอาหารนั้นเข้าไปสัมพันธ์กับแนวทางในการดับทุกข์ที่ต้องไปดับที่เหตุแห่งทุกข์เช่นเดียวกัน การระบุว่าอาการอาเจียนหรือการสำรอกอาหารเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคล เช่นเดียวกับการถ่ายถอนกามที่บุคคลนั้นต้องปฏิบัติเองเป็นสำคัญ นอกจากนี้อาการของข้างเคียงของการสำรอกคือการ “เบื่ออาหาร” อันจะสัมพันธ์กับความหมายทางธรรม กล่าวคือหากอาหารเป็นความเปรียบแทนกาม โดยนัยนี้การเบื่ออาหารก็คือการเบื่อหน่ายในกามหรือ “นิพพิทา” อันสอดคล้องกับนิพพิทาสูตร(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22:120)ที่ว่าเมื่อเจริญความเบื่อหน่ายแล้วจะนำไปสู่การคลายกำหนด หรือภาวะดับสนิทของนิพพาน

ลักษณะที่ต่างกันคือเหตุของการสำรอก เมื่อพิจารณาอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกินอาหารพิษแล้วใช้ยารสหวานสีอย่างสำรอกออก จะเห็นได้ว่าการสำรอกออกของกามมีเหตุมาจากยารสหวานสีอย่าง ในขณะที่ใน อรรถกถาหัตถิปาลชาดก อรรถกถามหาปโลกนชาดก การสำรอกกามหรือขึ้นเนื้อเกิดขึ้นเองโดยมิได้มีการบริโภคยาหรืออาหารใดๆเพื่อให้เกิดการสำรอกออกของอาหารที่เป็นพิษนั้น ความแตกต่างนี้อาจจะสัมพันธ์กับระดับของวงจรแห่งทุกข์ในทางพุทธศาสนา กล่าวคือการสำรอกออกของกามอันมีเหตุมาจากการบริโภคยารสหวานสีอย่างนั้นอาจจะสัมพันธ์กับระดับทุกข์ของอริยสัจสี่ (ดังที่ได้วิเคราะห์บทที่ 3 แล้วว่าอรรถกถาชาดกจงใจเปลี่ยนแปลงคิลานเภสัช 5 ประการให้เป็นของรสหวาน 4 อย่าง) ในขณะที่การสำรอกกามเพื่อแสดงการดับทุกข์โดยตัวของผู้นั้นอาจจะสัมพันธ์กับระดับของทุกข์ตามหลักปฏิจจมุปบาทที่เป็นการดับของทุกข์ตามกระบวนการธรรม ธรรมทั้งสองประการนี้ต่างเป็นธรรมที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้เหมือนกัน มีผลลัพธ์เป็นการดับสนิทของทุกข์เหมือนกัน แต่มีกระบวนการที่พิจารณาขั้นตอนการดับของทุกข์แตกต่างกันดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2550: 899-900) ได้อธิบายความแตกต่างของหลักธรรมทั้งสองประการไว้ดังนี้

หลักธรรมทั้งสอง เป็นการแสดงความจริงในรูปแบบที่
ต่างกัน ด้วยวัตถุประสงค์คนละอย่าง ปฏิจจมุปบาทแสดง

ความจริงตามกระบวนการของมันเอง ตามที่เป็นไปโดยธรรมชาติล้วนๆ ส่วนอริยสังข์เป็นหลักความจริงในรูปแบบที่เสนอตัวต่อปัญญามนุษย์ในการที่จะสืบสวนค้นคว้าและทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยนัยนี้ อริยสังข์จึงเป็นหลักธรรมที่แสดงโดยสอดคล้องกับประวัติการแสวงหาสังข์ธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่การเผชิญความทุกข์ที่ปรากฏเป็นปัญหา แล้วสืบสาวหาสาเหตุ พบว่ามีทางแก้ไม่หมดหวัง จึงกำหนดรายละเอียดหรือจุดที่ต้องแก้ไขและกำหนดเป้าหมายให้ชัด แล้วดำเนินการแก้ไขตามวิธีการจนบรรลุเป้าหมายที่ต้องการนั้น และโดยนัยเดียวกันจึงเป็นหลักธรรมที่ยกขึ้นมาใช้ในการสั่งสอนเพื่อให้ผู้รับคำสอนทำความเข้าใจอย่างมีระเบียบ มุ่งให้เกิดผลทั้งผลสำเร็จของผู้สอนและการประพฤติปฏิบัติของผู้รับคำสอน ส่วนปฏิจจสมุปปาตเป็นตัวกระบวนการแกนกลางของอริยสังข์และเป็นเนื้อหาทางฝ่ายวิชาการที่จะต้องศึกษาในเมื่อต้องการเข้าใจอริยสังข์ให้ชัดเจนถึงที่สุด จึงเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทบทวนหลังตรัสรู้ใหม่ๆ

ข้อสังเกตของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ข้างต้นสอดคล้องกับชุดความเปรียบเทียบที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกินอาหารพิษในทางกันดารแล้วกินยารสหวาน 4 อย่างเพื่อสำรวจเอาพิษนั้นออก ดังที่ได้วิเคราะห์แล้วว่ายาพิษเป็นความเปรียบแทนกามการบริโภคผลไม้พิษจึงแสดงให้เห็นทุกข์อย่างเป็นรูปธรรม เหตุการณ์ที่นายเกวียนผู้พาลบริโภคผลไม้พิษด้วยความไม่รู้แสดงให้เห็นว่าทุกข์มีสาเหตุมาจากวิชาอันตรงกับสมุทัยในอริยสังข์ ในขณะที่ยารสหวาน 4 อย่างเป็นความเปรียบแทนพระธรรมเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระธรรมสามารถดับทุกข์ได้อย่างเป็นรูปธรรม และสุดท้ายการฟื้นคืนชีวิตอันสื่อความหมายของนิพพานที่แปลว่าอมตะ โดยนัยนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกินอาหารพิษในทางกันดารจึงปรากฏความเปรียบที่สื่อแนวคิดอริยสังข์ได้ครบทั้งสี่องค์ธรรม

ส่วนกริยาสำรวจใน *อรรถกถาหัตถิปาลชาดก อรรถกถามหาปโลภนชาดก* สัมพันธ์กับการดับกระบวนการแห่งธรรมตามวงจรมุฏิจจสมุปปาต แม้จะไม่ได้แสดงแนวทางการดับทุกข์อย่างเป็นระบบเหมือนอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกินอาหารพิษในทางกันดาร

แต่ก็แสดงให้เห็นว่าทุกข์นั้นสามารถดับได้จริงโดยใช้กริยาสำรอกที่เป็นประสบการณ์ในชีวิตประจำวันมาเชื่อมโยงกับประสบการณ์ทางธรรม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการจะดับทุกข์ได้นั้นเป็นไปด้วยการกระทำของคนคนนั้นเป็นสำคัญโดยเป็นการดับของกระบวนการเป็นขั้นๆ อันเป็นการขยายความส่วยท่ายของอาหารสูตร ในนิทานวรรคที่ว่า **“เพราะอวิชชานั้นดับไปไม่เหลือ ด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญานจึงดับ ฯลฯ ดังพรรณนามาจะนี้ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้”**(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 16 : 15-19) อย่างเป็นรูปธรรมเด่นชัด

จากการอภิปรายข้างต้น เห็นได้ว่ากริยาสำรอกซึ่งเป็นความเปรียบเทียบการถ่ายถอนออกของกามในอรรถกถาชาดกสามารถทั้งสื่อสาระธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัด และยังแสดงให้เห็นว่าการดับทุกข์ไม่ว่าจะดับด้วยการพิจารณาตามหลักอริยสัจสี่ หรือเป็นการดับที่กระบวนการเองตามหลักปฏิจลสมุปบาทก็ต้องเริ่มดับที่สาเหตุของทุกข์เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับการใช้กริยาสำรอกที่แสดงให้เห็นการดับไม่เหลือของกามที่ได้เสพหรือบริโภคเข้าไปในร่างกาย

4.2.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงแนวทางการดับทุกข์ด้วยปัญญา

การใช้พระธรรมเป็นเครื่องดับทุกข์เป็นแนวทางที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาชาดก โดยความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกเรื่องอื่นๆต่างแสดงในลักษณะคล้ายคลึงกันว่าพระธรรมจะเป็นเครื่องพัฒนาให้มนุษย์เกิดสติ มีสมาธิ นำไปสู่การเกิดปัญญามองเห็นปัญหาคือทุกข์ มองเห็นสาเหตุของปัญหาคือสมุทัย และมองเห็นหนทางในการแก้ปัญหาหรือมรรคได้ เมื่อเกิดปัญญามนุษย์ก็จะสามารถเข้าใจธรรมชาติของชีวิตที่เป็นทุกข์ได้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546: 31) ได้อธิบายธรรมชาติของมนุษย์ว่า

ระดับที่ 1 มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติทั้งหมด ย้ำว่าเป็นธรรมชาติเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะฉะนั้นชีวิตของมนุษย์จึงต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เช่นเดียวกับธรรมชาติอย่างอื่นฯ

...

ระดับที่ 2 ธรรมชาติพิเศษที่เป็นส่วนเฉพาะของมนุษย์ ตรงนี้แหละเป็นจุดสำคัญที่จะก้าวไปขั้นที่จะตอบได้ว่าจะสามารถแก้ปัญหา

ข้างต้นได้หรือไม่ คือมนุษย์สามารถมีปัญญา ที่จะมีชีวิตโดยไม่ต้องพึ่งพาวิชา ตัณหา อูปาทาน ได้หรือไม่

ธรรมชาติของมนุษย์ตรงนี้ถือเป็นฐานของพระพุทธศาสนาเลยที่เดียว

ธรรมชาติส่วนพิเศษของมนุษย์ คือเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ตรงนี้สำคัญมากถ้าพูดอย่างภาษาสมัยใหม่ก็ใช้คำว่า “เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้” ไม่ใช่จมอยู่กับที่ แต่เปลี่ยนแปลงได้ในเชิงคุณภาพ หรือเรียกว่าเป็นสัตว์พิเศษก็ได้

พิเศษคือแปลกจากสัตว์ชนิดอื่น คือสัตว์ชนิดอื่นไม่เหมือนมนุษย์ สัตว์มนุษย์นี้แปลกจากสัตว์อื่น แยกหรือพิเศษอย่างไร พิเศษในแง่ที่ว่าสัตว์อื่นฝึกไม่ได้หรือฝึกแทบไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ฝึกได้

คำว่า “ฝึก” นี้พูดอย่างงสมัยใหม่ได้แก่คำว่า เรียนรู้พัฒนา พูดตามคำหลักแท้ๆคือ ศึกษา หรือ สึกขา พูดรวมๆกันไปว่า เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา หรือเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนา

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นกระบวนการศึกษาที่นำไปสู่การเกิดปัญญาของมนุษย์อย่างเป็นขั้นตอน โดยแสดงให้เห็นปัจจัยสำคัญประการแรกในการฝึกหรือการพัฒนาตนให้มีปัญญางอกงามนั้นต้องเริ่มจากการกระทำในใจให้แยกกายในธรรมจากนั้นจึงจะเจริญสมาธิ เพื่อนำไปสู่การเกิดปัญญาได้ การอภิปรายผลการศึกษาในที่นี้จะแบ่งประเด็นให้สัมพันธ์กับกระบวนการให้กำเนิดปัญญา ดังนี้

4.2.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงโยนิโสมนสิการ

4.2.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการเจริญสมาธิภาวนา

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงโยนิโสมนสิการ

การกระทำในใจให้แยบคายในธรรมหรือโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญการดำเนินชีวิตไปสู่หนทางแห่งปัญญา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2556: 8) ได้แสดงความหมายของประโยชน์โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นปัจจัยที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นหนทางของการเกิดความคิดชอบ (สัมมาทิฏฐิ) ว่า

1. **ปรโตโฆสะ** แปลว่าเสียงจากอื่นหรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอกได้แก่ การสั่งสอนแนะนำ การถ่ายทอดการโฆษณาคำบอกเล่าข่าวสารคำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้เลียนแบบจากแหล่งต่างๆภายนอกหรืออิทธิพลจากภายนอก

แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนคนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลมีชื่อเสียงคนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ หนังสือสื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นต้น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่แนะนำในทางถูกต้องดีงามให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ 2 ได้

ปัจจัยข้อนี้จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอกหรืออาจเรียกว่า **ปัจจัยทางสังคม**

...

2. **โยนิโสมนสิการ** แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลงง่าย ๆ ว่าความรู้จักคิด หรือคิดเป็นหมายถึงการคิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือการรู้จักมองรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะเช่นตามที่ตั้งนั้นๆมันเป็นของมัน โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัยสืบค้นถึงต้นเค้าสืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งนั้นๆเรื่อนั้นๆออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับ หรือเคลือบคลุมทำให้เกิดความดีงามและแก้ปัญหาได้

ข้อนี้เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายในหรือปัจจัยภายในตัวบุคคล

และอาจเรียกตามองค์ธรรมที่ใช้งานว่าวิธีการแห่งปัญญา

ในอรรถกถาชาดกสังเกตได้ว่าการพึงธรรมจากพระโพธิสัตว์ อันจัดเป็นปรโตโม-
สะหรือปัจจัยภายนอกของการศึกษา มักจะปรากฏร่วมกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารทั้งการดื่ม
ยารสหวานสี่อย่าง การดื่มน้ำอมฤต การบริโภคอาหารทิพย์ และแม้การกล่าวถึงรส โดย
ประมวลมาเป็นตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้

ใน อรรถกถาลิตตชาดก เมื่อพระโพธิสัตว์ให้ผู้กลืนสกาอาบยาพิษดื่มยารสหวาน
สี่อย่าง ก็ได้สั่งสอนให้เห็นโทษของการบริโภคโดยมิได้พิจารณา

ขณะเมื่อพระโพธิสัตว์กำลังพูดอยู่นั้นแหละเขาสลบไปแล้ว

ด้วยกำลังของยาพิษ นัยน์ตากลับคอดกล้มฟาดลง พระโพธิสัตว์คิดว่า

ควรจะให้ชีวิตเป็นทานแม่แก่เขา จึงให้ยาสำรอกที่ปรุงด้วยโอสถจน

สำรอกออกมา และให้กินเนยใส น้ำอ้อย น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดเป็น

ต้น ทำให้หายโรค แล้วสั่งสอนว่าอย่าได้กระทำความเห็นปานนี้อีกดังนี้

แล้วกระทำบุญมีทานเป็นต้นไปตามยถากรรม

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :324)

ใน อรรถกถาสรรพชาดกก็ปรากฏการใช้อนุภาคการให้น้ำดื่ม น้ำอมฤตแทนการ
แสดงธรรมของพระพุทธเจ้าในส่วนปัจจุบันวัตถุ พระพุทธเจ้าได้แสดงปาฏิหาริย์ด้วยเพื่อกำราบ
เหล่าเดียรฉิย์ หลังจากนั้นก็แสดงธรรมแก่พุทธสาวก

พระศาสดาทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ กำราบเหล่าเดียรฉิย์มิใช่

เป็นเรื่องทั่วไปกับสาวก ทรงทราบความที่ชนเป็นอันมากพากันเลื่อมใส

เสด็จลงประทับนั่งเหนือพระพุทธรอาสน์ ทรงแสดงธรรมฝูงปาลณาชาติ

20 โภกียากันดื่มน้ำอมฤต.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:334)

ใน อรรถกถาสุธาโกชนชาดก โกสิยดาบสได้ให้สุธาโกชนคืออาหารที่เป็นความ
เปรียบแทนพระธรรมแก่นางหิริเทพธิดา และได้เทศนาธรรมแก่นางหิริเทพธิดานั้นคือการเป็นผู้ขอ
ไม่สมควร

ดูก่อนนางผู้มีกายงดงาม ท่านจักได้ตามธรรม
ตามอุบายที่ชอบ นี่เป็นธรรมดาที่เดียวก็สุธาโภชนันั้น
ท่านจะได้เพราะการขอก็หาไม่ เพราะฉะนั้นเราจึง
เชื่อเชิญท่านผู้มีได้ขอสุธาโภชนันั้น ท่านต้องการสุธา-
โภชนนี้ใดๆ เราจะให้สุธาโภชนันั้นๆแก่ท่าน...

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :500)

ใน อรรถกถา มหาสุตโตสมชาดก เหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าเทศนาสั่งสอนโปรด
ปริสาทให้เห็นโทษของการติดข้องในรส ก็ใช้อุปมาเปรียบเทียบถึงรสของความสัตย์คือพระธรรม
ว่าเป็นสิ่งประเสริฐสูงสุด

รสเหล่าใดบรรดาที่มีอยู่ในแผ่นดิน ความสัตย์
ย่อมดีกว่ารสเหล่านั้น เพราะสมณพราหมณ์ที่ตั้งอยู่ในความสัตย์
ย่อมข้ามฝั่งแห่งชาติและมรณะเสียได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :690)

จากตัวอย่างที่ยกมาประมวลข้างต้น พบว่าทุกตัวอย่างปรากฏการเทศนาธรรม
ของพระโพธิสัตว์อันเป็นปรโตโมหะหรือปัจจัยภายนอกของการศึกษา อย่างไรก็ตามน่าวิเคราะห์
ต่อไปว่าเพราะเหตุใดการเทศนาธรรม การให้พระธรรมจึงมักปรากฏร่วมกับการให้อาหาร ทั้ง
อาหารที่มีคุณวิเศษให้พ้นจากความตายเพราะยาพิษ เช่นยารสหวานสีอย่าง น้ำอมฤต หรือ
อาหารที่มีรสสูงสุด นอกจากจะการสื่อให้เห็นคุณของพระธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ ช่วยให้สรรพ
สัตว์เข้าถึงอมตนิพพานดังที่ได้อภิปรายผลการศึกษาไว้ในหัวข้อ 3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างความ
เปรียบเกี่ยวกับอาหารทางทางอ้อมในอรรถกถาชาดกแล้ว ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารเหล่านี้อาจ
สื่อเนื้อหาของโยนิโสมนสิการหรือกระทำในใจให้แยบคายในธรรมได้ฟังจากพระโพธิสัตว์ อันเป็นการ
เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนอกกับปัจจัยภายในของการศึกษา โดยเชื่อมโยง
ความหมายของการนำหลักธรรมเข้าไปคิดภายในใจกับการบริโภคอาหารเข้าไปในร่างกาย เมื่อนำ
หลักธรรมนั้นเข้าไปพิจารณาในใจแล้วก็ต้องมีการใคร่ครวญเพื่อนำหลักธรรมนั้นไปใช้ในทางที่
ถูกต้อง เช่นเดียวกับการบริโภคอาหารแล้วย่อมมีการดูดซึมสารอาหารไปใช้ประโยชน์ในร่างกาย
ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกจึงแสดงให้เห็นความสำคัญของโยนิโสมนสิการซึ่ง
เป็นปัจจัยประการแรกของการกระทำให้เกิดสมาธิ จนนำไปสู่การเจริญปัญญาในลำดับต่อไป

4.2.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการเจริญสมาธิภาวนา

เมื่อมีการกระทำในใจที่แยบคายในธรรมก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดการฝึกพัฒนาจิตให้เหมาะแก่การใช้งาน กล่าวคือเป็นจิตที่เจริญงอกงามอย่างที่สุด เป็นจิตที่มีพลังสามารถพิจารณาและรู้แจ้งสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (ม.ป.ป: 248) ได้อธิบายความหมายของสมาธิภาวนาว่า

...สมาธิภาวนา ก็คือการฝึกจิตให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ แล้วใช้จิตนั้นให้ทำประโยชน์ให้มาก ให้ถึงที่สุดที่จิตจะทำได้ เพราะฉะนั้นก็กล่าวได้สั้นๆว่าสมาธิภาวนา คือการฝึกจิต และการใช้จิตที่ฝึกแล้ว ให้ทำหน้าที่ของมันโดยสมบูรณ์จนถึงที่สุด สมาธิภาวนา คือการฝึกจิตและการใช้จิต เพียงเท่านี้ก็เพียงพอได้ความเต็มไม่มีเหลือ ที่เรียกว่าฝึกจิตก็คือกว่าก่อนนี้ จิตนี้เหมือนกับสัตว์เถื่อนซึ่งไม่ได้รับการฝึก เราอยู่เฉยๆจะไปเอามันมาใช้ได้อย่างไร เราต้องฝึกให้มันยอมเสียก่อน ให้มันรู้เรื่อง รู้อันตรายต่างๆเสียก่อนเมื่อฝึกแล้วจะใช้มันทำอะไรก็ได้ ฉะนั้นระเบียบสมาธิภาวนาครั้งแรก ก็คือการฝึกจิต ครั้งหลังก็คือการใช้จิตที่ฝึกแล้วให้ทำหน้าที่สูงสุดของมนุษย์เรา นี้เรียกว่าตัวสมาธิภาวนา

จากความหมายของสมาธิภาวนาข้างต้น จะพบว่าข้อสังเกตของพระธรรมโกศาจารย์ในเรื่องที่จิตของมนุษย์สามารถฝึกให้มีคุณภาพได้ สอดคล้องกับทัศนะของพระธรรมปิฎกที่อธิบายว่าธรรมชาติของมนุษย์คือสัตว์ที่พัฒนาหรือฝึกได้ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงขั้นตอนของการฝึกหรือพัฒนาสมาธิอย่างเป็นขั้นตอนดังนี้

4.2.4.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการระงับมิให้เกิดนิวรรณอันเป็นเครื่องขัดขวางการเจริญสมาธิ

4.2.4.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงสติในการเจริญสมาธิ

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.4.2.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง การระงับมิให้เกิดนิวรรณ์อันเป็นเครื่องขัดขวางการเจริญ สมาธิ

ก่อนที่จะฝึกหรือพัฒนาจิตให้มีสมาธิจนเป็นจิตที่มีพลังเหมาะแก่การใช้
งาน ก็ควรจะระวังรักษามิให้มีสิ่งที่จะมาขัดขวางการทำงานของจิต สิ่งขัดขวางการทำงานของจิต
นี้คือนิวรรณ์ 5 ประการ คือ 1) กามฉันทะ 2) พยาบาท 3) ถีนมิทธะ 4) อุทธัจจกุกกุจจะ และ 5)
วิจิกิจฉา ในปริยายสูตร ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค โขณมังคสาก์ฉวรรค
ได้แสดงถึงนิวรรณ์ว่าเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต ทอนกำลังปัญญา

2. ปริยายสูตร

ว่าด้วยเหตุที่นิวรรณ์และโชนมังคสาสัย

[233] ครั้นในเวลาเช้า ภิกษุหลายรูปครองอันตรวาสก ถือบาตร
และจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถีถึงเข้านัก ทางที่ดี เราทั้งหลาย
ควรจะเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก”

ครั้งนั้นแล ภิกษุเหล่านั้นจึงเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์
ปริพาชก ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว
นั่ง ณ ที่สมควร พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นดังนี้
ว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พระสมณโคดมแสดงธรรมแก่สาวก
ทั้งหลายอย่างนี้ว่า

‘มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละนิวรรณ์ 5 ประการ
อันเป็นความเศร้าหมองแห่งจิต ทอนกำลังปัญญาแล้วเจริญ
โชนมังค 7 ประการ ตามความเป็นจริงเถิด’

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19.167)

ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค(มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2539 เล่ม 9: 74-75)ได้แสดงให้เห็นโทษนิวรรณ์ได้อย่างลึกซึ้งโดยการอุปมากับการมี
นิวรรณ์ในดวงจิตกับคนที่ติดหนี้ คนป่วยเป็นโรค นักโทษที่ถูกคุมขังในเรือนจำ ทาสที่ถูกกักขังใน

เรื่อน และผู้เดินทางผ่านทางกันดาร เมื่อละนิวรรณ์ซึ่งเป็นเครื่องทำให้จิตเศร้าหมองได้ย่อมได้รับความสุข ความเบิกบานใจ

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมิได้เพียงแค่นิวรรณ์เป็นเครื่องขัดขวางดวงจิตมิให้ตั้งมั่นหรือมีสมาธิเท่านั้น แต่ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกยังได้แสดงถึงอาหารของนิวรรณ์ว่ามีสาเหตุหรือปัจจัยมาจากอโยนิโสมนสิการหรือการไม่กระทำในใจให้แยบคายในธรรมจึงเป็นเหตุให้ดวงจิตเกิดนิวรรณ์ขึ้น และในขณะที่เดียวกับอรรถกถาชาดกบางเรื่องก็แสดงให้เห็นพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ หรือตัวละครอื่นๆที่เป็นผู้ไม่มีนิวรรณ์ว่าสามารถฝึกจิตให้ตั้งมั่น มีพลังและใช้งานได้

อย่างไรก็ตาม ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมิได้ปรากฏการแสดงให้เห็นอาหารของนิวรรณ์ครบทั้ง 5 ประการคือ 1) กามฉันทะ 2) พยาบาท 3) ถีนมิทฐะ 4) อุทธัจจกุกกุกจะ และ 5) วิจิกิจฉา หากแต่ปรากฏการกล่าวถึงนิวรรณ์ 3 ประการคือ กามฉันทะ ถีนมิทฐะ และวิจิกิจฉา โดยในอรรถกถาชาดกจะปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงกามฉันทะหรือความกำหนัดในกามมากที่สุดทั้งนี้สัมพันธ์กับการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามมากที่สุดดังที่ได้แสดงผลการศึกษาแล้วในบทที่ 3

กามฉันทะหรือความกำหนัดในกาม หรือที่ได้แสดงความหมายแล้วว่าเป็นไฉพจน์ของตัณหา ตามนัยของอาหารสูตร ในมหาวารวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19:165-166) กามฉันทะมีเหตุมาจากการกระทำในใจไม่แยบคาย “สุกนิमित” ดังนั้นเพื่อให้สามารถแสดงผลการศึกษาว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารได้แสดง “สุกนิमित” ได้อย่างเด่นชัด ก็ควรจะกล่าวถึงความหมายของสุกนิमित แล้วจึงจะแสดงว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงสุกนิमितอย่างไร

ในอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์ มูลปริยายวรรค(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 17: 742) ได้อธิบายความหมายของสุกนิमितว่า

กามฉันทะย่อมเกิดขึ้น เพราะการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายในสุกนิमित. ที่ชื่อว่า **สุกนิमित** ได้แก่สุกนิमितที่งามบ้าง สุกนิमितที่มีอารมณ์งามบ้าง ที่ชื่อว่ากระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ได้แก่การทำไว้ในใจโดยไม่ถูกอุบาย การทำไว้ในใจโดยไม่ถูก

ทาง คือการทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยงบ้าง ในสิ่งที่เป็น
ทุกข์ว่าสุขบ้าง ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตาบ้าง ในสิ่งที่ไม่
งามว่างามบ้าง เมื่อพระโยคาวจรยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบ
คายนั้น ให้เป็นไปในสุกนิมิตนั้นมากครั้งเข้า กามฉันทะย่อม
เกิดขึ้น

พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตโต (2552:881)ได้ให้ความหมายของสุก
นิมิตว่า “สิ่งที่คิดหมายเอาว่าสวยงาม คือพบเห็นได้ยินสิ่งใดแล้ว ใจจับเค้ารูปลักษณะที่ชอบ กำ
หนดหมายหรือคิดวาดเป็นภาพที่สวยงามในใจ” ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการใช้อาหารเป็น
ความเปรียบเทียบกามในอรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องพบนางยักษ์นี่เอาอาหารล่อในทางกันดาร

อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องพบนางยักษ์นี่เอาอาหารล่อในทางกันดาร
ได้แก่ อรรถกถาเตลปัตตชาดก และอรรถกถาวลาหักัสสชาดกในที่นี้จะนำตัวอย่างใน อรรถกถา
เตลปัตตชาดก ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 มาแสดงผลการศึกษาให้เด่นชัดขึ้นว่าที่คนทั้งหลายเกิด
ความลุ่มหลงและพอใจจนเกิดกามฉันทะหรือความอยากได้ในกาม เป็นเพราะชนทั้งหลายเหล่านั้น
มีสุกนิมิตกับกามคุณ 5 ไม่เหมือนกัน ดังที่พระโพธิสัตว์ได้สอนให้ผู้ติดตามพระองค์ทั้งห้าคนให้คุม
สติให้มั่นคอยระวังนางยักษ์นี่ที่มาล่อเหยื่อในทางกันดาร

การครั้งนั้นคนทั้ง 5 กราบทูลพระโพธิสัตว์ว่า แม้พวก
ข้าพระองค์ก็จักตามเสด็จไป ตรัสว่าพวกเจ้าไม่อาจตามเราไป
ได้ดอก ได้ยินว่าในระหว่างทางพวกยักษ์นี่คอยล่อโลมพวก
มนุษย์ผู้มีรูปเป็นต้น เป็นอารมณ์ด้วยกามารมณ์มีรูปเป็นต้น
หลายอย่างต่างกระบวน แล้วจับกินเป็นอาหาร อันตรายมีอยู่
อย่างใหญ่หลวง เราเตรียมตัวไว้แล้ว จึงไปได้พระราชาบุรุษ
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพวกข้าพระบาทนั้นตาม
เสด็จไปกับพระองค์ จักแลดูรูปเป็นต้นที่น่ารักเพื่อตนทำไม
แม้พวกข้าพระบาทก็จักไปในที่นั้นได้เหมือนกัน. พระโพธิสัตว์
ตรัสว่าถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด แล้วพา
พวกคนทั้ง 5 เหล่านั้นเสด็จไป. ฝูงยักษ์นี่พากันแสร้งมิตบ้านเป็น
ตึ้นนั่งคอยอยู่แล้ว ในคนเหล่านั้นคนที่ชอบรูปแลดูยักษ์นี่
เหล่านั้น แล้วมีจิตผูกพันในรูปารมณ์จักจะล้าหลังลงหน้อย

หนึ่ง พระโฑธัสต์วักตร์ว่า ท่านผู้เจริญ ทำไมจึงเดินล่าหลังลงไปเล่า? กราบพูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ เท้าของข้าพระบาทเจ็บ ขอนั่งพักในศาลาลักหน้อย แล้วจักตามมาพระเจ้าข้า. ตรัสว่า ท่านผู้เจริญนั้นมันผู้ยักษิณีเจ้าอย่าไปปรารภนามันเลย กราบพูลว่า ข้าแต่สมมติเทพจะเป็นอย่างไรก็เป็นเถิด ข้าพระบาททนไม่ไหว ตรัสว่าถ้าเช่นนั้น เจ้าจักรู้เองทรงพาอีก 4 คนเดินทางต่อไป คนที่ชอบดูรูปได้ไปสำนักของพวกมันเมื่อได้ทำอชฌมาจารย์กับตน แล้วพวกมันก็ทำให้เขาสิ้นชีวิตในที่นั่นเอง แล้วไปดักข้างหน้าเนรมิตศาลาหลังอื่นไว้ นั่งถือดนตรีต่างๆขับร้องอยู่ ในคนเหล่านั้นคนที่ชอบเสียงก็ชักล่าหลัง พวกมันก็พากันกินคนนั้นเสีย. แล้วพากันไปดักข้างหน้า จัดโภชนะดุจของทิพย์มีรสเลิศนานาชนิดไว้เต็มภาชนะ นั่งเปิดร้านขายข้าวแกง ถึงตรงนั้นคนที่ชอบรส ก็ชักล่าลง พวกมันพากันกินคนนั้นเสีย แล้วไปดักข้างหน้าตกแต่งที่นอนดุจที่นอนทิพย์ นั่งคอยแล้วถึงตรงนั้น คนที่ชอบใญ่ภูริัพพะ ก็ชักล่าลงพวกมันก็พากันกินเขาเสียอีก. เหลือแต่พระโฑธัสต์วักตร์พระองค์เดียวเท่านั้น

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56: 359-361)

จากตัวอย่างที่คิดมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าอาหารเป็นความเปรียบเทียบ กามคุณ 5 ได้แสดงให้เห็น “สุกนิमित” หรือการไปกำหนดคิดหมายเอาตามสิ่งที่ชอบอย่างเด่นชัด นอกจากนี้การสร้างเหตุการณ์ให้ตัวละครทั้ง 5 ได้รับคำสั่งสอนจากพระโฑธัสต์วักตร์ก่อนจะเข้าไปในทางกัณดารว่าให้ระวังนางยักษิณี แต่เมื่อเข้าไปพบสิ่งที่ตนเองชอบก็ตกเป็นเหยื่อของนักรักยักษิณี ยังแสดงให้เห็นการไม่กระทำมณสิการให้แยบคายต่อสุกนิमित การไม่กระทำมณสิการให้แยบคายหรืออโยนิโสมนสิการ¹² คือ การปล่อยให้จิตไปจับเอาลักษณะที่ตนเองชอบหรือ หรือการปล่อยให้จิตไปจับลักษณะที่ใจตนเองชอบโดยไม่ตรึกตรอง หรือระวังการกระทำในใจตัวเอง

12 ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ได้ให้ความหมายของคำว่า อโยนิโสมนสิการ คือ “การทำในใจโดยไม่แยบคาย, การไม่ใช้ปัญญาพิจารณา, ความไม่รู้จักคิด, การปล่อยให้จิตวนหาครอบงำนำความคิด; เทียบโยนิโสมนสิการ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551:505)

การสร้างตัวละครผู้ติดตามทั้งห้าคน เป็นความตั้งใจที่จะแสดงให้เห็น การเกิดสุภณิมิตของคนทั้งหลายที่ไม่เหมือนกัน หากแต่เป็นสุภณิมิตที่เกิดสัมพันธ์กับกามคุณ 5 ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เป็นสำคัญ โดยการไม่กระทำใจให้แยบคายในสุภณิมิตนั้นเป็น อาหารหรือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กามฉันทะเกิดขึ้น

นอกจากการสร้างเหตุการณ์ให้ตัวละครได้รับการสั่งสอนจากพระ โภธิสัตว์ก่อนเข้าไปในทางการกัณดารจะแสดงความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงสุภณิมิตแล้ว เหตุการณ์ในส่วนนี้ยังได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการไม่กระทำมนสิการให้แยบคายในสุภณิมิตก็จะเป็นอาหารหรือเป็นเหตุให้กามฉันทะเกิดขึ้น เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ระหว่างการเดินทางเริ่มตั้งแต่ ผู้ติดตามคนแรกที่หลงรูปของนางยักขินีแล้วได้รับคำเตือนจากพระโภธิสัตว์ว่า **“นั่นมันฝูงยักขินี เจ้าอย่าไปปรารถนามันเลย”** แต่มีได้ทำให้กามฉันทะหรือความอยากได้ในกามคือรูปของนาง ยักขินีน้อยลง ทั้งนี้เป็นเพราะชนผู้นั้นไม่ได้ทำกระทำใจให้แยบคายกล่าวคือไม่ได้คิดหรือพิจารณา นางยักขินีตามความเป็นจริงที่นางเป็นคือเป็นยักขินีตามคำบอกของพระโภธิสัตว์ แต่พิจารณา หรือมองตามลักษณะที่ตนอยากให้เป็นคือเป็นหญิงรูปงาม จนทำให้ผู้ติดตามผู้ไม่กระทำมนสิการ ให้แยบคายในสุภณิมิตคือรูปของนางยักขินีเสียชีวิตในกัณดาร การสร้างเหตุการณ์ให้ผู้ติดตามคน อื่นเห็นการเสียชีวิตของผู้ติดตามคนแรก แต่เมื่อเห็นสิ่งที่ใจจับเค้ารูปลักษณะที่ชอบก็อยากได้และ ต่างตกเป็นเหยื่อของนางยักขินีทุกคน ล้วนขับเน้นให้เห็นถึงอำนาจของการไม่กระทำมนสิการให้ แยบคายในสุภณิมิตที่เป็นอาหารหล่อเลี้ยงให้เกิดกามฉันทะ

การสื่อสารธรรมเรื่องอโยนิโสมนสิการในสุภณิมิตเป็นอาหาร หรือเหตุ ให้เกิดกามฉันทะได้เน้นย้ำอีกครั้งในตอนท้ายของ *อรรถกถาเตลปัตตชาดก* การสื่อสารธรรมนี้ แสดงผ่านพฤติกรรมของพระราชารู้เห็นมีสุภณิมิตคือใจที่ไปจับรูปอันงามของนางยักขินี และไม่ได้ กระทำใจให้แยบคายหรือไม่มีโยนิโสมนสิการต่อรูปอันงามที่ตนเห็น กล่าวคือแม้พระโภธิสัตว์จะ เตือนว่านางเป็นยักขินีและฆ่าผู้ติดตามของพระโภธิสัตว์ตายไป 5 คน พระราชาก็ยังเลือกที่จะเชื่อ หรือคิดตามอย่างที่ตนอยากให้เป็น คือคิดว่าเพราะพระโภธิสัตว์โกรธนางจึงว่าภรรยาของตัวเอง เป็นยักขินี การไม่กระทำใจให้แยบคายในสุภณิมิตนี้เองเป็นอาหารหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดกาม ฉันทะหรือความอยากได้ในกาม

พระโภธิสัตว์เสด็จถึงพระนคร แล้วประทับนั่งณศาลา หลังหนึ่ง แม่วางยักขินีนั้นเล่า ไม่อาจเข้าไปได้ด้วยเดชของ พระโภธิสัตว์ ก็เนรมิตรูปเป็นนางฟ้า ยืนอยู่ที่ประตูศาลา.สมัย

นั้นพระราชากำลังเสด็จออกจากพระนครตักศิลา ไปสู่พระ
 อุทยานทรงมีจิตปฏิพัทธ์ ตรัสให้ราชบุรุษว่า ไปถามซิ นางคนนี
 มีสามีแล้ว หรือยังไม่มี ? พวกราชบุรุษเข้าไปหานางยักษิณี
 ถามว่าเธอมีสามีแล้วหรือ ? นางตอบว่าเจ้าคะ ผู้ที่นั่งอยู่บน
 ศาลาคคนนี้เป็นสามีของดิฉัน. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า นั่นไม่ใช่เมีย
ของข้าพเจ้าดอก มันเป็นนางยักษิณี คนของข้าพเจ้า 5 คน
 ถูกมันกินเสียแล้ว ฝ่ายนางยักษิณีก็กล่าวว่า ท่านเจ้าคะ
 ธรรมดาผู้ชายในยามโกรธ ก็จะถูกเอาตามที่ใจตนปรารถนา.
 ราชบุรุษนั้น ก็กราบทูลคำของคนทั้งสองแด่พระราชา.
 พระราชารับสั่งว่า ธรรมดาภักษะไม่มีเจ้าของย่อมตกเป็นของ
 หลวง

(มหามกุฏราชวิทยาลัย,2543 เล่ม 56: 362)

พฤติกรรมของพระราชานอกจากจะแสดงให้เห็นการไม่กระทำมนสิการ
 ให้แยบคายต่อสุภมิตแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าเมื่อได้เสพกามรสจากนางยักษิณีแล้วกามฉันทะหรือ
 อิกนัยหนึ่งคือกามตัณหาจะทำให้ชนผู้นั้นเสพติดในกาม เช่นเดียวกับพระราชาก็ไม่ละสัมพันธ์อัน
 เป็นทิพย์ของนางยักษิณีได้

ถ้าพระองค์ไม่สามารถจะพระราชทานการบังคับในแคว้น
 แคว้นหรือในพระนคร ก็ขอได้โปรดพระราชทานอำนาจเหนือ
 ปวงชนผู้รับใช้ข้างในภายในพระราชวัง เพื่อให้เป็นไปใน
 อำนาจของหม่อมฉันเถิดพระเจ้าข้า พระราชาทรงติดพระทัย
ใญ่จึ่งพิพคะดุจทิพย์เสียแล้ว ไม่สามารถจะละเลยถ้อยคำของ
 นางได้ ตรัสว่า ตกลงนางผู้เจริญเราขอมอบอำนาจในหมู่ชน
 ผู้รับใช้ภายในแก่เธอ เธอจงควบคุมคนเหล่านั้นให้เป็นไปใน
 อำนาจของตนเถิด...

(มหามกุฏราชวิทยาลัย,2543 เล่ม 56: 363-364)

การสร้างเหตุการณ์ให้ผู้ติดตามทั้ง 5 คน รวมทั้งพระราชผู้ต่างตกเหยื่อ
 ของนางยักษิณี แม้ว่าจะได้รับคำเตือนจากพระโพธิสัตว์แล้วก็ตาม แสดงให้เห็นว่าปัจจัยที่สำคัญที่
 จะทำให้มนุษย์เราสามารถเจริญสติอันก่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันทุกข์ได้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยภายใน

ใจของตนเองหรือโยนิโสมนสิการเป็นสำคัญ เห็นได้ว่าการสั่งสอนของพระโพธิสัตว์ที่มีต่อคนทั้ง 5 และพระราชาสงเคราะห์เป็น ปรัตโยสยะ คือเสียงที่บอกหรือชักจูงไปในทางที่ดีนั่นคือการชักจูงให้รู้สติกำกับอยู่กับตัว ไม่หลงไปติดชอบพอใจกับกามซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์ สังเกตได้ว่าการสอนในที่นี้ไม่ปรากฏร่วมกับการบริโภคอาหารที่มีความโดยนัยเป็นการรับธรรมไปกระทำให้แยกกายในใจ ดังนั้นผู้ติดตามทั้ง 5 และพระราชาก็จะได้รับคำสั่งสอนหรือปรัตโยสยะจากพระโพธิสัตว์เพียงไร ก็มีอาจควบคุมจิตให้เป็นปกติได้ เพราะไม่มีการกระทำในใจให้แยกกายในธรรม ชนเหล่านั้นจึงตกเป็นเหยื่อของนางยักษ์นี่

การสร้างเหตุการณ์ให้ผู้ติดตามทั้ง 5 คนรวมทั้งพระราชารู้จักเหยื่อของนางยักษ์นี่เช่นเดียวกันนอกจากจะแสดงให้เห็นโทษของการไม่กระทำมณิการให้แยกกายต่อสุกนิมิตแล้ว พฤติกรรมของตัวละครทั้งหลายซึ่งเป็นตัวละครคู่ขนานกับพระโพธิสัตว์ยังชี้บ่งเน้นพฤติกรรมพระโพธิสัตว์ผู้มีกระทำในใจหรือมณิการที่แยกกายต่อสุกนิมิตที่ประสบ พระโพธิสัตว์จึงเป็นตัวละครเดียวที่รอดชีวิตจากนางยักษ์นี้ได้

เมื่อวานนี้บุรุษนั้น ไม่ได้กระทำแม้เพียงแต่จะทำลาย

อินทรียมองดูยักษ์นี่อันจำแลงรูปดุจรูปทิพย์เดินมาข้าง

หลังเลย เขาเป็นสัตว์ประเสริฐยิ่งล้นหนักแน่นสมบุรณด้วย

ญาณ เมื่อบุรุษเช่นนั้นปกครองแคว้นแคว้นรัฐสีมาภนทล จักมี

แต่สุขสันต์ พวกเราจงทำให้เขาเป็นพระราชชาติเถิด ครั้นนั้นพวก

อำมาตย์และชาวเมืองทุกคนร่วมกันเป็นเอกฉันท์ เข้าไปเฝ้า

พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพเชษฐพระองค์ทรง

ครองราชสมบัตินี้ เกิดพระเจ้าข้า เชษฐเสด็จเข้าสู่พระนคร แล้ว

เชษฐขึ้นประทับเหนือกองแก้วอภิเศก กระทำให้เป็นพระราชชาติ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56: 364-365)

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้เพราะพระโพธิสัตว์มีมณิการหรือการกระทำในใจที่แยกกายต่อสุกนิมิต พระโพธิสัตว์จึงไม่แม้แต่ “ทำลายอินทรี” ซึ่งในที่นี้น่าจะหมายถึงอินทรี 6 คือ “สภาวะที่เป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการรับรู้ด้านนั้นๆ ได้แก่ อายตนะภายใน 6 คือจักขุ-ตา-โสต-หู-ฆานะ-จมูก-ชีวา-ลิ้น-กาย-กายมโน-ใจ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551:555) พระโพธิสัตว์จึงเป็นเพียงคนเดียวที่มีได้แม้แต่จะเหยี่ยวมองรูปอันงามของนางยักษ์นี่ พระโพธิสัตว์จึงเป็นผู้ “สมบุรณด้วยญาณ” เพราะไม่มีกามฉันทะซึ่งเป็นหนึ่งในนิวรณ์อันเป็นเครื่องขัดขวางการเจริญสมาธิ

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็นสุนัษนินิต โดยสัมพันธ์กับ ทั้งการไม่กระทำและกระทำนลินการให้แบายคายในสุนัษนินิต อันเป็นอาหารและอนาหารของกาม ฉันทะอย่างเด่นชัดข้างต้น ก็เพื่อสารธรรมคือการมีนิวรรณซึ่งในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้นำปรากฏธรรม ข้อกามฉันทะ คือความอยากได้ในกามเป็นเครื่องกั้นขวางการเจริญสมาธิของจิต หากผู้ใดไม่มี กามฉันทะก็จะประคองสติได้ ดังเนื้อหาในส่วนปัจจุบันวัตถุที่อุปมาการประคองกายคตาสติกับ นักโทษประคองไถ่น้ำมัน

ข้อที่ว่าลำดับนั้น บุรุษพึงมานั้นมิได้หมายความว่า บุรุษมาด้วยความพอใจของตน ก็ในข้อนี้ท่านอธิบายว่า ครั้ง เมื่อนางงามในชนบทนั้น กำลังพอนอยู่ท่ามกลางมหาชนนั้น และมีเสียงสาธุการว่าสวยแท้จริง ทั้งเสียงดีดนี้ทั้งการโบก ฝ่า กำลังเป็นไปอยู่อย่างสนั่นหวั่นไหว พระราชาทรงทราบ พฤติกรรมนั้น รับสั่งให้เรียกนักโทษคนหนึ่งออกมาจากเรือนจำ ถอดข้อคาออกเสีย ประทานไถ่น้ำมันมีน้ำมันเต็มเปี่ยมเสมอ ขอบไว้ในมือของเขา ให้ถือไถ่น้ำมันด้วยมือทั้งสอง ทรงสั่งบังคับ บุรุษผู้ถือดาบคนหนึ่ง ว่าจงพานักโทษผู้นี้ไปสู่สถานมหรสพของ นางงามในชนบท และถ้าบุรุษผู้นี้ถึงความประมาทเทหยด น้ำมันแม้หยดเดียวลงในที่ใดแล จงตัดศีรษะเขาเสียในที่นั้น ทีเดียว บุรุษนั้นเงื้อดาบตะคอกเขาพาไป ณ ที่นั้น เขาอัน มรณภัยคุกคามแล้ว ไม่ใส่ใจถึงนางด้วยสามารถแห่งความ ประมาท เลยไม่ลืมหาดูนางชนบทกัลยาณีนั้นแม้ครั้งเดียว เพราะต้องการจะอยู่รอด เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เคยมีมาแล้วอย่างนี้ก็ เรื่องนี้ พึงทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ด้วยสามารถ แห่งการสมมติในพระสูตรก็ในบทว่า **อุปมา ไช มยาย** นี้ทรง กระทำการอุปมาเทียบเคียงไถ่น้ำมันกับกายคตาสติเป็นที่ตั้ง.

ก็ในเรื่องนี้กรรมพินเห็นดุจพระราชา ก็เลศดูดาบมาร ดุจคนเงื้อดาบ พระโยคาวจรผู้เพ่งเจริญกายคตาสติดูคนถือ ไถ่น้ำมัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำพระสูตรนี้มา ทรงแสดงว่า อันภิกษุผู้มุ่งเจริญกายคตาสติ ต้องไม่ปล่อยสติ เป็นผู้ไม่

ประมาทเจริญกายคตาสติเหมือนคนถือโถน้ำมันนั้น ด้วย
ประการฉะนี้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56: 356)

ตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้นได้แสดงให้เห็นชุดความเปรียบเทียบที่สอดร้อยกันอย่างสมบูรณ์ การเปรียบเทียบกรรมกับพระราชาสถาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมว่ากรรมเป็นเครื่องกำกับความเป็นไปของสรรพชีวิตทั้งปวง กิเลสคือตาบ ส่วนมารคือคนเงือกตาบกล่าวคือหากไม่ตกเป็นเหยื่อของมารเช่นเดียวกับผู้ติดตามพระโพธิสัตว์ในส่วนอดีตสัตว์ที่ตกเป็นเหยื่อของนางยักษ์นี้ ตาบก็ไม่อาจเงือกมาทำลายชีวิตของชนผู้รักษากายสตินั้นได้ เช่นเดียวกับผู้ประคองโถน้ำมัน โดยนัยนี้แม้อรรถกถาชาดกจะไม่ขยายความในส่วนของหญิงงามที่นำมาเป็นเครื่องล่อนักโทษผู้ประคองโถน้ำมัน แต่ก็ตีความได้เป็นความเปรียบเทียบแทนกามเช่นเดียวกับอาหารในส่วนของอดีตสัตว์ และทั้งยังแสดงให้เห็นว่าเพราะกระทำมณสิการให้แยบคายในสุกนิमितเป็นปัจจัยมิให้เกิดกามฉันทะเช่นนักโทษพิจารณาใจอย่างรอบคอบไม่ได้มองสุกนิमित คือ **“ไม่ลืมนาดูนางชนบทกัลยาณีนั่น”** นักโทษก็สามารถประคองสติหรือประคองโถน้ำมันได้ตลอด

นอกเหนือจากกามฉันทะแล้ว อรรถกถาชาดกยังปรากฏความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงการกระทำในใจที่ไม่แยบคายในความเมาอาหารเป็นอาหารหรือปัจจัยให้เกิดถิ่นมิถะหรือความหุดหู่ เชื่องซึม ความเปรียบเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดคือ *อรรถกถากาชาดก* ซึ่งปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนกามอย่างเด่นชัดทั้ง โดยเฉพาะในปัจจุบันวัตถุที่กล่าวถึงพระเถระชราผู้ติตรสมือภรรยา แม้บวชก็ยังคงไปบิณฑบาตที่เรือนภรรยาเก่าเสมอ เมื่อภรรยาตายไปก็ร้องไห้คร่ำครวญเพราะติตรสมือภรรยา

...ครั้นบวชแล้ว มิได้ชักชวนกันบำเพ็ญสมณธรรม

อันสมควรแก่บรรพชา แม้พระธรรมก็ไม่ศึกษาเพราะความเป็นคนแก่ ถึงจะบวชแล้วก็เหมือนในครั้งที่ยังเป็นคฤหัสถ์ ให้คนสร้างบรรณศาลาไว้ทำยวิหาร คงรวมกันอยู่นั้นแล แม้เมื่อเที่ยวบิณฑบาต ก็ไม่ไปที่อื่น โดยมากชวนกันไปฉันที่บ้านบุตรภรรยาของตนนั้นแหละ ในบรรดาคนเหล่านั้นภรรยาเก่าของพระเถระแก่รูปหนึ่ง ได้มีอุปการะแก่พระเถระแก่ๆแม้ทั้งปวงเหตุนี้ แม้พระเถระที่เหลืต่างก็ถืออาหารที่ตนได้ มานั่งฉันในเรือนของนางเพียงผู้เดียว ฝ่ายนางเล่าก็ถวายเป็นตมตามที่ตั้ง

จัดไว้แก่พระเถระเหล่านั้น นางป่วยด้วยอาพาธอย่างหนึ่งทำกา
 ละแล้ว ครั้งนั้นพระเถระแก่ๆเหล่านั้นพากันไปสู่วิหาร กอด
คอกันเพียวร้องให้อยู่ทำยวิหาร ว่าอุบาสิกาผู้มีรสมืออร่อย
 ตายเสียแล้ว ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย ฟังเสียงของพระเถระเหล่านั้น
 แล้วก็มาประชุมกันจากที่ต่างๆ ถามว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
 เหตุไรพวกท่านจึงร้องให้ พระเถระเหล่านั้นตอบว่าภรรยาเก่า
 แห่งสหายของพวกกระผม ผู้มีรสมืออร่อยตายเสียแล้ว นางมี
 อุปการะแก่พวกผมยิ่งนัก ที่นี้จักหาที่ไหนได้เหมือนนางเล่า
 เหตุนี้พวกผมจึงพากันร้องให้ ภิกษุทั้งหลายเห็นข้อวิปริตนั้น
ของพระเถระเหล่านั้นแล้ว....

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:582-583)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร
 ได้แสดงให้เห็นถึงการไม่กระทำใจให้แยบคายหรือการไม่มีโยนิโสมนสิการในความเมอาหาร เป็น
 อาหารหรือเป็นปัจจัยให้เกิดถิ่นมิตะคือความหุดหู่ เชื้องซีมได้อย่างเด่นชัด แม้จะไม่ปรากฏ
 ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นความหุดหู่ เชื้องซีมของจิตของพระเถระชราโดยตรง แต่ข้อความที่กล่าวถึง
 ภิกษุชราเหล่านี้ว่า **“มิได้ชักชวนกันบำเพ็ญสมณธรรมอันสมควรแก่บรรพชา”** ก็อนุมานได้ว่า
 เพราะความเมอาของอาหารคือการติตรสมือภรรยาเก่า และไม่ได้กระทำใจให้แยบคายต่อความเม
 อาหารนั้นซึ่งเห็นได้พฤติกรรมการบวชแต่ไม่ได้บิณฑบาต แต่ไปฉันภัตตาหารที่เรือนภรรยาเก่า
 เสมอ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะพระเถระชราไม่คิดพิจารณาอย่างถ่องแท้ว่าเมื่อดำรงสมณเพศก็ไม่ควรเป็น
 ผู้ติตรสอาหาร การไม่กระทำใจให้แยบคายต่อความเมอาอาหารนี้เองจึงเป็นเหตุให้พระเถระเหล่านี้
 มีดวงจิตที่หุดหู่ เชื้องซีม ไม่สามารถบำเพ็ญสมาธิอันเป็นมรรคไปสู่ปัญญาในการดับทุกข์ได้ และ
 ด้วยดวงจิตที่เชื้องซีม หุดหู่ไม่ได้เจริญสมณธรรมนี้เอง การเสียชีวิตของนางภรรยาเก่าจึงเป็นเครื่อง
 ชับแน่นให้ความสลดหุดหู่ของจิตให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แม้จะดำรงสมณเพศแต่ภิกษุชรา
 ก็ไม่มีสติ และไม่มีปัญญาที่จะเข้าใจว่าความตายเป็นเหตุการณ์สามัญที่เกิดขึ้นได้กับทุกชีวิต

เหตุการณ์ในส่วนปัจจุบันวัตถุนี้ออดร้อยอย่างงดงามกับชุดความเปรียบ
 ที่ปรากฏในส่วนอดีตวัตถุที่กล่าวถึงกาฬเมียคู้หนึ่งเมาสุรา เมื่อไปอยู่ริมหาดทรายก็ถูกคลื่นซัดลง
 ทะเลกลายเป็นอาหารของปลาตัวหนึ่ง ฝ่ายกาฬเมียก็คร่ำครวญถึงภรรยาของตนเองเหมือนกับใน

ปัจจุบันวัตถุ เพื่อนกาของสามีมาเห็น จึงปรึกษากันว่าช่วยกันกับกาสามีเอาปากอมน้ำเพื่อจะทำให้น้ำในมหาสมุทรแห้ง กาสามีจะได้เจอกาภรรยา

...ครั้งนั้นกาตัวหนึ่ง พานางกาผู้ภรรยาของตนเที่ยวแสวงหาเหยื่อ ได้ไปถึงฝั่งสมุทรกาลนั้น ผูงชนพากันกระทำพิธีกรรมแก่พญานาคด้วยนํ้านม ข้าวปายาส ปลา เนื้อ และสุรา เป็นต้น แล้วพากันหลีกไป ครั้งนั้นกาตัวหนึ่งไปถึงที่พิธีกรรมเห็นนํ้านมเป็นต้น ก็พร้อมด้วยนางกากินนํ้านม ข้าวปายาส ปลา และเนื้อเป็นต้น แล้วดื่มสุราเข้าไปมาก กาผิวเมียทั้งคู่ต่างเหมายสุรา คิดจะเล่นสมุทร กริธาเกาะที่ชายหาดทรายหมายใจจะอาบน้ำ ที่นั้นคลื่นลูกหนึ่งซัดมา พาเอานางกาเข้าไปเสียในสมุทร ปลาตัวหนึ่งจึงสูบนางกานั้น กลืนกินเสีย กา ร้องให้รำพรรณว่า เมียของเราตายเสียแล้ว ครั้นมากด้วยกัน ได้ยินเสียงรำไห้ของมัน ก็มาประชุมกันถามว่า เจ้าร้องไห้เพราะเหตุไร? มันบอกว่า หญิงสหายของพวกท่านกำลังอาบน้ำอยู่ที่ชายหาด โดนคลื่นซัดไปเสียแล้ว กาเหล่านั้นแม้ทุกตัวก็ร้องเอ็ดอิ่งเป็นเสียงเดียวกัน ครั้งนั้นผูงกาเหล่านั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า ขึ้นชื่อว่าน้ำในสมุทรนี้จะสำคัญกว่าพวกเรา หรือ พวกเราช่วยกันวิดน้ำให้แห้ง คั้นเอาหญิงสหายออกมาให้ได้ กาเหล่านั้นช่วยกันอมน้ำเค็มปากที่เดียวเอาไปบ้วนทิ้งเสียข้างนอก.....

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:582-583)

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในส่วปัจจุบันวัตถุโดยเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในอดีตวัตถุก็จะพบว่าความเปรียบที่ปรากฏใน *อรรถกถากาชาดก* คืออาหารที่เป็นความเปรียบแทนกาม และมหาสมุทรที่เป็นความเปรียบสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดเป็นแกนกลางในการร้อยเหตุการณ์ระหว่างปัจจุบันวัตถุกับอดีตวัตถุให้เป็นเอกภาพด้วยกัน ทั้งยังทำให้สื่อสารธรรมเรื่องการไม่เจริญสมาธิอันเป็นเครื่องก่อให้เกิดปัญญาในการดับทุกข์เด่นชัดมากขึ้น เพื่อแสดงความเชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุกับอดีตวัตถุ และแสดงสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบและเหตุการณ์ในอรรถกถาชาดกเด่นชัด จึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ตีความหลักธรรมที่ปรากฏในรูปแบบตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 9 แสดงการวิเคราะห์ตีความสาระธรรมใน *อรรถกถาภิกขุชาดก* โดยการเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ

ปัจจุบันวัตถุ	อดีตวัตถุ	สาระธรรมที่ได้จาก วิเคราะห์ /ตีความ
ภรรยาผู้มีรสมืออร่อย ตาย	นางกาภรรยาตายใน มหาสมุทร	ความตายคือการเวียนว่ายในสังสารวัฏ ในห้วงน้ำแห่งกิเลส
พระเถระติตรสมือ ภรรยา	กาสามีภรรยาเมาสุรา	ความเมาอาหารมีอานุภาพเดียวกับการ เมาสุราคือเป็นเหตุให้ดวงจิตเขื่องซึ่ม หดหู่ ประกอบกับไม่ได้พิจารณาความ เมาอาหารอย่างรอบคอบแยกคายเป็นว่า เป็นเหตุของจิตที่เขื่องซึ่ม หดหู่ จิตก็ยิ่ง จะเขื่องซึ่ม หดหู่ อันเป็นเครื่องขวางกั้น การเจริญสติ
พระเถระชราบวชแต่ ไม่ได้ปฏิบัติพระธรรม เช่นเดียวกับเพื่อนของ ภิกษุชราที่ไปรวมกัน ฉันอาหารที่เรือนของ ภิกษุชรา เมื่อนาง ภรรยามีรสมืออร่อย ตายก็พากันร้องไห้คร่ำ ครวญ	กาสามีที่ร่ำร้องหาภรรยาอยู่ ริมฝั่งมหาสมุทร ร่ำร้องให้ กาฝูงกาช่วยกันวิดน้ำ	การบวชโดยไม่ได้เจริญสมณธรรมคือ การเจริญสมาธิบำเพ็ญภาวนา ไม่ สามารถยังคนผู้นั้นให้ข้ามพ้นห้วงน้ำ แห่งการเวียนว่ายตายได้ ฉนใด กาก็ จะเพียรพยายามวิดน้ำในมหาสมุทร เท่าใด น้ำก็ไม่แห้งฉนนั้น

นอกเหนือจาก *อรรถกถาภาทกชาดก* แล้ว *อรรถกถาโลทกชาดก* ที่ปรากฏการใช้เดนอาหารเป็นความเปรียบแทนความมัวเมาในกาม ก็แสดงให้เห็นทั้งสิ่งเป็นอาหารและสิ่งที่ไม่ใช่อาหารของถีนมิถะคือความหุดหู่เชิงอหิมอย่างเด่นชัด การสื่อสารธรรมในลักษณะเช่นนี้ แสดงผ่านการสร้างตัวละครที่เป็นพาล 500 คนซึ่งเป็นผู้มัวเมาในกามแม้ได้กินเพียงเดนอาหารก็ยังมีมัวเมา เชื่องซึม ผิดกับตัวละครบัณฑิต 500 คนที่แม้ได้ดื่มน้ำที่มีรสก็ยังไม่ชวนชวยปฏิบัติธรรม

....ได้ยิวว่า ในกรุงสาวัตถีมีอุบาสก 500 มอบความห่วงใยในเรือนให้บุตรภรรยา แล้วเดินทางร่วมกันไปฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา. ในอุบาสกเหล่านั้น บางพวกได้เป็นโสดาบัน บางพวกได้เป็นสกทาคามี บางพวกได้เป็นอนาคามี ไม่มีเป็นปุถุชนแม้แต่คนเดียว. ประชาชนแม้เมื่อนิมนต์พระศาสดา ก็เชิญอุบาสกเหล่านั้นร่วมด้วย. แต่คนรับใช้ 500 ทำหน้าที่ให้ไม้สีฟัน น้ำล้างหน้า ผ้าของหอม และดอกไม้ของพวกเขาเป็นคนกินเดนอาศัยอยู่. คนรับใช้เหล่านั้นบริโภคอาหารเข้าแล้ว ก็พากันเข้านอน ครั้นตื่นขึ้น พากันไปยังแม่น้ำอจิรวดี โห่ร้องปล้ำกันที่ฝั่งแม่น้ำ. อุบาสก 500 เหล่านี้มีเสียงน้อย มีเอิกเกริกน้อย ชวนชวยแต่ที่หลีกเร้น. พระศาสดาทรงสดับเสียงอื้ออึงของพวกกินเดนเหล่านั้น จึงตรัสถามพระเถระว่า ดูก่อนอานนท นั้นเสียงอะไร กราบทูลว่า เสียงคนกินเดนพระพุทเจ้าข้า ตรัสว่า ดูก่อนอานนท คนกินเดนเหล่านี้บริโภคอาหารเดน แล้วพากันเรียวกรรวมไว้ในบัดนี้เท่านั้น แม้แต่ก่อนคนพวกนี้ ก็เรียวกรรวมเหมือนกัน แม้อุบาสกเหล่านี้พากันสงบ ก็มีใ้ในบัดนี้เท่านั้น แม้เมื่อก่อนก็พากันสงบเหมือนกัน เมื่อพระเถระกราบทูลอาราธนา จึงทรงนำเรื่องอดีตมาตรัสเล่า.....

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 57:187-188)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าการกระทำในใจให้แยกคายเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ถีนมิถะคือความหุดหู่ เชื่องซึมไม่เกิดขึ้น ในทางตรงกันข้ามหากไม่กระทำในใจให้แยกคายถีนมิถะก็จะเกิดขึ้น เห็นได้ชัดจากคนกินเดนผู้รับประทานเพียงเดนอาหารก็คองเมาอาหาร และไม่กระทำในใจให้แยกคายในความเมาอาหาร คือไม่คิดพิจารณาอย่าง

รอบคอบว่าความมัวเมาในรสจะยิ่งทำให้ดวงจิตหดหู่ เชื่องซึม ผลสุดท้ายเมื่อรับประทานอาหารเช้าเสร็จ คนผู้กินเดนเหล่านั้นจึง **“พากันเข้านอน”** ต่างจากอุบาสกทั้งหลายที่แม้จะรับประทานอาหารเช้าที่ประณีตกว่า แต่ด้วยอาการกระทำในใจที่แยบคาย คือพิจารณารู้ว่าการติดในรสหรือการมัวเมาในรสอาหารจะเป็นเหตุให้จิตเชื่องซึม หดหู่ เมื่อรู้เท่าทันเหตุแห่งความหดหู่ เชื่องซึมนั้น คนเหล่านั้นจึงกระทำในใจให้แยบคายในความ پاکเพียร ซึ่งหมายถึงการหมั่นเจริญสมาธิ บำเพ็ญภาวนา อุบาสกเหล่านั้นจึงมีดวงจิตที่ไม่มีความหดหู่และหมั่น **“ชวนชวายเป็นที่หลีกเร้น”** สอดคล้องกับการสร้างภูมิหลังของอุบาสกเหล่านี้ที่เป็นอริยบุคคลคือ **โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี**

นอกจากการเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของการกระทำในใจให้แยบคาย ซึ่งปัจจัยที่จะทำให้ถินมีทระคือความหดหู่ เชื่องซึมเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นแล้ว ตัวอย่างข้างต้นที่สร้างเหตุการณ์ว่าอุบาสกผู้เป็นพระอริยบุคคลคือ **โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี** มาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และชวนชวายเป็นที่หลีกเร้นปฏิบัติธรรม ยังแสดงให้เห็นมรรคหรือวิถีปฏิบัติที่เป็นเครื่องละนิวรณ์อันเป็นเครื่องขวางกั้นการเจริญปัญญา เมื่อมีการเจริญปัญญาจึงได้เป็นพระอริยบุคคลที่จะเป็นผู้บรรลุนิพพานต่อไป

นอกเหนือจากกามฉันทะ ถินมีทระแล้ว ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน อรรถกถาชาดกยังแสดงให้เห็นอาหารหรือปัจจัยให้เกิดนิวรรณ์ประการที่ 5 คือวิจิกิจฉา พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต (2552:830) ได้ให้ความหมายของวิจิกิจฉาว่า “ความลังเลสงสัย ได้แก่ ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจ สงสัย เกี่ยวกับพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวกับสิกขา เป็นต้น พูดสั้นๆ ว่ากลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย ตัดสินไม่ได้ เช่นว่า ธรรมนี้ (สมาธิภาวนานี้ ฯลฯ) มีคุณค่า มีประโยชน์ควรแก่การปฏิบัติหรือไม่ จะได้ผลจริงหรือไม่ คิดแยกไปสองทาง กำหนดไม่ลงจิตที่ถูกวิจิกิจฉาขัดไว้กว่นไว้ให้ค้างพรวดลึงเลอยู่ ย่อมไม่อาจแน่วแน่เป็นสมาธิ”

วิจิกิจฉาคือความสงสัย ไม่แน่ใจ เกิดขึ้นได้ในธรรมทั้งฝ่ายกุศลเช่น ความสงสัยในมรรคคือหนทางดับทุกข์ และธรรมฝ่ายอกุศลเช่นทุกข์ สอดคล้องกับที่อาหารสูตรได้กล่าวถึงอาหารหรือสิ่งที่จะขัดขวางไม่ให้วิจิกิจฉาเกิดขึ้นหรือทำให้วิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมลงนั้น ต้องเกิดจากการกระทำในใจให้แยบคายในธรรมทั้งหลายทั้งเป็นกุศลและอกุศล ทั้งมีโทษและไม่มีโทษ สอดคล้องกับสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถากุททาลชาดก*

ในส่วนปัจจุบันวัตถุของ *อรรถกถาพุทธทาสชาดก* กล่าวถึงพระจิตหัตถสารีบุตรผู้มาบวชเพราะได้ลืมนิโกชนะอันประณีตจากบาตรพระเถระ แต่เมื่อบวชก็ไม่ได้มีจิตเป็นสมาธิบำเพ็ญภาวนาจึงต้องสึกเป็นฆราวาส เมื่อลำบากด้วยอาหารก็กลับมาบวชอีก และเมื่อเปื้อนการบำเพ็ญภาวนาก็กลับไปเป็นฆราวาสอีก พระจิตหัตถสารีบุตรบวชแล้วสึกด้วยเหตุแบบนี้ถึง 6 ครั้ง จนครั้งที่เจ็ดจึงสำเร็จอรหัต

พระจิตหัตถสารีบุตร เป็นเด็กที่เกิดในตระกูลผู้หนึ่งในพระนครสาวัตถี อยู่มาวันหนึ่งไถนาแล้ว ขากลับเข้าไปสูวิหาร ได้โกชนะประณีตอ้อย มีรสสนิทจากบาตรพระเถระองค์หนึ่ง คิดว่าถึงแม้เราจะกระทำงานต่างๆด้วยมือของตนตลอดคืนตลอดวัน ก็ยังไม่ได้อาหารอ้อยอย่างนี้ แม้เราก็สมควรจะเป็นสมณะดังนี้ เขาบวชแล้วอยู่มาได้ประมาณครึ่งเดือน เมื่อไม่ใส่ใจโดยแยบคาย ตกไปในอานาจิกเลส สึกไปพอลำบากด้วยอาหาร ก็มาบวชอีก เรียนพระอภิธรรมด้วยอุบายนี้ สึกแล้วบวชถึง 7 ครั้ง ในความเป็นภิกษุครั้งที่ 7 เป็นผู้ทรงพระอภิธรรม 7 พระคัมภีร์ได้บอกธรรมแก่ภิกษุเป็นอันมากบำเพ็ญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:166)

จากตัวอย่างที่คัดมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าอาหารเป็นความเป็นความเปรียบแทนกามเพราะมีกล่าวถึงรสอ้อยอันเป็นเครื่องล่อให้พระจิตหัตถสารีบุตรมาบวช และการบวชโดยไม่มีศรัทธาหากแต่ปรารถนาอาหารนี้เอง พระเถระจึง **“ไม่ใส่ใจโดยแยบคาย”** แม้ว่าเนื้อความในส่วนนี้จะไม่ได้ขยายความว่าธรรมที่พระเถระไม่ได้ใส่ใจให้แยบคายนั้นคืออะไร แต่ก็อนุมานได้จากเหตุแห่งการบวชที่ไม่มีศรัทธาและเหตุการณ์ที่บวชแล้วสึกถึง 6 ครั้งก็แสดงว่าพระเถระมีความล่งเลงสังสัยหรือวิจิกิจฉาในสมณธรรมของภิกษุที่ตนปฏิบัติ เมื่อเกิดความล่งเลงสังสัยในสมณธรรมที่ปฏิบัติและไม่ใส่ใจให้แยบคายหรือไม่พิจารณาหาสาเหตุของความล่งเลงสังสัยว่ามีเหตุมาแต่เป็นเพราะตนขาดศรัทธาในการบวช และเมื่อพระจิตหัตถสารีบุตรไม่ได้กระทำให้แยบคายในวิจิกิจฉา พระเถระจึง **“ตกไปในอานาจิกเลส”** จนกระทั่งการบวชครั้งที่ 7 ที่พระจิตหัตถสารีบุตร **“เป็นผู้ทรงพระอภิธรรม 7 พระคัมภีร์”** อาจกล่าวได้ว่าเพราะการเป็นผู้ทรงอภิธรรมนี้เอง เป็นเหตุให้พระจิตหัตถสารีบุตรได้มีโอกาสพิจารณาธรรมอย่างแยบคาย อันเป็นเครื่องระงับการเจริญของวิจิกิจฉาอันเป็นเครื่องบดบังความสงบแห่งจิต เมื่อดวงจิตของพระจิต

หัตถสารีบุตรปราศจากความลังเลสงสัยแล้วดวงจิตนั้นจึงแน่วแน่ มีสมาธิ เชื้อต่อการ “บำเพ็ญวิปัสสนา” พระเถระจึงได้บรรลุอรหัตตการบวชครั้งที่เจ็ดจึงเป็นการบวชครั้งสุดท้ายของพระจิตหัตถสารีบุตร

เหตุการณ์ในส่วนอดีตวัตตูก็นำไปฉายเดี่ยวกับปัจจุบันวัตตูก็อเพื่อสื่อสารธรรมเรื่องการไม่กระทำในใจให้แยกกายในความลังเลสงสัยเป็นเหตุให้ดวงจิตไม่แน่วแน่ไม่อาจเจริญสมาธิได้ ในอดีตวัตตูกะพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกุกทาลบัณฑิตมีอาชีพปลูกผัก เมื่อขุดนั้นก็เอาจอบไปฝังดินแล้วไปบรรพชาอยู่ในป่า เมื่อเกิดความโลภก็ไปขุดจอบขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับที่พระจิตหัตถสารีบุตรกลับไปเป็นฆราวาสในปัจจุบันวัตตูกจนครั้งที่ 7 พระโพธิสัตว์ได้ปาลจอบลงไปใต้น้ำและได้ประกาศตนว่าเป็นผู้ชนะแล้ว พระเจ้าพาราณสีผู้ชนะสงครามต่างเมืองผ่านมาจึงถามพระโพธิสัตว์ว่าพระโพธิสัตว์ชนะอะไร พระโพธิสัตว์ตอบว่า

...ข้าแต่มหाराชา ถึงพระองค์จะทรงชนะสงครามตั้งร้อยครั้ง ตั้งพันครั้ง แม้ตั้งแสนครั้ง ก็ยังชื่อว่าชนะไม่เด็ดขาดอยู่นั่นเอง เพราะยังเอาชนะกิเลสทั้งหลายไม่ได้ แต่ข้าพระองค์ข่มกิเลสในภายในไว้ได้ เอาชนะกิเลสทั้งหลายได้ กราบทูลไปมอญดูแม่น้ำไปยังฉาน มีอาไปกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้นแล้วนั่งในอากาศด้วยอำนาจของฉานและสมาบัติ....

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:169)

จากตัวอย่างที่คัดมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากิเลสอาจจะหมายถึงทั้งกามฉันทะคือความพอใจในกามหรือความโลภในตอนต้นเรื่องที่ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องกลับไปขุดจอบขึ้นมาใหม่ หรืออาจจะหมายถึงวิภิจจาคือความลังเลไม่แน่ใจที่พระโพธิสัตว์บวชสลบกับสี่ถึง 6 ครั้ง อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นนิรวณโธหรือก็ตาม การกระทำในใจให้แยกกายคือคิดพิจารณาอย่างรอบคอบต่อธรรมย่อมส่งผลให้สามารถละนิรวณนั้นได้ เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ตอนที่พระโพธิสัตว์ได้ประกาศตนเป็นผู้ชนะต่อกิเลส แสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์ได้คิดพิจารณา ไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้วว่ากิเลสเป็นเครื่องชักนำไปสู่ทุกข์ เช่นเดียวกับการมีความลังเลสงสัยในการบวชซึ่งเครื่องพาออกจากความทุกข์ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบนี้จึงเป็นการละนิรวณซึ่งเป็นเครื่องขวางกั้นการเจริญสมาธิแห่งจิตใจ และเมื่อละนิรวณได้พระโพธิสัตว์จึง “ยังฉานมีอาไปกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้น” สอดคล้องกับเทศนาของพระพุทธเจ้าในส่วนปัจจุบันวัตตูกที่แสดงให้เห็นประโยชน์ของการฝึกจิตว่า

ครั้งนั้นภิกษุผู้เป็นสหายของท่าน พากันเยาะเย้ยว่า
 อากุโสจิตหัตถ์ เดียวนี้ก็เลส.ทั้งหลายของเธอ ไม่เจริญเหมือน
 เมื่อก่อนดอกหรือ? ท่านตอบว่า ผู้มีอายุตั้งแต่บัดนี้ไป ผมไม่
 เหมาะเพื่อความเป็นคฤหัสถ์ ก็เมื่อท่านบรรลุประอรหัตตอย่างนี้
 แล้วเกิดใจหทัยกันขึ้นในธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลายเมื่อ
 อุปนิสัยแห่งพระอรหัต เห็นปานนี้มีอยู่ ท่านพระจิตหัตถสวารี
 บุตรต้องสีกถึง 6 ครั้งโอ! ความเป็นปุถุชนมีโทษมากดังนี้ พระ
 ศาสดาเสด็จมา แล้วตรัสถามว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้
 พวกเธอสนทนากันด้วยเรื่องอะไร? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูล
 ให้ทรงทราบแล้ว ตรัสว่า ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าจิต
 ของปุถุชนเมา ช่มได้ยาก คอยไปติดด้วยอำนาจแห่งอารมณ์
 ลงติดเสียครั้งหนึ่งแล้ว ก็ไม่อาจปลดเปลื้องได้โดยเร็ว การ
 ฝึกฝนจิตเห็นปานนี้ เป็นความดี จิตที่ฝึกฝนดีแล้วเท่านั้น จะ
 นำประโยชน์เกื้อกูล และความสุขมาให้ แล้วตรัสพระคาถานี้
 ความว่า :-

" การฝึกฝนจิตที่ช่มได้ยาก เมา มีปกติตกไปตาม
 อารมณ์ที่ปรารถนาเป็นการดี เพราะจิตที่ฝึกฝนแล้ว ย่อม
 นำสุขมาให้ " ดังนี้

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56:167)

จากความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงให้เห็นนิวรรณ์
 ทั้งกามฉันทะ ถีนมิทธะ และวิจิกิจฉา ล้วนแสดงให้เห็นถึงโทษของนิวรรณ์ที่เป็นเครื่องขวางกั้นการ
 เจริญปัญญา ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าเมื่อใดก็ตามที่ละนิวรรณ์ที่เป็นดังเครื่องกั้นการทำของานจิต จิตก็
 จะผ่อนคลายเอื้อต่อการเจริญสมาธิอันเป็นประเด็นที่จะอภิปรายต่อไป

4.2.4.2.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดง สติในการเจริญสมาธิ

เมื่อดวงจิตปราศจากนิวรรณ์ที่เป็นเครื่องขวางกั้นการเจริญของจิตมิให้
 ผ่องใส จิตนั้นก็พร้อมที่จะฝึกให้เจริญออกงาม ขั้นตอนที่เป็นการฝึกให้เจริญออกงามในทางพุทธ
 ศาสนาคือการฝึกสติปัฏฐาน ในอาหารสูตร มหาวารวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539

เล่ม 19:165-166) อันเป็นพระสูตรที่แสดงโพชฌงค์หรือองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ 7 ประการ ได้แก่ ได้แก่ สติสัมโพชฌงค์ ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ บัณฑิตสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการกระทำในใจให้แนบคายใน “ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ” เพื่อให้เกิดสติสัมโพชฌงค์ และเมื่อเกิดสติสัมโพชฌงค์ ก็จะเอื้อให้เกิดองค์ธรรมอื่นๆ ในโพชฌงค์

พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาสภิกขุ) (2542:60-61) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการฝึกจิตให้ประกอบด้วยสติว่า

จิตล้วนๆมันทำอะไรไม่ได้ ต้องมีคุณสมบัติอย่างไร
อย่างหนึ่งของมันมาประกอบด้วย โดยการเกิดขึ้นพร้อมกันดับ
พร้อมกัน คุณสมบัติอันนั้น เดียวนี้เราเรียกว่า สติ การตั้งไว้ซึ่ง
สติคือจิตประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ ชื่อสติ แล้วก็ไปกำหนดอยู่ที่
สิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแต่ต้องการ สติปฏิฐานก็คือ ใช้จิตที่ประกอบ
อยู่ด้วยสติ เรียกสั้นๆว่า สติกำหนดอยู่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นว่าตั้ง
สติไว้พร้อมหรือเฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรียกว่าสติปฏิฐาน

บางถิ่นในสมัยโบราณเขาเรียกว่า ทำสติ อย่างนี้ การ
ปฏิบัติของภิกษุนี้เขาเรียกว่าทำสติ ไปทำสตินั้นคือไปทำ
กรรมฐาน หรือไปทำวิปัสสนา เรียกว่าไปทำสติ อย่างนี้ก็มี เขา
ใช้คำเต็มรูปของภาษา เรียกว่าสติปฏิฐาน กำหนดตั้งไว้พร้อม
เฉพาะซึ่งสติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2551:395) ได้อธิบายความหมาย
ของสติปฏิฐาน 4 และขั้นตอนการฝึกสติปฏิฐานว่า

ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ, ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน, การ
ตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็น
จริง, การมีสติกำกับดูสิ่งต่างๆและความเป็นไปทั้งหลายโดย
รู้เท่าทันตามสภาวะของมันไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียิน
ร้ายที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลสมี 4 อย่างคือ

1. กายานุบัสสนาสติปฏิฐาน การตั้งสติกำหนด

พิจารณากาย, การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันกายและเร่องทางกาย

2. เวทนาอุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนด

พิจารณาเวทนา, การมีสติกำกับความรู้สึกที่เวทนา

3. จิตตานุุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนด

พิจารณาจิต, การมีสติกำกับความรู้สึกที่จิตหรือสภาพและอาการของจิต

4. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนด

พิจารณาธรรม, การมีสติกำกับความรู้สึกที่ธรรม

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกแสดงให้เห็นความสำคัญ การฝึกจิตให้มีสติโดยการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติ โดยแสดงให้เห็นว่าอาหารซึ่งเป็นปัจจัยให้ความเป็นไปในกายเป็นปกติ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เอื้อให้จิตพร้อมฝึกให้มีสติได้ และเมื่อจิตนั้นมีสติกำกับอยู่ก็จะเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดองค์ธรรมอื่นๆได้

ในอรรถกถาชาดกปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติ ดังที่ได้ยกตัวอย่าง *อรรถกถาอุรคชาดก* ไว้ในบทที่ 3 ในที่นี้จึงจะนำตัวอย่างที่ได้ยกไว้มาแสดงว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารได้แสดงอาหารของสติสัมโพชฌงค์คือการกระทำในใจให้แยกกายในสติปัฏฐาน 4 อันเป็นปัจจัยให้เกิดโพชฌงค์ได้อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบในการตั้งสติเพื่อพิจารณากาย พิจารณาเวทนา พิจารณาจิต และพิจารณาเป็นสิ่งที่นามธรรมการใช้อาหารซึ่งเป็นรูปธรรมมาเป็นความเปรียบจึงสื่อสาระธรรมได้เด่นชัดขึ้น

บุรุษนั้นตอบว่า พราหมณ์ให้มาจ๊ะแม่เจ้า. นางพราหมณ์นั้นรู้ว่าบุตรของเราตายแล้ว. แม้ความวิปริตสักว่าความหวามใจก็ได้มีแก่นางพราหมณ์นั้น. ก็นางมีจิตอบรมไว้ดีแล้วอย่างนี้ นุ่งห่มผ้าขาวถือของหอมและดอกไม้ ให้ถืออาหารแล้วได้ไปพร้อมกับคนที่เหลือ. แม้คนผู้เดียวก็ได้มีความร้องไห้หรือความรำไร. พระโพธิสัตว์นั่งในร่มเงาที่บุตรชายนอนอยู่นั้นแหละบริโภคอาหาร. ในเวลาเสร็จการบริโภคอาหาร คนแม่ทั้งหมดก็ขึ้นพินมา ยกบุตรชายนั้นขึ้นสู่เชิงตะกอนบูชาด้วยของหอมและดอกไม้แล้วเผา. น้ำตาแม่หยดเดียวก็ไม่ได้มีแก่ใครๆ. ทั้งหมดเป็นผู้เจริญมรณัสสติไว้ดีแล้ว.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :735)

จากตัวอย่างที่ได้ยกมาแสดงข้างต้น เห็นได้ว่าอาหารซึ่งเป็นความเปรียบแทนสติสื่อสาระธรรมเรื่องการทำในใจให้แยบคายหรือโยนิโสมนสิการในสติปัฏฐานทั้ง 4 ประการเป็นอาหารหรือปัจจัยให้เกิดสติสัมโพชฌงค์ได้อย่างประณีตงดงาม โดยเริ่มจากการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสติโดยเชื่อมโยงความระหว่างอาหารที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงร่างกายกับสติเป็นปัจจัยกำกับให้เกิดธรรม การใช้อาหารเป็นความเปรียบจึงเชื่อมโยงกับสติปัฏฐานขั้นที่ 1 คือกายานุปัสสนาหรือการพิจารณากาย กล่าวคือเพราะอาหารเป็นความบริบูรณ์ของร่างกายร่างกายที่เป็นปกติต้องมีอาหารหล่อเลี้ยง สังเกตได้ว่าการกล่าวถึงอาหารในอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวในมิติของรูป กลิ่น หรือรสของอาหารแม้แต่น้อย แต่เป็นการกล่าวถึงอาหารในแง่ของสิ่งที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาตามหลักวิทยาศาสตร์ที่ว่า การรับประทานอาหารเป็นปัจจัยให้สมองคิดและดำเนินการได้เป็นปกติ อาหารจึงเป็นความเปรียบแทนโยนิโสมนสิการหรือการทำในใจให้แยบคายในธรรม เพราะอาหารมิได้เพียงแต่ยังความบริบูรณ์ให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ตามปกติ แต่ยังเป็นปัจจัยให้เกิดสติในการพิจารณากายเห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ที่ตัวละครในเรื่องทั้งพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ที่ถูกกัณฑ์ตายยังกำหนดรู้ปริยาบถให้เป็นปกติแม้กระทั่งเหตุการณ์ตอนที่บุตรชายของพระโพธิสัตว์ตาย **“พระโพธิสัตว์เหลียวมาดู เห็นบุตรชายนั้นล้มลง จึงหยุดโคแล้วไปหา รู้ว่าบุตรชายนั้นตายแล้วจึงยกบุตรนั้นขึ้นในहनนอนอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง คลุมผ้าไว้ ไม่ร้องไห้ ไม่ปริเทวนาการรำไร”**(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :734)

นอกเหนือจากการทำในใจให้แยบคายในสติปัฏฐาน 4 ข้อกายานุปัสสนาคือการกำหนดรู้ความเป็นไปของกายแล้ว ตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้างต้นยังแสดงให้เห็นอีกว่า ทั้งพระโพธิสัตว์และภรรยาต่างกระทำในใจให้แยบคายในสติปัฏฐานข้อเวทนานุปัสสนา และข้อจิตตานุปัสสนาคือการพิจารณาไตร่ตรองให้รู้ทันเวทนาที่เกิดขึ้น คืออมทุกข์อมสุขเวทนาหรือความไม่สุขหรือไม่ทุกข์แม้ว่าจะเสียบุตรชายไปก็ตามเห็นได้ชัดจากข้อความที่ว่า **“ไม่ปริเทวนาการรำไร”** ในส่วนของการกระทำในใจให้แยบคายในสติปัฏฐานข้อจิตตานุปัสสนาคือการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบต่อการตามดูจิตของตัวเอง เห็นได้ชัดจากข้อความที่ว่า **“ความวิปริตสักว่าความหวนใจก็มีได้มีแก่นางพราหมณ์นั้น”** ทั้งนี้ก็เป็นเพราะ **“นางมีจิตอบรมไว้ดีแล้ว”**

สติปัฏฐานประการสุดท้ายคือ ธรรมานุปัสสนาหรือการตามดูรู้ทันธรรม อาจจะได้กล่าวได้ว่าธรรมที่ตัวละครทั้งหลายกระทำในใจให้แยบคายและตามดูรู้ทันคือ สติสัมโพชฌงค์ เมื่อพิจารณาในตอนต้นของ *อรรถกถาอุคชาดก* ที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ผู้หมั่นสั่ง

สอนธรรมให้แก่บริวารอันได้แก่ ภรรยา บุตรชาย บุตรสาว ลูกสะใภ้ ทาสี ธรรมที่พระโพธิสัตว์สั่งสอนแก่บริวารคือ

ท่านทั้งหลาย จงให้ทานโดยนิยามตามทำนองที่หาได้
 เท่านั้น จงรักษาศีลกระทำอุโบสถกรรม เจริญมรณัสสติจง
 กำหนดถึงภาวะคือความตายของท่านทั้งหลาย เพราะความ
 ตายของสัตว์เหล่านี้เป็นของยั่งยืน ชีวิตไม่ยั่งยืนสังขาร ทั้งปวง
 ไม่เที่ยง มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงเป็น
 ผู้ไม่ประมาททั้งกลางคืนและกลางวันเถิด. ชนทั้ง 5 นั้นรับ
 โอวาทว่า สาธุ แล้วเป็นผู้ไม่ประมาทเจริญมรณัสสติอยู่.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :733-734)

เมื่อบุตรชายของพระโพธิสัตว์ตาย แสดงให้เห็นว่าตัวละครทั้งหลายได้
 กระทำมณสิการให้แยกกายในสติสัมโพชฌงค์ นั่นคือสติแห่งการระลึกถึงธรรมที่ได้สดับหรือได้เรียน
 มาจากพระโพธิสัตว์ธรรมที่ว่าคือมรณสติ มาประกอบกับเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญอย่างมีสติรู้เท่า
 ทันคือเหตุการณ์ที่บุตรชายของพระโพธิสัตว์ถูกกัดตายซึ่งเป็นการตายอย่างกะทันหันดังที่ได้แสดง
 ตัวอย่างในบทที่ 3 แล้วเมื่อเผชิญเหตุการณ์นี้ตัวละครส่วนใหญ่มักจะไม่กินอาหาร ขาดสติ เอาแต่
 ร้องไห้ถึงผู้จากไป ผิดกับตัวละครทั้งหลายใน *อรรถกถาอุรชชาดก* ที่ต่างกระทำให้แยก
 กายในสติสัมโพชฌงค์คือมีสติระลึกธรรม ดังนั้นตัวละครทั้งหลายจึงไม่มีความเศร้าโศกต่อการ
 จากไปของบุตรชายของพระโพธิสัตว์ ดังที่นางทาสีได้เปรียบเทียบการร้องไห้เมื่อมีคนตายว่า
 เหมือนการร้องไห้ให้หม้อน้ำที่แตกไปแล้ว

**หม้อน้ำที่แตกแล้ว เชื่อมให้สนิทอีก
 ไม่ได้ฉันใด การที่บุคคลเศร้าโศกถึงผู้ที่ละ
 ไปสู่ปรโลกแล้วนี้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น นาย
 ของดิฉันถูกเผาอยู่ ย่อมไม่รู้สึกรถึงความรำไห้
 ของพวกญาติ เพราะฉะนั้นดิฉันจึงไม่เศร้า
 โศกถึงนายนั้น คติของตนมีอย่างใด นาย
 ของดิฉันก็ไปสู่คติของตนอย่างนั้น**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 58 :734)

ความเปรียบข้างต้นนอกจากจะแสดงให้เห็นความไม่เที่ยงของชีวิตที่
 เปรียบกับหม้อที่แตกสลายได้ทุกเวลา ยังแสดงให้เห็นความทุกข์ของผู้ที่ไปหลงติดกับสิ่งที่ไม่เที่ยง

แม้ว่าย่อมมีแต่ความทุกข์ การที่ตัวละครทั้งหลายต่างมองเห็น และเข้าใจความไม่เที่ยงของชีวิต และรวมไปถึงความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง อาจจะถูกกล่าวได้ว่านอกเหนือจากการกระทำในใจให้แยกกายในสติสัมโพชฌงค์แล้ว ตัวละครทั้งหลายใน *อรรถกถาอุรชชาดก* ได้กระทำในใจให้แยกกายในธรรมวิจยสัมโพชฌงค์คือการเพินธรรมอีกประการหนึ่ง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตฺโต) (2552:880) ได้แสดงความหมายของธรรมวิจยว่า “การใช้ปัญญาสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้หรือธรรมที่สติระลึกกรรมนำมาเสนอนั้น ตามสภาวะนั้น เช่น ไตร่ตรองให้เข้าใจความหมาย จับสาระของสิ่งที่พิจารณานั้นได้ ตรวจตราเลือกเพินเอาธรรมหรือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือสิ่งที่ใช้ได้เหมาะสมที่สุดในกรณีนั้นๆ หรือมองเห็นอาการที่สิ่งที่พิจารณานั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เข้าใจสภาวะที่เป็นไตรลักษณ์ ตลอดจนปัญญาที่มองเห็นอริยสัจจ์”

จากความหมายของธรรมวิจยข้างต้นจะเห็นความแตกต่างระหว่างสติสัมโพชฌงค์กับธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ กล่าวคือธรรมวิจยสัมโพชฌงค์เป็นภาวะสืบต่อของสติสัมโพชฌงค์ กล่าวคือสติสัมโพชฌงค์นั้นคือการระลึกถึงธรรม แต่ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์คือความตรวจเพินพิจารณา ไตร่ตรองในธรรมที่ระลึกได้ สอดคล้องกับที่ตัวละครทั้งหลายมีทั้งสติในการระลึกธรรมเรื่องมรณสติมาพิจารณาได้ถูกสถานการณ์ และมีความเข้าใจความหมายของธรรมที่สติระลึกได้อย่างถ่องแท้ ด้วยความเข้าใจสาระธรรมอย่างถ่องแท้รวมความไปถึงการเข้าใจความเลื่อมของชีวิตและสรรพสิ่งตามกฎไตรลักษณ์ ตัวละครทั้งหลายจึงไม่มีความโศกเศร้าเกาะใจเลยแม้แต่น้อย

จากการอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อ 4.2.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงการแนวทางการดับทุกข์ด้วยปัญญา จะเห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้ขยายความอาหารสูตร มหาวารวรรคอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้งสองประการที่ปรากฏในอาหารสูตร มหาวารวรรค กล่าวคือความเปรียบเกี่ยวกับอาหารได้แสดงให้เห็นว่าโยนิโสมนสิการหรือการกระทำในใจให้แยกกายในธรรมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการควบคุมมิให้นิรวณซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางการเจริญของจิตและเมื่อควบคุมจิตให้ปราศจากนิรวณแล้ว ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกก็ยังแสดงผลหรือภาวะหลังจากการเจริญสมาธิภาวนาตามหลักโพชฌงค์ได้ ส่วนผลลัพธ์หลังจากการเกิดเจริญโพชฌงค์คือวิชชาหรือวิมุตติ อันเป็นความหมายของปัญญาตามหลักพุทธศาสนานั้นจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป

4.3 ความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์: การเข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่

อริยสัจสี่หรือ “ความจริงอย่างประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้คนให้เป็นพระอริยะ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) (2551:517) เป็นหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าได้อุปมาอริยสัจสี่ว่าเปรียบเหมือนรอยเท้าช้าง ส่วนหลักธรรมอื่นๆ เปรียบเหมือนรอยเท้าของสัตว์อื่นๆ ที่ต่างอยู่ในรอยเท้าช้างดังมหาหัตถิปโตปมสูตร ใน พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โอปัมมวรรค

มหาหัตถิปโตปมสูตร

ว่าด้วยอุปมาด้วยรอยเท้าช้าง สูตรใหญ่

เปรียบเทียบอริยสัจกับรอยเท้าช้าง

[300] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้น ทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่า ‘เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าขนาดใหญ่’ แม้ฉันใด กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกัน นับเข้าในอริยสัจ 4 อริยสัจ 4 อะไรบ้าง คือ

1. ทุกขอริยสัจ 2. ทุกขสมุทัยอริยสัจ
3. ทุกขนิโรธอริยสัจ 4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 12: 329)

จากมหาหัตถิปโตปมสูตรจะเห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงทั้งเหตุแห่งทุกข์หรือสมุทัย และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์คือมรรคตามหลักอริยสัจสี่ ในลำดับต่อไปจะอภิปรายผลการศึกษาว่า ความเข้าใจนัยธรรมแห่งที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทำให้เข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่ทั้งหมดได้อย่างไร โดยแบ่งประเด็นในการอภิปรายดังนี้

4.3.1 ความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์: ปัญญาในการเข้าใจว่าทุกข์เกิดจากตัณหา

4.3.2 ความเข้าใจหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์: ปัญญาในการเข้าใจภาวะที่ทุกข์ดับสนิทเกิดจากถ่ายถอนกามและการบำเพ็ญภาวนา

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.3.1 ความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์: ปัญญาในการเข้าใจว่าทุกข์เกิดจากตัณหา

ทุกข์ในทางพุทธศาสนากินความหมายกว้างและลึก กล่าวคือเป็นคำที่ทั้งมีความหมาย และเกี่ยวข้องกับสภาวะธรรมหลายเรื่องในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในพระสูตรต้นตปิฎกสังยุตตนิกาย มหาวรรค สัจจสังยุต อัมมจักกัปปวัตตนวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 19:593) ปราภุความหมายของทุกข์ ในอริยสัจ 4 คือ

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกข์อริยสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสพสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราภุณาสังได้ไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2551: 135) ได้สรุปความหมายของทุกข์ไว้ว่า

1. สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก, สภาพที่คงทนอยู่ไม่ได้เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลายเนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง (ข้อ 2 ในไตรลักษณ์)

2. อาการแห่งทุกข์ที่ปรากฏขึ้นหรืออาจปรากฏขึ้นได้แก่คน (ได้ในคำว่า *ทุกข์สัจจะ* หรือ *ทุกข์-อริยสัจ* ซึ่งเป็นข้อที่ 1 ในอริยสัจ 4)

3. สภาพที่ทนได้ยาก, ความรู้สึกไม่สบายได้แก่ทุกขเวทนา, ถ้ามาคู่กับ โทมนัส(ในเวทนา 5) ทุกข์หมายถึงความไม่สบายกายคือทุกข์กาย (โทมนัสคือไม่สบายใจ) แต่ถ้ามาลำพัง (ในเวทนา 3) ทุกข์หมายถึงความไม่สบายกายไม่สบายใจคือทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (2554: 33) ได้ให้ความหมายของคำว่าทุกข์ ออกเป็น 3 นัยคือ “เมื่อคัดเอาตามความหมายของภาษาบาลี คำว่า “ทุกข์” มีความหมายกว้าง

กว่าที่คนทั้งหลายรู้จักก็ได้ ทุกข์หมายถึง เจ็บปวดหรือทรมาน นี่ก็อย่างหนึ่ง ทุกข์หมายถึง สิ่งที่น่าเกลียดที่สุด นี่ก็อย่างหนึ่ง ทุกข์หมายถึง ความว่างจากสารประโยชน์นี่ก็อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง 3 อย่างล้วนแต่มีความหมายเป็นซ้ำศึกทั้งนั้น”

จากความหมายของทุกข์ที่ได้ประมวลมาข้างต้น เห็นได้ว่าชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย นั้นสัมพันธ์กับทุกข์ในทุกช่วงขณะ นอกจากนี้ความทุกข์นั้นยังเกิดขึ้นเองตามธรรมดาของชีวิตที่เป็นทุกข์ และเกิดขึ้นเพราะการกระทำของสัตว์ทั้งหลาย ดังที่ได้อภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อ 4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์ โดยแสดงให้เห็นความทุกข์ของสัตว์ทั้งหลายมีเหตุมาจากความเพลิดเพลินในกาม และตัณหา ในอรรถกถาชาดกหลายเรื่องตัวละครที่ได้ทุกข์ยังคงจมอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์เพราะมีอาจจะรู้ได้ว่าความทุกข์ของตนมีเหตุหรือปัจจัยมาจากความเพลิดเพลินในกาม หรือตัณหา ในทางตรงกันข้ามตัวละครที่มีปัญญา รู้ว่าทุกข์ตนนั้นมีสาเหตุมาอะไรก็จะดับสามารถดับทุกข์โดยแก้ที่สาเหตุแห่งทุกข์

อรรถกถาชาดกที่ได้แสดงทุกข์ของสรรพสัตว์มีเหตุมาจากตัณหาปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถา *มหาชนกชาดก* ดังที่ได้ยกตัวอย่างการสมาธิอุโบสถศีลของพระมหาชนกว่าการรักษาศีลอุโบสถศีลคือการอดความหิวอันเป็นความเปรียบแทนการความอดกลั้นต่อตัณหา และศีลคือข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่จะขัดเกลาดวงจิตของผู้ปฏิบัติให้เบาบางจากกิเลส ในตอนท้ายของเรื่องพระมหาชนกก็เห็นโทษของตัณหา แล้วตัดสินใจสละราชสมบัติออกบวช

พระมหาสัตว์ประทับบนคอช้าง ทรงเก็บเอาผลหนึ่งเสวย ผลมะม่วงนั้นพองตั้งอยู่ที่ปลายพระชิวหาของพระมหาสัตว์ปรากฏดุจโอชารสทิพย์ พระมหาสัตว์ทรงคิดว่าเราจักกินให้มากเวลากลับ แล้วเสด็จเข้าสู่พระราชอุทยาน คนอื่นที่มีอุปราชเป็นต้นจนถึงคนรักษาช้าง รักษาม้ารู้ว่าพระราชเสวยผลมีรสเลิศแล้ว ก็เก็บเอาผลมากินกัน ฝ่ายคนเหล่านี้ยังไม่ได้ผลนั้น ก็ทำลายกิ่งด้วยท่อนไม้ ทำเสียไม่มีใบ ต้นก็หักโค่นลงมะม่วง อีกต้นหนึ่งตั้งอยู่ดงามดูจกเขา มีพรรณดังแก้วมณี พระราชาเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสถามเหล่าอมาตย์ว่า นี่อะไรกัน เหล่าอมาตย์กราบทูลว่า มหาชนทราบที่พระองค์เสวยผลมีรสเลิศแล้ว ต่างก็แย่งกันกินผลมะม่วงนั้น พระราชาตรัสถามว่า ใบและวรรณะของต้นนี้สิ้นไปแล้ว ใบและวรรณะของต้นนอกนี้ยังไม่สิ้นไปเพราะเหตุไร อมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ใบและวรรณะของอีกต้นหนึ่งไม่สิ้นไปเพราะไม่มีผล พระราชาทรงสดับ

ดังนั้นได้ความสังเวช ทรงดำริว่า ต้นนี้มีวรรณะสดเขียวตั้งอยู่แล้วเพราะ
ไม่มีผล แต่ต้นนี้ถูกหักโค่นลงเพราะมีผล แม้ราชสมบัตินี้ก็เช่นกับต้นไม้
มีผล บรรพชาเช่นกับต้นไม้หาผลมิได้ ภัยย่อมมีแก่ผู้มีความกังวล
ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีความกังวล ก็เราจักไม่เป็นเหมือนต้นไม้มีผล จักเป็น
เหมือนต้นไม้หาผลมิได้ เราจักสละราชสมบัติออกบวช

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 : 115-116)

ข้อความที่คัดมาแสดงข้างต้นปรากฏชุดความเปรียบเทียบที่สื่อสารธรรมได้อย่างงดงาม ความเลื่อมของต้นมะม่วงที่มีผลเป็นความเปรียบเทียบแทนความทุกข์อย่างรูปธรรม โดยแสดงให้เห็นว่า เพราะต้นหาของชนทั้งหลายที่ “ต่างก็แย่งกันกินผลมะม่วงนั้น” จึงนำไปสู่ความเลื่อมของต้นมะม่วงในที่สุด การกล่าวถึงผลมะม่วงที่มี “โอฆารสทิพย์” เป็นการใช้มะม่วงเป็นความเปรียบเทียบเบญจกามคุณ โดยนัยนี้ผลมะม่วงจึงเชื่อมโยงกับทรัพย์แห่งราชสมบัติเช่นกัน เพราะในฐานะราชันย์พระมหากษัตริย์เป็นบุคคลแรกที่ได้ลิ้มรสแห่งมะม่วงนี้ และเป็นเหตุของความเลื่อมของมะม่วงนี้เช่นกัน เมื่อเชื่อมโยงความหมายว่าผลของมะม่วงเป็นกามแทนราชสมบัติอันน่าพอใจ โดยนัยนี้ “ผลมะม่วง” จึงเป็นความเปรียบเทียบกามกิเลสได้อีกประการหนึ่ง กล่าวคือเมื่อเห็นสมบัติเป็นสิ่งน่าพอใจก็จะห่วงเหี่ยวพระองค์ไว้ให้ลุ่มหลงในราชสมบัติ

นอกจากนี้ความเปรียบเทียบข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเป็นสิ่งที่มีพลังกระทบใจ และมีผลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ได้ กล่าวคือความสังเวชที่เกิดจากการเปรียบเทียบตนเองกับผลมะม่วงของพระมหากษัตริย์ มีพลังกระทบใจที่ทำให้พระมหากษัตริย์ตัดสินใจออกบรรพชาต่างๆ ที่เนื้อหาในส่วนต้นของอรรถกถาชาดกเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ติดมันกับสมบัติทางโลก ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ในวัยเยาว์ที่พระมหากษัตริย์พยายามถามพระมารดาว่าพระราชบิดาเป็นใคร นอกจากนี้ยังเห็นได้จากความพยายามของพระองค์ที่จะเดินทางไปเมืองมิลินดา แม้จะต้องประสบความยากลำบากที่ต้องเตรียมตัวแสวงหาสะสมทรัพย์ด้วยการไปค้าขายที่เมืองสุวรรณภูมิก็ตาม นอกจากนี้การสร้างเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างพระปาลชนกกับพระอริกฐชนกพระราชบิดาก็ได้เน้นย้ำว่าการครอบครองสมบัติทางโลกเป็นเหตุแห่งความทุกข์ และไม่มีผู้ใดสามารถครอบครองราชย์สมบัติได้ตลอดกาล แม้พระมหากษัตริย์จะทราบเรื่องนี้เป็นอย่างดี แต่ก็มิได้ “เห็น” ว่าเรื่องดังกล่าวเป็นความทุกข์

พลังแห่งความเปรียบเทียบที่กระทบใจพระมหากษัตริย์นี้จึงทำให้พระองค์ประสงค์ที่จะเสด็จออกบรรพชา การสร้างเหตุการณ์ต่อจากเรื่องตอนนี้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเจริญสมณปฏิบัติใน

พระราชนิเวศน์คือทรงเดินจงกรม และแต่งกายแบบผู้ทรงศีลเป็นเวลาถึง 4 เดือนโดยไม่เสด็จออก จากพระราชนิเวศน์ ไม่เสด็จออกดูคนรำฟ้อน แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีพระทัยแน่วแน่ยิ่งนักที่จะ บรรพชา และยิ่งเมื่อพระองค์ถูกพระเทวีทัตทานด้วยอุบายต่างๆหลายประการพระองค์ก็ทรงไม่ละ ความตั้งมั่นพระทัยที่จะบรรพชา เหตุทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพราะความ “เข้าใจ” นัยแห่งภัยของ สังสารวัฏที่สื่อผ่านต้นมะม่วงสองต้น

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้วพระมหาสัตว์จึงตรัสคาถาเพื่อทรงแสดงเหตุที่ ทรงผนวชตั้งแต่ต้นว่า

ข้าแต่ท่านมิตาชีนะ ข้าพเจ้านั้นรุ่งเรืองด้วยสิริ
ไปยังพระราชอุทยานด้วยอานุภาพใหญ่ เมื่อเจ้าพนักงาน
กำลังขับเพลงขับและประโคมดนตรีกัน อยู่ข้าพเจ้า
ได้เห็นมะม่วงมีผลภายนอกกำแพงพระราชอุทยาน อัน
กึกก้องด้วยเสียงดนตรี พร้อมแล้วด้วยคนร้องและคน
ประโคม ข้าพเจ้าละต้นมะม่วงอันมีสิรินั้นซึ่งเหล่า
มนุษย์ผู้ต้องการผลพาดตีอยู่ ลงจากคอกข้างเข้าไปโค่น
ต้นมะม่วงซึ่งมีผลและไม่มีผล เห็นต้นมะม่วงที่มีผล
ถูกคนเบียดเบียนกำจัดแล้ว ปราศจากใบและก้าน แต่
มะม่วงอีกต้นหนึ่ง มีใบเขียวชอุ่มน่ารื่นรมย์ศรัทธูทั้ง
หลายจักฆ่าพวกเราผู้มีอิสระ มีศรัทธุดุจนามเป็นอัน
มาก เหมือนต้นมะม่วงมีผลถูกคนหักโค่นจะนั้น
เสียเหลือถูกฆ่าเพราะหนึ่ง ช้างถูกฆ่าเพราะงา คน
มีทรัพย์ถูกฆ่าเพราะทรัพย์ ใครเล่าจักฆ่าผู้ไม่มีเหยา
เรือน ผู้ไม่มีสันถวะคือต้นหา มะม่วงต้นหนึ่งมีผล
อีกต้นหนึ่งไม่มีผล ทั้งสองต้นนั้นเป็นผู้สั่งสอนข้าพเจ้า.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 :141)

การสื่อสารธรรมเรื่องภัยแห่งสังสารวัฏผ่านการใช้ความเปรียบกับต้นมะม่วงสอง ต้นนี้เป็นความเปรียบที่สื่อนัยแห่งธรรมได้อย่างลุ่มลึก การที่ต้นมะม่วงที่มีผลยังผลให้ต้น มะม่วงนั้นถูกทำลาย เมื่อเปรียบเทียบกับต้นมะม่วงที่ไม่มีผลจึงไม่ยังผลให้มะม่วงถูก ทำลาย เห็นได้ว่า “ผล” เป็นปัจจัยไปสู่ความเสื่อม เมื่อไม่มี “ผล” จึงไม่มีความเสื่อม มะม่วงที่ นอกจากจะเป็นความเปรียบแทนกามที่ทำให้เกิดความลุ่มหลง ความทะยานอยากที่จะได้เสพแล้ว ความหมายอีกประการหนึ่งของผลมะม่วงในที่นี้คือการวนเวียนอยู่ในวงจรของเกิดและตายหรือ

การเวียนว่ายในสังสารวัฏ โดยความหมายของ “ผลมะม่วง” คือการสืบทอดแต่กพันธุ เมื่อเชื่อมโยงเข้ากับสรรพสัตว์ที่ยังยินดีในกาม ยังครองเรือนก็ยังเป็น “ผู้ให้กำเนิด” มะม่วงทุกต้นต้องยอมออกผลฉันใดก็เหมือนสัตว์ทั้งที่หลายที่ยังยินดีในกามก็ยอมมีบุตรฉันนั้น และจะดำเนินเวียนเช่นนี้สืบไปไม่จบสิ้น เมื่อเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านต้นมะม่วงนี้พระมหาชนกจึงได้สลักกามทุกอย่างด้วยการบรรพชา คือการบำเพ็ญเนกขัมมะ¹³ อันมีความหมายว่า “การออกจากกาม การออกบวช ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อใจเข้ายวน” (พระพรหมคุณาภรณ์[ป.อ. ปยุตฺโต]: 2551,163.) ดังนั้นพระมหาชนกจึงกล่าวว่า **“บรรพชาเช่นกับต้นไม้หาผลมิได้ จักเป็นจุดต้นไม้หาผลมิได้ อาตมะจักละราชสมบัติออกผนวช”**

การใช้มะม่วงเป็นความเปรียบแทนร่างกายที่ยังมีสืบทอดในสังสารวัฏเพราะการตกเป็นเหยื่อของตัณหาที่สอดคล้องกับข้ออุปมาในพรหมชาลสูตร พระสูตรต้นตปิฎก ที่ฌนิกาย สีสันธวรรค อันเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยความไม่มีวิญญูะเป็นต้น พระพุทธเจ้าอุปมาพระวรกายของพระองค์เหมือนผลมะม่วง เมื่อสิ้นตัณหาแล้วก็เปรียบเหมือนผลมะม่วงที่หลุดจากขั้ว ย่อมเสื่อมสลายไป

อุปมาร่างกายเหมือนผลมะม่วง

[147] ภิกษุทั้งหลาย กายของตถาคตขาดตัณหาที่พาไปสู่ภพเสียแล้ว เทวดาและมนุษย์จักเห็นกายของตถาคตได้ชั่วเวลายังดำรงอยู่ หลังจากกายแตกสลายไปเพราะสิ้นชีวิตแล้ว เทวดาและมนุษย์จักไม่เห็นกายนั้นอีก เปรียบเหมือนเมื่อกลุ่มผลมะม่วงถูกตัดขั้ว ผลมะม่วงทั้งหมดที่ห้อยอยู่กับขั้วก็ยอมติดตามขั้วนั้นไป ฉนใด กายของตถาคตขาดตัณหาที่พาไปสู่ภพเสียแล้ว

¹³ เป็นที่น่าสังเกตว่าอรรถกถาภาษาสันสกฤตเป็นอรรถกถาภาษาสันสกฤตในทศชาติเรื่องหนึ่งที่มีการตีความการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ต่างกัน เช่นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้จัดการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่าเป็นวิริยบารมี (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2524:92.) ในขณะที่ส่วนปัจจุบันวัตถุของอรรถกถาภาษาสันสกฤตได้กล่าวตรัสเล่าเรื่องนี้ของพระพุทธเจ้าว่า “วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งพรณนามหาภิเนกขัมมบารมีของพระตถาคตในโรงธรรมสภาพระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลายบัดนี้เธอทั้งหลายประชุมเจรจากันถึงเรื่องอะไรเนื้อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่ตถาคตออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่แม้ในกาลก่อนเมื่อยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ตถาคตก็ได้ออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่เหมือนกัน” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 :141) การตีความการบำเพ็ญบารมีที่ต่างกันนี้อาจจะเป็นเพราะตีความเหตุการณ์สำคัญในเรื่องต่างกัน

เทวดาและมนุษย์จักเห็นกายของตถาคตได้ชั่วเวลาที่ยังดำรงอยู่ หลังจากกาย
แตกสลายไปเพราะสิ้นชีวิตแล้ว เทวดาและมนุษย์จักไม่เห็นกายนั้นอีก ฉะนั้น”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 9: 46)

จากตัวอย่างที่นำมาแสดงข้างต้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าการเข้าใจทั้งเหตุแห่งทุกข์
และความทุกข์ที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร ได้แสดงให้เห็น “ปัญญา” ของพระมหากษัตริย์
อย่างเด่นชัด กล่าวคือการที่พระมหากษัตริย์เห็นความเสื่อมของต้นมะม่วงและพิจารณาใคร่ครวญ
ด้วยตัวพระองค์ ดังจะอภิปรายผลการศึกษานี้ในหัวข้อ 4.4

4.3.2 ความเข้าใจหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์: ปัญญาในการเข้าใจภาวะ ทุกข์ดับสนิทอันเกิดจากถ่ายถอนกามและการบำเพ็ญภาวนา

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงมรรค หรือหนทางที่นำไป
สู่การดับทุกข์ตั้งแต่การทำทาน การรักษาศีล การสละออกจากกาม และการดับทุกข์ด้วยปัญญา
และเมื่อปฏิบัติตามมรรคหรือแนวทางปฏิบัติข้างต้นแล้ว ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถา
ชาดกยังได้แสดงภาวะของผู้ที่เข้าถึงทุกขนิโรธอริยสัง

ก่อนจะอภิปรายผลการศึกษานี้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก
แสดงทุกขนิโรธอริยสังอย่างไร ในที่นี้จะประมวลความหมายของทุกขนิโรธอริยสังที่ปรากฏทั้งใน
พระสูตร และที่ผู้รู้ท่านต่างๆ ได้แสดงไว้ จากนั้นจึงนำผลการศึกษาคือความเปรียบเกี่ยวกับ
อาหารในอรรถกถาชาดกมาแสดงว่าแสดงให้เห็นว่าเมื่อปฏิบัติตามมรรคหรือปฏิบัติเพื่อ นำไปสู่การ
ดับทุกข์แล้ว การเข้าถึงภาวะของทุกขนิโรธอริยสังในอรรถกถาชาดกเป็นไปในลักษณะใด

ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค อัมมานุสัสสนา
นิโรธสังจนิทเทส(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 10: 332-334) ได้แสดงความหมายของ
ทุกขนิโรธอริยสัง ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า “ทุกขนิโรธอริยสัง เป็นอย่างไร
คือ ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสละคืน ความพ้น
ความไม่ติดก็ตัณหาเมื่อละ ละที่ไหน เมื่อดับ ดับที่ไหน”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)(2552: 897) ได้ให้ความหมายของทุกขนิโรธ
อริยสังว่า “ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชา ส้ารอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูก
ตัณหาย้อมใจหรือดูดลากลไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระวนกระวาย ความเบื่อหน่าย หรือ

ความคับข้องติดขัดอย่างใดๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลอดภัย ไฉไล เบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้นว่านิพพาน”

วคิน อินทสระ (2548: 95-96) ได้ให้ความหมายของนิพพานซึ่งเป็นไวพจน์ของนิโรธว่า “นิพพาน แปลตามตัวอักษรว่าการออกจากตัณหาบ้าง, ความดับกิเลสบ้าง, ความสงบ ระวังความกระวนกระวายบ้าง เป็นต้น ...คราวใดที่เรามีความรู้สึกต้องการ หรือปรารถนาอะไรสักอย่างหนึ่ง แต่ยังไม่ได้อะไร เวลานั้นจิตใจของเราย่อมกระวนกระวาย ถ้ามีความต้องการรุนแรงมาก ความกระวนกระวายก็มีมาก พอเราได้สิ่งนั้นสมความต้องการแล้ว ความกระวนกระวายก็สงบลง กลายเป็นความสงบ แต่เป็นความสงบชั่วคราว ตัวอย่างเช่นเรากระหายน้ำพอได้ดื่มน้ำในขนาดที่ต้องการ ความกระวนกระวายนั่นก็สงบลงระยะหนึ่ง ไม่นานนักก็จะกระหายอีก และต้องดื่มอีก ในขณะที่เรากำลังอยู่นั้น ใครจะเอาน้ำวิเศษอย่างไรมาให้เราก็ไม่ปรารถนาดื่ม แต่ขณะที่กระหายจัด แม้รู้ว่าน้ำนั้นเจือด้วยของโสโครกบางอย่างซึ่งอาจทำให้เกิดโรคได้ภายหลัง บางทีคนก็ยอมเสี่ยง เพราะไม่อาจทนต่อความกระหายได้ ความกระหายทางจิตก็เช่นเดียวกัน ถ้ากระหายจัดบุคคลย่อมอาจทำอะไรลงไปเพื่อระงับความกระหายนั้น บางทีถูกบางที่ผิด เพราะรู้บ้าง เพราะไม่รู้บ้าง บางที่ยอมทำทั้งที่รู้ว่าเพราะไม่อาจหยุดยั้งความกระหายที่กำลังรบกวนความรู้สึกอยู่อย่างรุนแรงนั้นได้”

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (2554: 113,120-121) ได้ให้ไวพจน์อื่นๆที่แสดงลักษณะของนิโรธ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

ดับไม่เหลือแห่งวิราคะ อะเสละวิราคะนิโรธะ ดับแห่งวิราคะไม่เหลือเศษ นี่หมายความว่าเราไปตัดมันที่ต้นเหตุแห่งความทุกข์ วิราคะมีความหมายเดียวกับอุปาทาน กำหนดยินดี มันก็ย่อมสีย ดัดออก ให้สีย ย่อมหลุดออกไปไม่มีเหลือ นี่คือ อะเสละวิราคะนิโรธะ

สลัดคืน ที่นี้ก็ปฏินิสสัคคะ สลัดคืนไป จาคะอธิบายคราวเดียวกับวิมุตติก็ต้องอาศัยสติมาทันกาล ทันเวลาที่มีผัสสะ มีผัสสะเข้ามากก็มีสติทันเวลาที่จะสลัดออกไป จาคะก็ได้ ปฏินิสสัคคะก็ได้วิมุตติก็ได้ ความหมายอันเดียวกัน

ตัดอ้าย ที่นี้ก็มาถึงสิ่งที่ลำบาก อนาคตคือตัดอ้าย ต้องมีกำลังของสมาธิพอ มีกำลังของปัญญาพอ ต้องมีน้ำหนักของสมาธิมาก และปัญญาคมจึงจะตัดอ้ายได้

ระงับสังขารในทุกๆ ความหมาย ระงับการปรุงแต่ง หรือ concoction เสียในทุกความหมาย

โยนของหนักทิ้งให้หมด โยนของหนักทิ้ง ของหนักๆโยนทิ้งไป เสียให้หมดของหนักๆ คือ เบญจขันธ์ที่มีอุปาทาน เรียกว่าของหนัก นี้เรียกว่าสัพพุปปิปฏินิสสัคโค โยนของหนักออกไปเสียให้หมด คือเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน

ทำตณหาให้สิ้น ที่นี้อันที่สามคือว่า ตณหัททโย ทำตณหาให้สิ้น ทำ caving ให้สิ้น

จิตเย็น ก็มาถึงคำว่า นิพพานนัง ก็คือว่าเย็น ดับหรือเย็น หรือไม่มีอะไรที่มาทำให้เจ็บปวด สุดท้ายของทุกขคือนิพพานังทำให้มันเย็น ทำมันเย็นทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ

จากภาวะของนิโรธที่ได้ประมวลมาข้างต้น พอจะประมวลได้ว่านิโรธเป็นไวพจน์ของนิพพาน จึงกินความหลายความหมาย ทั้ง ความว่าง ความสลัดคืนจากตณหา การดับความกระวนกระวาย การตัดอ้าย นอกจากนี้ยังกินความถึงความดับเย็น สังเกตได้ว่าภาวะของนิโรธทั้งหมดที่ได้ประมวลว่าเป็นสภาวะที่เป็นนามธรรม เพราะเป็นประสบการณ์ทางธรรมที่บุคคลย่อมเข้าถึงได้ไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากัน ในอรรถกถาชาดกจึงใช้การบริโภคาหารซึ่งเป็นประสบการณ์ทางโลกมาเชื่อมโยงให้เห็นภาวะของนิโรธเด่นชัดขึ้น ดังต่อไปนี้

ดังที่ได้ยกตัวอย่าง *อรรถกถาโลสกชาดก* ในการอธิบายผลการศึกษาในบทที่ 3 ว่าปรากฏการใช้ความอึด ความบริบูรณ์ที่พระโลสกตีสสเถระได้ฉันของหวาน 4 อย่างซึ่งเป็นการเปรียบแทนอริยสัจสี่ เป็นความเปรียบแทนภาวะของนิโรธแปลว่าความว่าง ความดับจากตณหา ในบทนี้เพื่อให้การอธิบายภาวะของนิโรธเด่นชัดขึ้น จะขยายการอธิบายผลการศึกษาโดยการใช้ให้เห็นว่าก่อนจะถึงภาวะของผู้ที่ดับว่างจากกิเลสตณหา พระโลสกตีสสเถระก็เคยเป็นผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของตณหาเหมือนปุถุชนทั่วไป

อดีตชาติของพระโลศกตีสสเถระเป็นเจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่ง มีพระชีณาสพองค์หนึ่งมาจำพรรษาที่วัด ตระกูลทั้งหลายศรัทธาพระชีณาสพจึงถวายบิณฑบาตอันประณีตแก่พระชีณาสพ เจ้าอาวาสนั้นกลัวพระชีณาสพจะได้ลาภสักการะมากกว่าตน จึงแก้งไม่ให้เสี่ยง เมื่อไปรับบิณฑบาต ตระกูลนั้นฝากข้าวปายาสให้ถวายแด่พระชีณาสพ เจ้าอาวาสก็เอาข้าวปายาสนั้นใส่ถ่านเพลิงเสีย

...ชะรอยภิกษุนั้นก็จักเป็นพระชีณาสพ รู้อัธยาศัยของเราแล้ว
 จักไปเสียที่อื่นเป็นแน่ โอ เพราะต้องเป็นเหตุเราทำกรรมไม่สมควรเลย
 ท่านใดนั้นเองความเสียใจอย่างใหญ่หลวง ก็เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น. จำเดิมแต่
 วันนั้นไปที่เดียว ท่านก็กลายเป็นมนุษย์แปรตอยู่มาไม่นาน ก็ตายไปเกิด
 ในนรก

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :9-10)

จากตัวอย่างที่คิดมาแสดงข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีการใช้ทองซึ่งเป็นอวัยวะในการรับอาหารเป็นความเปรียบตันทหา คือความทะยานอยากในการบริโภคอาหารเหมือน *อรรคกถาพูดชาดก* นอกจากนี้การแสดงให้เห็นผลลัพธ์ของการกระทำในครั้งนี้ ที่เจ้าอาวาสต้องกลายเป็นเปรตและตกนรกก็เป็นการแสดงให้เห็นความทุกข์ที่เกิดจากตัณหาอย่างเป็นรูปธรรม

ด้วยกรรมที่เกิดแต่ทองคือตันทหานี้เอง ในชาติต่อๆมาพระโลศกตีสสเถระจึงต้องเสวยทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส โดยเฉพาะผลกรรมที่ไปทำลายลาภสักการะของผู้อื่นทำให้ท่านไม่เคยได้ฉันอาหารจนเต็มท้อง สังเกตได้ว่า *อรรคกถาโลศกชาดก* ได้เน้นย้ำความทุกข์นี้ด้วยการเน้นย้ำว่าตลอดหลายร้อยชาติที่ชดใช้กรรมนั้น พระโลศกตีสสเถระได้กินอิมท้องเพียง 2 ชาติ

ภิกษุนั้นหมกไหม้อยู่ในนรกหลายแสนปี เศษของผลกรรมยังนำ
 ให้ไปเกิดเป็นยักษ์ถึง 500 ชาติ ไม่เคยได้กินอาหารเต็มท้องสักวันเดียว.
 (จนถึงวันจะตายจึงได้กินอิม) คือได้กินรอกคนเต็มท้องอยู่วันหนึ่ง. (ถัด
 จากเกิดเป็นยักษ์) ก็ไปเกิดเป็นหมา 500 ชาติแม้ในกาลที่เป็นหมานั้น ก็
 ได้กินรากเต็มท้องวันเดียวเท่านั้น. ส่วนในกาลที่เหลือ ไม่เคยได้กินเต็ม
 ท้องเลยตลอดเวลาที่เป็นหมา 500 ชาติ จุติจากเกิดเป็นหมา ก็มาเกิดใน
 ตระกูลคนเข็ญใจตระกูลหนึ่ง

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :10)

ข้อความที่คัดมาแสดงข้างต้น นอกจากแสดงให้เห็นกรรมอันเกิดจากตัณหาของ พระโลศกตีสสเถระแล้ว หากตีความในระดับลึกจะพบว่านอกจากการแสดงให้เห็นทุกขเวทนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นกามที่น่ารังเกียจที่ไม่สามารถให้ความอึด ความบริบูรณ์หรืออีกนัยหนึ่งคือความสุข ที่แท้จริงได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าอาหารที่อดีตชาติของพระโลศกตีสสเถระได้ฉันจนอึดท้องคือ อาเจียนนั้นมีลักษณะเป็นเดนอาหารหรืออาหารอันน่ารังเกียจ อันสื่อถึงถึงความน่ารังเกียจของ กามที่เป็นสิ่งที่ควรสลະออก ส่วนรกรนั้นก็สื่อถึงการทำเนิด การสืบต่อของชีวิตเพราะรกเป็น เครื่องหล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายยามอยู่ในครรภ์ของมารดา การกินรกหรืออีกนัยหนึ่งคือการกลืนกิน กามจึงสื่อความหมายแทนความลุ่มหลงในกามอันเป็นปัจจัยของวณเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

ก่อนจะปรินิพพานพระโลศกตีสสเถระได้เกิดเป็นมิตตพินทุกะ ในชาตินี้เอง *อรรคกถาโลศกชาดก* ได้แสดงให้เห็นแนวทางการประพฤติที่นำไปสู่ปัญญา การสร้างเหตุการณ์ที่มิตต พินทุกะได้เป็นลูกศิษย์ของพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นอาจารย์ที่สาปโมกข์แสดงให้เห็นแนว ทางการแรกของการศึกษาคือการมีกัลยาณมิตร แต่เพราะมิตตพินทุกะไม่ได้กระทำในใจให้แยบ คายในธรรม ในชาติที่เป็นมิตตพินทุกะ มิตตพินทุกะจึงมิได้พัฒนาตนเองให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา

ในชาติสุดท้ายของพระโลศกตีสสเถระ สังเกตได้ว่าพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระ อุปัชฌาย์เป็นผู้ถือบาตรบรรจุของหวานสี่อย่างให้แก่พระโลศกตีสสเถระในวันที่ปรินิพพาน ความ จงใจสร้างเหตุการณ์ให้พระสารีบุตรเป็นผู้ถือบาตรนี้จึงอาจจะสื่อถึงทางธรรมได้หลายประการ ดัง จะยกตัวอย่างประกอบกรอภิปรายผลการศึกษา ดังนี้

...ลำดับนั้น ท่านพระโลศกตีสสเถระเมื่อพระธรรมเสนาบดีผู้ เป็นอรรคสาวกยื่นถือบาตรไว้ให้ จึงนั่งฉันของหวาน 4 อย่าง. ของ หวาน 4 อย่างนั้น ไม่ถึงความหมดสิ้นด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ของพระ เถระ พระโลศกตีสสเถระฉันจนเต็มความต้องการในเวลานั้น ในวันที่ นั้นเอง ท่านก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 56 :5-6)

ดังที่ได้วิเคราะห์ในบทที่ 3 แล้วว่าของหวาน 4 อย่างเป็นความเปรียบแทนอริยสัง กสี่ โดย *อรรคกถาโลศกชาดก* ได้แสดงให้เห็นครบทั้ง 4 องค์ธรรมคือตัณหาในชาติที่เป็นเจ้าอาวาส เป็นเหตุให้เกิดทุกข์คือความหิว ความกระวนกระวาย ความไม่เต็มอึดที่ต้องเผชิญในทุกๆชาติ ฟัง สังเกตได้ว่าความหิวในชาติสุดท้ายนี้มีได้เป็นความเปรียบแทนตัณหาเพราะแม้พระโลศกตีสสเถระ จะบรรลุอรหัตผลแล้วก็ยังต้องเผชิญกับทุกข์กายนี้ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าแม้จะบรรลุอรหัตแต่

อริยบุคคลก็ยังประสบทุกข์ทางกายอยู่ แต่ถ้ามี “ปัญญา” ทุกข์ทางกาย ก็มีอาจเบียดเบียนให้เกิดทุกข์ทางใจได้

เหตุการณ์ที่พระสารีบุตรเป็นผู้บวชให้พระเถระ และเป็นผู้ถือบาตรให้พระเถระในวันปริณิพพานอาจจะมี ความหมายระดับลึกแทนการให้ธรรมของพระสารีบุตรในฐานะอาจารย์ผู้บวชให้ เป็นการให้ธรรมที่ผู้รับคือพระเถระได้ไปกระทำในใจให้แยกคายในธรรมหรือโยนิโสมนสิการในธรรม หลังจากได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตร พระโสดกตีสสเถระก็ไปปฏิบัติธรรมต่อด้วยตัวท่านเองคือ “**ท่านเจริญวิปัสสนา**” อันเป็นแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่อรหัตผล ในวันปริณิพพานพระเถระจึงเป็นถึงเข้าภาวะของนิโรธคือ “ผู้โสม” อันหมายถึงผู้ที่ได้ดับความหิวอันเป็นความกระวนกระวายหมดสิ้นแล้ว

ในอรรถกถากามชาดกก็ปรากฏการใช้กริยาอิมเป็นความเปรียบแทนภาวะของผู้ที่ดับความกระหายคือดับตัณหาได้แล้วเช่นกัน โดยแสดงให้เห็นความสำคัญของปัญญาคือความอิมในปัญญาเป็นเครื่องดับความกระหายคือตัณหาได้

ท่านอธิบายคำนี้ไว้ว่า ข้าแต่มหาราชเจ้าบุรุษมีใจระลึกลงถึงกามทั้งหลาย แม้ค้นหาที่สุดไม่ได้ ย่อมไม่ประสบความอิม ปรารถนาจะบรรลุถึงอยู่นั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ตัณหาในกามทั้งหลายย่อมเจริญแก่สัตว์ทั้งหลายอยู่นั่นเอง. บทว่า **ตโต นินวตตา** ความว่า บุคคลเหล่าใดมีจิตและกายกลับจากวัตตุกามและกิเลสกามแล้ว เห็นโทษด้วยญาณนั้นแล อิมเอิบบริบูรณ์ด้วยปัญญา บุคคลเหล่านั้นแลชื่อว่าย่อมอิม. บทว่า **ปญญา ยติตติโน เสฏฐิ** คือความอิมด้วยปัญญานี้ ย่อมเป็นของประเสริฐเต็มที. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **น โสกาเมหิ ตปปติ** นี้ บาลีว่า ย่อมไม่ถูกกามทั้งหลายแผดเผา. อธิบายว่า เพราะเหตุที่บุรุษผู้อิมด้วยปัญญาย่อมไม่ถูกกามแผดเผา. บทว่า **นกุรุเตวส** ความว่า เพราะค้นหาไม่อาจยังบุรุษเช่นนั้นให้อยู่ในอำนาจได้ก็บุรุษนั้นนั้นแลเห็นโทษแห่งตัณหาแล้ว ย่อมไม่เป็นไปในอำนาจแห่งตัณหาเหมือนวังวนแห่งสายน้ำ และเหมือนพระราชอัชฌมาสก. บทว่า **อปจिเนถว** แปลว่า ฟังกำจัดเสียเลย. บทว่า **สมุทฺทมตฺโต** คือมีประมาณสมุทฺธ เพราะประกอบด้วยปัญญาอันใหญ่. บุรุษนั้น ย่อมไม่

เดือดร้อนคือไม่รุ่มร้อนด้วยกิเลสกำทั้งหลาย เหมือนสมุทรมร้อนแม้
เพราะไฟใหญ่ฉะนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 60:156)

ดังได้วิเคราะห์บทที่ 3 แล้วว่าความกระหายเป็นความเปรียบเทียบต้นหาคือความ
ทะยานอยากในกามคือราชสมบัติ ทำให้เกิดความรุ่มร้อน ความกระวนกระวายซึ่งสื่อความ
หมายถึงความทุกข์ สังเกตได้ว่าการใช้ชุดความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏใน*อรรถกถากาม*
*ชาดก*สอดคล้องกับภาวะของผู้ที่ถูกตัดหารุมเร้าที่วศิน อินทสระได้ให้ข้อสังเกตไว้ นั่นคือผู้ถูก
ตัดหารุมเร้าย่อมเป็นผู้กระหายเพราะต้นหาคือความอยากเป็นความต้องการทางใจ ที่มีอาจจะ
ได้จะดับด้วยการดื่มน้ำที่เป็นการดับความต้องการทางกาย นอกจากนี้ชุดความเปรียบดังกล่าวยัง
แสดงให้เห็นความสำคัญของปัญญาที่ทำให้สามารถรู้เท่าทันต้นหาที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ได้
ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552: 915) ได้แสดงความสำคัญของการมีปัญญาว่า

...การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพ
ความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบ
คลุม ย้อมสีอำพราง หรือพรมัวเป็นต้น เพราะอิทธิพลของกิเลสมี
อิทธิพลมีต้นหาเป็นผู้นำที่ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัย
การฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญา
ที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคง
บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแน่นอนยิ่งขึ้น และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิต
คือ ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง
และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียง ไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณา
แก้ไขปัญหาต่างๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นเพื่อประโยชน์สุขอย่าง
แท้จริง

ดังนั้น “**ผู้ฉิมด้วยปัญญา**” ตามนัยของ*อรรถกถากามชาดก* จึงหมายถึงผู้ที่ยังมี
ความหิวซึ่งเป็นความต้องการทางร่างกาย เช่นเดียวกับพระโลศกตีสสเถระ ใน*อรรถกถาโลศกชาดก*
ที่ยังหิวหรือต้องการอาหาร แต่เป็นผู้ฉิมด้วยปัญญาคือไม่ถูกความกระหายหรือความหิวซึ่งเป็น
ความเปรียบเทียบต้นหาซึ่งเป็นความต้องการแทนใจเบียดเบียน ทั้งนี้เป็นเพราะการมีปัญญาได้
สอนให้ชนผู้นั้นรู้คิดพิจารณา เห็นทั้งต้นหาที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ และในขณะเดียวกันด้วยปัญญาก็
เป็นเครื่องป้องกันมิให้จิตตกไปตามอำนาจของต้นหา หากแต่ใช้ปัญญาแก้ปัญหานั้น

ภาวะอีกประการหนึ่งของนิโรคคือการสลัดออกของตัณหา โดยความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นภาวะนั้นอย่างเด่นชัดคือชุดความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถาหัตติपालชาดก* ซึ่งเป็นข้ออุปมาที่พระมเหสีทำเพื่อให้พระราชารู้ว่ามีเห็นโทษของการตกเป็นเหยื่อของตัณหา

ฝูงแร้งเหล่านี้ครันกินเนื้อแล้วก็ส่ารอกออกเสียจึงบินไปได้ ฝ่ายแร้งเหล่านี้ใด กินเนื้อแล้วไม่ส่ารอกเนื้อออก แร้งเหล่านั้นก็ตกอยู่ในเงื้อมมือของหม่อมฉัน ข้าแต่พระราชภาพราหมณ์ได้คลายกามทั้งหลายออกทิ้งแล้ว ส่วนพระองค์นั้นกลับรับเอากามนั้นไว้ บริโภคอีก บุรุษผู้บริโภคสิ่งที่มีผู้อื่นคายออกแล้วไม่พึงได้รับความสรรเสริญเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า *ภุตวา วมิตวา จ* ความว่า กินเนื้อแล้วก็ส่ารอกออกเสีย. บทว่า *ปจฺจาวมิสฺสสิ* ความว่า กลับรับเอามาบริโภค. บทว่า *วณฺดาโท* ความว่า ผู้ใดเคี้ยวกินสิ่งที่ผู้อื่นคายทิ้งแล้ว. บทว่า *นปสฺสิ สฺสิโย* ความว่า ผู้นั้นเป็นคนโง่ ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาเป็นผู้อันบัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ไม่พึงสรรเสริญ.

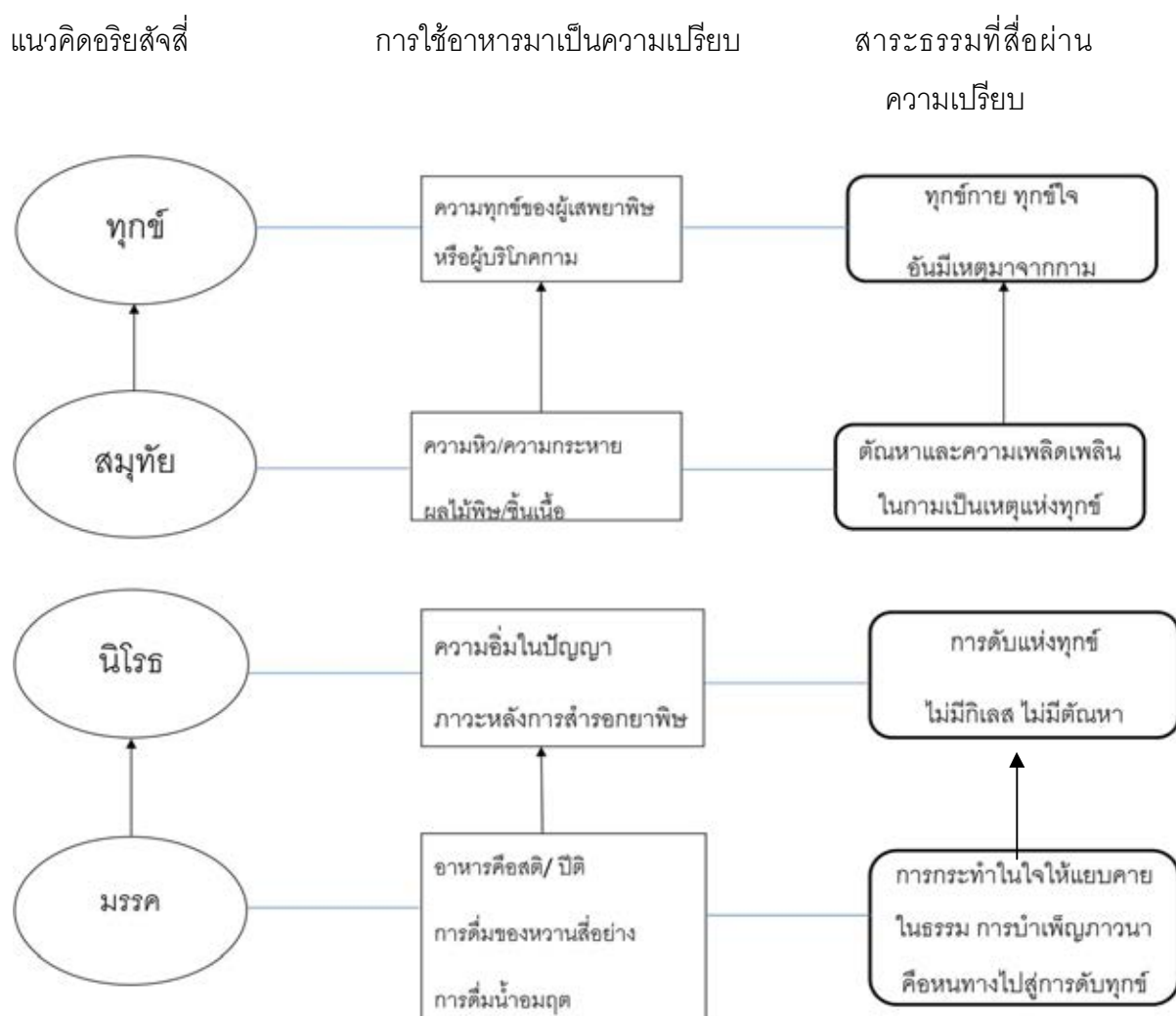
(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 61:265)

ดังที่ได้อภิปรายผลการศึกษาในบทที่ 3 แล้วว่า ขึ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามกิริยาส่ารอกเป็นความเปรียบแทนการสลัดคืนกาม สลัดคืนตัณหาเมื่อสลัดตัณหาแล้วจึงเป็นผู้ไม่ตกอยู่ในปวงของสังสารวัฏ การอภิปรายในบทนี้จึงเพิ่มประเด็นของการตีความ ที่อรรถกถาจารย์ได้นิยามผู้ที่กลืนกินกามอันน่ารังเกียจด้วยการระบุว่า **“ผู้นั้นเป็นคนโง่”** อันเป็นความหมายแทนผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของ **“อวิชชา”** คือความไม่รู้ว่าตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ โดยนัยนี้ผู้สลัดออกของเนื้อหรือกาม จึงน่าจะมี ความหมายตรงกันข้าม กล่าวคือเป็นผู้มี **“วิชชา”** หรือปัญญาที่เข้าใจทั้งเหตุแห่งทุกข์ และหนทางในการดับทุกข์ก็คือไม่ตกเป็นเหยื่อของตัณหา การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมคือการใช้กิริยาส่ารอกกับเนื้อที่เป็นความเปรียบแทนกามจึงสื่อภาวะของการสลัดคืนตัณหาซึ่งเป็นภาวะของนิโรคเช่นกัน

จากการอภิปรายหัวข้อ 4.1 ความเปรียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุแห่งทุกข์ หัวข้อ 4.2 ความเปรียบกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่แสดงเหตุที่นำไปสู่การดับทุกข์ รวมถึงหัวข้อ 4.3 ที่แสดงความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงทั้งภาวะของทุกข์ และภาวะของการดับสนิทของ

ทุกข์หรือภาวะของนิโรธตามแนวคิดอริยสัจสี่ อาจจะกล่าวได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นแนวคิดอริยสัจสี่อย่างเป็นระบบ ดังแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดในรูปแบบแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก กับแนวคิดอริยสัจสี่

จากแผนภาพข้างต้น จะเห็นได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกแสดงให้เห็นเหตุแห่งทุกข์หรือสมุทัยตามแนวคิดอริยสัจสี่ โดยใช้ชิ้นเนื้อ ยาพิษเป็นความเปรียบแทนกามเพื่อแสดงให้เห็นว่าการเพลิดเพลินในกามเป็นเหตุแห่งทุกข์ นอกจากนี้ยังปรากฏภิกขุวิทกิริยากระหายอันเป็นความเปรียบแทนตัณหาเพื่อแสดงให้เห็นว่าตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์

เช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ความทุกข์ที่เกิดจากการเสพยาพิษ จึงเป็นความเปรียบที่แสดงให้เห็นทุกข์
 อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

ในส่วนของมรรคหรือปฏิบัติที่นำไปสู่การดับทุกข์ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร
 ได้แสดงให้เห็นว่าแนวทางประพฤติปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การดับทุกข์นั้นต้องเริ่มจากการกระทำให้แยะ
 คายในธรรมหรือโยนิโสมนสิการ โดยใช้อนุภาคการให้อาหารเป็นความเปรียบแทนการแสดงธรรม
 ที่ผู้รับธรรมนั้นได้น้อมนำธรรมนั้นไปกระทำให้แยะคายในใจเช่นเดียวกับที่ร่างกายดูดซึม
 สารอาหารไปหล่อเลี้ยงร่างกาย นอกจากนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารยังได้แนวทางปฏิบัติที่
 นำไปสู่การดับทุกข์อีกประการหนึ่งคือการเจริญสมาธิภาวนาเพื่อให้เกิดปัญญา นอกเหนือจาก
 การดับทุกข์ด้วยการปฏิบัติแล้วความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกยังแสดงให้เห็นการ
 ดับของทุกข์ที่เกิดจากการดับด้วยกระบวนการของทุกข์เองตามวงจรปฏิจจสมุปบาท ความเปรียบ
 เกี่ยวกับอาหารที่แสดงเหตุที่นำไปสู่การดับทุกข์นี้จึงยังผลให้เกิดนิโรธหรือนิพพาน ด้วยการแสดง
 ความหมายของการฟื้นคืนชีพจากยารสหวานสีอย่าง ภาวะของผู้เฒ่าทางปัญญา

จากการอภิปรายสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถา
 ชาดก อาจกล่าวได้ว่าสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกเน้นย้ำ
 แนวคิดเรื่องปัญญาเป็นสำคัญ ทั้งปัญญาในการเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ และปัญญาในการเข้าใจ
 หนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ หรือสมุทัยและมรรคตามแนวคิดอริยสัจสี่ การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญา
 ผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารนี้ทำให้อรรถกถาชาดกทำหน้าที่หรือ “พันธกิจ” ของวรรณคดี
 บริบูรณ์ดังจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป

4.4 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกกับการบรรลุพันธกิจของวรรณคดี ชาดก

นอกเหนือจากเป็นเรื่องเล่าที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติๆต่างก่อนจะ
 ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ในฐานะที่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาอรรถกถาชาดกมี “พันธกิจ” หรือ
 หน้าที่สำคัญในการสื่อสารธรรมเรื่องเหตุแห่งทุกข์และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ อันเป็น
 หลักธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา โดยมีภาษาและกลวิธีทางวรรณศิลป์เป็นอุปกรณ์สำคัญใน
 การทำให้พันธกิจหรือหน้าที่ของวรรณคดีบริบูรณ์ ดังที่ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2543: 6-7)
 กล่าวถึง “ภารกิจ” และ “พันธกิจ” ของวรรณคดีไว้ในหนังสือ “วิเคราะห์วรรณคดีไทย” ว่า

ทั้งสองคำนี้เดิมเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในวงการทหาร “ภารกิจ”

หมายถึงภาระที่รับทำ ส่วน “พันธกิจ” หมายถึงกิจที่ต้องทำเกี่ยวเนื่อง

กับผู้อื่นหรือส่วนอื่นของกระบวนการอันหนึ่งๆ ภารกิจของวรรณคดีนั้น ย่อมต่างกับตำราสอนภาษาและศีลธรรมเพราะวรรณคดีต้องให้ความ สำเร็จอารมณ์ ความนึกคิดแปลกใหม่ ความรู้เรื่องชีวิตมนุษย์อัน กว้างขวาง ให้ความรู้เชิงภาษาและให้สุนทรียรสอันเกิดจากความ ไพเราะของเสียงสระและพยัญชนะ ภาษาในวรรณคดีแตกต่างจาก ภาษาในทางวิทยาศาสตร์ ภาษาสื่อมวลชน ภาษาในหนังสือ ประวัติศาสตร์ และภาษาในหนังสือวิชาการอื่นๆ ทั้งนี้เพราะวรรณคดี มีภารกิจที่แตกต่างจากงานเขียนประเภทอื่นๆ พันธกิจของวรรณคดีนั้น อิงอยู่กับภาษา โดยต้องเป็นภาษาที่เลือกสรรมาเพื่อให้กระทบอารมณ์ ไม่ใช่ภาษาในงานเขียนแบบอื่นๆ วรรณคดีคือการใช้ภาษาถ้อยคำและ กลศิลป์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความบันเทิงจรโลง ยกหรือกดอารมณ์ให้เกิด ความรื่นเริงหรือโศกเศร้า

ทรรศนะของหม่อมหลวงบุญเหลือข้างต้น สอดคล้องกับที่บรากินสกี (Braginsky,2001:30) ได้กล่าวถึงวรรณศิลป์ว่าเป็นมรรคาไปสู่สิ่งสูงสุดในศาสนา ความว่า

...Thus aesthetics, which began from admiring the thing – an act by no means devoid of benefit, as shall see – proved ultimately to be a kind of religious-mystical paths to cognition of the Absolute , while the piece of art of literature appeared as the aesthetic ‘gates’ of Being. At the final point, the highest Beauty and the highest Good, or Benefit, totally merged into one another.

จากทรรศนะของนักวิชาการทั้ง 2 คนข้างต้น กล่าวได้ว่าการเข้าถึงสิ่งสูงสุดผ่านกลวิธี ทางวรรณศิลป์นี้เองเป็นการทำให้พันธกิจของวรรณคดีบริบูรณ์ กล่าวคือผู้อ่านวรรณคดีจะได้รับ การสั่งสอน ยกระดับจิตใจด้วยความงามอันเป็นสุนทรียะของภาษา “วรรณศิลป์” จึงเป็น องค์ประกอบสำคัญของวรรณคดีทุกประเภท แม้กระทั่งวรรณคดีศาสนา¹⁴ เนื่องจากวรรณศิลป์เป็น

¹⁴ ดังที่ศักดิ์ศรี เข้มนัดดาได้กล่าวถึง “อสังการปรุงแต่ง” ในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อกล่าวถึงพระไตรปิฎกอันเป็น เอกสารที่เป็นพุทธวจนะที่แท้จริงนั้น ส่วนที่นับเป็นวรรณคดีจริงๆ ก็มีอยู่ไม่กี่เล่ม และโดยเฉพาะพากย์ไทย ที่แปลออกมาจากต้นฉบับภาษาบาลีก็ยังมีปัญหาว่า ถึงแม้จะแปลถูกต้องแต่จะได้สรรพรสในภาษาไทยหรือไม่

สิ่งที่ทำให้วรรณคดีศาสนาบรรลุปันธกิจสำคัญ นั่นคือการสั่งสอนผู้เสพรวรรณคดีให้เกิดปัญญา อันเป็นสิ่งที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนาคือการดับทุกข์หรือการเข้าถึงภาวะ “นิพพาน” ด้วยปัญญาแห่งการตระหนักรู้แนวคิอริยสัจสี่ ดังที่ สัทธาติสสะ (Saddhatissa, 1970: 165) ได้กล่าวจุดประสงค์สูงสุดในการสอนของพระพุทธเจ้าว่า “the ultimate aim of the Buddha’s teaching is, without question, the attainment of Nibbāna with the realization of the Four Noble Truths.”

ก่อนที่จะอภิปรายว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทำให้พันธกิจของวรรณคดีชาดกในการสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่านบริบูรณ์ได้อย่างไร จะกล่าวถึงความหมายของปัญญาตามนัยทางพุทธศาสนา เนื่องจากปัญญาเป็นศัพท์ที่กินความหมายกว้าง และมีนัยความหมายที่หลากหลาย ดังนั้นเพื่อให้การอภิปรายผลการศึกษาเด่นชัดขึ้น จึงมีควรมีการนิยามความหมายของปัญญาในทางพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (2552: 22-23) ได้ให้ความหมายของปัญญาในทางพุทธศาสนาไว้ว่า

ความรอบรู้ เติมเข้าไปอีกว่า ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด คือ รู้ทั่วถึง ความจริงหรือรู้ตรงตามความเป็นจริง ท่านอธิบายขยายความกันออกไป ต่างๆ เช่นว่า รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่าง สิ่งทั้งหลาย รู้ตามความเป็นจริง รู้ถ่องแท้ เข้าใจถ่องแท้ รู้เข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้วินิจฉัยพิจารณา รู้วินิจฉัย ที่จะจัดแจงจัดการหรือดำเนินการอย่างไร

แปลกันอย่างง่าย ๆ ง่ายๆ ปัญญา คือความเข้าใจ (หมายถึง เข้าใจถูกต้อง เข้าใจชัด หรือเข้าใจถ่องแท้) เป็นการมองเห็นทะลุสภาวะหรือมองเห็นปัญหา ปัญญาช่วยเสริมสัญญาและวิญญาณ ช่วยขยายขอบเขตของวิญญาณให้ กว้างขวางออกไปและลึกซึ้งยิ่งขึ้น สองทางให้สัญญาที่มีสิ่งกำหนดหมายรวมเก็บได้มากขึ้น เพราะเมื่อเข้าใจเพียงใด ก็รับรู้และกำหนดหมายในวิสัยแห่งความเข้าใจเพียงนั้น เหมือนคิด

เพราะพระไตรปิฎกพจนานุกรมภาษาไทยนั้นแปลแบบคำต่อคำ ไม่มีอรรถการปรุงแต่ง จึงอ่านไม่ค่อยจะไพเราะ แต่ดีเด่นด้วยเนื้อความหรือสารัตถะเท่านั้น (ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, 2545:4)

โจทย์เลขคณิตข้อหนึ่ง เมื่อยังคิดไม่ออก ก็ไม่มีอะไรให้รับรู้และกำหนด
หมายต่อไปได้ ต่อเมื่อเข้าใจ คิดแก้ปัญหาได้แล้ว ก็มีเรื่องให้รับรู้และ
กำหนดหมายต่อไปอีก

ปัญญา ตรงข้ามกับโมหะ ซึ่งแปลว่าความหลง ความไม่รู้
ความเข้าใจผิด สัญญาและวิญญาณหาตรงกับโมหะไม่ อาจกลายเป็น
เหยื่อของโมหะไปด้วยซ้ำ เพราะเมื่อหลง เข้าใจผิดไปอย่างไรก็รับรู้และ
กำหนดหมายเอาไว้ผิดๆ อย่างนั้น ปัญญาช่วยแก้ไขให้วิญญาณและ
สัญญาเดินถูกทาง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (พระพุทธโฆสะ ,สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร),ผู้แปล
และเรียบเรียง),2554: 734-740) ได้แจกแจงจำนวนออกเป็น ปัญญา 2 อย่าง ปัญญา 3 อย่าง
และปัญญา 4 อย่าง สรุปได้ดังนี้

ปัญญาเป็น 2 อย่าง คือที่เป็นโลกียะ 1 และโลกุตระ 1 อย่างนี้
คือปัญญาที่สัมปยุตด้วยโลกียมรรค เป็นโลกียปัญญา1 และปัญญาที่
สัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค เป็นโลกุตตรปัญญา 1

...ปัญญาที่มีได้ฟังจากคนอื่นมาเป็นจินตามยปัญญา เพราะ
สำเร็จล้าฟังด้วยความคิดตนเอง ปัญญาที่ได้ฟังจากผู้อื่นแล้วได้มาเป็น
สุตมยปัญญา เพราะสำเร็จด้วยอำนาจการฟัง ปัญญาถึงที่อุปปนา
สำเร็จด้วยการภาวนาอย่างไรก็ดีแล้วแต่ เป็นภาวนามยปัญญา สมดังคำ
ที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ในจตุกกะที่ 1 ปัญญาเป็น 4 อย่างในญาณในสังขจะ 4 อย่างนี้
คือ ความรู้ปรารภทุกขสังขจะเป็นไป เป็นญาณในทุกข ความรู้ปรารภ
ทุกขสมุทัยเป็นไป เป็นญาณในทุกขสมุทัย ความรู้ปรารภทุกขนิโรธ
เป็นไป เป็นญาณในทุกขนิโรธ ความรู้ปรารภทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
เป็นไป เป็นญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ตามการจำแนกประเภทของปัญญาข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญญาในทางพุทธศาสนามีหลาย
ประเภท ประเภทของปัญญาที่สำคัญคือปัญญา 3 ที่กล่าวถึงที่มาของปัญญา 3 ประเภทคือ
จินตยปัญญาคือปัญญาที่เกิดจากการคิด สุตมยปัญญาคือปัญญาที่เกิดจากการฟัง และภาวนา

ปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ พระเทพเวที (ประยูร ญฺญโต) (2531:45-46) ได้อธิบายความสัมพันธ์ของของปัญญาทั้ง 3 ประการนี้ว่า

ปัญญาที่เกิดจากการคิดนั้น ท่านเรียงไว้เป็นอันดับที่ 1 แต่เราเอามาใช้ในเมืองไทย เรามักจะเรียงสุดมยปัญญาก่อน เพราะเราไปคิดในแง่ว่า น่าจะเริ่มต้นด้วยการสดับฟังคนอื่น สดับฟังแล้วก็เอามาคิด คิดแล้วก็ลงมือทำ

แต่ส่วนในพระบาลี ท่านเอาจินตมยปัญญาขึ้นก่อน ที่ท่านเริ่มอย่างนั้น ก็เพราะท่านมุ่งจะพูดถึงประเภทของคน คือคนบางพวกสามารถที่จะคิดหาเหตุผลเองแล้วก็เกิดปัญญามีความเข้าใจขึ้นมา ท่านบอกว่าคนประเภทนี้เป็นผู้ฉลาดมาก รู้จักคิดเองหรือรู้จักมนสิการ โดยเฉพาะก็ได้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้ด้วยตนเองได้ ท่านเป็นผู้ค้นพบ มีความรู้ต่างๆหลายอย่างโดยที่ท่านไม่ได้สดับเล่าเรียนเพราะยังไม่มีคนอื่นรู้เข้าใจมาก่อน ท่านคิดค้นพิจารณาจนเห็นชัดด้วยตนเอง ก็คือปัญญาตรัสรู้นี้แหละ ท่านรู้จักสังเกตและรู้จักพิจารณาก็ได้ปัญญา

....

แต่คนส่วนมากไม่สามารถในการคิดเอง ต้องอาศัยผู้อื่น เช่น มีครูอบรมสั่งสอนแนะนำหรือมีท่านผู้รู้ที่จะบอกกล่าวเล่าให้ฟัง โดยเฉพาะบุคคลที่หวังดี ที่ เรียกว่ากัลยาณมิตร ความรู้ที่เกิดจากการสดับตรับฟังเล่าเรียนมาจากผู้อื่นนี้ เมื่อเขาแนะนำชี้แจงดีจนเกิดความเข้าใจขึ้นมาเห็นตามนั้น รู้เท่าถึงความเป็นจริง ก็เกิดเป็นปัญญาขึ้นอันนี้เรียกว่า สุตมยปัญญา

ข้อสุดท้ายคือภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ ตามตัวอักษร ภาวนาแปลว่าทำให้เจริญ หรือการทำให้เกิดมีขึ้น หมายถึงการลงมือปฏิบัติ

จากนิยามของปัญญาและประเภทของปัญญาที่ประมวลมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าปัญญาในทางพุทธศาสนานั้นคือความรู้ ความเข้าใจเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์และเหตุที่นำไปสู่การดับ

ทุกข์เป็นสำคัญ โดยบ่อเกิดของปัญญาในทางพุทธศาสนานั้นเกิดจากการลงมือปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก ที่แสดงสาระธรรมทั้งเหตุแห่งทุกข์และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ อีกทั้งยังเน้นแนวทางการดับทุกข์ด้วยปัญญาซึ่งเป็นประสบการณ์ทางธรรมส่วนบุคคลเช่นเดียวกัน โดยความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้สื่อสาระธรรมเรื่องปัญญาดังนี้

4.4.1. ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ทำให้ผู้อ่าน
เข้าใจโทษของอวิชชา

4.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ทำให้ผู้อ่าน
เข้าใจปัญญาในการดับทุกข์

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

**4.4.1 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ทำให้
ผู้อ่านเข้าใจโทษของอวิชชา**

ดังที่ได้ประมวลความหมายของปัญญาที่ผู้รู้ได้นิยามไว้ และความหมายของปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สรุปได้ว่าความหมายของปัญญาตามนัยของพุทธศาสนาว่าปัญญาคือการรู้ การเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ ผู้ที่ไม่มีปัญญาตามนัยของพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้ที่ไม่รู้ ไม่เข้าใจว่าความทุกข์มีเหตุมาจากอะไร หรือเป็นผู้มี “อวิชชา” อันเป็นเหตุให้อยู่ในวัฏวนแห่งความทุกข์สืบไป การตกอยู่ในวัฏวนแห่งความทุกข์นี้จึงเป็นแสดงให้เห็นโทษของการมีอวิชชา การทำให้ผู้อ่านเข้าใจโทษของการมีอวิชชา ก็เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของปัญญาและพัฒนาตนให้เป็นผู้มีปัญญาทางธรรม

ใน *อรรถกถาไสณกชาดก* ปรากฏการใช้อนุภาคกาเปลิดเพลินกินชากข้างที่ลอยมาตามแม่น้ำ จนชากข้างนั้นลอยไปกลางมหาสมุทรและกาก็ตายกลางมหาสมุทร โดยได้ยกตัวอย่างในบทที่ 3 แล้วว่าเป็นการใช้ชากข้างเป็นความเปรียบแทนกาม กาเป็นความเปรียบแทนชนผู้เปลิดเพลินในการเสพกาม และมหาสมุทรเป็นความเปรียบแทนสังสารวัฏ ในบทนี้จะขยายผลการอภิปรายว่าต่อไปว่าความเปรียบนี้มีพลังกระทบใจอย่างไร และกาแสดงให้เห็นโทษของผู้มีอวิชชาได้อย่างไร

พระพุทธเจ้าตรัส *อรรถกถาไสณกชาดก* เพื่อแสดงการออกมหาภิเนษกรรมณ์ ในอดีตชาติพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอรินทมะ มีสหายผู้เป็นสหชาติกับพระองค์ชื่อ

โสณกกุमार กุมารทั้งสองได้เดินทางไปศึกษาที่เมืองตักศิลา เมื่อสำเร็จการศึกษาเดินทางผ่านเมืองพาราณสี มีการปล่อยผู้สยรถเพื่อหาพระเจ้าพาราณสีองค์ใหม่ อรินทมกุมารได้เป็นพระเจ้าพาราณสีพระองค์ใหม่ ด้วยความยิ่งใหญ่ของอิสริยยศกัลิมโสณกกุमारผู้เป็นสหาย

ส่วนโสณกกุमारเห็นไปไม่ร่วงก็สลดใจถึงความเสื่อมของร่างกายจึงวิปัสสนาจนเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าไปอยู่ที่เขานันทมูลกะกาลล่วงไป 50 ปี โสณกปัจเจกพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดพระเจ้าอรินทมะ เพื่อแสดงโทษของกามเพื่อให้พระเจ้าอรินทมะเสด็จออกบรรพชา ในตอนแรกของการโน้มน้าวใจให้พระเจ้าอรินทมะเห็นโทษของกามและเสด็จบรรพชา โสณกปัจเจกพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นคุณ 8 ประการของการเป็นสมณะที่เลี้ยงชีพด้วยการบิณฑบาต ไม่มีห่วงในทรัพย์สมบัติ ทำให้ไม่ถูกกิเลสประทุษร้าย แต่พระเจ้าอรินทมะก็ยังไม่มีความตั้งใจไปนบนาทางบรรพชาเพราะ

**ข้าแต่ภิกษุ ท่านสรรเสริญความเจริญ เป็นอัน
มากของภิกษุเหล่านั้น ส่วนข้าพเจ้า ยังกำหนดในกาม
ทั้งหลาย จะทำอย่างไร กามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์
ทั้งที่เป็นของทิพย์ เป็นที่รักของข้าพเจ้า เมื่อเป็นเช่น
นั้น ข้าพเจ้าจักได้โลกทั้งสองด้วยเหตุไรหนอ.**

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 : 142)

เมื่อการแสดงประโยชน์ของการดำรงสมณเพศไม่สามารถทำให้พระเจ้าอรินทมะโน้มพระทัยไปสู่การบรรพชาไป โสณกปัจเจกพุทธเจ้าจึงได้นำข้ออุปมาเรื่องกาที่เพ็ดเพลินกินซากข้างจนถึงแก่ความพินาศกลางมหาสมุทรมาแสดงแก่พระเจ้าอรินทมะ

...ส่วนอาตมภาพพ้นแล้วจากภพทั้งปวง ไม่ต้องถือ
ปฏิสนธิอีกต่อไป ก็พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ถวายเป็นอาวาทน์แต่
พระราชพาพระองค์นั้น ได้แสดงถึงแม่น้ำแล้ว แสดงถึงซากศพ
ข้างที่ถูกรน้ำพัดพาลอยไปในแม่น้ำคงคา แสดงถึงกาตัวจิกกิน
ซากศพ แสดงถึงการที่จิกกินซากศพแล้วดื่ม น้ำของกาตัวนั้น
แสดงถึงการที่มองดูไพรสณฑ์อันน่ารื่นรมย์ใจ แสดงถึงการ
เข้าไปสู่มหาสมุทรของซากศพที่ลอยไปในแม่น้ำ แสดงถึงการที่
ไม่ได้ที่จับอาศัยบนซากข้างแล้วถึงความพินาศไปในท่ามกลาง
มหาสมุทรของกา. บรรดาสิ่งเหล่านั้นสงสารอันหาเบื้องต้นและ
ที่สุดมิได้ บัณฑิตพึงเห็นว่าเปรียบเหมือนแม่น้ำ. กามคุณ 5

อย่างในสงสารเปรียบเหมือนซากศพข้างที่ลอยอยู่ในแม่น้ำ
 ปุถุชนที่เป็นคนพาลเปรียบเหมือนกา. กาลแห่งปุถุชนผู้บริโภค
 กามคุณแล้วเกิดโสมนัสเปรียบเหมือนกาลที่กาจิกกินซากศพ
 แล้วดื่มน้ำ. การเห็นอารมณ์ 38 ประการด้วยอำนาจการสดับฟัง
 ของปุถุชนผู้ติดข้องอยู่ในกามคุณทั้งหลายเปรียบเหมือนการ
 เห็นไพโรสถ์อันน่ารื่นรมย์ใจของกา ตัวติดข้องอยู่ในซากศพนั้น
 แล. ท่านผู้เป็นบัณฑิตพึงเห็นการถึงความพินาศในมหานคร
 ของปุถุชนผู้เป็นคนพาล ผู้ยินดีในกามคุณ มีความชั่วเป็นที่ไป
 เบื้องหน้า ไม่สามารถจะได้ที่ตั้งอาศัยในกุศลธรรมว่าเปรียบ
 เหมือนกาลที่กาเมื่อซากศพเข้าไปสู่มหาสมุทรแล้ว ไม่สามารถ
 จะได้ที่จับอาศัยก็ถึงความพินาศไปฉะนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 : 145-146)

ดังที่ได้วิเคราะห์ในบทที่ 3 ว่าตัวอย่างข้างต้นเป็นชุดความเปรียบที่สอดคล้องกัน
 อย่างประณีตงดงาม ซากข้างเป็นความเปรียบแทนกาม มหาสมุทรเป็นความเปรียบแทนสังสารวัฏ
 การใช้ซากศพข้างเป็นความเปรียบแทนกามยังแสดงให้เห็นว่ากามที่น่าเพลิดเพลิน แท้จริงแล้วเป็น
 ของน่ารังเกียจ มีเพียงคน “พาล”¹⁵ หรือผู้ด้อยปัญญาเท่านั้นที่มองไม่เห็นความน่ารังเกียจนี้แต่
 กลับมองเห็นเป็น “**ยานคือข้างนี้แล้วเราจับอยู่บนยานคือข้างนี้จักเที่ยวไปได้อย่างสบายอนึ่ง
 ข้างนี้แหละจักเป็นอาหารได้อย่างมากมายบัดนี้เราไม่ควรที่จะไปในที่อื่น**” (มหามกุฏราช
 วิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 : 144) การเห็นซากข้างที่น่ารังเกียจเป็น “ยาน” หรือเป็น “**อาหารได้อย่าง
 มากมาย**” เป็นไปตามปัจจัยของอวิชชาคือความไม่รู้ ความเบาปัญญาของกา อันส่งผลให้เกิดการ
 ปรุณแต่งหรือสังขารของกาที่สัมพันธ์กับความไม่รู้หรือความไม่มีปัญญานั้น วิญญาณที่เกิดขึ้นกับ

¹⁵ คำว่าพาลตามความหมายของภาษาบาลีหมายความว่า

พาล (คุณ.) [เทียบ สัน. พาล (ไม่ค่อยมีใน เวท., ปรากฏบ่อยในกาศย สัน. และ สัน. โบราณ);
 ความหมายเดิมคือ “เล็กหรืออ่อน, พุดไม่ได้”, เทียบ Lat. infans. hence “เหมือนเด็ก, อย่างเด็ก, เป็น ทารก]-1. ไร้
 เง่า (มักเกี่ยวกับความโง่หรือไม่รู้ของสามัญชนหรือปุถุชนในทางศีลธรรม), โง่ (ซึ่งตรงข้ามกับ ปญฺชิต...) ,ขาด
 เหตุผล, ไม่มีความสามารถที่จะคิดและที่กระทำให้ถูก

(พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษฉบับภูมิพลโลกิย, 2530:2525)

ใจหรือตาของกาจึงเป็นยานหรืออาหารมากมายที่ได้กล่าวไปข้างต้น นอกจากการแสดงความรู้สึกของกาที่ **“โสมนัส”** เมื่อได้บริโภคข้างยั้งแสดงให้เห็นเหตุที่ทำให้ชนทั้งหลายติดชอบพอใจในกาม เพราะกามนำสุขเวทนาคือความพอใจ ความยินดีที่ได้เสพ เป็นความยินดีที่นำไปสู่ต้นเหตุคือความอยากที่จะเสพสิ่งนั้นซ้ำๆ วงจรแห่งความเพลิดเพลินในกามนี้เองจึงนำไปสู่หายนะคือการพินาศในสังสารวัฏ

การใช้ตัวละครกาเป็นความเปรียบแทนชนผู้เป็นพาล สามารถแสดงให้เห็นโทษของอวิชชาได้อย่างลึกซึ้ง นั่นคือเป็นผู้หลงเพลิดเพลินกับ **“อารมณ์”** ทั้งหมด คือสิ่งที่เข้ามากระทบอายตนะที่ทำให้จิตเกิดการรับรู้และยึดหน่วงไว้ ดังพระพรหมคุณาภรณ์ (2552: 22-23) ได้ให้ความหมายของอารมณ์ว่า **“เครื่องยึดหน่วงของจิต, สิ่งที่ยึดยึดหน่วง, สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้ได้แก่อายตนะภายนอก 6 คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์”** สังเกตได้ว่าการเปรียบเทียบการเห็นอารมณ์ของปุถุชนผู้ติดข้องอยู่ในกามคุณเปรียบเหมือนการเห็นไฟรศนธ์อันนำร้อนรมย์ใจของกา อันแสดงให้เห็นว่านอกเหนือจากการติดชอบพอใจที่อยู่เบื้องหน้าแล้ว ผู้มีอวิชชายังเป็นผู้หวนอนาลัยอารมณ์ที่ผ่านไปแล้วเหมือนกาที่พยายามบินกลับไปไฟรศนธ์อันนำร้อนรมย์ เพราะเมื่อเนื้อข้างอันเป็นความเปรียบแทนกามที่เป็นเครื่องล่อให้เกิดความเพลิดเพลินเพลิดเพลินหมดลง กามองเห็นภัยแห่งสังสารวัฏแล้วพยายามบินกลับไปยัง **“ไฟรศนธ์อันนำร้อนรมย์ใจ”** อันเป็นอารมณ์ที่ลวงไปแล้วแต่ยังหน่วงจิตใจของกาอยู่

ด้วยจิตที่ถูกหน่วงเหนี่ยวด้วยอารมณ์ใหม่และอารมณ์เก่านี้เองทำให้จิตของกาไม่เป็นอิสระ ไม่ปลอดโปร่งพอที่กาจะใช้ **“ปัญญา”** ซึ่งตีความได้ว่าเป็นทั้งโลกียปัญญาคือปัญญาทางโลกที่จะเอาตัวรอดจากภรรณภัย และโลกุตระปัญญาคือปัญญาทางธรรมที่จะเข้าใจ และรู้ว่าทุกข์หรือภัยทั้งหมดที่ทำให้ตัวกาต้องตกจมลงในห้วงน้ำแห่งการเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นเพราะการหลงเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง 5 เป็นสำคัญนอกจากนี้การสร้างเหตุการณ์ให้กาถึงภรรณภัยกลางมหาสมุทรโดยไม่มีที่จับอาศัย ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการดำรงตนในกุศลธรรมที่เปรียบเหมือนที่เกาะหรือที่พำนัก ที่จะช่วยให้พ้นภัยจากสังสารวัฏ

หลังจากพระปัจเจกพุทธเจ้าโสมนสยกข์อุปมาเรื่องกาเพลิดเพลินในชากข้างจนตกจมลงมหาสมุทรมาแสดงแก่พระเจ้าอรินทมะ พระเจ้าอรินทมะก็เกิดพระทัยโหม่ไปสู่การบรรพชา ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ **“เข้าใจ”** หรือ **“รู้แจ้ง”** แล้วโทษของการไม่มีปัญญาเป็นเหตุแห่งให้จิตลุ่มหลงในกาม ทำให้วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ สังเกตได้จากคำกล่าวของพระเจ้าอรินทมะ ในขณะที่สละราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสว่า

บุคคลผู้อภิเษกท่านผู้สมควรให้เป็น
 กษัตริย์ เป็นรัชทายาท และบุคคลผู้ถึงความฉลาด
 เหล่านี้อยู่ที่ไหน เราจักมอบราชสมบัติ เราไม่ต้องการ
 ด้วยราชสมบัติ เราจักบวชในวันนี้แหละ ใครเล่าจะพึง
 รู้ความตายในวันพรุ่งนี้ เราจะไม่โง่เขลาดกอยู่ใน
อำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนงา.

...

ลำดับนั้น พวกอำมาตย์ได้ไปเชิญทิมาวุ
 ราชกุมารผู้บำรุงรัฐให้เจริญมาเฝ้า พระราชาทอด
 พระเนตรเห็นเอกอัครโอรสผู้น่าปลื้มพระทัยนั้น จึง
 ตรัสว่า ลูกรักเอ๋ยคามเขตหกหมื่นบริบูรณ์โดย
 ประการทั้งปวง ลูกจงบำรุงเขา พ่อขอมอบราชสมบัติ
 ให้ลูก พ่อจักบวชในวันนี้แหละ ใครเล่าจะพึงรู้ความ
 ตายในวันพรุ่งนี้ พ่อจะไม่ยอมเป็นคนโง่เขลาดกอยู่
ในอำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนงา ช้างหกหมื่น
 เชือกประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง มีสายรัดล้วน
 ทองคำ เป็นช้างใหญ่มีร่างกายปกปิดด้วยเครื่องคลุม
 ล้วนทองคำ อันนายควาญช้างผู้ถือโตมรและขอขึ้น
 กำกับ ลูกรักเอ๋ยลูกจงบำรุงช้างเหล่านั้น พ่อขอมอบ
 ราชสมบัติให้ลูก พ่อจักบวชในวันนี้แหละ ใครเล่า
 จะพึงรู้ความตายในวันพรุ่งนี้ พ่อจะไม่ยอมเป็นคน
โง่เขลาดกอยู่ในอำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนงา ม้า
 หกหมื่นตัวประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เป็น
 ม้าสินธพอาชาไนยโดยกำเนิด เป็นพาหนะเร็วอัน
 นายสารถีผู้ถือแส้และธนูขึ้นกำกับ ลูกรักเอ๋ย ลูกจง
 บำรุงม้าเหล่านั้น พ่อขอมอบราชสมบัติให้ลูก พ่อ
 จักบวชในวันนี้แหละ ใครเล่าจะพึงรู้ความตายในวัน
 พรุ่งนี้ พ่อจะไม่ยอมเป็นคนโง่เขลาดกอยู่ในอำนาจ
แห่งกามทั้งหลาย เหมือนการถหกหมื่นคันหุ้มเกราะ
ไว้ดีแล้ว มีธงอันยกขึ้นแล้วหุ้มด้วยหนังเสือเหลือง
ก็มีหุ้มด้วยหนังเสือโคร่งก็มีประดับด้วยเครื่อง
อลังการทั้งปวง อันนายสารถีถือแส้ธนูสวมเกราะขึ้น
 ประจำ ลูกรักเอ๋ยลูกจงบำรุงรถเหล่านั้น พ่อขอมอบ

ราชสมบัติให้ลูก พ่อจ๊กบวชในวันนี้แหละ ใครเล่า
 จะพึงรู้ความตายในวันพรุ่งนี้ พ่อจะไม่ยอมเป็นคนโง่
เขลาตกอยู่ในอำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนกา
 โคนมหมกหมิ่นตัวมีสีแดง ประกอบด้วยโคเจ้าฝูงตัว
 ประเสริฐ ลูกรักเอ๋ยลูกจงบำรุงโคเหล่านั้น พ่อขอ
 มอบราชสมบัติให้ลูก พ่อจ๊กบวชในวันนี้แหละ ใคร
 เล่าจะพึงรู้ความตายในวันพรุ่งนี้ พ่อจะไม่ยอมเป็น
คนโง่เขลาตกอยู่ในอำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนกา
 สตรีหมิ่นหมกพันทนาง ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง
 มีผ้าและอารมณ์อันวิจิตร สวมกุณฑลแก้วมณี ลูกรัก
 เอ๋ยลูกจงบำรุงสตรีเหล่านั้น พ่อขอมอบราชสมบัติ
 ให้ลูก พ่อจ๊กบวชในวันนี้แหละ ใครเล่าจะพึงรู้
 ความตายในวันพรุ่งนี้ พ่อจ๊กจะไม่ยอมเป็นคนโง่เขลา
ตกอยู่ในอำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนกา

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 62 :124-126)

คาถาที่คัดมาแสดงข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความเปรียบของพระโสดนภักเจกพุทธ
 เจ้ามีพลังกระทบใจพระเจ้าอรินทมะเป็นอย่างมาก เห็นได้จากการที่พระองค์ตัดสินพระทัยสละ
 ราชสมบัติเพื่อบรรพชา กลวิธีการใช้คาถาแจกแจงราชสมบัติอันมากมายของพระองค์ทั้งช้าง ม้า
 รถ โค และสตรี โดยย่อโครงสร้างความส่วนสุดท้ายเหมือนกันทุกครั้งคือ **“พ่อจ๊กจะไม่ยอมเป็นคน
 โง่เขลาตกอยู่ในอำนาจแห่งกามทั้งหลายเหมือนกา”** ชัดเจนให้เห็นว่าชากข้างกดี ราชสมบัติ
 ทั้งหมดก็ดี ต่างก็เป็น “กาม” ที่หลอกล่อให้ชนผู้โง่ ผู้เขลา ผู้เบาปัญญาเหมือนกาติดชอบพอใจ
 เมื่อรู้พินาศของกาในมหาสมุทรซึ่งเป็นความเปรียบแทนสังสารวัฏแล้ว ก็ควรจะสละกามออก
 บรรพชาเพื่อมิให้ประสบจุดจบเดียวกับกา

ในส่วนของผู้อ่านการเกิดปัญญาของผู้อ่านดังที่ได้ยกคำกล่าวของญาดดา อรุณเวช
 (2526: 5) ที่ได้แสดงความสำคัญของความเปรียบว่า “ความเปรียบเป็นข้อความที่แนบความหมาย
 ให้ผู้อ่านใช้ความคิด จินตนาการและประสบการณ์ตนเอง ด้วยเหตุนี้ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีที่
 กวีใช้เร้าความรู้สึกของผู้อ่านให้เกิดความสนใจที่จะตีความ ตลอดจนมีอารมณ์ร่วมไปกับบท
 ประพันธ์ดังกล่าวตามที่กวีต้องการ” ดังนั้นความเปรียบจึงกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เรียกร้องปัญญา
 จากผู้อ่านให้เกิดการติดตาม และประกอบสร้างความหมายตามที่ความเปรียบสื่อ โดย
 กระบวนการสร้างความหมายที่ทำให้เกิดปัญญาอธิบายเป็นลำดับขั้นได้ดังนี้

ในลำดับแรกผู้อ่านจะค่อยๆเชื่อมโยงความเปรียบต่างๆที่ปรากฏตามที่ตัวบทและความหมายเช่นกามคุณที่ใช้ฉากศพข้างมาเป็นความเปรียบ คนพาลที่เปรียบกับกา เมื่อเข้าใจความหมายนั้นแล้ว ผู้อ่านก็จะเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่ปรากฏในตัวบทกับเข้าประสบการณ์ที่ผู้อ่านมี กล่าวคือเชื่อมโยงกริยาที่กาผลิตเพลินกินซากข้างกับประสบการณ์ส่วนตัวที่ผู้อ่านเคยผลิตเพลินรับประทานอาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจว่าความผลิตเพลินในกามเป็นอย่างไร นอกเหนือจากความเปรียบที่แสดงความผลิตเพลินในกามแล้ว ความเปรียบอีกประการหนึ่งความลำบากของกาในการดิ้นรนให้พ้นมรณภัย การเข้าใจความหมายของความเปรียบชุดนี้สัมพันธ์กับประสบการณ์ส่วนตัวของผู้อ่านเป็นอย่างมาก เพราะถ้าผู้อ่านที่เคยมีประสบการณ์เคยจมน้ำจะเข้าใจภาวะของความทุกข์ ความทรมานที่กาเผชิญเป็นอย่างดี อันเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจภัยของสังสารวัฏว่ามีความน่ากลัวเพียงใด การเปรียบเทียบการดำรงตนในกุศลธรรมว่าเป็นที่เกาะ หรือที่พำนักในมหาสมุทรเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของธรรมที่เป็นเครื่องพาให้พ้นทุกข์ในสังสารวัฏ

ในทางตรงกันข้ามหากผู้อ่านไม่มีประสบการณ์เคยจมน้ำเอง การเปรียบเทียบความน่ากลัวกับการจมน้ำก็สามารถสื่อความน่ากลัวของสังสารวัฏได้หากแต่ไม่เด่นชัดนัก เพราะผู้อ่านอาจจะเคยเห็นกริยาอาการของผู้เคยจมน้ำว่าทุกข์ทรมานเพียงใด แต่ไม่สามารถรับรู้หรือเข้าใจความทุกข์นั้นเท่ากับการมีประสบการณ์นั้นด้วยตนเอง โดยนัยนี้อาจจะกล่าวได้ว่าถ้าการใช้กริยาอาการที่กาผลิตเพลินในการกินซากศพเป็นการใช้ความเปรียบที่สื่อสารเรื่องความผลิตเพลินในกามคุณให้แก่ผู้อ่านได้ดียิ่ง เพราะการกินอาหารเป็นประสบการณ์สามัญที่มนุษย์ทุกคนพึงมี หากผู้อ่านพิจารณาความเปรียบตามที่ตัวบทนั้น ผู้อ่านก็จะ “เข้าใจ” สารที่สื่อผ่านความเปรียบได้ทันทีผ่านการเชื่อมโยงประสบการณ์ที่เคยผลิตเพลินรับประทานสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

นอกจากนี้การสื่อสารธรรมะด้วยความเปรียบที่มีลักษณะเป็น “ชุดความเปรียบ” คือความเปรียบที่สอดร้อยเป็นเรื่องเดียวกัน ตั้งแต่เรื่องกาผลิตเพลินในการกินซากศพข้าง กาดิ้นรนเอาชีวิตรอดจากมหาสมุทร จนกระทั่งกาไม่มีที่พำนักทำให้เป็นเหยื่อสัตว์น้ำกลางมหาสมุทร ล้วนมีส่วนช่วยให้กระบวนการตีความ และการประกอบสร้างความหมายให้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือในกรณีนี้ผู้อ่านเข้าใจความเปรียบเพียงแค่เรื่องเดียว ดังเช่นที่ได้อภิปรายไปข้างต้นว่า ความเปรียบเรื่องกาผลิตเพลินกินซากศพข้างเป็นความเปรียบที่ผู้อ่านมีประสบการณ์ร่วม และสามารถเข้าใจสารที่สื่อผ่านความเปรียบได้เด่นชัดมากเรื่องหนึ่ง แต่ผู้อ่านอาจจะไม่เข้าใจสาระธรรมเรื่องภัยของสังสารวัฏ เพราะไม่มีประสบการณ์การจมน้ำ ผู้อ่านก็สามารถเชื่อมโยงและเข้าใจสาระธรรมที่สื่อได้จากความเข้าใจสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเรื่องแรก นอกจากนี้

ความเปรียบเทียบที่มีลักษณะเป็นชุดความเปรียบเทียบช่วยให้กระบวนการความคิดที่ผู้อ่านจะเชื่อมโยงและประกอบสร้างความหมายเป็นไปอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่สาระธรรมที่สื่อผ่านชุดความเปรียบเทียบนั้นคือผู้ที่ไม่บัญญัติว่ามีผลิตเพิลินกับกามคุณทั้ง 5 จะวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารและความเปรียบอื่นๆใน*อรรถกถาไสณกชาดก* ก็เพื่อสื่อให้ผู้อ่านเข้าใจโทษของอริชชา เพื่อกระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของปัญญา และในขณะเดียวกันแม้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน*อรรถกถาไสณกชาดก* จะแสดงให้เห็นโทษของอริชชาว่าทำให้ลุ่มหลงในกามจนไม่ได้ประกอบกุศลธรรม แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถาไสณกชาดก* ทำให้ผู้อ่านเกิด “จินตมยปัญญา” หรือปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาใคร่ครวญของผู้อ่านเพื่อให้เข้าใจความหมายที่ความเปรียบสื่อ

4.4.2 ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจปัญญาในการดับทุกข์

การสื่อแนวคิดเรื่องภาวะของผู้มีปัญญาผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก สอดคล้องกับการสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในพระไตรปิฎก เช่น อนุพุทธสูตรพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ปฐมปัณณาสกั ภินทคามวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 21 : 1-2) ที่กล่าวว่าศีล สมာธิ ปัญญา ทำให้ถอนสิ้นตัณหา อันเป็นการตัดวงจรแห่งภพ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏเช่นกันในอรรถกถาชาดก โดยความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็นภาวะของผู้มีปัญญาว่าเป็นผู้รู้เท่าทันทั้งเหตุแห่งทุกข์และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ กล่าวคือผู้รู้เท่าทันทุกข์คือการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏว่ามีเหตุมาจากตัณหาเป็นสำคัญ และในขณะเดียวกันเมื่อมีปัญญารู้ว่าทุกข์นั้นมีสาเหตุมาจากอะไร ก็สามารถจะเข้าใจหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ได้ด้วย การไปแก้หรือไปดับที่สาเหตุนั้นเป็นสำคัญอาจจะกล่าวได้ว่าภาวะของผู้มีปัญญาที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก คือผู้รู้ และเข้าใจแนวคิดอริยสัจ

อรรถกถาชาดกที่ปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่จะทำให้อ่านเข้าใจทั้งเหตุแห่งทุกข์ และหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจทั้งสมุทัยและมรรคตามแนวคิดอริยสัจสี่ได้อย่างเด่นชัด ได้แก่ *อรรถกถากุมภการชาดก* อันเป็นอรรถกถาชาดกที่ว่าด้วยเหตุให้ประพตติภิกขจาริยวัตร หรือการประพตติตนเป็นภิกษุผู้เลี้ยงชีพด้วยการขออาหารจากฆราวาส ทั้งนี้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องที่ กล่าวถึงเหตุของการบรรพชาของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์

ลักษณะเด่นของ *อรรถกถาภูมิภากรชาดก* คือการใช้เรื่องอุปมาที่หลากหลายแต่สื่อสาระธรรมเรื่องเดียวกันนั่นคือเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ผ่านข้ออุปมา 4 เรื่องที่มีพลังกระทบใจให้พระมหากษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์เห็นภัยของสังสารวัฏ และเจริญวิปัสสนาจนบรรลุโพธิญาณเป็นพระปัจเจกพุทธ ข้ออุปมาทั้ง 4 เรื่องดังกล่าว ได้แก่

1. พระเจ้ากรกัณฑะผู้เป็นกษัตริย์แห่งทันตปุยนคร แคว้นกลิงคะเห็นต้นมะม่วงที่ถูกมหาชนรุมดัดผลจนต้นเสื่อม ในขณะที่อีกต้นไม่เสื่อมสลายเพราะไม่มีผล
2. พระเจ้านัคคิผู้เป็นกษัตริย์แห่งนครตักกศิลาแคว้นคันธาระเห็นสตรีนางหนึ่ง เดิมใส่กำไลข้างละวงไม่เกิดเสียงกระทบ เมื่อนางนั้นย้ายกำไลสองวงมาใส่ที่แขนทั้งสองข้างเสียงกระทบก็เกิดขึ้น
3. พระเจ้านิมิราชผู้เป็นกษัตริย์แห่งมิลิถานนคร แคว้นวิเทหรัฐเห็นแรงคาก่อนเนื้อทำให้แรงตัวอื่นรุมจิกตีแรงที่คาก่อนเนื้อ เมื่อแรงทนการจิกตีไม่ไหวจึงปล่อยก่อนเนื้อ แรงตัวอื่นก็ไปรุมจิกตีแรงตัวที่คาก่อนเนื้อต่อ
4. พระเจ้าทุมมุขะผู้เป็นกษัตริย์แห่งกปิลนคร แคว้นอุตตราบัญจาละเห็นวัวตัวผู้ขวิดกันตายเพราะวัวตัวเมียเป็นสาเหตุ

จากข้ออุปมาทั้ง 4 เรื่องที่มีพลังกระทบใจให้พระมหากษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์เห็นภัยของสังสารวัฏ จะเห็นได้ว่าในข้ออุปมา 4 นั้นเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารถึง 2 เรื่อง คือเรื่องของพระเจ้ากรกัณฑะและเรื่องของพระเจ้านิมิราช นอกจากนี้ยังสังเกตได้ข้ออุปมาทั้ง 2 เรื่องเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่คล้ายคลึงกับความเปรียบเกี่ยวกับอาหารใน *อรรถกถาชาดก* เรื่องอื่นดังจะอภิปรายได้ดังนี้

สำหรับข้ออุปมาเรื่องผลมะม่วงที่ทำให้พระเจ้ากรกัณฑะเห็นภัยของสังสารวัฏ สังเกตได้ว่าเหมือนกับเหตุการณ์ใน *อรรถกถา มหาชนกชาดก* ตอนที่พระมหาชนกเห็นผลมะม่วง 2 ต้น ต้นหนึ่งเสื่อมสลายเพราะมีผล ในขณะที่อีกต้นหนึ่งไม่เสื่อมสลายเพราะไม่มีผล เพื่อแสดงให้เห็นคล้ายคลึงของความเปรียบนี้เด่นชัดขึ้น จึงนำความเปรียบที่ปรากฏ *อรรถกถาชาดก* ทั้ง 2 เรื่องมาเปรียบเทียบกันในรูปแบบตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 10 แสดงการเปรียบเทียบการใช้ผลมะม่วงเป็นความเปรียบเทียบเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อมใน อรรถกถาภูมิภาการชาดก และ อรรถกถา महाชนกชาดก

อรรถกถาภูมิภาการชาดก	อรรถกถา महाชนกชาดก
<p>ฝ่ายพระราชาทรงกรีธาในพระราชอุทยานตลอด ทั้งวันแล้ว ตอนเย็นเมื่อทรงประทับนั่งบน คอช้างต้นที่ตกแต่งแล้ว เสด็จไปทอดพระเนตร เห็นต้นมะม่วงนั้น จึงเสด็จลงจากคอช้างแล้ว เสด็จไปที่โคนต้นมะม่วง ทรงมองดูลำต้นพลา งทรงดำริว่า ต้นมะม่วงต้นนั้นเมื่อเข้านี้เอง เต็มไป ด้วยผลเป็นพวงส่ง่างาม ทำความอิมตาให้แก่ผู้ดู ทั้งหลายยืนต้นอยู่ บัดนี้ เขาเก็บผลหมดแล้ว หักห้อยรุ่งโรจน์ยืนต้นอยู่ไม่งาม เมื่อทรงมองดูต้น อื่นอีกได้ทรงเห็นต้นมะม่วงต้นอื่นที่ไม่มีผลแล้ว ประทับยืนที่ควงไม้้นั้นเอง ทรงทำต้นมะม่วง มีผลให้เป็นอารมณ์ว่า <u>ต้นไม้ต้นนั้นยืนต้นส่ง ่างามเหมือนภูเขากววมณีได้้น เพราะตัวเองไม่มี ผล ส่วนมะม่วงต้นนี้ถึงความย่อยยับอย่างนี้ เพราะออกผล แม้ท่ามกลางเรือนนี้ก็เช่นกันกับ ต้นมะม่วงที่ออกผล ส่วนการบรรพชาเป็นเช่นกับ ต้นไม้ที่ไม่มีผล ผู้มีทรัพย์นั้นแหละมีภัย ส่วนผู้ ไม่มีทรัพย์ไม่มีภัยแม้เขาก็ควรเป็นเหมือนต้นไม้ที่ ไม่มีผลดังนี้แล้ว</u> (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :348)</p>	<p>พระมหาสัตว์ประทับบนคอช้างเสด็จ...ฝ่าย คนเหล่านี้ยังไม่ได้ผลนั้น ก็ทำลายกิ่งด้วย ท่อนไม้ ทำเสียไม่มีใบ ต้นก็หักโค่นลง มะม่วงอีกต้นหนึ่งตั้งอยู่ตรงงาม งดงามเขามี พรรณดังแก้วมณี พระราชาเสด็จออกจาก พระราชอุทยานทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึง ตรัสถามเหล่าอมาตย์ว่า นี่อะไรกัน เหล่า อมาตย์กราบทูลว่า มหาชนทราบว่าเป็นองค์ เสวยผลมีรสเลิศแล้ว ต่างก็แย่งกันกินผล มะม่วงนั้น พระราชาตรัสถาม ว่าใบและ วรรณะของต้นนี้สิ้นไปแล้ว ใบและวรรณะ ของต้นนอกนี้ยังไม่สิ้นไปเพราะเหตุไร อมาตย์ ทั้งหลายกราบทูลว่า ใบและวรรณะของอีก ต้นหนึ่งไม่สิ้นไปเพราะไม่มีผล พระราชาทรง สดับดังนั้น ได้ความสังเวช ทรงดำริว่าต้นนี้ มีวรรณะสดเขียวตั้งอยู่แล้วเพราะไม่มีผล แต่ ต้นนี้ถูกหักโค่นลงเพราะมีผล แม้ราชสมบัตินี้ ก็เช่นกับต้นไม้มีผล บรรพชาเช่นกับต้นไม้หา ผลมิได้ ภัยย่อมมีแก่ผู้มีความกังวล ย่อมไม่ มีแก่ผู้ไม่มีความกังวล ก็เราจักไม่เป็นเหมือน ต้นไม้มีผล จักเป็นเหมือนต้นไม้หาผลมิได้ <u>เราจักสละราชสมบัติออกบวช</u> (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 63 :115- 116)</p>

ดังที่ได้อภิปรายผลการศึกษานในหัวข้อ 4.3.1 แล้วว่าความเลื่อมของต้นมะม่วงเป็นความเปรียบแทนทุกข์ ผลมะม่วงเป็นความเปรียบแทนทั้งวัตถุและกิเลสที่เป็นเครื่องผูกให้มนุษย์ติดอยู่ในสังสารวัฏซึ่งเป็นวังวนแห่งความทุกข์ ความเข้าใจนัยแห่งธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบดังกล่าวจึงแสดงให้เห็น “ปัญญา” ของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์เป็นอย่างดี กล่าวคือแสดงให้เห็นทั้งที่มาของปัญญาของกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ว่ามีลักษณะเป็นจินตมยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากคิดใคร่ครวญด้วยพระองค์เอง โดยเชื่อมโยงความเลื่อมของมะม่วงที่มีผลกับการครองเรือนหรือครองราชสมบัติ และเชื่อมโยงต้นมะม่วงที่ไม่มีผลกับการบรรพชาหรือการสละราชสมบัติ เมื่อเกิดกระบวนการคิดพิจารณาจนเข้าใจสาระธรรมที่ผ่านต้นมะม่วงที่เห็นแล้ว กษัตริย์ทั้งสองพระองค์จึงแสดงให้เห็นภาวะของผู้มีปัญญาในทางพุทธศาสนา นั่นคือผู้ที่เข้าใจสาเหตุแห่งทุกข์หรือสมุทัยตามแนวคิดอริยสัจสี่

สำหรับข้ออุปมาเรื่องแรงคาบขึ้นเนื้อที่ทำให้พระเจ้านิมิราชเห็นโทษของกามยึดมั่นในกาม แม้จะไม่คล้ายคลึงเท่ากับความเปรียบเรื่องผลมะม่วงใน*อรรถกถามหาชนกชาดก* แต่ก็สังเกตได้ว่าการใช้ขึ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกาม และการสละก้อนเนื้อเป็นความเปรียบแทนการสละกามมีลักษณะใกล้เคียงกับชุดความเปรียบเรื่องแรงสำรอกเนื้อใน *อรรถกถาหัตถิปาลชาดก* เพราะปรากฏการใช้ขึ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามเหมือนกัน ทั้งยังแสดงการยึดมั่นถือมั่นในกามเป็นเหตุแห่งความทุกข์ การสละกามได้จึงเป็นความสุขอย่างแท้จริง

พระราชาทรงเห็นนกล่าวนั้น แล้วทรงดำริว่านกตัวใดๆคาบ
ก้อนเนื้อ นกตัวนั้นๆนั้นแหละมีความทุกข์ ส่วนนกตัวใดๆทิ้งสละก้อน
เนื้อนั้นทิ้ง นกตัวนั้นๆนั้นแหละมีความสุข. แม้กามคุณทั้ง 5 เหล่านี้
ผู้ใดๆยึดถือไว้ ผู้นั้นๆนั้นแหละมีความทุกข์ ส่วนผู้ไม่ยึดถือมันนั้นแหละ
มีความสุข เพราะว่ากามเหล่านี้เป็นของสาธารณะสำหรับคนจำนวนมาก. ก็แลเรามีหญิงหมื่นหกพันนาง เราควรจะละกามคุณทั้ง 5 แล้วเป็น
สุขเหมือนเหยี่ยวตัวที่ทิ้งก้อนเนื้อ

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :351)

ข้อความที่คัดมาแสดงข้างต้นได้แสดงให้เห็นพลังของความเปรียบที่มีพลังกระทบใจให้พระเจ้านิมิราชเกิดการพิจารณาใคร่ครวญจนเกิดปัญญา กล่าวคือเข้าใจว่าความทุกข์มีเหตุมาจากการยึดมั่นในกาม โดยอุปมาตัวพระองค์เองที่มี “*หญิงหมื่นหกพันนาง*” กับแรงที่คาบเนื้อว่าต้องเป็นทุกข์เพราะต้องถูกรุมแย่งชิงกามอันเป็นที่ของสาธารณะ ของน่าปรารถนาของสัตว์อื่น ๆ

เมื่อเห็นแรงที่สละก้อนเนื้อแล้วเป็นสุข พระองค์จึงเปรียบพระองค์เองว่าจะเป็แรงที่เป็นสุขได้ก็ ต้องสละกามหรือราชสมบัติ

จากการอธิบายความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่แสดงให้เห็นเหตุแห่งทุกข์ และ แสดงให้เห็นภาวะของผู้มีปัญญาว่าเป็นผู้ที่เข้าใจว่าความทุกข์มีเหตุมาจากอะไร กล่าวได้ว่าความ เปรียบเกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่นมากในการสื่อสารธรรมเรื่องเหตุแห่ง และทำให้เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ เห็นได้จากการใช้อาหารคนละชนิดมาเป็นความเปรียบในเรื่องพระ เจ้ากรกัณฑะ และพระเจ้านิมิราช แต่ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสองชนิดต่างก็มีพลังกระทบ ใจ ทำให้เกิดการคิดพิจารณาจนเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ได้

เมื่อมีปัญญาเข้าใจว่าความทุกข์คือการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏนั้นมีเหตุมาจาก อะไร ก็ดับทุกข์คือการหลุดพ้นจากการเวียนตายเกิดได้ สังเกตได้ว่าหลังจากที่กษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์เกิดปัญญาเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ผ่านข้ออุปมาทั้ง 4 เรื่อง กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ล้วนบรรลุ ธรรมด้วยวิธีเดียวกัน ดังแสดงเปรียบเทียบในรูปตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 11 แสดงขั้นตอนการบรรลุธรรมของกษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์จนเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าใน อรรถกถาภูมิภาคารชาดก

พระเจ้ากรกัณฑะ	พระเจ้านคคช	พระเจ้านิมิราช	พระเจ้าทุมมุขะ
ทรงกำหนดการ ลักษณะเจริญวิปัสสนา ยังปัจเจกโพธิญาณให้ เกิดขึ้นแล้ว ทรงรำลึก อยู่ว่าบัดนี้เราทำลาย กระท่อม คือห้องของ มารดาแล้ว. การ ปฏิสนธิในภพทั้ง 3 เราตัดขาดแล้ว. สัมม แหล่งอุจจาระคือ สงสาร เราล้างแล้ว. ทะเลน้ำตาเราวิดแห้ง	ทรงทำการกระทบกัน แห่งกำไลให้เป็น อารมณ์แล้วทั้งที่ทรง นั่งอยู่นั้นแหละทรง กำหนดไตรลักษณ์ เจริญวิปัสสนาแล้วยัง ปัจเจกโพธิญาณให้ เกิด (มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :348)	พระองค์ทรงมนสิการ โดยแยบคายอยู่ทั้งๆที่ ทรงนั่งอยู่นั้นแหละ ทรงกำหนดไตรลักษณ์ เจริญวิปัสสนาแล้วยัง ปัจเจกโพธิญาณให้ เกิดขึ้น. (มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :348)	เราควรจะประหาร กิเลสที่เป็นเหตุให้สัตว์ ทั้งหลายหวั่นไหว. พระองค์ประทับ ยืนอยู่นั้นแหละทรง กำหนดไตรลักษณ์ เจริญวิปัสสนาแล้วยัง ปัจเจกโพธิญาณให้ เกิดขึ้น (ม ห า ม กุ ฎ ร า ษ วิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :352)

พระเจ้ากัณทกะ	พระเจ้านัคคชี่	พระเจ้านิมิราช	พระเจ้าทุมมุชะ
แล้ว. กำแพงกระดูก เราพังแล้ว. เราจะไม่มีการ ปฏิบัติอื่นอีกตั้งนี้ได้ ทรงแต่งตั้งด้วย เครื่องประดับทั้งหมด ประทับยืนอยู่แล้ว. (มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2543 เล่ม 59 :347-348)			

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการเกิดปัญญาของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์เหมือนกัน โดยเริ่มจากการพิจารณาข้ออุปมาทั้ง 4 เรื่อง อย่างแยกกาย ส่งผลให้เกิด การกำหนดรู้ไตรลักษณ์¹⁶ อันสัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนา หรือการฝึกอบรมให้เกิดปัญญา โดยเริ่มจากการพิจารณาความไม่เที่ยงทั้งหลายในกาย อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าปัญญาของพระเจ้า ปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์เป็นภาวนามยปัญญาเพราะปัญญานั้นเกิดขึ้นจากการปฏิบัติของ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์เอง ปัญญาเ็นเองจึง **“ยังปัจเจกโพธิญาณให้เกิดขึ้น”**

การให้รายละเอียดระยะเวลาแห่งการเกิดปัญญาของพระปัจเจกพุทธเจ้าตั้งแต่ พิจารณาข้ออุปมาโดยแยกกายจนกระทั่ง **“ยังปัจเจกโพธิญาณให้เกิดขึ้น”** ว่าเกิดขึ้นเพียง

¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) (2551:119-120) อธิบายความหมายของไตรลักษณ์ว่า “ลักษณะสาม อากาที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นอย่างนั้นๆ 3 ประการได้แก่ 1 อนิจจตาความเป็นของไม่เที่ยง 2. ทุกขตาความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ 3 อนัตตตาความเป็นของ มิใช่ตัวตน (คนไทยนิยมพูดสั้นๆว่าอนิจจังทุกขังอนัตตาและแปลง่ายๆว่า “ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็อนัตตา”) ลักษณะเหล่านี้มี 3 อย่างจึงเรียกว่าไตรลักษณ์, ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้มีแก่ธรรมที่เป็นสังขตะคือสังขารทั้งปวง เป็นสามัญเสมอเหมือนกันจึงเรียกว่าสามัญลักษณะ(ไม่สามัญแก่ธรรมที่เป็นอสังขตะคืออวิสังขารซึ่งมีเฉพาะ ลักษณะที่สามคืออนัตตตาอย่างเดียวไม่มีลักษณะสองอย่างต้น); ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอนเป็นกฎ ธรรมชาติมีอยู่ตามธรรมดาจึงเรียกว่าธรรมนิยาม”

ชั่วขณะเดียว สังเกตได้การกล่าวถึงขณะที่พระปัจเจกพุทธเจ้าบรรลุนิพพานว่า **“ทั้ง ๆ ที่ทรงนั่งอยู่นั้นแหละ”** หรือ **“พระองค์ประทับยืนอยู่นั้นแหละ”** แสดงให้เห็นว่ากระบวนการบรรลุพระโพธิญาณเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว โดย อรรถกถา *กัมมกชาดก* ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของ “การกระทำในใจให้แยบคายในธรรม” หรือโยนิโสมนสิการว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการที่จะนำไปสู่ปัญญา โดยนัยนี้อาจจะกล่าวได้ว่าจุดสำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดปัญญา คือการพิจารณาข้ออุปมาทั้ง 4 เรื่องอย่างรอบคอบและแยบคาย ทั้งนี้อาจจะกล่าวได้ความเปรียบที่เป็นกลวิธีการสอนที่ทำให้เกิดโยนิโสมนสิการ เพราะไม่ได้เป็นการบอกกล่าวอย่างตรงไปตรงมา หากแต่เป็นการใช้กลวิธีเปรียบเทียบที่เรียกร้องให้เกิดการคิด การพิจารณาอย่างรอบคอบของผู้พิจารณาความเปรียบ

จากการอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้าข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า *อรรถกถากัมมกชาดก* ได้สื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในหลายมิติ กล่าวคือได้แสดงให้เห็นภาวะของผู้มีปัญญาตามนัยของพุทธศาสนา กล่าวคือเป็นผู้รู้เหตุแห่งทุกข์หรือเข้าใจสมุทัยตามแนวคิดอริยสัจสี่ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นวิธีปฏิบัติที่นำไปสู่ปัญญา อันได้แก่การกระทำในใจให้แยบคายในธรรม หรือโยนิโสมนสิการนำไปสู่การเจริญวิปัสสนาซึ่งทำให้เกิดปัญญาในอีกชั้นหนึ่ง นั่นคือการมีปัญญาที่ทำให้สามารถกำจัดอวิชชา เมื่อกำจัดอวิชชาได้ก็ทำให้ไม่เกิดดวงจรแห่งความทุกข์ต่อไป พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (ม.ป.ป.: 49) ได้อธิบายความสำคัญของการปัญญาในการเข้าใจเหตุแห่งทุกข์และการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาว่า

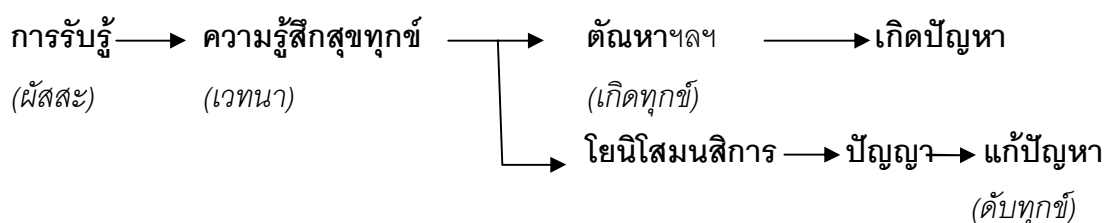
.....ที่นี้สิ่งที่เรียกว่าปัญญานั้น นั้นแหละคือตัวปัญญา
 อย่างยิ่งแล้ว เป็นปัญญาอย่างยิ่งที่ ไม่ไปหลงยึดมั่นถือมั่นอะไร
 ว่าเป็นตัวเรา ว่าเป็นของเรา นี่ขอให้รู้หลักโดยทั่วไปอย่างนี้
 เสียก่อน ว่าความรู้สติปัญญา ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึด
 มั่นถือมั่นนั้นแหละ จะต้องเอามาทำให้แจ่มแจ้งอยู่ในใจ
 ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้าออกจึงจะห้ามกันความเกิดของกิเลส
 หรือความทุกข์ได้ นี่คือหลักทั่วไปมีอยู่อย่างนี้ ว่าเราต้องบริสุทธิ์
 ด้วยปัญญา พันทุกข์ด้วยปัญญา นี้ข้อแรก

ข้อถัดมาก็คือปัญญา ที่เรียกว่า ปัญญานั้น คือรู้แจ่มแจ้ง
 ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรโดยความเป็นตัวเราหรือของเรานั้นแหละคือ
 ปัญญา ที่นี้จะทำให้มีปัญญาแจ่มแจ้งอย่างนี้อยู่ทุกลมหายใจ
 เข้าออกได้อย่างไร นี่เป็นปัญหาที่ 2

ในส่วนของการเกิดปัญญาของผู้อ่าน อาจจะกล่าวได้ว่าการเกิดปัญญาของผู้อ่านเป็นไปในทำนองเดียวกับกระบวนการเกิดปัญญาใน *อรรถกถาโศภนชาดก* นั่นคือผู้อ่านจะความเข้าใจว่าความทุกข์นั้นย่อมมีเหตุผ่านการพิจารณาและเชื่อมโยงความหมายตามที่มีความเปรียบเทียบ การปรากฏชุดความเปรียบเทียบถึง 4 ชุดที่ต่างสื่อสาระธรรมเรื่องเดียวกันเปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้คิดและพิจารณาความเปรียบเทียบที่สัมพันธ์กับภูมิหลังหรือประสบการณ์ส่วนตัวของผู้อ่าน อย่างไรก็ตามการปรากฏชุดความเปรียบเทียบที่เป็นความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารถึง 2 เรื่องก็แสดงให้เห็นว่าความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารเป็นความเปรียบเทียบที่สื่อสาระธรรมได้เด่นชัดมาก ดังที่ได้แสดงตารางเปรียบเทียบแล้วยังปรากฏชุดความเปรียบเทียบในลักษณะเดียวกันใน *อรรถกถามหาชนกชาดก*

จากการอภิปรายผลการศึกษาคำข้อ 4.4. 1 และ 4.4.2 กล่าวได้ว่าความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทำให้ผู้อ่านเกิดปัญญาในหลายมิติ มิติแรกคือการเข้าใจความหมายของปัญญาตามนัยแห่งพุทธศาสนา กล่าวคือความรู้แจ้ง ความเข้าใจแนวคิดอริยสัจสี่ นั่นคือการรู้ว่ต้นเหตุเป็นเหตุแห่งความทุกข์ และในขณะเดียวกันก็เข้าใจว่าหนทางดับทุกข์ต้องเริ่มจากการเข้าใจก่อนว่าทุกข์มีสาเหตุมาจากอะไร เพื่อให้สามารถแก้ไขทุกข์ที่สาเหตุได้ นอกจากการทำให้เข้าใจความหมายของปัญญาตามนัยของพุทธศาสนาแล้ว ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกยังทำให้ผู้อ่านเกิดปัญญาด้วยการแสดงให้เห็นทั้งโทษของอวิชชา และปัญญาในการดับทุกข์ ทั้งนี้เพื่อนำให้ผู้อ่านได้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของปัญญา โดยชี้ให้เห็นว่าจุดเริ่มต้นของปัญญาเริ่มต้นจากวิธีคิดหรือโยนิโสมนสิการ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2556:11) ได้แสดงแผนภาพที่อธิบายความสำคัญของโยนิโสมนสิการที่เข้ามาตัดดวงจรแห่งทุกข์

แผนภาพที่ 2 แสดงความสำคัญของโยนิโสมนสิการที่ตัดขวางกระบวนการทำให้เกิดทุกข์

จากแผนภาพข้างต้นอาจจะกล่าวได้ว่าภาพแผนข้างต้นสัมพันธ์กับทั้งภาวะของผู้ไม่มีปัญญาดังแสดงตัวอย่างของกานใน *อรรถกถาโศภนชาดก* และภาวะผู้มีปัญญาของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ใน *อรรถกถากุมภการชาดก* อันเป็นการชี้ให้เห็นผู้อ่านเข้าใจอย่างเด่นชัดขึ้นว่าปัญญามีสำคัญอย่างไร เพื่อนำมาทำให้ผู้อ่านปฏิบัติตามวิธีการศึกษาที่นำไปสู่ปัญญาที่ปรากฏการใช้ความเปรียบเทียบเกี่ยวกับอาหารมาแสดงให้เห็นแนวทางอย่างเป็นรูปธรรมดังที่ได้อภิปรายผล

การศึกษาใน หัวข้อ 4.2.4 อาจกล่าวว่าการที่ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทำให้อรรถกถาชาดก บรรลุพันธกิจในการสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่านได้นั้น เป็นเพราะการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบนั้น เป็นประสบการณ์ส่วนบุคคล สอดคล้องกับกระบวนการเกิดปัญญาในทางพุทธศาสนาที่

ความถูกต้องแม่นยำของความรู้แบบปัญญานั้นเกิดจากการมี
ประสบการณ์โดยตรง (direct experience) ของผู้ปฏิบัติในฐานะปัจเจก
บุคคล ประสบการณ์โดยตรงในความหมายของพุทธปรัชญานี้ มิได้
จำกัดอยู่แต่ประสบการณ์ในความหมายเชิงประจักษ์ (empirical)
เท่านั้น”

(สุวรรณงา สถาอานันท์, 2550: 35)

โดยนัยนี้ อาจกล่าวได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สื่อสารธรรมเรื่องปัญญาได้อย่างโดดเด่น เพราะความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมิได้เพียงแต่ให้ความหมายของปัญญาทางในพุทธศาสนาคือความรู้ในความรู้หรืออริยชาของตนเท่านั้น หากแต่ยังได้เน้นย้ำความสำคัญของกระบวนการเกิดปัญญาว่าต้องเกิดจากการปฏิบัติของบุคคลนั่นเอง เช่นเดียวกับการบริโภคอาหารที่เป็นกรปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน นอกจากนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกยังได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการมีปัญญาว่าจะช่วยดำเนินชีวิตได้โดยไม่เกิดทุกข์ เพราะการมีปัญญาตามนัยของพุทธศาสนาคือการมองทุกอย่างตามความเป็นจริง ไม่ตกเป็นเหยื่อของต้นเหตุที่เป็นเหตุของทุกข์

จากการอภิปรายผลการศึกษาทั้งหมดข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกทำให้พันธกิจของวรรณคดีชาดกที่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาบิภรณ์ กล่าวคืออรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นปัญญาของพระพุทธเจ้าที่ทรงพ้นทุกข์และบริสุทธิ์ด้วยปัญญา ในขณะที่เดียวกันในฐานะอุปกรณในการสอนความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกก็ได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องอริยสังขันธ์อันเกิดจากปัญญาของพระพุทธเจ้ามาทำให้ผู้อ่านเกิดปัญญาด้วยการใช้อาหาร และพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับอาหาร ที่ล้วนเป็นประสบการณ์ในชีวิตประจำวันมาสื่อสารธรรมได้อย่างประณีตแบบคาย ทำให้ผู้อ่านได้รับรู้ทั้งลักษณะอันเป็นสุนทรียะ และรับรู้สาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบ

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง **ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก: เหตุแห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์** มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ ศึกษาลักษณะของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกและศึกษาสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสาระธรรมกับพันธกิจของวรรณคดีชาดก

ผลการศึกษาพบว่า จากอรรถกถาชาดกจำนวน 547 เรื่องปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารถึง 415 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 75.86 โดยการใช้อาหารเป็นความเปรียบในการสื่อสารธรรมในอรรถกถาชาดกแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือการใช้อาหาร และอาหารประเภทต่างๆมาเป็นความเปรียบจัดเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรง ลักษณะที่สองคือการใช้คำกริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหาร เช่น หิว เสพ อิ่ม ส่ำรอก และการใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะของอาหารมาเป็นความเปรียบจัดเป็นความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 229 เรื่องโดยปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนสาระธรรม 9 ประการ ได้แก่ กาม ความน่ารังเกียจของกาม พระธรรม ความตระหนี่ สติ บุญบารมี ศรัทธาในการทำทาน ศีล และปิติจากการบำเพ็ญทาน โดยปรากฏอาหารใช้เป็นความเปรียบแทนกามมากที่สุด ทั้งนี้สัมพันธ์กับคุณสมบัติของอาหารที่เชื่อมโยงได้กับกามคุณ 5 คือรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส โผฏฐัพพะ นอกจากนี้ยังปรากฏการใช้ระบุชนิดอาหารเป็นความเปรียบแทนกามที่สอดคล้องกับคัมภีร์พุทธศาสนาอื่นๆ เช่น การใช้ชิ้นเนื้อเป็นความเปรียบแทนกามที่ปรากฏเช่นเดียวกันในพระสูตรต่างๆ ในพระสูตรตันตปิฎก นอกจากนี้ในอรรถกถาชาดกยังปรากฏการนำคิลานเภสัช 5 ประการในพระวินัยปิฎกมาเปลี่ยนเป็นอนุภาคของหวานสื่ออย่างซึ่งเป็นความเปรียบแทนอริยสัจสี่ และการใช้ยาพิษเป็นความเปรียบแทนกามและพระธรรมเป็นยาแก้พิษในมิลินทปัญหา ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบในการสื่อสารธรรมเป็นลักษณะร่วมของตัวบททางศาสนา

ส่วนกลวิธีในการใช้อาหารมาเปรียบเทียบกับสื่อสาระธรรมนั้นพบการใช้กลวิธีเปรียบเทียบที่หลากหลาย กล่าวคือปรากฏกลวิธีทั้งอุปมา อุปลักษณะ หรือการกล่าวถึงอาหารร่วมกับกามคุณอื่นๆ เช่น สตรี เสียงดนตรี เพื่อเปรียบว่าอาหารก็ลักษณะร่วมกับวัตถุเหล่านั้น ซึ่งเป็นกลวิธีที่พบมากที่สุด ทั้งนี้สัมพันธ์กับการสื่อสารธรรมเรื่องกามคุณ 5 นอกจากนี้ยัง

ปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบผ่านเหตุการณ์คู่ขนานระหว่างปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุใน อรรถกถาชาดกเรื่องหนึ่งๆ และการใช้ความเปรียบในเชิงปฏิเสธกล่าวคือการอดอาหารเป็นความ เปรียบแทนการอดกาม

การที่อาหารเป็นความเปรียบแทนทั้งกามที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ และเป็นความเปรียบ แทนสติหรือพระธรรมที่เป็นหนทางนำไปสู่การดับทุกข์นั้น แสดงให้เห็นว่าอรรถกถาชาดกใช้อาหาร มาสื่อสาระธรรมได้หลายระดับ สอดคล้องกับอาหารที่นำมาเป็นความเปรียบที่มีแง่มุมให้เปรียบเทียบ ได้หลายมิติ เพราะนอกจากจะมีลักษณะสัมพันธ์กับกามคุณ 5 ที่ได้กล่าวไปในข้างต้น อาหารก็มีนัย เชื่อมโยงกับสติหรือพระธรรมในแง่ของการทำให้เกิดความเป็นปกติของร่างกายซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อ ต่อการเจริญสติหรือเจริญธรรม

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้งสิ้น 337 เรื่อง ลักษณะ ของความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมคือการใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการบริโภคอาหารมาเป็นมา ความเปรียบ โดยเปรียบเทียบกับกระบวนการบริโภคอาหารจริงๆ และการใช้รสซึ่งเป็นคุณลักษณะ ของอาหารมาเป็นความเปรียบ

จากการศึกษาพบว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อมสอดร้อยเป็นเอกภาพเดียวกับ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรง โดยพบอรรถกถาชาดกที่ปรากฏทั้งความเปรียบเกี่ยวกับ อาหารทางตรงและทางอ้อมถึง 151 เรื่อง กล่าวคือเมื่ออาหารเป็นความเปรียบแทนทั้งกามและ พระธรรม ก็ปรากฏกริยา บริโภค เสพ กิน ดื่ม เพื่อสื่อความหมายแทนทั้งการเสพกามและการเสพ ธรรม ลักษณะอีกประการหนึ่งที่เป็นความสอดคล้องระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรง และทางอ้อมคือ การใช้กริยา “หิว” กับ “กระหาย” เป็นความเปรียบแทนต้นเหตุ เพราะการเสพกาม ย่อมทำให้เกิดความกระวนกระวายดิ้นรนที่หากามนั้นมาเสพซ้ำๆ ทั้งนี้กริยาหิวกระหายซึ่งเป็น ความเปรียบแทนต้นเหตุยังสอดร้อยกับการใช้ “รสเค็มแลเปรี้ยว” ซึ่งเป็นความเปรียบแทนกิเลส กาม การใช้กริยาหิวและกระหายเป็นความเปรียบแทนต้นเหตุนี้ยังเป็นปฏิพากย์ที่เน้นความหมาย ของการใช้กริยาคำว่า “อ้อม” ที่เป็นการเปรียบแทนผู้มีปัญญา

ความสัมพันธ์ระหว่างความเปรียบแทนตรงและความเปรียบทางอ้อมที่โดดเด่นที่สุดใน อรรถกถาชาดกคือการใช้ยาพิษและขี้เนื้อเป็นความเปรียบแทนกาม และใช้กริยา “สำรอก” เป็น ความเปรียบแทนการสลักกามนั้นออกจากร่างกายเพื่อชี้ให้เห็นว่ากามเป็นเหตุแห่งทุกข์ นอกจาก การสำรอกขี้เนื้อนั้นออกจากร่างกายด้วยตนเองแล้ว ของหวานสีอย่างซึ่งเป็นความเปรียบแทน อริยสังขลาก็เป็นยาที่ทำให้สำรอกเอายาพิษหรือกามออกจากร่างกายเช่นเดียวกัน

การปรากฏการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบในอรรถกถาชาดกมากถึง 415 เรื่อง และ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทั้งสองลักษณะในอรรถกถาก็สอดร้อยเป็นเอกภาพเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมีลักษณะเป็น “ชุดความเปรียบ” ล้วน ยืนยันให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญ และมีความโดดเด่น เห็นได้จากการนำอาหารมาตั้งเป็นชื่ออรรถกถาชาดกหลายเรื่อง เช่น *อรรถกถาผลชาดก อรรถกถา กิมปักกชาดก อรรถกถาอุจฉิมภูฏัตตชาดก และอรรถกถาสุชาโกชนชาดก* เป็นต้น

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารพบในอรรถกถาชาดกทั้งในนิบาตขนาดสั้นและขนาดยาว โดยความเปรียบส่วนหนึ่งปรากฏในส่วนคาถาซึ่งแสดงให้เห็นว่าการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบ นั้นปรากฏมาตั้งแต่ชั้นพระไตรปิฎก โดยความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกมีลักษณะ เป็นอนุภาคที่ปรากฏซ้ำๆ เช่น อนุภาคกาหรือสุนัขจิ้งจอกผลิตเพลิงในท้องช้าง ซึ่งปรากฏทั้งใน อรรถกถาชาดกที่มีเรื่องสั้น จึงมีเนื้อหาของเรื่องเป็นอนุภาคนั้นเพียงอย่างเดียว เช่น *อรรถกถาสีลาชาดก* และอนุภาคดังกล่าวไปเป็นเรื่องแทรกในอรรถกถาชาดกที่มีเรื่องขนาดยาว เช่น *อรรถกถา โสณกชาดก* ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีในการสื่อสาร ธรรมที่สำคัญ เพราะปรากฏซ้ำๆ หลายรอบเพื่อเป็นการเน้นย้ำสาระธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารสามารถผนวกเข้ากับเนื้อหาของอรรถกถาชาดกที่มี หลากหลายได้อย่างกลมกลืน

นอกจากนี้ยังตั้งข้อสังเกตได้ว่าในอรรถกถาชาดกที่มีเรื่องขนาดสั้นและปรากฏความ เปรียบเกี่ยวกับอาหารนั้นมักจะมีลักษณะเป็นแบบเรื่อง กล่าวคือมีเนื้อเรื่องเหมือนกันหลายๆเรื่อง เช่น อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องกาขอเป็นเพื่อนกับนกพิราบเพราะอยากกินเนื้อ อันได้แก่ *อรรถกถา กาทกไปตกชาดก อรรถกถาโลลชาดก อรรถกถารุจิรชาดก อรรถกถามณิชาดก อรรถกถาจักกวก ชาดก อรรถกถาชาดกที่มีแบบเรื่องดาบสทศิล* อันได้แก่ *อรรถกถาโคธชาดก* (มี 2 เรื่องและชื่อ เหมือนกัน) และ *อรรถกถาโรมชาดก* รวมถึง *อรรถกถากากชาดก* ซึ่งมาจากนิทานกาวิดน้ำทะเล การปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกเหล่านี้มีที่มาจากนิทานสันสกฤต¹ แสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารได้ทำให้นิทานสันสกฤตกลายเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา เพราะการปรากฏการใช้ความเปรียบซึ่งเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์เป็นอุปกรณ์ในการสื่อสารธรรม และ

¹ ดูรายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนิทานชาดกกับนิทานสันสกฤตได้ใน (Winternitz 1973.) และ (กุสุมา รัชมนณี. 2525)

สารธรรมที่สื่อผ่านความเปรียบนั้นก็ เป็นสารธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือแนวคิด อริยสัจสี่ อันได้แก่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

ในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายของอาหารในพุทธศาสนาไว้ในอาหารสูตร พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ใว้ 4 อย่างคือ กวฬิงการอาหาร ผัสสาหาร มโนสัณฺเจตนาหาร และวิญญูณาหาร ในอรรถกถาชาดก ตัวอย่างของอาหารทั้ง 4 ประการนี้ได้ขยายความอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน ด้วยลักษณะของตัวบทที่เป็นเรื่องเล่าแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อรรถกถาชาดกจึงได้แสดงให้เห็นพฤติกรรมของตัวละครต่างๆ รวมทั้งตัวพระโพธิสัตว์เองที่ต้องประสบกับความทุกข์เพราะความเพลิดเพลิดในกาม และตัณหา ซึ่งมีเหตุมาจากอาหารทั้ง 4 อย่าง ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นทั้งตัวอย่างและความหมายของ “อาหาร” ในทางพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัดว่าอาหารในทางพุทธศาสนามีได้จำกัดความหมายแค่สิ่งที่มีมนุษย์บริโภคเข้าไปในร่างกายเท่านั้น แต่หมายถึงอาหารทุกอย่างที่มีมนุษย์เสพเข้าไปเป็น “ปัจจัย” หล่อเลี้ยงให้เกิดความทุกข์

ในเมื่ออาหารเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ได้ อาหารก็ย่อมเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การดับทุกข์ได้ เช่นเดียวกับการปรากฏอาหารสูตรอีกพระสูตรหนึ่งในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค โดยแสดงให้เห็นว่าองค์ธรรมสำคัญในการเจริญโพชฌงค์หรือองค์ธรรมในการตรัสรู้ ว่าต้องระวังมิให้จิตเกิดนิวรณ์ และกระทำในใจให้แยบคายในธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดโพชฌงค์ 7 อรรถกถาชาดกได้ขยายความและแสดงธรรมะนี้้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหาร โดยใช้อาหารเป็นความเปรียบแสดงให้เห็นตัวอย่างของนิวรณ์ เช่น กามฉันทะ ถีนมิทธะ โดยแสดงตัวละครทั้งหลายรวมทั้งพระโพธิสัตว์ หรือแม้กระทั่งพระอรหันต์เองก็เคยถูกนิวรณ์รบกวนจิตทำให้ไม่สามารถเจริญสมาธิได้ นอกจากนี้ในอรรถกถาชาดกยังปรากฏการใช้อาหารเป็นความเปรียบแทนการกระทำในใจให้แยบคายในธรรมหรือโยนิโสมนสิการ โดยเชื่อมโยงความหมายของการที่ร่างกายดูดซึมอาหารไปใช้เกิดประโยชน์ดุจเดียวกับการฟังธรรมและนำธรรมนั้นไปพิจารณาให้รอบคอบแยบคาย

การปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดปัญญาในทางพุทธศาสนาเป็นการปฏิบัติที่เป็นประสบการณ์ตรง เฉพาะส่วนบุคคล ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกจึงสื่อแนวทางประเพณีธรรมนี้ได้ อย่างเด่นชัดที่สุด เพราะการบริโภคอาหารเป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลเช่นเดียวกับประสบการณ์ทางธรรม และเป็นประสบการณ์สามัญที่มนุษย์ทุกคนมี การสร้างเหตุการณ์ในอรรถกถาชาดกหลายๆเรื่องว่าพระโพธิสัตว์เคยเป็นผู้หลงใหลในกาม แล้ว “สำรอก” กามจนเจริญสมาธิ เกิด

ปัญญาดับกิเลสได้ ก็เพื่อโน้มน้าวใจให้เห็นว่าแนวทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์นั้นสามารถปฏิบัติได้จริง โดยเริ่มจากการลงมือปฏิบัติเองของบุคคลแต่ละคนเป็นสำคัญ

แม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดกมาแล้วก็ตาม เช่น งานวิจัยของสหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2545) แต่จะเห็นได้ว่า เป็นพิจารณาอรรถกถาชาดกในแง่ของการเป็นวรรณคดีเพื่อสอนหลักปฏิบัติทั่วไปของฆราวาส แนวคิดเรื่องปัญญาที่ปรากฏก็มีลักษณะเป็น “โลกีย์ปัญญา” งานวิจัยนี้ที่พิจารณาอรรถกถาชาดกในฐานะวรรณคดีพุทธศาสนา โดยศึกษาเรื่องความเปรียบเกี่ยวกับอาหารได้แสดงผลการศึกษาในอีกแนวทางหนึ่งว่า หากพิจารณาในมิติของความเปรียบ อรรถกถาชาดกสี่แนวคิดเรื่องปัญญาทั้งในระดับ “โลกีย์ปัญญา” และ “โลกุตตรปัญญา” กล่าวคือการใช้อาหารเป็นความเปรียบแสดงเหตุแห่งทุกข์ ทำให้ผู้อ่านเกิด “ปัญญา” คือความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์หรือสมุทัยตามแนวคิดอริยสัจสี่ว่ามีเหตุมาจากตัณหาหรือความเพิลิตเพลินในกาม นอกจากนี้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกก็ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็นความสำคัญของปัญญาที่ทำให้ชนผู้นั้น “อิม” คือปราศจากระวนกระวายเพราะตัณหาเป็นสาเหตุ โดยนัยนี้อาจจะกล่าวได้ว่าความเปรียบเกี่ยวกับอาหารแสดงให้เห็นความหมายของผู้มีปัญญา และความสำคัญปัญญาที่จะช่วยให้ดำเนินชีวิตได้โดยไม่ถูกตัณหาซึ่งเป็นเหตุของความทุกข์เบียดเบียน

การที่อรรถกถาชาดกใช้ความเปรียบเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสื่อสารธรรม ก็เพราะความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ทำให้ผู้อ่านเกิดปัญญาจากการพิจารณาใคร่ครวญความหมายณะตามความเปรียบสื่อ ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดกจึงทำให้พันธกิจหรือหน้าที่ของอรรถกถาชาดกที่เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาบริบูรณ์ กล่าวคือในฐานะวรรณคดีพุทธศาสนา อรรถกถาชาดกมีหน้าที่สำคัญในสื่อสารธรรมเรื่องเหตุแห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนาให้ผู้อ่านเข้าใจ ธรรมเป็นเรื่องนามธรรมเข้าใจยาก การใช้อาหารซึ่งเป็นประสบการณ์สามัญมาเป็นความเปรียบจะเอื้ออำนวยต่อการใช้ความคิด จินตนาการ หรือประสบการณ์ มาร่วมเชื่อมโยงความหมาย และยังทำให้ความเปรียบมีพลังกระทบใจผู้อ่านเพราะสัมพันธ์กับภูมิหลังที่ผู้อ่านเคยมี ด้วยลักษณะเช่นนี้เอง ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารจึงเป็นกลวิธีที่ประสบความสำเร็จในการสื่อสารธรรมแก่ผู้อ่าน

ข้อเสนอแนะ

ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีความโดดเด่นมาก โดยเฉพาะการเปรียบเทียบอาหารกับกาม และพฤติกรรมการบริโภคอาหารกับการเสพสังวาส น่าจะมี

การศึกษาความเปรียบเกี่ยวกับอาหารโดยใช้กลุ่มข้อมูลในการศึกษาเป็นวรรณคดีหรือวรรณกรรมประเภทอื่นๆ เช่น วรรณกรรมประเภทนิราศ วรรณกรรมปัจจุบันอันได้แก่ เรื่องสั้น นวนิยาย เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบว่ามโนทัศน์ในการใช้อาหารเป็นความเปรียบในการสื่อความในวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทอื่นๆ ว่าเหมือนหรือแตกต่างจากผลการศึกษาในงานวิจัยนี้อย่างไร เพื่อให้เห็นระบบมโนทัศน์ในการใช้อาหารมาเป็นความเปรียบในการสื่อความเด่นชัดขึ้น

อรรถกถาชาดกเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่น่าสนใจ นอกจากการสื่อสารธรรมทางพุทธศาสนาแล้ว ลักษณะที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในอรรถกถาชาดกคือการปะทะกันระหว่างแนวคิดทางพุทธศาสนากับแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ เช่น แนวคิดเรื่องวรรณะ แนวคิดเรื่องพิธีกรรม แม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องการปะทะกันระหว่างแนวคิดทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์แต่ มักจะใช้พระไตรปิฎกเป็นข้อมูลในการศึกษา ดังนั้นหากนำอรรถกถาชาดกมาเป็นข้อมูลในการวิจัยก็อาจจะเพิ่มแง่มุมในการศึกษาให้หลากหลายและเด่นชัดขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กุสุมา รัชชมณี.2549.การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต.กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กุสุมา รัชชมณี. 2525. นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต. นครปฐม : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- กำพล ศรีวัฒน์กุล[บรรณารักษ์].2527.คู่มือการใช้ยา ฉบับสมบูรณ์ .กรุงเทพฯ : เมดาร์ท.
- ขนิษฐา รัตวินิช.2546.ความเปรียบในปัญญาชาดกฉบับล้านนา.วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จรรยา เจริรัตน์. 2522.วรรณะศูทรในสมัยพระเวท.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จรวี พิมพ์สมฤดี. 2552. การศึกษาความทุกข์ของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาศึกษา บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต.2552. กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน กาพย์เห่รัศมีรามรสร่าง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ญาดา อารุณเวช.2526.ความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ฐานิสร์ ชาครัตน์พงศ์.2537. ความรู้เรื่องชาดก. ใน ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ และ อนันต์ เหล่า เลิศวรกุล [บรรณารักษ์] .อายุบวร ,หน้า 53-64. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตินาร์ บุญธรรม, 2552-2553, “บทบาทและความสำคัญของ “อาหาร” ในราชประเพณีสมัย
รัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน)”. ใน **วารสารไทยศึกษาฉบับสมบััติภูมิปัญญา
อาหารไทย**. 5 (สิงหาคม 2552- มกราคม 2553): 67-86.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ.2524. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ธเนศ เวศร์ภาดา.2549.**หอมโลกวรรณศิลป์ การสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีไทย**.กรุงเทพฯ :
ปาเจรา.

บรรจบ บรรณรุจี .2549.**ปฏิจจสมุปบาท : กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต เกิด-ดำรงอยู่-
ตาย-และสืบต่ออย่างไร**.กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บรรจบ พันธุเมธา. 2525. **พจนานุกรมเขมร - ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชชนเล่ม 5**.
กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์

บุญชอบ เจริญทรัพย์.2520. **อุปมา อุปไมย ในพระไตรปิฎก**.วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ.2543.**วิเคราะห์รสวรรณคดีไทย**.กรุงเทพฯ : ศยาม.

ปรีชา ช่างขวัญยืน .2517.**พื้นฐานของการใช้ภาษา**.กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมอบให้
พิมพ์ จำหน่ายที่ไทยวัฒนาพานิช.

ปรียารัตน์ เชาวลิขิตประพันธ์. 2549.**การสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย : การศึกษา
อนุภาคทางคติชนวิทยา**.พิมพ์ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิขุ.2530.พิมพ์ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิพล
โลกิขุ.

พรทิพย์ ชูศักดิ์.2524.**วิเคราะห์ความคิดเรื่องความทุกข์ของโซเป็นสาวเออร์**.วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรวิภา วัฒนรัชานากุล.2534. **การศึกษาทบาทของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต).2531.**พัฒนาปัญญา.** พิมพ์ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) .2542.**การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้ สมาธิวิปัสสนาตามวิถีธรรมชาติ.**กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ).ม.ป.ป.**คู่มือดับทุกข์ ฉบับสมบูรณ์** .กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ).2540.**เรื่องสำคัญที่สุดสำหรับพุทธบริษัท : ปฏิจจสมุปบาท หลักปฏิบัติอริยสังข์ที่สมบูรณ์แบบ.**กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) .2554.**อริยสังข์สำหรับคนสมัยใหม่.**กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2546. **ทุกข์สำหรับเห็นแต่สุขสำหรับเป็น (แก่นแท้พุทธศาสนา).**พิมพ์ครั้งที่ 9.กรุงเทพฯ:ธรรมสาร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2544. **พุทธวิถีในการสอน.**กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์สหธรรมิก.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต).2551. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**(ชำระเพิ่มเติมครั้งที่1). พิมพ์ครั้งที่11.กรุงเทพฯ: เอส.อาร์. ฟรินดิงแมสโปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต).2552.**พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่11.กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต).2556.**โยนิโสมนสิการ:วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 24.ม.ป.ท.

พระพุทโธมโห. 2554.**คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ผู้แปลและเรียบเรียง).พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ธนาเพส

พระมหากิตติศักดิ์ กิตติวิฑฒโน (ช่างทอง).2555.**ศึกษาวิเคราะห์หัจฉริยะในพระพุทศาสนาเถรวาท.**วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาฉัตรชัยมูลสาร.2545.**อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค**.วิทยานิพนธ์อักษรปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาดรงค์ เพชรบุญดี. 2539.**การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของหญิงร้ายในชาตกัณฐ-**
กถา.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาภรตการวิสุทฺโธ (มาษพิมล). 2545. **พุทธวิถีในการสอนแบบอุปมาโวหารในอรรถ-**
กถาธรรมบท. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหามานพ เจื้อจันท์. 2540. **การบูชาัญญในพระไตรปิฎก**.วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระมหาวิญญ์ แสงกล้า.2544. **วิเคราะห์ตัวละครสัตว์ที่สำคัญในอรรถกถานิทานชาดก**
หมวดขุททกนิกาย.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระสังฆรักษ์ชิตมหาสามิ.2504.**คัมภีร์สุโธธาลังการ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. แปล
โดย แย้ม ประภัสร์ทอง.พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พิสิทธิ กอบบุญ.2548.**ปุจฉา- วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยุวพาส์ (ประทีปะเสน) ชัยศิลป์วัฒนา.2542.**ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี**.พิมพ์ครั้งที่1.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มรกต วัฏฏะสิงห์.2538. **ความทุกข์ในวัยเด็กในนวนิยายเรื่อง เลอ เปอติ โซส และ แจ็ค**
ของ อัลฟงส์ โดเดต์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 2 พระวินัยปิฎกมหาวิภังค์ ภาค 2 .กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 5 พระวินัยปิฎกมหาวาร ภาค 2 .กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 9.สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 10. สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 12 สุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลป้อนาสกั.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 13สุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มัชฌิมป้อนาสกั.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 14สุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย อุปรป้อนาสกั. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 16 พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 19 พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 20 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกก ทุก ดิกนิบาต. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 22 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก จักกนิบาต. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 23 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก อภิฎฐกนวกนิบาต. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 24 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต [. ปฐมปัณณาสก]. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 29 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2539 . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 30 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2465.ชาตกฏฐกถาย ปญจโม ภาค จกก-สัตตก-อภิฎฐก-นวก-ทสกนิบาตวณณนา : อุตตมตเถเรน เทวโมลินา. พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2543.พระสูตร และ อรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก เล่มที่ 1 ภาคที่ 1.พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

มหาวิทยาลัย. 2543. **พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาค
ที่ 1.**พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยในพระ
ราชูปถัมภ์พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ 2525)

มหาวิทยาลัย. 2543. **พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาค
ที่ 2.**พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยในพระ
ราชูปถัมภ์พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ 2525)

มหาวิทยาลัย. 2543. **พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาค
ที่ 3.**พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยในพระ
ราชูปถัมภ์พิมพ์เนื่องในวโรกาส ครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ 2525)

รัชনীรญา กลิ่นน้ำหอม.2551. **อุปลักษณะที่นักการเมืองไทยใช้ :การศึกษาตามแนว
อรรถศาสตร์ปริชานและวัจนปฏิบัติศาสตร์.**วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน.2545.**พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน.**กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน.2546. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542** พิมพ์ครั้งที่ 1
กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์.

วศิน อินทสระ.2548.**หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ : ธรรมดา, 2548.

วันดี อิ่มสวาสดี.2522. **“พราหมณ์” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก.**วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหา
บัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วาคัญ.2550. **อลังการศาสตร์.** แปลโดย ป.ส.ศาสตร์.กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร

วินัย ดะห์ลัน.2552-2553, “อาหารกับพิธีกรรมทางศาสนาและการบริโภคของมุสลิม,” **วารสาร
ไทยศึกษาฉบับสมมติภูมิปัญญาอาหารไทย.** 5 (สิงหาคม 2552- มกราคม 2553): 67-
86.

วินัย ดะห์ลัน.2548, “อาหารกับจิตวิญญาณทางศาสนา,” **อาหารมิติแห่งศาสตร์และศิลป์.**
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา.2544.**ภารตนิยาย**.กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง

ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา.2545.**วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ศิริพร ณ ถกลาง .2548.**ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**.
พิมพ์ครั้งที่ 1.กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมพงษ์ ไชศรีสกุล. 2525. **พฤติกรรมของสัตว์ในชาติกัฎฐกถา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษา
ตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมพร ลำพุกธา.2527.**ความคิดเรื่องการติดขัดและความหลุดพ้นจากทุกข์ในพุทธปรัชญา**
เถรวาท.วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา.2547.**กิน:มุมมองของพุทธศาสนา**.กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ตำราคณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา.2543. **ทุกข์ในพุทธปรัชญา : มุมมองจากลัทธิคาร์วิน**.รายงานผลการวิจัย
กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ.2545.**แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก**.วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายวรุณ น้อยนิมิตร.2542. **อรรถกถาชาดก :การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทย**
และความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น.วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา.2549.**เจิมจันท์กังสดาล : ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย**.
กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา.2550. “ภาพยนตร์เข็มเครื่องควานหวาน:อาหารกับอารมณ์สะเทือนใจ” ใน **รวมบทความ ยำใหญ่ใส่สารพัด:วัฒนธรรมอาหารไทย-เทศ.**กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภัค มหาวรากร.2552. **ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก.**วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพวรรณ ณ บางช้าง.2526.**ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.**กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุรพีพรรณ ชัดรามภรณ์. 2550. **อาหาร อารมณ์ และอำนาจของสตรีในวรรณกรรมร้อยแก้ว ตะวันตกร่วมสมัย.** กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอานันท์.2550. **ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา.**พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อนุสรณ์ อุณโณ.2539. **การวิเคราะห์ชาติภักฎฤกถาด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทัยวรรณ เลาประเสริฐสุข.2546.**การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธวิธีบรรเทาทุกข์ยามเจ็บป่วย.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Aristotle.1965. On the Art of Poetry. In T.S. Dorsch (tr.) ,Classical Literary Criticism, pp.31-75. Baltimore : Penguin Books.

Basham, A.L. .1967.The Wonder that Was India. 3d rev.ed.London :Sidgewick& Jackson.Emile.

- Braginsky, V.I.2001. **The Comparative Study of Traditional Asian Literature**. Great Britain: Curzon Press.
- Chari, V.K. 1992. **Sanskrit Criticism**. Delhi :MotilalBanarsidass.
- Jenner, P. N. 2009. **A Dictionary of Pre-Angkorian Khmer**.Canberra : Pacific Linguistics, Research School of Pacific and Asian Studies, Australian National University.
- Lakoff, G. and Johnson, M. 1980.**Metaphors We Live By**. Chicago: The university of Chicago Press.
- MacCorma, E. R..1976. **Metaphor and Myth in Science and Religion** .Durham, N.C. : Duke Univ. Press.
- Monier – Williams: 1981.**Brahmanism and Hinduism : or Religious Thought and Life in India, as Bases on the Veda and other Sacred Books of the Hindus**. London : John Murray.
- Oldenberg, H. translated by Shridhar B. Shotri .1988. **The Religion of The Veda**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Omvedt, G. 2003. **Buddhism in India: Challenging Brahmanism and Caste**. New Dehli: Sage Publications Inc.
- Rhys Davids, T. W.1966.**The Pali Text Society's Pali-English Dictionary**. London : Published for the Pali Text Society by Luzac.
- Saddhatissa,H.1970.**Buddhist Ethics Essence of Buddhism**. Great Britain: Unwin Brothers LTD.
- Senart, E.1977.**Caste in India: The Fact and The System**.translated by Sir E. Denison Ross. Delhi: Datta Book Centre.
- Shen, V. 2001. Metaphor and narrative in Taoism and Buddhism. in **Cultural Heritage and Contemporary Change**. p.1-18 .Bangkok : Assumption University

Soloman, H. K. and Weaver, W.W. (eds.) 2003. *Encyclopedia of Food and Culture*.
Farmington Hills, MI : Thomson/Gale.

Winternitz, M. 1973. *A History of Indian Literature*, Vol. 2. New York: Russell Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่ออรรถกถาชาดกที่ปรากฏความเปรียบเกี่ยวกับอาหารที่ใช้เป็นกลุ่มข้อในการวิจัย
ทั้งสิ้น 415 เรื่อง

1. อรรถกถาอปัณณกชาดก	ว่าด้วยการรู้ฐานะและมีฐานะ
2. อรรถกถาทวารธรรมชาดก	ว่าด้วยกรรมของเทวดา
3. อรรถกถามฆเทวชาดก	ว่าด้วยเทวทูต
4. อรรถกถาสุขวิhariชาดก	ว่าด้วยการอยู่เป็นสุข
5. อรรถกถาขทิงคารชาดก	ว่าด้วยผู้ล่วงเลยโอวาท
6. อรรถกถาวาติมิคชาดก	ว่าด้วยอำนาจของรส
7. อรรถกถาโกชาชานีชาดก	ว่าด้วยม้าสินธพอาชาไนย
8. อรรถกถาติตถชาดก	ว่าด้วยการเบื่อเพราะข้าชาก
9. อรรถกถามหิลามุขชาดก	ว่าด้วยการเลี่ยมสอน
10. อรรถกถามุณิกชาดก	ว่าด้วยลักษณะของผู้มีอายุ
11. อรรถกถาติตติรชาดก	ว่าด้วยผู้มีความอ่อนน้อม
12. อรรถกถาขทิงคารชาดก	ว่าด้วยผู้มีจิตมั่นคง
13. อรรถกถาโลสกชาดก	ว่าด้วยคนที่ต้องเคี้ยวไคก
14. อรรถกถากโปตกชาดก	ว่าด้วยคนที่ต้องฉิบหาย
15. อรรถกถาอารามทุสกชาดก	ฉลาดในสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ไม่มีความสุข
16. อรรถกถาวารุณิทุสกชาดก	ผู้มีปัญญาทรม ทำให้เสียประโยชน์
17. อรรถกถาเวทัพพชาดก	ผู้ปรารถนาประโยชน์ โดยไม่แยบคายย่อมน เดือดร้อน
18. อรรถกถานักขัตตชาดก	ว่าด้วยประโยชน์คือฤกษ์
19. อรรถกถาทุมเมธชาดก	คนโง่ถูกบูชาภัย เพราะคนอธรรม
20. อรรถกถามหาสีลวชาดก	ความสำเร็จเกิดจากความพยายาม
21. อรรถกถาปุณณปาติชาดก	การกล่าวถ้อยคำที่ไม่จริง
22. อรรถกถาผลชาดก	ว่าด้วยการฉลาดดูผลไม้
23. อรรถกถาปัญญาจรูชชาดก	ว่าด้วยการบรรลุธรรมอันเกษม
24. อรรถกถากัญจนขันธชาดก	ว่าด้วยการบรรลุธรรมอันเกษม
25. อรรถกถาวานรินทชาดก	กรรมของผู้ที่ล่วงพ้นศัตรู
26. อรรถกถาตโยธรรมชาดก	ว่าด้วยกรรมของผู้ล่วงพ้นศัตรู

27. อรรถกถาเวรีวาชาดก ว่าด้วยการทำเกินประมาณ
28. อรรถกถาสังขมณชาดก ว่าด้วยการทำเกินประมาณ
29. อรรถกถาอสาตมันตชาดก ว่าด้วยหญิงเลวทราม
30. อรรถกถาอัณฑทภูตชาดก ว่าด้วยการวางใจภรรยา
31. อรรถกถาตักกชาดก ว่าด้วยลักษณะธรรมดาหญิง
32. อรรถกถาทุราชานชาดก ภาวะของหญิง ู้ได้ยาก
33. อรรถกถาอนภริตติชาดก เปรียบหญิงเหมือนของ 5 อย่าง
34. อรรถกถามุทุลักษณะชาดก
35. อรรถกถาอุจจิงคชาดก หญิงหาลูกหาผ้าได้ง่าย
36. อรรถกถาวิสวันตชาดก ตายดีกว่า คุณพิษที่คายออกแล้ว
37. อรรถกถากุททาลชาดก ว่าด้วยความชนะที่ดี
38. อรรถกถาวรุธชาดก ว่าด้วยการทำไม่ถูกขั้นตอน
39. อรรถกถาสีลวนาชาดก คนอกตัณญูหาช่องเนรคุณอยู่ทุกขณะ
40. อรรถกถาสัจจังกิชาดก ไม่ลายน้ำดีกว่าคนอกตัณญู
41. อรรถกถารุกขัมมชาดก ต้นไม้โคดเดี่ยวยอมแพ้ลม
42. อรรถกถาอสังกิชชาดก เมตตา กรุณา ทำให้ปลอดภัย
43. อรรถกถามหาสุบินชาดก ว่าด้วยพระมหาสุบิน 16 ข้อ
44. อรรถกถาอิสิสชาดก ว่าด้วยคนมีรูปเหมือนกัน
45. อรรถกถาขรัสสรชาดก ว่าด้วยบุตรที่มารดาละทิ้ง
46. อรรถกถาภิมนชาดก ว่าด้วยคำแรก กับคำหลังไม่สมกัน
47. อรรถกถาสุราปานชาดก
48. อรรถกถากาฬกัณฐชาดก ว่าด้วยมิตรแท้
49. อรรถกถาอัถัสสทวารชาดก ว่าด้วยคุณธรรมแห่งประโยชน์ 6 ประการ
50. อรรถกถากิมปิกกชาดก ว่าด้วยโทษของกาม
51. อรรถกถาสีลวิมังสนชาดก ว่าด้วยผู้มีศีล
52. อรรถกถามังคลชาดก ว่าด้วยการถือมงคลตื่นข่าว
53. อรรถกถากุหกชาดก ว่าด้วยดาบสเจ้าเล่ห์
54. อรรถกถาอกตัณญูชาดก ว่าด้วยผลของคนอกตัณญู
55. อรรถกถาลิตตชาดก ว่าด้วยลูกสกาอาบยาพิษ

56. อรรถกถามหาสารชาดก ว่าด้วยลักษณะของผู้ที่เหมาะสมกับเหตุการณ์
57. อรรถกถาวิสสาสโกชนชาดก ว่าด้วยการไว้วางใจ
58. อรรถกถาเตลปิตตชาดก ว่าด้วยการรักษาจิต
59. อรรถกถากุฎาณิชาดก ว่าด้วยพ่อค้าโกง
60. อรรถกถาปโรสหัสชาดก ว่าด้วยคนผู้มีปัญญา
61. อรรถกถาอสาตรูปชาดก ว่าด้วยสิ่งทีครอบงำคนประมาท
62. อรรถกถาปณณิกชาดก ว่าด้วยที่พึ่งที่โทษ
63. อรรถกถาเวริชาดก การอยู่ร่วมกับบุคคลที่เป็นโพร
64. อรรถกถาทุพพลกัฐชาดก ว่าด้วยช่างกลว้ไม้แห้ง
65. อรรถกถาอุทัณฺเฐชาดก ว่าด้วยหญิงใจด
66. อรรถกถาสาลิตตชาดก ว่าด้วยคนมีศิลปะ
67. อรรถกถาพาหิยชาดก เป็นคนควรศึกษาศิลปะ
68. อรรถกถากุณทกปฐชาดก ว่าด้วยมืออย่างไกร์กินอย่างนั้น
69. อรรถกถาสีกาลชาดก ว่าด้วยพราหมณ์เชื้อสุณฺข
70. อรรถกถามิตจินตชาดก ว่าด้วยปลาช่วยปลาให้พ้นขาย
71. อรรถกถาอนุสาสิกชาดก ว่าด้วยดีแต่สอนผู้อื่น
72. อรรถกถาทุพพชาดก ใต้รับโทษเพราะทำเกินขีดความสามารถ
73. อรรถกถาติตติรชาดก ว่าด้วยตายเพราะปาก
74. อรรถกถาวิภูฏชาดก ว่าด้วยการใช้ความคิดให้เป็นประโยชน์
75. อรรถกถาอกาลราวิชาดก ว่าด้วยไถ่ขันไม่เป็นเวลา
76. อรรถกถาพันธนโมกขชาดก ว่าด้วยการหลุดพ้นจากเครื่องจองจำ
77. อรรถกถากุสนาพิชาดก ว่าด้วยประโยชน์ของการผูกมิตร
78. อรรถกถานังคลีชาดก คนใจกล้าว่าคำที่ไม่ควรกล่าว
79. อรรถกถาอัมพชาดก บัณทิตควรพยายามร่ำไป
80. อรรถกถากุฎาณชาดก ว่าด้วยคนขี้ไถ่
81. อรรถกถาอสิลักขณชาดก ว่าด้วยเหตุอย่างเดียวกัน คนได้ผลต่างกัน
82. อรรถกถากลันทกชาดก ว่าด้วยมรรยาทส่อสกุล
83. อรรถกถามูสิกาชาดก ความประพฤติของผู้เอาธรรมบังหน้า
84. อรรถกถาอัคคิกชาดก ว่าด้วยหมาจิ้งจอกเจ้าเล่ห์

85. อรรถกถาโกถียชาดก ว่าด้วยคำพูดกับการกระทำไม่สมกัน
86. อรรถกถาอสัมปทานชาดก การไม่รับของทำให้เกิดการแตกร้าง
87. อรรถกถาปัญญาภิรูกชาดก ว่าด้วยความสวัสดี
88. อรรถกถาฆตาสนชาดก ว่าด้วยภัยที่เกิดจากที่พึง
89. อรรถกถาฌานโสธนชาดก ว่าด้วยสุขเกิดจากสมาบัติ
90. อรรถกถาจันทามชาดก ว่าด้วยสุขเกิดจากสมาบัติ
91. อรรถกถาสุวรรณหังสชาดก โลกมากลมหาย
92. อรรถกถาพัพพชาดก วิธีแก้เผ็ดทำให้แมวตาย
93. อรรถกถาโคธชาดก ว่าด้วยฤๅษีกินเหี้ย
94. อรรถกถาคุกุโฏฐชาดก ว่าด้วยผู้เสียหายทั้งทางน้ำทางบก
95. อรรถกถากากชาดก ว่าด้วยกาไม่มีมันเหลว
96. อรรถกถาโคธชาดก คบคนชั่ว ไม่มีความสุข
97. อรรถกถาสีกาลชาดก ว่าด้วยแสงรุ่งทำเป็นตาย
98. อรรถกถาวิโรจนชาดก ว่าด้วยผู้ถูกเยาะเย้ย
99. อรรถกถานังคภูมฺชาดก ว่าด้วยบรูชาไฟด้วยหางวัว
100. อรรถกถารารชาดก ว่าด้วยการพูดเพื่อเจ้อเพราะความเขลา
101. อรรถกถากากชาดก ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยปาก
102. อรรถกถาปุพัตตชาดก เป็นทุกข์เพราะภรรยา ไม่ได้ฝ้ายอมดอกคำ
103. อรรถกถาสีกาลชาดก ว่าด้วยสุนัขเข้าอยู่ในห้องข้าง
104. อรรถกถาเอกป็นณชาดก ว่าด้วยต้นไม้ใบเดียว
105. อรรถกถาสัญชีวชาดก ว่าด้วยโทษที่ยกย่องอัสติบุรุษ
106. อรรถกถาราชวาทชาดก ว่าด้วยวิธีชนะ
107. อรรถกถาสีกาลชาดก ว่าด้วยการทำโดยไม่พิจารณา
108. อรรถกถาสุกรชาดก ว่าด้วยหมูทำราชสีห์
109. อรรถกถาคุรุชาดก ว่าด้วยงูผู้มีคุณธรรมสูง
110. อรรถกถาภักคชาดก ว่าด้วยอายุ
111. อรรถกถาอลีนจิตตชาดก ว่าด้วยกัลยาณมิตร
112. อรรถกถาคุณชาดก ว่าด้วยมิตรธรรม
113. อรรถกถาสุหนุชาดก เปรียบเทียบม้า 2 ม้า

114. อรรถกถาโมรชาดก	ว่าด้วยนกยูงเจริญพระปริตต์
115. อรรถกถาวิเนลชาดก	ว่าด้วยหงส์ 2 ตัว
116. อรรถกถาอินทสมานโคตตชาดก	ว่าด้วยอสีตฤมา
117. อรรถกถาสันถชาดก	ว่าด้วยความสนิทสนม
118. อรรถกถาศิขณชาดก	ว่าด้วยสายตาแรง
119. อรรถกถานกุลชาดก	อย่าวางใจมิตร
120. อรรถกถาอุปสาฬหชาดก	ด้วยคุณธรรมที่ไม่ตายไปจากโลก
121. อรรถกถาสมิทธิชาดก	ว่าด้วยการไม่รู้เวลาตาย
122. อรรถกถาสกุนคัมภีชาดก	ว่าด้วยเหยี่ยวนกเขา
123. อรรถกถาอรกชาดก	ว่าด้วยการแผ่เมตตา
124. อรรถกถากัลยาณธรรมชาดก	ผู้มีกัลยาณธรรม
125. อรรถกถาทัทธรชาดก	ราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอก
126. อรรถกถามักกภูชาดก	ว่าด้วยพิง
127. อรรถกถาทุพภิกขมกภูชาดก	ว่าด้วยการคบคนชั่ว
128. อรรถกถาอาทิจจุปฐฐานชาดก	ว่าด้วยสิงห์หวู่พระอาทิตย์
129. อรรถกถากพายมูฐิชาดก	ว่าด้วยโลภมาก
130. อรรถกถาตินทุกชาดก	ว่าด้วยอุบาย
131. อรรถกถากัจจปชาดก	ว่าด้วยเต่า
132. อรรถกถาสตธรรมชาดก	ว่าด้วยสตรกรรมมาณพ
133. อรรถกถาทุททชาดก	ว่าด้วยคติของคนดีคนชั่ว
134. อรรถกถาอสีตฤมา	ว่าด้วยอสีตฤมา
135. อรรถกถาสังคามาวจรชาดก	ว่าด้วยช้างเข้าสงคราม
136. อรรถกถาวาโลทกชาดก	ว่าด้วยน้ำหาง
137. อรรถกถาอนภริตติชาดก	ว่าด้วยจิตขุนมัว-ไม่ขุนมัว
138. อรรถกถาพริวาหนชาดก	ว่าด้วยพระเจ้าพริวาหนะ
139. อรรถกถาจตุมฐิชาดก	ผู้เลวทราม 4 อย่าง
140. อรรถกถาสีหโกฐุชาดก	ตัวเหมือนราชสีห์แต่เสียงไม่เหมือน
141. อรรถกถาสีหจัมมชาดก	ลาปลอมราชสีห์
142. อรรถกถาสีลานิสังชาดก	ว่าด้วยอานิสงส์ศีล

143. อรรถกถารุทกชาดก
144. อรรถกถาจุลลปทุมชาดก ว่าด้วยการลงโทษหญิงชายทำชู้กัน
145. อรรถกถาภินิโจรชาดก ว่าด้วยพระเจ้าอรัญมิทราช
146. อรรถกถาปัปพตูปัตถชาดก ว่าด้วยสระที่เชิงเขาลาด
147. อรรถกถาวลาหัทธชาดก ว่าด้วยความสามัคคี
148. อรรถกถามิตตามิตตชาดก อากาธของผู้นับมิตรและมีไมตรี
149. อรรถกถาราชชาดก เรื่องจริงเก่าไม่ดีไม่ควรพูด
150. อรรถกถาคหปติชาดก ว่าด้วยการทวงในเวลาที่ยังไม่ถึงกำหนด
151. อรรถกถาสาธุศีลชาดก ว่าด้วยเลิกเอาผู้มีศีล
152. อรรถกถาพินธนาครชาดก ว่าด้วยเครื่องผูก
153. อรรถกถาเกฬีสลชาดก ว่าด้วยปัญญาสำคัญกว่าร่างกาย
154. อรรถกถาขันธปริตตชาดก ว่าด้วยพระปริตปองกันสัตว์ร้ายต่างๆ
155. อรรถกถาวิรกชาดก ว่าด้วยโทษเอาอย่างผู้อื่น
156. อรรถกถาคังเคยชาดก ว่าด้วยผู้ชอบโอ้อวด
157. อรรถกถากรุงคมิคชาดก ว่าด้วยการร่วมมือกัน
158. อรรถกถาอัสนชาดก ไม่รู้ของจริงเพราะมีสิ่งใหม่ๆปิดไว้
159. อรรถกถาสงสูมารชาดก ว่าด้วยผู้มีปัญญาไม่สมกับตัว
160. อรรถกถากักรชาดก ว่าด้วยผู้ฉลาดเอาตัวรอดได้
161. อรรถกถากันทคลกชาดก นกหัวขวานตายเพราะไม่แก่น
162. อรรถกถาโสมทัตตชาดก ว่าด้วยอาการของผู้ขอ
163. อรรถกถาอุจฉิฐฐัตตชาดก นางพราหมณีหาชายชู้
164. อรรถกถาภรรษาชาดก ประทุษร้ายผู้มีศีลยอมวิบัติ
165. อรรถกถาปุณณที่ชาดก ว่าด้วยการไม่ระลึกถึง
166. อรรถกถากัจฉปชาดก ตายเพราะปาก
167. อรรถกถามัจฉชาดก ไฟระคะร้อนกว่าไฟอื่น
168. อรรถกถาเสศคุชาดก การได้รับทุกข์จากผู้เป็นที่พึ่ง
169. อรรถกถากุฎวาณิชชาดก หนามยอกเอาหนามบ่ง
170. อรรถกถาครหิตชาดก คนโง่เขลาอย่าอมเห็นแก่เงิน
171. อรรถกถาธัมมัทธชาดก ว่าด้วยผู้ถึงธรรมของสัตบุรุษ

172. อรรถกถากาสาวรรคชาดก ว่าด้วยผู้ควรงุ่นห่มผ้าสวระ
173. อรรถกถาจุลนันทิยชาดก ผลของกรรมดีและกรรมชั่ว
174. อรรถกถาปุฏฐัตตชาดก ว่าด้วยการคบ
175. อรรถกถาขันตีวรรณชาดก ต้องอดใจในคนที่หาคุณธรรมยาก
176. อรรถกถากามนีตชาดก ผู้ถูกโรครักครอบงำรักษายาก
177. อรรถกถาปลายิชาดก ว่าด้วยขับไล่ศัตรูแบบสายฟ้าแลบ
178. อรรถกถาทุติยปลายิชาดก คนถูกความแฉ่ร้อนเผาจนไม่อาจสู้เข้าศึก
179. อรรถกถาอุปาหนชาดก อนารยชนยอมใช้ศิลปะในทางผิด
180. อรรถกถาวิธนาถุณชาดก รักคนผิด
181. อรรถกถาวิกัณณกชาดก คนเห็นแก่อำมิสยอมเดือดร้อน
182. อรรถกถาอสีตารุชาดก โลกมากลมหาย
183. อรรถกถาวัจจนชชาดก ว่าด้วยดาบสผู้มีเล็บงาม
184. อรรถกถาพกชาดก นกเจ้าเล่ห์
185. อรรถกถาเอกปกชาดก ความเพียรทำให้เกิดประโยชน์หลายอย่าง
186. อรรถกถาหริตมาตชาดก ว่าด้วยผู้มีอิสรภาพ
187. อรรถกถามทาปิงคลชาดก ว่าด้วยพระเจ้าปิงคละผู้ร้ายกาจ
188. อรรถกถาสัพพทาฐชาดก ผู้มีบริวารมากเป็นใหญ่ได้
189. อรรถกถาสุนชชาดก ผู้ฉลาดยอมช่วยตัวเองได้
190. อรรถกถาคุตติลชาดก ศิษย์คิดล้างครู
191. อรรถกถาวิคติจจชาดก ความปรารถนาไม่ที่สิ้นสุด
192. อรรถกถามูลปริยายชาดก กาลเวลากินสัตว์พร้อมกับตัวเอง
193. อรรถกถาพาโลวาทชาดก ว่าด้วยคนมีปัญญาบริโภค
194. อรรถกถาปาทัชชลิชาดก ว่าด้วยปาทัชชลิราชกุมาร
195. อรรถกถากิงสุโกปมชาดก คนไม่รู้กรรมด้วยญาณยอมสงสัยในธรรม
196. อรรถกถาสาลกชาดก ว่าด้วยศาลกวานร
197. อรรถกถากปิชาดก เข้าใจว่าลิงเป็นฤาษี
198. อรรถกถาสังกับปราคาชาดก ว่าด้วยลูกศรคือกิเลส
199. อรรถกถาติลมุฐิชาดก การเขียนดีเพื่อการสั่งสอน
200. อรรถกถามณิกัณฐชาดก ว่าด้วยขอสิ่งที่ไม่ควรขอ

201. อรรถกถาภุณทกกุจฉินธวชาดก รู้ว่าเขาดีก็ต้องเลี้ยงให้สมดี
202. อรรถกถาสูกชาดก โทษของการไม่รู้ประมาณ
203. อรรถกถาชรูปานชาดก ชุดบ่อได้ทรัพย์กลับพินาศเพราะชุดเกิน
204. อรรถกถาคามณิฉันทชาดก ถึงเป็นสัตว์ไม่รู้จักเหตุ
205. อรรถกถาติรติวัจฉชาดก ควรบูชาผู้มีพระคุณ
206. อรรถกถามันธาดุราชชาดก กามมีความสุขน้อยมีความสุขมาก
207. อรรถกถาพุทธชาดก ทุกชีวิตเป็นทูตของห้อง
208. อรรถกถามุฑาณิชาดก ความปรารถนาสมประสงค์เมื่อมีของ 4 อย่าง
209. อรรถกถาจุลลปโลกนชาดก ว่าด้วยหญิงทำให้บุรุษงงวย
210. อรรถกถาขุรปชาดก ถึงความล้างเท้า
211. อรรถกถาวาตคคลินธพชาดก ว่าด้วยมิตรสันถวะเกิดแต่แรกพบ
212. อรรถกถาพยัคฆชาดก ว่าด้วยเรื่องของมิตร
213. อรรถกถากัจฉปชาดก ว่าด้วยถึงสัปดน
214. อรรถกถาโลลชาดก โทษของความโลเล
215. อรรถกถารุจิรชาดก
216. อรรถกถากุรุธรรมชาดก ว่าด้วยให้ช่างแก้ทำวากาลิงคราช
217. อรรถกถาโรมชาดก ว่าด้วยอาชีวกเจ้าเล่ห์
218. อรรถกถาอัพันธรชาดก ว่าด้วยผลไม้ทิพย์
219. อรรถกถาเสยยชาดก คบคนประเสริฐก็ประเสริฐ
220. อรรถกถาวัฑฒกีสูกรชาดก หมูผู้เสียได้ด้วยสามัคคีกัน
221. อรรถกถาสิริชาดก โภคะเกิดแก่ผู้มีบุญ
222. อรรถกถาลาลูกชาดก อุบายไม่ให้ถูกฆ่า
223. อรรถกถาลาภครหิกชาดก วิธีการหลอกหลวง
224. อรรถกถามัจฉทานชาดก ว่าด้วยบุญที่ให้ทานแก่ปลา
225. อรรถกถาภัทรฆฎาทกชาดก คนโง่เขลาเดือดร้อนภายหลัง
226. อรรถกถาสุปัตตชาดก ว่าด้วยนางกาแพ้ห้อง
227. อรรถกถาขัมพูชาตกชาดก ว่าด้วยการสรรเสริญกันและกัน
228. อรรถกถาอันตชาดก ว่าด้วยที่สุด 3 ประการ
229. อรรถกถาสุมุทชาดก ว่าด้วยสมุทรสาคร

230. อรรถกถาอุทุมพรชาดก ผู้อ่อนน้อมชื่อว่าเป็นผู้โถม
231. อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดก ว่าด้วยผู้ไกลจากภูมิมาน
232. อรรถกถापภชาดก ว่าด้วยการทำลายตบะ
233. อรรถกถามหาอัสดาโรหชาดก ว่าด้วยการทำความดีไว้ในปางก่อน
234. อรรถกถาเอกราชชาดก คุณธรรมคือขันติและตบะ
235. อรรถกถาสุชาตาชาดก ได้รับโทษเพราะประมาท
236. อรรถกถาขวสกุณชาดก ผู้ไม่มีกตัญญูไม่ควรคบ
237. อรรถกถาขวชาดก ว่าด้วยการนั่งที่ไม่สมควร
238. อรรถกถาสัยหาชดก ว่าด้วยการแสวงหาที่ประเสริฐ
239. อรรถกถาขันตีวาทีชาดก โทษที่ทำร้ายสมณะ
240. อรรถกถาโลหกุมภีชาดก ว่าด้วยสัตว์รอกในโลหกุมภี
241. อรรถกถามังสชาดก วาทีลปี่ของคนขอ
242. อรรถกถาสสปีณทิตตชาดก ผู้สละชีวิตเป็นทาน
243. อรรถกถามตโรทนชาดก ว่าด้วยร้องไห้ถึงคนตาย
244. อรรถกถากณเวรชาดก ว่าด้วยหญิงหลายผัว
245. อรรถกถาพรมหัตตตชาดก ว่าด้วยผู้ขอกับผู้ถูกขอ
246. อรรถกถาโคธชาดก ว่าด้วยเหี้ยกับดาบสพู่ศีล
247. อรรถกถากักการุชาดก ว่าด้วยผู้ประดับดอกพิกทิพย์
248. อรรถกถาอนนุโสจियชาดก ทุกคนจะต้องตายควรเมตตากัน
249. อรรถกถากาฬพาทุชาดก ว่าด้วยลิงหลอกเจ้า
250. อรรถกถาสีลวีมังสชาดก ว่าด้วยธรรมที่นำความสุขมาให้
251. อรรถกถารถลัญฐิชาดก ว่าด้วยใคร่ควรยกก่อนแล้วทำ
252. อรรถกถาโคธชาดก เขารักก็รักมั่ง เขาชังก็ชังตอบ
253. อรรถกถาราโชวาทชาดก ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้นำ
254. อรรถกถาขัมพุกชาดก ว่าด้วยโทษที่ไม่รู้ประมาณตน
255. อรรถกถาปัฐชาดก ว่าด้วยธรรมในสกุล
256. อรรถกถาตุสชาดก ว่าด้วยรู้จักเกลบหรือข้าวสารในที่มืด
257. อรรถกถาพาเวรุรัฐชาดก ว่าด้วยพวกเดียรถีย์เลื่อมลามกสักการะ
258. อรรถกถาวิสัยหาชดก ความยากจนไม่เป็นเหตุให้ทำชั่ว

259. อรรถกถาอัมพชาดก	ว่าด้วยหญิงชะโมยมะม่วง
260. อรรถกถาเกสวชาดก	ความคุ้นเคยเป็นรสอันเยี่ยมยอด
261. อรรถกถาอรัญญชาดก	ว่าด้วยการเลือกคบคน
262. อรรถกถาสันธิเภทชาดก	ว่าด้วยโทษที่ถือคำส่อเสียด
263. อรรถกถามณีกุลพลชาดก	ผู้ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม
264. อรรถกถาสุชาตชาดก	ว่าด้วยคำคมของคนฉลาด
265. อรรถกถาเวณสาชชาดก	ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
266. อรรถกถาอุรชชาดก	เปรียบเทียบความตายเหมือนงูลอกคราบ
267. อรรถกถาอังชาดก	ว่าด้วยการร้องไห้ไม่มีประโยชน์
268. อรรถกถาสุวรรณมิกชาดก	ว่าด้วยเนื้อติดบ่วงนายพราน
269. อรรถกถาสุสันธิชาดก	ว่าด้วยนางผิวหอม
270. อรรถกถาหิริชาดก	การกระทำที่ส่อให้รู้ว่ามีมิตรหรือมิใช่มิตร
271. อรรถกถาอหิตุณทิกชาดก	ว่าด้วยลึงกับหมองู
272. อรรถกถาคุมพियชาดก	เปรียบวัตถุงามเหมือนยาพิษ
273. อรรถกถามีตตวินทุกชาดก	ว่าด้วยจักรกรรตพัดบนหัว
274. อรรถกถาจูลลธนุคคหชาดก	ว่าด้วยจูลลธนุคคหบัณฑิต
275. อรรถกถาโกปตกชาดก	ว่าด้วยโรคของมนุษย์
276. อรรถกถาอาวาริชชาดก	ว่าด้วยการกระทำที่ไม่เจริญด้วยโรค
277. อรรถกถาทรีมุขชาดก	ว่าด้วยโทษของกาม
278. อรรถกถาอาสังกชาดก	ว่าด้วยเรื่องความหวัง
279. อรรถกถากุกกุฏชาดก	ว่าด้วยผลของการไม่เชื่อง่าย
280. อรรถกถาธัมมัทธชาดก	ว่าด้วยพูดอย่างหนึ่งทำอย่างหนึ่ง
281. อรรถกถาขุรูปุตตชาดก	ว่าด้วยทำตนให้ไร้ประโยชน์
282. อรรถกถาตุณทิลชาดก	ว่าด้วยกรรมเหมือนน้ำ บาปกรรมเหมือน เหงื่อไคล
283. อรรถกถาสุวัณณกัถกกุฏชาดก	ว่าด้วยปุตว์ฉลาด
284. อรรถกถามัยหกสกุณชาดก	ว่าด้วยการให้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์
285. อรรถกถาวิฆาสาทชาดก	ว่าด้วยการกินของที่ป็นเดน
286. อรรถกถาวิภูฏชาดก	ว่าด้วยการทำให้เกิดความสุข

287. อรรถกถาภินิชาดก ว่าด้วยแก้วมณี
288. อรรถกถากุกกุชาดก ว่าด้วยปฏิปทาของพระราชาผู้เป็นบัณฑิต
289. อรรถกถาภินิชาดก ว่าด้วยคบคนชั่วไม่ได้ความสุขยั่งยืน
290. อรรถกถาสุตตนาชาดก ว่าด้วยเสียเพื่อได้
291. อรรถกถาทัพพปุปผชาดก ว่าด้วยโทษของการโต้เถียงกัน
292. อรรถกถาทสัณณกชาดก ว่าด้วยให้แล้วไม่เดือดร้อนภายหลังทำได้ยาก
293. อรรถกถาเสนกชาดก ว่าด้วยผู้มีปัญญาช่วยคนอื่นได้
294. อรรถกถาอัมภุสิเสนชาดก ว่าด้วยการขอ
295. อรรถกถาพกพรหมชาดก ว่าด้วยศีลและพรตของพกพรหม
296. อรรถกถาคันธารชาดก ว่าด้วยคำพูดมีประโยชน์เขาโกรธไม่ควรกล่าว
297. อรรถกถาหมากปีชาดก ว่าด้วยคุณธรรมของหัวหน้า
298. อรรถกถากุมภการชาดก ว่าด้วยเหตุให้ประพตติภิกขจาจารย์วัตร
299. อรรถกถาทัพหัมมชาดก ว่าด้วยความมกัตถุญ
300. อรรถกถาสูสีมชาดก ว่าด้วยพระเจ้าสุสีมะออกบวช
301. อรรถกถาฐุมการิชาดก ว่าด้วยความเศร้าโศกเพราะได้ใหม่ลืมเก่า
302. อรรถกถาชาครชาดก ว่าด้วยผู้หลับและผู้ตื่น
303. อรรถกถากุมมาสปิณฑชาดก ว่าด้วยอานิสงส์ถวายขนมกุมมาสป
304. อรรถกถากัจจანიโคตตชาดก ว่าด้วยในกาลไหน ๆ ธรรมย่อมไม่ตาย
305. อรรถกถาอัมภุสิททชาดก ว่าด้วยพระนิพพาน
306. อรรถกถาสุมังคลชาดก ว่าด้วยคุณธรรมของกษัตริย์
307. อรรถกถาคังคมาลชาดก ว่าด้วยการทั้งหลายเกิดจากความดำริ
308. อรรถกถาอินทริยชาดก ว่าด้วยดี
309. อรรถกถาที่ปีชาดก ว่าด้วยคนร้ายไม่ต้องการเหตุผล
310. อรรถกถาคิณฑชาดก ว่าด้วยผู้ไม่ทำตามคำสอนย่อมพินาศ
311. อรรถกถามหาสุวรรณชาดก ว่าด้วยสหายย่อมไม่ละทิ้งสหาย
312. อรรถกถาจุลลสุวรรณชาดก ว่าด้วยผู้รักษาไมตรี
313. อรรถกถาหริตจชาดก ว่าด้วยกิเลสที่มีกำลังกล้า
314. อรรถกถาปทกุศลมาถนชาดก ว่าด้วยภัยเกิดแต่ที่พึงอาศัย
315. อรรถกถาโลมสกัสนชาดก ว่าด้วยตบะเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ

316. อรรถกถาจักกวัตถชาดก ว่าด้วยความเป็นอยู่ของนกจักรพราภ
317. อรรถกถาสมุคชาดก ว่าด้วยเปรียบหญิงมีอาการคล้ายกันเหว
318. อรรถกถาทัทธชาดก(ติตติรชาดก) ว่าด้วยคนอกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น
319. อรรถกถาจตุทวารชาดก ว่าด้วยจักรกรตพัดบนศีรษะ
320. อรรถกถากัณหาชาดก ว่าด้วยขอพร
321. อรรถกถาสังขชาดก ว่าด้วยอานิสงส์ถวายเป็นของเท้า
322. อรรถกถาจุลลโพธิชาดก ว่าด้วยความโกรธ
323. อรรถกถามันต์พิยชาดก (กัณหาที่ปลายนชาดก) ว่าด้วยความรักที่มีต่อบุตร
324. อรรถกถานิโครธชาดก ว่าด้วยการคบหากับคนดี
325. อรรถกถามหาธัมปาลชาดก ว่าด้วยเหตุที่ไม่ตายในวัยหนุ่ม
326. อรรถกถากุกกุฏชาดก ว่าด้วยพันศัตรูเพราะรู้เท่านั้น
327. อรรถกถามัญญสุกณทลชาดก ว่าด้วยคนรื่องให้ถึงคนตายเป็นคนโง่เขลา
328. อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก ว่าด้วยให้ทานไม่ได้เพราะเหตุ 2 อย่าง
329. อรรถกถาจักกวัตถชาดก ว่าด้วยนกจักรพราภ
330. อรรถกถาภูริปัญหาชาดก ว่าด้วยคนไม่ดี 1 จำพวก 1
331. อรรถกถามหามังคละชาดก ว่าด้วยมงคล
332. อรรถกถามาตุโปสกชาดก ว่าด้วยพญาช้างเลี้ยงมารดา
333. อรรถกถาชุนหาชาดก ว่าด้วยการคบบัณฑิตและคบคนพาล
334. อรรถกถาธรรมเทวปุตตชาดก ว่าด้วยเรื่องธรรมชนะอธรรม
335. อรรถกถาอุทยชาดก ว่าด้วยบารมี
336. อรรถกถาปานีชาดก ว่าด้วยการทำบาปแล้ววังงเกียจบาป
337. อรรถกถาทสธชาดก ว่าด้วยผู้มีปัญญาอย่าอ้อยไม่เศร้าโศกฯ
338. อรรถกถาสังวรชาดก ว่าด้วยพระราชามีศิลาจารย์วัตรที่ดั่งงาม
339. อรรถกถาสุปปรกชาดก ว่าด้วยทะเล
340. อรรถกถาภัททสาละชาดก ว่าด้วยการบำเพ็ญประโยชน์แก่ญาติ
341. อรรถกถาสมุททวาณิชชาดก ว่าด้วยพ่อค้าทางสมุทร
342. อรรถกถากามชาดก ว่าด้วยกามและโทษของกาม
343. อรรถกถาชนสันธชาดก ว่าด้วยเหตุที่ทำให้จิตใจให้เดือดร้อน
344. อรรถกถามหากัณหาชาดก ว่าด้วยคราวที่สุนัขดำกินคน

345. อรรถกถา महाปทุมชาดก ว่าด้วยมหาปทุมกุมาร
346. อรรถกถา มิตตามิตตชาดก ว่าด้วยลักษณะของผู้เป็นมิตรและมีไมตรี
347. อรรถกถา อัมพชาดก ว่าด้วยมนต์เสื่่อมเพราะลบล้างอาจารย์
348. อรรถกถา ฝันทนชาดก ว่าด้วยการผูกเวรหมีและไม่ตะคร้อ
349. อรรถกถา ชวนหงส์ชาดก ว่าด้วยรักกันอยู่ไกลก็เหมือนอยู่ใกล้
350. อรรถกถา จุลนารทกัศสพชาดก ว่าด้วยพิษเหวเปี้ยกตมและอสรพิษ
351. อรรถกถา พุตชาดก ว่าด้วยการบอกความทุกข์แก่ผู้ที่ควร
352. อรรถกถา กาลิงคโพธิชาดก ว่าด้วยการพยากรณ์ที่ชัยภูมิ
353. อรรถกถา อภิตติชาดก ว่าด้วยอภิตติดาบสขอพรทำวสัฏกะ
354. อรรถกถา ตักกการิยชาดก ว่าด้วยการพูดดีเป็นศรีแก่ตัว
355. อรรถกถา รุรัมมิชาดก ว่าด้วยน้ำใจของพญาเนื้อ
356. อรรถกถา สรรมาชาดก ว่าด้วยละมั่งทำคุณแก่พระราชา
357. อรรถกถา สาลิเกทราชาดก ว่าด้วยนกแขกเต้าเลี้ยงพ่อแม่
358. อรรถกถา จันทกินนรชาดก ว่าด้วยนางจันทกินรี
359. อรรถกถา มหาอุกกุสชาดก ว่าด้วยสัตว์ อรรถกถา สหาย
360. อรรถกถา อุททาลกชาดก ว่าด้วยจรณธรรม
361. อรรถกถา ภิสชาดก ว่าด้วยการลงใจฤาษี
362. อรรถกถา สุรุจิสชาดก ว่าด้วยการขบบุตร
363. อรรถกถา ปัญจุโปสถิกชาดก ว่าด้วยรักษาอุโบสถด้วยความต่าง ๆ กัน
364. อรรถกถา มหาโมรชาดก ว่าด้วยพญานกยูงพ้นจากบ่วง
365. อรรถกถา มหาวาณิชาดก ว่าด้วยโลภมากจนตัวตาย
366. อรรถกถา สาธินราชชาดก ว่าด้วยพระเจ้าวิเทหราชประพาสดาวดึงส์
367. อรรถกถา ทสพรหมณชาดก ว่าด้วยชาติพรหมณ์ 10ชาติ
368. อรรถกถา ภิกขาปรัมปรชาดก ว่าด้วยการให้ทาน ที่มีผลมาก
369. อรรถกถา มาตังคชาดก ว่าด้วยอานุภาพของมาตังคฤาษี
370. อรรถกถา จิตตสัมภูตชาดก ว่าด้วยผลของกรรม
371. อรรถกถา สีวิราชชาดก ว่าด้วยการให้ดวงตาเป็นทาน
372. อรรถกถา โรหนมิกชาดก ว่าด้วยความรักในสายเลือด
373. อรรถกถา หังสชาดก ว่าด้วยหงส์สุมุขะผู้ภักดี

374. อรรถกถาสัตติคัมพชาดก ว่าด้วยพี่น้องที่ยังต่างใจกัน
375. อรรถกถาภักลาติกชาดก ว่าด้วยอายุของกนิษฐ
376. อรรถกถาโสมนัสชาดก ว่าด้วยการใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงค่อยทำ
377. อรรถกถาจัมเปยชาดก ว่าด้วยบำเพ็ญตบะเพื่อเกิดเป็นมนุษย์
378. อรรถกถามหาปโลภชาดก ว่าด้วยหญิงเป็นมลทินของพรหมจรรย์
379. อรรถกถาหัตถิปาลชาดก ว่าด้วยกาลเวลาไม่คอยใคร
380. อรรถกถาอโยธมชาดก ว่าด้วยอำนาจของมัจจุราช
381. อรรถกถากัจฉนชาดก ว่าด้วยโทษที่ฉกฉวยเอาประโยชน์ของคนอื่น
382. อรรถกถาภุมภชาดก ว่าด้วยโทษของสุรา
383. อรรถกถาชัยทิสชาดก ว่าด้วยโบริสารทกับพระเจ้าชัยทิส
384. อรรถกถาฉัททันตชาดก ว่าด้วยพญาช้างฉันทันต์
385. อรรถกถาสัมภวชาดก ว่าด้วยผู้รุ่งโรจน์ได้เพราะปัญญา
386. อรรถกถามหากปิชาดก ว่าด้วยผลกรรมของผู้ที่ทำร้ายผู้มีคุณ
387. อรรถกถาปัญทรกชาดก ว่าด้วยไม่ควรบอกความลับแก่คนอื่น
388. อรรถกถาภันฑุติณฑกชาดก ว่าด้วยพระราชาทรงสดับฟังข่าวชาวเมือง
389. อรรถกถาเตสกุณฑกชาดก ว่าด้วยนกดอบปัญหาพระราชา
390. อรรถกถาสรภังคชาดก ว่าด้วยสรภังคดาบสเฉลยปัญหา
391. อรรถกถาลัมพูชาดก ว่าด้วยอสิสิงคดาบส ถูกทำลายตบะ
392. อรรถกถาสังขपालชาดก ว่าด้วยสังขपालนคราชบำเพ็ญตบะ
393. อรรถกถาจุลลสุตโสมชาดก ว่าด้วยพระเจ้าจุลลสุตโสมออกผนวช
394. อรรถกถานพินิกชาดก ว่าด้วยราชธิดาทำลายตบะของดาบส
395. อรรถกถาอุมาทันตีชาดก ว่าด้วยเสนาบดีถวายนางอุมาทันตีแด่
พระราชา
396. อรรถกถามหาโพธิชาดก ว่าด้วยปฏิบัติทาของผู้นำ
397. อรรถกถาโสณกชาดก ว่าด้วยพระราชาพระราชทานรางวัลผู้พบ
โสณกกุมาร
398. อรรถกถาสังกัจจชาดก ว่าด้วยสังกัจจณาซีแสดงธรรมและอธรรมแก่
พรหมทัต
399. อรรถกถากุสชาดก ว่าด้วยพระเจ้ากุสราชลุ่มหลงรูปนางประภาวดี

400. อรรถกถาโศณนันทชาดก ว่าด้วยพระราชาไปขอมาโทษโศณดาบส
401. อรรถกถาจุลลหังสชาดก ว่าด้วยพญาหงส์ติดบ่วง
402. อรรถกถามหาหังสชาดก ว่าด้วยหงส์ชื่อสุขุมะไม่ละทิ้งพญาหงส์ติดบ่วง
403. อรรถกถาสุธาโกชนชาดก ว่าด้วยอาหารอันเป็นทิพย์
404. อรรถกถากุณาลชาดก ว่าด้วยนกดูเหว่า
405. อรรถกถามหาสุตโสมชาดก ว่าด้วยพระเจ้าสุตโสมทรมานพระยาปารีสาท
406. อรรถกถาเตมียชาดก ว่าด้วยพระเตมีย์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
407. อรรถกถามหาชนกชาดก ว่าด้วยพระมหาชนกทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
408. อรรถกถาสุวรรณสามชาดก ว่าด้วยสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี
409. อรรถกถาเนมิราชาดก ว่าด้วยพระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมี
410. อรรถกถามโหสถชาดก ว่าด้วยพระมโหสถบัณฑิตทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
411. อรรถกถาภุริทัตชาดก พระเจ้าภุริทัตทรงบำเพ็ญศีลบารมี
412. อรรถกถาจันทกุมารชาดก พระจันทกุมารทรงบำเพ็ญขันติบารมี
413. อรรถกถามหานารทกัศสปชาดก พระมหานารทกัศสปทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
414. อรรถกถาวิฑูรชาดก พระวิฑูรบัณฑิตบำเพ็ญสัจจบารมี
415. อรรถกถาเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี

ภาคผนวก ข

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	दनอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
16	อรรถกถามุทลัคนชาดก					*					*				
17	อรรถกถาวิสันตชาดกที่	*													
18	อรรถกถากุททาลชาดก	*													
19	อรรถกถามหาสุบินชาดก														
20	อรรถกถาอิลลีสชาดก				*					*					
21	อรรถกถาสูราปานชาดก	*													
22	อรรถกถากิมบีกชาดก			*						*					
23	อรรถกถากุททกชาดก										*				
24	อรรถกถาลิตตชาดก		*							*					
25	อรรถกถามหาสารชาดก	*													
26	อรรถกถาวิสสาสโกชนชาดก														
27	อรรถกถาเตลปัตตชาดก	*													
28	อรรถกถากุฎวาณิชชาดก	*													
29	อรรถกถาเวริชาดก										*				
30	อรรถกถาคูทัณฺเฑชาดก	*													
31	อรรถกถากุณทกปุวชาดก												*		

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	เดนอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
48	อรรถกถาลีคาล ชาดก		*								*				
49	อรรถกถาอุรชชาดก								*						
50	อรรถกถาภักคชาดก														
51	อรรถกถาคิฆมชาดก		*												
52	อรรถกถาสกุนคมิ ชาดก	*													
53	อรรถกถากัลยาณ ธรรมชาดก												*		
54	อรรถกถาอาทิจจุปฏ ฐานชาดก											*			
55	อรรถกถากพายมฺภู ชาดก	*													
56	อรรถกถาสตธรรม ชาดก						*								
57	อรรถกถาโลทกชาดก							*				*			
58	อรรถกถาสีลานิสังส ชาดก														
59	อรรถกถาจลปทุม ชาดก	*	*										*	*	
60	อรรถกถามณีโจร ชาดก									*					
61	อรรถกถาวลาหัทธ สชาดก	*													
62	อรรถกถาวีรกชาดก		*												
63	อรรถกถาอัสน ชาดก										*				

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	เดนอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี เม า ใน ก า ม	ของ ห ว า น ส ี อ ย ่า ง	อา ห า ร					
80	อรรถกถากุณฑลชาดก ฉลินธวชาดก										*	*			
81	อรรถกถาสูกชาดก	*													
82	อรรถกถาชาทรูปาน ชาดก														
83	อรรถกถาคามณีนันท ชาดก	*													
84	อรรถกถาตีรีตีวัจ ชาดก										*				
85	อรรถกถาพุทธชาดก	*									*	*			
86	อรรถกถาจุลลปโลก ชาดก	*													
87	อรรถกถาสุรูป ชาดก										*				
88	อรรถกถาวาตัคค สินธพชาดก									*					
89	อรรถกถาอารามพุสก ชาดก											*			
90	อรรถกถากัจฉป ชาดก	*													
91	อรรถกถาโลลชาดก		*											*	
92	อรรถกถารุจิรชาดก		*											*	
93	อรรถกถากุรุธรรม ชาดก												*		
94	อรรถกถาโรมชาดก		*												
95	อรรถกถาอัพันตร ชาดก										*				

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	เดนอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
112	อรรถกถาโลหกุมภี ชาดก		*												
113	อรรถกถามังสชาดก										*				
114	อรรถ กถาสปลันตติ ชาดก									*					
115	อรรถกถามตโรทน ชาดก									*					
116	อรรถกถากณเวร ชาดก	*									*				
117	อรรถกถากฎิฐุสก ชาดก														
118	อรรถกถาโคธชาดก	*	*	*											
119	อรรถกถาอนุโลเจีย ชาดก														
120	อรรถกถากาฬพาทู ชาด										*				
121	อรรถกถาสีลวิมังส ชาดก		*												
122	อรรถกถาโคธชาดก				*										
123	อรรถกถาไชวาท ชาดก								*		*				
124	อรรถกถาปฐูชาดก										*	*			
125	อรรถกถากุสชาดก		*									*			
126	อรรถกถาพาเวรุรัฐ ชาดก										*				

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	เดนอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน คือศีล	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
127	อรรถกถาอัมพชาดก	*											*		
128	อรรถกถาเกสวชาดก														
129	อรรถกถาสูชาด ชาดก											*			
130	อรรถกถาอุรคชาดก														
131	อรรถกถาธังกชาดก											*			
132	อรรถกถาสูวรรณมค ชาดก											*			
133	อรรถกถาสุสันธิ ชาดก	*											*		
134	อรรถกถาคุมพีย ชาดก			*					*						
135	อรรถกถาจูล ธนุคชาดก		*												
136	อรรถกถาโกปต ชาดก		*												
137	อรรถกถาอัสกชาดก											*			
138	อรรถกถาอัมมัทธ ชาดก		*												
139	อรรถกถาขุรุต ชาดก											*			
140	อรรถกถาคุณพิล ชาดก	*													
141	อรรถกถาสูวรรณกั กฏชาดก		*												
142	อรรถกถามัยห สกุณชาดก				*							*			

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	เดนอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
159	อรรถกถาอัฐฐสัทท ชาดก		*								*				
160	อรรถกถาสุมังคล ชาดก												*		
161	อรรถกถาคังคมาล ชาดก	*													
162	อรรถกถาอินทริย ชาดก	*	*							*	*				
163	อรรถกถามหาสุวราช ชาดก	*												*	
164	อรรถกถาจลลสุวก ราชชาดก	*												*	
165	อรรถกถาหริตจ ชาดก					*							*		
166	อรรถกถาปทกุสล ชาดก	*													
167	อรรถกถาจักกวก ชาดก		*											*	
168	อรรถกถาสุมุค ชาดก	*													
169	อรรถกถาติตติร ชาดก	*										*			
170	อรรถกถาจตุทวาร ชาดก	*													
171	อรรถกถากัมมชาดก													*	
172	อรรถ กถาสังขพราหม ชาดก								*						
173	อรรถกถานิโครธ ชาดก											*			

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	दनอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง อา หาร						
174	อรรถกถามัญจกุณฑ ลิชาดก														
175	อรรถกถาพิลาโรกลีย ชาดก				*						*				
176	อรรถกถาจักกวาก ชาดก		*											*	
177	อรรถกถาขุณหชาดก														
178	อรรถกถาปานี ชาดก			*									*		
179	อรรถกถาสุปปารก ชาดก	*													
180	อรรถกถากัททสาล ชาดก												*		
181	อรรถกถาสมุทท วาณิชาดก	*													
182	อรรถกถากามชาดก	*													
183	อรรถกถามิตตमितต ชาดก	*													
184	อรรถกถาอัมพชาดก	*								*					
185	อรรถกถาชวนหัง สชาดก										*				
186	อรรถกถาจูลลนา รทกัสมปชาดก	*													
187	อรรถกถาอกิตติ ชาดก	*												*	*
188	อรรถกถาสรรพชาดก									*			*		
189	อรรถกถาสาลิเกทวาร ชาดก									*					

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	दनอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
190	อรรถกถาภิงสก ชาดก	*													
191	อรรถกถาบัญญัติ โปสถชาดก		*												
192	อรรถกถามหาวาณิช ชาดก	*													
193	อรรถ กถาสพราหมณ ชาดก										*	*			
194	อรรถกถาภิกษา ปรีมปรชาดก										*	*			
195	อรรถกถามาตังค ชาดก									*	*				
196	อรรถกถาภัลลาคิก ชาดก											*			
197	อรรถกถาไสมนัสส ชาดก	*										*			
198	อรรถกถาจัมเปยย ชาดก	*													
199	อรรถกถามหาป โลภนชาดก	*													
200	อรรถกถาหัตถิปาล ชาดก		*												
201	อรรถกถากัจฉันท ชาดก	*													
202	อรรถกถากุมภชาดก	*							*	*					
203	อรรถกถาชัยทิส ชาดก		*							*					
204	อรรถกถาฉัททันต ชาดก											*			

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	दनอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
205	อรรถกถาสัมภว ชาดก		*												
206	อรรถกถามหากปิ ชาดก	*	*												
207	อรรถกถาปັນทรก ชาดก	*													
208	อรรถกถาเตสกุณ ชาดก								*						
209	อรรถกถาลัมพูสา ชาดก	*													
210	อรรถกถาสังขपाल ชาดก	*											*		
211	อรรถกถานพินิกา ชาดก										*				
212	อรรถกถาคูมาทันตี ชาดก		*	*											
213	อรรถกถามหาโพธิ ชาดก									*		*	*		
214	อรรถกถาโสดน ชาดก		*												
215	อรรถกถากุสชาดก	*													
216	อรรถกถาจุลลหัง สชาดก	*							*	*					
217	อรรถกถามหาหัง สชาดก	*								*			*		
218	อรรถกถาสุธาโภชน ชาดก				*	*			*						
219	อรรถกถากุณาล ชาดก	*		*						*					
220	อรรถกถามหาสุต โสมชาดก	*		*						*					

ที่	ชื่ออรรถกถาชาดก	อาหารคือกาม			ความ ตระหนี่	दनอาหาร			อาหารคือพระ ธรรม		สติ	บุญ บารมี	ดวง จิต ใน การ ทำ ทาน	อาหาร ไม่ เบียด เบียน คือศีล	ปิติ
		อา หาร	ขึ้น เนื้อ	ยา พิษ		ความ ของ กาม	บิณฑ- บาตที่ ไม่ สมควร	ความ มี ใน กาม	ของ หวาน สี อย่าง	อา หาร					
221	อรรถกถาเตมียชาดก	*							*						
222	อรรถกถามหาชนก ชาดก	*	*						*			*	*		*
223	อรรถกถาสูวรรณ สามชาดก	*													
224	อรรถกถาเนมิราช ชาดก	*											*		*
225	อรรถกถาโมหสถ ชาดก	*	*									*			
226	อรรถกถาภูริทัต ชาดก	*										*			
227	อรรถกถา พรหมนา รชาดก	*										*			
228	อรรถกถาวิฑูรชาดก	*										*			
229	อรรถกถาเวสสันดร ชาดก											*			*

	ชื่ออรรถกถาชาดก	การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการกินอาหารกับสิ่งอื่น							รสของอาหารเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น					
		ความปรารถนา บริโภคน		ภาวะขณะบริโภค			ภาวะหลังการบริโภค		กาม	ตัดหา	เค็ม เปรี้ยว	เผ็ด ร้อน	ขม	พระ ธรรม
		หิวคือ ตัดหา	กระหาย คือ ตัดหา	การมี เพศ สัมพันธ์	ความ ลุ่ม หลง ใน กาม	เสพ ธรรม	ไม่ รู้จัก ใน กาม	ถ่าย ถอน จาก กาม						
16	อรรถกถาวานรินท ชาดก				*									
17	อรรถกถาตโยธรรม ชาดก				*									
18	อรรถกถาเมธีวาท ชาดก				*									
19	อรรถกถาสังฆมณ ชาดก				*									
20	อรรถกถาสาด มันตชาดก			*	*		*							
21	อรรถกถาอัณฑฆุต ชาดก				*									
22	อรรถกถาดักก ชาดก				*									
23	อรรถกถาทุราน ชาดก				*									
24	อรรถกถาอนภิริติ ชาดก			*	*									
25	อรรถกถามุทุ ลักษณะชาดก				*					*				
26	อรรถกถาอุจจิงคชา ดก				*									
27	อรรถกถารุณ ชาดก													
28	อรรถกถาสีลวนาค ชาดก				*		*							
29	อรรถกถาสัจจกิริ ชาดก				*									
30	อรรถกถารุก ขรัจฉมาชาดก				*									
31	อรรถกถาสังกีย ชาดก				*					*				

	ชื่ออรรถกถาชาดก	การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการกินอาหารกับสิ่งอื่น							รสของอาหารเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น					
		ความปรารถนา บริโภคน		ภาวะขณะบริโภค			ภาวะหลังการบริโภค		กาม	ตัดหา	เค็ม เปรี้ยว	เผ็ด ร้อน	ขม	พระ ธรรม
		หิวคือ ตัดหา	กระหาย คือ ตัดหา	การมี เพศ สัมพันธ์	ความ ลุ่ม หลง ใน กาม	เสพ ธรรม	ไม่ รู้จัก พอ ใน กาม	ถ่าย ถอน จาก กาม						
176	อรรถกถาคุดตติ ชาดก				*									
177	อรรถกถาวิคติจจ ชาดก				*									
178	อรรถกถามูล ปริยายชาดก				*									
179	อรรถกถาพาโลวาท ชาดก				*									
180	อรรถกถาปาทัณฺฑล ชาดก				*									
181	อรรถกถากิงสุโกปม ชาดก				*									
182	อรรถกถาสาลก ชาดก				*									
183	อรรถกถากปิชาดก				*									
184	อรรถกถาสัง กัปปราชาดก				*					*				
185	อรรถกถามันธาคูรา ชาดก						*							
186	อรรถกถาทูตชาดก	*												
187	อรรถกถามุฑฺปาณ ชาดก			*			*							
188	อรรถกถาจลป โลกชนาดก (รส)			*					*					
189	อรรถกถาโกลชาดก	*												
190	อรรถกถารุจิรชาดก	*												
191	อรรถกถาโรมชาดก									*				

	ชื่ออรรถกถาชาดก	การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการกินอาหารกับสิ่งอื่น							รสของอาหารเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น					
		ความปรารถนา บริโภคน		ภาวะขณะบริโภค			ภาวะหลังการบริโภค		กาม	ตัดนหา	เค็ม เปรี้ยว	เผ็ด ร้อน	ขม	พระ ธรรม
		หิวคือ ตัดนหา	กระหาย คือ ตัดนหา	การมี เพศ สัมพันธ์	ความ ลุ่ม หลง ใน กาม	เสพ ธรรม	ไม่ รู้จัก พอ ใน กาม	ถ่าย ถอน จาก กาม						
	ชาดก													
209	อรรถกถาปิฐชาดก									*				
210	อรรถกถาวิสัยห ชาดก				*									
211	อรรถกถาเกสว ชาดก									*				
212	อรรถกถาอรัญญ ชาดก													
213	อรรถกถาสันธิยา ชาดก				*									
214	อรรถกถามณี กุนชลชาดก				*									
215	อรรถกถาเวณสาขา ชาดก				*									
216	อรรถกถารังกชาดก								*					
217	อรรถกถาสุสันธิ ชาดก							*						
218	อรรถกถาหิริชาดก													*
219	อรรถกถาอหิตุณ ทิกชาดก									*				
220	อรรถกถาคุมพีย ชาดก				*									
221	อรรถกถามิตตวิ นทุกชาดก				*									
222	อรรถกถาอาวரிய ชาดก									*				
223	อรรถกถาพริมุข ชาดก													
224	อรรถกถาอาสัง ชาดก							*						

	ชื่ออรรถกถาชาดก	การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการกินอาหารกับสิ่งอื่น							รสของอาหารเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น					
		ความปรารถนา บริโภคน		ภาวะขณะบริโภค			ภาวะหลังการบริโภค		กาม	ตัดหา	เค็ม เปรี้ยว	เผ็ด ร้อน	ขม	พระ ธรรม
		หิวคือ ตัดหา	กระหาย คือ ตัดหา	การมี เพศ สัมพันธ์	ความ ลุ่ม หลง ใน กาม	เสพ ธรรม	ไม่ รู้จัก พอ ใน กาม	ถ่าย ถอน จาก กาม						
225	อรรถกถากุกกุ ชาดก													
226	อรรถกถาขุรูปุต ชาดก			*				*						
227	อรรถกถาตุณพิล ชาดก										*			
228	อรรถกถามณีชาดก	*												
229	อรรถกถากุกกุ ชาดก												*	
230	อรรถกถาเสนก ชาดก							*		*				
231	อรรถกถาอัฏฐิสเ ชาดก				*						*			
232	อรรถกถาคันธาร ชาดก										*			
233	อรรถกถามหากปี ชาดก									*				
234	อรรถกถากุมภการ ชาดก										*			
235	อรรถกถาทัพหัมม ชาดก				*									
236	อรรถกถาสูสิม ชาดก				*									
237	อรรถกถาฐุมการี ชาดก				*									
238	อรรถกถาชาคร ชาดก								*					
239	อรรถกถากุม มาสีปณชาดก				*					*				
240	อรรถกถาอัฏฐิสัพ ชาดก										*			

	ชื่ออรรถกถาชาดก	การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการกินอาหารกับสิ่งอื่น							รสของอาหารเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น					
		ความปรารถนา บริโภคน		ภาวะขณะบริโภค			ภาวะหลังการบริโภค		กาม	ตัดหา	เค็ม เปรี้ยว	เผ็ด ร้อน	ขม	พระ ธรรม
		หิวคือ ตัดหา	กระหาย คือ ตัดหา	การมี เพศ สัมพันธ์	ความ ลุ่ม หลง ใน กาม	เสพ ธรรม	ไม่ รู้จัก พอ ใน กาม	ถ่าย ถอน จาก กาม						
241	อรรถกถาคังคมาล ชาดก(อิม)	*			*		*		*					
242	อรรถกถาอินทริย ชาดก			*	*									
243	อรรถกถาที่ปิชาดก									*				
244	อรรถกถาคิซม ชาดก				*									
245	อรรถกถามหาสุว ราชชาดก													*
246	อรรถกถาหริตจ ชาดก			*	*					*				
247	อรรถกถา โลมสก็สสปชาดก										*			
248	อรรถกถาจักกวก ชาดก	*			*									
249	อรรถกถาจตุทวาร ชาดก				*									
250	อรรถกถากัณห ชาดก								*		*			*
251	อรรถ กถาสังขพรหมณ ชาดก	*												
252	อรรถกถาจุลโพธิ ชาดก									*				
253	อรรถกถากัณหที่ ปายนชาดก				*					*				
254	อรรถกถามหาอัมม पालชาดก													
255	อรรถกถากุกกุฏ ชาดก													
256	อรรถกถาจักกวก ชาดก							*						

	ชื่ออรรถกถาชาดก	การใช้กริยาที่สัมพันธ์กับการกินอาหารกับสิ่งอื่น							รสของอาหารเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น					
		ความปรารถนา บริโภคน		ภาวะขณะบริโภค			ภาวะหลังการบริโภค		กาม	ตัดหา	เค็ม เปรี้ยว	เผ็ด ร้อน	ขม	พระ ธรรม
		หิวคือ ตัดหา	กระหาย คือ ตัดหา	การมี เพศ สัมพันธ์	ความ ลุ่ม หลง ใน กาม	เสพ ธรรม	ไม่ รู้จัก พอ ใน กาม	ถ่าย ถอน จาก กาม						
321	อรรถกถาสังกิจจ ชาดก				*									
322	อรรถกถากุสชาดก				*									
323	อรรถกถาโสมนันท ชาดก				*				*					
324	อรรถกถาจูลลหัง สชาดก				*	*			*					
325	อรรถกถามหาหัง สชาดก				*				*					
326	อรรถกถาสุธาโภชน ชาดก	*	*		*									*
327	อรรถกถากุณนาล ชาดก							*						
328	อรรถกถามหาสุต โสมชาดก				*	*								*
329	อรรถกถาเตมีย ชาดก				*				*					1
330	อรรถกถามหาชนก ชาดก				*									*
331	อรรถกถาสุวรรณ สามชาดก				*									
332	อรรถกถาเนมิราชา ชาดก				*					*		*		
333	อรรถกถามโหสถ ชาดก				*									
334	อรรถกถาภูริทัต ชาดก				*				*					
335	อรรถกถา วิสุ ชาดก			*	*									
336	อรรถกถาพรมมนา รพชาดก											*		

ตารางที่ 14 แสดงอรรถกถาชาดกที่ปรากฏทั้งความเปรียบเกี่ยวกับตรงและความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางอ้อม และมีติที่สัมพันธ์กันระหว่างความเปรียบเกี่ยวกับอาหารทางตรงและทางอ้อม

ที่	ชื่ออรรถกถา	ความเปรียบทางตรง	ความเปรียบทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
1	อรรถกถาวาตมิดชาดก	*	*	*		*
2	อรรถกถากโปตกชาดก	*	*	*	*	
3	อรรถกถาเวทัพพชาดก	*	*	*	*	
4	อรรถกถามหาสีลชาดก	*	*	*	*	
5	อรรถกถาปุณณปาติชาดก	*	*	*	*	
6	อรรถกถาผลชาดก	*	*	*	*	
7	อรรถกถามุทุลักขณชาดก	*	*	*		*
8	อรรถกถามหาสุบินชาดก	*	*	*	*	
9	อรรถกถาอิลลีสชาดก	*	*	*	*	
10	อรรถกถาสูราปานชาดก	*	*	*	*	
11	อรรถกถากิมปักกชาดก	*	*	*	*	
12	อรรถกถากุณฑชาดก	*	*	*	*	
13	อรรถกถาลิตตชาดก	*	*	*	*	
14	อรรถกถามหาสารชาดก	*	*	*	*	

ร.ร.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิตินี้สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
15	อรรถกถาวิสสาสโกชนชาดก	*	*	*	*	
16	อรรถกถาเตลปิตตชาดก	*	*	*	*	
17	อรรถกถากุฎฎาณิชาดก	*	*	*	*	
18	อรรถกถาเวริชาดก	*	*	*	*	
19	อรรถกถาอุทัญญูณีชาดก	*	*	*	*	
20	อรรถกถากุณฑกปฺวชาดก	*	*	*	*	
21	อรรถกถาอนุสาสิกชาดก	*	*	*	*	
22	อรรถกถาวิฏฏกชาดก	*	*	*	*	
23	อรรถกถาอัมพชาดก	*	*	*	*	
24	อรรถกถากฎาหชาดก	*	*	*	*	
25	อรรถกถาโกสิยชาดก	*	*	*	*	
26	อรรถกถาอสัมปทานชาดก	*	*	*	*	
27	อรรถกถาสูวรรณหังสชาดก	*	*	*	*	
28	อรรถกถาพัพฺพชาดก	*	*	*	*	
29	อรรถกถาโคธชาดก	*	*	*	*	

ร.ร.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบเทียบ ทางตรง	ความ เปรียบเทียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
30	อรรถกถากากชาดก	*	*	*	*	
31	อรรถกถาสีคาลชาดก	*	*	*	*	
32	อรรถกถาวิโรจนชาดก	*	*	*	*	
33	อรรถกถากากชาดก	*	*	*	*	
34	อรรถกถาปุณรัตน์ชาดก	*	*	*	*	
35	อรรถกถาสีคาลชาดก	*	*	*	*	
36	อรรถกถาสีคาลชาดก	*	*	*	*	
37	อรรถกถาอุคชาดก	*	*	*	*	
38	อรรถกถากัมภีชาดก	*	*	*	*	
39	อรรถกถาศิขมชาดก	*	*	*	*	
40	อรรถกถาสกุนต์ลชาดก	*	*	*	*	
41	อรรถกถากัลยาณธรรมชาดก	*	*	*	*	
42	อรรถกถาอาทิจบุณยาน ชาดก	*	*	*	*	
43	อรรถกถากฟายมุนีชาดก	*	*	*	*	
44	อรรถกถาสตธรรมชาดก	*	*	*	*	

ร.ร.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
45	อรรถกถาโลทกชาดก	*	*	*	*	
46	อรรถกถาจุลลปทุมชาดก	*	*	*	*	
47	อรรถกถามณีโจรชาดก	*	*	*	*	
48	อรรถกถาวลาหังสชาดก	*	*	*	*	
49	อรรถกถาวีรชาดก	*	*	*	*	
50	อรรถกถาสูงสูมาชาดก	*	*	*	*	
51	อรรถกถากันทคลกชาดก	*	*	*	*	
52	อรรถกถาอุจฺฉิฏฺฐกัตตชาดก	*	*	*	*	
53	อรรถกถาภรุชาดก	*	*	*	*	
54	อรรถกถาปุณณที่ชาดก	*	*	*	*	
55	อรรถกถากุฎวาณิชชาดก	*	*	*	*	
56	อรรถกถาปุฏฺฐกัตตชาดก	*	*	*	*	
57	อรรถกถากามนีตชาดก	*	*	*	*	
58	อรรถกถาวิกัณณกชาดก	*	*	*	*	
59	อรรถกถาวัจจนขชาดก	*	*	*	*	

ร.ล.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
60	อรรถกถาสุนัขชาดก	*	*	*	*	
61	อรรถกถาคุดตีสชาดก	*	*	*	*	
62	อรรถกถาพาโลวาทชาดก	*	*	*	*	
63	อรรถกถาสังกัปปราตชาดก	*	*	*	*	
64	อรรถกถาพุดชาดก	*	*	*	*	
65	อรรถกถาจุลลปโลกษณาตก	*	*	*	*	*
66	อรรถกถาโลลชาดก	*	*	*	*	
67	อรรถกถารุจิรชาดก	*	*	*	*	
68	อรรถกถาโรมชาดก	*	*	*	*	*
69	อรรถกถาสีรชาดก	*	*	*	*	
70	อรรถกถาภัทรสมญาตกชาดก	*	*	*	*	
71	อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดก	*	*	*	*	
72	อรรถกถาพกชาดก	*	*	*	*	
73	อรรถกถาฉวชาดก	*	*	*	*	
74	อรรถกถาโคธชาดก	*	*	*	*	*

ร.พ.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
75	อรรถกถาอนนุโลจียชาดก	*	*	*		*
76	อรรถกถาราโชวาทชาดก (รส)	*	*	*		*
77	อรรถกถาปัฐชาดก	*	*	*		*
78	อรรถกถาเกสวชาดก	*	*	*		*
79	อรรถกถาอังกฤษชาดก	*	*	*	*	
80	อรรถกถาสุสันธิชาดก	*	*	*	*	
81	อรรถกถาคุมพียชาดก	*	*	*	*	
82	อรรถกถาอาสังกชาดก	*	*	*	*	
83	อรรถกถาขุรูปุตตชาดก	*	*	*	*	
84	อรรถกถาตุณพิลชาดก	*	*	*	*	
85	อรรถกถามณิชาดก	*	*	*	*	
86	อรรถกถากุกุชาดก	*	*	*	*	
87	อรรถกถาอัญสิเนชาดก	*	*	*	*	
88	อรรถกถาคันธารชาดก	*	*	*	*	
89	อรรถกถามหากปิชาดก	*	*	*	*	

ร.ร.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบเทียบ ทางตรง	ความ เปรียบเทียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
90	อรรถกถากุมภการชาดก	*	*	*	*	
91	อรรถกถาทัพพีธัมมชาดก	*	*	*	*	
92	อรรถกถากุมมาสีป็นทชาดก	*	*	*		*
93	อรรถกถาอัญญสูตฺถชาดก	*	*	*	*	
94	อรรถกถาคังคมาลชาดก	*	*	*	*	
95	อรรถกถาอินทริยชาดก	*	*	*	*	
96	อรรถกถามหาสุวราชชาดก	*	*	*		*
97	อรรถกถาหริตจชาดก	*	*	*	*	*
98	อรรถกถาจักกวกชาดก	*	*	*	*	
99	อรรถกถาจิตฺตทวารชาดก	*	*	*	*	
100	อรรถกถากัณหาชาดก (รส เปรี้ยว)	*	*	*		*
101	อรรถกถาสังขชาดก	*	*	*	*	
102	อรรถกถาจักกวกชาดก	*	*	*		*
103	อรรถกถาชุนหาชาดก	*	*	*	*	
104	อรรถกถาปานียชาดก	*	*	*	*	

ร.ร.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
105	อรรถกถาสุปปารกชาดก	*	*	*	*	
106	อรรถกถาสุมุททวาณิชาดก	*	*	*	*	
107	อรรถกถากามชาดก	*	*	*	*	
108	อรรถกถามิตตามิตตชาดก	*	*	*	*	
109	อรรถกถาอัมพชาดก	*	*	*	*	
110	อรรถกถาชวนหังสชาดก	*	*	*	*	
111	อรรถกถาจูลลนารทกัสนป ชาดก	*	*	*	*	*
112	อรรถกถาอกิตติชาดก	*	*	*		*
113	อรรถกถาสรรพชาดก	*	*	*	*	*
114	อรรถกถาภิงสกชาดก	*	*	*	*	
115	อรรถกถาปัญญาอุปเสตชาดก	*	*	*	*	
116	อรรถกถาทสพวาทมนชาดก	*	*	*	*	
117	อรรถกถาภิกขาปริมปรชาดก	*	*	*	*	
118	อรรถกถามาตังคชาดก	*	*	*	*	
119	อรรถกถาภัลลติกชาดก	*	*	*	*	

ร.ก.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิตินี้สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
120	อรรถกถาโสมน์สชาดก	*	*	*	*	
121	อรรถกถาจัมเปยชาดก	*	*	*	*	
122	อรรถกถามหาปโลชาดก	*	*	*	*	*
123	อรรถกถาหัตถิปาลชาดก	*	*	*	*	*
124	อรรถกถากังฉันทชาดก	*	*	*	*	*
125	อรรถกถากุมภชาดก	*	*	*	*	
126	อรรถกถาชัยทีสชาดก	*	*	*	*	
127	อรรถกถาสัมภวชาดก	*	*	*	*	
128	อรรถกถามหากปิชาดก	*	*	*	*	
129	อรรถกถาปิ่นทรวงชาดก	*	*	*	*	
130	อรรถกถาเตสภูณชาดก	*	*	*	*	
131	อรรถกถาอลัมพูชาดก	*	*	*	*	
132	อรรถกถาสังขपालชาดก	*	*	*	*	
133	อรรถกถานพินิกาชาดก	*	*	*	*	
134	อรรถกถาคูมมาทันตีชาดก	*	*	*	*	

ร.พ.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
135	อรรถกถาหาโพธิชาดก	*	*	*	*	*
136	อรรถกถาไศณฆชาดก	*	*	*	*	
137	อรรถกถากุสชาดก	*	*	*	*	
138	อรรถกถาจูลลหังสชาดก	*	*	*	*	
139	อรรถกถาหมาหังสชาดก	*	*	*	*	
140	อรรถกถาสูธาโกชนชาดก	*	*	*	*	
141	อรรถกถากุณาลชาดก	*	*	*	*	*
142	อรรถกถาหมาสุตโสมชาดก	*	*	*	*	*
143	อรรถกถาเตมียชาดก	*	*	*	*	*
144	อรรถกถาหมาชนกชาดก	*	*	*	*	*
145	อรรถกถาสูวรรณสามชาดก	*	*	*	*	
146	อรรถกถา เนมิราชชาดก	*	*	*	*	*
147	อรรถกถาหมโหสถชาดก	*	*	*	*	
148	อรรถกถาภูริทัตชาดก	*	*	*	*	
149	อรรถกถา วิฑูรชาดก	*	*	*	*	

ท.	ชื่ออรรถกถา	ความ เปรียบ ทางตรง	ความ เปรียบ ทางอ้อม	มิติที่สัมพันธ์กัน		
				อาหาร	กิริยา	รส
150	อรรถกถา พรหมนารทชาดก	*	*	*	*	*
151	อรรถกถาเวสสันดรชาดก	*	*	*	*	

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวรัชณีกร รัชตกรตระกูล เกิดวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2525 ที่จังหวัด กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาวิชาเอก ภาษาไทย วิชาโทภาษาเยอรมันจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปีการศึกษา 2546 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ.2547 และสำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2549 จากนั้นจึงปฏิบัติงานในตำแหน่งอาจารย์ประจำสำนักวิชาศึกษาทั่วไป ของสถาบันเทคโนโลยีปัญญาภิวัฒน์ (ชื่อในขณะนั้น) จากนั้นจึงลาออกจากการปฏิบัติงาน และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ.2552